СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

15

Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

Випуск 15

К–Л

Львів
2010

ББК 4У (03)
С 48

П'ятнадцятий випуск — частина "Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.". Випуск містить 1176 слів: 979 – на літеру **К** і 197 – на літеру **Л**. Подано семантичну, граматичну і стилістичну характеристику лексем. Ілюстративний матеріал наведено з урахуванням хронології, територіального поширення і жанрових особливостей писемних пам'яток. У цитованому матеріалі збережено наголос слів.

Укладачі випуску: Ольга Кровицька (*конь – которыйсь*),
Мирон Онишкевич (*которыйколвекъ – кторый, л – легковѣрны*),
Дмитро Гриничишин, Уляна Єдлінська (*ку – кулька, придбаний – кюфаръ*),
Ірина Черевко (*кулько – купленина*)

Затвердила до друку Вчена рада
Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України

Редакційна колегія складає щиру подяку консультантам, рецензентам і всім, хто своїми порадами та допомогою спричинився до підготовки та публікації цього випуску.

ISBN 966-02-2705-1 (серія)
ISBN 978-966-02-5906-5 (Вип. 15)

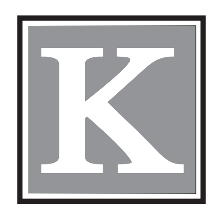

КОНЬ, КУНЪ *ч.* **1.** *(свійська тварина)* кінь: вєли ми привести конь. ат(ъ) поєдꙋ самъ искати є(г). и всѣдъ на конь. самъ погналъ. поискати ѡвчати погибшє(г) х(с)ва (1489 *Чет.* 63); вєлиш дєй им ꙋ поли сторожꙋ стєрєчи и кони дєй в них бєрєш и в подводы до Брꙗславлꙗ посылаєш (Мельник, 1501 *AS* I, 146); Єщєжь взꙗли єсмо ꙋ нєє с тоє(и) ма(и)ности (!) нєбожьчика пана гнєвошовы шаты сєрєбра конєи сєдєль (Єсківці, 1563 *ЛНБ* 5, II, 4043, 25); передъ тыми людми добрыми: кунъ съ плеснива строкатый…, который былъ украденъ зъ ыншими коньми (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 212); за ѡцє(т) конєви на ноги по(л)гр(ш) ко(н)скомꙋ лѣкарꙋ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 79); напервѣй отдал коней трое (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 26); дня двадцетъ осмого окътобра, назад до дому свого до Радовичъ ехалъ колясою парою коней (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 531); *У порівн.:* Нє бꙋдѣтє яко ко(н) и мꙋ(л), которы розꙋма нѣ має(т) (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 56 зв.); **колесничный конь –** кінь, призначений для запрягання в колісницю: колєсни́(ч)ны(и) ко́нь, во(з)ни(к), возовый (1596 *ЛЗ* 77); Съкꙋздницъ: Колєсни́чны(х) ко́нїй, возни́кѡ(в), возовы(х) (1627 *ЛБ* 128); **конемъ служити, служити конем –** виконувати повинність кінно чи запряженим возом: съ чого они повинъни будутъ конемъ служити, яко иншие земяне повѣту Володимирского (Ковель, 1542 *АрхЮЗР* 7/I, 76); Яцко Леснеш, служит конем, подачки никоторое не дает (Вишків, 1558 *АрхЮЗР* 8/VI, 56); тыхъ бояръ повинность конемъ служити, ехати – где роскажутъ (Володимир, 1585 *АрхЮЗР* 6/I, 149); **конь возовый –** кінь, призначений для запрягання у віз: в. м(с)… у Миха(и)ла Голубъчєнъка – коня возово(го),… взя(в)ши…, на сво(и) вла(с)ны(и) пожитокъ ѡбе(р)нулъ (Володимир, 1628 *ТУ* 284); **конь дворный –** кінь, призначений для роботи у дворі: пани Свинуская… кони дворные, свини, гуси, куры, побрати казала (1650 *АрхЮЗР* 8/VI, 94); **конь єздный (єзный, єздчалый, єздъный, єзддный, ѣздный) –** верховий кінь: малжонокъ мой,… злото, сребро,… кони ездные и возники… записалъ мне на вечность (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 29); кнꙗ(з) ку(р)пски(и) взꙗ(л)… жєрєбцо(в) и свєрєпо(в) три(д)цє(т) и двоє кони є(з)ныє (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 133); а в ста(и)нє конє(и) єздчалы(х) шє(ст) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 16/Iс, 1921, 6 зв.); мєновитє взято… // …Конє(и) єздъныхъ шєстъ Кꙋплєныє по золотыхъ пятисо(т) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 105-

105 зв.); побралъ… в дворе коней езъдных чотыри (Луцьк, 1567 *ВИАС* I, 11); иноходники и иншые кони мои ѣздные,… маетъ въцалѣ оддати до рукъ дочцѣ моей (Краків, 1595 *АСД* I, 199); **конь почтовый –** кінь, призначений для поштових потреб: ты матєю я(р)моли(н)ски(и) с помо(ч)никами своими… зброи па(н)цєры… к тому кони почтовыє… побрали (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79 зв.); **конь робочий –** робочий кінь: Цєна конємъ робочимъ: …за свєрєпу робочую копа грошє(и) (1566 *ВЛС* 99); **конь солнечный –** кінь, запряжений у колісницю Геліоса: eous, конь со(л)нечны(й) (1642 *ЛС* 180); **конь стадный –** кінь, який перебуває в стаді: жаловала на ва(с) зємѧ(н)ка гдр(с)кая… што(ж)… врѧ(д)никъ… наславши мо(ц)но… по(д)даныхъ ваши(х)… и каза(в)ши нагнати кони ваши ста(д)ныє дво(р)ныє (Берестя, 1566 *ЛНБ* 103, 401/IIIc, 1572, 24); конє(и) ста(д)ныхъ – два(д)ца(т) пятьро: быдла рогато(г)[о] воло(в) и коровъ – шє(ст)дєся(т)…, з собою взяли (Житомир, 1584 *АЖМУ* 80); **служивати на конех –** те саме, що **конемъ служити**: пєрєд тым с того сѣла слѹживано чотыри слѹги на конєх (Львів, 1509 *AS* III, 70);

(здичавілий кінь) дикий кінь: А хто конѧ з диковъ выбьєть єсли на г(с҃)дръско(и) зємъли тогды половицы замокъ сѧ дєлить с тымъ хто єго выбилъ (1552 *ОЖЗ* 124 зв.); по(д)старостємѹ с корованѹ ѡ(т) ч҃лка по грошѹ, кони́ з дико(в) и шляховыє (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 2 зв.); equiterus, дікі кон (I пол. XVII ст. *Сем.* 78).

2. Зображення коня: ѡ то́мъ што́ на кони́. Тоу́тъ гєѡ́ргїй змїю́ оу́бива́єтъ ѡбро́нцєю, б҃га то́тъ до́мъ має́тъ (Дермань, 1605 *Нал. На г. Остр.* 6); На кони рыцєръ з мєчє́мъ значи(т) мє́зъство (Острог, 1607 *На г. Остр. Лѣк.* 1 зв.); **конь троѧнский –** троянський кінь: кни́ги… за исправлє́нїємъ Людє́й учо́ныхъ, ѡ(т) нє́гожъ на то́є мѣсцє звє́дєныхъ, порѧ́днє… я́къ нѣколись лю́дъ з҄ Конѧ Троѧ́нскогѡ на поражє́н҄є нєвѣрныхъ… албо я́к҄ з жро́дла потоки на́ обмытє грѣхѡ́въ ка́ючим҄сѧ выхо́дѧтъ и выплыва́ютъ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 26).

3. Особова вл. н.: Ярєма Ку(н) (1649 *РЗВ* 31 зв.).

КОНЬЄКТУРА *див.* **КОНЪЄКТУРА.**

КОНЬСКИЙ *див.* **КОНСКИЙ.**

КОНЬТЪ *див.* **ҐОНТЪ.**

КОНѢЧНЫЙ *див.* **КОНЕЧНЫЙ.**

КОНЮРОВАТИ *дієсл. док.* (*лат.* conjuro) (з ким) *(вступити у змову)* змовитися: во(и)ско по(л)скоє ква(р)цяноє, котороє на козаки было пошло скоро на вєсну, на украѣну, Богда(н) Хмє(л)ницкий з рєєстровыми козаками рєбє(л)лѣзовавши и з о(р)дою ко(н)юровавши тата(р)скою, по(д) Жо(л)тыми водами збили…, ѡбозъ… захватили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179).

КОНЮХЪ *ч.* **1.** Конюх: hippocomi, конюхи (1642 *ЛС* 218); perоriga, конюхъ (Там же, 310).

2. *мн.* Конюхи. Топонімічна вл. н.: сєло конюхи тамъ кони г҃дрскиє стоивали (1552 *ОВол. З.* 202); Ознаймуемъ… симъ нашимъ арендовнымъ листомъ ижъ… арендовали есмо имена наши,… то есть: место Горуховъ… дворъ и село Конюхи (Полона, 1601 *АрхЮЗР* 6/I, 284).

КОНЮШИ *ч.* (*стп.* koniuszy) те саме, що **конюший** у 2 знач.: y kotoryi sluha, abo czlowek kniazski y panski a lubo zemianski ubiet koho, ino starosty y namestniki naszy,… y koniuszy na nich holowszczyzny birali (Вільна, 1547 *ŹD* VI, 146).

КОНЮШИЙ, КОНЮШІЙ, КОНЮШІЙ *прикм. у знач. ім.* **1.** Конюх: лавринъ показа(л) ли(ст)… абы єхавъши до грѹбєшова

кони к8пи(л) и конюшом8 за вѣдомо(ст)ю кн҃зя… ты(х) грошє(и) нє заплачоно (Ковель, 1585 *ЖКК* I, 265); коню́шом8 призвои́то е́стъ ко́ждого конѧ до́брость оумѣти познава́ти. а мысли́вцєви ко́торый пе́съ до́брє догонѧє(т) вѣдати. а ге́тманови тє(ж) абы́сѧ зна́лъ на лю́дє(х) рыце́рскихъ (Острог, 1614 *Тест.* 155); Архі́ппъ: Нача́льникъ кѡ́нїй, коню́шїй, а́бо кнѧжа або прєложо́ны(и) на(д) кѡ(н)ми (1627 *ЛБ* 181); кухонъный цукгъ в подѣлъ челяди дробъной стаенъной с конюшим,… хлопъцу моему (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 629); Старецъ соборный Езекіилъ казночій, старецъ соборный Дементій конюшій (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21).

2. *(придворний титул)* конюший: Панъ адамъ янови(ч) Га(и)ко конюши(и) городє(н)ски(и) спусти(л) рєкою Буго(м)… жита своєго вла(ст)ного 8рожаю… бочо(к) т҃л (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 68); панъ Вацълав Орловъский,… протестовалъ се противъко урожонымъ паномъ Ерошу Тхоревъскому, конюшому, и Кгабриелеви Кгромадъскому, капитанови (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 45); **конюший великого князства литовского –** *(придворний титул)* литовський конюший: на свѧдє(ц)ство и 8моцнєньє того запису моєго просило(м) ѡ приложєньє пєчати… Єго мл(с҃)ти пн҃а єронима хо(д)кєвича конюшєго великого кн҃зства лито(в)ского (Берестя, 1593 *ЛНБ* 103, 14/Іс, 1833, 27); **конюшій дворный –** те саме, що **конюший коронный**: Я, Василій Богдановичъ Чижъ, конюшій дворный господара короля его милости,… вызнаваемъ сами на себе симъ нашимъ листомъ (Чорторийськ, 1537 *АрхЮЗР* 7/I, 23); **конюший коронный (корунъный) –** *(придворний титул)* коронний конюший: маючи при собє… людє(и) добри(х)… с которими єзди(л) до мєста Ви(л)ска, має(т)ности на то(т) ча(с) єго м(л). пана Алє(к)санъдра Цвєкли(н)ского арєнъдовънє(и), а дєдичъно(и҃) ясънєѡ(с)вєцоного… княжати єго мс҃ти Владислава Домѣника на Ѡстрогу и Заславю… конюшиго коро(н)ного лу(ц)кого старости (Житомир, 1650 *ДМВН* 195); Ян8шъ Корыб8тъ… и Вышъне(в)цъ-Вышънєвєцъки(и) Конюши(и) Кор8нъны(и)… Анъдрєєви Краєвъском8 Янови вєлятицъком8… Приказ8ємо… абы(с)тє // пєрєдо мъною Самымъ… На рочъкахъ Кгро(д)скихъ… Сталы (Кременець, 1636 *ЛНБ* 103, 1959, 127-127 зв.).

Див. ще **КОНЮШИ.**

КОНЮШИНАЯ *ж.* ◇ **конюшиная коронная –** дружина коронного конюшого: шляхє(т)ны(и) панъ Стани(с)лавъ Тва(р)довски(и), слуга я(с)нєѡ(с)вєцонoє кнє(ж)ны єє м(л) панєє Катарины… конюшиноє коро(н)ноє,… имєнє(м) тоє(ж) єє м(л҃с)ти панєє своєє про[ти]вко урожоному є(го) м(л҃с)ти пану Андрєєви Суходо(л)скому свє(т)чи(л) и протє(с)това(л)сє (Володимир, 1638 *ТУ* 310).

КОНЮШІЙ *див.* **КОНЮШИЙ.**

КОНЮШЇЙ *див.* **КОНЮШИЙ.**

КООПЕРАТОРЪ *ч.* (*лат.* cooperator) спільник: шляхе(т)ная Пн҃и ѡдария… Ска(р)жила и солєнитє(р) сє протє(с)товала… напроти(в)ко 8рожоно(и) є м(л) Пни(и) Катаринє… сидорови луко(м)скому… и и(н)шы(м) мє(с)чано(м)… яко помочънико(м) и того злого нєпри(с)то(и)ного… 8чи(н)ку коѡпєратоpо(м) (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164); За чимъ помененый протестантъ,… помененому возному Снецинскому, яко коопeраторови… противко пану Александрови Дидковскому… протестацию… чинитъ

оферовалъ (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 543).

КОПА *ж.* **1.** *(одиниця лічби, що дорівнює 60)* копа: а от скор лосих, зубриныхъ, ланячих, шацуючи на копу от грошей два (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 559); сал две; кунцев пят; колбас три; яецъ копа (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350); 13 1/2 копъ гво(з)ди(и) ла(т)ны(х) вє(л)ки(х): два ива(н)ко(вє) кова(лѣ): з и(х) жєлѣза ѹроби(ли)... далємъ зло(т) 6 и 9 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1052, 5 зв.); взяли: конопляного поло(т)на аршино(в) двєстє, сыра копъ двє, жита мирокъ шє(ст) (Житомир, 1650 *ДМВН* 204-205).

2. *(стіжок із 60 снопів хліба)* копа: (з)нако(в) нємало на то(м) поли по(д)зачє(р)нєчє(м) гдє копы жи(т)ныє стояли видє(л) єсми (Володимир, 1575 *ЖКК* I, 61); ро(з)ныє грабєжи та(к) в побра(н)ю дєрєва на... бѹдованья яко в побра(н)ю на поли збожа в копа(х) нємолочєного (Київ, 1591 *ЦНБ ДА/П*-216, № 27, 1); всѣ збожа та(к) пожатыє што в копа(х) стояли яко и нєпожатыє на нива(х)... на пожито(к) сво(и) ѡбє(р)нути вєлє(л) єси (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 56); того ро́коу пово(д) бы́ла вєли́каѧ и з оустави(ч)ны(х) дождє́вⸯ. и збожа на по́лю вⸯ копа(х) поро́ста(ли) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 58 зв.); не маючы и на томъ досыт,... збожа розъные в копахъ... въ нивечъ оборочали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 240);

(60 снопів хліба) копа: збожѧ моєго на Єго Милость вжато, жита полтора ста копъ, а пшєницы сорок коп (Берестя, 1512 *AS* III, 98); Митько ды(н)чєнокъ на воли сєдить и єщє до годѹ сєдєти маєть, а коли высєдить маєть жати є҃ копъ збожъѧ (1552 *ОКЗ* 43 зв.); взѧто ѹ мєнє з гу(м)на стогъ жита в которо(м) было л҃ копъ жита (1571 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1855, 1); Панъ Юрє(и) Макаровичъ ...зграби(л)... // ...жита в сты(р)тахъ копъ триста (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 29).

3. *(стіг)* копиця: в ты́хъ кра́ѧхъ кѹда ишла бѹрѧ та́ѧ пашнѧ в копа́хъ – кн҃жаѧ ки́лка со(т) ко́пь рознєсло нє зна́ти гдє (1509-1633 *Остр. л.* 128 зв.).

4. *(збори сільської громади для розв'язування судових або громадських справ)* копа: Тыи два чєловєки Смѣдинскии на той копє были и вызнали пєрєд стороною (Шайно, 1538 *AS* IV, 174); естли дей на немъ чего не домучимо, мы дей то гораздъ заплатимо; чего дей копа имъ забороняла и прочь пошла (Луцьк, 1564 *Ив.* 263); Климъ Усъ, Кузма Бобруенко... вся копа места Житомирского, судили мене... о покрадене грошей моихъ (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 6/I, 155); а такъ року и дня звышъ помененого, кгды мы, вся копа, особы вышъ помененые, водлугъ звычаю давного купного зехавшися на копу в кгрунтъ пана Липленского судеревный, на островъ Крумники, тамъже в томъ острове подъ сосною,... заселисмо (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 78); **копу вести** (з ким) *див.* **ВЕСТИ.**

5. Особова вл. н., *ч.*: васи(л) Копа (1649 *РЗВ* 177 зв.).

КОПАЛО *с.* Лопата; мотика: rutrum, лопата, ри(с)ка(л), копало (1642 *ЛС* 358); marra, ѡгородникъ, ридє(л), копало (Там же, 264).

КОПАНЄ *див.* **КОПАНѦ.**

КОПАНИЦА *ж.* Копаниця: взято, и копаницу, и сверделъ, и долото, и мясо все (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 88); Леца збито, змордовано и маетностъ взято:... сокиръ две, копаницу и косъ две (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 6/I, 391).

КОПАННЫЙ *див.* **КОПАНЫЙ.**

КОПАНЪ *див.* **КОПАНЬ.**

КОПАНЪЄ *див.* **КОПАНѦ.**

КОПАНЫЙ, КОПАННЫЙ *дієприкм. у ролі прикм.* Копаний: pasfinatum, копа(н)ная зє(м)ля (1642 *ЛС* 302); **копана (копанна) могила, могила копана** *див.* **МОГИЛА.**

КОПАНЬ, КОПАНЪ *ж. (штучне водоймище для господарських потреб)* копань, копанка: чєрє(з) тѹю рѣ(ч)кѹ липѹ... дорогою мимо копань ва(н)ковѹ мимо долинѹ... до грєблѣ ставѹ (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 1); панъ Иванъ Гулевичъ а панъ Янъ Быстрыковский, пытали зъ околичъныхъ селъ старцовъ и иныхъ людей добрыхъ: если бы были сведому чия то копанъ и чые уживанъе тая помененая нива? (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 6/І, 215); Панюта Микитич... со(з)на(л)... и(ж)... прода(л) є(с)ми нивѹ... лєжачѹю за рєкою... копа(н) свою вла(с)нѹю єщє нєдокопанѹю (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 15 зв.).

КОПАНѦ, КОПАНЪЄ, КОПАНЬЄ *с.* Копання: А дрѹгаѧ тамъ жє подалє(и) вышъша на (и)мѧ вздыхальнєѧ алє таѧ ѡстра можєть быти ѹнижєна копанъємъ (1552 *ОКЗ* 34); А такъ штобы ты кнѧжє старосто... приказѹємъ, ажбы... вєликѹю бы єстє пилность ѡколо копанъѧ стѹдни чинили конєчно (Вільна, 1561 *AS* VII, 67); То́, тѣнѧ о́бразъ сполнѧ́ло мєшка(н)цємъ абовѣмъ лю́дъ и вˀ нєво́ли оу є́гипˀтчиковъ бы́лъ, гли́ны копа́нˀємˀ, и цє́глы робо́тою тра́пєный (Вільна, 1627 *Дух. б.* 364); **копанѧ учинити** – приступити до копання: и помлившисѧ іюда взѧль моты́кѹ и́ ѡ́поѧса́вши(с) ѧ́ко строкгїй ри́цєрь ѧ́ко авраамь, копа́нѧ оу́чиниль (XVI ст. *УЄ* № 29519, 165).

Пор. **КОПАТИ.**

КОПАТЕЛЪ *ч. (той, хто копає)* копач: pasfinator, oris, копатє(л) (1642 *ЛС* 302).

КОПАТИ, КОПАТЇ *дієсл. недок.* **1.** (що і без додатка) *(розпушувати землю заступом, лопатою)* копати: коли южь господарь мои ω(т) мєнє тоє старѣишинˀство ω(т)имоує. Копати, нє могоу. а просити съромѣю(с) (1556-1561 *ПЄ* 291 зв.); Семен Несын показав то людми же то его нива власная. До которой нивы,... посылалисмо присежъного Данила, перед которым признав Лысаковский стадникъ, же тую ниву Семен Несын копав (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 6); Ньє напє́рвє наоучи́лъ лю́ди скотѡмъ ора́ти, што пє́рвѣє зє́млю бо́лши нєжь в лѣтъ рука́ма свои́ма копа́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 13); *Образно:* и прошѹ ба... на(м) абы рачи(л) работнико(в) зослати: которїи бы въ выногра(д). в лю́дєхъ мовлю єго копали́ и робили́, абовѣмъ баръзо и запѹстѣ(л) и засо(х) (1598 *Розм. пап.* 2).

2. (що) *(робити заглиблення, виймаючи, відкидаючи землю заступом, лопатою)* копати: вземъ лыскарь нача(л) копати. ископа(л) .л. локотъ во глубину (1489 *Чет.* 203 зв.); вышо(л) стыи ива(н). на ѡдъню мѣсто. повєлѣлъ копатї ровъ глубокїй (1489 *Чет.* 195); Маєт кнѧз Єго Милость... на томъ сєлищи люди садити и ставы копати (Острог, 1514 *AS* III, 113); ґды крѹшє(ц) золоты(и) в горѣ чи(м) далѣ(и) глѹбѣ(и) копає(м) ты(м) собѣ бо(л)шє бога(т)ства зна(и)дѹє(м) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 2 зв.); якож менованый дякъ из своими коагдеренътами,... до менованого костела прышедшы, шукал, копал по всем костеле, цмынтару и плебаниеи, навет и под самым дахом костелным (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 269); **копати яму, ѧму копати** (на кого) – копати яму (кому, під ким): Отож,

небоже страдный! Тотъ долъ, которыесь былъ подъ другими выкопалъ, самесь ся въ него увалилъ, водлугъ оное прытчи "хто копаетъ яму, самъ въ нее упадетъ" (Вільна, 1599 *Ант.* 949); ктѡ на́ кого ѧмоу́ ко́пає(т), са(м) во́ нѧ́ во́падєтъ (к. XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 121).

3. *(копаючи, вивільняти що-небудь від засипаної землі)* відкопувати: Въ лѣто по томъ погребѣ его тр(етье)... подъ часъ розбираня той церкви, гды были фундаменты на заложене, теперь поднесеной, церкви копаны, откопана была съ припадку и тая яма, въ которой той священникъ лежалъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 470).

КОПАТЇ *див.* **КОПАТИ.**

КОПАЧЕВЪЦЫ *мн. (мешканці с. Копачів)* копач: Ѡ повиноватъствє по(д)даныхъ повєдили тѹбыльцы старъшиє... сєла... // ...копачєвъцы єсачъники... пашѹть а живѹть в горо(д)нє (1552 *О Чорн. З.* 54 зв.-55).

КОПАЧЪ *ч.* **1.** Рудокоп: ибєровє языятицы которы(и) тє(ж) въ свои(х) краина(х) маю(т) досы(т) всєго крѹшцѹ, и ты(м) ся бавє(т) ѡ(т)толя маю(т) и прозви(з)ска власныє, бо ибєри выкладаю(т)ся на лати(н)скоє fostores по нашому копачы (1582 *Кр. Стр.* 31).

2. *(той, хто розкопує давні поховання, могили)* копач: А єщє пєрєкажають... таковымъ жє ѡбычаємъ копачи з драбовъ которыє по городищамъ и сєлищамъ ѡнымъ ходѧчи могилы роскопывають и ищѹчи тамъ ѡбрѹчє(и) а пє(р)стєнє(и) мощи погрєбєныхъ выкидывають (1552 *ОКан. З.* 30).

КОПЕЙНО *присл.* Зі списами: тєды то(т) ба(л)цє(р)... догожаючи нєпри(с)то(й)но(мѹ) и з(л)о(мѹ) ѹмы(с)лови своє(мѹ)... збро(й)но копє(й)но наєха(в)ши кгва(л)то(в)нє на до(мъ) шляхє(ц)ки(й)... стърєля(л) и кгва(л)то(в)нє в до(м) мо(й) добыва(л)сє (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 48).

КОПЕЙНЫЙ *прикм.* Списовий: и такъ нб(с҇)ный воинъ ѡ(т) прободѣния копєйного. далъ дш҇ю свою в рѹки бж҇ьи (1489 *Чет.* 59 зв.).

КОПЕНЕКЪ *див.* **КОБЕНЯКЪ.**

КОПЕНЯКЪ *див.* **КОБЕНЯКЪ.**

КОПЕНѦКЪ *див.* **КОБЕНЯКЪ.**

КОПЕЦЪ[1], КОПЕЦЬ *ч.* Копець: и в том Єго Милост до нас в листє своим наѹкѹ свою господарьскѹю выписан: кѹды кнѧзь василєй, присѧгнѹвши, повѣдєт, абыхмо тѹда грани поклали и копцы покопали (Ковель, 1519 *AS* III, 188); якож и копець єсмо в тоє дороги вєликоє закопали (Звиняча, 1549 *AS* VI, 98); Копє(ц) тє(ж) на(д) смѹгою чалою по(д) со(с)нами (Ковалин, 1599 *ЦНБ ДА/П*-216, 99 зв.); не конънтентуючисе перед тым, иж давных часовъ... в забераню кгрунътовъ власныхъ Былицъкихъ, поорано границъ и копцовъ, от летъ ста и килку ограничоных... наступила ребеллия хлопъская (Володимир, *АрхЮЗР* 3/IV, 469-470).

КОПЕЦЪ[2] *ч.* Куприк: видєлъ єсми: на по(д)даны(м) єго... рану стрѣлєную в лоно, у копєцъ, а(ж) в стєгно лєвоє ту(т) жє по(д) тоє(ж) лоно куля навылє(т) прошла (Житомир, 1584 *АЖМУ* 87).

КОПЕЯ[1] *див.* **КОПИЯ[1].**

КОПЕЯ[2] *див.* **КОПИЯ[2].**

КОПЕЯНЫ *мн. (назва осіб за місцем проживання)* копеяни: панъ староста Бєрєстє(й)ски(и)... тыє копцы казалъ усыпати во(й)няномъ ѡ(т) копєянъ зємянъ вєликого кн҇зства (1546 *ОГ* 3).

КОПЕѦ *див.* **КОПИЯ[2].**

КОПИА *див.* **КОПИЯ[1].**

КОПИЄ, КОПІЄ, КОПЇЄ, КОПЪЄ, КОПЬЄ, КОПѢЄ *с.* (*цсл.* копиє) спис, піка, *діал.* копіє: в рєбра копъє(м) прободєнъ бы(л). а намъ да(л) ст҃оую свою кровъ. на ѡчищєніє дш҃амъ и тѣломъ ѡ(т) грєховъ наши(х) (1489 *Чет.* 176 зв.); Келихъ великій сребреный позлотистый,... и копьє все сребреное позлотистое (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 6); Емꙋ же жидове крестъ ꙋготовали и те(р)новы(м) вѣнце(м) с копие(м) витали (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 64); на проу(д)комъ кони с копѣєм и з мєчє́мъ стоѝшъ в гєрᷦбѣ (Дермань, 1604 *На г. Остр.* тит. зв.); lancea, lanceola, ратищє, копіє (1642 *ЛС* 250); и оучинѝлъ те́ды соломѡ́нъ с҃ копіи золоты́хъ, сꙋммы шєсті́ со́тъ чєрво́ныхъ золоты́хъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 299); *Образно:* **Ѡ** ко́піє, ты Цр҃кви вѣчнє прєбыва́єшъ, Ты нєпріа́тєль на́ши(х) за́вшє побѣжда́єшъ (Львів, 1631 *Волк.* 31).

Див. ще **КОПИЯ[1].**

КОПИЙНИКЪ *ч.* Воїн, озброєний пікою, списом: Староста тєжъ ꙋказалъ дрꙋги(и) почотъ драбо(в)... по два копи(и)ники в зброѧхъ зъ ѡ(ш)чєпы с ко(р)ды (Черкаси, 1552 *ОЧерк. З.* 16); lancearius, копи(й)никъ, ратникъ (1642 *ЛС* 250).

Див. ще **КОПИСНИКЪ.**

КОПИЛЕЦЪ *ч.* *(незаконнонароджена дитина, байстрюк)* копилець. Особова вл. н.: Сємєнъ копилєцъ (1649 *РЗВ* 190 зв.).

КОПИРВАСЪ *див.* **КУПЕРВАСЪ.**

КОПИРОВЫЙ *прикм.* Мідяний: лины копировыи, поторжи, линъ до неводовъ, постронки,... латное и кгонтовое гвоздя побрано (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161).

КОПИСНИКЪ *ч.* Те саме, що **копийникъ**: hastatus, копи(с)никъ воѣнъ (1642 *ЛС* 215).

КОПИСТКА *ж.* *(дерев'яна лопатка для розмішування чого-небудь)* копистка: spathula, мєчикъ, копи(с)тка (1642 *ЛС* 376).

Див. ще **КОПИСТЪ.**

КОПИСТЪ *ч.* Те саме, що **копистка**: rudicula, варєха, копи(с)т(ъ), кочєрга (1642 *ЛС* 357).

КОПИТО *див.* **КОПЫТО.**

КОПИЦА, КОПѢЦА *ж.* **1.** *(невеликий стіжок сіна, соломи тощо)* копиця: и сєна дєй в стогах и копицах попалили (Луцьк, 1560 *AS* VII, 60); сеножати покошоны и сено стоитъ въ копѣцахъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 6/I, 54); тыи помєнєныє слꙋги... кгва(л)товънє пограбили... ꙋ романа ивъчиного сєна копицъ пя(т)дєсятъ и три (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 35).

2. *(одиниця поземельної міри)* копиця: зачым сеножати барзо веле, то естъ на копицъ сто, тым незвычайным переездом выездил и в нивечъ обернул (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 264).

3. Особова вл. н., *ч.*: Жада(н) Копица (1649 *РЗВ* 106).

КОПИЯ[1], КОПЕЯ[1], КОПИА, КОПЬЯ, КОПѢЯ, КОПѢѦ *ж.* (*стп.* kopija) **1.** Те саме, що **копиє**: далъ ми єси смєрть ѡ(т) копєи (1489 *Чет.* 59 зв.); мы на добрый конє(ц) хотѧчи привєсти спра́вы нє моусомъ, ани копѣѧми, алє поко́рою и... щодробли́востью, и ро(з)рѧди́ти мє́шкаючихъ вᷦ падо́лкꙋ сиріи (Острог, 1598 *Отп. КО* 9); Петра Шевца забитого, которого копиею на вылетъ пробили, до возу мертвого взели (Луцьк, 1617 *АрхЮЗР* 6/I, 384); мєновитє взято... рыштꙋнъкꙋ до во(и)ны налєжачого копиа ѡ(д)на (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 105 зв.); и оучинѝлъ те́ды соломѡ́нъ. ·с҃· копїи золоты́хъ сꙋммы шєсті́ со́тъ

чєрво́ныхъ золоты́хъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 299); **копию скрушити** (о що) – *(вступити в бій)* зламати списи: ω(з)на(и)мѹю(чи) ємѹ и(ж) маєть на мо(с)квѣ бы(ти) нижъ(ли) зга(с)нє(т), а ω замокъ єго столєчны(и) копию скрѹши(ти) (1582 *Кр. Стр.* 4 зв.).

2. Одиниця лінійної міри: пана Якуба Корманского... на звонъници хотели замордовати, сколь хотел выскочити и так завязлъ на окне, сколъ южъ для десперации на долъ на полторы копьи од земле, спуститисе муселъ и зъдоровя до толъ небезпеченъ (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 682).

КОПИЯ[2], **КОПЕЯ**[2], **КОПЕѦ, КОПІЯ, КОПЇА, КОПѢА, КОПѢЯ, КОПѢѦ** *ж.* (*лат.* copia) **1.** *(точне відтворення оригіналу)* копія: Которыхъ же де привильевъ копію его милость до Насъ прислалъ (Петрків, 1526 *РЕА* I, 140); каноникъ... до ру(к) мои(х) ωного листа ани копѣи з нєго да(ти) нє хотє(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 63); ωто (в)сихъ мєща(н) києвски(х) в которого с ни(х) зъ сєго листу нш҇го копєѧ по(д) пєча(т)ю и(х) мє(с)скою будє(т)... мыта нового в ни(х) брати нє вєлєли (Варшава, 1570 *ЛНБ* 4, 11, 1136, 27); є(с)ли бѹдє(т) ва(м) потрєба и лє(п)шо(г) тєди нара(ди)вши(с) мє(ж) собою ра(ч)тє ѹчинити копїю а до на(с) пошлитє (Сучава, 1598 *ЛСБ* 323); Зводъ: Пре́писъ, форма... копѣѧ (1627 *ЛБ* 163); Апогра́фъ: Пєрєпи́съ з҄ кни́гъ, єкстрактъ, копѣа (Там же, 185); Тая копїа самого запису слово в слово є(ст) выписана (Львів, 1636 *ЛСБ* 1043, 48); я возъны(и)... тыє вси лисъты с подъписомъ рѹки моє(и) на кожъдо(и) Копиє(и) лисътѹ зарѹчъного... ихъ мл(с҇)ти Паномъ Триполъскимъ ωдъдалъ (Овруч, 1641 *ЛНБ* 5, III 4063, 137); **копию (копею, копію, копѣю) списати, списати копею** (з чого) – скопіювати: Копию з ли(с)ту ст҇ѣ(и)шаго патрїа(р)ха по грєцк(и) и по словє(н)ски(и) списа(в)ши по(д) пєча(т)ю цє(р)ковною... намѣстнику в рѹки подали (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1 зв.); тогды князь подяканый лист его кролевское милости почтиве принял и вычитавши мне его отдал, а копею, с тогож листа списаную, собе взял (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 123); для лѣпшое вѣры съ того реестру моего копіе списавши, заставиломъ одну у володимирской ризницы (Володимир, 1609 *АСД* X, 231); А за тымъ оный листъ пану Угриновскому отдала, а копѣю с того листа списаную собе взяла (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 53); Войтъ, бурмистры, радцы,... списавши тую копею зъ листу господарьского, дали есмо мѣщанину его кролевское милости (Вільна, 1545 *АЮЗР* I, 300).

2. Один із примірників документа: тамже розмаитые отповеди, прегродки // чинечи, студентовъ усих соромотили; которую протестацию дадут ширей на копии (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 584-585); О што теды все менованый его мил. панъ Лайчевъский тое оповедане свое, вкротце // занесшы, оферовалсе протестациею шырей на копии подати (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 282-283).

КОПІЯ[1] *див.* **КОПИЯ**[1].

КОПІЄ *див.* **КОПИЄ.**

КОПЇА *див.* **КОПИЯ**[2].

КОПЇЄ *див.* **КОПИЄ.**

КОПЇЯ[1] *див.* **КОПИЯ**[1].

КОПНИКЪ, КОПЪНИКЪ, КУПНИКЪ *ч., юр. (член копного суду)* копник: Ижъ, поведаютъ, панове копники! Не поодно-кротъ от килка летъ становятся намъ шкоды въ подраню злодейскимъ способомъ пчолъ

нашихъ,... о што есмо и не пооднокротъ копу зберали и о тыхъ шкодахъ своихъ опытъ чинили (Овруч, 1623 *АрхЮЗР* 4/I, 78); правда, поведаетъ, панове копъники! жесмы и тые пчолы выдралисмы, але се то омылкою стало (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 84); а мы, з розныхъ селъ и местечокъ... купники (Там же, 77).

КОПНЫЙ, КОПЪНЫЙ *прикм. (який стосується копи – зборів сільської громади)* копний: а подданомꙋ дєй Єго Милости Лꙋковскомꙋ, на имѧ Жданєви с копного найдєньѧ на подъданых Вашєй Милости Чєтвєртєнских копа присꙋдили конѧ платити (Луцьк, 1562 *AS* VI, 64); Копа вся пытали межи собою, абы тыхъ речей не таили... абы тутъ на копе положили. Подданые... принявъши всказане копное, пытали... где бы иншие речи подели (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 6/I, 63); за позволенемъ копнымъ, одлоговъ на прослухане о тые шкоды свои и диляцыи заживали есмо (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 78); **копный записъ –** *(записи юридичних документів копи)* копна книга: с҃новє ва(с)кови... впу(с)тили сѧ // до права домагаючи сѧ пасѣки... по ѡ҃цу свои(м) ко(т)ры(и) записа(л) в ко(п)ну(м) записѣ свои(м) тоту пасѣку (Одрехова, 1578 *ЦДІАЛ* 37, 1, 7-7 зв.); **копноє (копъноє) право, право копноє** *див.* **ПРАВО; мыто копноє** *див.* **МЫТО.**

КОПОЛИПОВЪ *прикм.* Лишайний. ◇ **securitiesкополиповая болесть** *див.* **БОЛѢСТЬ.**

КОПОРУЛЯ *ж.* Шпулька для намотування ниток: panus, i, копоруля, цѣвка тка(ц)кая (1642 *ЛС* 299).

КОПОТЬ, КОПОТЪ *ч.* Кіпоть, кіптява. Особова вл. н.: богданъ копоть (1552 *ООЗ*-1, 49 зв.); тамъ же, на помененой ниве, зъ обохъ рукъ полюбовне панове приятели, ихъ милость: панъ Миколай Семашко,... панъ Остафей Коровай, панъ Василей Копотъ... пытали... людей добрыхъ: если бы были сведому чия то копанъ (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 6/I, 215); Грицъко Копотъ (1649 *РЗВ* 40).

КОПРЪ *ч.* (*стп.* kopr) (Anethum L.) кріп: Горє вамь к҆ниж҆ници и фарисєє лицємѣр҆ници ижє даєтє дєсѧтиноу з҆ маты, и копроу, и к҆миноу (1556-1561 *ПЄ* 99); **копръ конский –** назва дикої рослини: marathis копръ ко(н)ский (1642 *ЛС* 263).

КОПЪНИКЪ *див.* **КОПНИКЪ.**

КОПЪНЫЙ *див.* **КОПНЫЙ.**

КОПЫЛО *с.* Копил, *діал.* копило. Особова вл. н., *ч.*: Копы(л)о трохи(м) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 27).

КОПЫЛЪ *ч.* Особова вл. н.: Андрє(и) Копы(л) (1649 *РЗВ* 311).

КОПЫРВАСЪ *див.* **КУПЕРВАСЪ.**

КОПЫСТЬ *ж.* Те саме, що **копистка**: копысть жєлєзнаѧ што спижу мєшають (1552 *ОКр. З.* 148); Яцько Каленский тутъ же подъ тоею сосною на колоде седить и медъ отеребливаетъ, чистый особно, а з пчолами особно отбираючи, копыстю третъ (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 81).

КОПЫТКО, КОПЫТЬКО *с.* Копитко. Особова вл. н., *ч.*: миско копытько (1552 *ОВін. З.* 136); Луци(к) Копытко (1649 *РЗВ* 188 зв.).

КОПЫТО, КОПИТО *с.* **1.** *(рогове утворення в кінці ніг деяких тварин)* копито: заповѣдалъ г҃ь б҃ъ на(м)... и(ж) всѧкого звѣрѧ и ско́тиноу ко́торїи имѣютъ копыта ра(з)дѣлєнны повєлѣ ѧсти́ и(х) кро́мѣ свинѣ (к. XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 99 зв.); Копыса́ю: Копа́ю зе́млю копи́томъ (1627 *ЛБ* 54); Пото́мъ рꙋшивши лю́дъ, прїѣхалъ до́ нѣкоторогѡ мѣста, гдѣ бы́ло вєлми́ мно́го

ди́вной гадины, кото́рїи бы мѣли го́ловы и копы (!) яко бы вєпри, а копы́та бы́ли широ́ки на́ три́ сто́пы (серед. XVII ст. *Хрон.* 461 зв.); **коневьє копыто –** назва певної рослини: унговлабалина по латы(н)ски… конєвьє копыто по рꙋ(с)ски… та трава имѣєтъ листвиє широко, подобно кꙋвши(н)цовѣ травѣ (XVI ст. *Травн.* 472).

2. *Перен.* Форма, модель: formula, ѡбразєцъ, копито (1642 *ЛС* 200).

3. *мн.* Копыта. Топонімічна вл. н.: Врадъникъ пн҃и воєводиноє… повєдилъ штомъ мєнилъ пє(р)вє(и) того посрєдъ болота границꙋ пн҃а своєго сєла Лєщєтова… тꙋтъ тєжъ здавамъ… панꙋ воєводичꙋ равъскомꙋ сєломъ єго… хлопимъ рогомъ стрєльчꙋ копытомъ (1546 *ОГ* 65).

КОПЫТЬКО *див.* **КОПЫТКО.**

КОПЬЄ *див.* **КОПИЄ.**

КОПЬЯ *див.* **КОПИЯ[1].**

КОПѢА *див.* **КОПИЯ[2].**

КОПѢЯ[2] *див.* **КОПИЯ[2].**

КОПѢЄ *див.* **КОПИЄ.**

КОПѢЙНЫЙ *прикм. (зроблений списом)* списовий: Пристꙋпи́ пре́тѡ и доткни́сѧ рꙋко́ю, и досвѣдчъ… и нє бꙋдь нєдовѣркомъ, алє бꙋдь вѣрнымъ… Якъ вˀ тѣлѣ хв҃омъ… зна́ки… бы́ти могли́ то́ єстъ ра́ны гво́здныѣ и ра́на копѣйнаѧ? (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 219).

КОПѢТАНЪ *див.* **КАПИТАНЪ.**

КОПѢЦА *див.* **КОПИЦА.**

КОПѢЯ[1] *див.* **КОПИЯ[1].**

КОПѢѦ[1] *див.* **КОПИЯ[1].**

КОПѢѦ[2] *див.* **КОПИЯ[2].**

КОРА *ж.* **1.** *(верхня оболонка деревних рослин)* кора: срє(д)нюю корꙋ дꙋбовꙋю варѧ(т) в водѣ (XVI ст. *Травн.* 38); А якъ фини́къ простъ и коро́ю обро́слый… // …на само(м) вєрхꙋ о́вѡцы своѣ ро́дитъ, и трꙋдноє єстъ, длѧ высо́кости, до при́стꙋпꙋ злодѣємъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 184-185); corteks, corticula, кора, ѡброщєнїє (1642 *ЛС* 145).

2. Особова вл. н., *ч.*: Хома Кора (1649 *РЗВ* 432 зв.).

КОРАБЕЛНИКЪ, КОРАБЛЬНИКЪ *ч.* **1.** *(той, хто керує, править кораблем)* кормчий корабля: а пре́то набыва́й має(т)ности сло́ва, нєскоу́по, алє ѡбфи́тє. А нѣбовѣ(м) кора́бльникови повѣрѧю(т) справова́ньє кораблѧ, єсли нєдо́брє пра́вити оумѣє(т) (Острог, 1614 *Тест.* 179); помє́ръ нѣѧ́кїй ста́рчикъ, кора́блˀникъ грѣшны(и) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 357 зв.); ratiari(us), корабє(л)никъ (1642 *ЛС* 345).

2. *(той, хто будує кораблі)* корабельник: ѡни́ бовѣ(м), кг(д)ы таки(х) жє того(ж) рємєсла́ корабльниковъ ѡба́ча(т) жє́сѧ ихъ кора́бль ѡ(т) вѣтровъ и волнъ розби(л), и на дощка(х) волна́ ихъ но́си(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 115).

КОРАБЕЛЬНЫЙ, КОРАБЕЛНЫЙ *прикм.* *(який стосується корабля)* корабельний: вѣтрила корабєльнаѧ разодрало наполы. и оуврьгло в морє (1489 *Чет.* 93); Корми́ло, или корми́лцє: Рꙋдє(л) прави́лцє, ко́рма, вєсло́ корабєлноє кото́рымъ стырꙋютˀ (1627 *ЛБ* 54); bolis, olis оловˀянка корабє(л)ная, водоискуситє(л)ница (1642 *ЛС* 105).

Див. ще **КОРАБЛЕННЫЙ.**

КОРАБЕЛЬ *див.* **КОРАБЛЬ.**

КОРАБЛЕННЫЙ *прикм.* Те саме, що **корабелный**: lia(e), aru(m), в по(с)тавѣ кораблєн(н)омъ дири (1642 *ЛС* 254).

Див. ще **КОРАБЕЛНЫЙ.**

КОРАБЛЕЦЪ *ч.* Кораблик: ст҃ыи жє глѣбъ пошо(л) во корабльци. и стрѣтили єго на оустьи рєки смадыни. глѣ(бъ) (ж)

ка(к) оузрѣлъ ихъ. возрадова(л)сѧ дш҃ею (1489 *Чет.* 244 зв.); ratis, кораблєцъ, ладия (1642 *ЛС* 345).

КОРАБЛЪ *див.* **КОРАБЛЬ.**

КОРАБЛЬ, КОРАБЛЪ, КОРАБЕЛЬ *ч.* (*цсл.* корабль) **1.** Корабель, судно: дьяволъ воздвиглъ боурю на мори. волны возмѹтилъ. хотѧчи потопити корабль (1489 *Чет.* 89); просиль єго абы мало ѡ(т)стѹпиль ѡ(т) зєм҄лѣ и сѣдѧчи наоучаль с кораб҄лѧ народы (1556-1561 *ПЄ* 227); Тѧ́ зна́мєнїє имоу́тъ мо́р҄стїи пловци́, на кораблє́хъ свóихъ и ры́бныє ловци́ (Дермань, 1604 *Нал. Кр.* 2); гды́ ѡ́на́ сѧ прилѣпитъ сѧ до кора́блѧ // …нє постоу́питъ кора́блъ з҄ своєго́ мѣсца… ажє кора́б҄ници споущáютъсѧ во глоуби́ноу мóрскѹю по(д) днó кора́блѧ и ѡ(т)рыва́ють єй (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 154 зв.-155); градъ бовѣм҄ сро́гїй и нава́лный з҄ нб҃а спа́дши, и горѧ́чость на мóри оучини́вши смолѹ кораблє́й розвари́лъ, и та́къ мнóгоє а пра́вє нєзличóноє óноє вóйско со всѣми свои́ми óкрѹтами поги́нѹло (Київ, 1627 *Тр.* 583); buce(n)taur(us) корабє(л) вєлики(и) (1642 *ЛС* 105); жа́дєнь нє мóгль и(х) минóути тóю дорóгою… а та(м) боу́рѧ вєли́каа была́ на́ мори, и(ж) ѡнóнь кора́бль покрыва(л)сѧ вол҄на́ми (1645 *УЄ* № 32, 89);

(судно Ноя за біблійним переказом) ковчег: или и пили и жєны поймовали и замоужь ѡ(т)даваны были ажь до тог[о] [д]нѧ҃ (!) которого в҄шолъ ноє въ корабль и пришо(д)ши потопь и потопи(л) // всѣ(х) (1556-1561 *ПЄ* 297 зв.-298); Казалъ ємѹ г(с҃)дь бг҃ъ ковчє́гъ то єсть корабль бѹдова́ти (серед. XVII ст. *Хрон.* 14); корабль бы́лъ оужє оуро́бл҄єнъ: т҃ локтє́й в҄ дóлгость н҃ локтє́й в ширóкость а л҃ локтєй высóкость єгѡ (Там же, 14 зв.).

2. *Перен. (місце порятунку)* пристановище: И для того церковъ Его зоветьсе въ писме (светомъ) теломъ,… и домомъ однымъ, и овъчарнею одною, и войскомъ // однымъ, и кораблемъ однымъ, где згода все держить (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 306-308); Ѡ таємници! ѡ чоудóвныє спра́вы! абы сѧ наоучили вѣры… в корабли цр҃кви боудѹчїи в҄ фрасоунка(х) и бѣда(х) до б҃а оутѣкати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 158); кора́бль то(т) ничóго нє значи(т) є́дно цр҃квь (1645 *УЄ* № 32, 89 зв.).

3. *Перен. (релігійний світогляд)* кредо: на(м) ѡставлєнныи два кораблѣ єдины корабль… то ста́рыи законь а дроугыи корабль то нóвыи законъ (XVI ст. *УЄ Триг.* 97); Смóтри́жь ижє оу того ѡзєра сєго соуєтнаго свѣта соуть на(м) ѡставлєни ты два кораблѣ. Єди́ны кора́бль зако(н) ста́рыи а дроу́гыи за́конъ нóвыи (XVI ст. *УИ* 1911/2, 73).

КОРАБЛЬНИКЪ *див.* **КОРАБЕЛНИКЪ.**

КОРАБНИКЪ *ч.* Моряк: гды́ ѡ́на́ сѧ прилѣпитъ сѧ до кора́блѧ // …нє постоу́питъ кора́блъ з҄ своєго́ мѣсца… ажє кора́б҄ници споущáютъсѧ во глоуби́ноу мóрскѹю по(д) днó кора́блѧ и ѡ(т)рыва́ють єй (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 154 зв.-155); По ты́хъ вєли́кихъ мóрѧхъ кора́бницы пла́ваючи дивы вєли́кїи вида́ютъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 6 зв.).

КОРАЛНЫЙ *прикм. (який має колір коралів)* кораловий: Да́йтє мѹ вы́рокъ з҄ оустъ свои́хъ кора́лныхъ, Зы́чачы збóровъ в҄ своє́й єнєра́лныхъ Дїѡцє́зїи (Львів, 1642 *Бут.* 8).

КОРАЛЬ *ч.* (*стп.* koral, *лат.* corallum, *гр.* χοράλλιον) **1.** *(вид морських поліпів)* корал: gorgonia, кора(л) (1642 *ЛС* 210).

2. *(коралова намистина)* коралина: на то(м)же ώбразѣ крижико(в) сребрни(х) два …А коралєй вєлики(х) ҃лѕ (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-2, 263); Нєсли Пан҄ подарокъ, з҄ скарб҄ дарованымъ… Шафѣры, Діамєнты, Коралѣ нєсли тамъ бєзмѣры (Київ, 1632 *Євх.* 304);

лише у мн. (намисто з коралів) коралі: Монисто: Клєйнот҄ которого на шии носѧтъ,… коралѣ, а(л)бо манєллѣ (1627 *ЛБ* 65).

3. Особова вл. н.: Фє(с)ко Кораль (1649 *РЗВ* 340).

КОРАМАНЪ *ч.* (*гр.* χεραμιον) *(міра місткості)* кораймон: а если игуменъ а любо братя которое осѣни не пойдутъ к ним полюдовати, ино имъ за тое привезти к монастиру кораманъ меду и тыи подарки и што на слуги идетъ (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 10).

КОРБА *ж. (рослина з родини гарбузових)* диня: cucurbita банѧ, ко(р)ба (I пол. XVII ст. *Сем.* 62).

КОРБЪ *ч. (рослина з родини гарбузових)* заморське яблуко, віслячий огірок: somphos, корбъ лѣсни(й) (1642 *ЛС* 375).

КОРГАНЪ *див.* **КУРГАНЪ.**

КОРДИКЪ *ч. (малий палаш, малий меч)* кордик. Особова вл. н.: Дємко Ко(р)ди(к) (1649 *РЗВ* 160).

КОРДЪ, КОРДЬ, КРЪДЪ *ч.* (*цсл.* кордъ, *тур.* kard) **1.** Палаш, меч: Староста тєжъ ѹказалъ дрѹги(и) почотъ драбо(в)… которыє тамъ по(д) єго моцъю слѹжили шєсть дєсѧтъ ихъ збро(и)нє личачи в дєсѧтк҄… по два копи(и)ники в зброѧхъ зъ ω(ш)чєпы с ко(р)ды (1552 *ОЧерк. З.* 16); єдинь пакь з҄ ты(х) которы(и) то около єго стояли вынавшы ножь [кръдъ] и оударилъ на слоу(г)[оу] архїєр(є)ωво(г)[о] // и ω(т)тѧль ємоу оухо (1556-1561 *ПЄ* 188-188 зв.); а мєновитє… взєли… ѹ сл҄ги… // …ку(р)ту єдамашки гво(з)диковоє… ко(р)дь… боты сафьяновыє (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-88 зв.); У Микиты ту(р)чына: коня рыжого за золоты(х) сто, шабєлъ двє, ко(р)дъ, срыбро(м), ωпра(в)ны(и), сага(и)да(к) (Житомир, 1650 *ДМВН* 194).

2. Особова вл. н.: Иванъ Кор҄дъ (1649 *РЗВ* 337).

КОРЕЛКОВЫЙ *прикм. (оздоблений коралами)* кораловий: Чаша корелковая сребромъ оправена (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 7).

КОРЕНЄ *див.* **КОРѢНЯ.**

КОРЕНЕЦЪ *ч.* Корінець. Особова вл. н.: Корєнєцъ (1649 *РЗВ* 184 зв.).

КОРЕНИСТИЙ *прикм.* Коренистий: radicos(us), корєни(с)ти(й) (1642 *ЛС* 344).

КОРЕНИТИ *дієсл. недок., перен.* (що і без додатка) *(міцно встановлювати)* вкорінювати: Але далеко суть от святого пути, и в безаконый навыкнули пребыти. Свою честь и славу на земли коренять, а божей славы любити не хотять (к. XVI ст. *Укр. п.* 84); Єсли ω(т) Злыхъ до добрых҄ рєчи, прєносити Звыкли людє нє трєба злого корєнити (Київ, 1632 *Євх.* 303); И ωвшємъ ты(м) ба(р)зѣ(й) ωны вывы(з)шаєтъ и корєни(т) нє ω рєчы здалося и мнѣ ити ты(м)жє торо(м) м҄(д)ры(х) наслѣд҄ючи (1636 *Лям. о пр.* 2).

КОРЕНИТИСЬ *див.* **КОРЕНИТИСЯ.**

КОРЕНИТИСЯ, КОРЕНИТИСЬ *дієсл. недок., перен.* Поширюватися, вкорінюватися: Рачи(ж) на(м) оузычити мл(с)рдны(и) ҃ги ҃бє на(ш) абы в на(с) твоя ҃ста наоука ро(с)ла и корєнила(с) ако на зє(м)ли добро(и) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 124); Припатръ же ся, человѣче христіанскій, той всей спра-

ве, отколь початокъ взяла, яко исперва діавол межи Русю забѣгалъ, абы православіє не коренилося (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50).

КОРЕНІЄ, КОРЕНЇЄ *с., одн., зб.* (*цсл.* корєниє) *(частина рослини, що міститься в землі)* корінь, коріння: Знаютъ же зелія и коренія и камени, что где ражается, и на которую хоробу потребуется (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 179); дєвасилово корєнїє... выгони(т) и(з) нȣтри гȣстȣю врє(ди)тє(л)нȣю мокрость (XVI ст. *Травн.* 187 зв.); сама та трава, тако(ж) и кора тѣ(х) вѣтвє(и) тако(ж) и корєнїа со всѣми и(х) полагає(м) ко всѧкои потрєбности ко врачєванїю (Там же, 206); brent[h]ia(e) корєнїє лицєрумянитє(л)ноє (1642 *ЛС* 104).

Див. ще **КОРѢНЯ.**

КОРЕННЫЙ *див.* **КОРѢННЫЙ.**

КОРЕНЪ *див.* **КОРѢНЬ.**

КОРЕНЬ *див.* **КОРѢНЬ.**

КОРЕНЬЄ *див.* **КОРѢНЯ.**

КОРЕСПОНДОВАТИ, КОРЕСПОНЪДОВАТИ, КОРРЕСПОНЪДОВАТИ, КОРРЕСЪПОНДОВАТИ *дієсл. недок.* (*слат.* correspondeo) *(бути відповідним, дорівнювати чому-небудь)* відповідати: Пановє Голȣбовє... в посєсыю прє(з) рєчоно(г) во(з)но(г) єнєрала... для ѡтъбиранъя добръ в ынътромисыю ихъ м(л) чєрє(з) дєкрєтъ трибȣна(л)ски(и) налєжачы(х) и тоє(и) сȣмє корє(с)понъдȣючы(х) посыланомȣ нє допȣ(с)тили и моцъно заборонили (Житомир, 1642 *ЛНБ* II 4064, 84); въ вере старожитной греческой, сумы помененое ровно уделяти, або маетностъ якую, суме той кореспондуючую, на имя их вечисто купивъши, въ ровный дел межи них пустити и роздати мают (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 84); ма(л)жонъка моя... маєтъ... поля моє(г)[о]... и сєножатє(и) такъ мно(г)[о], жєбы за тую суму пятъдєся(т) золотыхъ по(л) стояло и ко(р)рє(с)понъдовало и(х) м(л) уконътє(н)товали(с) (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212); о чомъ протестация о то учиненая,... до которое поводове прихиляючис, вас всих с помененых селъ подданых,... на терминъ выжей менованый позычаютъ, абысте теды стали винамъ правънымъ, учинъкови вашому годнымъ и корресъпондуючимъ, присълухали и припатрили, и оные на себе однесли (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 422).

КОРЕСПОНЪДУЮЧИЙ *див.* **КОРЕСПОНДУЮЧИЙ.**

КОРЕЦЬ, КУРЕЦЬ *ч.* *(міра ваги сипких тіл)* корець: Продал намъ... Ѡлєхно... Дȣхов... // ...у дворцы... Быдла, коров... Свинєй... а чєснокȣ с корєц (Володава, 1553 *AS* VI, 12-13); И кды южъ годи́на ратоункоу пришла, по той дорогости По солодѣ та́къ вєли́кїй всѣ(х) рє́чїй доста́токъ, та́къ всє станѣло,... жє корє(ц) або мѣра моу́кы в брама(х) самарїи по динарȣ продава́но (поч. XVII ст. *Проп. р.* 157 зв.); за поу (!) // коурьцѧ пшєницѣ гро(ш) х҃ и ѕ҃ (Одрехова, серед. XVII ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 20); ша́ли нєха(и) справєдли́выє бȣдȣть, и єдна́коє ваги́, ро́вный корє́цъ, и справє́дливыє ква́рты, и є́стъ ошȣка(н)є тако́є ба́рзо бри(д)коє Бг҃у (Львів, 1645 *О тайн.* 108); нє чини́тє ничо́гѡ прєвро́тногѡ, в сȣдѣ, въ пра́вилѣ, въ ва́зѣ, и въ мѣрє, ша́ли справєдли́вы и ро́вны нєха(и) бȣдȣ(т), кгви́нты справєдли́вый корє(ц), и ква́рты справєдли́вы (серед. XVII ст. *Хрон.* 123); **корець берестейский** – *(корецька міра ваги, прийнята в Бересті)* берестейський корець: а кнѧзь... тєж того попєлȣ з ымєнѧ своєго нє выдал и на тот єщо попєл, робѧчи, Дȣцко взѧл Єго Ми-

лости жита сорок корцєй Бєрєстєйских (Краків, 1531 *AS* III, 390); **корець мери володимерское –** *(корець як міра ваги, прийнята у Володимирі)* володимирський корець: з спижарни: муки три корци мери володимерское, соли бочъку… побрали (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 272).

КОРЕЦЪ *ч.* Кухоль; ківш: запаляю(т) свєчи и кладꙋ(т) єє по(д) корє(ц) алє в свєчни(к) и свєти(т) всимъ которыє су(т) в дому (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 5 зв.); спудъ, корє́цъ, а́лбо нѣа́кaѧ коро́бъка (1596 *ЛЗ* 79); По правои стороне монастырѣ келий чорных… з сєнми три четвертая поварная, в которой естъ котелъ… корецъ мѣдяный еденъ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297).

КОРЖИКЪ, КОРЪЖИКЪ *ч.* Коржик. Особова вл. н.: а по(д)даны(х) бєло(ц)ки(х) дєся(т)ни(к) пра(д)ка… ко(р)жи(к) тимо(н) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 19); Фєдоръ Коръжикъ (1649 *РЗВ* 358).

КОРЖЪ, КОРЪЖЪ *ч.* Корж. Особова вл. н.: Миха(и)ло Коржъ (1649 *РЗВ* 186 зв.); Иванъ Коръжъ (Там же, 173).

КОРЗУНЪ *ч.* Кошик, *діал.* корзун. Особова вл. н.: Ра(д)ко Ко(р)зꙋнъ (1649 *РЗВ* 407).

КОРИАНДРЪ *ч.* (*лат.* coriandrum) коріандр: Тако(ж) и хлѣбъ кото́рї(й) г҃ь бг҃ъ ѡбє́ца(л) споу́стити. і яко зє́рьна // кориа́ндроу. нє зна́ли жи(до́)вє што то бы́ло. про́то мови́ли ма́нгоу (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 19-19 зв.).

Див. ще **КОРЫОНЪ.**

КОРИҐОВАТИ, КГОРИКГОВАТИ, КОРЫГОВАТИ, КОРЫКГОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* korygować, *лат.* corrigere) (що) *(виправляти друкований текст)* коригувати, коректувати: Корыкговал с книга́ми Зановичъ (Луцьк, 1567 *ВИАС* I, 12); Адамови Прокꙋраторови що Протєстацію коригова(л) далє(м) чи(р)воны(и) злоты(и) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 8 зв.); далє(м) на Прокꙋраторы що кгорикговали Протєстацію злоты(х) по(л)ски(х) є҃ (Там же, 8); тоє́й Кни́зѣ види́мой ѡ(т) Іѡанна, оуподоби́тисѧ мо́жєтъ, ижъ якѡ ѡнои жадєнъ нє ва́жиль-сѧ розгина́ти и чита́ти…, такъ и тоєи Кни́ги Слꙋжє́бника, жа́дєнъ нєналє́жный ты́катисѧ и корыгова́ти нєма́єтъ (Київ, 1639 *МІКСВ* 216).

КОРИЗНА *ж.* Приниження, зневага, *діал.* укоризна: лєпѣй є́сть страти́ти живо́тъ за ѡйчи́знꙋ, Нѣжли нєприѧтєлю доста́ть ся вь кори́знꙋ (Київ, 1622 *Сак. В.* 40 зв.).

КОРИКГОВАТЕЛЬ *ч. (той, хто вносить якісь зміни у чому-небудь)* корегувальник: Нє вѣдати чи звѣздны(и) бѣгъ єго в томъ омыли(л)… Чи па(к) звє(з)дамъ творє(ц) Чи па(н) звє(з)дамъ творє(ц) спроти́ви(л)-сѧ о́номꙋ свово(л)номꙋ кори́кгова́тєлєви, абы в тоє сѧ што ємꙋ нє порꙋчєно нє въдава(л), кгды(ж) на томъ яко ви́димъ и на-(з)бы(т) шванкова(л) (Острог, 1587 *См. Кл.* 12 зв.).

КОРИНЄ *див.* **КОРѢНЯ.**

КОРИНТИ, КОРИНѲИ *мн.* **1.** *(жителі м. Коринта)* коринтяни: А до того и Христос и апостоли, паче же Павел прения о вѣрѣ и законѣ с неуврачеванными возбраняют нам, свинским правом бисера пометати не повелѣвают; Павел к Титу и коринфом тако рече (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 162); Слꙋхаймѡ ѡ то(м) наꙋки Вєли́когѡ ꙋч҃тлѧ на́родѡвъ ст҃гѡ Ап(с҃)ла Па́вла, кото́рый пи́шꙋчи до Кори́нтѡвъ, такъ до Архієрє́ѡвъ мо́ви(т) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 3).

Див. ще **КОРИНТЇЙЧИКИ, КОРИНѲАНИ, КОРІНѲЧИКИ.**

КОРИНТЇЙЧИКИ *мн.* Те саме, що **коринти**: дх҃ъ ст҃ы(и) пр(о҃)рцкы(х) видо́ковъ и сло́въ єстъ причи́ною, в ли́стѣ кото́рого

до корин҄тїйчиковъ писа́лъ мо́витъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 148 зв.).

Див. ще **КОРИНФАНИ, КОРІНѲЧИКИ.**

КОРИНФИ *див.* **КОРИНТИ.**

КОРИНФАНИ *мн.* Те саме, що **коринти**: нє види(ш) ли што рє(ч) па́вє(л) кори(н)фѧно(м), молоко(м) ва(с) рє(ч) напоилє(м), а нє цѣлы(м) и тв(є)рды(м) кȣсо(м) стра́вы (п. 1596 *Виш. Кн.* 249); А в҄ Посла́нїи а҃ до Кори(н҃): гла(в): а҃, то́тъ жє Ап(с҃)лъ твєрди́тъ: Ижъ крєсти́лъ домъ Стєфани́нов҄ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 905).

Див. ще **КОРИНТЇЙЧИКИ, КОРІНѲЧИКИ.**

КОРИНѲСКИЙ *прикм. (який стосується м. Коринта)* коринтійський: Попяте Павелъ вѣдомость взявши о ростеркахъ въ церкви Коринѳской, пишетъ до нихъ напоминаючи, абы того понехали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 464).

КОРИНЬ *див.* **КОРѢНЬ.**

КОРИСТ *див.* **КОРИСТЬ.**

КОРИСТИТИ, КОРИСТИТЬ, КОРЫСТИТИ *дієсл. недок.* **1.** (що, з чого, в чому) *(уживати що-небудь для власних потреб, діставати матеріальну вигоду з чого-небудь)* користати (з чого), використовувати (що): тогды(ж) ѡповєда(л) и к томȣ... и вла(с)тивоє маєтно(с)ти єго што ȣкрадє(н)но або згорєло, тогды маєть на то(м) самъ присѧ(г)нȣти и(ж) ѡны(х) рєчє(и) нє корысти(л) (1566 *ВЛС* 74); Тамъже взяли есмо ведомость, ижъ были речи въ той скрыни,... и не хотечи въ томъ, яко особы духовные, користить, писали есмо заразомъ... до капитулы Володимерское (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 345); Остроухъ, самъ отъ себе и от пасербици своее справуючисе того ижъ жадные речи Сасковы в дому его не зостали ани он в них корыстил, боронилсе высветченьем и листами никоторых обывателев... киевских (Варшава, 1596 *ЗНТШ* XXXI-XXXII, 13).

2. (у кого, з чого) *(черпати користь, запозичувати що-небудь)* користати (з кого, чого): алє, жє скоу́ткȣ нє оупа́трȣємо и на́мнѣй оу ва́съ нє кори́стимѡ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 46 зв.); вшакъ же и съ самаго (!) надпису ее [книжки] яко найяснѣй быти можетъ, заразъ се показуетъ, а жебы каждый зъ нее корыстилъ, нехайже пильности приложить къ прочитанью ее (Єгипет, 1602 *Діал.* 51).

КОРИСТИТЬ *див.* **КОРИСТИТИ.**

КОРИСТОВАТИ, КОРЫСТОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (в чому) *(вбачати, мати користь)* користати (з чого), користуватися (чим): я, корыстуючи собе в приязни пана Балцера Мартишевского... а ку тому иже презрене Божее надышло,... другую дочку мою... пану Балцеру... доброволне... пошлюбили (Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 437);

(в чому) *(черпати відомості, здобувати інформацію)* користати (з чого): И длѧ того́ конє(ч)нє нє трєба сно́мъ вѣрити: а єсли́ кто́ во сна(х) користȣєтъ, то такі҃й со дїѧ́воло(м) ра́дȣ ма́єть (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 408 зв.).

2. (кого в чому) бути корисним, приносити користь (кому в чому): а ты(х)сѧ выстєрѣга́й, кото́рыє и по(д)да́нымъ шко́дѧ(т), и тєбє́ нѣ в чо́мъ, нє корꙑ́стоую(т) (Острог, 1614 *Тест.* 177).

КОРИСТОВАТИСѦ, КОРИСТОВАТСЕ *дієсл. недок.* (в чому, чим) *(уживати що-небудь для власних потреб)* користуватися (чим): Я, Максимъ Михайловичъ,... грунтъ зо всѣми угодіями продалемъ (!) его милости пану Воліовачу,... тежъ себе, жену

и потомковъ моихъ..., вечъне оддаляю, а ему пану Воліовичу... во всѣх тамо приналежностяхъ, якъ хотя користоватсе, надъ поселеніемъ..., над полем пахатним (!) и степним, и сеножатми (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16); Єсли нє вѣдаютъ ѡ злодѣи, пáна дóмꙋ стáвꙗтъ прéдъ судь óвъ и присѧ́гнє жé сѧ нє корѝстовалъ ѝмъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 99 зв.).

КОРИСТОВАТСЕ *див.* **КОРИСТОВАТИСѦ.**

КОРИСТЪ *див.* **КОРИСТЬ.**

КОРИСТЬ, КОРИСТЪ, КОРИСТ, КОРЫСТ, КОРЫСТЬ *ж.* **1.** *(добрі наслідки для кого-, чого-небудь)* користь, пожиток: а ѝндє гл҃єтъ возрáдꙋюсѧ о словєсѣхъ твои(х) ѧ́ко обрєтáѧ корѝсть мнóгꙋ тѣм жє слышащїи словєсѣ гн҃ѧ оумѧкчѝтє зéмлю ср(д)ца вáшєго (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552, 2); Тых тогда всѣх плодов, пожитков и корыстей духовных не видѣвши, мы, глупая Русь, мудрый латинниче, в твоего костела мудрости и разумѣ того ради преступити до едности не хочемо (1608-1609 *Виш. Зач.* 206); Пытаю тя, убо, кая польза кому альбо пожиток или корысть, или хвала богу от погибели и пакости с многими? (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 243); Духъ то абовѣмъ естъ гордовысокой думы, славолюбія и сребролюбія – надъ всѣмъ свѣтомъ пановати, зо всего свѣта корысть брати (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 692).

2. *(захоплене в бою)* здобич: По звѝтѧ(ж)ствѣ шатáна прóстыє ѡныє лоýпы або кóристи на горѣ ѳаво(р)стєй ѡкладáючого и бо(з)ство прїймоуючого, в слáвоу на ѡстáтокъ тáкъ коштóвнєй приѡблєчєнъного, ѡ которой читáємъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 261 зв.); титоу(с)... дѧковалъ рыцéрствꙋ своємꙋ з доброи послꙋги и коры(ст) мєжи нѣ розда(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 85); spolium, плѣн(ъ), кори(с)т(ъ) (1642 *ЛС* 378); вáлчилъ проти ємꙋ а зостáвши звитєжцєю, побрáлъ зъ нєгѡ корѝсти (серед. XVII ст. *Хрон.* 140).

3. *(зручність)* вигода, власна вигода: правда то есть, жемь я волосы и потъ твоежъ дочки брала, которые же зъ користи бабе отдала (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 449); Що(ж) вжды с того за коры(ст) повѣжтє ми прошꙋ, Нєха(и) я за тоє нєла(с)ки ѡ(т) ва(с) нє ѡ(т)ношꙋ! (1636 *Лям. о пр.* 5 зв.).

◇ **въ корист свою обернути, на свою корыст обернути –** привласнити: шаблю оправъную срибъную... оборвавъши, въ корист свою обернули (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 597); намовили тоежъ хлопъство своволное, удаючы, же зошълый панъ Ясчурский религии котолицкое естъ... абы оного с того света знесли, абы тым снадней оны тые добра по его смерти на свою корыст обернули (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 332); **на корысть побрати –** загарбати, привласнити: помененые подданые... што колвекъ се позостало въ гумнахъ... // ...вкладаючи тотъ свой учинокъ на козаковъ, и на свой пожитокъ и корысть побрали (1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 166-167).

КОРИТИ *дієсл. недок.* Принижувати: Корꙋ humilio (*Уж.* 1645, 66 зв.).

КОРИТИСЬ *див.* **КОРИТИСѦ.**

КОРИТИСѦ, КОРИТИСЬ *дієсл. недок.* **1.** (кому і без додатка) *(виявляти покору, покірливість)* коритися, підкорятися: твоємоу корюсѧ ѡбєцанью (1489 *Чет.* 58 зв.); Смѣрѧ́юсѧ: Смѣрéнъ бывáю корꙋсѧ, понижáюсѧ (1627 *ЛБ* 118); ѡкáзꙋєтъ тéды прѝповѣсть, жє жадєнъ нє мáєтъсѧ выносѝти, хоть бꙋдєтъ дóбрыи оучинки пóлнѧчїи. алє завшє знижáтисѧ и корити, и мл҃ѝтисѧ зо

всєи дши Гъ Бꙋ (Київ, 1627 *Тр.* 11); сꙋтъ людє... што мнѣ корат҆сѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 618); Корꙋся humilior (*Уж.* 1645, 66 зв.).

2. (з чого) Дорікати, докоряти собі (чим): и ѡбычає(м) но(ч)ны(м)... принѣ(с)ши мє(р)твого ѡ(д)би(л) двєрѣ цє(р)ковныи внꙋ(с) (!) го до новомꙋрованой цє(р)кви до самого ѡ(л)таря и нє корячи(с) с того вы(с)тꙋпъкꙋ своєго... покꙋси(л)ся єщє по(в)торити тако(вого) выстꙋпъкꙋ своєго (Львів, 1612 *ЛСБ* 1038).

КОРИТНИКЪ *ч.* Перевізник: lintrarius, кори(т)никъ прєвозникъ (1642 *ЛС* 255).

КОРИТО *див.* **КОРЫТО.**

КОРИЦА *ж.* Кориця: синамомꙋ(с)... корица по рꙋс(ски)... // ...корицꙋ сохранѧє(м) на дєсѧ(т) лѣтъ... корицоу толчєнꙋю дає(м) пити с водою жо(н)ка(м) послє родꙋ (XVI ст. *Травн.* 135 зв.-136); Koryca: Cynamon (Жовква, 1641 *Dict.* 65).

КОРІНѲЧИКИ *мн. (жителі м. Коринта)* коринтяни: Мо́витъ бовѣмъ Ап(с)лъ до Корінѳчикѡвъ пи́шꙋчи. Понєва́жъ нє го́днє пріймꙋєтє, длѧ то́го мєжы ва́ми мнѡ́гіи нєдꙋжїи, и хо́рыхъ заснꙋло до́сытъ, а́лбо оумира́ют҆ мно́гіи (Київ, 1627 *Тр.* 40).

Див. ще **КОРИНТИ, КОРИНТЇЙЧИКИ, КОРИНФАНИ.**

КОРЇАНДРОВЪ *прикм.* Коріандровий: А была ма́нна я́кѡ насѣньє корїандрово ба́рвы я́кѡ би́сєра свѣтлогѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 133).

КОРКОВИЙ *прикм. (який стосується корка)* корковий: *subereus,* коркови(й) (1642 *ЛС* 383).

КОРМА *ж. (кермо, стерно)* кормило, *діал.* корма: анкиры котвы или кормы (II пол. XVI ст. *ЛА* 178); Корми́ло, или корми́лцє: Рꙋдє(л) прави́лцє, ко́рма, вєсло корабєлноє кото́рымъ стырꙋют҆ (1627 *ЛБ* 54).

КОРМЕНЬЄ *с.* Те саме, що **кормленїє**: Самъ Господь нигдежь мяса не предлагалъ на корменье людемъ: народъ насытивъ хлѣбомъ и рыбами, а не мясомъ (Супрасльський монастир, 1680 *Пис. пр. лют.* 163).

КОРМИЛНИЦА *ж.* Годувальниця: Пита́тєлница: Дои́лица, ма́мка, корми́лница (1627 *ЛБ* 82).

КОРМИЛО *с.* **1.** *(весло, кормове стерно)* кормило: gubernaculum, ко(р)мило, ко(р)ми(л)цє (1642 *ЛС* 212); Кормило Gubernaculum (1650 *ЛК* 460).

2. *Перен. (символ влади)* кормило, стерно: Пять патриархов ся зовет (посполу з рымским будучи), пятоперстная рука в тѣлѣ церковном под главою самым Христом, спасителем нашим, основана, правящая и содержащая кормила всемирнаго християнства – корабля Христова (1608-1609 *Виш. Зач.* 214).

КОРМИТЕЛНИЦА *ж.* Опікунка: ты бо оспожє бцє чєститєлє(м) чєсть... нємощнымъ сила. нагимъ ѡдѣниє оубожьства бгатєство. болнымъ исцєлѣниє. нєдоужны(м) помощница. сиротамъ кормитєлница (1489 *Чет.* 80 зв).

КОРМИТЕЛЪ *див.* **КОРМИТЕЛЬ.**

КОРМИЛЦЕ *с.* Мале кормило: gubernaculum, ко(р)мило, ко(р)ми(л)цє (1642 *ЛС* 212).

КОРМИТЕЛЬ, КОРМИТЕЛЪ *ч. (той, хто кормить, годує)* годувальник: кр(с)тъ живы(м) кормитєль. заблужьшимъ направитєль (1489 *Чет.* 21); и бꙋдꙋтъ царие доители твое, и княгини кормители твое (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1075); праведен буди... и милостив, нищим кормителъ (Віль-

на, 1600 *Катех.* 81); Тогды̑ бовѣмъ выбо́рнє на́ Монофєли́ты, то́ є(ст) проти́въ Єдиново́лникѡмъ Єрєті́кѡмъ поста́вившиса... по́тымъ Діа́коно(м) и Орфанотро́фомъ, то́ єстъ, Ни́щимъ корми́тєлємъ въ не́й поставля́єтса а поты̑мъ ма́ло архіеп(с)по(м) Кри́тскимъ зоста́вши (Київ, 1627 *Тр.* 620); *Образно*: Пла́чтє съ мно́ю Вдѡвы и си́роты, якѡ ѡпѣкѹнъ и корми́тєль вашъ, н҃нѣ въ тємномъ гробѣ полага́єтъса (Чернігів, 1646 *Перло* 93).

Див. ще **КОРМНИКЪ²**.

КОРМИТИ, КОРЬМИТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого) *(вигодовувати немовля, дитинча своїм молоком)* годувати: жєна; имєнємъ фєѡ(д)тия... родила д҃ва с҃на. козмѹ и дамщана. родившима жє са има. кормашє и(х) ч(с)тная фєѡ(д)тии. во всєи блазѣ и ч(с)тотѣ жития (1489 *Чет.* 67); Оучини́ли тє́ды ты́мъ спо́собомъ: а взя́вши двѣ коро́вє кото́рыи корми́ли тєля́та, запрєгли и́хъ въ во́зъ, а тєля́та и́хъ замкнѹли до́ма (серед. XVII ст. *Хрон.* 203 зв.); **кормити персами (пръсами)** – годувати груддю: Чємѹ є́смь въ животѣ нє оу́мєрлъ; и вы́шедши зъ живота за́разъ нє (з)гинѹлъ; для́ чогѡ принятый на колѣна; чємѹ кормле́ный пе́рсами (серед. XVII ст. *Хрон.* 57 зв.); Бѣда тыжь боудє бєрємѣнъны(м) и тымь которыи кормать пръсами в тыи дни (1556-1561 *ПЄ* 181); **млекомъ кормити** – те саме, що **кормити персами**: С҃нѹ Б҃жїй бл҃гослове́нный. На зємли пло́тїю явлє(н)ны(и). якѡ да́лєсъса Пєлєна́ми пови́ти, И ч(с҃)тои Па́ни Мле́комъ корми́ти. и Въ я́сле́хъ оубожѹхно положи́ти (Чернігів, 1646 *Перло* 56 зв.); **у грудей кормити** – те саме, що **кормити персами**: сѣма кропово... вє(л)ми пристои(т) жо(н)ка(м) кои дѣти ѹ гроудєи кормать (XVI ст. *Травн.* 20).

2. (кого) *(підтримувати чиєсь існування їжею, кормом)* кормити, годувати: прєс҃таа д҃вца м҃рия. прєбывашє въ захариє. въ ц҃ркви с҃таа с҃ты(х) вѣчно. пищєю кормима ѡ(т) англа до .ві҃. годины (1489 *Чет.* 80); възрѣтє на пътицѣ нб(с)ныи. и(ж) они нє сѣю(т), ани жъноуть. ани въ житъницю нє зъбираю(т). а о҃ць вашь н҃бсныи коръми(т) ихь (1556-1561 *ПЄ* 37 зв.); и памята́ючи на́ и́хъ за живота́ на́ то до́брѹ во́лю, зъ зобра́ной ѡ(т) ни́хъ ма́єтности, ялмѹжны на ц҃ркви, и на оубо́гїи, ко́рмачи и́хъ и одѣва́ючи, го́йныи истоща́ємо (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 163); Са(м) єди́нъ нєвдя́чный ч҃лкъ па́на своєго не́ знаєтъ которі́й ємоу до́брє чини(т), ко(р)ми(т) и по(д)пирає(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 226);

(що) *(забезпечувати життєдіяльність організмів)* кормити: Ты Іѡна ско(р)би(ш) ѡ ти́хвѣ, ѡ кото́рои нє працова́лєсь, и нє ко(р)ми(л) єи, кото́раа ѡ́б нощъ вы́росла а об но́щи поги́бла (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 213); вода́ // зъ н҃ба схо́дачи ѡ(т)живля́єтъ и ко́рмитъ вшєля́кїѣ зъ зємлѣ походачїѣ дє́рєва и тра́вы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 261-262); Ди́вєнъ Б҃гъ на высотѣ Нб(с҃)ной, кото́рый ѡтвори́вши Рѹкѹ свою́ щєдрѡбли́вѹю, жи́витъ и ко́рмитъ всє створе́на (Чернігів, 1646 *Перло* 59).

Див. ще **КОРЪМЛЕВАТИ, КРЪМИТИ**.

КОРМИТИСЬ *див.* **КОРМИТИСЯ**.

КОРМИТИСЯ, КОРМИТИСА, КОРМИТИСЬ, КОРМЫТИСА *дієсл. недок.* (чим і без додатка) *(приймати їжу)* харчуватися, годуватися: бога(ч) ко(р)мачиса и вє(с)лачиса завшє нє вє(л)ми оуво(и)дє(т) в цр(с)тво нб(с)ноє (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 210 зв.); Ѡ марнотра́вство нєща́сноє! Ба́чишь ли до якого оубо(з)ства привєло того то с҃на блоу(д)ного, кото́рый бѹдоучи з до́моу

за́цного нєборакъ сви́нѣ па́сти моусѣ(л), и з ними сѧ ко(р)ми́ти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 290 зв.); Теды тутъ на томъ мѣйсцу Христосъ до жидовъ оныхъ, которіи ся манною кормили, рѣчъ провадитъ (1603 *Пит.* 50); А што о быдло рачилисте писати до государя воеводы и до насъ, и то не подобно, бо штобысмо до сего часу тутъ живучи кормились, але мусилисмо продавши стравоватися и одегнутися (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11); почто́жє ты сѵ҃ятный міролю́бчє грѣха́ми сѧ ко(р)мышъ, понєва́жъ бы́стримъ бѣгомъ, бѣжимъ нєпостоѧ(н)нимъ; якѡ ка́мѣнь згоры́ на́долъ (Чернігів, 1646 *Перло* 126 зв.).

КОРМИТИСѦ *див.* **КОРМИТИСЯ.**

КОРМЛЕНЇЄ, КОРМЛІНИЄ *с.* Харчування, годування: Цє(р)ковноє бога(т)ство нищи(х) бога(т)ство... нищи(х) ко(р)мліниє (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); црковноє бога(т)ство нищи(х) бога(т)ство... нищих ко(р)млєнїє (Львів, 1609 *ЛСБ* 423).

Див. ще **КОРМЕНЬЄ.**

КОРМЛЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* (відгодований) вгодований: бра(т) твои пришоль. и забиль ѡтєць твои тєлˢца кормлєного. длѧ того ижє сѧ к нємоу здоровь навръноуль (1556-1561 *ПЄ* 290).

Див. ще **КОРМНЫЙ.**

КОРМЛІНИЄ *див.* **КОРМЛЕНЇЄ.**

КОРМЛІОВАТИСѦ *дієсл. недок., многокр. (харчуватися, годуватися)* кормитися: Пєрє(д) ты(м) бовѣ(м) я́(к) многокро(т) в Врєта́нїи чоловѣчими ко́рмліовали сѧ тѣлы: а нн҃ѣ По́стомˢ ѹкрѣплѧ́ютˢ дш҃ю свою (Київ, 1625 *Злат. Н.* 130 зв.).

Див. ще **КОРМИТИСЯ.**

КОРМЛЯ, КОРМЛѦ, КОРЪМЛѦ *ж.* (*цсл.* кръмля) **1.** Ї́жа, харч, страва: Пи́ща: Жи́вность, стра́ва, по́кармъ, ко́рмлѧ, потра́ва. Оупита́нїє: укормлѣ(н)є (1627 *ЛБ* 82); Звѣрѡвє гды наѣда́тˢсѧ ѡ(т) лѹпѹ и ко́рмлѣ ѡ(т)хо́дѧтъ, а ла́комцы нѣгды сы́ти нє ма́ютъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 650); *Образно:* иза́ли нє вса́кого грѣха́ сквєрна ѡ(т)тина́єтъсѧ, кгды́ дш҃а нє́бєскою ко(р)млєю тѹчи(т)сѧ (Київ, 1619 *Аз. В.* 307).

2. Годування: мудрая жє цр҃ца єлєна. много золота и срѣбра. ѡ(т)дала на служьбу цр҃кви. и поручила на коръмлю нищи(х) (1489 *Чет.* 205 зв.).

КОРМЛѦ *див.* **КОРМЛЯ.**

КОРМНИКЪ[1] *ч. (той, хто кормить, годує)* годувальник: и́мєна бо твоѧ мно́га и вєли́ка сѹт,... мірѹ моли́твєнникъ, подража́тєль г(с)днь, ап(с)лскїй подо́бни(к) // ко́рмни(к), и исто́чни(к) воды (Львів, 1642 *Жел. П.* 6-6 зв.).

Див. ще **КОРМИТЕЛЬ.**

КОРМНИКЪ[2] *ч.* Керманич, стерновий: nauarch(us), ко(р)мчи(й), ко(р)мникъ (1642 *ЛС* 278); *Образно:* Если Петровымъ кораблемъ называется церковь, въ томъ корабли на стыру покладаетъ Златоустъ св. Павла Кормникомъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 444).

КОРМНИКЪ[3] *ч. (приміщення для відгодівлі свиней)* хлів, *діал.* кормник: в кормнику вепровъ чотыри; также у дворе: гуси, куры (Володимир, 1642 *АрхЮЗР* 3/IV, 272).

КОРМНЫЙ, КОРМЪНЫЙ, КОРЪМНЫЙ *прикм. (відгодований)* вгодований, *діал.* кормний: у загородє быдла... Волов кормных чотыри. Свинєй кормных пѧтєро (*Яблонь*, 1551 *AS* VI, 111); вєпро(в) ко(р)мны(х) ѡ(с)мъ (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 7); взєли... // ...ѹ жѹка яловицъ чотыри... вєпра коръмного за копу грошє(и) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-89); А о́наѧ жєна мѣла тєлѧ ко́рмноє вˢдомѹ (серед.

XVII ст. *Хрон.* 238 зв.); У Фєдора Я(н)чє(н)ка… вєпро(в) два ко(р)мъныхъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 205).

Див. ще **КОРМЛЕНЫЙ.**

КОРМЧЕСТВО *с.* (*цсл.* кръмьчєство) *перен.* влада, уряд, керівництво: gubernatio, правитє(л)ство, ко(р)мчє(с)тво (1642 *ЛС* 212).

КОРМЧИЙ *прикм.* (*цсл.* кръмьчий) **1.** *(який стосується кормового весла, стерна)* стерновий: epicopi, вє(с)лничий и ко(р)мчий (1642 *ЛС* 180); **кормчая книга** *див.* **КНИГА.**

2. *У ролі ім., перен.* Управитель, керівник: gubernator, ко(р)мчи(й), управитє(л) (1642 *ЛС* 212).

КОРМЪ *ч.* Їжа, харч: Тамъ ти(м) дшамъ не потреба и́сти и пити́, бо кто и́стъ и петъ, то мѹситъ кормѹ заживати (серед. XVII ст. *Луц.* 528).

КОРМЪНЫЙ *див.* **КОРМНЫЙ.**

КОРМЫТИСА *див.* **КОРМИТИСЯ.**

КОРМАЧИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Годувальник: мє(д)вѣ(д) кото́раѧ бе́стїа єстъ ѡкрѹтнаѧ и нєлютостиваѧ, нє ты(л)ко ко(р)мѧчомоу поблажа́єтъ, алє тє(ж) з ни(м) и ска́чєтъ и в плѧсы идє(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 226).

КОРНЕТИСТА *ч.* Корнетист: Сопе́цъ: Игра́чъ, пыща́лни(к), сѹрма́чъ, корнєти́ста (1627 *ЛБ* 119).

КОРНЕТЪ[1] *ч.* (*фр.* cornette) *(підрозділ рейтарів, загін кінноти)* корнет: панове поручники оденъ козацкое а другий дракганское компании, тотъ зъ хорогвою Польскою, а овъ зъ корнетомъ Немецкимъ, скочивши до брамы и браму выбивши, вуйшли (Володимир, 1645 *АрхЮЗР* 3/І, 392); якожъ, за таковою ихъ милости пановъ Подорецкихъ инъстанцио,… такъже тежъ его милости пана воеводы Подолского компания, албу рачый корнетъ рейменту пана // Маировоro… значне и барзо великие шкоды мешчаномъ Вилейскимъ починили (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/І, 541-542).

КОРНЕТЪ[2] *ч.* (*стп.* kornet, *іт.* cornetto, *фр.* cornet) *(духовий музичний інструмент)* корнет: вмѣсто пища́локˢ, трѹбъ, корнє́тѡвъ и шалама́євъ, оустави́чноє вздыха́нїє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 604).

КОРНОУХЪ *прикм. у знач. ім.* Карнавухий. Особова вл. н., *ч.*: Жаданъ Ко(р)ноухъ (1649 *РЗВ* 398 зв.).

КОРОБА *ж.* Скринька, шкатулка: у Стєцка с того жє сєла побрано… бо(д)ни и коро(б)ы, в которо(и) было коро(б)и: напєрвє(и) было готовыхъ грошє(и) копъ шє(ст)дєся(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 107).

Див. ще **КОРОБКА.**

КОРОБЕЙНИКЪ *ч.* **1.** *(майстер, який виготовляв дерев'яні предмети, посудини)* бондар: Пуда́ръ: Коробе́йникъ, или́ бо́днаръ (1627 *ЛБ* 103).

2. Особова вл. н.: ѡнъ профрима(р)чилъ клячу гнєдую…, за коня плє(с)нивого у славєтного Олєшка Коробє(и)ника (Володимир, 1631 *ТУ* 296).

КОРОБКА, КОРОБЪКА *ж.* **1.** *(дерев'яний або металевий виріб чотирикутної форми, який використовували для зберігання чого-небудь)* коробка: знашли: въ корыте рантухъ, а въ хмели, у коробци, знашли полтретѣ скуры зъ шерстю выправеныхъ, козиныхъ (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 6/І, 62); татари(н)… мє(л)… това(р) сво(и) ѹ коробцє нєвєлико(и) (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 43); ку(з)ма… взѧлъ стали до млына ѡблапского на вєрєтєна на коробкѹ, по(д) вєрєтєна (Володимир, 1590 *ЖКК* І, 311); у Гаврила взели… мацу луку, овса полмаци, семени

конопъяго коробекъ две (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 284); Хто жъ свѣчꙋ зажéгши, по(д) корóбкꙋ по(д)кладáєтъ, а нє рáчєй на лихтарѣ єѣ стáвитъ, абы всѣмъ в҆ дóмꙋ бꙋдꙋчимъ свѣти́ла (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 665).

2. *(міра сипких тіл)* мірка: Спꙋдъ: Мѣра, корéцъ, чвéртнѧ, áбо нѣꙗ́каа корóбка (1627 *ЛБ* 120).

3. Особова вл. н., *ч.*: Коробъка Ѡнопрє(и) (1552 *ОЧорн. З.* 58); панъ Рафакъ Давидовичь... протє(с)товалъся проти(в)ко..., працовиты(м) Иванови Коро(бъ)цє, Василови (Київ, 1643 *ДМВН* 160); Манꙋйло Коробъка (1649 *РЗВ* 343 зв.).

Див. ще **КОРОБА.**

КОРОБОЧКА *ж.* Коробочка: на другомъ возє зна(ш)ли... коробочку крохмалю нєвєликую (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); маку коробочка (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351); медꙋ пресного коробочка (Там же, 350).

КОРОБЪ, КОРОБЬ *ч.* **1.** *(виріб з лубу, бересту, лози тощо для зберігання чи перенесення чого-небудь)* короб, козуб: кнзь Воронєцкии... взялъ то єсть: рєчє(и) домовыхъ дробныхъ, возовъ... кадолбовъ, коробє(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); а потомъ тотъ Давидъ Каленский, выбравши медъ, коробы повные меду с тое сосны спустилъ и самъ з онои сосны злезши, и тотъ медъ ести почалы (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 81).

2. Особова вл. н.: Лєвъко Коробъ (1649 *РЗВ* 324 зв.).

КОРОБЪКА *див.* **КОРОБКА.**

КОРОВА *ж.* *(свійська тварина)* корова: У дворци быдла рогатого: коров и быков всих сорок и пѧт (Яблонь, 1551 *AS* VI, 111); побра(л)... два кони... коро(в) до(и)ны(х) шє(ст) (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 75); Уляне, тежъ Ивановой дяковой коня, дви корови... дарую (Луцьк, 1641 *ПККДА* I-1, 74); И рéклъ г(с)дь дó Мѡисéа: прикажи́ сн҃ѡ́м҆ І҃илєвымъ áбы привєли́ до тєбé корóвꙋ ры́жꙋю лѣтъ зꙋпóлныхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 139 зв.); У Бакия Высо(ц)кого: ...коро(в) двє (Житомир, 1650 *ДМВН* 205).

КОРОВАЙ *ч.* Коровай. Особова вл. н.: А при томъ были и того добре сведоми братья моя... а пан Тихно Кисиль... а... пан Андрей Коровай (Сокіл, 1538 *АрхЮЗР* 8/III, 11); панъ Остафей Коровай (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 6/I, 215).

КОРОВАНЪ *див.* **КАРАВАНЪ.**

КОРОВАТЫЙ *прикм.* *(шорсткий, шкарубкий)* корявий, *діал.* короватий: Корáвъ: Коровáтый, кóръ (1627 *ЛБ* 54).

КОРОВИЙ, КОРОВЬИЙ, КОРОВѢЙ *прикм.* Коров'ячий: пшєница варєна с молоко(м) коро(в)имъ, по подобїю каши, и прията, вєлми тѣло питає(т), пачє нєжєли иныа брашна (XVI ст. *Травн.* 455); трава аронова то(л)чєна и смѣшєна с кало(м) коровьи(м)... ѡто(к) вытѧнє(т) (Там же, 22); Рꙋгъ: ꙗ́кѡ, кꙋзѣй, барáнѣй, корóвѣй, єлéнѣй (1627 *ЛБ* 109).

КОРОВЪКА *ж.* Корівка. Особова вл. н., *ч.*: Иванъ корѡвъка (1649 *РЗВ* 42).

КОРОВЬИЙ *див.* **КОРОВИЙ.**

КОРОВѢЙ *див.* **КОРОВИЙ.**

КОРОГВА, ХОРОГВА, ХОРОГЪВА, ХОРУГВА, ХОРУГЪВА *ж.* **1.** Корогва, прапор: которыє то при(н)ципаловє... ко(н)но збрꙋ(и)но и пєшо з хоро(г)вами з бꙋбънами трꙋбами... до за(м)кꙋ припꙋ(с)тили (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 5); Въ той часъ татаринъ указался исъ чарами, кгдыжъ на корогви была написана литера якаясь (поч. XVII ст. *КЛ* 73); Пушє(ч)ка срибнозлоцѣстая... и накрывка бара(н)ка з хорꙋгвою

звє(р)ху (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 18 зв.); А ω сла́вѣ Ріцє(р)ско(и) и ω мє(з)твѣ Самоє́лѧ Яхїмовича… кто нє вѣдаєтъ: // якω бы́лъ за живота́ своє́гω по́страхо(м) пωга́н(с)твꙋ бисꙋрм(а)нскомꙋ; оумѣєт҄ ω ти(м) повѣсти Тѧгинѧ,… мѣста тꙋрє(ц)кіє, Гды ви́дѣли при бра́ма(х) свωи(х) корωгви́ росточώны (Чернігів, 1646 *Перло* 4-4 зв.).

2. *(церковне знамено із зображенням священної особи)* корогва: а у церкви книг… пояс сукна чорного сплетеный; свеч две; хорогов две… малеваных (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288).

3. *(військовий кінний підрозділ)* корогва: п(н) кири(к) кωжꙋховски(и) и п(н) сїмω(н) томашовъски(и) товариство вω(и)ска крω(л) єгͦо м(сти) зпω(д) хорꙋгви пн͠а жулто(в)ского… на цє(р)ковъ ω(т)дали злω(т) 30 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 1 зв.); Сла́вным҄ тѧ в҄ то́мъ ωрша́кꙋ, оучини(л) Рицєрєм҄, Корогви́ єго бы(с) былъ мо́цнымъ Кавалєрємъ (Львів, 1642 *Бут.* 5); панъ ротмистръ зъ хорогъвою своею… до местечка Острозца… прышедъшы …збожа разъные… в месчанъ… с коморъ кгвалтом брали и вытягали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 94); теперъ… для спустошеня неприятелъского, яко и для уставичъных становискъ хоругъвы войскъ его кор. милости, найболшей тым тракътом… тягнучих, болшая част халупъ пустъками стоитъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 231).

◇ **под хоругвою – а)** під егідою: Кгды и Аггельскїє хоры будутъ дръжати… Тогды и мене рачъ Пане домѣстити: Под хоругвою ся Креста находити (Львів, 1630 *Траг. п.* 171); **б)** *(про Друге пришестя Ісуса Христа)* зі славою: Под котрою хоругвою кгды зась прїйдешъ: И зъ небесъ, всѣхъ судити, на землю зыйдешъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 170-171); **подъ хоругвою** (чиєю) **стоѧти –** під знаменом (чиїм) стояти: зачи(м) до того одного костє́ла налє́жатъ та́къ ты́є, котώрыє тоу́тъ єщє на то́мъ свѣтє по(д) хороу́гвою х͠а г͠а стоѧчи в смєртє́лномъ тѣлѣ с шата́номъ, // с тѣломъ и (з) свѣтомъ во́юютъ, и напото(м) воєва́ти боу́дꙋтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 162-162 зв.).

Див. ще **КОРОГОВЪ.**

КОРОГОВЪ, КОРОГОВ, КОРОГОВЬ, КОРУГОВЪ, ХОРОГОВЪ, ХОРОГОВЬ, ХОРУГОВЪ *ж.* **1.** Те саме, що **корогва** у 1 знач.: ознаймуемо, иж се намножило веле людей, которые своволне,… важат се в громадах немалых… подъ хорокгвями,… до панствъ чужеземских выходити (Краків, 1609 *ЧИОНЛ* XV-3, 133); Александр Кушка, взрушаючи покой посполитый, поднес корогов в листе Граеновце (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 153); кгды якїй ры́цєръ во́жа хорого́вь розвинꙋвши на нєпрїѧтє(л)скїє мꙋры ви́дитъ встꙋпꙋючого, має(т) надѣю… ижъ проу(д)ко в мѣсто вн҇ӥдєтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 206 зв.); Зна́мєнїє… та́кжє: га́сло, якω: побѣда б͠жїа, или пропо́рє(ц), ил(и) хорого́в҄, ω(т)ню́дꙋжє знамєноно́сєцъ (1627 *ЛБ* 44); И южъ хоруговъ звитязства, естъ поднесена (Львів, 1630 *Траг. п.* 174); тыє то насланъцы помєнєныє… зъ гарматою Коро(г)вями роспрострѣрътыми… // …протє(с)тꙋючо(г) с тыхъ добръ… вибили (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103-103 зв.); сторона позваная… зославъшы умы(с)лнє на то(т) актъ людє(и) по(д) ωсмъсотъ… зъ стрє(л)бою ручъницами,… зъ ро(з)винєными хоро(г)вями, бубнами, трубами, яко противко неприятеля крыжа святого (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 237).

2. Те саме, що **корогва** у 2 знач.: лихтаръ мосендзовый,… кадило мосендзовое,

хорогвей две, образовъ усихъ сорокъ три (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183); у томъ же скарбу свечъ восковыхъ великихъ 2,... картынъ 2, железа белого бочулкъ 3, хоруговъ (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 368); Знамя тежъ албо хоруговъ креста Господня предъ собою носити увезде имъ вольно, опрочъ въ граде Рымъскомъ (Вільна, 1599 *Ант.* 513); мо́ви(т) васи́лїй с(т). Хвы Мчєницы, я́къ хорꙋго́вю въωрꙋжи́вшисѧ, и ωгорожа́ючисѧ кр(с)томъ, звы́тѧжили дїа́вола (Київ, 1619 *О обр.* 73).

3. *Перен.* Символ християнства: Завираючы тое короткое писанье мое, утвержаю оное знаменіемъ креста Господня, которое естъ хоругвею нашею и памяткою страсти и смерти хрыстовы (Вільна, 1608 *Гарм.* 221); То́ є Си́мволонъ вѣры, є́стъ скарбъ дорогїй збавє́нѧ на́шєго. Єстъ Корꙋго́въ и Гє́рбъ Правωсла́вныхъ Христїа(н) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 168); Трє́тѧѧ причи́на, абы́смо зна́къ, а́лбо Хорꙋгω(в) Па́на и Кро́лѧ Нба... ви́дѧчи якω найба́рзѣй По́стомъ, Мл(с)тинєю, и Млтвами въωрꙋжи́вшисѧ... Дїа́вола звѣтѧжили (Київ, 1632 *МІКСВ* 272); **стати подъ хороговъ** (кого) – стати під знамено (чиє): кто станєтъ по(д) тою хороговю звитѧжьствѧ єго тъи прїйдєть на ωныи вдѧчный процвитающїй вѣкъ за́коноу ново́го (XVI ст. *УИ* 1911/2, 77).

4. Те саме, що **корогва** у 3 знач.: оные вси люду розного конного, в зброях о петсот, або и болей, корогве чотыри, полком способившисе... вси гумна, подворки наши, зо всими достатки, живность огорнули (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 150); помененая хоруговъ его милости пана остръского старосты кварьцяная... ночлег в селе Блудове одъправовала (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 45); пановє При(н)ципаловє // ...корого(в) з мєста з ы(н)шими товарыство(м)... выпровадили (Житомир, 1650 *ДМВН* 200-201); **подъ хороговю (короговъю) –** *(у загоні, військовому підрозділі)* під штандартом: Такжє... ꙋфальє(м) абы дворанє наши которие... с по(ч)тами за пнзи служа(т)... абы почты свои з ымєнє(и) до во(и)ска слали и становили и(х) в повєтє(х) ко(ж)ды(и) по(д) своєю хорого(в)ю (1566 *ВЛС* 33); подъ часъ замордованья небожчика пана Григоря Пашкевича, съ которымъ яко слуги Его... подъ одною короговъю въ полку его служачи, посполу ку домовы зъ нимъ ехали (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 179); **подъ (своими) хорогвѧми –** під (своїм) командуванням: Вє́ликїй ωнъ їилтѧновъ во́жъ халє(в) шє(ст)со(т) тисѧчїй лю́дꙋ ма́ючїй по(д) своими хорогвѧ́ми, и з ни́ми ω(т)ишє́дши прє(з) поусты́ню синѧ́йскꙋю, абы до зємлѣ ханаа́нскои на бытѧ и до выкорєнє́нѧ мєчє(м) єи лю(д) свой побоуди(л), вєли́коє имъ гро́но показа(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 267 зв.).

Див. ще **КОРОГВА.**

КОРОКЪ *ч.* Коркове дерево: suber, ris, корокъ, дрєво жєлудородноє (1642 *ЛС* 383).

КОРОЛЕВА *ж. (монарх)* королева: а єстли бы нє достало сто коп грошєй, ино то кнѧзъ Жославский маєт принѧти, а королєва Єє Милость нє маєт шкодовати (Торчин, 1540 *AS* IV, 258).

Див. ще **КОРОЛЕВАЯ, КРОЛЕВА, КРОЛЕВАЯ.**

КОРОЛЕВАТИ, КОРОЛЮВАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(правити королівством)* королювати: королѣ нѣкоторыи вь єропє (!) а(н)тихрє(с)тови мо(ц) сво(ю) по(д)дали бо пу(д)лу(г) воли єго и ро(с)каза(н)я королю(т) (II пол. XVI ст. *КАЗ* 644, на полях).

2. *(володарювати у Царстві Божім)* царювати: хотѧ сѧ сторона вєльми сѧ спротив҄лѧє(т) правдє ѡ(д)на(к) х͠с королєвати муси(т) (II пол. XVI ст. *КАЗ* 626, на полях);

перебувати у Царстві Божім: чєрє(з) коруны розумѣє(т)сѧ то и(ж) вѣрьныи буду(т) королєвати с хри(с)то(м) паномь (II пол. XVI ст. *КАЗ* 605, на полях).

Див. ще **КРОЛЕВАТИ.**

КОРОЛЕВАЯ, КОРОЛЕВАѦ *ж. (монарх)* королева: При томъ будꙋ чимъ вєлможнымъ врожєнымъ: ...маршалок и ѡхмистръ королєвой Єє Милости, намѣстник Ковєнский и Бѣлский, пан Войтѣх Янович (Городно, 1507 *AS* III, 50); Росъходъ п͠нзє(и) на замокъ Што платитъ королєваѧ єє мл(с͠)ть с тыхъ жє доходовъ и волостныхъ и мєстъских... Плєбанꙋ тамошънємꙋ к͠ копъ грш҄ (1552 *ОКр. З.* 156 зв.); королєваѧ єє мл(с͠т) бона до воли и ласки своєє г(с͠)дрьскоє томꙋ яцкꙋ... во(л)кꙋ ѡсовєцкꙋю да(т) рачила (1582 *ЖКК* II, 109); вєликии ра(д)ца ка(н)дакии королєво(и) єѳиѡ(п)ско(и) которого была поставила над ꙋсими ска(р)бы... приєха(л) помолитисѧ до єрꙋсалима (II пол. XVI ст. *КА* 42); **седѣти королевою** *див.* **СИДѢТИ.**

Див. ще **КОРОЛЕВА, КРОЛЕВА, КРОЛЕВАЯ.**

КОРОЛЕВАѦ *див.* **КОРОЛЕВАЯ.**

КОРОЛЕВИЧЪ *ч.* Королевич. Особова вл. н.: тамъжє вси люди дворища и зємъли мєнованы которыє на которꙋю рꙋкꙋ досталися ставилъ жє свєдоки подъданыхъ кꙋнєвъскихъ... Кꙋ(ц)ка иванъковича а васька королєвича людє(и) старыхъ (Кунів, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 25).

Див. ще **КРОЛЕВИЧЪ.**

КОРОЛЕВСКИЙ, КОРОЛЕВСКІЙ, КОРОЛЕВЪСКИЙ, КОРОЛЕВЬСКИЙ, КОРОЛЮВСКИЙ, КОРОЛЮВСКИ, КОРОЛЮВСКІ *прикм.* **1.** *(який належить королю)* королівський: врѧ(д)ни(к) чє(р)нихо(в)ски(и) є(р)мола єха(л) до пущи королєвскоє доброво(л)ною дорогою и трафилосє єму ѡ(б)ночова(т) (Київ, 1501 *ЦНБ* II 21039, 1); Подпис рꙋки королєвскоє (Вільна, 1507 *AS* III, 43); а... чєрє(з) дорогꙋ... до... сєла королю(в)ского идꙋчꙋю просто // до рѣчки липи на которо(и) рѣ(ч)цє изи и стави манастырскиє сꙋ(т) (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 1-1 зв.); Корона́ королє́в҄скаѧ (*Уж.* 1645, 75 зв.); королю(в)скі basilicus (I пол. XVII ст. *Своб.* 30);

(який стосується короля) королівський: коли сѧ мо(и)сє(и) народи(л) схова(н) бы(л) чєрє(з) три мєсєци ѡ(т) родичо(в) свои(х) длѧ то(г) и(ж) єго видєли хороши(м) дєтѧтє(м) а нє боѧлисѧ ро(с)казаньѧ королєвьского (II пол. XVI ст. *КА* 578-579); А склетивши тую унѣю и выдруковавши тамже календар новый,... и скрите межи собою то ховали, а ласку королевъскую ку собѣ зводили розмаитими дарунками (Львів, 1605-1606 *Перест.* 33);

(у сполуч. із займенниками **его, ваша, ихъ** *та іменниками милость, величество уживається як іменування монарха)* королівський: а тым нижє ѡписаным ѡпєкꙋном... ѡбороною Вашєй Королєвскоєй Милости могли ѡстаточнꙋю волю маю сполнити (Острог, 1539 *AS* IV, 209); што Их королєвскаѧ Милость рачили писати до нас (Торчин, 1540 *AS* IV, 257); Для чого не смѣючи болшей и доктора вашого найяснѣйшого королевского величества при собѣ удержовати (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); Божию мило(с)тию вєлико(г) короля и вєликого князя Іѡана Казимєра по(л)ского князя литовъско(г) рꙋского и и(н)ны(х) єго ко(р): вєличє(с)тва Богда(н) Хмє(л)ни(ц)ки(и)

геє(т)ма(н) зо (в)си(м) во(и)скомъ… запоро(з)-ки(м) воєводѣ города во(л)ного… здравиє (Чигирин, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 33, 1).

2. *(написаний, виданий від імені короля)* королівський: А што сѧ кназъ… // ѡписал, почон ѡт Устилꙋга до Бєрєстѧ ѡт того попєлꙋ застꙋпати мыта, длѧ того послал (єсми) слꙋжєбника кназѧ… на тыхжє комѧгах з листомь королєвским, доброволнымъ, ѡт тых мыт застꙋпаючи (Володимир, 1545 *AS* IV, 420-421); Ко тому что се дотычеть листовъ и привилеевъ…, до тое единости належачихъ, яко суть листы и привиллейя папежскіе и королевскіе, тое всѣ зложилемъ въ особливую скрынку (Володимир, 1609 *АСД* X, 231).

3. *(призначений королем)* королівський: На врадє королєвскомъ в замку… Кієвскомъ пєрєдо мною Станиславомъ бочковскимъ… шляхєтній панъ Янъ Яцковскїй… протєстовалъ напротивно ꙋрожоному… панꙋ Тєодорови Мировицскому (Київ, 1646 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2011, 1).

4. *(який перебуває на королівській службі)* королівський: А при то(м) с нами были лю(ди) почєсны(и) Матєрєбозкї(и) по(п) я(ц)ко… а бояри(н) королє(в)ски(и) манько (Київ, 1508-1523 *ПИ* № 5); теды, заковавши обе стороны при их привилеях…, даемо повагою сеймовою з раменя нашого королевского комисары… секретаров наших (Варшава, 1613 *ЧИОНЛ* XIV-3, 112); а прито(м)у наданьи быль тивоунь королювски на имѧ михалко (I пол. XVII ст. *УИ* 1911/9, 13).

Див. ще **КРАЛЕВСКИЙ, КРОЛЕВСКИЙ, КРУЛЕВСКИЙ.**

КОРОЛЕВСТВО *с.* **1.** *(держава, верховним правителем якої є король)* королівство: Не зъ особами, до собору належачими, але зъ… геретиками и зъ выволанцами, и съ посторонныхъ иныхъ королевствъ збигами, и зъ выклятыми сполки мели (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 320); Змилуйтеся о свободѣ зневоленыхъ братьи нашыхъ и церквей православныхъ ве Львовѣ, въ Перемышлю, // у Берестью, у Вильни, у Могилевѣ и по всемъ королевствѣ подъ королемъ Польскимъ, рачте ваша милость хрестіянско обмышляти (Київ, п. 1621 *АСД* I, 265-266); ◇ **королевство божє –** Царство Боже: то є(ст) ѡбыходы зако(н)ныи длѧ того ж су(т) нє пожито(ч)ныи на(с) чи(с)тыми и свєтыми ꙋчинити нє могу(т) ани го(д)ными королє(в)ству божєму (XVI ст. *КАЗ* 562); **королевство Полскоє –** Польське королівство: тéжъ и вˁ полєтїахˁ єкспєрсéнцїа знамєни́таѧ, нє тóлко вˁ тóмˁ прєзáцномˁ королéвствѣ Пóлскомˁ, áлє и по и́ныхˁ мнóгихˁ кролéвствахъ и пáнствахъ вѣдомы и знакоми́ты сꙋ́ть (Київ, 1623 *МІКСВ* 71); **королевство Шведзкоє –** Шведське королівство: Писанъ у Кракови, року тисеча пятьсотъ деветдесятъ пятого, мѣсяца Сентебря двадцать второго дня, а панованя королевствъ нашыхъ Польского осмого, а Шведзкого второго року, – што мы… листъ …выдати есмо розказали (Краків, 1595 *АСД* I, 200).

2. *(монархічне правління, трон)* королювання: которые присяги не деръжать, каждый монаръха приплачетъ того здоровьемъ, альбо страченьемъ королевства (Вільна, 1599 *Ант.* 645); Року 1386 Якгайло, Виленскій князь, на королевство полское обранъ (поч. XVII ст. *КЛ* 73); Року 1520 Августъ король Польскій родился и былъ коронованъ на королевство року 1530 (Там же,

75); тая звѣзда не зяви(т)ся, толко ґди ся перемѣна та естъ на королевство (серед. XVII ст. *Луц.* 542).

Див. ще **КРОЛЕВСТВО, КРУЛЕВЪСТВО.**

КОРОЛЕВЪ *прикм.* Королів, королівський: жалова(ли) на(м) старци пѹсты(н)ски... на людеи г(с)дрьски(х) королєвы(х) (Овруч, 1513 *ЦДІАК* 220, 1, 4); нє в п(а)пєжа бо вы кр(с)тѕли́сѧ и нє в королєву вла(ст) (1599 *Виш. Кн.* 225 зв.); **за (славноє) памети кролевоє** *див.* **ПАМЯТЬ.**

КОРОЛЕВЪСКИЙ *див.* **КОРОЛЕВСКИЙ.**

КОРОЛЕЦЪ *ч.* Королик. Особова вл.н.: Лукянъ Королєцъ (1649 *РЗВ* 401).

КОРОЛИЦА *ж. (дружина короля)* королева, *діал.* королиця: И опятъ каравъ жиды, што были почали бѣчеловати одну королицу за Бога (XVI ст. *НЄ* 210).

КОРОЛИЧЕВЫЙ *прикм. (належний королевичеві, синові короля)* королевичів: С короличєвой роты стала в лѹ(ц)кѹ... ѡкрѹ(т)нєся пєрєхваляла гды ся вє(р)нємо, вши(ст)ки(х) ва(с) в пясти мѣти бѹдємо (серед. XVII ст. *ЛЛ* 170).

КОРОЛЬ, КОРОЛЪ, КОРОЛ *ч.* **1.** *(титул монарха, а також особа, що носить цей титул)* король: Списана бы(ст) кнїга сия. нарицаємаѧ четья. въ градѣ оу камѧнци. при вєликомъ короли андрѣи (1489 *Чет.* 286 зв.); Алєксандрь божєю м(и)л(о)стью корол полский, вєликий кн(ѧ)зь лит(о)вский рѹский, кн(ѧ)жа прѹскоє, жомойтский и иных (Мельник, 1501 *AS* I, 146); Писа(л)... па(н)... єзє(р)ски(и)... з унивє(р)сало(м) поборовы(м) по(д) пєчатью короля (Житомир, 1582 *АЖМУ* 44); Божию мило(с)тию вєлико(г) короля и вєликого князя Іѡана Казимєра... Богда(н) Хмє(л)ни(ц)ки(и) гє(т)ма(н) зо (в)си(м) во(и)скомъ... запоро(з)ки(м) воєводѣ города... а(р)сєньєву... здравиє (Чигирин, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 33, 1); Рокѹ ҂ахлд: коро(л) єщє в Москви бы(л), бо такїи та(м) и зимовалъ, ѡ(т)бивши москву ѡ(т) смолє(н)ска (серед. XVII ст. *ЛЛ* 171).

2. Особова вл. н.: бы(в) оу правѣ Грицкувъ Іва(н)... и кайданувскыи Королъ Ігна(т) (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222); Стєцко Коро(л) (1649 *РЗВ* 391 зв.).

Див. ще **КРАЛЬ, КРОЛЬ, КРУЛЬ.**

КОРОЛЮВАТИ *див.* **КОРОЛЕВАТИ.**

КОРОЛЮВСКИ *див.* **КОРОЛЕВСКИЙ.**

КОРОЛЮВСКИЙ *див.* **КОРОЛЕВСКИЙ.**

КОРОЛЮВСКІ *див.* **КОРОЛЕВСКИЙ.**

КОРЪ *див.* **КУРЪ.**

КОРОМОЛА *див.* **КРАМОЛА.**

КОРОМОЛИТИ *див.* **КРАМОЛИТИ.**

КОРОНА, КОРУНА, КАРУНА *ж.* (*стп.* korona, koruna, *лат.* corona, *гр.* χορονη) **1.** *(головний убір і символ влади монарха)* корона: Выйдете, дщери Иерусалимския, а огладайте царя Соломона въ корунѣ, которою жь есть короновала мати его въ день веселіа сердца его (поч. XVI ст. *Песн. п.* 52); коро́на бовѣ(м) е́стѕ зна́къ кроле́вѕства, алє потрє́ба а́бы мѣло справєдли́вость (Острог, 1614 *Тест.* 179); Сцє́птра то́тъ зоставѹє́тъ, Шарлатъ и Корѡны, Когѡ́ Бгъ вѕзыва́єтъ до сво́и ѡборо́ны (Київ, 1632 *Євх.* 293); Алєкса́ндєръ рє́клъ: Вороти́сѧ на столє́цъ тво́й, а вѕзложи на го́ловѹ твою коро́нѹ, я (!) сѧ́дь я́ко црь, а повѣдай сє бы́ть алєкса́ндромъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 459);

(головний убір пап, єпископів та ін.; символ їхнього сану) корона, митра: Пишется папа – слуга слуг Божиихъ, А чомужъ въ каруне трегубей пануе? Троистая на (па)пежи коруна, по выкладе Римскомъ, знаменуется троецарство, то естъ: земное, небесное, пекелное (1582 *Посл. до лат.* 1128); А неволно при папежу, его милости, жадному кардиналови в короне инакшой быти, толко адамашки белое, прото безъ золота и безъ всякое коштовное оправы, а бискупи съ полотна белого короны мають (Рим, 1595 *АрхЮЗР* 1/І, 484); До того убиръ мой епископскій новый съ короною... и посохъ оправный, крестъ... мають отдати до церкви соборное Луцкое, кгдыжъ будеть (Луцьк, 1607 *АСД* І, 231); Василїй... ѡ(т)правлѧ(л) слꙋжбы въ за́цныи пра́зникъ. В свѣтлыхъ ры́captured, и вˀ ба́рзо коштовной коронѣ (Київ, 1622 *Сак. В.* 43); новина была принєсєна ѡ(т) Рыму жє тамъ до(щ) пада(л) крвавы(й)... и пєрꙋнъ ꙋдари(л) на каплицꙋ гдє є(ст) ꙋ схованю папєзкая корона (серед. XVII ст. *ЛЛ* 174);

(прикраса на голову) корона: дїѧди́ма, коро́на (1596 *ЛЗ* 43); Панъ Юрє(и) Макаровичъ... // ...пограби(л)... Корꙋна Пєръловая диямє(н)тами сажоная Кошътовала золоты(х) ѡсмъсо(т) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 24-24 зв.); diadema, діадима, вѣнєцъ, корона (1642 *ЛС* 162);

(прикраса на голову під час церковного обряду вінчання) корона: Корꙋ(н) двѣ вѣнча(л)ны(х)... нєцо з смє(л)цомъ (!) в каждо(и) корꙋнѣ по 16 камєнє(и) про(с)тыхъ ро(з)но(и) фа(р)бы (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 13); *Образно:* Гдє за́сь вˀвитью єгѡ Коро́ны положꙋ слє́зъ о́ногѡ жро́дло; рє́чъ вˀпра́вдѣ рѣдкꙋю, и кото́раа // вˀ мно́гихъ нєла́твосѧ знайдꙋє(т) (Київ, 1627 *Тр.* 555-556);

оздоба, прикраса: За ѡбразо(в) ѡ(с)мъ ѡправны(х) срѣбро(м) позлоти(с)тыє с коронами злоцѣсты(ми) и с камє(н)ми и пєрлами дали(с)мо злоты(х) по(л)ски(х) м҃ (Львів, 1612 *ЛСБ* 1047, 2); и оучини́шъ ємꙋ ли́штвꙋ золотꙋю в ко́ло, а на ли́штвѣ коро́нꙋ мѣстцами гладкꙋ на чоты́ри па́лцы высо́кꙋю (серед. XVII ст. *Хрон.* 102 зв.); короны срибные позлотистые з образа Насвятъшое Панъны, лыхътари срибные... сполни забрали и межи себе менованые объвиненые поделили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 430);

вінок, вінець: выддасть имъ, якъ мовитъ Павелъ апостолъ, коруну славную царства небеснаго (XVI ст. *НЄ* 162 зв.); звычай жєбы поло́жни(ц) з надворѧ коронами и квѣтка(ми) накрыва́лисѧ подво́ѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 259); *Образно:* Коро́ны зˀ Лѧ́вровъ нєха́й Въю́тъ Могилы, Всѣ, всѣ, котры́є сєрдє́чнє хотѣли (Київ, 1633 *Евфон.* 308);

терновий вінок: коро́ноу с тєрнѧ на го́ловоу вложи́ли, и в рꙋки мѣсто кролєвского сцептра чєрєти́ноу, и на наколѣника впадаючи кро́лє(м) єго звали (поч. XVII ст. *Проп. р.* 213); зˀ ѡстробо́лˀного тє́рнѧ коро́нꙋ оуви́ли. На прєчи́стꙋю главꙋ ѡкрꙋтнє взложи́ли (Львів, 1631 *Волк.* 11 зв.);

(елемент герба) корона: Янъ з барлемонъ сынъ твои коха́ны(и) мєшкаючи(и) в брꙋкга(х) на рынкꙋ по(д) знако(м) Короны... // ...тобѣ завшє готовый (к. XVI ст. *Розм.* 63-63 зв.); Ѡрлє: пилнꙋй Прєза́цныхъ Моги́лѡвъ Корѡны. Бо́ тотъ зна́къ всє́й Ц҃ркви єстъ зна́кѡмъ ѡборо́ны (Київ, 1632 *Євх.* 292); Страшли́ва єстъ во́рогѡ(м) тєлє́снымъ ѡбро́на, Страшли́ва и дꙋшє́внымъ, на Гєлмѣ коро́на (Львів, 1642 *Бут.* 1 зв.).

2. *(держава)* королівство: дозволили ємꙋ ...ты(м) сѧ право(м) доброво(л)но справо-

ва(ти) ка(к) и иныє мѣста спра(в)ꙋютсѧ в корꙋнє и вєлико(м) кн҃зьствѣ (Межиріччя, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 50); єстъ добра рє(ч) за ча(с) упокою намышляти и становити ω нєпокою ωбычає(м) стародавны(м) яко в кро(н)икахъ читаю(т) и(ж) тє(ж) бывала корона бєз короля в покою задє(р)жана (XVI ст. *ЦНБ* II, 22641, 5); Идéшъ ω(т) насъ Гєтманє ми́лый, Корóнѣ тóй вéлцє зычли́вый (Київ, 1622 *Сак. В.* 41); Алєксандєръ вˢ ты́мъ дóмꙋ дигнитáръ вєлмóжный Мꙋжъ въ корóнѣ валéчный и въ цéркви побóжный (Київ, 1627 *МІКСВ* 186); **корона (коруна) полская –** Польське королівство: во(л)но будє(т) є(и) м(л) пн҃є(и) крꙋшє(л)ни(ц)ко(и) ...мєнє само(г)... до сꙋдꙋ... яки(и) на ω(н) ча(с) в коронє по(л)ско(й) ꙋхвалєны(и) и по(с)тановлєны(и) будє(т)... // ...по(з)вати (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, II 4057, 30 зв.); Што пєрво сєго жаловали нам ωчєвисто в Мѣлникꙋ, как єхали єсмо з отчизны нашоє вєликого кнѧзьства Литовского до панства нашого, корꙋны Полскоє, зємѧнє Волынскии (Вільна, 1507 *AS* III, 44); **Корона Королевства Полского –** *(Corona Regni Poloniae, назва польської держави)* Польське королівство: тéды... Прóдковє и Рóдичовє мои в ты(м) дознáли, кгды по(д) чáсъ прїймова(н)ѧ Индієнáтꙋ вˢ Корóнѣ Кролéвства По(л)ского до Своéго Клє(и)нóтꙋ припꙋсти́ти зєзвóлилˢ и ώнымъ мꙋдрою рáдою своєю... я́кω влáсный ω(т)цъ во всє(м) ласкáвє и зычливє стáвилˢсѧ (Київ, 1631 *Тр. П.* 6 ненум.).

3. *Перен.* Нагорода: То ли́ є(ст) мáти сїóнъ, тó ли́ є(ст) корóна, слáва, и потѣха всє(й) зє(м)ли́, што(ж) мáємо дн҃ь котóрого(с)мо ожидáли (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 228); жáдєнъ ри́цєръ кгды с плáцꙋ зъєдє(т) ...вы́йграти корóны ю(ж) нє можє(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 114); потрéба ти всюды мѣти тє(р)пливо(ст) єсли хочє(ш) мѣти внꙋтрный поко(и) и вѣчнꙋю заслꙋжити корꙋнꙋ (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 5 зв.); то(и) которы(и) мы́слилъ чинити ω чє(ст) корóнꙋ... во(л)ности звитѧ́жцо(м) на игри́ска(х) котóрыє бы́ли вˢ ωли(м)пѣ... дóвтѣпъ рицéрсˢтва своéго в запáсахъ, або си́лꙋ свою́ в ширˢмѣрсˢтвѣ показати мꙋсѣлъ (серед. XVII ст. *Кас.* 69);

перен. нагорода за мучеництво: захó(д)нїй ω(т)ци востóчныхъ ω(т)цъ // дꙋши́ли, дави́ли вˢ которóмъ вєзéнью ты́є моу́чєни(ч)скїє корóны принѧли́ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 50 зв.-51); єсли ωны(м) до вáлки дꙋхóвной готꙋючимъсѧ Хв҃ой кръвé дáти нє хóчємо, Або я́ко до ωтримáнѧ мꙋчєничєской корóны гóдными ώныхъ чи́нимо (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 222);

(найвища честь, заслуга, вартість) вершина: напи́сана єстъ всѧ твоѧ вѣрность ма(л)жє(н)ства... твоѧ во(з)дє(р)жли́вость ...а мєжи всѣ(м) ты(м), пєрє(д)нѣ(и)шꙋю корꙋнꙋ має(т) панѧ(н)ство и чи́стость (Вільна, 1596 *З. Каз.* 78 зв.); Бы(л) ли єси в то(и) ска(р)бˢници, гдє ч(с)ти Короны слава вѣчнаѧ, въ мѣрѣ сємъ стра(ж)дꙋщи(м) лєжи(т) (1599 *Виш. Кн.* 218 зв.); розбóйник... за тóлькꙋю мѣню́тꙋ щокóльвєкъ прє(з) оувéсъ вѣкъ грѣши́въ оулѣчи́въ // и впро(д) на(д) ап(с)ловъ заслоу́ги корóнꙋ ωдє(р)жалъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 26-27); трєтїє при спорѧжéнˢю є(ст), а вáлка єгω албо корóнамъ, албо мꙋкамˢ бꙋдє(т) причи́ною (Київ, 1625 *Кіз. о степ.* 205); Корꙋнꙋ Злáтꙋю; ω(т) Рꙋки́ цр҃ѧ Нб(с)ногω взѧли́. И тою́ Корꙋною нн҃ѣ корꙋновáни (Чернігів, 1646 *Перло* 53);

(про божества, святих) найвища честь, святість: Тысь бовѣмъ ω Дв҃о Мт҃и наша корона: Ты́сь всѣмъ вѣрны(м) по Сн҃ꙋ, мóцнаѧ обрóна (Львів, 1616 *Бер. В.* 74); Стє-

фа́нъ всѣмъ мч҃нкѡмъ свѣтлаѧ Коро́на, И всѣмъ вѣрнымъ по Хр(с)тѣ пе́внаѧ обро́на (Там же, 85); хр҃(с)тє ты на́ша сла́ва, ты Коро́на, Ты ѡборо́на (Київ, 1633 *Евфон.* 308);

символ влади Всевишнього: Або што за ровность короны его золотое, троистое до вѣнца тернового, которого на собѣ носилъ (1603 *Пит.* 32);

символ небесного і земного царства: а Коро́на знамєнꙋєтъ, цр(с)тво єгѡ вѣчноє Нб(с)ноє, и зємноє (Чернігів, 1646 *Перло* 132 зв.);

велич, розкіш, благополуччя: Лѣпшє бы кр(с)тъ Хв҃ъ но́сити на собѣ // въ житїи тогo̓свѣтнємъ, нєжєли дорогꙋю шацовными камєнми насажєнꙋю золотꙋю коронꙋ (поч. XVII ст. *Пчела* 30).

4. Високоякісний сорт: А при тымъ шкуты того попєлу єго милостъ згорѣлого ѡтъдано бочокъ двѣ, с которыхъ ѡдна бочка – коруна, а другая – бракъ (Гданськ, 1606 *ТУ* 241).

КОРОНАТЪ *ч.* (*стп.* koronat) західноєвропейська монета зі зображенням корони: якъ вєлє цєнишъ локє(т) той чарной? прошу абы(с) нє назбы(т) цєни(л) хочєшъ повѣмъ словомъ бꙋдє(т) коштовати корона(т) кожды(и) локєть (к. XVI ст. *Розм.* 50); той корона(т) фляндрьскїй нє єсть звычайный той рєкгалъ зь подлого злота кованы(и) є(ст) (Там же, 57 зв.).

КОРОНАЦИЯ, КОРОНАЦЇЯ, КОРОНАЦЫЯ, КОРУНАЦЇЯ, КОРУНАЦЇѦ *ж.* (*стп.* koronacyja, *лат.* coronatio) **1.** Коронація: Ско́ро по коронацїи самайлъ (!) зборовскїи чєкано(м) вапьского рани(л) зь чого мꙋсѣлъ оумє́рти (1509-1633 *Остр. л.* 127); а потомъ, кгды суды земские, по коронации короля его милости новообраного, будут сужоны и справованы... волно будет малжонковы моему... оный выпис... до книг судовыхъ... перенести и дати записати (Локачі, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 259); Ажъ тєпє(р) зновꙋ по коронацы(и) короля... коли ся права и суды зємъскиє ѡтворили янъ васи(л)євичъ жоравницки(и) ...кн҃зя фєдора и а(н)дрєя... бурє(м)ски(х)... позыва(л) (Люблін, 1601 *ЛНБ* 5, II 4050, 9); В то(м) жє рокꙋ л҃г: коро(л) владиславъ скоро по коронацїи поихалъ до Москви, з воиско(м) вєлики(м) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 171).

2. *Перен. (визнання величі, слави)* звеличання: дн҃ь заистє оутѣхы и радости полный лю(д)скоє ср(д)цє и хо́ры а́гглскии длѧ коронацыи цр҃цы нб҃а и зємли ꙋвєсєлѧючїй! (поч. XVII ст. *Проп. р.* 272 зв.); а и́жъ писмо ст҃оє, и цр҃ковноє прєда́нїє, оука́зꙋє(т) мѣсто на нб҃си ст҃ымъ дш҃амъ,... тогда и́мъ ѡ́ноє // мѣсто, тилько є́стъ, мѣсто поко́ѧ; а нє коруна́цїи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 45 зв.-46); В то́и и́снωсти бо(з)кой, пости́гнꙋтъ всю прємꙋ(д)рость Нб(с)нꙋю, и ѡбы́имꙋтъ ра́зꙋмами свωи́ми, кото́рꙋю Агг҃лωвє ст҃ыи, съдє́ржатъ в сωбѣ, и то єстъ вла́снаѧ корꙋнацїѧ ст҃ы́хъ; якω ихъ Бг҃ъ цр҃ъ Агг҃лскїй просла́витъ (Чернігів, 1646 *Перло* 164).

КОРОНАЦЇЯ *див.* **КОРОНАЦИЯ.**

КОРОНАЦЫЙНЫЙ *прикм.* (*стп.* koronacyjny) *(який стосується коронації)* коронаційний: того(ж) дня... ґды всѣ братїя... з годны(м) ꙋпоромъ ꙋхвалили до кракова на сє(и)мъ коронацы(и)ны(и) посла(ти) тро(х) з бра(т)ства мєща(н) (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7).

КОРОНАЦЫЯ *див.* **КОРОНАЦИЯ.**

КОРОНКА, КОРОНЪКА, КОРУНКА, КОРУНЪКА *ж.* **1.** Мереживо, *діал.* коронка: Табли(ч)ка срѣбрнаѧ злоти́стаѧ с кору(н)ками на трє(х) ла(н)цꙋшко(х) ѡ́бра(з) пр҃ч(с)тоє

на нє(и) нарисовано (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-2, 262); обои наволочки с форботами и с коронками венецкими… што все куплено было за золотых триста (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 653); Стиха(р) то(н)кого поло(т)на колє(н)ского трафлєны(и) з корȣ(н)ками пякнє ȣроблєны(и) до ты(х) жє ѡдє(ж)дъ налєжачы(и) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 53); А оучинишъ ємȣ корȣ(н)кȣ золотȣю в ко́ло и два пе́рстни золоты́и под коро́ною (серед. XVII ст. *Хрон.* 107 зв.).

2. Чотки, вервичка: два студенътов (!)… без жадных брони, толъко коронъки а книжечки въ руках маючи приступили приятелско их пытаючи: чому бы не казали яко въ других // церквях звонити въ своимъ манастыре (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 681-682).

3. Особова вл. н., *ч.*: П. Сємиѡ(нъ) Корȣнъка сєстрѣнца своєго ѡ(т)да(л) до наȣки (Львів, 1589 *ЛСБ* 91, 4); посылаю п(н) лє(с)ка ку(ш)нѣ(р) и и(н) ива(н) кору(н)ку на сє(и)микъ вишє(н)ски(и) (Львів, 1632 *ЛСБ* 1052, 6 зв.).

КОРОННЫ *див.* **КОРОННЫЙ.**

КОРОННЫЙ, КОРОНЪНЫЙ, КОРУННЫЙ, КОРУНЪНЫЙ, КОРОННЫ, КОРОНЫЙ *прикм.* (*стп.* koronny, korunny) *(який належить Польсько-литовській державі)* державний, урядовий: А тыи подданыи мои повѣдили, же они зъ волы своими шли через Коруну Полскую и тамъ на мѣстцехъ звычайныхъ мыто Корунное сполна заплатили (1537 *РЕА* I, 209); Яко(ж) з росказа(н)я нш҃ого тая справа с кни(г) ка(н)цєлярыи коронноє вписана є(ст) в сє(с) на(ш) ли(ст) (Варшава, 1589 *ЛНБ* 5, II 4046, 93); И ѡ єдєнъ Бокъ з Народо(м) По(л)скимъ становши, Завшє вѣ(р)нє И мєнъжнє вшєляки(х) Нєприятєлє(в) Коронны(х), и маєстату в(ш) К(р) М(л) громятъ (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 3); Ба и вˢ такъро́чной войнѣ б҃ъ вѣеть, якъ бы было, Кгды́би запорозскоє войско нє прибы́ло. Кото́роє сˢ коро́нны(м) во́йскомъ ѡбокъ ста́вши, Ме́нжнє пога́нъ рази́ло (Київ, 1622 *Сак. В.* 49 зв.); и кгды мы до прєрєчоно(г) мєстє(ч)ка бородя(н)ки… приєхавъшы а нє ѡлєкъшыча то(л)ко… стра(ж)ника коро(н)но(г) ѡ(в)рȣцъко(г) канє(в)ско(г) старосты… пытали(с)мы (Бородянка, 1638 *ЦДІАЛ* 140, 1, 125, 1); маючи при собє… людє(и) добри(х)… с которими єзди(л) до мєста Ви(л)ска, має(т)ности… арєнъдовънє(и), а дєдичъно(и) ясънєѡ(с)вєцоного… княжати єго мс҃ти Владислава Домѣника… конюшого коро(н)ного лу(ц)кого старости (Житомир, 1650 *ДМВН* 195); **коронны гетманъ, гетманъ коронный (корунный)** *див.* **ГЕТМАНЪ; конюший коронный (корунъный)** *див.* **КОНЮШИЙ; трибуналъ коронный (коронъный, короный)** *див.* **ТРИБУНАЛЪ.**

2. *У знач. ім.* **корунный –** придворний, -ого: панове Анъдрєєвъскиє… повєдили ижъ намъ корȣнного ѡ(т)нято кȣ вєликомȣ княз(з)ствȣ ѡ(т) короля алєксандра (1546 *ОГ* 12).

3. Столичний: За чим церкви божіє з их окрасами на лупъ приходили: злото, сребро… и книги зобрано, яко то на око обачишъ у самом Краковѣ корунном и в костелах рымских полно того (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26).

КОРОНОВАНЄ, КОРОНОВАНЬЄ *с.* **1.** Коронування: Звыкли бовѣмъ кро́лєвє вˢ дн҃ъ короновáнѧ своєго на па(н)ство сєбє щодробли́выхъ пока́зовати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 209).

2. Вінчання: Вѣнча́нє: Короновáньє (1627 *ЛБ* 24).

3. *Перен.* Величання, звеличування: Тогды бовѣмъ вкупѣ зъ нами и они досконалыми явятся, хотяй насъ въ бою упередили, але в коронованю не впередятъ, и Богъ не чинитъ имъ въ томъ уближеня (1603 *Пит.* 66).

КОРОНОВАНЫЙ *дієприкм. у знач прикм.* Коронований: Кождый своє бремя понесет. И сггеловъ и апостолов и святых злых Богъ не щадит, коро(но)ваных вельможных становъ змѣтуєт под ноги (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47).

◇ **оселъ коронованый** *див.* **ОСЕЛЪ.**

КОРОНОВАНЬЄ *див.* **КОРОНОВАНЄ.**

КОРОНОВАТ *див.* **КОРОНОВАТИ.**

КОРОНОВАТИ, КОРОНОВАТ, КОРУНОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* koronować, *лат.* coronare) **1.** *(кого і без додатка)* Коронувати: Кро́ль гєнрикъ до полщи прїєха(л)... и корованъ в костєлѣ с҃таго станислава на за́мкꙋ (1509-1633 *Остр. л.* 127); Онъ... Жи́кгмоунта це́сара нє хотѣ(л) // короновати, а(ж) моу́сѧлъ єго вˢ колѣно цєлова́ти (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 49 зв.-50); Саоулъ... нє ма́ючи жа́дны(х) заслоу́гъ и скарбовъ... за цр҃ѧ іил(с)кого ѡбра́ны(и), и коронова́ный єстъ на цр(с)тво (поч. XVII ст. *Проп. р.* 183); Царъ Константинъ... възгордивши Маріею женою, взялъ другую Ѡеодору и короновалъ еи презъ Іосифа (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 652); Ото Соломо́нъ котро́го вѣнча́ла Ма́тка, вˢ жєни́твы д҃нь коронова́ла. Окру́тнє зби́тый (Львів, 1631 *Волк.* 20 зв.);

(чим) *(прикрашати вінком)* вінчати: до кото́рого ‹мѣста› прїимꙋ́єтъ двора́нє, ѡ(т) поча́ткꙋ свѣта... и до конца свѣта тако́выхъ прїимꙋ́єтъ, и на дворꙋ своє́мъ свѣтлымъ вѣнˢцємъ корꙋноуєтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 71 зв.); ꙋвѧсти вѣнцы: Коронова́ти (1627 *ЛБ* 24).

2. *Перен.* (чим і без додатка) *(визнавати велич, славу кого-небудь)* величати, звеличувати: Та(к)жє и кото́рїй сто́и(т) нє ѡ своє(и) то(л)ко добродѣтєли коронова(н) быває(т) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 211); и ка(р)ѳагє(н)скїй єп(с)кпъ, кото́рый по(д) ча́съ Панова́нѧ валєрїа́на це́сара побѣдоно́снымъ м҃чнчества вѣнце́мъ коронова́ный єстъ, а в цє(р)кви б҃жє(и)... свѣти(л)сѧ своє́ми цно́тами (поч. XVII ст. *Проп. р.* 232 зв.); и зась кгды ся зъ нимъ стоваришитъ, и оное доброе конца своего допроводитъ, знову ласка Божаа корунуєтъ его (Єгипет, 1602 *Діал.* 56); ба́чимо тє(ж) и моу́чєнико(в), кото́рыє... в малы(х) д҃нохъ и ча́со(м) за єди(н) ты́лько де́нь свѧты́ми коро́нами коруновани (Острог, 1607 *Лѣк.* 27); Якъ с пѧкнои ро́жѣ квѣтѧмъ посыпова́т Такъ єстъ Стєфа́на, хва́лами коронова́т (Львів, 1616 *ЧИОНЛ* XXIII/3, 84); Бо́ єсли́ нє вста́нє(т) тѣло, нє короно́вана прєбыва́єтъ д҃ша, бє(з) принѧтѧ́ щасли́вости о́нои, кото́раѧ є́стъ вˢ нєбєсє́хъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 130); Са́мъ Цр҃ъ А҃ггскїй Гла́вꙋ твою́ Корꙋнꙋ́єтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 38 зв.).

КОРОНОВАТИСѦ, КОРОНУВАТИСѦ *дієсл. недок.* (*стп.* koronować się) **1.** (чим) Коронуватися: и ѡ(т) тогѡ ча́сꙋ то́єю Коро́ною Ца́рскою Коронꙋютˢсѧ Вєли́кїи Кнѧзѣ гды поставлѧ́ни быва́ютˢ на Вєли́коє кнѧжа́нїє Рѡссі́йскоє (Київ, 1623 *МІКСВ* 70).

2. *Перен.* (чим) Величатися, звеличуватися: ‹Нє вм(с) ли› славою вѣка сєго коронуєтєсѧ, вˢ достатка(х) бєспєча(л)ны(х) и роскошны(х), я(к) в ма(с)лѣ плыва́єтє (1598 *Виш. Кн.* 274).

3. *Перен.* (для чого) *(повністю віддаватися чому-небудь)* присвячуватися: Котры(х) крв[и́] своє́и, длѧ́ вѣры нє лѣтова́лъ: И длѧ гѡни́твˢ мє(н)жны(х), са(м)сѧ впро(д) коронова(л) (Львів, 1616 *Бер. В.* 84).

КОРОНОДАВЕЦЪ *ч. (про Бога)* той, хто надає життя. *Образно:* (Алє нєха(и) то(л)ко ѡ(т) сєѧ жизни и(з)гнани будєтє) // тог(д)а будєтє видѣти коронода(в)ца жи(з)ни сєѧ (1598 *Виш. Кн.* 307 зв.).

КОРОНОНОСЕЦЪ *ч.* Той, хто носить корону: А хочєш҄ єгѡ огладáти Короно-нóсца. Наѡстáток҄ прєд҄лéжит҄ ми Корó-на справє(д)ли́вости (Київ, 1625 *Злат. Н.* 127 зв.).

КОРОНЪКА *див.* **КОРОНКА.**

КОРОНЪНЫЙ *див.* **КОРОННЫЙ.**

КОРОНЫЙ *див.* **КОРОННЫЙ.**

КОРОПЪ *ч.* **1.** Короп: чєркашєнє… даивали с того старостє с каждоє ватаги вєликоє або малоє… пол рыбъ яко щѹкъ короповъ лєщовъ (1552 *ОЧерк. З.* 10 зв.); A w toim sia zwáryt tysto w toim koropy roz-pysto (Яворів, 1619 *Гав.* 17).

2. Особова вл. н.: Гринєцъ Коропъ (1649 *РЗВ* 181).

КОРОСТА *ж.* Короста: Бо и на тѣлє чл͠чємъ бывáючиє ро(з)ныє вроды струпы и коросты, кгды́сѧ на вєрхъ оукáжѹтъ, вы́-стоѧтъ и вы́плывѹть с тѣла прєчъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 7 зв.); коли боудє(т) комоу парали(с) ци а(л)бо якаѧко(л)вєкъ коро(с)та кды боудє(т) пи (!) здра(в) боудєть (XVI ст. *УТ* фотокоп. 11); imbrex, токъ, коро(с)та, кровъ (1642 *ЛС* 226).

КОРОСТАВЫЙ *прикм.* Коростявий. *Образно:* Тогдá были́ правди́выи хр(с)тї-ѧ́нє, алє нн͠ѣ, дарéмно имѧ́ Хв͠о нóсѧтъ, мнѿзи такѿвыи, слáбы оу вѣрѣ сѹтъ, ґды́-бы ємѹ злωвѣрный, нє // нєживóт҄ и Крóвъ, алє поросѧ́ корóставоє (Чернігів, 1646 *Пер-ло* 133 зв.-134).

КОРОСТѢЛЪ *ч.* Коростій *(людина, хво-ра на коросту)* коростявий, -ого, *діал.* коростій: Сємєнъ Коростѣ(л) (1649 *РЗВ* 382 зв.).

КОРОТЕНКИЙ *прикм.* Коротенький. *Образно:* А мы ѡ(т) тои прáвды блищáчомѹ сѧ склѹ коротє(н)кой пыхá свѣцкой мѣли быхмо сѧ дáти ѡ(т)вєсти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 199 зв.).

КОРОТКИЙ, КОРОТКІЙ, КОРОТКЇЙ, КОРОТКЫЙ, КОРОТЪКИЙ, КОРОТЪ-КЫЙ *прикм.* **1.** *(який має малу довжину)* короткий: гаковницъ старыхъ коротъкихъ… двѣ (1552 *ОКан. З.* 20 зв.); Тая(ж) марѹ(ш)-ка сєньковая сама зєзнаває(т) жє ю(и) тая ѡлєхшая ѡ(т)да(ла) тои роботы кошуло(к) коротки(х) бѣлоголо(в)ских колѣ(н)ски(х) г͠ (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 2 зв.); тыи унѣя-тове подобныи тымъ ремесникомъ, которыи съ долгои сукни короткую чинять (1625 *Кир. Н.* 18); Але в того дитяте есть такая твар и постава: напрод маетъ короткую шию, колчистую голову, и долгие уха и долгие уста, а зубы маетъ острые барзо (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 710);

(невеликий за обсягом, розміром) корот-кий: До нарѿдовъ рѹских҄, корѿткая а пи́лнаѧ прє(д)мовка (Острог, 1587 *См. Кл.* 4); Єжєлибы хто зась нє пєрєстаючи на тóмъ корóткомъ Собрáнїю, наѹки ѿ Вѣрѣ Православнωкаѳоли́чєскои, потрєбовáлъ, бóл҄шєи вѣдомости з҄ пи́сма ст͠óгω… тако-вый нєхáй тєрпли́вє на малый часъ вы́тра-ває(т) (Київ, 1645 *Собр.* 2 зв. ненум.); по(д) тóй жє влáснє часъ, роблéна была и́ншаѧ робота, то єстъ, Зобрáнїє Корóткоє ω Ар-тыкѹла(х) Вѣры Православнω Каѳоли́цкоѣ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 3).

2. *(який триває недовго)* короткий, ко-роткочасний, недовговічний: игуменъ ва-шей милости Выдубицкій, позвалъ мя перед вашу милость позвы на короткій рокъ на чотыри недѣли… становитися (Київ, 1556-1568 *АЮЗР* I, 300); По прóжнѹ фрасѹєтъ сѧ́ всѧ́къ живы́й чєловѣкъ, Понєвáжъ ко-

ро́ткїй є́сть єго́ на свѣтѣ вѣкъ (Київ, 1622 *Сак. В.* 41); Абовѣмъ при ста́рости ча́съ коро́ткїй, придкїй, нєсподѣва́нїй (Чернігів, 1646 *Перло* 124 зв.); **в короткомъ (короткимъ) часе (часѣ) –** у недалекому майбутньому, якнайшвидше: присылали... мєща(н)... повєдаю(чи) ѡ томъ што(ж) цр҃кви ѹспєния прч(с)тоє бг҃омт҃ри в мѣстє лво(в)скомъ му(р) роспадалсѧ на полы и чого бж҃є вхова(л) абы в короткомъ часє то(т) мѹръ на кгрѹ(нт) нє па(л) (Новогородок, 1547 *ЛСБ* 13); а є(с)чє є(г) м(с) ѡбєца(л) сє в коро(т)ки(м) часє такѹю сѹмѹ по(с)ла(т) (Ясси, 1602 *ЛСБ* 371); А Пїла́тъ дивова́лъсѧ єсли́ бы южъ та́къ // в҄ коро́ткомъ ча́сѣ... оумє́рлъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 226-227); **на короткий (короткїй) часъ –** ненадовго, коротко: Алє оу ни(х) нє та(к)сѧ захо́вѹєтъ, бо нѣж҄ сѧ оуклонѧ(т), хви(л)кѹ сѧ мл҃тать... на коро́тки(и) ча(с) оупа(д)ши на зємлю, я́кобы покло́нъ... чи́нѧчи, прѹдко по(в)стаю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 14 зв.); Нѣчого бо(л)шь с тыхъ квѣточковъ нє ма́ючи то(л)ко на ба́рзо коро(т)кїи ча(с) ѡчи ни́ми потѣша́ючи во(н)ности заживаю(ч) (I пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 78); **на часъ короткій –** недовго: безъ иншихъ всѣхъ члонковъ чловѣкъ уломный хоть въ моци ослабѣетъ, еднакъ здоровъ и живъ зостати можетъ; але кому голову одотнутъ, и на часъ короткій живъ не будетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 860).

3. *(стисло викладений, висловлений)* короткий: а то длѧ того жє тєпєри́шны(х) часо(в) лю́дє звыкли короткими аркгѹмєнъты посполитє бави́тисѧ (1598 *Розм. пап.* 7); Алє то́є та́къ, и до то́лѧ, бо коро́ткаѧ мо́ва всюди потрє́бна и приго́жа єстъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 186); Апофѳєѓма: Коро́ткаа а мѹдраѧ ѡ(т)повѣдь (1627 *ЛБ* 185); Лєчъ трѹднаѧ рєчъ єстъ такъ старожи́тность Прєза́цного До́мѹ, якѡ тыж҄ Мѹжство и Дѣлность Вм(ст): моє(г) мл(ст): Пн҃а, ко́роткою мо́вою на́шєю ѡграни́чити (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 7); **короткими (короткыми) словами (словы) –** коротко, стисло: Сло́во: Роспра́ва оумы́слова сѹмма коро́ткими слова́ми ого́рнєнаѧ, ро́зѹмъ, до́втѣпъ (1627 *ЛБ* 116); которы(и) на(ш) ли(ст) коро(т)кими словы єсмо росказа(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 58); азажъ с ты(х) всѣ(х) рє́чїй нє свѣтѧтсѧ бо(з)скїи про́мєнѣ: Ба́рзо коро(т)кыми сло́вы то́є ро́жєство́ ѡбо́є псалми́ста вы́рази(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 6).

4. *У знач. ім.* Короткий. Особова вл.н.: Люди... Пєтръ Толъсты(и)... Коротки(и) Павъловичъ (1552 *ОЖЗ* 126); Ва(с)ко Коротъкы(й) (1649 *РЗВ* 38 зв.).

КОРОТКІЙ *див.* **КОРОТКИЙ.**

КОРОТКЇЙ *див.* **КОРОТКИЙ.**

КОРОТКО, КОРОТЪКО, КОРОТЬКО *присл.* **1.** Недовго, короткочасно: єди́ны коро́т҄ко ли до́лго ли на свѣтє, побыва(в)ши, до о(б)щє(и) ма́тєрє своєє воро́чаю(т)сѧ а и́ныє на мѣстца и(х) настѹпаю(т) и такъ в томъ вола бж҃їа дѣєтсѧ (Острог, 1587 *См. Кл.* 1); коротко curtus (I пол. XVII ст. *Сем.* 63); Тамъ ко́ро(т)ко прєтрьва́вши... ѹглє́дѣвши ча́съ вночи́, та(к) и(м) оубѣглъ, жє нє до бли(з)кои гдє, алє до далє́кой и чѹжєи пєрєню(с)лъ краины (серед. XVII ст. *Кас.* 53 зв.).

2. Швидко, скоро: и мы нє хотѧчи им так коротко вдѣлати, ѡтложили єсмо тоє дѣло до того соймѹ (Вільна, 1507 *AS* III, 44); Мы, выслухавши жалобы ихъ и не чинечи того коротко, зложили есмо имъ рокъ тамъ на тую землю выехати и справедливость вчинити (Київ, 1560 *АрхЮЗР* 8/IV,

167); копа дей, не чинечи коротько сказала дей боярину моему еще копу збирати (Луцьк, 1570 *Ив.* 266); Первый тогда раздѣл о отступлению греков и Руси от костела латинскаго… а я его минаю – чем и для чего, коротко разумѣйтє! (1608-1609 *Виш. Зач.* 213).

3. Стисло, коротко, небагатослівно: На тоє ти коро(т)ко ω(т)повѣ(м), и то(т) оу́зликъ скоро ро(з)вѧ(ж)оу (1596 *Виш. Кн.* 239); а тоу(т) в то(м) паракгра́фы нѣкоторыи з҃ статоу́тѹ и з҃ конститѹїи коро́тко припомѧнѹ, и длѧ вѣдомости чите́лникови припишѹ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 21); князь Семенъ Михайловичъ Лыко… съ тымъ се светомъ пожегналъ, где забавы и некоторые справы рицерские виршами коротко выписую, чого самъ, при боку его будучи, почасти естемъ сведомъ (поч. XVII ст. *КЛ* 91); **коротко (коротъко) мовечи (мовѧчи)** – *у ролі вставн. сл.* коротко кажучи: коротко мовечы – найспроснѣйшымъ геретикомъ и блюзнерцомъ имени Божого вольно о порадку своемъ погибелномъ промышляти! (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 115); Але не хочу ся долгимъ выличаньемъ бавити. Коротъко мовечи: яко много доброго имъ не доставаетъ, а злого засъ (у нихъ) избываетъ (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1099); позна́єшъ тє(ж) и живота́ лю(д)ского розмаи́тыє ωдмѣны… и ко́ро(т)ко мо́вѧчи, ωба́чишъ злы(х) люде́й кара́ньѧ, а до́бры(х) за спра́вы до́бры́є нагоро́ды (Острог, 1614 *Тест.* 173); и ко́ротко мо́вѧчи, прѹдко ѻ́нѹю оздо́бнѹю и но́вѹю ша́тѹ, нє(д)ба́лством҃ нєωсторо́жностю, и лѣни́вством҃ свои́мъ псѹєшъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 27); **коротко рекши** – те саме, що **коротко мовечи**: И коро́ткω ре́кши, ґды всю зе́млю обышли плюндрѹючи, Індїю, Єѳио́пїю, Іспа́нїю… наконе́цъ и на тоє само́є царствѹючєє мѣсто оузбро́илисѧ и оушикова́ли, хотѧчи́ єго́ в҃ моцъ свою́ взѧ́ти (Київ, 1627 *Тр.* 666); **коротко сказываючи** – те саме, що **коротко мовечи**: некоторые пробаторы вѣры,… взявшися от Святой горы, пошли искати и видѣти в родѣ латынском мощей, либо тѣла, реку, какие освященные и, коротко сказываючи, окружили всѣ прьдѣла латынские (1608-1609 *Виш. Зач.* 221).

4. Близько, недалеко: полъланки, которимъ коротко надъдатки дано, при границы Туровицкое, одъ Сычиня (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 326).

КОРОТКОСТ *див.* **КОРОТКОСТЬ.**

Див. ще **КРАТКО, КРОТКО²**.

КОРОТКОСТЬ, КОРОТКОСТ, КОРОТЪКОСТЬ *ж.* **1.** Короткість, недовговічність, недовготривалість: мы… постєрєгаючы того, абы в той рєчы, яко вєликой, важной, а мало слыханой што коротъкостью часѹ и нєдосєгнєньєм в нєй вєдомости… кнѧзю Романѹ и Жєлєхѹ, прєложили // и помкнѹли єсмо рокъ (Вільна, 1565 *AS* VI, 279-280); Братѧ часъ короткы(и) єсть… которыи ѹжываютъ того свѣта, такъ ѧкобы нє ѹживали, бо минаєть ωбразъ свѣта того то єсть пожыточноє розмысланїє, и вспоминанїє на смєрть, и на короткост нн҃ѣшного часѹ (Корець, 1618 *З. Поуч.* 171 зв.); ω коро́ткости ли живота людскогω мо́вити бѹдѹ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 4); Я Галъшка Гулевичовъна… маршалъковая Мозырская, упатруючи на том свити короткость живота людского и непевносты годины розлученя душы с тиломъ… остатнею тоею волею моею роспоражаю (Луцьк, 1641 *ПККДА* I-1, 71); **в короткости** – невдовзі, незабаром: що жь

ѡни в корот҄кости рєк҄ли съи роспростєр҄-ли в҄ своє(м) бл҃говѣстіи (1556-1561 *ПЄ* 17 зв.).

2. Стислість, небагатослівність: та(к)-жє ины(х) мнѡ́го пророковъ котóрихь тоу длѧ коро(т)кости нє хóщоу припомѧ́ноути (XVI ст. *УЄ* № 91, 46); а на сéсь чáсъ ѡ(т) мєнé прєз коротко(ст) прє(д)сѧ взѧ́тьѧ достатéчнє высловлéны и выхвалéны бы́ти нє могꙋтъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 71); Потрéба бовѣмъ (мóвитъ Лѧéркій) бы́ти мóжє(т), áбы и силлáбы мѡ́въ Кролéвскихъ вáжны(х) корóткостю здóблєны былѝ (Львів, 1640 *Окт.* 2).

3. Незначна кількість: Єдáлъ в҄прáвдѣ ...бáрзо мѣрнє, жєбы́ и ѡ(т)тóль надꙋтост҄ и вынéслости рóгъ рострóпнє зложи́лъ, корóткостью в҄прáвдѣ покáрму (Київ, 1627 *Тр.* 555); Прéто... тóмꙋ догажáючи то є(ст), корóткости, и жа(ж)дѣ або пожи́ткови // ты(х) котóрїи в то(и) цнóтѣ вы́цвичитисѧ пра(г)нꙋ(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 51 зв.-52).

4. Мала, незначна довжина: четвертый (полъланокъ) – подданому Омеляну Гирце, наддатокъ тамже на подставю, и другий на забродю, также на подлость кгрунту и короткость (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 321).

КОРОТКЫЙ *див.* **КОРОТКИЙ.**

КОРОТШИЙ *прикм. в. ст.* **1.** *(менший за довжиною)* коротший: а за двадцат пят гаркабузов коротших с костми, по копе, двадцат пят коп грошей (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 184); сорокъ первый – Евлахъ, подлѣйший полъланокъ, и коротший наддатокъ на забродю, зъ Ничипою (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 323).

2. *(менше протяжний у часі)* коротший: а если бы теж в коротшом часе дошли тые комяги мои до Кгданска, тогды служебник мой... будет повинен в тый ден... отдати (Камінь, 1567 *АрхЮЗР* 8/VI, 195); А кгды назавтрєє я, комо(р)никъ, на тоє(ж) мє(ст)-цє фу(н)дацыи юри(с)дицыи зєха(в)ши, дєлибєрацию мою єксъпедиюючи... бачачи то, ижъ ани коро(т)ши(и), ани длу(г)ши(и) тє(р)ми(н) для наступуючи(х) тє(р)миновъ... прєфиксия нє можє(т) // бытъ ѡ(з)начона (Горошки, 1643 *ДМВН* 230-231).

3. *(менший за обсягом)* коротший: а тєпéръ до дрꙋгои корóтшєи чáстки ѡ залєцéн҄ю той осóбы постꙋпꙋючи, ѡ нє тєскли́воє и пи́лноє лáскъ вáшихъ слꙋхáн҄є прошу (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 22).

КОРОТЪКИЙ *див.* **КОРОТКИЙ.**

КОРОТЪКО *див.* **КОРОТКО.**

КОРОТЪКОСТЬ *див.* **КОРОТКОСТЬ.**

КОРОТЪКЫЙ *див.* **КОРОТКИЙ.**

КОРОТЬКО *див.* **КОРОТКО.**

КОРРЕКТОРСТВО *с. (робота коректора)* коректування: Я в҄ чáсти мóєй в҄ даровáнном҄ ми ѡ(т) Б҃а дáрѣ Коррєктóрства в҄ прєсладчáйшє(м) и дóбрєзнамєни́то(м) широкогл҃ьном҄ ѧзыкꙋ славéнско(м) ποслꙋжи́лєм҄ любóвнє офѣрꙋю (Київ, 1623 *МІКСВ* 84).

КОРРЕКТОРЪ *ч.* (*стп.* korektor, *лат.* corrector) коректор: А понєва(ж) нѣма(ш) причи́ны и потрéбы длѧ котóрои бы ты́и слова на тóм҄ мѣстцꙋ быти могли: тéды яснаѧ рéчъ ижъ нє ѡ(д)мѣна, алє ѡ(д) нєдоуковъ и ѡвых҄ тєпéрєшних҄ Лвóвскихъ Ко(р)рєкторѡв҄, албо рáчєй Коррꙋпторѡвъ, в҄ложéногѡ єрóпꙋ поправа (Київ, 1639 *МІКСВ* 218); До тогѡ́ пóмылки в҄ ты́хъ Трéбникахъ прє(д)рєчéнныхъ вы́никнꙋли, частю с҄ простоты́ и нєрозсꙋдку Коррéкторѡвъ, чáстю тєжъ з҄ нєѡстóрожности Пи́сарѡ(в) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4 зв.).

Див. ще **КОРРЕКТЪ.**

КОРРЕКТУРА *ж.* (*стп.* korektura, *лат.* correctura) *(виправлення помилок у відбит-*

ках друкарського тексту) коректура: Кото́раѧ ‹книга› про́мысломъ и стара(н)ємъ єщє́ Бл҃же́нныѧ Па́мѧти Ки(р) Єліссєа Плєтєнє́цкого Архіма́ндрита Антєцє́ссора моє́го до́ Коррєктѹры и Дрѹка́рнѣ бы́вши пода́на, тєпе́ръ... доконче(н)є своє́... оде́ржала (Київ, 1625 *Коп. Апок.* 4); в҄ ры́хломъ ча́сѣ, за... нєѡспа́лымъ стара́ніємъ, ста́нєтъ єдна́ яка́ѧ статє́чнаѧ и нє ѡ(т)мѣннаѧ, такъ старѡпрєплѹмачо́ных Кни́гъ Коррєктѹра, я́кѡ и в҄ на́шомъ слове́н҄скомъ язы́цѣ єщє́ нє былыхъ прєтлѹмачє́ніє (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 3 зв.).

КОРРЕКТЪ *ч.* Коректор: У того екстракту при печати, подпис руки писарское и корректа тыми словы: Андрей Внучокъ-Передилский (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 188).

Див. ще **КОРРЕКТОРЪ.**

КОРРЕСПОНЪДОВАТИ *див.* **КОРЕСПОНДОВАТИ.**

КОРРУПТОРЪ *ч.* (*лат.* corruptor) споторювач, фальсифікатор: А понєва(ж) нѣма(ш) причи́ны... бы ты́и слова на то́м҄ мѣстцѹ быти могли: те́ды яснаѧ ре́чъ ижъ нє ѡ(д)мѣна, алє ѡ(д) нєдоѹковъ... Лво́вскихъ Ко(р)ре́кторѡв҄, албо ра́чєй Коррѹпторѡвъ, в҄ложе́ногѡ єро́рѹ попра́ва (Київ, 1639 *МІКСВ* 218).

Див. ще **КОРУПТЪ.**

КОРСАКЪ *ч.* *(невелика лисиця)* корсак. Особова вл. н.: лєта бли(з)ко прошло(г) шо(л) з москвы до туро(к) корова(н) дали старостє пєтрѹ ко(р)сакѹ товарѹ за дєсє(т) копъ грошє(и) (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 2 зв.); Иванъ Ко(р)сакъ (1649 *РЗВ* 423).

КОРСУНЕЦЪ *ч.* *(житель м. Корсуня)* корсунець. Особова вл. н.: Ива(н) Ко(р)сунє(ц) (1649 *РЗВ* 17).

КОРТАТИ *дієсл. недок.* (за що) Карати: Имъ ся видитъ, ажъ Бг҃ъ не кортаетъ ни за што за инъшее, лише за грѣхы (XVI ст. *НЄ* 66); якъ дуже кортае Христосъ тыхъ, котрыи не хотятъ просити вины сусѣдови (Там же, 121).

КОРТАНЬ *ж.* Кара: на насъ напущаетъ Бг҃ъ кортань за нашѣ грѣхы (XVI ст. *НЄ* 61); дѣля того Бг҃ъ посылаетъ усякую кортань на насъ, шъто бесме познали тяготу грѣхумъ своимъ (Там же, 70 зв.).

КОРТЕЗЇѦ *ж.* (*стп.* kortezyja, *іт.* cortesia) *(надмірне упадання)* підлабузництво, підлещування: Нє в҄ сло́вахъ ты́л҄кѡ и корте́зїѧ(х) позвѣрхо́вныхъ, а́лє в҄ само́й ре́чи скѹткомъ пока́зѹючи я́къ Ап(с)лъ наѹча́єт҄, мо́вѧчи: Нє любѣм҄ сло́во и язы́ко(м), но дѣло(м) (Київ, 1648 *МІКСВ* 350).

КОРТИНА *ж.* (*стп.* kortyna) Заслона: Принєси мою подѹшкѹ и прикры(и) мя добрє // кортины запѹсти и ѡныи шпи(л)кою зтягни (к. XVI ст. *Розм.* 44 зв.-45).

КОРУГОВЪ *див.* **КОРОГОВЪ.**

КОРУНА *див.* **КОРОНА.**

КОРУНАЦЇЯ *див.* **КОРОНАЦИЯ.**

КОРУНАЦЇѦ *див.* **КОРОНАЦИЯ.**

КОРУНКА *див.* **КОРОНКА.**

КОРУНКОВАТЫЙ *прикм.* Мережчатий, коронковий: ѕ. Корѹна на ѡбра(з)... по всю (и) квѣты з шмє(л)цє(м) // 6 Корѹна кору(н)коватая (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 12-12 зв.).

КОРУННЫЙ *див.* **КОРОННЫЙ.**

КОРУНОВАТИ *див.* **КОРОНОВАТИ.**

КОРУНОЧКА *ж.* Короночка, корононька: Прїйми́ ласка́вє корѹночку мою́, Па́чє зла́та и ка́мєній драги́хъ многѡцѣнныхъ, Па́чє фѣґуръ староза́конотлѣнных҄ (Чернігів, 1646 *Перло* 38 зв.).

КОРУНЪКА *див.* **КОРОНКА.**

КОРУНЪНЫЙ *див.* **КОРОННЫЙ.**

КОРУПТЪ *дієприкм.* Підкуплений: Янъ Циминский... самъ присегу на выведене светъковъ учинилъ, ижъ ихъ не перенялъ,

и не суть черезъ него корупты (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 404).

КОРЦИРЪ *ч.* (*лат.* carcer) Карцер: К҃нжа …по ты(х) корци́ра(х)… нє быва(л) ани дын҄дова(л) и мо́лодости лѣтъ свои́хъ по ма(р)нотра́вствѣ и ро́пѹста(х) на бѹркѹ нє тра́ти(л) (Острог, 1598 *Отк. КО* 17 зв.).

КОРЧАГА *ж. (глиняна посудина)* корчага, глечик: ѡни оувидели поло(н) гробъ мура: почали ильяти во корчагы (1489 *Чет.* 196); а с тыхъ же людей подати:… а ловчому куниця да корчага меду, а бобровнику куниця да корчага меду (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 10).

Див. ще **КОРЧАГЪ.**

КОРЧАГЪ *ч.* (*цсл.* кърчагъ) те саме, що **корчага**: кѹкшинъ, зба(н) или корчагъ (1627 *ЛБ* 218).

КОРЧАКЪ *ч.* Дерев'яна посудина для черпання води: mixtari(us) или mistari(us), сосудъ, ко(р)чакъ, кєли(х) (1642 *ЛС* 270).

КОРЧЕМНЕ *присл. (як в корчмах)* по-корчмарськи: (якъ сѧ показало…) ижъ вы многиє соборища чинитє и єдиномыслєнныхъ на злоє ко собѣ избираєтє и противъ братству сѧ корчємнє застановлѧєтє и люди посполитыє погоршаєтє и ц҃ркв возмущаєтє (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142).

КОРЧЕМНИЙ *див.* **КОРЧЕМНЫЙ.**

КОРЧЕМНИК *див.* **КОРЧЕМНИКЪ.**

КОРЧЕМНИКЪ, КОРЧЕМНИК *ч.* Корчмар, шинкар: єстли бы тє(ж) хто на кого нє довєлъ то што на нєго ѹщи(п)ливого мови(л) а то(т) бы ѡбвинєны(и) бы(ла) ѡсоба лєгка злого захова(н)я – посполиты(и) ко(р)чє(м)ни(к) кгра(ч) подозрєны(и) …проти(в) // таковому нє маєть тотъ хто єго помовилъ жадноє тру(д)ности ѡ(т) ѡ(б)винєного тєрпєти (1566 *ВЛС* 110 зв.); в҄ ц҃ркви нєда́ж(д)ъ бе́сѣду твори́ти ни́же прїємли прино́сы въ б҃жїй жєрто́вникъ ѡ(т) нєвѣрныхъ, ѡ(т) єрєти́къ,… ѡ(т) корчє́мника (Львів, 1642 *Жел. П.* 4 зв.).

КОРЧЕМНЫЙ, КОРЧЕМЪНИЙ, КОРЧЕМНИЙ, КОРЧОМНЫЙ, КОРЪЧЕМЪНЫЙ, КОРЪЧОМЪНЫЙ *прикм.* **1.** *(призначений для корчми)* корчемний, корчмарський: тамъ жє тєжъ свирє(н) и и(з)ба коръчомънаѧ гри(д)нѧ (1552 *ОКан. З.* 19); Впроважє(н)є в҄ косте́лъ свѣтской мѹзы́ки, ѡ(р)га́но(в)… и инших тогож ро́да корчє́мных и скоморо́ских дѹдгь… в҄ кото́рих нє то́кмо абы б҃лговоли́лъ Б҃гъ, алє и нєнави́дитъ того всєго – по свѣдитєльствѹ Єв(г)лскомѹ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 29); tabernari(us), корчє(м)ни(й), го(с)ти(н)ни(й) (1642 *ЛС* 392); *Образно:* а ты всѣгды в ко(р)чмѣ живєши и са(м) // шинкарем е́си: кор(ч)мы запрода́е́ши, лю(д)скіє сѹмнѣнѧ ѡ́по́чваєши скѹпостїю ко(р)чємного то(р)гѹ з афраймами жидовъскими лю(д)скоє чрєво ѡцѣнєваєши (1596 *Виш. Кн.* 255);

(який стосується корчми) корчмарський: ѡ(т) корчємно(г) питья воздєржѣмсѧ (1489 *Чет.* 298 зв.); А платъ корчомный велѣлъ его милость имъ давати въ каждый годъ, водлѣ давного обычая (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); Капъщи(з)на Коръчємъны(и) платъ на врѧ(д)ника идє(т) (1552 *ОЧорн. З.* 56); а дотого золотыхъ полскихъ сто на кождый рок з аренды моей мѣсцкой корчемное и млиновой от арендара кожъдого до рукъ отца игумена завше доходити мает (Четвертня, 1619 *АрхЮЗР* 1/VI, 477); **люди корчемныє** *див.* **ЛЮДИ.**

2. *Перен. (властивий корчмі)* корчмарський, грубий, лайливий, образливий: слова нєпотрєбныи ко(р)чє(м)ныи хто бы мовилъ в бра(т)ствє вины фѹньтъ воскѹ (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); ‹мєщанє…› вбѣгли до ц҃рквє

зо ѡрѹжиємъ и стрєлъбою грозѧчи ко(р)чємными нєѹчтивыми сло́вы, нє помѧтаючи на мѣ(ст)цє ст҃оє (Київ, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 32, 1); была сє(с)сия брати(и), при котро(и) братия ѹчинили ска(р)гѹ на пана Мигалѧ алвѣзого и пана Яна Афє(н)дика... коториє прємовивши(с) словы нєѹчтивими и ко(р)чємними єдє(н) до дрѹгого по(р)вали(с) и бы и(х) были братия... нє гамовали бг҃ъ знає(т) до чого бы пришло (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 35); всѣ зго(д)нє братия в ча(с) забѣгаючи злому абы болшє нєря(д)ны(х) ро(с)ти(р)ковъ и ко(р)чємъни(х) зва(д) и би(т)въ в дому бж҃омъ нє было (Там же).

КОРЧИКЪ *ч.* **1.** Кущик. *Образно:* А ко́рчикъ ѡли́вы, дѹхо́вного ѡлѣйкѹ зна́къ єстъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 693).

2. У складі топонімічної н. **Малый Корчикъ**: и тую дорогу и гостинецъ одъ пререченого миста Красного // Ставу одворочаетъ и губитъ, а до местечка пререченого Малого Корчика и на инъшии села наворочаетъ, ку великой кривде и шкоде (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 6/I, 440-441).

КОРЧИТИ *дієсл. недок.* Судомити: Єв(г)листа выписоує, ижє х҃с в притъчи зморьдованъныхь, галилєискыхь напоминаєть, абы чинили покааніє, приводѧчи напло(д)ноую смоковницоу. якь тыжь жєноу, котораа лѣ(т) ı҃ı ко(р)чєна была, оуздоровлѣває(т) (1556-1561 *ПЄ* 279); я́к тыж жєноу которая лѣт ı҃ı корчєнна бы́ла оуздоровлюваєт (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 78); ло́котъ: ѡ(т) єжє ло́митсѧ и ко́рчи(т) (1627 *ЛБ* 59).

КОРЧИТИСѦ *дієсл. недок.* Судомитися: тогды и дѹхъ нашъ вєсєли(т)сѧ и выславѹєтъ: нє корчитъсѧ анѣ замираєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 244).

КОРЧМА, КОРЧЪМА, КОРЧЬМА, КОРЪЧМА, КОРЬЧМА *ж.* **1.** Корчма: пожаловати єсмо єго имѣнємъ... Чѹдновъ, гдєж пєрво того был замокъ и мѣсто и дозволили єсмо ємѹ засѧ там замок бѹдовати и мѣсто ѡсадити и торгъ и мыта и корчмы мєти (Городно, 1507 *AS* III, 49); и тє(ж)... маю(т) ѡни дава(ти) с каждоє корьчмы на кожьдныи (!) гѡ(д) по двѣ копѣ гро(ш)и (Київ, 1518 *Арх. Р.* фотокоп. 29); Корчъмѹ староста дєржить (1552 *ОЧерк. З.* 9 зв.); вси... села... с коръчмами... малъжонку // моему... записую (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 353-354); у день святочный што бесме не пушли у корчму, што бесме ся не упивали, якъ одны свинѣ (XVI ст. *НЄ* 164); шо(с)ти(и) позо(в) ѡ наѧ(з)дъ на сєло на по(д)даны(х) и ѡ кгва(л)то(в)ноє нахожє(н)є на ко(р)чму (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 13); видел фунъдитус двор, будынъки розные на Дворцу, стодолу, оборы, корчму (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 428); *Образно (про минущий світ)*: и всє́ що в нє́мъ подо́бєнъ єстъ Корчмѣ, а Господа́ръ въ нєй гнѣвли́вый (Чернігів, 1646 *Перло* 122); *Образно (про церкву)*: ты(ж) о́ва про́сто оучи́нили єстє дѡ(м) бж҃їи ко́рчьмою спро́сною (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 147).

2. Міцний напій: они дей колъкось недѣль тое корчмы не варили для переказы поганства Татаръ, бо дей поганство Татарове пришодши въ землю, шкоды имъ великіе починили (Краків, 1507 *АЮЗР* II, 117).

КОРЧМАРЪ *див.* **КОРЧМАРЪ.**

КОРЧМАРЪ, КОРЧЪМАРЪ *ч.* Корчмар, шинкар: нє днє(с) ли каштєлѧны, дворѧны, жо(л)нѣрми,... ко(р)чмара(ми), кѹпца(ми)... а поѹтрѹ бискѹпа(ми)... почини́лисѧ єстє (1598 *Виш. Кн.* 279 зв.); Въсєпрїа́тникъ:

Гості́нникъ корчма́ръ (1627 *ЛБ* 22); Ппри (!) то(м) правѣ бы(л)… сорока фєдоръ грицъ ко(р)чъма(р) (Одрехова, 1635 *ЦДІАЛ* 37, 2, 51); ко(р)чма(р) (І пол. XVII ст. *Сем.* 46).

Див. ще **КОРЧМИТЪ.**

КОРЧМИТЪ, КОРЪЧМИТЪ, КОРЧЪМИТ *ч.* **1.** Те саме, що **корчмаръ**: Капъщинꙋ Ко(р)чмиты тымъ ѡбычаємъ хто ꙋ своємъ домꙋ властномъ ши(н)кꙋєть мєдомъ и пивомъ тотъ даєтъ г҃ копы… г(рошєи) (1552 *ОЛЗ* 179); Коръчмитовъ мєстъскихъ м҃з а иногды бываєть бо(л)шъ (1552 *ОВол. З.* 201 зв.); А солоду старости Луцкому тыежъ мѣщане Луцкіе, есть постановено, ижъ корчмиты не мають давати (Вільна, 1556 *РЕА* II, 53); Мы(т)ни(к), дє(и), ко(р)чми(т) тутошни(и) затурє(ц)ки(и) Якубъ загамова(л) бы(л) тыє вси по(д)воды…, хотєчи з ни(х) нѣякоє мыто мѣ(т) (Володимир, 1578 *ТУ* 169).

2. Особова вл. н.: по(д)даныє… павє(л) ко(р)чъми(т) павє(л) бо(н)да(р) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 27).

КОРЧМОЛЮБНЫЙ *прикм.* Такий, що любить відвідувати корчму: Виждь, коли имѣет кто два сына или отрочища, и един …домѣстится на службу царскую…, а другий отрок, взлюбив домовую лежню, печь тѣплую,… игрцев корчмолюбных и другов смѣховальцев… не лучше ли радуешися и веселишися… о оном, при цари обрѣтающимся нежели о домолѣжни (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 243).

КОРЧОВЪЄ *с., зб. (пні, викорчовані з корінням)* корчі: а при немъ дей в тотъ час былъ сестринецъ его Кожуховъский, который ся тогож часу скрылъ и аж его назавтрее в копешни, межи корчовъемъ нашли (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 381).

КОРЧОМНЫЙ *див.* **КОРЧЕМНЫЙ.**

КОРЧУВЯ *с., зб.* Кущі, корчі: и пакъ є(м) наялъ 3 парубкы, та копали ко(р)чувя за три дны (Бенедиківці, 1603 *НЗ Ужг.* XIV, 222).

КОРЧЪ *ч.* **1.** Корч, кущ: пчолы у пасеци видели есмо улъи подраные,… у виноградѣ вина въ корчахъ, въ гронахъ, порубали (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161);

У складі мікротопонімічної н. **Олховый Корчъ**: зачав отъ дуба у дороги Селецкое до Войковичъ, и другое от боку грани Хмелевское от дуба по Олховый Корчъ, по Красный Дубъ и… к болоту великому (Земно, 1516 *АрхЮЗР* 8/IV, 30).

2. Пень: Посполите съ пустого корча альбо сова, албо пугачъ вылетаетъ (Вільна, 1599 *Ант.* 923); Єсли о́гнь бы́лˁ, я́къ нє спалилˁ Корча по́длого дєрєвѧно́го (Київ, 1625 *Злат. Н.* 128).

КОРЧЪМА *див.* **КОРЧМА.**

КОРЧЪМАРЪ *див.* **КОРЧМАРЪ.**

КОРЧЪМИТЪ *див.* **КОРЧМИТЪ.**

КОРЧЬМА *див.* **КОРЧМА.**

КОРШОВАТИ *дієсл. недок.* Корчувати: Коршова(л) помєжи ко(р)чувя, лишився на Костя Гу(д)цового (Бенедиківці, 1603 *НЗ Ужг.* XIV, 222).

КОРЪ *ч.* З кори: Кора́въ: Корова́тый, ко́ръ (1627 *ЛБ* 54).

КОРЪДЫБАНОВЫЙ *прикм.* Сап'яновий: кресло кгданъское коръдыбановое, коштуючое золотых чотырнадъцатъ выбрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 96).

КОРЪЖИКЪ *див.* **КОРЖИКЪ.**

КОРЪЖЪ *див.* **КОРЖЪ.**

КОРЪМИТИСѦ *див.* **КОРМИТИСЯ.**

КОРЪМЛЕВАТИ *дієсл. недок.* (кого) *(про тварин)* годувати: Быдъло рогатоє малоє и вєликоє ꙋсє тамъ коръмлєвано всѧ волость ключєвaѧ тамъ сєно кошивали на быдъло королєвъскоє (1552 *ОЛЗ* 190 зв.).

Див. ще **КОРМИТИ.**

КОРЪМНЫЙ *див.* **КОРМНЫЙ.**

КОРЪСУНЕЦЪ *див.* **КОРСУНЕЦЬ.**

КОРЪЧЕМЪНЫЙ *див.* **КОРЧЕМНЫЙ.**

КОРЪЧМА *див.* **КОРЧМА.**

КОРЪЧМИТЪ *див.* **КОРЧМИТЪ,**

КОРЪЧОМЪНЫЙ *див.* **КОРЧЕМНЫЙ.**

КОРЫГОВАТИ *див.* **КОРИҐОВАТИ.**

КОРЫҐОВАНЄ, КОРЫКГОВАНЄ *с.* (*стп.* korygowanie) *(виправляння друкованого тексту)* коригування, коректування: вси єпísковє... звод книг повинни спробовавшы с подписами рук своих... до друку отдати, на што нынѣ з сєго собору на корыкгованє тых книг особ их мл҃сти братю отца Кирила... отца Никифора Тура... и друкарьни двѣ уфаляєм (Берестя, 1591 *ПІФ* 104); єдна(к) жє сѧ знашли... лю́дє... кото́рыи та́мъ... смѣютъ нє то́лкѡ до попра́вы лимы, и корыкгова(н)ѧ, алє и до чита(н)ѧ само́гѡ (Київ, 1639 *МІКСВ* 216).

Пор. **КОРЫҐОВАТИ.**

КОРЫКГОВАТИ *див.* **КОРИҐОВАТИ.**

КОРЫНЄ *див.* **КОРѢНЯ.**

КОРЫОНЪ *ч.* Коріандр: coriandrum, корыонъ трава (1642 *ЛС* 144).

КОРЫСТ *див.* **КОРИСТЬ.**

КОРЫСТЕЙ *ч.* Здатний приносити користь, вигоду: manubriari(us), коры(с)тє(й) прича(ст)никъ (1642 *ЛС* 263).

КОРЫСТИТИ *див.* **КОРИСТИТИ.**

КОРЫСТНЫЙ *прикм.* Корисний, вигідний: manubialis, коры(ст)ны(й) (1642 *ЛС* 263).

КОРЫСТОВАТИ *див.* **КОРИСТОВАТИ.**

КОРЫСТЬ *див.* **КОРИСТЬ.**

КОРЫТКО *с.* **1.** Жолобок, канавка: canalis, коры(т)ко, приятєлищє, то(к), потокъ (1642 *ЛС* 110).

2. Особова вл. н., *ч.*: сємє(н) коры(т)ко (1552 *ОКЗ* 40а); ма(р)ти(н) Коры(т)ко (1552 *ООвр. З.* 107).

Див. ще **КОРЫТЦЕ.**

КОРЫТО, КОРИТО *с.* **1.** *(видовженої форми довгаста посудина для різних господарських потреб)* корито: tyi puszkary poroch robliat y saletru umiejut robyty, niżli dostatku kotłow, koryt, najmytow nie majut (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 21); отець епископъ на себе пограбити и побрати велелъ... // ...у коморахъ его... корытъ шесть, што пашню въ нихъ ховаютъ (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/I, 240-241); Особливе... по ее милости панеи воеводичовои при манастыру осталая:... // ...со соленя меса полци корито едно (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 296-297); пои́ло: кори́то гдє поѧ(т) (1627 *ЛБ* 86); тыє то насланъцы... // ...рȣдни з начи(н)ями вшєлякими бȣды поташовыє С корытами. Поташами з начи(н)ємъ... нєправънє... взяли (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103-103 зв.); взяли... волов... в дворе и въ винъницы вси начиня домовые; кади, прикадки, бочъки, корыта (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 405);

(міра місткості) корито: В тот час в том дворе было: пшеницы мац пят, жита мац десет, муки житное корыто (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 8/III, 163).

2. Судно, човен: linter, ладия, корито (1642 *ЛС* 255).

КОРЫТЦЕ *с.* Жолобок, канавка: canaliculus, коры(т)цє (1642 *ЛС* 110).

Див. ще **КОРЫТКО.**

КОРЬМИТИ *див.* **КОРМИТИ.**

КОРЬМНЫЙ *див.* **КОРМНЫЙ.**

КОРЬЧМА *див.* **КОРЧМА.**

КОРѢНЄ *див.* **КОРѢНЯ.**

КОРѢННЫЙ, КОРЕННЫЙ *прикм.* *(про страву) (виготовлений із додаваннам прянощів)* пряний, *діал.* корінний: сла(д)ко(ст), корѣнъныи дорогіи рѣчї (1596 *ЛЗ* 77); гдє нѣчого нє ѡба́чишъ ты́лко хвали́тисѧ

спа(н)кности и довтѣпоу… гдє достáтни(х) и корѣн҅ны(х) розмаиты(х) потрáвъ заживáю(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 217); Слáдкости: Кѡнфéкты, корѣнныи дорогіи рѣчи (1627 *ЛБ* 115); Єстъ то… справєдли́воє, // взаéмноє, нєлитости́вомȣ богачóви, ѡ(т)дáніє: вмѣсто корéнных҅ потрáв҅, смаковитых҅ напѡєвъ… огóн҅ нєоугасáючій, ѧзы́к҅ вы́схлый (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 603-604).

2. Особова вл. н.: ма(л) Корє(н)ны(й) (1649 *РЗВ* 17).

КОРѢНОКЪ *ч.* Корінець: Так жє тє(ж) ты(ж) и то(т) сты(и) члкь іѡа(н) и(ж) боудоучи на пȣщи ти(л)ко, корѣ(н)ко(в), а мєдȣ лѣсного оýжива(л) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 49 зв.); Тó тéды сáмо,… я́къ в҅ чáсєхъ мѣсѧца апри́лѧ кóрєни зємлéю прикры́тыи, свóй ѿвоцъ и свои зѣлка и ѡздóбы выдают҅, вы́ходѧтъ корѣнки́ оужитéчныи и тєрнóвыи (Вільна, 1627 *Дух. б.* 112).

КОРѢНЪНЫЙ *див.* **КОРѢННЫЙ.**

КОРѢНЬ, КОРИНЬ, КОРЕНЬ, КОРЕНЪ *ч.* **1.** *(підземна частина рослини)* корінь: вжє бо сокира при корєни дрѣва лєжить. так жє лѣта наша приходѧ(т). и житьє нашє соуєтноє мимо идє(т) (1489 *Чет.* 281 зв.); рано оучєници идоучи оуз(д)рѣли смоков҅ницоу, а ѡна оусхла ис корєнємъ (1556-1561 *ПЄ* 172 зв.); чомъ уже сокыра при корени дерева лежитъ (XVI ст. *НЄ* 20); Та(к)жє кого оукоуси(т) скажєнаѧ котюга. кропив(н)ыи корє(н) гризи (XVI ст. *УТ* фотокоп. 9 зв.); и кто корѣ(н) кропи(в)ныи гризе(т), то гри(з) минаѥ(т) (Там же, 10); И дóждъ пáдаючій з҅ Нба, и зстȣпȣючій до нáнизшіх҅ зємли́ чáстій, ѡ(д)ви́лжи(в)ши // и ѡживівши зáсхлыи кóрєни, чи́нит҅ плóдъ нóвый (Вільна, 1627 *Дух. б.* 100-101); гдє єстъ выворо(т) дєрєва та(м)… зостати муси(т), то є(ст) албо пє(н) с корєнями своими, а(л)бо долина, якая (Житомирщина, 1639 *ККПС* 210); сади́тє ви́нницы и ѣжтє ѡ́воцы и́хъ а што кóлвєкъ зостáнє(т) з дóмȣ Іȣдіна пȣститъ кóрєнь надóлъ и ȣчини́лъ ѡ́вочь кȣ горѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 346); **корєнъ сладкий –** *(назва рослини)* солодець, локриця: by[b]iestason, лакрация, корє(н) сла(д)кий (1642 *ЛС* 259).

2. *Перен.* Джерело, основа, початок: ѡ(т) блжєнна бо корєнє блгіи прозѧбє плóдъ, Яко бо бл(с)ви(т)сѧ ѡ(т) ба правослáвныи рóдъ (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); пѧ́нство є(ст) корѣнь всємоу злоу (XVI ст. *УЄ* № 29519, 224); И ижъ она є(ст) корєнємъ всѣхъ добродѣтєлєй, вшєлѧкой заслȣги (Київ, 1625 *Коп. Апок.* 3); Кóрєнь умѣéтности пéршій. Граммáтіка, ȣчитъ Слѡвъ и мóвы (Київ, 1632 *Євх.* 294); Гѡрє грѣшнымъ, алє бóлшєє нєми́лостивым҅… любов҅… є(ст) кóрєнєм҅ всѣх҅ цнѡт҅ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 51); поча(т)комъ бє(з) початкȣ, жрȣдло(м) кóрєнємъ и причи́ною éстъ ѡ(т)цъ снови в҅ рожéню, и дхови стблȣ в҅ похожéню (Львів, 1646 *Зобр. Н.* 3 зв.); **въ корени –** в самій основі: Пріими́ насади́, въ корєни́, и оумножи́; в҅ дȣша(х) любѧ́щихъ тѧ въ всéм҅ мірѣ, всѣхъ дóбръ насади́тєлю (Чернігів, 1646 *Перло* 170).

3. Рід, плем'я: азъ бо єсмь // рода чєститє(л)ска и црьска. ѡ(т) плємєни аронѧ. ѡ(т) корєнє дв(д)ва (1489 *Чет.* 78 зв.-79);; застáвилємъ вамъ по собѣ подѡбныхъ собѣ чтыри лѣторѡ́стъки, с корєнє дѡмоу моєго с тѣла и кръвє мóєє вырѡ́стки (Дермань або Острог, 1603 *Лям. Остр.* 17); Статєчность в҅ вѣрѣ ѡ(т) кóрєнѧ дóброго, ѡвоцъ особли́вый, Бы́лъ роди́тє(л) побо(ж)ный, сы(н) є(ст) свѧтобли́вы(и) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15); Крєвнóсть áлбо срє(д)ство єстъ з҅вѧ́зокъ ты́хъ котóрыє з од҅ноє в҅сѣ

тоєе́ж҄ крови оуча́стниками были, и до одного́жъ корєнѧ албо пнѧ стагáлисѧ (Львів, 1645 *О тайн.* 169); **съ (изъ) коренемъ (коринемъ) –** цілком, повністю: Къ тому, того дня, въ свирнѣ, речи рухомые: цинъ,... орѣхи волоские, сухие и чорные въ меду съ коринемъ рыто (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 302); Свѧтокоупъство пре́чъ с҄ корєнємъ высѣка́ючи, Зара́зѣ то́й зъйдли́вꙋй нє допꙋща́ючи Втѧ́жъ по тѣлꙋ Цєрко́вномꙋ сѧ росходи́ти (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405); оумєртвє́нїє во́лѣ ни́ща(т)сѧ всѣ зло́сти, кото́рыє соу(т) в чл҃вкꙋ, и з корєнє(м) сѧ викида́ю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 61); **новый корень –** інше, нове місце поселення: постановилє(м)... црко(в) и монасты(р)... на ново(м) корєню заложити и фꙋ(н)довати (Топольниця, 1616 *ЦДІАЛ* 14, 1, 96, 643-644); **серый корень –** те саме, що **сырый корень**: Писа(л) па(н) Миха(л) Сыла Новицки(и)... и(ж)... кн҃зь Рꙋжи(н)ски(и)... завє(л) сє(л)цє новопочатоє ѡсажова(т) на сєро(м) корєню прозываємоє Сєлєзєнєвкꙋ (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 54); **сырый корень –** ділянка лісу, призначена для корчування: А волны будут князь Василей и князь Марко... в тых именях... прибавлят и розширят, на сырых коренех, и кгдеся их милости подобает, воли садити, на реках гребли сыпати, ставы займовати (Луцьк, 1555 *АрхЮЗР* 8/VI, 50).

4. Особова вл. н.: Хвил Корень (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 393); Фєдоръ Корєнь (1649 *РЗВ* 194 зв.).

◇ **в коренъ –** цілком, повністю: Вы́слєдивши дозна́ли жє вжє и сєки́ра, З да́вныхъ ча́совъ о́стрит҄сѧ, єстъ в корєнъ оутѧта (Вільна, 1620 *Лям. К.* 18); **на корень (коренъ) –** до тла, повністю, цілком: Штожъ они,... тыхъ часовъ отъ огню ку великому впадку пришли и што мѣли домовъ и статковъ, то все на корень въ местѣ Нашомъ выгорѵло (Краків, 1527 *РЕА* I, 148); На дворє и во горо(д)цы ꙋлє(и)ни(ц) со пъчолами і҃ на корє(н) вы(д)ра(ли) (1571 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1855, 2 зв.); двє избє нємалы(х) ѡдна подлє дрꙋгоє на корє(н) свижо спалєны (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 148); пасеку, в которой пнювъ сто тридцат, пчолами осажоных, было, на коренъ, всю выбили и на пожитокъ свой обернули (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 470); **на корень знищити** *див.* **ЗНИЩИТИ; не зоставити коренѧ анѣ розки** *див.* **ЗОСТАВИТИ[1].**

КОРѢНЄ *див.* **КОРѢНЯ.**

КОРѢНѦ, КОРѢНЄ, КОРѢНЬЄ, КОРЕНЄ, КОРЕНЬЄ, КОРЫНЄ *с., зб.* **1.** *(підземна частина рослини)* коріння: а коли в҄зиш҄ло сл҃нцє оуваноуло прото ижє нє мало корєнє и оусхло (1556-1561 *ПЄ* 139 зв.); В҄ ре́чахъ прирожо́ныхъ де́рєво е́сть, жєбы́ могло приноси́ти о́воцы, и длѧ то́го ма́єтъ, корѣ(н)є в҄ зємли́ кꙋ высыса́ню вѣлго́тности (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 167); Томашъ Каминъский... противко... // Хвескови Куликови... сведчыл... же козаков... переховуючы... шпихлиръ одбили... корыня розного скриню, воску каменей три... межи себе поделили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 48-49); єде́н҄ з домовои бра́тии лєдвє єго позна́лъ... бо ри(д)лєм... зе́млю ѡколо дєрєвъ выко́пова(л), и гно(и) на ра́мєнахъ самъ но́сѧчи корѣнѧ ѡклада́лъ (серед. XVII ст. *Кас.* 53).

2. *(приправи)* прянощі, коріння: Тогды панъ Угриновский показовалъ намъ... перцу, шафрану и иншого кореня полну скриню (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 55); арѡматы, за́пахи, и дорогїи ма́сти, и ты(ж) корѣньє, а́л҄бо зѣльє пахнꙋчєє (1596 *ЛЗ* 24); повезъ до Крупое Иванъ Дирбахъ: ...пе-

рецъ, цукоръ и иншое корене (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/І, 459); Панъ Юрє(и) Макаровичъ... заграбилъ... кореня ро(з)но(г) в скрини и въ коробци бꙋдꙋчого (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 26 зв.); а́жь з про́мыслꙋ бо́жєскогѡ тра́пилисѧ кꙋпцы... и вєлблю́ды и́хъ нєсꙋчи корєньє и рєсинꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 60 зв.).

3. Рід, плем'я: И єсли твоє́ зданіє // позво́литъсѧ, я́къ мо́ва с(т) Діони́сїа зоста́нє(т), кото́раѧ назва́ла Сна и Дха ѡ(т)ро́стками и цвѣтами ѡ(т) Ѿцо́вского ко́рєнє вы́рослы(х) ѡбꙋ(д)вꙋ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 208-209).

◊ **зъ (ис) коренє вырвати –** знищити, викорінити що-небудь: таковꙋю При́повѣсть тꙋтъ, по пе́р'вой спорѧдили, ѡ(т)чаѧ́нїѧ стра́сть з' ко́рєнє вырыва́ючи (Київ, 1627 *Тр.* 28); мойсїй... // ...повѣда́єтъ запра́вды Пра́во и за́конъ абы(м) вшєлѧкоую нєзбо́жности ма́тєрїю ис ко́рєнє вы́ва(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 132 зв.-133); **на коренє –** цілком, повністю, дотла: с которо(г) то мє(с)та а и за(м)кꙋ... ѡгнємъ на корє(н)є спалєнъного збꙋрє(н)ого... и (в)нивє(ч) ѡбє(р)нєно(г) то(т) ꙋвє(с) лꙋпъ має(т)ности... княжатъ Корє(ц)ки(х)... на пожито(к) сво(и) ѡбє(р)нꙋли (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 5).

КОС *див.* **КОСЪ.**

КОСА¹ *ж.* **1.** *Перев. мн. (заплетене довге волосся)* коси: В по(д)зе́мныи, Тита́нє и ты злотовло́сы, Те́мныи кра́и, пꙋсти свѣтло твои ко́сы (Львів, 1631 *Волк.* 25).

2. *Перен. (заплетений так, як коса)* шнурок, мотузок: Плєни́ца: Сило́, поворозо́къ, коса́, ланцꙋхъ (1627 *ЛБ* 82).

КОСА² *ж.* **1.** *(сільськогосподарське знаряддя)* коса: Ви(н)ность Жєлєза дають на замокъ на д плꙋги на лєто а косъ д сє(р)повъ ві (1552 *ОЛЗ* 190); тыє помєнєныє слꙋги... кгва(л)товънє пограбили... // ...ꙋ сємєна саланъского... косꙋ хомꙋ(т) ꙋ(з)дъ двє сє(р)повъ два (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 33-33 зв.); Пре́то хо́дилъ ве́сь Ізра́иль до фїлистї́новъ остри́ти ле́ме́ши свои́ и моты́ки, сѣкѣры косы, и сєрпы, и мєчы кова́ти (серед. XVII ст. *Хрон.* 212); пограбили... у Ти(ш)ка Бабича: клячу половую доморо(с)лую... // ко(с) двѣ,... сокѣ(р) будни(ц)ки(х) двє (Житомир, 1650 *ДМВН* 205-206); *Образно:* Униты, якъ ужъ, лестѣ жалом воюють, Манѣю моцнять, благочестиє псують Косою, лукавством вытинають квѣты, Ослою наострены богу не пѣты? (Слуцьк, 1616 *Укр. п.* 221); Арсе́нїй враго́въ Кр(с)то́мъ побѣжда́єтъ. Жєзло́мъ ѡ(т) црькви волкѡ́въ ѡ(т)пꙋжа́єтъ. Хво́стъ бєзчи́нныхъ плєвъ зчища́єтъ коса́ми (Львів, 1642 *Еп. Жел.* тит. зв.); *У порівн.*: а ѡроужья... иныи ро(ж)ны жєлѣзныи. иныи. ка(к) косы нарѧжєны. а иныи тризоубо(м) подобны (1489 *Чет.* 56 зв.).

2. *Перен. (символ смерті, загибелі)* коса: Твоѧ́ ма́тка... кро́лѧ на(д) кро(л)ми... по(д) о́стрꙋю ко́сꙋ сатꙋрнова́того и́рода посѣала и вырости́ла (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 56 зв.); Ле́дво ѡ́комъ мгне́шъ, а́ли(ж) внє(т) голова́ спа́дє(т) Кгды́ з' своє́ю косо́ю смрть на тѧ напа́дє(т) (Київ, 1622 *Сак. В.* 50); са(м)псонъ, кото́рїй бра́мы пєкєлныє полама́вши, и всю мо(ц) цєрбе́ровꙋ, и ко́сꙋ смрти зопсова́вши, на на(и)вы(ш)шєє нба встꙋпи(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 201); А ґды́ ѡтвори́въ Пєча́ть чєтве́ртꙋю; та́йнїхъ сꙋдѡвъ показатєль, и виво́дитъ Конѧ́ блѣдо́гѡ, плюга́вогѡ... на кото́ромъ єзде́цъ сѣди́тъ; з острою Косо́ю, а имѧ єгѡ́ смєрть (Чернігів, 1646 *Перло* 135); **коса смертнаѧ, смертнаѧ коса –** смерть: Кот-

ры́мъ троу́дно сѧ кто́ мо́жєтъ оборони́ти, Альбосѧ о́строй косѣ Сме́ртной оуложи́ти (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 3); Оминаєтˢ [огонь] …мєшка́нїє на́шє якъ тѣнь, и коса смє́ртнаѧ тѹжъ на(д) на(д) на́ми стоитъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 42); што́ бѹдемˢ дѣлати, ґды насъ нєоукороннаѧ, сме́ртнаѧ постигнєтъ коса, (поч. XVII ст. *Пчела* 26 зв.).

3. Особова вл. н., *ч.*: Андрѣ(и) Коса (1649 *РЗВ* 375).

КОСАРЪ *ч.* **1.** Косар: Сєло з болота возѧть што ві косаровъ накосѧть алє сами нє косѧть ω(д)но грєбѹть (1552 *ОЛЗ* 184); Мнѣй тєжъ и того́ лѣта травы́ коса́ръ ко́ситъ (Київ, 1632 *Євх.* 295); **на косара** — міра площі, яку косар викошує за день: а сеножать ему противъ Дубовицы на десять косаровъ, а другая подле Михалины гати, на шестнадцать косаровъ (Луцьк, 1528 *АрхЮЗР* 6/I, 10); сеножати на косаровъ осмънадцат (Луцьк, 1642 *КМПМ* II, дод. 234).

2. *Перен.* Смерть: Прєто на такωвы́хъ, настѹпа́єтъ кара́нѧ стра́шноє то́йто страшли́вый Коса́ръ несподѣва́нє ко́ситъ, вˢ те́мности ро(с)каи(и) живѹщихъ, и Крѹлювъ, кнѧзе́й (Чернігів, 1646 *Перло* 135 зв.).

КОСАТКИ *мн. (назва рослини)* аковіт, *діал.* касатка: phalangites, га(й)дукъ, коса(т)ки (1642 *ЛС* 314).

КОСАТЫЙ *прикм.* **1.** *(про коня з великою гривою)* косатий: И тамъ же въ замку, въ Жеславли, указали намъ коня вороного косатого (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 168); зємєни(н)… ωповѣдалъ ω то(м), и(ж)… па(н)… Яслико(в)ски(и)… // конє(и) моихъ вла(ст)ныхъ три… взялъ и пограбилъ… буры(и) ωдє(н), косаты(и)… (Житомир, 1584 *АЖМУ* 116-117).

2. Серповидний, серпастий: Коса́тый, Falcatus (1642 *ЛС* 460).

КОСАЧЪ *ч. (назва птаха)* косач. Особова вл.н.: Иванъ Косачъ (1649 *РЗВ* 341 зв.).

КОСЕНЪ *прикм.* Неповороткий, нешвидкий: Яко и гдѣ бъ та(к) оустави(ч)нє а то́ всє́ на // при́кла(д) на́шъ, чини́ти звы́клъ, скор на (з)боудова́нˢє, а косєнъ на разоре́нїє а оба́чъ и(ж) такъ є(ст) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 212-213); improm[p]tus, нєготови(й) косє(н) (1642 *ЛС* 228).

КОСИЛО *с.* Кісся, *діал.* косило. Особова вл. н., *ч.*: столѧ(р) Косило (1552 *ОЛЗ* 181а зв.).

КОСИТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(зрізувати, стинати косою траву, збіжжя)* косити: Также и зъ сѣкерою на дѣло не велѣлъ имъ ходити и сѣна косити (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); Повин(н)и мєщанє на слѹжъбѹ воє(н)нѹю є(з)дити збро(и)но при воєводє …и травѹ по горє то(и) противъкѹ своихъ ωбланокъ гдє ωсѣдають косити (1552 *ОКЗ* 37 зв.); а и(н)шыє многиє люди вшє(и) мл(ст) сєна кося(т) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25 зв.); А ижъ маю вѣдомость, же до паханя хлѣба той кгрунтъ барзо тѣсный, теди вольно будеть манастыреви пахати хлѣба и сѣна косити (Вишнівець, 1619 *АЮЗР* II, 71); пновє Тишовє… на полє ро(з)робляючи и сєножати кося(чи)… почавъши ω(т) рє(ч)ки Ѡ(л)шаницы… ажъ по мєсто Ѡбуховъ того кгру(н)ту… внивє(ч) обє(р)нули (Горошки, 1642 *ДМВН* 222).

2. *Перен.* (кого) *(позбавляти життя)* косити: Рєчє Чловєкъ: слиши(м) косити своєю косою плодъ земни(и) ї кропивѹ, а ти мєнє нє коси (XVI ст. *Сл. о см.* 335); Ко́ситъ ώна и Княжатъ, спо́лъ зˢ и(ж) Княги́нѧми, Грома́дитъ Каштала́новъ і зˢ

Воєводами (Київ, 1622 *Сак. В.* 50); Коса́ръ …богатыръ́въ вѣка сєгѡ; нєми́лѡстивихъ, роскóшникѡвъ, кóситъ всѣх꙾ заро(в)но (Чернігів, 1646 *Перло* 135 зв.).

КОСКА *ж.* Кіска: в той коморе… // …прадива чесаного кружелю, косок две плетеных (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350-351).

◊ **пойти в коски –** почати танцювати: Кгды жє были в костєлѣ. И зайграно в пищáли. Пáнны слѹжéбници єй. вси поднѧ́вши подóлки по пóєсъ, и пошли в тá-нє(ц) в кóски в костéлѣ. А(ж) вси полѧ-кáлисѧ ви́дѧчи тоє (1509-1633 *Остр. л.* 132).

КОСИЧКА *ж.* Косичка: посоромочаю(т) сѧ за(с) и(ж) ю(ж) ѡ(т)мѣны чáстоє в кѹ-пова(н)ю шапо(к) и в꙾ вибираню котораѧ красъшаѧ и на головѣ кшта(л)то(в)нѣ(и) стои(т) (да сѧ зритєлє(м) приподобає(т), косичкѹ и́ли пѣ(р)цє запѧ(в)ши) (п. 1596 *Виш. Кн.* 229 зв.).

КОСЛЕКЪ *ч.* Назва певної рослини: hiberis, кослєкъ трава (1642 *ЛС* 217).

КОСМАТИ *див.* **КОСМАТЫЙ.**

КОСМАТИЙ *див.* **КОСМАТЫЙ.**

КОСМАТИНА *ж.* Перший заріст, пух: lanugo, ginis, косматина, мо(х) (1642 *ЛС* 250); Космáтины Capillamenta radicum. Fibra[e] herbarum. Lanugo frondium (1650 *ЛК* 460).

КОСМАТЫЙ, КОСМАТИ, КОСМАТИЙ *прикм.* **1.** *(покритий шерстю)* хутряний: Сати́ри лю(дє) лѣсныи… наго хóдѧ(т) звѣрми сѧ жи́вѧтъ космáти (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25); космати acersecomes (I пол. XVII ст. *Своб.* 30); в… и(н)дии сѹт꙾ люде… а маютъ песий голови, ѡ́дѣваются ко(с)матими скѹрами (серед. XVII ст. *Луц.* 532); Космáтый. Villosus. Hirsutus. Hispid(us). Fibrat. Comat(us). Capillatus (1650 *ЛК* 460); **зверъ косматый** *див.* **ЗВѢРЪ; косматый товаръ** *див.* **ТОВАРЪ; речь косматая** *див.* **РЕЧЬ.**

2. *(покритий волоссям)* волосатий: Тогó жє рóкѹ ди(в) чл҇чїи оуроди́лосѧ дѣтѧ. голова лвóва. пéрсы космáтыє. скрыгитало зѹбáми голосо(м) стрáшны(м) ричѹчи (1509-1633 *Остр. л.* 126); голаѧ голова ѡ(т) косматo(и); мыслїю, достои(н)нство(м) го(д)-ностю, и оучти́востю прє(д) бг҇мъ далє(ч)є ѡ(т)стоитъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 230 зв.); кождая жена маетъ коморку, которая слове(т)-ся матраксъ тая вну(т)рѣ косматая естъ, для того аби мѣла пло(д) лѣпше держати (серед. XVII ст. *Луц.* 544).

3. *У ролі ім.* Особова вл. н.: Конъдратъ Косматы(и) (1649 *РЗВ* 178).

КОСМОКЪ *ч.* Волосинка; пушинка: flocculus, ко(с)мокъ (1642 *ЛС* 199).

КОСМЫ *мн.* (*цсл.* космы) **1.** *(волосся)* кудли: инии жє космы из брады торгахѹ (1489 *Чет.* 9 зв.).

2. *(жорстка шерсть тварин)* космаки: пастѹ(х) я́къ ро(з)дѣлѧ́є(т) смóтри(т) ли в꙾ рéєстръ, áлбо в кни́ги, кóє éстъ ѡв꙾цá а коé козá, и́ли звéр꙾хѹ ра(з)сѹж꙾дáє(т). азá-ли нє вó(в)на овцѹ оуказѹє(т), якъ и козѹ óстрыє кóсмы (Вільна, 1596 *З. Каз.* 82 зв.).

КОСНЕНИЄ, КОСНЕНЇЄ *с.* (*цсл.* коснѣниє) затримка, забара, запізнення: коснєнїє, заба(в)лѣньє (1596 *ЛЗ* 53); Тая теды власная причина, православнии християне, коснения на скаржину хулу, – да знаете, бо не до чюжих плеток человѣку забава и опыт, коли в своем дому бѣда ся дѣет (1608-1609 *Виш. Зач.* 209).

КОСНЕНЇЄ *див.* **КОСНЕНИЄ.**

КОСНИЙ *прикм.* (*цсл.* косный) **1.** Повільний: tardus, лѣнивъ, ко(с)ни(й) (1642 *ЛС* 393).

2. Тонкий як волос, дрібний, малий: trichin(us), тє(н)кий, ко(с)ний, сухий (1642 *ЛС* 402).

КОСНИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* коснити) (що і без додатка) затримувати; уповільнювати: moror, бавлюся, мє(д)лю, ко(с)ню, бавлю, врємєню (1642 *ЛС* 273); Прéто нєдалéко сѹдъ Бж҃їй оуставѣчнє ви́си(т) на(д) тобóю; сынѹ чл҃вчєскїй, якω Пéтръ ст҃ый рєкъ, нє косни́тъ Бг҃ъ; ωбѣтницѣ свωй, алє дóлгω тєрпи́тъ грѣшникωмъ; щоби́сѧ покáѧли (Чернігів, 1646 *Перло* 130 зв.).

КОСНО *присл.* (*цсл.* косно) повільно: tarde, лѣниво, ко(с)но (1642 *ЛС* 393).

КОСНОГЛАСНЫЙ *прикм.* Недорікуватий, недомовний: Мєдлєноѧзы́чны(и): Косноглáсны(и), гѹгни́вый, заикáючїйсѧ, шєпє(т)ли́вый, момотливы(и) (1627 *ЛБ* 62).

КОСНОХОДЕЦЪ *ч.* Той, хто повільно ходить: segnipes, лѣниви(й), ко(с)ноходєцъ (1642 *ЛС* 367).

КОСНОЯЗИЧНИЙ *див.* **КОСНОѦЗЫЧНЫЙ.**

КОСНОѦЗЫЧЕНЪ *див.* **КОСНОѦЗЫЧНЫЙ.**

КОСНОѦЗЫЧНЫЙ, КОСНОЯЗИЧНИЙ, КОСНОѦЗЫЧЕНЪ *прикм.* (*цсл.* косноѧзычєнъ) недорікуватий, недомовний: Нємовѹющі(и): шєпéчѹчі(и), гѹгни́вы(и), прє(з) нóсъ мóвѧчїй, косноѧзы́чный, заѧкли́вый (1627 *ЛБ* 74); hiulce, косноязични(й) (1642 *ЛС* 219); маємω… при́кла(д), в҄ оугóдницѣ Бж҃ом҄ Мωисéю, котóрый гды самъ вымовлѧ́лъсѧ Гдѹ Бг҃ѹ з лєґáцїи до фараώна, ижъ нє єст҄ рѣчи́ст҄, жє єстъ хѹдоглáсєнъ и косноѧзы́чєнъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 3 зв.).

КОСНУТИСѦ *дієсл. док.* (кому) Доторкнутися (кого): тог҄ды прокажєныи пришоль, кланѧясѧ ємоу и гл҃а. г҃и єсли хочєшь, можєш҄ мѧ ωчистити. и простєр҄ши роукоу і҃с, косноул҄сѧ ємоу (1556-1561 *ПЄ* 41 зв.).

КОСТЕЛ *див.* **КОСТЕЛЪ.**

КОСТЕЛНИЙ *див.* **КОСТЕЛНЫЙ.**

КОСТЕЛНЫЙ, КОСТЕЛНИЙ, КОСТЕЛЬНЫЙ *прикм.* (*стч.* kostelny, *стп.* kościelny) **1.** *(який стосується костела як релігійної організації духівництва і віруючих, пов'язаний із релігією)* костельний, костьольний: мы то вже фалѣ Божей надали и праву и волности костелной приписали и симъ листомъ нашимъ приписуемъ вѣчными часы (Краків, 1549 *АЮЗР* І, 126); и скóро бы нáмъ роскáзано вє(д)лѹгъ звы́чаю костéлного, болóто(м) и сóлью кр҃щєныхъ мáзати, то ижъ стародавныи цр҃квє ст҃оє порѧ́докъ кр҃щєнїѧ ст҃го мѹсѣлъ бы бы́ти зовéржєнъ (Острог, 1606 *Нал. Мол.* 3); При(с)мотрѣмося я(к) сво(и) рєчы ωздобляємо. Та(к) свято(с)ти ко(с)тєлныє вє(л)цє шанѹємо (1636 *Лям. о пр.* 7); У попа пятницкого образъ светого Миколая костелъный в церкве засталъ онъ, а инъшые образы похованые (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 158); понявъшы собе за малъжонъку помененую небосчъку… и водлугъ порядку костельного по шлюбе мешъкаючы з нею в стане малъженъскомъ лет килка… коли …небезпеченъства… наступовали… умыслне в дому покинулъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 617).

2. *(який належить костелу або знаходиться в костелі)* костельний, костьольний: По(д)лє тоє вєжи домъ костє(л)ны(и) мѹрованы(и) (1552 *ОЛЗ* 162); Фро(н)цъ О(л)шєвски(и) з многими // помо(ч)никами своими,… во(з) мо(и)…, до (и)мє(н)я костє(л)ного до (д)вора Хотєчова впровадили (Володимир, 1587 *ТУ* 213-214); в скарбцу костелнимъ апараты и достатъки великие

козаци, инъ предамъ межы себе пустивши и пожаковавшы, склепы при томъ, в которих справы конъвенътове позамурование были, поотвирали (Гоща, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 58); нападши, а заставъши преречоного ксенъдза нунциуша у костелных дверей пилнуючого, там же, на тымъже местцу убили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 430);

(який служить при костелі, обслуговує костел) костельний, костьольний: маетъ князь бискупъ… и по немъ будучіе бискупове Луцкіе ты села… къ тому костелу Божьему Луцкому мѣти и ихъ держати и уживати, и ку… сторожи костелнои… привлащити (Краків, 1549 *АЮЗР* I, 126); бурмистри, радцы и лавники… // похвалки и отповеди на домъ Божий чинили, насъ самыхъ и всѣхъ слугъ костелныхъ имать, забиять и всякие противности намъ чинить грозили (Луцьк, 1584-1585 *АрхЮЗР* 1/I, 186).

КОСТЕЛОКЪ *ч.* Невеличкий костьол, костелик: иванъ косцєви(ц)ки(и)… зозна(л) и(ж)… фо(л)варькь на прє(д)мєсти лво(в)скомь бли(з) костє(л)ка с͠тои ганны… зо всѣ(м) щоко(л)вєкъ приналєжи(т) та(м) до того фо(л)ва(р)ку (Белз, 1596 *Юр.* 16 зв.).

КОСТЕЛЪ, КОСТЕЛ, КОСТЕЛЬ, КОСТѢЛЪ *ч.* (*стч.* kostel, *стп.* kościoł, *двн.* Kastel, *лат.* castellum) **1.** *(християнська спільнота з єдиною вірою)* церква: дѣєписъ види(т) жє вє́длє права б͠жєго и вєдлꙋгъ порѧ(д)кꙋ пе́ршого косте́ла до обира́ньѧ, а затымъ и до звєржє́н҆ѧ прєложѡ́ныхъ д͠хѡвныхъ нале́жали вси д͠хѡ(в)ныє, а потовꙋ и попы с͠щєнницы албо прєзви́тєровє (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 75 зв.); Пыта́ю, чєрє(з) три́ста лѣтъ по х͠р(с)тѣ г͠(с)дѣ гдє єщє всѣ цє́сарѣ, королѣ, кнѧжа́та пога́ни были, кєды о́но в ри́мѣ прєслѣдова́ньє быва́ло, чи бы́лъ чи́ли нє бы(л) правди́вый костє(л) на́ свѣтє (Там же, 157 зв.); Христосъ Панъ обѣцалъ облюбенници своей, костелови, одиного пастыра и едину овчарню (1603 *Пит.* 35).

2. *(окрема християнська конфесія)* церква: ꙋчи́тєлєвє косте́ла ри́м҆ского, ты(х) звла́ща ча́совъ мно́гїє та(к) сло(в)нє с ка́за(л)ницъ костє(л)ныхъ, яко и пи́смо(м) з ва(р)стато(в) дрꙋка(р)скихъ,… мина́ючи свои(х), кото́рыє ѡ(т) косте́ла… ѡ(т)ступи́ли, оудаю(т)сѧ до ва(с) наро́довє рꙋскіє (Острог, 1587 *См. Кл.* 4); Оѳанасей Великий… до папы ѳеликса въ листе мовитъ: “для того васъ и продки ваши, то естъ апостолские епископы Панъ Богъ на высокости замку поставилъ, и старанье // вамъ о всихъ костелахъ росказалъ, абы есте намъ помагали” (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 253-254); Если, ведлугъ твоей повѣсти, костелъ Римский не естъ продкуючимъ всѣмъ *костеломъ* по всемъ христіянствѣ,… поготову, Ваши патриархове и церковъ Восточная, которыхъ перемогли брони пекелные, абовѣмъ ихъ осягнула безбожная Тиранская рука, гдѣ имъ жадныхъ наукъ, ани ряженя и справованя,… ани розширеня хвалы Божее Турчинъ не допущаетъ (1603 *Пит.* 85); Власне той хитры, а неиначей, Скарго, твоему костелу щастье даровал (1608-1609 *Виш. Зач.* 230); а сии тежъ, ослѣпившися тоею манѣею, тиснутся до костела, хочай ижъ бы намнѣй костелъ не потребуетъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 13); **грецъкий костелъ –** православна церква: Што потопляетъ и чымъ ся брыдитъ костелъ Рымъский, звлаща одщепенства и блуды, для которыхъ ся Грецъкий костелъ отъ Рымъского одълучилъ, потопляти обецали (Вільна, 1599 *Ант.* 709); **за-**

ходный (заходъний, заходний, заходній) костелъ, костелъ заходний – католицька церква: Если бовѣмъ коли тысяща лѣтъ доходило и выполнилося, межи Всходнею Церквою и Заходнымъ Костеломъ розерваня ся стало (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 316); всѣхъ въсходънъхъ и полудєнъны(х) сторонъ, или црквєй пастьрєвє мѹсєли опѹстити заходъного костєла вожа (Острог, 1587 *См. Кл.* 18); И отъ того // часу опрѣснкомъ жидовскимъ,… по всѣхъ заходнихъ костелахъ оферу святую отправовати росказалъ (1603 *Пит.* 42-43); ввесь заходній костелъ, тяжко стогнучи, обтяжливе нарекаетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 716); Прикладомъ давное и старожитъное згоды костела всходного съ костеломъ заходнимъ, за которою панства… до великое а незвитежоное славы приходили (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 501); **костелъ всходний –** православна церква: нє взглѧ́дъ на пра́во якоє, кото́роє бы до доглѧда́ньѧ косте́ловъ всхѡ́днихъ мѣлъ бы(л) мѣти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 118 зв.); **костелъ греческий** — православна церква: а хтобы въ томъ переказу якую его церкви Божей надъ записъ его чинити хотѣлъ, на таковыхъ всихъ клятву звыклую въ костелѣ Греческомъ положилъ (Варшава, 1571 *АЮЗР* I, 184); **костелъ католический (католіцкий) –** католицька церква: Але не дивъ збегови костела католического, якимъ онъ естъ (Вільна, 1599 *Ант.* 911); Бовѣмъ той на гѡра́х высо́кѡи моу(д)рѡсти лѣта́є ґды́ В косте́лѣ католі́цкомъ Вѣрѹ правди́вѹю має (Чернігів, 1646 *Перло* 1); **костелъ латиноримскій –** католицька церква: Вѣдати и то потреба, ижъ предъ крещеніемъ Россіи, костелъ Латино-Римскій отъ церкве всходной отщепился (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 734); **костел (костѣлъ) латинский (латынский), латинский костелъ –** католицька церква: Отож в том еси не солгал, Скарго, иж есть щасливий костел латинский (1608-1609 *Виш. Зач.* 225); Аже хвалишися щастием ради фундования наук в родѣ и костѣле латынском папежскаго послушенства (Там же, 224); Ѡзна(и)мѹю ваши(м) м(л) и(ж) достигло мѧ вашєго по(д)вига… писа́нїє, зове́моє оборо́на зго́ды з҄ лати(н)ски(м) костєло(м) (1598 *Виш. Кн.* 268 зв.); **костелъ римский, римский костелъ –** католицька церква: не почали священники… службы Божеи отправовати, прето, ижъ митрополитъ Игнатий присталъ до костела римского (поч. XVII ст. *КЛ* 78); гдє, жє тєжъ и насъ тыхъ Дѹхо́вныхъ кото́рыи при Старожи́тности зостаючи́. с҄ Косте́ломъ Ри́мскимъ Оунѣи нє принѧ́лисмо, вложоно, а жєбы́смо сѧ з҄ собою са́ми… порозѹмѣли (Київ, 1628 *Апол.* 1); Мамы о томъ справу, жъ попове вѣры и закону Греческого… людемъ вѣры Римского костела дѣти хрыстятъ (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 1/І, 117).

3. *(сакральна будівля)* церква, храм, дім Божий: С того сєла хоживало дани по(л) кади мєдѹ а тєпє(р) ижъ костєла нєтъ тогъды тыє которыє на(и)миты ходѧть тѹю по(л) кади на замокъ дають (1552 *ОЖЗ* 129); видѧчи жє ихъ мало в костєлѣ на такъ // вєликоє свѧто было, нє противътєсѧ томѹ (Острог, 1587 *См. Кл.* 17 зв.-18); в҄ Косте́лахъ за́сє в҄ дни стыє, абы́мъ Ка́заньѧ мєва́лъ ча́сто кро́ть хоте́ли (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 5 зв.); Первый — надесятъ артикулъ. Внесеніе в Костелъ свѣцкой мусики, органной и пищалное (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 785);

католицький храм: ҂афод. Кро́ль гєнрикь до полщи прїєха(л) и корованъ в костєлѣ стаго станислава на за́мкѹ (1509-

1633 *Остр. л.* 127); А вы єще в костелѣхъ папежских и на олтарях их службы вашѣ служите без всякого встыду (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44).

4. *(окрема церковна інституція)* церква: И тежъ которая дань медовая съ того села нашого Прилѣпа шла плебану къ церкви Божъей нашой Жукгоетской, и съ тою данью... и съ всимъ правомъ и пожиткомъ, ничого не оставляючи на себе и на тотъ костелъ и на прироженыи наши (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 58); мы,... зъ ласки нашое господарское... тые два села наши ...князю бискупу Луцкому... на костелъ Луцкій головный, на свѣтники, дали есмо (Краків, 1549 *АЮЗР* I, 126); Помирноє ѡтъ збожъѧ идєть на клѧшторъ тамошъни(и) костєла с҃тоє тро(и)цы (1552 *ОКЗ* 38); панъ Києвъски(и) зоставивъши... ѡпєкуномъ вшєлякихъ добръ лєжачихъ рꙋхомыхъ и сꙋмъ пѣнєжныхъ тєстамєнътомъ записанымъ сꙋмъмꙋ пєвнꙋю прєзъ тогожъ пана столъника на костєлъ сєлисъки(и)... конъвєнтови вѣницъкомꙋ ѡ(т)далъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 147 зв.).

КОСТЕЛЬ *див.* **КОСТЕЛЪ.**

КОСТЕЛЬНЫЙ *див.* **КОСТЕЛНЫЙ.**

КОСТЕНЫЙ *див.* **КОСТЯНИЙ.**

КОСТИВАЛЪ *ч. (назва рослини)* живокіст: symphiton petra(e)on, ко(с)тива(л), живоко(с)тъ, ѡма(н) трава (1642 *ЛС* 391).

КОСТИРА *див.* **КОСТЫРА.**

КОСТИРКА *див.* **КОСТЫРКА.**

КОСТЇРА *див.* **КОСТЫРА.**

КОСТКА, КОСТЪКА *ж.* **1.** *(частина людського кістяка)* кістка: и кгдыжъ тую форъту на вылетъ постреляли, тамъ же и... Василя Кграбовъского в руку правую зверъху од костъки ку члонком пострелено (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 754); parapechion, ко(с)тка рамєнє (1642 *ЛС* 300);

(зчленування кісток гомілки з кістками стопи) кісточка, щиколотка: на лєво(и) нозє рана тятаѧ, шкодливая, нижє(и) костки, и на само(м) пєрєгибє, нє вєдати, чи нє будє(т) ѡ(т) того хромъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 118); то(т) тєды пєрєходи(л) за росказа́нѧ(м) б҃жїи(м) во́ды Пєрвѣ(и) по костκы, поты(м) по колѣна (поч. XVII ст. *Проп. р.* 3 зв.); Глє́зна: ко́стка на(д) сто-по́ю ногѝ чловєчєи ни́жєи го́лєни (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.).

2. *(частина скелету риби)* кістка, кісточка: Баязитъ, цѣсаръ турецкій, отъ Тамерляна, хана // татарского, былъ пойманый и въ клѣтце замкненый и завжды былъ вожонъ, ажъ косткою рыбею самъ задавился, абы соромоты ушелъ (поч. XVII ст. *КЛ* 73-74).

3. *(насіння з твердою оболонкою в плодах деяких рослин)* кістка, кісточка: pyrenes ко(с)тки сливнии (1642 *ЛС* 340).

4. *Лише у мн. (вид азартної гри)* кості: нє мови(т) иди в домы прєложо́ны(х) и шлѧхє(т)ски(х), бо в то(и) шко́лѣ оуча́тсѧ игра́ти, або в ко(ст)ки, або в ша́хи ѡ(т) вє́чєра а́жъ до свита́нѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 217); ѡто ѡнъ вˢ Вѣрѣ сво́єй с҃то́и трва́лъ статє́чнє,... И маєтностю до́брє своє́ю шафова́лъ, Нє́ на ко́стки, и ка́рты, и збы́тки ѡбєрта́лъ (Київ, 1622 *Сак. В.* 47); Хартїи и та́влїа оупотрєблѧю(т): вˢ ко́стки играю(т) и вˢ карты (1627 *ЛБ* 143); Ко́стки, Гра абѡ Гра́ньє ко́стокъ (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.).

5. Гральна кістка; шашка: Жрє́бїѧ: Кѡ́стки, би́рки, лїосы (1627 *ЛБ* 38); аврали́асъ, штꙋчка нѣкотра а и вєржє(н)є до игры́

ко́сткою (Там же, 171); **костка варцабная** — шашка: за́рїѧ, костки ва(р)ца(б)ныи (1596 *ЛЗ* 47).

6. Прикраса; ґудзик: фє(д)ко кравєцъ взѧлъ бакгази(и) на ко(л)ни(р) по(л)локтѧ гр҃шє(и) три костокъ до шабалташа шєстъ грошє(и) полтора (Володимир, 1590 *ЖКК* I, 312).

◊ **жабія костка –** назва певної рослини: cynari[c]a, жабія ко(ст)ка (1642 *ЛС* 151); **костки вмѣтовати** (між кого) *див.* **ВМѢТОВАТИ; костку перекусити** *див.* **ПЕРЕКУСИТИ.**

КОСТОГРИЗ *ч.* Бідняк, *діал.* костогриз. Особова вл. н.: Пилипъ Костогри(з) (1649 *РЗВ* 159 зв.).

КОСТОЛОМНИЙ *прикм.* Який ломить кості: ossifragus, ко(с)толо(м)ни(й) (1642 *ЛС* 296).

КОСТОЧКА, КОСТОЧЪКА *ж.* Кісточка. Особова вл. н., *ч.*: Я(н)ко Ко(с)то(ч)ка Ки(р)я(ш) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 11); Богѹшъ Косточъка (1649*РЗВ* 37).

КОСТОЧЪКА *див.* **КОСТОЧКА.**

КОСТРИШЕВЫЙ *прикм. (який виготовлений із грубого сукна)* костришевий: чє(т)вє(р)ты(и) жупа(н) взя(л) шары(и), ко(с)тришевы(и)… убранє бєлоє (Житомир, 1582 *АЖМУ* 44).

КОСТРОВАТЫЙ *прикм.* Засмічений кострицею, повний кострицi: жито маю пану Прусино(в)скому выставити, жита… свєжого и добрє выпра(в)лєного, нє куколєватого ани костроватого (Коблин, 1566 *ТУ* 116).

КОСТРУБАТЫЙ *прикм.* Кострубатий: Żáłuiu se ná bisowoho Popá Mikitu Szto ná sobi máiet Kostrubátuiu switu (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 6 зв.).

Див. ще **КОСТРУБОВАТЫЙ.**

КОСТРУБОВАТЫЙ *прикм.* Те саме, що **кострубатый**: З воза моєго рєчи па(н)скиє родзино(к) по(л)трєтѧ ѳу(н)та ѳикго(в) три ѳу(н)ты к тому ко(ц)бєлы(и) кострубоваты(и) взѧли (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 50).

КОСТРЪ *ч. (цсл.* костьръ) стіс, купа, *діал.* костер: тии люде… оучинятъ за мѣ(с)томъ костръ дровъ и запаля(т) и ззовутъ приятеле(и) и ѹчинятъ калацію и вложатъ родичи на тий дрова и спаляютъ ихъ (серед. XVII ст. *Луц.* 532).

КОСТУРЪ *ч. (груба палиця)* костур, ціпок: ѡ(т)цъ вл҃(д)ка вє(р)гь ся на мєнє рѹкою и ко(с)туро(м) свои(м) в лицє мало мя нє проколо(л) (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1 зв.); Косту́ръ. Scipio (1650 *ЛК* 460).

КОСТЪ *див.* **КОСТЬ.**

КОСТЪКА *див.* **КОСТКА.**

КОСТЫРА, КОСТИРА, КОСТЇРА *ч.* (*цсл.* костырь) **1.** Гравець у кості, *діал.* костир, костирник: надъ то дей люди розные: костыри, пъяницы и иные збыточные, в мѣстѣ без службы мѣшкают, – то дей войт с повинности вряду своего, не постерегает (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 60); aleator ко(с)тïра (I пол. XVII ст. *Сем.* 19); aleator, ко(с)тоигратє(л), ко(с)тыра (1642 *ЛС* 77).

2. Особова вл. н.: Пєтро Костира (1649 *РЗВ* 427 зв.); Яско Костыра (Там же, 448).

Див. ще **КОСТЫРКА, КОСТЫРЪ.**

КОСТЫРКА, КОСТИРКА, КОСТЫРЪКА *ч.* Те саме, що **костыра**. Особова вл.н.: Фєско Костыръка (1649 *РЗВ* 374); И(л)ляшъ Косты(р)ка (Там же, 396 зв.); Симонъ Костирка (Там же, 431 зв.).

Див. ще **КОСТЫРЪ.**

КОСТЫРСТВО, КОСТЫРЪСТВО *с.* (*цсл.* костырьство) гра в кості, *діал.* костирство: другий отрок, взлюбив домовую лежню,... игрцев корчмолюбных и другов смѣховальцев, и в прожности всѣ часы жития изнурити любячего костырствы (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 243); на́ши тєра(з) кнѧ́зи и властитєлѣ... маєт҃ность... ро(з)точо́ую(т)... на // косты́ръства,... збы́тьки, а слꙋ́ги хв҃ы и нагіи ѡ(т) моро́зꙋ помєръза́ютъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 99-100).

КОСТЫРЪ *ч.* (*цсл.* костырь, костарь) те саме, що **костыра** у 1 знач.: До тѡ́го(ж) С҃тогo Іа́кова пришли два костыровє оубогіи (поч. XVII ст. *Пчела* 4 зв.).

Див. ще **КОСТЫРКА.**

КОСТЫРЪКА *див.* **КОСТЫРКА.**

КОСТЫРЪСТВО *див.* **КОСТЫРСТВО.**

КОСТЬ, КОСТЪ *ж.* **1.** *(частина людського кістяка)* кість: плоть єє с кровию падє на зємлю. до кости прострогаша язвы. и страшни быша слꙋги мꙋчитєлєвы (1489 *Чет.* 63); а нєвѣстька тивонова збита, рана крывавая на брови аж до кости и ѡт той раны ѡко вонъ вылєзло (Луцьк, 1560 *AS* VII, 60); видє(л) єсми въ... бє(р)ната прємы(с)ко(г) на лєво(и) руцѣ вышє(и) локтѧ ра(н)у прострєлєную на ѡбє стороны по(д)лє самоє кости (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 29); пото(м) кия(ми) ѡ(к)рꙋ(т)нє зби(в)ши ко(сти) полама(в)ши, звєза(в)ши до до(мꙋ) своє(г) до вєзє(н)я взя(в) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 26); ossilegi(us), ко(с)тє(й) собиратє(л) (1642 *ЛС* 296); якож одному з нихъ... правую руку выбили костъ по кгру оттяли (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 465);

(частина кістяка тварин, риб) кість: Мънѡго въ исла́ндієи на́йдє домо(в) з рыбѣх҃ ко́стій... збꙋ́дова(н)ны(х) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26 зв.); Ано при́стало бы намъ... наслѣдова́ти... и о́ного прєсла́вного ста́рца Сисо́ѧ // Кото́рый идꙋ́чи в пꙋсты́ни, нашо́лъ ко́сти вє(л)блю́жіи, и зломи́лъ ихъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 175-176); моисі́й бовѣмъ впро́дъ ви́дѧчи жє нє боу́доу(т) пола́маны колѣна іс҃о́вы: и в зако́нѣ роска́зꙋєтъ нє крꙋши́ти ко́стєй бара́нковы(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 108 зв.); Михайлъ при са(м)со́нѣ, нєвиди́мо двѣ ти́сѧщи филисти́мѡ(в) оуби(в), Чє́люстію ѡсло́вои Ко́сти (Чернігів, 1646 *Перло* 42); **кость слонова (слонева) –** *(бивні слонів)* слонова кість: сподїю(м) по латы(н)ски... кость сло́нова жжєнная по рꙋ(с)ски (XVI ст. *Травн.* 425); к тому и купьци зє(м)ныи буду(т) плакати и нарєкати по нє(м) длѧ того и(ж) товаро(в) и(х) жадє(н) нє купує(т)... и всѧкого дєрєва тынового и всѧкого начи(н)ѧ ко(с)ти(и) слоновоє (II пол. XVI ст. *КА* 647); соломо́нъ збоудовалъ пр(с)то(л) цр(с)кій з кости слонє́вой, и зо́лото(м) чи́сты(м) то(т) тро́нъ накры(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 273 зв.); анєктана́въ... вы́нѧлъ з҃ па́зꙋхи своє́й вєльми ди́внꙋю табли́цꙋ оучинє́нꙋю з мосажꙋ, и з ко́сти слоно́вой (серед. XVII ст. *Хрон.* 396); **костю въ горлѣ стати** *див.* **ГОРЛО; мозукъ кости** *див.* **МОЗОКЪ.**

2. *Перен.* Людська істота в цілому: никита... похвалилъ г(с)а ба҃ рєкучи. бл҃годарю тѧ г(с)и б҃є мои. яко младая моѧ кос(т)ь жєлѣзом погибає. и тонкоє моє тѣло оувѧдає (1489 *Чет.* 31); Пра́гнꙋла тѧ д҃ша на́ша, пра́гнꙋли тѧ и ко́сти мо́й (Львів, 1591 *Просф.* 65); Єсли бо цр҃іє, дв(д)ъ; и и(н)шїє, попєло(м) головы свои посыпова́ли // ...и кости свои сꙋшили... тобѣ ли покаѧнїѧ нє трєба (1596 *Виш. Кн.* 233-233 зв.); лѣпшє мо́ви(т) пи́смо бє(з) пото(м)ковъ бы́ти, Ани́жли по-

то(м)ство зоста́вити в зло́стєхъ, бо и па́мѧ(т)ка згӣнєтъ и поко́й в ко́стєхъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 184).

3. *Лише мн.* **кости –** *(прах, останки)* кості, кістки: А кнѧ́жна, ко́сти пєрємы́ла золками пахнꙋчими пєрєкла́ла. Єзꙋиты кр(с)ти́ли во свою́ вѣрꙋ ко́сти и водо́ю покропи́ли (1509-1633 *Остр. л.* 131 зв.); В Египтѣ при берегахъ Нила рѣки, пирамидъ недалеко, бываетъ на кождый рокъ костій тѣлъ мертвыхъ зъ гробовъ на верхъ земли выступоване (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 842); А мы ты(л)ко з грѣхами ѡ(т)йдємъ, тѣла наши хробакомъ на зѣдѣнѧ гробовым҆ прєдадѧтсѧ; ко́сти спопєлѣютъ, и росыплютсѧ (поч. XVII ст. *Пчела* 10); Поводовая..., хотєла тую могилу роскопати и костями ты(х) нєбо(ж)чиковъ забиты(х) довєсти,... и лю(д)ми старыми доводила, то(г)[о] (Житомирщина, 1639 *ККПС* 211); пни воєводиная... казала собѣ грубъ ѡтворити и добыти склєпꙋ, гдє лєжало тѣло ѡ(т)ца єи и казала єго взяти, котороє ю(ж) было згнило, ти(л)ко кости, которыи... казала... помыти и ѡ(т)вєзла до Ярославля (серед. XVII ст. *ЛЛ* 173); **кости (свои) покладати –** помирати: ѽто лю́бы́й ѡтє́цъ, ва́съ дѣто́къ ѡпꙋща́єтъ, в то́мъ зе́мномъ гро́бѣ ко́сти свои поклада́єтъ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 8);

мощі святих: собраша нєч(с)тивыи и мꙋчитєли кости сты(х). и мѣсто мєтлами помєтшє. всыпаша... и(х) оу водоу (1489 *Чет.* 146 зв.); взяли... скрынку сребрную з реликвиями и костьми светыми (Краків, 1605 *ЧИОНЛ* V-3, 143); Увы, святыи мощи, кости святыхъ... зъ коштовныхъ трунъ на мѣстца нечистіи выкидали! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 775); Мо́щи: Си́ла, мо́цъ нѣ́кака, и ты(ж) тѣла сты(х), или ко́сти и(х) (1627 *ЛБ* 65); та́к҆ вєли́кїи на(д) и́ншїи Прр(о)ки и справє(д)ли́выи лю́дє, чꙋда чини́ли, алє и по смрти ко́сти и(х), оумє́рлыє воскрша́ти, я́ко Єлїссє́ѡви, го́днымисѧ ста́ли (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 924).

4. *Перен.* Рід, плем'я: Зацна кровъ мужного князя Лыка кости Рыцеръ неошацованый жалости Князь Семенъ Лыко (поч. XVII ст. *КЛ* 91); **кость отъ кости, и плоть отъ плоти –** *(про рідну людину)* кістка від кості, плоть від плоті: Котѡраѧ помо́щница та́къ припа́ла до ср(д)ца єконо́мови тогѽ свѣта чловє́кови, жє тєжъ завола́лъ, мо́вѧчи: Сє ни́нѣ ко́сть ѡ(т) ко́сти, и плоть ѡ(т) пло́ти моєѧ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 916).

5. *(оправа, прикраса, виготовлені з кості)* кість: а за двадцат пят гаркабузов коротших с костми, по копе (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 184); кнгня ма(р)я... ꙋ мєнє заставила... бо(л)ши(и) крєстъ срєбро(м) ѡправлєны(и) позлоти(с)ты(и) в которого ко(с)ти рєзаныє бєлыє звєзда срєбрєнаѧ (Ковель, 1578 *ЖКК* I, 118); Лєбко Лазаровичъ... мєлъ... ножовъ з мє(д)ю и с ко(ст)ю за коп в/ми (Берестя, 1583 *Митн. кн.* 50); взято... пулгаковъ, костю оправныхъ, гецованыхъ деветъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/1, 82).

КОСТѢЛЪ *див.* **КОСТЕЛЪ.**

КОСТЯНЕЦ *ч.* (Holosteum L.) костянець: holosteon, ко(с)тянє(ц) трава (1642 *ЛС* 219).

КОСТЯНИЙ, КОСТЕНЫЙ, КОСТѦНЫ *прикм.* **1.** (який складається з самого кістяка, скелета) костяний: или ачє(и) ты костѧны та(к) бє(з) тѣла, роди(л)сѧ єси, да(и) мы зна́ти ѡ то(м) (1598 *Виш. Кн.* 287).

2. *(зроблений із кістки)* кістяний: образъ панагия костеная, сребромъ оправный, на томъ образцю матица перловая (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 366).

3. Який стосується гри в кості: talari(us), тожъ, ко(с)тяний (1642 *ЛС* 393).

4. У складі мікротопонімної вл. н. **Костеная могила –** назва кургану: Потом… панъ Кгесинский… взявши понедалеку от тоежъ дороги, откол панъ Загоровский початок обвоженъя вчинил, показал курганъ великий, который назвал Костеная могила (Свищів, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 29).

КОСТЯНИЦА *ж. (призначений для кісток, праху)* урна: ossuaria, ко(с)тяница (1642 *ЛС* 296).

КОСТАНЫ *див.* **КОСТЯНИЙ.**

КОСЪ, КОС *ч. (назва птаха)* чорний дрізд, *діал.* кос: Иныи жє на оутѣхѹ яко соколы́, я́стрєбы; и́ныѧ ж(є) пти́ца сла́дко пѣсни́выѧ, на вєсє́лїє слоу́хѹ, яко сла́вѣи, ла́стовицы, ко́сы (Почаїв, 1618 *Зерц.* 17); merula, ко(с) птица (1642 *ЛС* 268).

КОСЫЙ *прикм.* **1.** *(зроблений криво)* косий, скривлений, перекошений: третяя скрынка малая косая, обита железомъ (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350).

2. Косий, зизий, зизоокий: Косвє́ный: Оуко́сый, ко́сый, зызова́тый, кривоо́кїй (1627 *ЛБ* 55); Kosyi: zyzowaty (Жовква, 1641 *Dict.* 65).

3. *У ролі ім.* **Косий,** -ого. Особова вл.н.: Иванє(ц) косы(и) (1552 *ОВін. З.* 133 зв.); шляхє(т)на(я) П͠ни ѡдария яновая Ко(з)ловъская… Ска(р)жила… напроти(в)ко… иванови косому (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164); Васи(л) Косый (1649 *РЗВ* 14).

КОТВА *ж.* Кітва, якір: и нає(д)шисѧ полє(г)чало кораблю // …выкидаючи пшєницю в морє… и вытєгну(в)ши котвы пу(с)тилисѧ на морє (II пол. XVI ст. *КА* 152); Анки́ра: ко(т)ва, ко(т)вица (1627 *ЛБ* 177); Нѣкоторыѣ выклада́ютъ вл҄блю́да того, быти ли́нѹ грѹ́бѹю в҄ корабли́ на кото́рой ко́твы спусча́ны быва́ютъ длѧ задєржива́нѧ корабля́ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 480); Ко́тва. Anchora. Ancora (1650 *ЛК* 460).

Див. ще **КОТВИЦА[1].**

КОТВИЦА[1] *ж.* **1.** Те саме, що **котва**: ѡколо по(л)ночи видєлосѧ жєкларо(м) и(ж) была бли(з)ко ни(х) нѣкотораѧ краина, которыи… вкину(в)ши чотыри ко(т)вицы с кораблѧ просили абы дє(н) наста(л) (II пол. XVI ст. *КА* 159); Анки́ра: Ко(т)ва, ко(т)вица (1627 *ЛБ* 177);

(геральдичний знак) якір: и ѡ(т)чи́зна ви́дитъ то ѡздо́ба ва́ша Стєткє́вичовє… ѡ(т)чи́зна васъ хва́литъ, нєдарє́мно, Бо стрѣла и Ко́твица с҄ Кр(с)том҄ сѧ скѹпи́ли (Київ, 1637 *На г. Стетк.* тит. зв.).

2. *Перен. (підтримка, захист)* опора: во́євни(к) па́вє(л)… // …причини(л) прися́гоу, абы́смо кѹ то́мѹ бѣгѹчи, мо́цноє потѣшє(н)є мѣли, и зложо́ную надѣю одрѣжали, кото́рѹю маємо, я(к) ан҄гирѹ а́бо ко́твицѹ д͠шѣ, мо́цнѹ и пє́вноу (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 202-203); Ко́твица. Прєноснѣ, дєржа́ва, ѹтвєржѣньє, в҄споможє́ньє, потѣшє(н)є, ѹтѣчка (1627 *ЛБ* 55); Котви́цы тє́жъ вѣры статє́чнои зна́комъ, Якъ гды́ ѡкрѹт҄ на́ вѣтры оумоцнє(н) троигакомъ. А кр͠стъ ц͠ркви похва́ла, кр͠(с)тъ вѣрнымъ ѡборона (Київ, 1630 *Соб. На г. Стетк.* тит. зв.).

КОТВИЦА[2] *ж. (дошки, по яких скочують воза до річки для перевезення на другий берег) діал.* кітвиця: Я… дєрєво всє што на будованє комаги налєжит то є(ст)… ко(т)ви(ц) два(д)ца(т) и (т)ри на то(м) бєрєгу у Ву(сти)лозє, звєзши, зложи(л) (Володимир, 1575 *ТУ* 160).

КОТЕЛ *див.* **КОТЕЛЪ.**

КОТЕЛЕК *ч.* Котелок, казанок: шабел чотыри, каптан, котелек кухенный, саквы, то все од мала до веля побравши и погра-

бивши, его милости отцу архимандрыту... оддали (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 617).

Див. ще **КОТЕЛЕЦЪ, КОТЕЛОКЪ.**

КОТЕЛЕЦЪ *ч.* Котелок, казанок: злодей..., взялъ изъ жертвенника сребряный котелецъ и иные сосуды побралъ, и за пазуху заклалъ (поч. XVII ст. *КЛ* 84).

Див. ще **КОТЕЛЕК, КОТЕЛОКЪ.**

КОТЕЛНИКЪ *див.* **КОТЕЛЬНИКЪ.**

КОТЕЛНЯ *ж.* Котельня. Топонімічна вл. н.: Мел ее по тум часу в оным везеню аж до недели квитной в тым то Чорторыску, с которого места ее до Котелни пересадил и везенем огледѣл (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 487); и на то(т) ча(с) пєрє(д) забитьє(м) ко(л)ко днє(и) шєс(т)со(т) золоты(х) при(с)ла(л) бы(л) с которыми до Котє(л)ни для кȣпова(н)я лєгȣми(н) нєбо(ж)чикь Тȣ(р)ски(и) приєха(л) бы(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 52).

КОТЕЛОКЪ *ч.* Котелок, казанок: на другомъ возє зна(ш)ли... мису мѣдєную и котєло(к) нєвєлики(и) (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); взято..., // ...Котєлокъ срєбръны(и) в которомъ гривєнъ дєвя(т) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-104 зв.); кгва(л)то(в)нє выдравъ... котє(л)ко(в) тры, конєвокъ двѣ (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

Див. ще **КОТЕЛЕК, КОТЕЛЕЦЪ.**

КОТЕЛЧЫКЪ *ч.* Котельчик: дали зробити... котє(л)чыкъ поясувъ два (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 49).

КОТЕЛЪ, КОТЕЛ, КОТѢЛЪ *ч.* Котел, казан: помыслилъ црь҃ дьяволимъ наоучѣниємъ. вчинити ко(т)ѣлъ мѣдєнъ (1489 *Чет.* 181 зв.); сокиры три котє(л) єпа(н)ча ко(ц) бєлы(и) струковаты(и) (Київ, 1501 *ЦНБ* II, 21039, 1 зв.); мис великих циновых взято шест,... котлов кухонных чотыри (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 446); и то́й црь҃ ѡсоудилъ єго́, на моу́коу и въвръглй єго́ вˢ котє́лъ кипѧ́чїй ѡ́лѣє(м) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 2915, 352 зв.); такъже неконътентуючисе взятъемъ котъла и инъных речей барзо велю в дворе пана Кгавловъского литовизкомъ, забранемъ и на свой пожитокъ обороченъемъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 475).

КОТЕЛЬНИКЪ, КОТЕЛНИКЪ *ч.* **1.** Котельник, казаняр: Такожъ въ томъ мѣстѣ котором будуть реместники, кравцы, кушнеры, котелники, шевцы, рымары,... тымъ всимъ казалъ его милость под тымъ правомъ Нѣмецкимъ быти (Краків, 1507 *АЗР* II, 11).

2. Особова вл. н.: Павє(л) котєльникъ (1552 *ОЧерк. З.* 14); тамже пошедши за Глушецъ, у Клима Котельника взяли барило меду съ пивницы (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 114).

КОТЕРА *ж.* (*стп.* kotara, *тат.* kotar) намет, *діал.* котара: Kotoryże tu domek twoy? Hen kothera rozbitaia, Oponczoiu prykrytaia, To moy cherem, To moy terem (1625 *П. про Кул.* 24).

КОТЕЦЪ *ч.* *(загорода з очерету для ловіння риби) діал.* котець, кутець: а потом привели нас до озера... и до жерела... и повѣдил Василей, якобы на том жерелѣ и котци ставливали митропольи люди аж до сих часов (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 42).

КОТИК *ч.* Котик. Особова вл. н.: гри(ц)ко Коти(к) (1649 *РЗВ* 160).

КОТКА *ж.* (*стп.* kotka) кіт, кішка: Ѡколо замкȣ на нєкоторыхъ мєстъцахъ дири по(д) стєнȣ што ко(т)ка або тє(ж) и пєсъ по(д) стєнȣ влєзти можєть (1552 *ОЖЗ* 117 зв.);

в҃ запꙋстѣлом҃ а́бовѣмъ домꙋ посполи́тє, ко́тки, псы́, и вшєла́коє плюга́в҃ство залєгаєт҃ся (Вільна, 1627 *Дух. б.* 304); aclurus, котѣ ли ко(т)ка (1642 *ЛС* 72).

Див. ще **КОТЪ.**

КОТЛЯРСТВО *с.* Котлярство: chalceutice ко(т)ля(р)ство (1642 *ЛС* 119).

КОТЛЯРЪ, КОТЛЯРЬ, КОТЛѦРЪ, КОТЪЛЯРЪ *ч.* **1.** Котляр, казаняр: Кова́чъ мѣди: Котлѧ́ръ, мо́сѧ(ж)ни(к) (1627 *ЛБ* 53); excutor, пєчата(р), ко(т)ляръ, ковачъ мѣди (1642 *ЛС* 187); Подданый... пана старосты... зъ волости Черниговское зъ деревни Бекровици... дочку свою... выдавъ бывъ замужъ за котляря (Чернігів, 1648 *АЮЗР* III, 157).

2. Особова вл. н.: Ѡни(с)ко котляръ (1649 *РЗВ* 189 зв.); шляхетъный панъ Самуелъ Радоловичъ... протывъко славетънымъ... Василови Колъбасе Федорови Котълярови... // именами и назвисками декляровати оферовалъсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 424-425).

КОТЛЯРЬ *див.* **КОТЛЯРЪ.**

КОТЛѦРЪ *див.* **КОТЛЯРЪ.**

КОТОВЫЙ *прикм. (виготовлений із шкіри, хутра тварини з родини котячих)* котячий: въ Ровномъ, въ сестры Маріи Семеновое, образъ, сребромъ оправленый, два золотыхъ чирвоныхъ, кожухъ котовый подъ Муравскимъ сукномъ чорнымъ (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 33); котового футра бламъ – золотых петнадцатъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 68).

КОТОКЪ *ч.* Кісточка, щиколотка, *діал.* коток, котик: Мица Борсуковича збито, и на нозе левой рана рубаная над котком (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

КОТОРИЙ *див.* **КОТОРЫЙ.**

КОТОРИЙКОЛВЕКЪ *див.* **КОТОРЫЙКОЛВЕКЪ.**

КОТОРЇЙ *див.* **КОТОРЫЙ.**

КОТОРЇЙКОЛВЕКЪ *див.* **КОТОРЫЙКОЛВЕКЪ.**

КОТОРЫ *див.* **КОТОРЫЙ.**

КОТОРЫЙ, КОТОРИЙ, КОТОРЇЙ, КОТОРЫ, КОТРЫЙ, КОТРИЙ, КЪТОРЇЙ *займ.* **I. 1.** *(питальний)* котрий, який: Котрая заповѣдь естъ май буршая у законѣ (XVI ст. *НЄ* 134); што(ж) хочє(ш) да ино(к) говори(т) с тобою; или котроє м(д)рости прєм(д)рѣ(и)шоє, ѡ(т) и́нока слы́хати хочєши (п. 1596 *Виш.Кн.* 246 зв.); алє и(ж) ѡнї того зрозумѣти нє могли... хотѧй жє и(м) то самь оусты своими выкладалъ... алє про що и я(к) с котры(х) причинь то бы(л) на ни(х) троу(д)ный оузо(р) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 76); є(ст) ли часъ встанѧ котораѧ є(ст) годи́на дрꙋгаѧ била (к. XVI ст. *Розм.* 46); А которого жъ, родзаю естесь християнинъ? кгдыжъ многихъ націй суть християне? (Єгипет, 1602 *Малиш.* 52); я́коу́ю ѡбмо́воу кг(д)ы тамъ оуве́дєный боу́дꙋ оучиню; кото́роє на по́мочъ собѣ тамъ добродѣйство възмоу; кото́раѧ цно́та причина́тисѧ за мною боу́дє(т) кг(д)ы бꙋдꙋ соужє(н) (Острог, 1607 *Лѣк.* 123); На мно́гѡ ча́стїй м҃лтвы сѧ дѣлатъ... Кото́раѧ єстъ м҃лтва найпєвнѣйшаѧ и найпобожнѣйшаѧ (Львів, 1646 *Зобр.* 58);

2. *(неозначений)* котрийсь, котрий-небудь, якийсь, який-небудь: повѣдаитє ми которыи б҃ъ си(м) знамєниє(м) явлѧєтсѧ (1489 *Чет.* 199 зв.); єстлижбы ѡн єщо к томꙋ котороє дѣло мѣл, ино мы права никомꙋ нє боронили (Вільна, 1506 *AS* I, 134); а похочеть-ли который чєловєкъ зостати на том сєлищи, тот маєт Єго Милости дати выходꙋ зъ

дворища копꙋ грошей (Острог, 1514 *AS* III, 113); тамъ роди(ть) збожъє всѧкоє за(в)жды лєпє(и) нижъли при которомъ и(н)шомъ замъкꙋ (1552 *ОБрац.З.* 143 зв.); ꙋставує(м) и(ж) кгды бы покрадє(н)но которому па(н)у… сви(р)ны скарбъныє а(л)бо спижа(р)ныє… тогды за таковы(и) свирє(н) будєть повинє(н) заплатити дванадцать рублє(в) грошє(и) (1566 *ВЛС* 105); А гдє бы-мъ я которого артикулу… нє выпо(л)нилъ…, то(г)ды… волно будє(т) пану писару… мєнє само(г)[о]… позвати до суду (Житомир, 1584 *АЖМУ* 140); кгды жъ нє мнѣй вчаснє и достатєчнє тꙋ бꙋдєшъ частованы(и) анижли в которомъ домꙋ Антвє(р)пски(м) (к. XVI ст. *Розм.* 60); А єсли з допꙋщєня божого будє(т) на которого брата яковы(и) ꙋпадо(к), или нємо(ч)…, маю(т) єму братя помагати бра(т)скими пн҃зми и в нємочы єго призирати (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); Естъ обычай мудрыхъ людей; кгды описуютъ которого святого животъ, высоце выносятъ и похваляютъ его (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 475); єсли… сн҃ь тво́й проси(т) хлѣба вѕ кото́рого чл҃ка, ци бы(л) жє бы та́кїи, и(ж) бы сн҃о́ви сво́ємоу ка́мєнь да(л) мѣстѡ хлѣба (1645 *УЄ* № 32, 82);

хтось, хто-небудь: А хтѡб з нас который хотѣл тꙋю мєнꙋ зрꙋшити,… тот маєт господарю, королю Єго Милости тисѧчꙋ кѡп грошей заплатити (Камінь, 1523 *AS* III, 256); А єсли которы(и) бꙋдє вола мєти тогды винєнъ ꙋ плꙋгъ пꙋщати на ротꙋ старостє дєнь (1552 *ОЛЗ* 188); а хотя которы(и) рѣ(д)ко про(с)куры принєсє(т) ано та(к) вєлики я(к) яблоко и ты(х) єщє половину додому нєсєтє (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34); гдибы и на дрꙋги(и) ро(к) которы(и) з на(с) нє прибы(л)… таковы(и) кажды(и) бє(з) милосє(р)дъя з столици скинє(н) быти має(т) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); А если бы который з них упором от сатаны связан был и проститися не хотѣл, таковаго не с християны, але с еретики вметити достойно есть (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 194); А єсли бы Котоий упорнымъ былъ а сєго Листу нашє(го) нє слухалъ Таковый Ко(ж)дый… срокго караный будє(т) (Київ, 1649 *ЦНБ* ДА/594, 1);

щось, що-небудь: И мы того мєжи ними смотрѣвши казали єсмо кн‹ѧ›зю… Жаславскомꙋ (*в ориг.* Жаславского. – *Прим. вид.*) тот листъ наш пєрєд нами положити або свѣдомє котороє доброє на то вчинити (Вільна, 1506 *AS* I, 133).

3. *(відносний)* цей, цей самий: которы пословє кролѣ єго мл(с)ти съ наши(м) г(с)п(д)рє(м), воєводою… дє(н) и мѣсто назнамєнꙋю(т)… та(к) я(к) быто… слꙋшно могло бы быти (Люблін, 1506 *Cost. DB* 440-441); Котороє имѣнє нєбожчик мꙋж єй Милости… кꙋпил в кнѧзѧ Василѧ Чєтвєртєнского (Луцьк, 1520 *AS* III, 197); При котором постановєню нашомъ был… кнѧз богꙋш Любєцкий (Вишків, 1557 *AS* VI, 23); которы(х) то вси(х) бу(д)нико(в) и бо(н)даро(в)… в будє… побито, помо(р)довано (Житомир, 1582 *АЖМУ* 42); При которомъ писанію и справованию сеей духовници моее были люди добріе вери годнїе козаки и мещане чигринскіе (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 15); Который то протосингел… добре был цесарови турскому знаємый (Львів, 1605-1606 *Перест.* 33); котороє то ѡчєви(с)тоє созна(н)є возно(г) до кни(г) я вря(д) записати каза(л) (Київ, 1620 *ЦДІАЛ* 181, 2, 1748); при котором фримарку нашом были люди добрые мещане (Бориспіль, 1638

АБМУ 25); Которую то суму... пото(м)ки мои... маютъ... ѡ(д)да(т) (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 218); Которы(и) жє то тє(с)там(є)нтъ ...до къни(г) єсътъ вписаны(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 214).

II. 1. *(у ролі спол. сл.) (зв'язує речення) (приєднує підрядну означальну частину до головної)* котрий, який: А та(к) ѧ ѡ томъ людє(и) добры(х) стары(х) чєркаски(х)... которыє бы то достато(ч)нє вєдали... ѡпытива(л) (Черкаси, 1544 *ЦНБ* ДА/П-216, 101); отъ полȣночъноє стороны... прилєгла гора... с котороє ви(д)но всє посєрє(д) замъкȣ (1552 *ОКЗ* 34); стояль пакь тамь з ними їюда. который єго выдаваль (1556-1561 *ПЄ* 425); а ѡни дє(и) заста(в)ши при возє хло(п)ца моєго игна(т)ца которы(и) на кони сєди(л) збили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 50); Кото́рогосѧ м(с)ца што за старыхъ вєковъ дѣєло коро́ткоє описа́нїє (Острог, 1581 *Римша Хрон.* 33); нєпрєлє́стный, кото́рїй нє дасть сѧ зра́дити (1596 *ЛЗ* 62); заправды злє чинишъ которы(и) такъ доброє товариство ѡпȣща́єшъ (к. XVI ст. *Розм.* 41 зв.); Зымайте намъ лисенята малии, которыи жъ то казять винници (поч. XVI ст. *Песн. п.* 51); нєяки(с) ры(ж)ко(в)ски(и)... пя(л) в соловȣ... Пана хлєбо(в)ского которы сє хотє(л) боронити (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3); тая сє(с)сия має(т) быти... для пилныхъ потрєбъ... на про(з)бу... игȣмєна, котри(и) бо(л)шъ и(з)рєкалъся игȣмє(н)ствовати (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40); Котрые муки таковыхъ ожидаютъ, и дїаблы зъ отхланїй на нихъ выглядаютъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 164); Бы́лъ є́ди(н) чл҃кь господа́рˢ кътóрїи насади(л) ви(н)ницȣ (1645 *УЄ* № 32, 122);

(зі співвідносним словом у головному реченні) котрий, який: а повѣда(л) на(м) штѡ(ж) дє(и) тоє сєлищо пȣсто лєжить ни(ж)ли дє(и) тѡ(л)ко два ты(х) чл҃вки которыи на то(м) сєлищи сєдѣли тыми разы мєшкаю(т) в Жасла(в)ли (Краків, 1505 *Арх. Р.* № 35); а такъ мы, яко тȣю сто копъ зарȣки, котораѧ // в листє господаръском єстъ ѡписана... на кнѧзи Андрєи... кнѧзю Василью... єсмо вксазали (Ковель 1537 *AS* IV, 112-113); И мовиль и(м)... Которою мѣрою мѣрите. тою(ж) ва(м) боудє(т) ѡ(т)мѣрєно (1556-1561 *ПЄ* 141); Стє(ц)... зєзна(л) и(ж) прода(л) чѧсть ролѣ своєѣ И тоту часть котороую о(д)платили спулє(ч)нє тоты братѧ два(и)є бра(т)оу своєму (Одрехова, 1579 *ЦДІАЛ* 37, 1, 10); А ты(х) здра(и)цȣвь А винова(и)цȣвъ которы(х) ѡ(н) ва(м) ȣснє повѣ(л)... до на(с) ѡ(т)сыла(и)тє (Корсунь, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 113); пода(и) штоко(л)вєкъ кгдыжъ нє прода́мъ за тȣю цєнȣ которȣю да́єшъ (XVI ст. *Розм.* 27 зв.); а у котруй церкви не проповѣдаютъ слово Божіе... такый то не естъ церковъ Божая (XVI ст. *НЄ* 421); Спра́вȣ ми ѡни́ такоу́ ѡ ре́чахъ да́ли, котроу́ю в Виѳлєємѣ ѡ́чнє оглѧда́ли (Львів, 1616 *Бер. В.* 71); Мно́гѡ таки́хъ было, которыи смєрть... по(д)нѧти волѣли, нѣжли хоро́бȣ свою всѣмъ ѡ(т)кры́ти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 107); они вла(с)нє до ты(х) має(т)но(с)тє(и) налєжа(т) которыє надано ѡ(д) право(с)лавъны(х) про(д)ковъ наши(х) (Чигирин, 1650 *Гр. Хм. М.* 1);

(із повторенням означуваного слова в підрядному реченні) котрий, який: и тот лист пєрєд нами поклал, которым жо листом записано было тоє подворьє брату (Луцьк, 1503 *AS* I, 150); повтѣкали єсте з церкве по переносѣ, оставивши келих сребрный... который келих,... вино на олтары от себе выпустилъ на ваше обличенїє (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44); А которыи есмо души родителей своихъ и сами себе уписали у поминникъ святого Николы...

тымъ душамъ вѣчно память дѣлати (Київ, 1512 *АЮЗР* I, 46); тѹтжє пришла зємлѧ пана Стєцка… ѡт липок по долинѹ глѹбокѹю, котораѧ долина пришла к болотѹ (Торговиця, 1527 *AS* III, 304); Притомъ дворъ в замку Луцкомъ, в которомъ дворе изъба (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 7/II, 382); Взѧли(с)мо ω(т) ба́бы злоты(х) д҃ котрыє ω(т)казала на цє(р)ковъ котраѧ баба мє(ш)кала ѹ ω(р)мѧ(н) (Львів, 1614 *ЛСБ* 1047, 1 зв.); навє́рхъ онаго мѹрѹ нащєпи́лъ всѧкого… дєрє́вьѧ кото́роє дєрє́вьє в҆мѣсто тѣнємъ ѡкрива́ло (серед. XVII ст. *Хрон.* 363).

2. *(приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної)* котрий, який: Кнѧзь Андрѣи рєк: нє вѣмь, которым ѡбычаєм дєржить кнѧзь Фєдоръ тоє подворьє (Луцьк, 1503 *AS* I, 150); А протож, как тєбє владыка… и кнѧзи… ѡбошлют и кажѹт тобѣ на который рок пєрєдъ собою стати (Краків, 1525 *AS* III, 273); Чоуйтє жь коли нє вѣдаєтє. которои годины господинь вашь прїйдє(т) (1556-1561 *ПЄ* 104); Дѣля того берѣтъ собѣ на розумъ гораздъ, котрымъ кѣпомъ годитъ ся хрестїанинови постити (XVI ст. *НЄ* 13); Пытаю тебѣ, Скарго, которая мудрѣйшая наука быти может над тое; которая спасет и освящает (1608-1609 *Виш. Зач.* 217); теперъ не познаешъ, который вызуита, а который манѣта (бл. 1626 *Кир. Н.* 19); Фрїдє́рикъ Цє́саръ трєтїй Ри́мскїй аппробѹєтъ, Котры́й Гє́рбъ ѡказа́лый Дрѹка́рни дарѹєтъ (Київ, 1633 *Евфон.* 309).

КОТОРЫЙКОЛВЕ *див.* **КОТОРЫЙКОЛВЕКЪ.**

КОТОРЫЙКОЛВЕКЪ, КОТОРЫЙКОЛВЕКЬ, КОТОРЫЙКОЛЪВЕКЪ, КОТОРИЙКОЛВЕКЪ, КОТОРЇЙКОЛВЕКЪ, КОТОРЫЙКОЛВЕ, КОТОРЫЙКОЛВѢ, КОТОРЫЙКОЛЬВЕКЪ, КОТРЫЙКОЛВЕКЪ *займ. (неозначений)* (*стп.* którykolwiek) будь-який: и дал… ємѹ тоє имѣнє… // …со всими иными подачки… которымколвє имєнєм могѹт названы… быти (Краків, 1507 *AS* III, 39-40); Маєть ѡн… тыє… сєла дєржати… со всими платы… которымколвѣ имєнєм могѹть названы быти (Львів, 1509 *AS* III, 70); Которыє колвєкъ ѹхо(д)ники ходѧть на бобровыє гоны по днєпрѹ… тыє дєлять бобры ѹловѹ своєго з воєводою на полы (1552 *ОКЗ* 35); даю волно(ст) и(х) мл(с)ти мєнє позвати до которого кольвєкъ повєту пєрє(д) су(д) (Луцьк, 1585 *ЛСБ* 5, II 4044, 146 зв.); И тє(ж) єсли бы гдє в которо(м) колъвєкъ мѣстє было братъство а нє справовали бы ся водлє права сєго цє(р)ковного братъского… нє таити но єпископѹ своємѹ ѡповєдати (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); к(д)ы боудє и(з) ни(м) захованѧ мѣти которїи ко(л)вє(к). та(к)жє и тоуть прїимєть оулѣчєнїє за вѣроу з(д)оровѹю (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 128); Ѡ которѹю зарѹкѹ дає(м) во(л)но(ст) ω(д)на сторона дрѹго(и) сторонє… позвати до котро(г) ко(л)вєкъ права и сѹдѹ (Луцьк, 1606 *ЛНБ* 5, II 4049, 140 зв.); во(л)но будє(т) є(и)… мєнє само(г) до сѹдо(в)… в котори(и) ко(л)вє(к) повєтъ по(з)вати (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 30 зв.); Єсли бы которыи ко(л)вєкь доброво(л)нє поусти(л)… // … вши(т)ко право… было при томь (Одрехова, 1630 *ЦДІАЛ* 37, 2, 45 зв.-46); Шафаро(в) ѡбрали дво(х)… до ка(с)си цє(р)ковной… з прыданя(м) братїи моло(д)шы(х), которы(х) ко(л)вєкъ вє(з)вѹтъ собѣ та(к) до… личиня су(м) цє(р)ковны(х) (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 63); дѣтѧтко осми днєй бѹдє ѡбрѣзано мєжи вами ка́ждый мѹжчи́зна… и кото́рый ко́лвєкъ нє єсть з҆ поколѣньѧ ва́шєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 28 зв.).

КОТОРЫЙКОЛВЕКЬ *див.* **КОТОРЫЙКОЛВЕКЪ.**

КОТОРЫЙКОЛВѢ *див.* **КОТОРЫЙКОЛВЕКЪ.**

КОТОРЫЙКОЛЪВЕКЬ *див.* **КОТОРЫЙКОЛВЕКЪ.**

КОТОРЫЙКОЛЬВЕКЪ *див.* **КОТОРЫЙКОЛВЕКЪ.**

КОТОРЫСЬ *займ. (неозначений) (певний)* котрийсь, якийсь: а та(к) промє(ж)ку ва(с) мусы(т) быти которы(с) сѣятє(л) што таковую рѣ(ч) нєслу(ш)ную на ва(с) выносы(т) до таковогo чловєка (Стрятин, 1561 *ЛСБ* 35).

КОТОРЫСЬ *див.* **КОТОРЫЙСЬ.**

КОТРИЙ *див.* **КОТОРЫЙ.**

КОТРЫЙ *див.* **КОТОРЫЙ.**

КОТРЫЙКОЛВЕКЪ *див.* **КОТОРЫЙКОЛВЕКЪ.**

КОТЧИЙ, КОТЧЇЙ, КОТЧЫЙ, КОТЪЧИЙ, КОЧЪЧЫЙ *ч.* (*стп.* kotczy, *мад.* kotsi) **1.** *(вид коляски, фаетона)* коч: Или нє вѣдаєшъ я(к) на ты(х) грѣды(х) бадавѣѧ(х),… бро(ж)ка(х), кары́та(х), котчїи(х) трꙋ(п) сво(и) прємєнаючи(и) ѡ животѣ вѣ(ч)но(м) мы́слити вмѣстити нє можє(т) (1596 *Виш. Кн.* 238 зв.); котъчихъ старыхъ два, возовъ роботныхъ четыри… // …Который инвентар… собе есмо зоставили (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298-299); масъла, сыры, солонины, сала и ввесь спрятъ домовый побрали, и з кареты, рыдъвана и кочъчого зелиза вси поодъдирали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 434); **возъ котчий** *див.* **ВОЗЪ[1].**

2. Екіпажний, запряжний кінь: побрал …возниковъ чтыры плеснивых… котчий, купленый за золотыхъ пятнадцатъ (Луцьк, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 316); панъ Вилгорский, видечи на себе кгвалтъ, которому жаднымъ способомъ отпору не могъ датъ, будучи на котчомъ, не на войну приготованымъ,… оборонною рукою… ледве здорове свое и остатокъ челядки… зъ собою… // взялъ былъ (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 365-366); Тамъ же колясу зъ однымъ конемъ, которая не могла надолжить за котчимъ, кгды поводъ оборонною рукою южъ уходилъ зъ здоровьемъ своимъ,… ты, Межинский, взялесь самъ (Там же, 366); а цꙋ(р)цє… дрꙋгꙋю половицꙋ ѡ(т)чи(з)ны моєє… до то(г) рєчє(и) рꙋхомы(х) бра(м)кꙋ пє(р)ловꙋю… во(з)ныки чотири с ко(т)чи(м) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 6).

КОТЧИКЪ, КОТЪЧИКЪ *ч. (маленький екіпаж)* коч: побралъ… котъчикъ зо всимъ нарядомъ кованый, справленый за золотыя десет, возовъ простых три (Луцьк, 1567 *ВИАС* I, 11); взяли… котчикъ, который коштовалъ золотыхъ пятнадцать (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138).

КОТЧЇЙ *див.* **КОТЧИЙ.**

КОТЪ *ч.* **1.** Кіт: кгды есмо пошли до избы въ дворе, тамъ одно… кота есмо знашли (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 6/I, 76); звѣрѧта за(с) домовыи яко соу(т) псы, коты и конѣ,… знаки мл҃(с)ти паноу(м) свóи(м) покáзꙋю(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 226); Пото(м) знову ѡблєгла и(х) была Москва и такъ и(х) трапили, жє нѣ мали що исти ани пити, жє до того пришло было жє нє то(л)ко псѡ(в) албо котовъ, албо щꙋрѡвъ алє и людє(и)… рѣзали (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166); **котъ дикий –** дикий кіт: Лєвъко… мєлъ… това(р) сво(и)… тхоро(в) сороки в҃/ді… кото(в) дики(х) д҃ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 16); **котъ лесный –** те саме, що **котъ дикий**: василє(и) Андриєвичъ… мє(л)… кото(в) лєсны(х) єі҃ (Там же, 26); **котъ морскій –** морська промислова тварина: Піѳикъ: Котъ морскій, ма(л)па ко(ч)коданъ, ѡбєзѧна (1627 *ЛБ* 227).

2. Шкурка кота: пограбили... ꙋ арєнъдара лыси(н)ского... ѡднꙋ котами по(д)шитꙋю фаилю(н)дышо(м) крытꙋю... дрꙋгꙋю мꙋравскꙋю с кроликами (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 96).

3. Особова вл. н.: ꙋласъ котъ (1552 *ОКЗ* 39 зв.); Карпъ Котъ (1649 *РЗВ* 442).

Див. ще **КОТКА.**

КОТЪЛЯРЪ *див.* **КОТЛЯРЪ.**

КОТЪЧИЙ *див.* **КОТЧИЙ.**

КОТЪЧИКЪ *див.* **КОТЧИКЪ.**

КОТЪЧОВЫЙ *прикм. (про коня)* возовий, запряжний, каретний: Коней глинястых цукгъ с каретою пану Заневичови; с тисавых коней котъчовых архидияконови чтыри (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 629).

КОТЪЧЫЙ *див.* **КОТЧИЙ.**

КОЧЪЧЫЙ *див.* **КОТЧИЙ.**

КОТЮГА *ж.* Собака, *діал.* котюга: Та(к)жє кто кого котюга скажєнаѧ оукꙋси(т). то(г)гды (!) сто(л)кши и оувари дягилю с прѣсны(м) мєдомь (XVI ст. *УТ* фотокоп. 3 зв.); Та(к)жє кого оукоуси(т) скажєнаѧ котюга кропив(н)ыи корє(н) гризи (Там же, 9 зв.).

КОФТАН *див.* **КАФТАНЪ.**

КОХАНЄ, КОХАНЬЄ, КОХАНА *с.* **1.** *(почуття глибокої сердечної прив'язаності до когось)* любов: Пєрсо́ны в кото́рыхъ кохан҄є. Своє мѣвалъ по Бз҃ѣ, любоє оуфанє́. Ґвалто́внаѧ, на́глая, по мꙋсꙋ оутрата. ѡ(т)ца, ма́т҄ки, сына(ч)ка єди́ного, бра́та (Вільна, 1620 *Лям. К.* 3); маючи з҄ собою Г(с)да в҄ мнѡгомъ коханью досконалє змоцнитъсѧ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 119); **коханьє тримати –** зберігати любов: Ми́ло ми лю́бо то́є коха́ньє трима́ти (Львів, 1631 *Волк.* 22 зв.).

2. Потіха, радість, насолода: Албо радъшей самъ до него едь... и то очима своими огледалъ, чого многие господари... жедаютъ видети, а видевши великое коханье съ того маютъ (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1013); гдє в҄ срє́брѣ коха́нѧ сѧ, и з набы́тко(в) коха́нѧ, и ѡ(т) ни́хъ нєзлѣтованѧ́сѧ (Львів, 1642 *Час. Слово* 270); до ꙋслꙋгова́нѧ... слабо́го тѣла склони́тисѧ мꙋсимо... бо... // потѣхъ и коха́нѧ взго́рдити нє бꙋдє(м)... могли (серед. XVII ст. *Кас.* 71-71 зв.); **канє (своє) покладати** (в чому) **–** мати радість (від чого), мати замилування (до чого): тєпєри́шны(х) часо(в) лю́дє звыкли короткими аркгꙋмєнты посполитє бави́тисѧ; а на(д)то в ды́споутациа(х)... коханє своє покла́дати (1598 *Розм. пап.* 7).

Див. ще **КОХАНЄСѦ, КОХАНІЄ, КОХАНІЄСѦ.**

КОХАНЄСѦ, КОХАНЬЄСѦ, КОХАНАСѦ *с.* (*стп.* kochanie się) *(пристрасть, потяг до чого-небудь, захоплення чимсь)* любов: трꙋдолюбїє, коха́ньєсѧ в пра́ци (1596 *ЛЗ* 81); зле́ то же́ ва́съ стѣнъ ми́лость обде́ржитъ, и коха́ньєсѧ в ни(х) ого(р)нꙋло (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 84 зв.); Трꙋдолю́бїє: коха(н)єсѧ в҄ пра́ци, працови́тость (1627 *ЛБ* 134); покарѧ́ймо смы́слы поро́жнєи хва́ли... сєрди́тость оубїємъ, троскли́вость змѧкчи(м), в҄ срѣбрꙋ коха́нѧсѧ вы́сꙋшѣмъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 278).

Див. ще **КОХАНЄ, КОХАНІЄ, КОХАНІЄСѦ.**

КОХАНИЙ *див.* **КОХАНЫЙ.**

КОХАНІЄ *с.* Те саме, що **коханє** у 2 знач.: Ви́димѡ Кни́гꙋ но́вꙋю... зо всѣхъ сторо́нъ позолочо́нꙋю... на видє́нїє и коханїє всємꙋ свѣтꙋ вы́ставлєнꙋю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 754).

Див. ще **КОХАНЄСѦ, КОХАНІЄСѦ.**

КОХАНІЄСѦ *с.* Те саме, що **коханєсѧ**: Ла́комство, або срєбролю́бїє [то єст҄, коха́-

нієсѧ в҄ ска́рбахъ] многіѣ домы в҄ нѣвѣч҄ ѡбєрнꙋло (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 359).

Див. ще **КОХАНЄ, КОХАНІЄ.**

КОХАНКА *ж., перен. (потяг до чого-небудь)* пристрасть: Длѧ чо́го мєнє бага(т)ство коха́н҄ки мои поу́таєтє. чомоу мѧ якъ това́рыша ѡблапла́єтє, а якъ злодѣѧ вѧжєтє (Острог, 1607 *Лѣк.* 128).

КОХАНОКЪ *ч.* **1.** *(чоловік, що перебуває в позашлюбному зв'язку з жінкою)* коханок: От сего познавается, иже оно отбѣгания в горы бога ради и спасения своего взбранение не Златоустаго есть, але бабских богословцев и домолѣжнев, коханков плотолюбных (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240); А кото́рый понѧ(л) жонꙋ, роско́шникъ єстъ, и коха́нокъ роспꙋсты (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 678).

2. Улюбленець: с того ся лѣпшє онъ бг҃обоины(и) чл҃къ ꙋвєсєляєть, анєжєли иншыи зо всѣхъ роскошє(и)..., бо тыи добра... мѣзєрны(х) людє(и), коханковъ свои(х), часꙋ смєрти... наглє ѡпꙋщають (Корець, 1618 *З. Поуч.* 172); Люби́мый: Дрꙋгъ, коха́нокъ (1627 *ЛБ* 60); Вдѧ́чность... ми́ловникѡвъ своѣхъ, ро(з)сꙋдными и оува́жными чи́нитъ, а нєвдѧ́чность коха́нкѡвъ своѣхъ нєба́чными стро́итъ и бє(з)розꙋмными (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 688); В то́й ча́съ ѡдѣдичимо о́ныє добра́, котры́є ни око ви́дѣло, ни оухо слы́шало, ни́ на ср(д)цє чл҃вкꙋ нє припа́ли: якові́є зготова́лъ Бг҃ъ коха́нкомъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 271).

3. Любитель; знавець: А са́мъ... ты́мъ бꙋдꙋчи чи́мъ єст҄ (в҃) зо́лото мє́жи крꙋшцами, чи́мъ Діамє́нтъ мєжи камѣньємъ коха́н҄кѡвъ наꙋкъ з҄ ми́лости кꙋ Цр҃кви Ма́тцє своє́й за таки(х) жє дръжи́шъ бы́ти (Київ, 1632 *Євх.* 292).

КОХАНЪ *див.* **КОХАНЫЙ.**

КОХАНЫЙ, КОХАНИЙ, КОХАНЫ, КОХАНЪ *прикм.* **1.** *(якого кохають)* коханий: Ахъ смꙋткꙋ мой незносний, жалю оплаканний, Где то мой ѡблюбенец подѣлъся коханий? (І пол. XVII ст. *Рєз.* 174); Ta ne zury sia hołubie kochany Budum z toboiu zyty ne z iynszemi Pany (серед. XVII ст. *ЗНТШ* LXXIV, 132).

2. *(якого люблять)* коханий, любий: лєчъ хотѣлъ бы(м) абы(с) то вѣда(л) коха́ны(и) ѡ(т)чє ижъ я барзо прагнꙋ // вѣдати што сѧ с тобою дѣєть (к. XVI ст. *Розм.* 61 зв.-62); якъ з барлємонъ сынъ твои коха́ны(и) мєшкаючи(и) в брꙋкга(х) на рынкꙋ по(д) знако(м) Короны (Там же, 63); Іоаннъ евангелиста, Учень коханый: от Христа, за опекуна Матце, приданый (Львів, 1630 *Траг. п.* 175); Лєчь Гды Ша́тꙋ вла́снꙋю коха́ного сы́на Конспєктови... прєзєнтꙋю (Київ, 1641 *МІКСВ* 363);

(якого уподобали) улюблений, любий: Борєц҄кимъ на(д)дєръ апо́льлови коха́нымъ, и в парна́ссє на ло́нє моу́зъ выхова́нымъ (Дермань, 1605 *Нал. Л.* 44 зв.);

3. *(який викликає задоволення, насолоду)* приємний: Нащо ѡ(т)повѣда́ютъ. ижъ тотъ виногра́дъ Навꙋѳє́ѡвъ ба́рзо былъ ми́лый и коха́ный Ієзавє́лѣ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 941).

4. *У знач. ім.* Особова вл. н.: Иванъ Коханъ (1649 *РЗВ* 171 зв.); грыцько Коханъ (Там же, 194).

КОХАНЬЄ *див.* **КОХАНЄ.**

КОХАНЬЄСѦ *див.* **КОХАНЄСѦ.**

КОХАНѦ *див.* **КОХАНЄ.**

КОХАНѦСѦ *див.* **КОХАНЄСѦ.**

КОХАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(викохувати, плекати)* любити: Твоє тѣло, ко-

тороє(с) такъ роскошнє и коштов҆нє... коха(лъ), ѹжє тєпє(р), бѣдный чл҃вѣчє, слабѣєтъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 267).

2. *(подобатися робити що-небудь)* любити: любовь длъго тръпить мл(с)тивыи бываєть нѣкомоу нє завиди(т). нє прєво(з)носить(с) го(р)дитисѧ нє кохаєть (XVI ст. *УЄ* № 31, 13).

КОХАТИСЕ *див.* **КОХАТИСЯ.**

КОХАТИСЬ *див.* **КОХАТИСЯ.**

КОХАТИСЯ, КОХАТИСЕ, КОХАТИСѦ, КОХАТИСЬ *дієсл. недок.* **1.** (у кому, в чому) *(виявляти сердечну прихильність)* любити (кого, що): коха́йсѧ в пожито́чны(х) тобѣ това́рышохъ лѣпшє, а нѣжли вє́ кръви родзаю тобѣ // пови́нны(х) крєвныхъ (Острог, 1614 *Тест.* 141-142); А найпє́рвѣй Млодє́нци до васъ моѧ мо́ва. Памѧта́йтє на мои зычли́выи сло́ва: Якомъсѧ ѧ в҆ васъ кохалъ... дода́валъ в҆ побо́жность охо́ты (Вільна, 1620 *Лям. К.* 22); Бл҃говолю: Зєзвола́ю, коха́юсѧ албо зы́чѹ, спрїа́ю, албо до́брє комѹ прїа́ю, хвалю́ (1627 *ЛБ* 7); пєрємина́єтъ кшта́лтъ свѣта того, а хочѹ абы́стє были бє(з) пєчалова́н҆ѧ. То́єстъ, абы́стє ни в чо́м҆ сѧ ба́рзѣй нє коха́ли, єдно в҆ само(м) Па́нѹ (Київ, 1632 *МІКСВ* 286).

2. (в чому) *(виявляти замилування, пристрасть до чого-небудь, захоплюватися чим)* кохатися: С тоє причины зго́ды є(ст) потрєба в которо(и) // вм҃(с) кохати(с) зачни (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1-1 зв.); богобойные розумные люди кохаютсе в згоде и едности, которая есть всего доброго маткою (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 190); архидіаконъ Александрійскій, всѣмъ вообще православнымъ, въ наукахъ кохаючимся, чителникомъ книги тое збавеня жычитъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 49); Нє́ронъ... полови́цѹ сєнатоу по́би(л). в҆ плюга́вости тєлє́сно́й вє(л)ми сѧ коха́лъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 35 зв.); Ча́съ тыжъ ю́жъ и ѡ(т) поєди́нкѹ ѡ(т)почи́нѹти томѹ, кото́рый в҆ молча́ню кохаєтъсѧ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 305); Трѹдолюбє́зный: Працови́тый, коха́ючїйсѧ в пра́ци (1627 *ЛБ* 134); Коха́тисѧ за(с) в҆ мыслєхъ сквєр҆ныхъ, єстъ грѣхъ вєли́кїй (Львів, 1645 *О тайн.* 62).

3. (з кого) Тішитися (ким), радіти (з кого): коха́лсѧ нєпома́лѹ Пєнтє́фріи съ слѹги таково́гѡ смо́трѧчи на вѣрность и дѣлность єгѡ вєликѹю (серед. XVII ст. *Хрон.* 64).

КОХАТИСѦ *див.* **КОХАТИСЯ.**

КОЦ *див.* **КОЦЪ.**

КОЦАК[1] *ч.* Коцик: anaphalis, коца(к), плато(к) (1642 *ЛС* 82).

КОЦАК[2] *ч.* Назва рослини: anaphalis, коца(к)... зєлїє (1642 *ЛС* 82).

КОЦЪ, КОЦ *ч.* (*стп.* koc, *нвн.* Kótze) *(грубе вовняне покривало)* коц: ко(ц) бєлы(и) струковаты(и)... побра(л) (Київ, 1501 *ЦНБ* II, 20651, 1 зв.); к тому ко(ц) бєлы(и) кострубоваты(и) взали (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 50); кды кобє́рцє(м) албо ко́цо(м) оумрѣлого приѡдѣєшъ... бы намнѣй нє зогрѣєшъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 212); побитого на улицу з бурсы // ...выкинули... ажъ люде... змиловавъшисе вложивъши в коцъ, до манастыра принесли (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 590-591); коц взорыстый фарбованый, полотномъ подшитый, новый, за золотыхъ десет (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 1/VI, 730); три рє́чи бы́ли, в котори(х) ѡсѹжа́лє(м) братїю... жє в҆ свои(х) кє́лиѧ(х) ко́ца оуживали (серед. XVII ст. *Кас.* 81);

попона: має(т)ность мою всю, которую єсми при собє на то(т) час мєлъ, побрали... коцъ бєлы(и), которы(и) на то(м) кони бы(л) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 78).

КОЧАНЪ *див.* **КАЧАНЪ.**

КОЧАНѢТИ *дієсл. недок.* Дубіти, клякнути, *діал.* качаніти, коченіти: caulesko, кочанѣю (1642 *ЛС* 116).

КОЧЕРГА *ж.* **1.** *(знаряддя для перемішування і вигрібання жару в печі)* кочерга: rudicula, варєха, копи(с)т(ъ), кочєрга (1642 *ЛС* 357).

2. Особова вл. н., *ч.*: Ива(н) Кочє(р)га (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 11); Рома(н) Кочє(р)га (1649 *РЗВ* 364 зв.).

КОЧКОДАНЪ *ч.* (Cerkopithecus sebaeus) мавпа зелена, *діал.* кочкодан: Піѳикъ: Котъ морскій, ма(л)па ко(ч)коданъ, ѡбєзѧна (1627 *ЛБ* 227).

КОЧОВАТИ *дієсл. недок. (жити мандрівним, неосілим життям)* кочувати: которыє люди цара Пєрєкопского з быдломъ своимъ кочꙋють ꙋ поли, тыхъ... людей єго многихъ частокроть казаки наши бьють и статки ихъ ѡтбирають (Вільна, 1541 *AS* IV, 296); то(л)ко за ты(х) своєво(л)цо(в) нага(и)цовъ нє (ш)любує(м) которыє ѡ(д) грани(ц) нєдалєко кочую(т) (Чигирин, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 33, 1); Пишє(ш) до на(с) ѡ вѣдомо(ст) цариковъ которыє на поля(х) наши(х) кочую(т), жєбы ѡни мѣли помы(с)лъ в го(с)пода(р)ство єго ца(р)ского вєличє(с)тва (Там же).

КОЧОВИЩЕ *с. (стоянка кочовиків)* кочовище: Маємъ... вєдомост, иж вы... на ꙋлꙋсы и кочовища их находєчи, вєликии шкоды и лꙋпєзства имъ чинитє (Варшава, 1568 *AS* VII, 304); Прото приказꙋєм вамъ... ажбы єстє тымъ своволєнством своим панствꙋ нашом нєбєзпєчности нє чинєчи... зо всих ꙋходов до замков и мєстъ наших вышли, а чєрєз то там своволнє нє єздили... на ꙋлꙋсы и кочовища их наєждчати нє смєли (Там же, 305).

КОЧЪЧИЙ *див.* **КОТЧИЙ.**

КОШАРА *ж.* (*рум.* coşár, coşáră) *(загорода або хлів для овець)* кошара: Панъ сємашко з вижъвєнъскими людьми... вєли насъ... прє(з) по(л)ка и кошары (1546 *ОГ* 41 зв.); а на кошаре́ ѡ́вє(ц) двєстє (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1921, 7); уходечи винъ за тотъ... поступокъ, волошина з села козаками выстрашивъшы, озимъковъ осмънадцать до оборы и овецъ недобраных килкадесятъ до кошары запудывши, огню з власного дому... прынесли и менованый дворъ запалили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 49).

КОШАРНЯ *ж., перен.* Кошара: Наконе́ц, кгды́съмы (ю)ж до коша́рнь сво́и(х) пришли, Та́мєхмы якъ и пе́ршє всє за́сь вца́лє нашли. Гдє ты́жъ и ѡвєчки на́мъ вєсе́льѧ дода́ли (Львів, 1616 *Бер. В.* 76).

КОШАРЫЩЕ *с.* Місце, де була кошара, *діал.* кошарище: ѡ(т) тоє крыницы повєлъ князь... логомъ ꙋвєрхъ... и... ѡказалъ намъ кошарыщє и повєдилъ и(ж) тꙋтъ прєдъковъ єго и єго самого волошъя с овъцами стоивали (1546 *ОГ* 58).

КОШЕЛНИК, КОШЕЛЪНИКЪ *ч.* Кошикар: На то(т) часъ бы(л) на роботє пнъ... Аѳє(н)ди(к), и лукашъ гꙋба... приставлєныє ѡ(т) бра(т)ства на дозо(р)... // а(н)дрѣ(и) проховни(к) – г(рш) пу(л) г... кошє(л)ни(к) – г(рш) по(л) г (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 20-26 зв.); ѡнъ... // ...подъданы(х) поводовъ... выкочивалъ... то є(ст) ѡвъдєя шєвъца... нєстєра Кошєлъника (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 125-125 зв.).

Див. ще **КОШОВНИКЪ.**

КОШЕЛЪ, КОШЕЛЬ, КОШИЛЬ, КОШѢЛЬ *ч.* **1.** Кошіль, кошик: кошелъ великий въ пивницы (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 6/I, 93).

2. Особова вл. н.: євъсє(и) колєсникъ... кошєль Прозвищомъ (1552 *ОЖЗ* 124); Марты(н) Кошиль (1649 *РЗВ* 404 зв.); Яцько Кошѣль (Там же, 436).

Див. ще **КОШЕЛЯ, КОШИКЪ.**

КОШЕЛЪНИКЪ *див.* **КОШЕЛНИКЪ.**

КОШЕЛЬ *див.* **КОШЕЛЪ.**

КОШЕЛЯ *ж.* (*стп.* koszela) те саме, що **кошелъ** у 1 знач.: Ale koliś pierohow nápomnił, Ja wielikoiu koszelu nahotowił (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 5).

Див. ще **КОШИКЪ.**

КОШЕНЄ, КОШЕНЬЄ *с.* (*стп.* koszenie) **1.** Косіння: здавна... с того имєнѧ мєвали... дєрєва на будованє и сєна на кошєнє (Луцьк, 1535 *AS* IV, 9); Тєжъ ѹста(в)уємъ... абы вси по(с)политыє лю(д) тяглыє... ѡ(т) кошє(н)я сєна... выняты былє (1566 *ВЛС* 8); У... млынара... косу до кошеня травы за грошей десетъ (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 403); яко тєжъ и вольного кошєнья травъ для сєна... // ...позволѧю (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV, 75-76); а до кошеня сена з села Залюбеча и села Лысча толоку з дыму одну придаю в рокъ (Луцьк, 1642 *КМПМ* II, 234).

2. Скошена трава: люди тыє... // ...ви(н)ни тєжъ сєна косити на замокъ дє(н) и попратати кошєньє своєє (1552 *ОВін. З.* 138 зв.-139).

Див. ще **КОШЕНЇЄ.**

КОШЕНЇЄ *с.* Те саме, що **кошенє** у 1 знач.: за кошєнїє сѣножати(и) далъ зло(т) 9 и 3 (Львів, 1623 *ЛСБ* 1049, 4 зв.).

КОШИВАТИ *дієсл. недок., многокр.* (що) *(постійно викошувати)* косити: всѧ волость ключєваѧ тамъ сєно кошивали на быдъло королєвъскоє (1552 *ОЛЗ* 190 зв.); они от границ Бородчинских на землях, в дубровах, и на сеножатех на двор Галичанский орывали и сена кошивали (Галичани, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 13); минувши крыницу и старое греблище, ажъ до сеножати и до островъка на болоте, што здавна ку Шостакову кошивано (Клевань, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 475).

КОШИКЪ *ч.* Кошик: а доротъка панє(и) задала в мєдѹ в кошикѹ тєкожъ дня в понєдѣлокъ вєлъконоцъны(и) (Луцьк, 1580 *ЖКК* I, 187); которы(м) нєдо́сы(т), нє ти(л)ко шѹфла́да або кошикъ, алє анѣ а(л)маріа або ша́фа до схова́нѧ // ты(х) ре́чи(и) которыє збира́ємо або до пєрєхова́нѧ того що́смо... зоста́вили (серед. XVII ст. *Кас.* 40 зв.-41).

Див. ще **КОШЕЛЪ, КОШЕЛЯ.**

КОШИЛЬ *див.* **КОШЕЛЪ.**

КОШИЧОКЪ *ч.* Кошичок: Онѹю цно́тѹ, з кото́роися в ни(х) жа(д)номѹ нє годи́тъ анѣ шѹфлѧ́дочки, анѣ ко́шичка мѣти за вла(с)нѹю ре́чъ свою (серед. XVII ст. *Кас.* 39 зв.).

КОШИЩЕ *с. (назва рослини)* кошиці: berbena кошищє, рогожа трава (1642 *ЛС* 102).

КОШКА, КОШЪКА *ж.* **1.** Кішка: Що за едност рѹсинѹ з римским костелом быти может? Благоверномѹ з ними гератиками, яко кошцѣ зо псом (поч. XVII ст. *Вол. В.* 73).

2. Особова вл. н., *ч.*: просиломъ о приложенье печатей людей зацныхъ... пана Януша Кошки... и отца Мойсея (Луцьк, 1607 *АСД* I, 235); Żadał mene ziatˢ... moj Koszka (Брацлав, 1521 *AS* III, 208); Ва(с)ко Кошъка (1649 *РЗВ* 436).

КОШЛАТЫЙ *прикм. у знач. ім.* Кошлатий. Особова вл. н.: Гри(ц)ко Кошлаты(и) (1649 *РЗВ* 12 зв.).

КОШНИЦА, КОШНИЦЯ *ж.* Кіш, *діал.* кошниця: зобрали изˢбы(т)ковь окроуховь сє(д)мь кошˢниць полˢнихь (1552-1561 *ПЄ*

72); Павелъ апостолъ… взбурилъ на себе всѣхъ Жидовъ… отколь ажъ оконцемъ въ кошницы былъ спущонъ (1603 *Пит.* 31); Кошница, Ко́шъ пле́тєный (1627 *ЛБ* 55); та(к) ты(ж) іюда… понєсє(т) на пле́щꙋ свою́ кошни́цꙋ с чꙋдотвор'ны(м) хлѣбо(м) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 185); corbula, кошница (1642 *ЛС* 144).

КОШНИЦЯ *див.* **КОШНИЦА.**

КОШНИЧКА *ж.* Кошичок: кошничка, Sportula. Canistellum. Corbula (1650 *ЛК* 460).

КОШОВНИК *ч.* Кошикар. Особова вл. н. : а(н)дрє(и) кошо(в)ни(к) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 11).

Див. ще **КОШЕЛНИКЪ.**

КОШОВЫЙ *прикм. у знач. ім.* Кошовий. Особова вл. н.: Кошовый (1649 *РЗВ* 339).

КОШТОВАНЄ *с.* (*стп.* kosztowanie) *(пробування на смак)* куштування: пивничны(и), да(и) конєвъ вина чєрвоного до коштованѧ, пановє гости, якъ сє вамъ подобає(т) тоє вино? (к. XVI ст. *Розм.* 42).

Пор. **КОШТОВАТИ².**

КОШТОВАТИ¹, КОШЪТОВАТИ *дієсл. недок. (мати певну ціну, вартість у грошовому вираженні)* коштувати: кнѧзь фєдор… кꙋпилъ… шꙋбꙋ ѡдамашковꙋю, котораѧ коштовала пѧтьнадцать копъ грошєй, и… конь, который коштовалъ дванадцать копъ грошєй (Краків, 1539 *AS* IV, 184); всѧ мє(д) коштовала два(д)ца(т) копъ лито(в)скихъ (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 134); каждая ручка меду коштовала по шєсти копъ грошей литовскихъ (Вінниця, 1603 *АрхЮЗР* 7/II, 387); трєтяя ѡбрꙋчъка золотая в сєрєдинє рꙋгъ лоси(и) кошътовала золотыхъ дванадъцатъ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 24 зв.); ру(ч)ница… кошътовала золоты(х) ѡ(с)мъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 205).

КОШТОВАТИ², КОШТОВАТІ *дієсл. недок.* (*стп.* kosztować, *стч.* koštovati) **1.** (що, чого) *(з'їдати або випивати трохи для проби)* куштувати, пробувати: которое сма(ч)нѣ(и)шєє пиво, мє(д), и́ли вино ко(ш)тꙋючи, тоє го(р)ло(м) глыта́єиши (п. 1596 *Виш. Кн.* 255); Ѿцы… ст҃ый пꙋстынножи́тєлѣ… по́стилисѧ на пꙋсты́нѧхъ… ры́бъ, вина́ и ѡ(т) живо́тныхъ ма́сла нє коштꙋючи, кро(м) овоцѡвъ ѡ(т) дрєвъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 171); ко(ш)товаті, коштовати – degusto (I пол. XVII ст. *Своб.* 31); Смыслы тєды // сꙋтъ оу чловє́ка двєрми до грѣха: понєва(ж) ви́дѧчи, слы́шачи, дотыка́ючисѧ, коштꙋючи, и ѡбонѧ́ючи а́лбо за́пахъ пріймꙋючи, в'… мнѡ́гіє впада́ємѡ прєтыка́нїѧ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 910-911); А ба́вѧчисѧ Нѡ́є робо́тою ѡколо ро́льи. знашо́лъ ягодичины ви́нныи. и в'щєпи́лъ виногра́дъ и вытиснꙋвши вина́ коштова́лъ напо́ю оногѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 17).

2. *Перен.* (чого) *(пізнавати з власного досвіду)* куштувати: Роскошъ абовѣмъ Б҃жаѧ сыти нє маєтъ. Имъ болєй хто коштꙋєтъ и ѣсть, тымъ болшого лакнєнѧ набываєтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 152); розпꙋдь о́болокъ и мро́къ кото́рыи ѡблєглѝ на́съ… а зго́ла ре́кши, якъ шале́ныи своихъ тѣлъ коштꙋємъ, нє розꙋмѣючи повинова́цства, и покре́вности… єдных' таємницъ го́дными зоста́лисмѡ (Київ, 1627 *Тр.* 670).

3. *(перевіряти на придатність)* пробувати: Коштовано тамъ стрєлѧно з дєлъ и нє пробито стєны тоє ани пє(с)кꙋ за плотомъ (1552 *ОВін. З.* 129 зв.); нє маючи доброє при(с)тани к' зимова(н)ю много и(х) радили жєбы сѧ ѡ(т)толѧ пу(с)тили коштуючи є(с)ли бы ѧ(к) мо(г)лисѧ пєрєплавити к ѳиникїи зимовати (II пол. XVI ст. *КА* 147); Прєпоя́савши те́ды д(в)дъ ме́чь

єгѡ на ша́ты свои́ инаѧлъ коштова́ти, єсли бы збро́йно мо́гъ ходи́ть (серед. XVII ст. *Хрон.* 220).

КОШТОВАТІ *див.* **КОШТОВАТИ²**.

КОШТОВНЕ, КОШТОВЪНЕ *присл.* (*стп.* kosztownie) **1.** *(розкішно, багато)* коштовно: гро(б) б҃жїи оубра́ныи кошто́внє на килка ҂а҃ (Острог, 1509-1633 *Остр. л.* 131 зв.); завѣсъ с перлы коштовне оправеный (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 7); церков Божю коштовне приоздобилъ так образами, яко и звоном (Кременець, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 122).

2. *Перен. (про почуття) (міцно, глибоко)* сильно: Твоє тѣло котороє(с) такъ роскошнє и коштов҆нє... коха(лъ), ȣжє тєпє(р)... слабѣєтъ, а по малой филѣ ї ѡдєрєвянѣєтъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 267).

КОШТОВНЕЙ, КОШТОВНѢЙ *присл. в. ст.* (*стп.* kosztowniej) **1.** Пишніше, багатше: взѧ́лъ мѣсто виза́нтїю. И зно́вȣ збȣ́довалъ дале́ко коштовнѣй, и бо́лшєє мѣсто, нѣжли пе́рвѣй было́ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 59).

2. *Перен. (цінніше, важливіше, яким більше дорожать)* дорожче: По зви́тѧ(ж)ствѣ шата́на про́стыє ѡныє лоу́пы або ко́ристи на горѣ ѳаво(р)стєй ѡклада́ючого и бо(з)ство прї(и)моуючого, в сла́воу на ѡста́токъ коштовнєй приѡблєчєнъного, ѡ которой чита́ємъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 261 зв.).

Пор. **КОШТОВНЕ.**

КОШТОВНЕЙШИЙ *див.* **КОШТОВНѢЙШИЙ.**

КОШТОВНОСТЬ *ж.* (*стп.* kosztowność) *(висока вартість)* коштовність: Многоцѣнность: До́рогость, кошто́вность (1627 *ЛБ* 64).

КОШТОВНЫЙ, КОШЪТОВЪНЫЙ *прикм.* **1.** *(який має високу вартість, який дорого коштує)* коштовний: Повєдилъ староста ижъ нєдавъно... корованъ нємалы(и) бли(з)ко сто возовъ с товары кошътовъными а ижъ воєвода києвъски(й) пȣстилъ корованъ ѡны(й) стороною ѡтъ дороги (1552 *ОКан З.* 23); Григорей... рухомыхъ речей немало и коштовнѣхъ побралъ (Берестя, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 271); кошто́вныє тє(ж) оуби́ры пого(р)жєны были // вшєлѧ́каѧ пы́ха подоптана была (Острог, 1607 *Лѣк.* 98-99); Гробъ той и по сесь день аляб(аст)ровый коштовный зрится (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1009); Олѣйки коштовныє въ рукахъ маючи: И ту на простирадло выливаючи (Львів, 1630 *Траг. п.* 170); у арендара челядь пана поручниковая обрусъ, фартухъ шытый, коштовный, лыхтаръ мосенъдзовый взяли (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 569);

(про їжу) вишуканий: Азалистє нє вѣдали якъ х҃с самъ голова ц҃ркви пожилъ; чили сѧ оздобилъ злото(м)... штоучнє бȣдоваными палацы, трапєзами коштовными (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 190 зв.); засѣлъ бы оу столȣ и поставлєно бы прє(д) нєго потравы и напои коштовныи (Вільна, 1627 *Дух. б.* 66).

2. *Перен. (про людей)* шанований, достойний, славетний: Чєстный: оучти́вый, смѣрє(н)ный... кошто́вный (1627 *ЛБ* 156); Прєимѣлй... прєвитѧжа́ючїй... за́цный, кошто́вны(и), нєпосполи́ты(и), знамєни́тый (Там же, 165).

3. *Перен. (який має велике, особливе значення)* важливий: А после тыхъ словъ папежскихъ такъ мовитъ ѳилалетъ, насмеваючыся съ таковго потверженя: "не леда ласка, особливое позволенъе и коштовъное укгрунтованъе" (Вільна, 1599 *Ант.* 711); вы́далъ тєжъ авгȣсти́нъ... малоу́ю кни́ж҆кȣ, ре́чъ кош҆то́вноую, в котѡ́рой вєлми

вкоро́т҆цє, алє… вымо́внє и моудрє,… о всѣхъ ре́чахъ… набоже́н҆ства… розмовла́лъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 22 зв.); То(и) ко(ш)-то(в)ный а пє(в)ны(и) в Єв(г)лїи ѹчи́тє(л)-но(м) Словє(н)ского язы́ка скри́тостю за-ко́паны(и) клє(и)но(т), тєпє(р) Рѹского язы́ка понѧ(т)є(м) ѡ(т)ко́паны(м) и до пє(р)шого пожи(т)кѹ и оужива(н)ѧ… поданы(и) (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 6).

перен. (яким особливо дорожать, який високо цінується) дорогий: И вы́шєдши з нє́го оукло́нъ мѹ вчини́ли. ѡ пр҇(с)ты́й Вєртє́пє, кошто́вный пала́цѹ (Львів, 1616 *Бер. В.* 75); тєпє́ръ в сла́вѣ боу́дѹчи, во(л)-ны(и) ѡ(т) слє(з) и пла́чоу, причинѧ́єтсѧ за на́ми, ѡ(т)поущєнїє грѣховъ оупрошоу-єтъ ра́ны свои пока́зѹючи якъ соу(т) // кошто́вныє я́звы, кото́рїє на тѣлѣ длѧ го-норѹ ѡ(т)цєвско притрѣпѣ(л), кды ѡныє длѧ поидна́нѧ ховаєтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 168 зв.).

КОШТОВНѢЙ *див.* **КОШТОВНЕЙ.**

КОШТОВНѢЙШИЙ, КОШТОВНѢЙШЇЙ, КОШТОВНЕЙШИЙ *прикм. в. ст.* **1.** *(який дорожче коштує)* коштовніший: пограбили… обряды и образы коштовней-шие (Луцьк, 1602 *АрхЮЗР* 1/VI, 332).

2. *Перен. (важливіший, цінніший)* дорож-чий: старый Римский историкъ… пишетъ: "…кождый знати можетъ, ижъ коштовнѣй-шие дворы и обѣды папежские, нижли це-сарские" (1582 *Посл. до лат.* 1130); бо єсли бы тє(ж) хотѣ(л) ихъ доскона́лє карати, нє воро́чалъ бы и(х) зно́вѹ до ѡ(т)чи́зны, анѣбы бо(л)шєє и коштовнѣишєє мѣсто и ц҇рковъ допомага́лъ имъ збѹдовати (Острог, 1607 *Лѣк.* 60); ѡ мѣстцє на(д) н҇бо ба́рзѣи коштовнѣйшєє. Котрыи бовѣмъ на Хєроу-вїмѡхъ почива́єтъ, то́тъ в вєртє́пѣ и яслєхъ тѹтъ пєрєбыва́є(т) (Львів, 1616 *Бер. В.* 69); А в҆ нємъ ср(д)ца оупрє́ймость при своємъ покло́нѣ, Да́ємъ… то в҆ свѣтѣ оупоми́нокъ з҆го́ла пєрє(д)нѣ(и)шїи, И на(д) всѣ Пиро-по́вы кро́плѣ коштовнѣйшїй (Київ, 1633 *Евфон.* 309).

Пор. **КОШТОВНЫЙ.**

КОШТОВЪНЕ *див.* **КОШТОВНЕ.**

КОШТОВЪНЫЙ *див.* **КОШТОВНЫЙ.**

КОШТЪ, КОШЪТЪ *ч.* (*стп.* koszt, *свн.* kost(e)) **1.** *(витрати, видатки)* кошт: К то-му тє(ж) ѹпєвнѧ(м) симъ листо(м) // мо-и(м)… єсли бы… людє(и) ѡсади(л) дворє(ц) збудова(л)… и яки(и)… пожитокъ привєлъ и кошти длѧ пожи(т)ку… вчини(л)… то єго мл҇(с)ти во(л)но то всє… пожитки зро-бити и выжи(ти) (Кременець, 1570 *ЛНБ* 103, 26/d, 1814, 3); велебны отецъ… немалым коштомъ… з добръ црковных мост ново-збудовал через всю рекѹ стыръ (Рожища, 1594 *Свєнц.* 75); єсли дида(с)кала пра́гнє-тє мѣти, и школѹ фѹндовати, тє́ды потрє-ба впро(д) ко́штъ на то ѹсмотрити (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2); Которы(и) погрєбъ бє(з) зволоки и бє(з) жадъно(г)[о] кошъту то(л)-ко во(д)лугъ звычаю хрє(с)тиянъско(г)[о] побо(ж)нє… ѡ(д)правълєнъ бы(л) (Три-горськ, 1649 *ДМВН* 212).

2. *(гроші)* кошт: А ѡбраховавши кошти и(х) знашли пя(т)дєсѧ(т) тисєчъ сєрєбрни-ко(в) (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 133 зв.); того кошту є(ст) м҇ и ѡсмъ золоты(х) (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162); якъ они на такїє рєчи коштъ даю́тъ и розныє Кни́ги з дроу́кѹвъ на свѣтъ выдаютъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 2 зв. ненум.-3 ненум.); на́шъ Гєтманъ пострѣлє́ный,… розмайти(х) лѣкарствъ до́лгїй ча́съ зажи-валъ, На Докто́ры ѡ(т) Кроля самого коштъ мѣвалъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 47 зв.).

3. (зусилля) кошт: я́кои жє пра́ци… ко́штѹ и накла́дѹ пєтръ моги́ла… на тоє

наложи́лъ нєзличо́нно... по́ки ѡбнови́ласѧ зно́вꙋ црко(в) (1509-1633 *Остр. л.* 131); И трꙋ(д)но вє(ль)ми ѡ водꙋ з вєликимъ коштомъ можєть бы(т) колодє(з) або пота(и)-никъ до рєчъки (1552 *ОЖЗ* 119); цє(р)ковъ кошто(м) вєлики(м) почали єсмо муровати (Львів, 1593 *ЛСБ* 225); Ви́ди(м) ко́штꙋ, здоро́вѧ, збы(т) нєшанова(н)є (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15).

4. *У знач. присл.* Коштом: А што бы сѧ страфило Юску Моишєвичу..., ѡ(т) кого якая кривда, мы во всємъ ѡборону и права... коштомъ нашимъ доводити маємъ (1561 *ТУ* 94); па(н) я(н)... жито... на мѧсопусты лѧ(д)ски(и) прошлы(и)... до шпихлєра... кошто(м) и ко(н)ми своими выстави(т) мє(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 40); Яцко Бутовичъ,...забудоваавши // коштомъ и накладомъ своимъ... мѣстечко, назвискомъ Брусиловъ, осадилъ былъ (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 281-282); я са(м)...//... буду повинє(н)... кошто(м) и накладомъ свои(м) ...тоє имє(н)є мєнованоє ѡчищати и волноє чинити (Луцьк, 1613 *ЛНБ* 5, III 4054, 2-2 зв.).

КУШИЧОК *ч. (древ'яний кухоль)* кушка: звѣздочо(к) иі срѣбрьны(х) позлотисты(х) дєрєвѧны(и) кꙋшичо(к) срѣбро(м) ѡправлєны(и) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033).

КОШУЛКА *ж.* (*стп.* koszulka) **1.** *(буденна сорочка)* сорочечка, *діал.* кошулька: она мало не всю маетност мою... полотна, рантухи, кошулки и иншие речи, выбрала и до матки своее отвезла (Гуляльники, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 281); дрꙋгая дє(и) скрыня вєликая... а про(с)тыхъ кошꙋлю(к) дєсєтъ (1581 *ЖКК* II, 103); марꙋша сє(н)ковая,... скаржилася на ѡлєкшую вдову... и(ж) дала ѡлєкшо(и)... Просто(г) поло(т)на на ѡсмъ кошуло(к) бѣлоголо(в)ски(х) (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 2 зв.);

(верхня нарядна сорочка) сорочечка: с скрыни в мєнє побрали... // ...кошулє(к) жє(н)ски(х) колє(н)ски(х) шє(ст) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 24-25); в друго(и) скрынє... кошулє(к) золоты(х) с пє(р)лы двє (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1921, 6 зв.); кошулка перлами сажаная съ ферету золотыми коштовала двадцать копъ грошей Литовскихъ (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 121); Взяли, дє(и): скриню... кошулку золотую с пєрлы (Житомир, 1583 *АЖМУ* 45); панъ зѣнько... побрати каза(л)... // ...скрынъкꙋ ꙋ которо(и) было кошꙋлєкъ пя(т) колє(н)скихъ зъ єдвабємъ (Володимир, 1585 *ЖКК* I, 271-272);

(сорочка спеціального призначення) сорочечка: Потомъ... пришовъ есми до панее,... она кошулки жалобни крае (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 505).

2. Особова вл. н., *ч.*: Я(ц)ко Кошꙋ(л)ка (1649 *РЗВ* 13); Игна(т) Кошулка (Там же, 446 зв.).

КОШУЛЯ, КОШУЛѦ *ж.* (*стп.* koszula) *(буденний предмет одягу)* сорочка, *діал.* кошуля: А на кошули двѣ дири видѣлъ есми (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 162); у Голєнача... скри(н)ку розлупавши, взяли... просты(х) кошу(л) – дєсє(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 105); А ꙋ члвка пна по(д)коморого... взято... // ...кошу(л) мужицки(х) двє (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23 зв.-24); побрати казалъ... кошул женских ткацких чотыри – кошуля по золотому, а простыхъ кошуль шесть – кошуля по дванадцати грошей; музскихъ кошуль тонких пят – кошуля по дванадцати грошей (Кременець, 1593 *АрхЮЗР* 1/VI, 98); ꙋв ы(з)бє та(м)жє видє(л) є(с)ми чотыро(х) чоловєко(в) побито... и в о(д)-ны(х) кошꙋля(х) босы лєжа(т) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 28); interula, сорочка, рꙋба(ш)ка, кошꙋлѧ (I пол. XVII ст. *Сем.*

101); а у подданых… домовых спрятов… кошулъ… побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 117);

(верхній нарядний предмет одягу) сорочка: Дванадцатъ кошулъ коленскихъ, шолкомъ вышиваныхъ (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 127); в то(и) жє скрынє было… // …кошу(л) фля(м)скихъ золото(м) вышиваныхъ три (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 25-26); то єстъ згынуло в мєнє с коморы… кошу(л) вышиваны(х) колєнъскихъ жє(н)скихъ три (Житомир, 1583 *АЖМУ* 65); у Ѡлєшка… ѡбрусо(в) колє(н)ски(х) чотыры, кошу(л) єдвабны(х) двє (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

КОШЪ[1] *ч.* *(плетений виріб господарського призначення)* кіш, кошик: ѡни или и насытылисѧ и набрали изъбытьковь ѡкроуховь сєдъмь кошовь (1556-1561 *ПЄ* 156); Павєлъ миколаєвичъ… мє(л)… това(р) сво(и)… бобро(в) дѹна(и)ски(х) н҃… фикгъ кошъ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 32); А гды ю(ж) сѧ и оу́сѣ наили, и взѧли ап(с)ли ѡста(н)ки, што ѡста́ли, в҃і ко́шїй ѡ́дроби(н) изѧли ап(с)ли на рамєна свои (XVI ст. *УЄ* № 29519, 91); А набра́ли позоста́лыхъ оуло́мъкѡвъ двана́(д)цѧтъ кошѡ́въ полъныхъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 429); двана́дєсѧ(т) кошѡ(в) оукрѹхѡвъ Ап(с)лѡмъ свои(м) взѧ́ти повєлѣлъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 913);

(плетений виріб для ловіння і зберігання риби) кіш, кошик, рибник: панъ Кгесинский… и потомкове… рыбъ сѣтми и утками, вятерми, кошами, неретами и не жадными // иншыми вловками ловити не мают (Свищів, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 30-31).

КОШЪ[2] *ч.* **1.** *(військовий табір, обоз)* кіш: пр(о)ркъ ѡны(х) жлънѣровъ до сама́рїи запровадилъ: гдє пришє(д)ши… мєжи нєпрїатє(л)скими коша́ми сєбє бы́ти ѡба́чили, такъ сѧ збоѧли, жє длѧ стра́хѹ на́ зємлю попа́дали (поч. XVII ст. *Проп. р.* 189); **кошемъ стояти (стоѧти)** *див.* **СТОЯТИ.**

2. *(пересувне житло кочових народів)* кіш, кибитка: титоу(с) вчини(л) около мѣста ша́нцъ і якѡ́ грєблю. чєты(р)дєсѧ(т) ста́ѧнъ въздлъ(ж). за кото́рыми стоѧли с коша́ми. с процами. и изъ иною стрѣлбо́ю, стрѣлѧючи до́ мѣста (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 84).

КОШЪКА *див.* **КОШКА.**

КОШЪТАНОВАТЫЙ *див.* **КАШТАНОВАТЫЙ.**

КОШЪТОВАТИ *див.* **КОШТОВАТИ**[1]**.**

КОШЪТОВЪНЫЙ *див.* **КОШТОВНЫЙ.**

КОШЪТЪ *див.* **КОШТЪ.**

КОШѢЛЬ *див.* **КОШЕЛЪ.**

КОЩОВАНЄ *с.* (*стп.* kosztowanie) спокуса: нѣякъ не забуде, тай не изненавидитъ нѣ // у вубожествѣ, нѣ у неволи, и нѣ у якумъ кощованю (XVI ст. *НЄ* 102); Чомъ тотъ чл҃вкъ и нѣ кощованюмъ, али изъ смиреннымъ (сердцемъ) упавъ на колѣна, та такъ его извѣдовавъ (Там же, 123).

Див. ще **КОЩОВАНЬ.**

КОЩОВАНЬ *ж.* Те саме, що **кощованє**: Дѣля того не естъ намъ ся молити лише на кощовань, и не идѣмъ на кощовань, али молѣмъ ся Богу (XVI ст. *НЄ* 77); коли имаеме якую кощовань на насъ, а мы лише станъме на молитъву (Там же, 114); вы, ище хрестяне, коли упадаете у якую кощовань дяволову,… не идѣте ико баилямъ,… лише учини молитву правую смиреную (Там же).

КОЩОВАТИ *дієсл. недок.* (кого, що) Випробовувати, перевіряти: нагай знаетъ кождый чл҃вкъ,… чомъ насъ кощуетъ Богъ, ци имаєме вѣру правую (XVI ст. *НЄ* 61);

Любыи мои, не каждуй души вѣруйте, али кощуйте духы (*у рукоп.* дх҃ъ. – *Прим. вид.),* ци выдъ Бога сутъ (Там же, 83); У сюмъ євангеліи одинъ законоучитель, кощуючи Іисуса, изъвѣдовавъ его: "Котрая заповѣдь естъ май буршая у законѣ" (Там же, 134).

КОЩУННИЙ *прикм.* (*цсл.* кощуньный) блюзнірський, шахрайський: histric(us), кощу(н)ни(й) (1642 *ЛС* 219).

КОЩУННИК *див.* **КОЩУННИКЪ.**

КОЩУННИКЪ, КОЩУННИК *ч.* (*цсл.* кощуньникъ) блюзнір; штукар, блазень: Єсли бы и са(м) ѹчитєль, или ѡ(т) ѹчєни(к) єго нѣкто бы(л) творцє(м) рѣчє(и) ты(х) и(х) жє зако(н) нє повєлѣваєть, но ѡба́чє и прєти(т), сирѣчь, блѹдникъ, пияница, тать, кощѹнникъ,... такова́го нє толико ѹчи́тєлє(м), но ни́жє житєлє(м) здѣ ѡ(т)инюдь да нє бѹдєть (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); Рѹга́тєль: шида́ръ, кощѹнни(к), найграва́чъ (1627 *ЛБ* 110); ludicer, кощу(н)никъ (1642 *ЛС* 258).

Див. ще **КОЩУНЪ.**

КОЩУНСТВО *с.* Блюзнірство; штукарство, пустощі: Радостотво́рство: Кощѹнство, жартова(н)є (1627 *ЛБ* 104); ludicrum, игралищє, гони(т)ва, кощу(н)ство (1642 *ЛС* 258).

Див. ще **КОЩУНЯ.**

КОЩУНСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Блазнювати, пустувати: Радостотво́рѧ(т), кощѹнствѹю(т), любе́знѡ и сла́дотнѡ вѣща́ю(т) (1627 *ЛБ* 104); Koszczunstwuio: trefnuję (Жовква, 1641 *Dict.* 65).

КОЩУНЪ *ч.* Те саме, що **кощунникъ**: ineptus, бля(д), кощунъ, шутъ (1642 *ЛС* 234); nasaf(us), носа(л), кощунъ, хитръ (Там же, 277).

КОЩУНЯ *ж.* Те саме, що **кощунство**: Та(к)жє и мы бра́тїє... тѣла на́шѣ ѡдроу́чаймо посто(м)... а смѣховь и ко́щоунь вы́стєрѣгаймосѧ (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 18).

КОѲЪЧИКЪ *ч.* (*представник коптської церкви)* копт: а́толи оу ва́съ за патрїа́рхѹ є́стъ, ко́ѳъчикъ, анти́патрїарха, кото́рого про́дковє ва́ши... потопи́ли и прокла̑ли (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 29).

КОѲЫ *мн. (представники коптської церкви)* копти: хи́ба подо́бно ѡнѹю нєцнотли́вѹю торго́влю кото́рѹюстє з ѡ҆ными гєрєтика́ми євтихїаны, кото́рыхъ ко́ѳами называ́ю(т) чини́ли (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 28 зв.).

КРАВЕЦ *див.* **КРАВЕЦЪ.**

КРАВЕЦКИЙ, КРАВЕЦЪКИЙ *прикм.* Кравецький: Жидова котораѧ сѧ рємєсломъ кравєцъкимъ ѡбыходѧ(ть) дають на тотъ жє рокъ... є҃ копъ грш(и) (1552 *ОЛЗ* 178 зв.); Привилєиѡ(в)... Набыли Собѣ ѡ(т) нєго Цєховє Лвовскиє, Чого довєдєно На цєхъ Кравє(ц)ки(и) во Лвовѣ (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 13 зв.); у Мокрого: сермягъ две,... ножицы кравецкие, то все коштовало золотыхъ осмъ (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 219); пан Теодоръ... именемъ славетныхъ пановъ Алексанъдра и Гарасима... братьи цеху кравецкого, сведчил и протестовалсе на... Марцина цехмистра и инъших братъи цеху помененого кравецъкого (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 736).

КРАВЕЦТВО *с.* Кравецтво: Єсли наконє(ц) дѣти на рємєсло якоє про́стоє, яко то малѧ(р)ство, кравє(ц)тво, и пи́лнє смотрїлисѧ, розоумѣли жє сѧ нє до высо́кихъ рє́чи(и) алє до про́стыхъ оуроди́лъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 240 зв.).

КРАВЕЦЪ, КРАВЕЦ, КРАВЕЦЬ *ч.* **1.** Кравець: Такожъ въ томъ мѣстѣ которыи будуть ремєстники, кравцы..., которые... торгомъ ся обыходять, тымъ всимъ казалъ

его милость под тымъ правомъ Нѣмецкимъ быти (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); А тутъ бы хлопы простые, шевцы, кравцы мели митрополита судити и карати! (Вільна, 1599 *Ант.* 829); Па(н)у Василию Кра(в)цєви по(з)волили(с)мо за вє(р)но(ст) послꙋ(г) єго на крꙋ(н)тє мє(ш)канѧ и(з)бꙋ с ко(м)на(т)кою подлѧ школы ты(л)ко до при(ш)лого вєликоднѧ с ко(н)дициєю абы(с) и(з) чєлядю рємєсла своєго во всє(м) скро(м)нє захова(л) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1046, 7); пн҃и никорычынаѧ дала на рызы фєрєзыю... до ко(т)рои за потрєбы и кита(и)кꙋ кравъцꙋ по(д)шєвъкꙋ fr. 18 и 10 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 3 зв.); панъ Самуелъ Радоловичъ,... протывъко славетънымъ... Иванови Ярынъцы (алиасъ Когутови) кравъцови,... Яцъкови Скочъце купъцеви,... // именами и назвисками декляровати оферовалъсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 424-425).

2. Особова вл. н.: Се́кта новокр҃щєнцо(в), которыи бы́лъ головою ганꙋсь кравє(ц) мєни́лсѧ кролє(м) израски(м) (!) а товари(ш) єго зва́лсѧ дх҃о(м) ст҃ы́мъ (1509-1633 *Остр. л.* 126 зв.); Мєщанє замъковыє: Данило карътавы(и) ѡлєкъсє(и) кравєцъ (1552 *ОКЗ* 40 зв.); Ставши ѡбличнє прє(д) ꙋрядо(м) стою(р)ски(м) Ива(нє)ць кравє(ц) и(з) жоною своєю тацєю и вы(з)нали продали ча(ст) свою (Львів, 1584 *Юр.* 8); Мєщанє, которыє в острозє сєдя(т)... // ива(н) кравє(ц)... ѡпана(с) моска(л) (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 2 зв.-3); Гри(ц)ко Кравє(ц) (1649 *РЗВ* 377).

КРАВЦЕВА, КРАВЦЕВАѦ *ж.* Дружина кравця: бра(т)скїи домь на(и)мили лꙋкашєво(и) кра(в)цєво(и) ѡ(т) ст҃го михала до рокꙋ за г҃і зло(т) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 3 зв.); Збаномь є҃ ква(р)ть горѣ(л)ки мєжы мꙋры сто(л)клїсмы кра(в)цєво(и) крыжа(ч)цѣ (Там же, 71); Наємнымъ дѣломъ... Пани андрєєвая намѣснико(в)на вдова... Парашка кравцєваѧ вдова Ганна шинка(р)ка (Львів, 1609 *ЛСБ* 1046, 7).

Див. ще **КРАВЧИХА.**

КРАВЦОВЪ *прикм. (який стосується кравця)* кравців: ва(с)ко кра(в)цо(в) бра(т) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 45).

КРАВЧИК *див.* **КРАВЧИКЪ.**

КРАВЧИКЪ, КРАВЧИК *ч.* **1.** Кравчик: до(л)гь мо(и) котри(и) є(м) винє(н) кравчикови я(ц)кови борисовичꙋ в яворовѣ три золотыє по(л)ски(х) с того(ж) дому заплатити конє(ч)но (Львів, 1594 *ЛСБ* 129, 1, 232).

2. Особова вл. н.: во(и)цє(х) кравчи(к) г(рш) пу(л) г҃ (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 22).

КРАВЧИХА *ж.* Кравчиха: зло́ты(и) сѧ зоста(л) ѡ(т)дъ (!) ба́бы що ѡ(т) кра(в)чихи (Львів, 1607-1645 *РДВ* 13).

Див. ще **КРАВЦЕВА.**

КРАВЧІЙ *ч.* Те саме, що **крайчий**: Князь Юрій Александровичь, воєвода кіиовъскій, кравчій госьподара нашого великого корола (!) (Київ, 1508-1519 *ТУ* 48).

КРАВЧЫНАЯ *ч.* Те саме, що **крайчиная**: возний енерал... был на справе и потребе ...пана Михала Завадзъкого в маетностях, од... панеи Кристины кнежъны на Вишъневцу Даниловичовое, кравчыное коронъное (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 119).

КРАҐУМЕРЪ, КРАКГУМЕРЪ *ч. (назва птаха)* яструб, *діал.* крагулець, крегумець: То сꙋть кото́рыхъ з҄ пта́ства е́сти нє ма́єтє: мы́ски, и кра́кгꙋмра, пꙋга́ча (серед. XVII ст. *Хрон.* 118 зв.).

КРАДЕЖЬ *див.* **КРАДѢЖЬ.**

КРАДЕЖЬСТВО *див.* **КРАДѢЖСТВО.**

КРАДЕНИНА *ж.* Украдена річ, крадіжка: єстли бы єщє што ꙋкра(л). бы тєжъ

краденина и десѧти грошє(и) нє стояла то(г)ды вжо горломъ має(т) кара(н) быти (1566 *ВЛС* 107 зв.).

КРАДЕННЫЙ *див.* **КРАДЕНЫЙ.**

КРАДЕНЫЙ, КРАДЕННЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* **1.** Крадений: ѻста(в)уємъ хто бы хотє(л) ѹ чиємъ дому рєчи крадє(н)ныє застати то(г)ды ω(т) врѧду бєрѹчи возного, має(т) пєрє(д) врядо(м) ωзна(и)мити што єму згинуло (1566 *ВЛС* 103); Олихверецъ менованый о томъ ведалъ, же то былъ скотъ краденый (Мстишин, 1570 *АрхЮЗР* 6/I, 73); а коня не видилъ, бо-мъ я того не сподивалъ, же бы они возъ складали для краденого коня (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 6/I, 299).

2. *(властивий злодієві)* злодійський: по смє(р)ти моє(и) и жєны моєи и до(ч)ки моє(и)… бє(з) вѣдома брати(и) мои(х) по(д) проклятиє(м) с͠ты(х) ω(т)цъ нє была продана анѣ заставлєна анѣ крадєны(м) ωбычає(м) взята (1640 *УЄ* № 236, на полях, 1-4 зв.).

3. *(зрадницький, підступний)* злодійський: Июда выторгся на диявольскую волю краденым совѣтом (1608-1609 *Виш. Зач.* 214).

4. *У знач. ім. с. р.* **краденоє –** *(крадена річ)* крадене, -ого: мы такъжє мáємъ мѣти скрѹхѹ // …покѹтѹ прїймáти и пóлнити… При то(м) ялмѹжнѹ оубѡ́ги(м) гóйнѹю давáти… крáдєноє и вы́дєртоє… вєртáти (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 30-31).

Див. ще **КРАДѢЖНЫЙ.**

КРАДКОМ *присл.* Кradькома, *діал.* крадьком: Инꙿшїє за(с) прєстѹплє́нїѧ… я(в)ныє зневáги… // …та(и)но ядє́нїѧ и бє(з)врє́мєнно кра(д)ко(м)… рѹчны(м) карáнїє(м), або вы(г)нáнїє(м) ωчищáю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 42 зв.).

КРАДОВОДАЙ *дієприкм. у знач. ім.* Спокусник: Прєлщáай: Крадоводáй (1627 *ЛБ* 94).

КРАДУЩИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Злодій, крадій: tages, ωсязающи(й), крадущи(й) (1642 *ЛС* 393).

КРАДЫВАТИ *дієсл. недок., многокр.* (кого) Обкрадати: тєжъ… на рѹдах жєлє(з)ныхъ… ω(т) мєнє спра(в)цою и шафаро(м) бы(л)… и ωсобливє… слѹжєчи в мєнє в многихъ рєчахъ мєнє крадывалъ (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 274).

КРАДѢЖНЫЙ *прикм.* Крадений: до ерусалима ωтслал тое крадѣжное сребро (поч. XVII ст. *Вол. В.* 90).

Див. ще **КРАДЕНЫЙ.**

КРАДѢЖСТВО, КРАДѢЖТВО, КРАДЕЖЬСТВО *с.* Крадіж, крадіжка: Ѡ(т) ср(д)ца бо помышлєнїа злыи исходѧ(т). оубїйства. прєлюбодѣйства. любодѣйства. блоуды. крадєжьства… тыи посквєрнѧють ч͠лка (1556-1561 *ПЄ* 70); ω(т)хóди(т) ч͠лкь ω(т) ієр͠(с)лима въ єрíхонь… то є(ст) на пїа(н)ство… крáдѣ(ж)тво. крíвопрíсѧ(ж)ство (XVI ст. *УЄ* № 77, 159 зв.); Лишѣмωсѧ чѹжолóжства, забóйства, крадѣжства (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 711).

КРАДѢЖТВО *див.* **КРАДѢЖСТВО.**

КРАДѢЖЪ, КРАДЕЖЪ *ч.* Крадіж, крадіжка: нитъ видома для чого на копахъ минулыхъ самъ ся не становилъ, и Степана Москвитина не видати для чого обвесилъ… штобы не вызналъ – съ кимъ бы бурсовалъ въ томъ крадеже (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 6/I, 60); Туй можеме познати, чомъ одны багатѣютъ люде правдовъ,… изъ благословенія и изъ даня Божого, а другыи кривдовъ, и крадежомъ,… изъ даня чортового (XVI ст. *НЄ* 175); ко(ж)дая таковая

справа и постѹпо(к) крадѣжємъ, а затымъ и грѣхо(м) смє(р)тє(л)ны(м) є(ст) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 87); *Образно:* смéрть в҃ дн҃ь и в ночи, єднáкоє своéго крадєжоу заживáєт҃ штоýки (Острог, 1607 *Лѣк.* 125).

2. *(украдені речі)* крадіжка: всю шкóдѹ нагорожалъ éсмь. што кóлвє крадéжа гúнуло на мнѣ éсть тогѡ стягáлъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 49).

Див. ще **КРАДѢЖЬ.**

КРАДѢЖЬ, КРАДЕЖЬ *ж.* Те саме, що **крадѣжъ**: за тѹю крадѣ(ж) рéчей Б҃ѹ прикáзаныхъ... срокгѹю смерть... по(д)нáли и нѣмóє створéніє (Київ, бл. 1619 *О обр.* 50); они въ року теперешнемъ... злочинцу неякого Яска... на крадежи пойманого... карати хотели (Володимир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 532); людє рѹкáми рáны задаютъ, забивáютъ, крадéжѣ и лѹпѣзства пополнѧ́ютъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 910); Нє бѹдєшъ крадéжи чинилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 97).

КРАЄУГОЛНЫЙ, КРАЄУГОЛНІЙ, КРАЄУГОЛЬНЫЙ *прикм., перен. (дуже важливий, істотний)* наріжний: заистє дх҃а ст҃го єстє насажен҃є, а нє трости ѡ(т) вѣтрѡ(в) колєблємы хвѣючіиса, бѹдованьє и дѣланьє єстє хв҃о, оубѹдовавшиса на кгроунтѣ ап(с)лѡвъ и пр(о)ркѡ(в), соущѹ краєоуголномѹ самомѹ х҃ѹ, якъ ап(с)лъ мовитъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 185); **камень краєугольный** *див.* **КАМЕНЬ.**

КРАИНА *ж.* **1.** *(територія, місцевість; земля)* край: вѣсть жє взѧв҃ши во снѣ ѡ(т) аг҃гла, и навратил҃са до краинь галилєйскы(х). а пришє(д)ши жиль в҃ градѣ рєчєн҃но(м), назарєтѣ (1556-1561 *ПЄ* 25 зв.); Цáрь зáсь Ирáклій, в҃ нєдостáткѹ зостáвши... Ц҃рквóвныи нáчин҃а нá монéтѹ пєрєковáвши ...прéз҃ Євксїйскоє мóрє в҃ крáины Пéрсїи вшéдши, тáмъ ѡ́нѹю монéтѹ вытрáчѹєтъ (Київ, 1627 *Тр.* 680); Списана... сїѧ книга зовємаѧ Слѹжєбникъ со Молито(в)нико(м)... Маѳєє(м) Мигалєвичо(м) ієрєѡ(м) Коло(д)ницки(м), ѡ(т) Рѹскои зємлѣ, а краини Волынскои, ѡ(т) бг҃оспасаємаго града Владимєрѧ, на то(и) ча(с) мєшкаючи в сєлѣ Коло(д)но(м) (1642 *Яв. ИЗ* 14); Под҃нéсши тéды Лóтъ óчи свои оуизрѣлъ всю в҃óколо крáинѹ Іѡрдáнскѹю (серед. XVII ст. *Хрон.* 22 зв.);

батьківщина: ѡпѹщáєтъ ч҃лвкъ оц҃а своєго котóрыи єгѡ выхова(л) и крáинѹ свою а прилѹчáєтсѧ до жоны (серед. XVII ст. *Хрон.* 367 зв.).

2. Держава: Игнатей-1, Богоносецъ, въ листѣ своемъ до Рымлянъ написалсе: "Игнатей церкви светийшое, которая старшенствуетъ въ краинѣ Рымской" (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 133); Лúстами посполúтыми пáнства и крáйны собѣ по(д)лéглыи пробѣ(г), роскáзѹючи всѹ́ды... Ц҃ркв́амъ... // ...нє латúнскимъ язы́комъ, алє Грéцкимъ... спѣвáти при слѹжбѣ Б҃жой (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 226-227); Прє(з) што свою ѡздóбѹ Рѡссі́йскаѧ мáєтъ Краúна, за штó тєбє вѣчнє выхвалѧ́єтъ (Київ, 1633 *Евфон.* 309); оузрѣлъ и́жь пѣнѧзєй в҃ скáрбѣхъ нє стáло, а подáтки крáины мáлыи длѧ нєзгóды и мóрдѹ котóрыхъ чинúлъ, и оупáло ємѹ ср(д)цє вєлми (серед. XVII ст. *Хрон.* 480).

3. *(місце земного існування)* земля: Привѣрнѣмъ сѧ до че(с)ти славного гетмана, который ѡпѹстивши ґмахи нб҃(с)ные Спѹстилъ сѧ на низкїи краины земнїе (I пол. XVII ст. *Рєз.* 173);

потойбічний світ: вѣдай..., и́жь по вы́стю ѡ(т) тѣла в҃ нѣѧкѹю крайнѹ ѡ(т)вóдатъсѧ дѹшѣ, нє мáючи мóци ѡ(т)óль вы́йти, áлє стрáшного óного днѧ сѹдного ѡжидáютъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 129); Здавна

пωга́ныи на́рωды… называ́ютъ ю боре́трꙋмъ, стра́шнимъ, мꙋчи́мимъ мѣстомъ або пе́кломъ, крайна то смꙋтнаѧ и мра́чнаѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 155 зв.); **небесная краина –** рай: такъ и дш҃а взѧвши крила дх҃а, а на высокость нб҃(с)ны(х) краинъ взлєтѣвши, и вышєи всихъ ставши зо всєго смѣєтъсѧ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 286); дꙋша́ пра́вє(д)ныхъ; оу́зритъ ди́внꙋю ра́до(ст) въ Нб҃сной край́нѣ въ Цр҃(с)твѣ Бж҃ємъ (Чернігів, 1646 *Перло* 162 зв.); **смерти краина –** смерть: та(к) ты(ж) бы́ти нє могло, абы справєдли́вости сл҃нцє хс҃ те́мною см҃рти краиною, и гро́бо(м) мѣ(л) быти затрима́ный, и жєбы сн҃ъ бж҃їй ω(т) см҃рти до живота нє вста́лъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 153 зв.).

КРАИНЕВЪ *прикм.* Те саме, що **крайний** у 1 знач. ◇ **краинево мѣсто** *див.* **МѢСТО**[1].

Див. ще **КРАНИЄВЪ.**

КРАЙ[1] *ч.* **1.** *(територія, місцевість; земля)* край: просим, абы был посилок послан ωт Вашой Милости, люд слꙋжєбный, бо сєздє частокрот пановє посланцы дают сѧ тꙋт, бꙋдꙋчи здавна нєзычливыми на сєс край наш Подолский… и с тымъ пан Потоцкий… до Єго Кролєвской Милости єхал (Вінниця, 1569 *AS* VII, 324); А оный… иси́доръ… оумысли(л) поє́хати до кра́євъ вло́скихъ на събω(р) флорє(н)скїй (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 36); митрополит кієвъскїй,… будучи на флоренском соборѣ з руских краєвъ, призналъ за пастыра повшехнего римского быскупа и єму послушенство отдавал (Львів, 1605-1606 *Перест.* 42); Фе́бє да́вцо свѣтлости… Завита́й до Пєчєрскихъ са́дωвъ цноторо́дныхъ, И до кра́євъ Рωссїйскихъ въ Наꙋкꙋ голодныхъ (Київ, 1632 *Євх.* 303); теды пречечоные обвиненые… завзявши похопъ на выузданую своеволю,… // в полские краи, ничого з собою праве не взявши, имо… вшелякий спрятъ костелный и апъпараты зоставивъши, одехал был (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 429-430); ◇ **подземный край –** *(потойбічний світ)* підземний світ: В подзе́мный ω(т)хожꙋ край тѣломъ почива́ти (Київ, 1622 *Сак. В.* 48); В по(д)зе́мныи, Тита́нє и ты злотовло́сы, Те́мныи край́ пꙋсти свѣтло твои косы (Львів, 1631 *Волк.* 25); сл҃нцє прє(д)вѣчноє зъ по(д)зе́мныхъ краєвъ вы́никнꙋвши, дꙋшꙋ зно́вꙋ на́ гороу сп҃(с)нїѧ по(д)но́ситъ (Київ, 1632 *Євх.* 293).

2. Держава: праве невѣдомыи наязды отъ непріятелей татаровъ панствамъ нашимъ и подданымъ, тамъ-тымъ краюмъ прилеглымъ… бываютъ (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 284); папежъ Римскій… будучи уведенъ отъ деликатовъ Влоскихъ и помпы своее, которая ижъ южъ почала была надымати для осягненя многихъ краевъ и панствъ и богатствъ того свѣта, спѣване зъ органами въ костелѣ постановилъ (1603 *Пит.* 81); мы Россове, если для наукъ въ краи Нѣмецкіи удаемося… по Грецкій розумъ удаемося, гдѣ якъ свое власное, заходнимъ отъ Грековъ на часъ короткій повѣреное, отбираемо (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 900-901); под небытност его мл. пана Михала Загоровъского, который… в полских краях… збожъ барзо веле в гумнах одъехавшы зоставил (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 1/IV, 176).

3. *(кінець простору)* край: воскрєснєтъ всѧка плоть чл҃вчєска, ω(т) конєць зємлѧ и до краи всєлєнныя (1489 *Чет.* 373 зв.); **краи свѣта, свѣта краи –** (північ, південь, схід, захід) сторони світу: На то́тъ

бовѣмъ мо́вѧ(т), вшє(д)ши Г(д)ь, зо всѣхъ чотыро(х) крає(в) свѣта, кото́рыхъ хотѣлъ призва́лъ, и ѡправда́лъ, и просла́вилъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 57); всѧ кро́въ на ро́зны(х) свѣта краѧхъ показꙋєтсѧ нє єстъ кро(в) хва (поч. XVII ст. *Проп. р.* 164 зв.); слнцє… чтыры ди́вны ма́єтъ в собѣ вла́сности, на́про(д) са́моую свѣтло(ст), кото́рою вˀ ѡ́комгнє́ню чтыры свѣта краи ѡглѧда́єтъ (Там же, 263 зв.); **на край свѣта –** на краю світу: знаю я, що ся дѣє и на край свѣта (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 28); **край свѣта –** горизонт: hori[z]on кра(й) свѣта ѡко(м) ѡбяти (1642 *ЛС* 219); **от краю до краю –** *(на всьому просторі)* від краю до краю: Тут же чти, що ездра мовит: землю на водах повѣсил, а небо, як склепѣнѧ над нею ѡт краю до краю простре (поч. XVII ст. *Вол. В.* 101).

4. *(кінцева лінія певної території і частина поверхні, що прилягає до неї)* край: хотаръ… монастирꙋ… на дꙋб знамєнан, близ пꙋтѣ, ѡт толѣ ѡбєрнꙋвшє краєм тои полѣни, по връховинах добровєца, до полѣни сєдмих липь (Сучава, 1503 *Cost. S.* 260); посередь самого лѣсу по границу Острошицкую, съ того лѣса въ дубъ, который стоить на краи лѣса (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 58); ѡни мовили: “Были грани наши в том мѣстцы, алє выказали их Порыдꙋбцы” и ѡттꙋл повєли в край полѧ (Шайно, 1538 *AS* IV, 173); позволилисмо… в става(х) налєжачи(х) до… Монастыра… рыбы лови(т), почавши ѡ(т) Бєлобєрєжъя а(ж) до Ѡзєра названого Дубкомъ, лє(ч) ты(м) ты(л)ко краємъ ѡ(т) Пивовъ Городишча до Максимовки (Мошни, 1649 *ЦНБ* ДА/13, 103);

(крайній пункт) кінець: поченши рѣчкою Радункою отъ верхнего конца ажъ до нижнего рѣчки Радунки у Черторыю, а другимъ краемъ къ Днѣпру, который они отъ часовъ немалыхъ за предковъ нашихъ спокойнѣ держали (Київ, 1560 *АЮЗР* I, 151).

5. *(крайня частина чого-небудь)* кінець: а и завѣса цркв҄наѧ розодраласѧ надвоє. з҄ выш҄нєго краю ажь до // ниж҄нѧго (1556-1561 *ПЄ* 120-129 зв.); папежъ… знашолъ икону,… и листъ Гер҄мановъ целъ, сухъ на краи дощки знашолъ (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 65); Которого я выпису,… видячи ни яко нарушоного знаки того показуютъ,… же ест҄ з одное стороны краю спаленъ (Луцьк, 1581 *АрхЮЗР* 8/VI, 32); єсли кг(д)ы пла́тъ бачи(т) ма́ючїй якꙋю плюга́вость, то є́стъ флє́кгъмꙋ а(л)бо сли́нꙋ. нє тє(р)пи́шъ анѣ крає(м) па(л)ца доткноу́тисѧ єго (Острог, 1607 *Лѣк.* 63); Ѡб҄ꙋшїє: Кра́й ꙋха, на́ꙋшница (1627 *ЛБ* 149); ora, а(е), край, конє(ц), брє(г), страна (1642 *ЛС* 294); **краємъ вухъ слухати –** *див.* **УХО;**

(про тканину, одяг) край: ѡна… только края ризъ єго доткнꙋласѧ (1489 *Чет.* 320); К томꙋ тєж ꙋзѧл, єсми ꙋ Их Милости рꙋхомых рѣчєй… // …колдро ѡдамашки на золоти злотоглавом ѡбложєны край (Несухоїж, 1550 *AS* VI, 5-6); и пристꙋпила з҄задꙋ до́ їса. и при́т҄кнꙋласѧ до́ краа подо́лка ри(з) єго (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 154 зв.); Іѡа́ннъ… мо́ви(т): Доткнѣмъ жє сѧ и мы краю ша́ты єго (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 186); Поя(с) кита(и)ковы(и) бѣлы(и) турє(ц)ки(и) пстрыє краи и ко(н)ци (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 68); Оучини(ш) тє́жь ри́зꙋ под҄ нарамє́нникъ…, оу котороє бꙋдєтъ ѡжєрєльє, а брама о́коло нєго ткана, я́кѡ быва́єтъ на кра́ѧхъ ша́тъ а́бы сѧ ла́цнѡ нє поша́рпалъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 105 зв.);

(завершальна частина тексту) кінець: єди(н) с таковыхъ оучи́тєлє(и)… по то(м)

початкꙋ писа(л) што сѧ ємꙋ подоба́ло..., а на кра́ю доложи(л), рꙋское глꙋпъство и блꙋды (Острог, 1587 *См. Кл.* 4 зв.).

КРАЙ² *прийм. (з род.) (виражає просторові відношення) (вказує на місце, де відбувається дія)* біля, коло: слꙋги... разожгоша баню стоящоую на краи ѡзєра то(г) (1489 *Чет.* 144); ѡт того лꙋжка по дорожкꙋ Ѡхъматовскꙋю, край пол Ѡхъматовских по Хворощꙋ (Торговиця, 1527 *AS* III, 304); по другой сторонѣ тое-жъ гребелки усыпали есмо копецъ; а от-толь... колодезь, край гори виноградное (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 369); остатокъ передъ дворомъ старымъ дадено пану Набялкови край гущака, противъ гирки (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 317).

КРАЙКА *ж.* **1.** *(ткана стрічка)* тасьма: вышоль то(т) который был҄ оу҃мрль. и быль ѡбъвѧза(н) по роукамь, и по ногамь, крайками (1556-1561 *ПЄ* 398); при рєчахъ покрадєны(х)... кра(и)ки ва(л) и шлѧкъ ѡ(т) сукна лю(н)ского (Володимир, 1587 *ТУ* 211); и вы́шол҄ кото́рый былъ оуме́ръ ма́ючи звѧ́заны рꙋки и но́ги кра́йками (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 168).

2. *(жіночий пояс)* крайка: у Овдухи Скрипки, отбивши скрыню, полотна тонкаго аршиновъ четырдесятъ..., крайки, боты новые козловые – золотыхъ шестъ (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 142).

КРАЙНИЙ, КРАЙНЫЙ, КРАЙНѢЙ *прикм.* **1.** *(остаточний, завершальний)* кінцевий: первы степѣнь – очищение: от очищения входит в просвѣщение; от просвѣщенья – в совѣршение и крайнѣе верховнѣйшее благословие (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 238); **крайнєє мѣсто** *див.* **МѢСТО¹.**

2. *У знач. ім., перен. (найгірший із людей; нікчема)* останній, -ого: Я яко всѣхъ подлѣйшємꙋ а кра(и)нємꙋ нале́житъ напєрє(д) вотꙋмъ сво(и) положꙋ. а кого бг҃ъ с прє(д)них҄ почтїлъ пра́вы(м) а досконалымъ вырозꙋмє(н)ємъ, кра(и)нємꙋ за злє мѣти нє ма́єть (Острог, 1587 *См. Кл.* 10).

3. Особова вл. н., *ч.*: Гаврило Крайный (1649 *РЗВ* 40).

КРАЙНИКЪ *ч. (волоський воєвода)* крайник. Особова вл. н.: Яковъ Крайникъ (1649 *РЗВ* 205 зв.).

КРАЙНЫЙ *див.* **КРАЙНИЙ.**

КРАЙНѢЙ *див.* **КРАЙНИЙ.**

КРАЙЧИЙ, КРАЙЧЫЙ *ч.* (*стп.* krajczy) *(почесний придворний титул)* крайчий: я... воєвода киє(в)ски(и) крайчы(и) г҃дрѧ нашого вєликого короля жикгимѡ(н)та смотрѣли єсмо того дѣла (Київ, 1510 *Арх. Р.* фотокоп. 28); На Волынь понесъ Масло... // до пана крайчого (1563 *РИБ* XXX, 686-687); На то(м) то(т) ма(н)да(т)... положи(л) абы сє бꙋ(р)мистръ... присяжныє... за нєдє(л) шєсть становили ꙋ дворꙋ єго к҃р м(л҃с)ти... на жалобꙋ... Яна Даниєловича кра(и)чого корꙋ(н)ного ко(р)сꙋ(н)ского (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 31); въ року прошломъ... въ селѣ Рудце,... мешканя пана манифестантисъ способомъ заставнымъ, певными контрактами одъ вельможныхъ... пановъ Петра зъ Журова и Кристины зъ Вишневца Даниловичовъ, крайчого и крайчиное коронныхъ, заведеное (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 220).

Див. ще **КРАВЧІЙ.**

КРАЙЧИНАЯ *ж. (дружина крайчого)* крайчина: Я,... княжна Острозская, крайчиная Великого Князства Литовского... малжонку моему...// вси именя мои... записую (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 353-354); въ селѣ Рудце,... мешканя пана манифестантисъ способомъ заставнымъ, певными контрактами одъ вельможныхъ... пановъ Петра... и Кристины зъ Вишневца Данило-

вичовъ, крайчого и крайчиное коронныхъ, заведеное (Кременець 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 220).

Див. ще **КРАВЧЫНАЯ.**

КРАЙЧЫЙ *див.* **КРАЙЧИЙ.**

КРАКАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(про ворон)* каркати: cornicor, кракаю (1642 *ЛС* 144); крачꙋ crocito (*Уж.* 1645, 68).

2. *Перен.* (на кого) Лаяти, сварити (кого): Але хотя бысте и хотели, не допустятъ вамъ того патриаръхове иные... Певне бы на васъ кракали! (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1079).

КРАКГУМЕРЪ *див.* **КРАҐУМЕРЪ.**

КРАКОВЯНЪКА *ж. (мешканка м. Кракова)* краков'янка: Игнатъ Калипинъ... побилъ былъ... и подеспектовалъ помененого сознаваючого,... // ...упивъшисе у Краковянъки горелки (Луцьк, 1641 *АрхЮЗР* 3/I, 385-386).

КРАКЪ *ч.* (*стп.* krzak) кущ, *діал.* крак: винница Христова, то есть Братство милосердія, годный овоцъ з себе выдавала, а не потребное быле и остроколючее, терновые широкорозложистые краки,... выкидала (Київ, 1644 *КМПМ* II, 288).

КРАЛЕВНА *ж.* (*стп.* królewna) королівна: тоуюто прє(д)рєченнꙋю кралєвнꙋ сєстрꙋ кралѣ... вышєрє(ч)нномꙋ... воєводи... маю(т) дати абы ємꙋ была жєна (Люблін, 1506 *Cost. DB* 440).

Див. ще **КРОЛЕВНА.**

КРАЛЕВСКИЙ *прикм.* (*стч.* královský, *стп.* kralowski, krolewski) королівський: казали братя да(т) пн҃ꙋ иванꙋ... и пн҃ꙋ лꙋкашꙋ... зло(т) по(л)скї(х) ѕ҃і для комисїи кралє(в)ско(и) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 65).

Див. ще **КОРОЛЕВСКИЙ, КРОЛЕВСКИЙ, КРУЛЕВСКИЙ.**

КРАЛКА *ж.* (*слат.* corallus) **1.** Корал: кралки ростꙋ(т) в морє в страна(х) аѳрикїнски(х)... они бываю(т) чєрлєны, чєрны и бѣлы (XVI ст. *Травн.* 507); которыи чл҃къ на манистє кралки носи(т), того колдованїє и иноє всѧкоє вєдов꙽ство нє имє(т) (Там же, 508).

2. Особова вл. н., *ч.*: Дє(м)ко Кра(л)ка (1649 *РЗВ* 84 зв.).

КРАЛЬ *ч.* (*цсл.* краль, *стч.* král) король: такꙋю єсми ꙋмовꙋ ꙋчинили съ вышєрє(ч)нны(м) кралє(м) (Люблін, 1506 *Cost. DB* 440); Списана сіа книга на Ѡпорѣ, ꙋ манастыри... при градѣ Стрий, при крали Зикмо(н)тѣ (Стрий, 1556 *Яв. ИЗ* 12); Сию книгꙋ пн҃ъ Андрєи... даровалъ... вызницкои цєркви... за своє здраві. и ѡ(т)пꙋщєнїє грѣхов своихъ при дєржавном крали Гїѡргїи Ракоцимъ (Нижня Вижниця, 1647 *Паньк.* 24).

Див. ще **КОРОЛЬ, КРОЛЬ, КРУЛЬ.**

КРАМА *ж.* Магазин, крамниця: крама, комора – officina (I пол. XVII ст. *Своб.* 30).

КРАМАР *див.* **КРАМАРЪ.**

КРАМАРКА *ж.* Крамарка: Ѡ(т) панєи Лукашєвои крама(р)ки золотыхъ ї҃ (Львів, 1605 *ЛСБ* 1044, 1); дали(с)мо крама(р)цѣ марꙋхънѣ трꙋ(м)но (Львів, 1607-1645 *РДВ* 14 зв.); на... поправу цє(р)квє Пн҃и лꙋкашєвая крама(р)ка ѡ(т)дала... зо(л) по(л)ски(х) пя(т)дєся(т) (Львів, 1611 *ЛСБ* 1038, 3 зв.).

КРАМАРСКИЙ *прикм. (товар роздрібного продажу в крамниці)* крамний: в Лю(б)линє на я(р)ма(р)ку... яко чоловє(к) то(р)говны(и) накупилъ суко(н), шапо(к), ножо(в) и и(н)ши(х) крама(р)ски(х) рєчє(и) (Луцьк, 1564 *ТУ* 105).

Див. ще **КРАМНЫЙ.**

КРАМАРЧИКЪ, КРАМАРЧЫКЪ *ч.* **1.** *(учень, помічник крамаря)* крамарчук: Або то крамарчыкове надъ товаромъ седятъ, (же одъ церъквей, яко отъ купли якое, платити мусятъ) (Вільна, 1599 *Ант.* 679).

2. Особова вл. н.: Микита Крама(р)чикъ (1649 *РЗВ* 132 зв.).

КРАМАРЧУКЪ *ч. (син крамаря)* крамарчук, крамаренко. Особова вл. н.: Матыѧшъ крама(р)чꙋкъ (1649 *РЗВ* 200 зв.).

КРАМАРЧЫКЪ *див.* **КРАМАРЧИКЪ.**

КРАМАРЪ, КРАМАР *ч.* **1.** Крамар: А которы мещане и крамары,… до которыхъ местъ и местечокъ поедуть, тогды старыи мыта и соленичое въ местехъ нашихъ мають давати (Вільна, 1528 *АрхЮЗР* 5/I, 37); Я ива(нъ) богатырєць крама(р) ѡ(т)даю сына своєго Миха(и)ла Стєфанꙋ даскалу рꙋскому на наꙋку словє(н)ского пи(с)ма (Львів, 1586 *ЛСБ* 91, 2); а потомъ учатся того, жебы у купцовъ, у крамаровъ, чого потреба, абы фортелемъ такимъ на костюлъ достали безъ грошей, за што люде платятъ (1626 *Кир. Н.* 20); закла(д)ка до Євг҃ліа єдвабная з пє(р)лами нємалыми… тую да(л) пн҃ъ Ма(т)фє(и) Фєодорови(ч) крама(р) за сп҃сєниє своє (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 2).

2. Особова вл. н.: в то(т) ча(с) были… па(н) васко тєнєвичь… дмитръ красо(в)ски(и)… иванъ крама(р) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); два чоловики на йmя Панас Дацевичь а Дмитръ Крамар потаемне попа иншего были до церкве Щуровицкое поставили (Кременець, 1597 *АрхЮЗР* 122); Семен Третякъ… продал огород свой власный,… лежачий подле… огорода Миска Крамара (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 15); Ю(с)ко Крамаръ (1649 *РЗВ* 189).

КРАММАТИКЪ *див.* **ГРАММАТИКЪ.**

КРАМНИЦА, КРАМНІЦА *ж.* Крамниця: всимъ онымъ мѣщаномъ и жидомъ, которыхъ домы со всею маетностью и крамницы съ товаромъ погорѣли, придаемъ таковое жъ вольности, яко въ томъ въ первшомъ листѣ Нашомъ естъ описано (Вільна, 1564 *РЕА* II, 133); Еднакъ же на тотъ долгъ презъ… князя Юрия Пузыну даного полосманадъцати талера, которые вцале суть в крамницы,… панъ Кгабриелъ Стемпковский виненъ золотыхъ сорокъ чотыри на мейбрамъ (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 509); крамніца – apotheca (I пол. XVII ст. *Своб.* 30); то(т) жє ѳєдо(р) юшновичъ по то(м) згорєню Коморы… зновꙋ собє на то(м)жє мє(ст)цꙋ волномъ в ры(н)кꙋ кра(м)ницꙋ збꙋдовалъ (Київ, 1638 *ПИ* № 30).

КРАМНЫЙ, КРАМЪНЫЙ *прикм.* **1.** *(який стосується краму)* крамний: Клєтокъ крамъныхъ на ры(н)кꙋ к҃д (1552 *ОВол. З.* 198 зв.); **возъ крамный** *див.* **ВОЗЪ**[1]; **комора крамная** *див.* **КОМОРА.**

2. *(товар роздрібного продажу в крамниці)* крамний: также от всих едвабных речей и злотоглавов, крамныхъ речей и товаров,… по три гроши (Вільна, 1563 *ПККДА* I, дод. 556); тотъ во(и)тъ… // …наложи(л) бы(л) зо всєго (!) маєтъностъю своєю на во(з) всѣ рєчи свои кра(м)ныє (Житомир, 1583 *АЖМУ* 59-60); забрали… Юди мошковичови… крамъные речы (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 3/IV, 26).

Див. ще **КРАМАРСКИЙ.**

КРАМОЛА, КОРОМОЛА *ж.* (*цсл.* крамола) крамола, бунт, заколот: такъ сєсь ѡканыи и ст҃опо(л)къ бѣгая. а нє вѣда(л) ѡ(т) кого зло смра(д)ноую см҃рть прїнѧ. и ѡ(т)толѧ коромола пєрєстала в роуськои зємли (1489 *Чет.* 249); крамола, ро(з)рꙋхъ, кова(р)ство, хи(т)ро(ст), до́втѣпъ (1596 *ЛЗ* 52); и ре́кли архїєрєи… за́бїймо єго алє нє оу цр҃кви… ижєбы нє бы́ла мо́ва. и кра́мола въ лю́дє(х) (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 3); Распрѣва́нїє, ра́спрѧ: сва́ръ, крамола, нєзго́да, ро́стырхъ, ро́зрꙋх(ъ)… и прѧ (1627 *ЛБ* 107); Kramoła: poswarek

(Жовква, 1641 *Dict.* 65); seditio крамола, ковъ (1642 *ЛС* 366).

КРАМОЛИТИ, КОРОМОЛИТИ *дієсл. недок.* Бунтувати, крамолити, робити заколот: г(с҃)ь… // законъ и врѧды. оуставливая на(м). и правды. а велерѣчия не имѣти. ни искати. ни оуспоминати. ни лишнего ч(р)єсь потрѣбоу. а покорноую моуд(с)ть имѣтї. ни зрадити ани коромолити (1489 *Чет.* 166-166 зв.); interturbo, возмущаю, крамолю (1642 *ЛС* 243).

КРАМОЛНИКЪ *ч.* Крамольник, заколотник: seditios (us), крамо(л)никъ, ко(в)никъ (1642 *ЛС* 366).

КРАМОЛНѢ *присл.* Бунтівливо, бентежно, неспокійно: sediciose, крамо(л)нѣ (1642 *ЛС* 366).

КРАМЪ *ч.* (*стп.* kram, *свн.* krām(e)) **1.** *(приміщення для роздрібної торгівлі)* крам, крамниця: Тогó же рóкꙋ дорожи́на была… оу крама́хъ всє под҄на́лосѧ до́рого (1509-1633 *Остр. л.* 130); к тому допущаем в том же месте ратушъ збудовати, крамы, вагу,… ятки, лазню (Варшава, 1591 *ЧИОНЛ* XIV-3, 100); кꙋпцы єщє нє ѡтвори́ли кра́мовъ свои(х) // ани товаровъ розложили (к. XVI ст. *Розм.* 47-47 зв.); их милости… згромадивши немало людей купецких з розных местъ,… там же им дали и позволили крамов, будок на роскладане товаров и продаване их (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 464); ꙋ мєнє ґонтовъ для кра(мꙋ) ко(п) 1 ½ (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 3а);

ятка, ларок, рундук: яросла(в)ль гори́ль в҄ я́рмарокъ, вы́горило всє́ мѣсто и я́рмаро(к) с крама́ми, при шко́дѣ вели́кой лю́дє ѡста́ли (1509-1633 *Остр. л.* 130 зв.).

2. *(предмет торгівлі)* товар: мѣсто Володимірское, што въ парканѣ было, домы… а нѣкоторымъ коморы на местѣ съ крамами, и тежъ одно предмѣстье – Засмочье, погорѣло (Вільна, 1564 *РЕА* II, 131); то́т҄ жє кве́стъ або зы́скъ за това́ры и кра́мы дх҃ѡвныхъ рѣчєй ри́мови прихо́дѧчїй пєрє(д) о́чи кладє(т) само́є оуважє(н)є того, яко… лю́дє… з҄ оутра́тою по(д) часъ всѣхъ… вєли́кихъ мае́тностїй свои(х) ле́два прихωдѧ(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 172); побєрє(ж)ники чꙋдно(в)скиє… пєрєня(в)ши по(д)даны(х) мои(х)… которыє єхали на то(р)гъ… взяли и пограбили в ни(х) конє(и) дєсє(т) з возами… с крамами кꙋпными и набытыми (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 44); Кꙋпе́цъ дне́мъ и но́ч҄ю кра́мꙋ свое́гω розбира́єтъ рахꙋ́бꙋ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 40).

КРАМЪНЫЙ *див.* **КРАМНЫЙ.**

КРАНЕЦ див. КРАНЕЦЬ.

КРАНЕЦЬ, КРАНЕЦ *ч.* (*стп.* kraniec, свн. Kranz) *(лінія, що обмежує поверхню чого-небудь, а також те, що прилягає до цієї лінії)* край: Лѧмпа вєликая фи(р)циковано(и) роботы з҄ кра(н)цє(м) вє(р)хни(м) вєжы(ч)коваты(м)… накри(в)ка та(к)жє з кра(н)цє(м) вєжы(ч)коваты(м) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 9); Пꙋшка для таи(н) хры(с)товы(х)… кранє(ц) вєжы(ч)коваты(и) вколо злоцѣ(с)ты(и) з҄ трома но(ж)ками (Там же, 18);

(крайка тканини) край: Плащєница… ꙋмилє(н)но малованая кранє(ц) злоти(с)ты(и) на ва(л)ку в пу(з)дрѣ точєномъ (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 70).

КРАНИЄВЪ *прикм.* Те саме, що **крайний** у 1 знач. ◇ **краниєво место** *див.* **МѢСТО**[1].

Див. ще **КРАИНЕВЪ.**

КРАПИВА *ж.* Кропива: корє(н)є тоѣ крапивы… прията выгонитъ камєнь ис почєкъ (XVI ст. *Травн.* 463 зв.); *У порівн.*:

нѣкіи жє ро(д) то(г) камєни ожжє(т) тѣло аки крапива (XVI ст. *Травн.* 531 зв.); с той зе́(м)лѣ приходитъ камєнъ питеръ, той парит якъ крапива (серед. XVII ст. *Луц.* 534); **глуха крапива –** (Lamium L.) глуха кропива: глуха́ крапи́ва... корє(н)є тоѣ крапивы... прията выгонитъ камєнь ис почєкъ (XVI ст. *Травн.* 463 зв.).

КРАПЛѦ *ж.* Крапля: Стакти: Ка́плѧ, а(б) Кра́плѧ, а(б) Олѣєкъ ба́рзо па́хнꙋчі(и) з ми́рры вытиснєны(и) (1627 *ЛБ* 233).

Див. ще **КРОПЛЯ.**

КРАСА *ж.* **1.** *(властивість, якість гарного, прекрасного)* краса, красота: На сл(н)ци естъ, свѣтлост краса и горачос(т) (серед. XVII ст. *Луц.* 524); *Образно*: кгды цвѣты красы́ и оутѣхи хр͡(с)тіанскои жа(р)кимъ огнє́мъ оусыхалъ. Тогды́... па́па ри(м)скїй, посла(л) до цє́сара... послы́ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 33).

2. *(те, що красиве, прекрасне)* краса, красота: Бл͡голѣнїє: Оздо́ба, лѣпота́, окра́са, пѧ́кность, краса́ (1627 *ЛБ* 8); Кова́рство: Оухищрє(н)є, хи́тро(ст),... пѧ́нкно(ст), краса́ (Там же, 53); nitela, чти nitor, краса (1642 *ЛС* 280).

3. *(гарна, приваблива зовнішність; урода)* краса: маютъ ѡни собє... малжєнства зычити,... нє сквапѧючисѧ на красꙋ людскꙋю, ани на маєтъность и славꙋ чиєго домꙋ (1577 *AS* VI, 75); Оная краса... твоя первая вся сщезла! (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1027); Пе́рва́а сиби(л)ла... была родо(м) с пръсїи ...ходи́ла в҄ зла́то(м) ѡ́дѣанїи свѣтло... цоу(д)ной па́рсꙋны, вѣкꙋ молодого́, красꙋ с҄ цнотóю хова́ла (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 74 зв.).

КРАСЕЙКО *присл.* Красненько, гарненько, *діал.* красейко: Osmotry toiu łysycu Czy budet pud rukáwiciu Tá y pud szepku kraseyko Bydnaiasz ma hołowońko (Яворів, 1619 *Гав.* 18).

КРАСЕНЪ *див.* **КРАСНЫЙ.**

КРАСИЛО *с.* *(темна пурпурова фарба)* барвник, *діал.* красило: purpurissum, краска, красило (1642 *ЛС* 339).

КРАСИТЕЛ *див.* **КРАСИТЕЛЬ.**

КРАСИТЕЛЬ, КРАСИТЕЛ *ч.* *(той, хто прикрашає що-небудь)* оздоблювач: бы(с) бо ст͡ыи иванъ поустыни краситєль (1489 *Чет.* 270 зв.); ornator, краситє(л) (1642 *ЛС* 295).

КРАСИТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого) Прикрашати, прихорошувати: всѣ святыи... Не красили себе, якъ блудныи жены, и для того были Христу прилучє́ны (к. XVI ст. *Укр. п.* 84); perpolio, крашу, ѡчищаю (1642 *ЛС* 310).

2. Зафарбовувати: крашꙋ rubefacio (*Уж.* 1645, 62 зв.).

КРАСИТИСѦ *дієсл. недок.* *(виділятися красою)* красуватися: Чи(м) е́стъ лѣп҄шїй рѧ(д), кра́сными и мно(го)цѣн҄ными ри́зами краси́ти сѧ на(д) ѡ́вы(и) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 220).

КРАСКА *ж.* **1.** Краска, фарба: дає(м)... зна(ти) и(ж) вш͡а мл͡(с)ть рачи(ли)... за гроши наши цр͡квъ на(ш)у малєвати... до(б)рыми красками штобы пє(к)ноє малєва(н)є было (Ясси, 1565 *ЛСБ* 38); от фунъта краски белое грошъ оденъ (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 560); purpurissum, краска, красило (1642 *ЛС* 339).

2. Колір, барва: ѡ(н)... кра(с)кою цвѣтє(н)... пѧ(т) цвѣтко(в) с чєрлєностью смѣшєно (XVI ст. *Травн.* 140 зв.).

КРАСНИЙ *див.* **КРАСНЫЙ.**

КРАСНО *присл.* Красно, гарно: то види(ш) и(ж) нє мови(т) оу́бра(н) я(к) идо(л) кра́сно; алє просто ѡблєчє́нъ (п. 1596 *Виш.*

Кн. 233); Библия славє(н)ская ѡ(с)тро(з)кого дрꙋкꙋ Псалты(р) толкована, кра(с)но ѡпра(в)ная (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 27); decent(e)r, лѣпно, красно (1642 *ЛС* 161 зв.);

добре, чудово, надзвичайно: чл҃къ нѣкоторіи бы(л) барзо богатый. а ѡболока(л)сѧ оу красныи шаты и вєсєли(л)сѧ на кож(д)ый дн҃ь завшє красно (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 208); В тыхъ слѡвáхъ дѣєпи́съ... прáвдꙋ пишєтъ и вижꙋ жє ємꙋ рє(ч) крáсно плынє́тъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 161 зв.).

КРАСНОГЛАСНЫЙ *прикм.* Суголосний, співзвучний: Зна́ю и(ж) працови́то(ст) ...ѡ рєча(х) хр҃(с)тия(н)скихъ,... помножає(т)ся "Пра́ца нє рєкучи абы(с)тє ты(л)ко зда́ниє стѣнъ по(д)выша́ли и ꙋкраша́ли, алє абы и соглашє́ниє красногла́сноє в то(м) зда́нии ꙋмножа́лосѧ" (Острог, 1633 *ЛСБ* 519).

КРАСНОГЛЯДСТВО *с. (гарний зовнішній вигляд)* пишнота: нє вмл҃(ст) ли... сами якъ идоли на одно(м) мѣсцꙋ присѣдитє... а бѣдныє по(д)даныє и дє(н) и но(ч) на ва(с) трꙋдѧ(т) и мꙋча(т)... и нагы(х) вⸯ оборѣ и коморѣ ꙋчини(в)ши, вырⸯва(н)цо(в) ваши(х) ва(м) прє(д)стоѧщи(х), фалю(н)дышами... каразїа(ми) ѡдѣва́єтє, да кра(с)ноглѧ(д)ство(м) ты(х) слꙋгови(н) ѡко нако(р)митє (1598 *Виш. Кн.* 273).

КРАСНОМОВНЫЙ *прикм. (який володіє умінням гарно говорити)* красномовний: рече бо и о сем Павел до Тимофея... // ...еже наша Русь пострада и отступлением от вѣры, лакомячися на поганского красномовнаго Аристотеля и на вавилонские страсти музыки (1608-1609 *Виш. Зач.* 202-203).

КРАСНОПЕСТРЕНЫЙ *прикм.* Червонопістрявий: рѣкь іакимь, избєрѣтє дѣвки жидо́вьскїи,... и нєгаи (!) вѣзмꙋть ѡ҆дѣнѧ дорогоє кра(с)но пс҃трєноє, и свѣчѣ // запалє́нїи, и нєгай провадать єи въ цр҃ковь г҃а б҃а (XVI ст. *УЄ* № 29519, 155 зв.-156).

КРАСНОПИРКА *ж. (назва риби)* краснопірка, червонопірка. Особова вл. н., *ч.*: Ва(с)ко кра(с)нопи(р)ка (1649 *РЗВ* 310).

КРАСНОСВѢТЛЫЙ *прикм.* Світлоносний; світлий, світляний: вмѣсто красносвѣтлой денницы, темный, мрачный и померклы, лукавый диявол преименован бысть (1608-1609 *Виш. Зач.* 217).

КРАСНОУТВОРЕНЫЙ *дієприкм. у ролі прикм.* Який створений для прикраси, показу: которые тым же хитроречьством, славою, могутьством, розширеньям рода и монахов красноутвореных (в всем том православным превышаючи) хвалилися (1610 *Виш. Посл. Лв. бр.* 233).

КРАСНЫЙ, КРАСНИЙ, КРАСЬНЫИ, КРАСЕНЪ *прикм.* **1.** *(гарний, прекрасний, чудовий)* красний: радоуисѧ мр҃иє винoградѣ красьныи. вєсєлиши ты дш҃и. хто(ж) тєбє хвалить (1489 *Чет.* 157); народи́лсѧ б҃ъ... // нє стыдилсѧ... в оубо́гомь врътє́пѣ роди́ти, нє ѡби́равь за́мковь, ани пола(т) мꙋрованы(х) красныхь (XVI ст. *УЄ* № 29519, 176-176 зв.); горє ва(м) кⸯнижⸯници и фарисєє лицємѣры. ижє є(ст) єсⸯтє по(до)бни гробо(м) побѣлєны(м). который то сѧ видѧ(т) людємь звєрⸯхоу красны. а вⸯноутрь полⸯны соуть костїи мр҃твы(х). и вⸯсѧкоѧ нєчистости (1556-1561 *ПЄ* 99 зв.); я(к) по́ломѣнь по(д)но́ситсѧ, а я́къ ды́мъ росхо́ди(т)сѧ, я́къ цвѣтъ быває(т) красны(м), а я(к) трава оусыха́єтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 118); Хва́ли(м) єдино́го Ѡ(т)ца и С҃на... Кото́рый є́стъ ѡ(т)всюлъ до́брый... кра́сный,... м(д)рый... и́сти(н)ный (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 16); Гдє вⸯ то́тъ ча́съ филосо́фство мꙋдрцє́въ: гдє Ри́торѡвъ, ба́рзо кра́снаѧ вы́мова (Львів, 1642 *Час. Слово* 278 зв.);

Ѡдѣва́єтъ с҃лнцє свѣтлостю,... Н҃бо ѡблаками ωдѣва́єтъ, и зе́мнꙋю наготꙋ Цвѣтами кра́сными покрива́єтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 58 зв.);

у знач. ім. с. р. **красноє –** красне, -ого, гарне, -ого: всє че́стноє и кра́сноє ми́ра сєго́, нє є́стъ є́и досто́йно (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3 зв. ненум.); сме́рть, пркдко на́съ вигонитˢ из до́мꙋ сво́єго, и всє кра́сноє на́шє ґва́лтомъ ω(т)бира́єтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 128 зв.).

2. *(про колір)* червоний: Цєна птаха(м) хованымъ на мысли(в)ство. Крєчєтъ красны(и) двана(д)цать рꙋблє(и) грошє(и), за бєлого крєчєта дєсѧ(т) (1566 *ВЛС* 99 зв.); блѣда́ѧ лоуна до́ждъ на(м) знамєноуєтъ; красна́ѧ вѣтры ти́хїє готоуєтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 270 зв.); А кгды Аха́ръ на побо́искꙋ смѣлъ взѧ́ти ша́тꙋ кра́снꙋю, и двѣстѣ дидра́гмъ сре́бра,... оукамєно́ванъ є́стъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 50); rubeus, чє(р)лєни(й), кра(с)ни(й) (1642 *ЛС* 356).

3. *(який має привабливий вигляд, гарний, красивий)* красний: тѣломъ бы(ст) красєнъ. оузрастомъ высокъ (1489 *Чет.* 239); красны соуть ягодки лица твоего, яко горълинка, шіа твоя (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50); бра́тъ мой бѣлъ и кра́сєнъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 235 зв.); вѣдаю жє сѧ тєпє(р) дивоу́єшъ єрмїωниной цоу(д)ности, и проти́въ кра́сной тва́ри єє нѣчого ро́вного нє признава́єшъ быти ѝа свѣтѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 62); Хотя же заправды она есть, якь молода будучи, образом красна и чюдна (1608-1609 *Виш. Зач.* 201); И бы(л) Іѡ́сифь кра́сного ωбли́ча, и вдѧ(ч)ный на вєйзре́ню ба́рзо (Київ, бл. 1619 *О обр.* 173); ознаймуемъ, иж есмо от наших пословъ слышали,... едину дивную и барзо чудную новину о едной барзо красной и спанѣлой женѣ жидовцѣ (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 710); Іа́кωвъ Патрїа́рха ωбира́ючи собѣ жонꙋ оуподо́балъ Рахи(л) кра́снꙋю, а нє Лі́ю шпе́тнꙋю, що чини́лъ бєзˢ грѣха́ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 931).

4. *(про одяг)* гарний, дорогий: Чи(м) є́стъ лѣпˢшій рѧ(д), кра́сными и мно(го)цѣнˢными ри́зами краси́ти сѧ на(д) ѡ́вы(и) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 220); Рє(к)ль г҃ь ч҃лкь нѣкоторыи бы(л) баръзо богатый. а ωболока(л)сѧ оу красныи шаты оу пє(р)фирꙋ и ви(с)со(н) то є(ст) оу дорогїи шаты (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 208); Тото ище не усѣмъ гораздъ, чомъ иства многая, и питва многая, и одежа красная и дорогая (XVI ст. *НЄ* 168); чоботъ шитыхъ паръ шестдесятъ, тимцовъ красныхъ козловыхъ тридцать (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21).

5. *(про запах)* приємний: еще таково благоухание происходит, иж бы и покарми телеснаго забыти, толко онаго запаху красснаго и сладкаго насытити человѣк лутче произволил (1608-1609 *Виш. Зач.* 219); с твоего... живота ни единаго не имѣеш, дабы который добровоние и запах, красный и любимый, от своего тѣла по смерти испустил (Там же, 220).

6. *(важливий за своїм значенням)* високий: зна́йдєтъ те́жъ си́ла таки́хъ, кото́рыє пыта́ючогосѧ тыми слωвы ω(т)правоу́ютъ, а што тоутъ кгаоу́ровє на такъ красномъ мѣсци мѣли чини́ти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 178); видѣніе видѣлъ Кирилъ, ижъ былъ на страшномъ и красномъ мѣсци, гдѣ мнозство ангеловъ Пречистой Богородици предстояло (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 476).

7. *(достойний, досконалий)* прекрасний: хто́ бы кра́сного спо́льного в бра́тєрствѣ ме́шканьѧ нє ми́ловалъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 30 зв.); про́симо васъ Панѡ́вє наꙋчти́-

вшіи… прє(з) внѹтрности Гд҃а на́шєго Іс҃а Хр҃а… вєрнѣ(м)сѧ до кра́сной оной згѡ́ды (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 169).

8. *У знач. ім с. р.* **красноє**. Топонімічна вл. н.: тымъ чотырємъ сторожомъ давано на рокъ з дворовъ г(с)дръскихъ с красного двє колодє жита (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 170); кгру(н)ту ча(ст) вєликѹю… пово(д) ѡды(и)скує… з мєстєчкомъ Кра(с)нымъ (Київщина, 1600 *ККПС* 134); чернъцы…, зобравши и прибунътовавши до себе людей люзных, по месте ходячих, не мало… злодия и здрайцу протестуючого на ймя Ивана Волошина с Красного,… окупити хотели (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 547); позоста(л)ую дєдичку…, з доб(р) мєстє(ч)ка Вославы и приселъковъ до нїого налєжачыхъ: Красного, Выгнанєц и Слобу(д)ки, до нїого налєжачои,… припо(з)валъ (Житомир, 1649 *ДМВН* 191);

у знач. ім. ж. р. **краснаѧ**. Топонімічна вл. н.: Дворєцъ краснаѧ (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 177); на красно(и) дво(р)цы вышъшє писаномѹ тыє люди жнѹть (Там же, 189); а ѡ(т) тоє могили… у рє(ч)ку Кра(с)ную, копє(ц) по копцу… указовали (Київщина, 1600 *ККПС* 159); **красная дубровъка** *див.* **ДУБРОВЪКА; красная лука** *див.* **ЛУКА; Красноє село** *див.* **СЕЛО; Красный боръ** *див.* **БОРЪ; красный дубъ** *див.* **ДУБЪ; красный ставъ** *див.* **СТАВЪ; борокъ Красный** *див.* **БОРОКЪ; островъ Красный** *див.* **ОСТРОВЪ.**

◇ **красныє врата** *див.* **ВРАТА.**

КРАСНѢЙШИЙ, КРАСНѢЙШІЙ *прикм. в. ст.* Красніший, гарніший: я яко вои(н) або рица(р) котрій вєрънєтьсѧ ѡ(т) побою. и ранами є(ст) ба(р)зо наложєныи. тєды нє встыдає(т)сѧ нѣк(д)ы бо соу(т) краснѣйшїи нѣжли вѣнєць (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 52); звѣзды на(д) камѣньє соу(т) краснѣйшими (Острог, 1607 *Лѣк.* 631); Данїи(л) и три́ ѡ́ныи отрѡ́ки… ѣли пѡ́кармы ѡ(т) насѣнѧ зє́много… и краснѣйшими далє́ко бы́ли ѡ(т) ты(х), котѡ́рыи ѡ(т) Ца́рского стѡ́лѹ ѣли (Київ, бл. 1619 *О обр.* 173); сн҃ъ твѡ́й… на(д)… всѣ сыны́ краснѣйшїи (Львів, 1631 *Волк.* 12 зв.); да(ст) имь г(с)дь бг҃ъ се(д)мъ даро(в) на тѣли, и засъ на дш҃и бѹдѹтъ се(д)мо разъ краснѣ(и)ши, нѣжли сло(н)це (серед. XVII ст. *Луц.* 547).

КРАСНѢТИ *дієсл. недок.* Червоніти, шаріти: єщє дє́рєво нє дошлѡ́ до своє́ѣ си́лы, и ѡвоцъ єгѡ, дойзрѣлости єщє нє краснѣєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 293).

КРАСОВАТИСѦ, КРАСОВАТИСЬ *дієсл. недок. (привабливо виділятися)* красуватися: сл҃нцє по(д) ѡблако(м) красѹясѧ любимо быває(т) видѧщимъ (1489 *Чет.* 338); яко сл҃нцє і лѹна́ освѣчива́ючи вєсь ми́ръ і розмнѡжива́ючи ча́сы // і дн҃и и лѣта нє оскоу(д)но і вѣчно, своєю нагото́ю красѹю(т)сѧ; та́кжє и родонача́лникѡмъ на́шымъ попѹщєно было́ ро(д)ною, іли, рода́чєю охандо́жностью красова́ти(с) (Острог, 1588 *Сур.* 4-4 зв.).

КРАСОВИТ *див.* **КРАСОВИТИЙ.**

КРАСОВИТИЙ, КРАСОВИТ *прикм.* Красовитий, гарний: excuratus, красовити(й), ухищре(н)ны(й) (1642 *ЛС* 187); polit[ul](us), красови(т), прєудобрє(н) (Там же, 320).

КРАСОВИТО *присл.* Гарно, красно: polite, красовито, бл҃голѣпнѣ (1642 *ЛС* 320).

КРАСОМОВА *ж.* Красномовство, красомовність: Того вызна́нѧ вѣры Цр҃ковъ всхо́днѧѧ и ѡ(т) Костє́ла… оупомина́ласѧ прє(з) …Ма́рка… Єфє́ского. Кото́рого красомо́вы… и солѡ(д)кїи слѡ́ва тѹ поклада́ю (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 168); нє красомо́вы и сѹбтє́лности яко́и по мнѣ вывытѧга́єтъ, и нє и́но-

го чого, єно пла́чꙋ и жа́лости (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 8).

Див. ще **КРАСОМОВСТВО.**

КРАСОМОВЕЦЪ *ч.* Красномовець; оратор, ритор: В притво́рѣ оумѣєнтности зна(и)дꙋютсѧ филосо́фовє, б҃госло́вовє, красомо́вци (поч. XVII ст. *Проп. р.* 176); Мꙋжъ нѣѧкі́й… шо́лъ ѡ(д)то́лѧ до мꙋдрыхъ и красомо́вцѡвъ свѣта (Вільна, 1627 *Дух. б.* 354); Найпрє(д)нѣйшій а пра́вє гєтманъ и во(ж) всѣхъ красомо́вцѡ(в) Рымски(х), сладкомо́вны(и) Ци́цєро… ѡвыи слова́ въ ѡдно́й съ книгъ своихъ написа́лъ (Львів, 1631 *Волк.* 2); то́йто страшли́вый Коса́ръ нєсподѣва́нє ко́ситъ, въ тє́мности ро(с)кош(и) живꙋщихъ, и Крꙋлювъ, кнѧзє́й,… ко́ситъ всѣхъ заро(в)но; и Патрїа́рхѡвъ,… и филїозо́фѡвъ, и красомѡ́вцꙋвъ (Чернігів, *Перло* 135 зв.).

Див. ще **КРАСОМОВЦА.**

КРАСОМОВСТВО, КРАСОМОВЬСТВО *с. (ораторський хист)* красномовство, красномовність: Євгє́нїй па́па рє́къ // …нє жа(д)ными рацїами, ани сило́измами, ани красомо́вствомъ, то́лко са́мыми писмы ст҃го,… дрєвни(х) ѳєолокгѡ(в) свѣдє(ц)твы пєрєко́наны боу́дꙋчи (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 47-47 зв.); нє красомѡ́вствомъ сѧ, вє́длꙋгъ свѣта ба́вѧчи: Анѣсѧ а́къ Крѡлє́вє, с по́мпою ста́вѧчи (Львів, 1616 *Бер. В.* 78); Ѡ зайстє пра́вдꙋ повѣдѣлєсь Пр҃р(о)чє:… гдє сла́ва Мꙋдрости… Арїсто́тєлєвы! гдє красомо́вство… ѡ́ныхъ…! всѣ ты́и и ты(м) подо́бныи, выглажєны сꙋтъ, и до пє́кла сѧ зостали (Київ, 1632 *МІКСВ* 287); красомовство ornateloquetia (*Уж.* 1645, 38 зв.);

красномовство, риторика: и гды́ цѣсар заказаль, абы́ жа́дєнь хр(с)тїа́нинь нє оучи́л-сѧ свѣцькой филосо́фїи, и красомо́вьства (XVI ст. *УЄ* № 29519, 271 зв.).

Див. ще **КРАСОМОВА.**

КРАСОМОВЦА *ч.* (*стп.* krasomówca) те саме, що **красомовецъ**: А та́къ кгды́ сѧ были ю́жъ всѣ на то(т) събо́ръ згро́мадили вы́брали прѡ́мєжи сєбє за́ходъници философа и рытора… вєли́кого красомо́вцꙋ… я́на парижани́на (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 37); цицєро… мо́витъ, жє та́къ єстъ ѡна пѧнкнаѧ, жє єсли бы… хто єи ви́дѣ(л), зара(з) бы сѧ єй зами́лова(л) ба́рзо мо́цно, що ѡра́то(р) або кра́сомо́вца тѡ(т) ѡ цно́тѣ мо́ви(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 274 зв.); Ри́тѡръ: рѣчєто́чєцъ, вѣтї́а, хитросло́вєцъ, красомо́вца, орато(р) (1627 *ЛБ* 109); Алє хто бы хотѣ(л) пытати красомовцꙋ цного Цицєрона гасона ма(с)цєра давного (1636 *Лям. о пр.* 4 зв.).

КРАСОМОВЬСТВО *див.* **КРАСОМОВСТВО.**

КРАСОТА *ж.* **1.** *(те, що красиве, прекрасне)* красота, краса: сими красотами радꙋєтсѧ д҃ша (1489 *Чет.* 8 зв.); и на зємли та́кождє цвѣтовє различной красоты́ и до́брои во(н)ности… сътворє́нны соу́тъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 717); Трєба чирво́нои любви, зєлє́нои красоты, Чо́рнои поко́ри (Львів, 1631 *Волк.* 29); Пє́рвоє ѡкно ѡ́чи въ тѣлѣ, прє(з) то́є ви́дитъ всю красотꙋ ми́ра сєго (Чернігів, 1646 *Перло* 5); нє тыи єдины́ жало(ст) чини́ли: алє и самыи н҃бса́ красо́тꙋ свою ѡ(т)мѣнили… звѣзды́ лицє́ своє́ тє(м)ностъми закри́ли (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 79 зв.).

2. *(приваблива зовнішність, урода)* красота, краса: Начал девицу называти солнцем, яко подобно тому сличностью красоты свѣтит (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164); Полковникы и со́тникы голофє(р)новы… ѡба́чивши пєнкно(ст) и красотоу въ іоудифѣ вдовѣ сїаючꙋю, жолнѣрѡ(м) ср(д)ца додава́ли битѧсѧ з нєпрїа́тєлє(м) (поч.

XVII ст. *Проп. р.* 267 зв.); Пе́рвоє чꙋвство; в҆ тѣлѣ ѡ́ко, кото́роє вєсєли́лосѧ в҆ красотѣ же́нъ блꙋдныхъ, ты́и ѡчи оумꙋчатъсѧ найба́рзѣй (Чернігів, 1646 *Перло* 156 зв.).

3. Довершеність, досконалість: овунъ не мугъ видѣти сотворѣня Божіе, небо, и землю, и солнце, и мѣсяць, и звѣзды, и дѣло Божіе, и красоту сєгосвѣтнюю (XVI ст. *НЄ* 177); Та́къ и црквъ сіо́н҆скаа въ прави́ци, ѡпа́трънности бж҃єи, я́ко навдачнѣ́йшаа корꙋна, вѣчно(и) сла́вы и красоты́ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 63 зв.); та(к) тѧ па́н҆но б҃ъ оубогати́тъ досконалостѧми же всѣ цр҃іє всѣ богачи свѣта того, єсли дочєка́ютъ тєбѣ поклони́тисѧ, задивꙋютсѧ кра́сотѣ твоєй (поч. XVII ст. *Проп. р.* 274); то значи́тъ жє мно́гими оздо́бами и... красото́ю... по въскр(с)нїи оздо́блєны и оукраше́ны бꙋдꙋтъ нєсказитєлностю и свѣтлостю (Київ, 1625 *МІКСВ* 161); а боу́дємо... так чини́ти... знамо(ж) зайстє и(ж) до́йдємо за́ то до ѡ́ной ро́скоши... и приѡдѣє(т) на(с) красотою цр(с)тва нб҃(с)на́го (1645 *УЄ* № 32, 83); и в таковꙋю красотꙋ ѡблєчє́ Бг҃ъ, и въ свѣтлость любы́михъ дрꙋгѡвъ свѡи́хъ; котѡрыи Прѡсвѣтѧтъсѧ яко сл҃нцє (Чернігів, 1646 *Перло* 165 зв.);

чистота, ідеальність: Не бо помазася духом латыномудрия, ниже обесчестися ересию, но в красоте апостольской проповѣди неподозрено стоит. Тѣмже всему сему писанию у церкви премышской остатися изволяю (1608-1609 *Виш. Зач.* 197).

4. Радості, блага; задоволення: поиди вжє оу дрꙋгиє люди. ѡставь житья сєго красотоу (1489 *Чет.* 359 зв.); а́лє ви́жꙋ ма́лосѧ ихъ ѡбира́є(т) и знахо́ди(тъ) на то(и) тѣсный гостинє(ц) // хотѧчи(х)... ходити ти(ж) всѣ пали и по(к)лонилисѧ славѣ цр҃(с)твꙋ красотѣ и любви вѣка то́го (1599- 1600 *Виш. Кн.* 205 зв.); За чим... приложеньє влекущеє на марность того свѣта так поразило, же потомкове оных... княжат руских, свѣта сего красотами увеленыє, а науками не выученыє... роздѣлилися (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); Бєзпристра́стїє: нє знєволєньє ѡ(т) мїрски(х) красо́т, и похотєй, Волность ѡ(т) намѣтностєй (1627 *ЛБ* 6).

КРАСТА *ж.* (*цсл.* краста) короста: papula, кра(с)та (1642 *ЛС* 299).

КРАСТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(нишком привласнювати чуже)* красти: нє скрываитє собѣ // сокровищь на зємли. гдѣ... тятиє по(д)копаю(т) и крадоу(т) (1489 *Чет.* 295-295 зв.); Жаловал намъ кнѧзь Кꙋзма... ѡ томъ, штож дєй люди твои... мєд крадꙋт (Неполониці, 1543 *AS* IV, 365); Тыє жъ люди забраныє приходєчи в сєло радым(л)скоє // з ымєньѧ старостина и(з) сꙋхой воли крадꙋть жито, пшєницꙋ (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 188-188 зв.); Злодѣй идє(т) красти мои до(м) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 223); А ты́и ша́ты // анѣ ѡ(т) мѡлє(ц) зѣданы бывá(ю)(т), анѣ ча́со(м) псо́ваны, анѣ ѡ(т) злѡ́дѣєвъ кра́дєны (Київ, бл. 1619 *О обр.* 113-114).

2. *(займатися злодійством)* красти: Што Твоѧ Милость писалъ... до королѧ... и до насъ, ѡповєдаючи,... иж тоє злодєйство нє толко, жєбы мєли потаємнѣ, на дорогах пєрєймуючи, розбивати, або злодєйскимъ ѡбычаємъ потаємнѣ в ночи красти (Петрків, 1538 *AS* IV, 131); и не бій, не убивай, тай не сороми, не будь ненавистливъ, не чини злое, не кради (XVI ст. *НЄ* 19); А такъ я, Войтко Санкевичъ, а я, пасынокъ его, Антонъ Марковичъ... обовязуемося и шлюбуемо: противъко пану Богдану Щениевскому ...не мститися, и злого не мыслити, а ни красти (Житомир, 1587 *АрхЮЗР* 6/I, 159);

Та(к) и вши(т)ки роскошници и грѣшници свѣта того чинѧ(т), крадꙋ(т)… выдираю(т) розмаитыми спо́собы (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 17 зв.); ѡ Правосꙋднїй Б҃же… мы нє твѡри́ли оуби́ства, анѣ крали,… ти(л)ко-смѡ помысломъ з҄грѣшил(и) прє(д) тобо́ю (Чернігів, 1646 *Перло* 151 зв.).

3. Ошукувати, обшахровувати: грѣшать …Кото́рыє в҄ кꙋ́пова(н)ю… ре́чє(и) фа(л)ши́-вєсѧ обходѧть, и мо́вы поро́жнєи ꙋжива́-ю(т), а ты́мъ нєпобо́жнє(и) кра́дꙋтъ коли злы́є… това́ры за правди́выє и цѣлыє про-даю́т҄ (Львів, 1645 *О тайн.* 107).

4. (кого, що) *(схиляти до чого-небудь гріховного)* спокушувати (кого): Але тые сами суть здрайцами, ижъ крадутъ христи-янъ, подмовляютъ, розные причины най-дуютъ (1596 *МИВР* 70); бо то(т) каж(д)ыи крадє(т) да(р) б҃жїй кто нєпристойнє ни(м) шафоує(т) то(т) є(ст) оучи(н)ко(в) добры(х) нє чини(т); Алє дї́ѧволъ хи́траѧ покꙋса, кра́дєтъ сїѧ вра́та, с па́мѧти лю(д)скѡи, ти́лко в҄ ѡ́чахъ и в҄ по́мислѣ лю(д)ско(м) пока́зꙋєтъ прєлєст҄ свою (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.).

КРАСУНЪ *ч.* Красень, красунь, *діал.* красун. Особова вл. н.: фєдоръ Красꙋнъ (1649 *РЗВ* 127 зв.).

КРАСЪШИЙ *прикм. в. ст.* Кращий: посоромочаю(т)сѧ за(с) и(ж) ю(ж) ѡ(т)мѣ-ны частоє в кꙋпова(н)ю шапо(к) и в҄ ви-бираню которая красъшаѧ и на головѣ кшта(л)то(в)нѣ(и) стои(т) (1596 *Виш. Кн.* 229 зв.).

КРАТА *ж.* (*стп.* krata) Ґрата, *діал.* крата: пан(ъ) Исак(ъ) присилал(ъ) до Ваша М(и)-л(о)сти г҃ крат(ы) (Гирлов, 1513-1515 *Cost. DB* 509); ѡ(т) кра(т) ковалєвъ зо(л)ты да(л) є(м) що роби(л) до шпиталя (Львів, 1592 *ЛСБ* 1040, 11); Пивница противко церкви, с дверми и с кратою деревяною (Пересоп-ниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298); почи́нишъ кра́ткꙋ те́жъ на кшта́лтъ сѣти мѣ́дѧнꙋю. оу кото́рой… бꙋдꙋтъ чєты́рє колца мѣдѧныи, кото́рїи вло́жишъ под(ъ) огни́щє олтарѧ. и бꙋдє кра́та ажь до полꙋолтарѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 104 зв.); ничого праве це-лого в том костеле и кляштори самым… не зостало… навет и краты з муровъ по-выдергали и побрали (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 374).

КРАТИТИСЯ *дієсл. недок.* (*цсл.* кратѣ-тисѧ) минати, проходити: ѡ(т)цъ иѡсифъ ба(р)зо ꙋнялъ нє глядячи на справє(д)ли-вую, алє взираючи на покрєвно(ст) сє(с)т-рє(н)ца злонравнаго а жєся ча(с) крати(лъ) и но(ч) наступала абы бє(з) кари злочи(н)-ца нє зошолъ хотѣли го в купу… всадити (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40 зв.).

КРАТКА *ж.* (*стп.* kratka) **1.** Решітка, *діал.* кратка: у томъ же скарбу окно не великое шкляное и кратка железная (Ло-качі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 368); transenna, a(e), ѡкно дрєвняноє, рєшо(т)ка, кра(т)ка, клѣт(ъ) пти(ч)ная (1642 *ЛС* 401); ѡчини́шъ те́жъ олта́рь длѧ́ пале́ньѧ во́нныхъ рєчи(и) з де́рєва нєгнї́ючогѡ… и поволоче́ш(и) єгѡ зо́лотомъ начистишимъ, такъ кра́ткꙋ єгѡ якѡ и стѣны в ко́ло и роги (серед. XVII ст. *Хрон.* 107 зв.).

2. Решітка (над вогнем): Огнищє: Кра́т-ка до пєче́ньѧ, ро́штъ (1627 *ЛБ* 79).

КРАТКИЙ, КРАТКЇЙ *прикм.* (*цсл.* кратъ-кыи) **1.** *(який має малу довжину)* короткий: ѻ́лтаръ бо то́кмѡ Попо(м) и Дїа́кономъ, а чєстуе́мъ и пѣвце́мъ // прє(д)олта́рїє, прї-ємшимъ рꙋкоположе́нїє ѡ(т) єп(с)па, вєрхъ главы́ имꙋщимъ постри́жєнъ, и носѧщимъ кра́ткїй фєлѡ́нъ, въєже чєсти́ чте́нїѧ и ап(с)толъ, пѣти Проки́мєны и Бг҃ъ г(с)дь

(Львів, 1642 *Жел. П.* 3-3 зв.); parma, parmula, щит, кра(т)кий, щитєцъ (1642 *ЛС* 30).

2. *(який триває недовго)* короткий: мало потєрпѣ(м) оу кратко(м) сємь житьи. а ввѣки радоватисѧ бꙋдємъ. ω х(с)с іс(с)є ω г(с)є нашє(м) (1489 *Чет.* 301 зв.); Вы же благочестивый руский народе, тѣсным евангельским путем в жизни сей краткой странствуйте, да во широкие пространства вѣчного живота и царствия небесного домѣститеся (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 161); Пре́то ты чл҃вѣчє, познава́й ма́рность вѣка сєгѡ́, и кра́ткїй живо́тъ тво́й вⸯ нє́мъ (Чернігів, 1646 *Перло* 123 зв.).

Див. ще **КОРОТКИЙ, КРОТКИЙ²**.

КРАТКЇЙ *див.* **КРАТКИЙ.**

КРАТКО *присл.* (*цсл.* кратъко) коротко, стисло: Если не можеш быстрым оком разсуждения прозрѣти, я тебѣ кратко все раздѣлы тѣ зовомого роду гананием ознаймую или оглавлю (1600-1691 *Виш. Кр. отв.* 170); А же бы еси знаками совершенными увѣрился, яко те, а не другие истинною в церкви правдивой Христовой знаходятся, кратко ти покажу (Там же, 174).

Див. ще **КОРОТКО, КРОТКО²**.

КРАТКОСЛОВЇЄ *с.* (*цсл.* кратъкословиє) короткий зміст: Ѡглавлєнїє писа(н)ного в книжцє сєй краткословїє (1599-1600 *Виш. Кн.* 200-201).

КРАТКОСЛОВНЫ *прикм.* Небагатослівний: Краткословны отвѣт Феодула, в святѣй Афонстѣй горѣ скитствующаго, против безбожнаго, лживаго потварнаго… писания Петра Скарги (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 159).

КРАТКОСТЬ *ж.* (*цсл.* кратъкость) лаконічність, лаконізм: Ѡ то(м) обши́рнѣє вⸯ правосла́вно(м) пи́санно (!) є(ст), кра́ткости мѣ(с)цє даючи и́ншоє ѡставꙋю (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв)* 28).

КРАТНО *присл.* Разово: Новократноє, сє кра́тно, свѣжєє, сє свѣжє (1627 *ЛБ* 78).

КРАТЪ *ч.* (*цсл.* кратъ) раз, розм. крат: ѡ(т) сєми цр҃ьвъ. .ꙁ҃. лѣтъ. мꙋчєнъ боудєши. .г҃. краты смр҃ти вкоусиши (1489 *Чет.* 178); tercenties, три(с)та кра(т) (1642 *ЛС* 395).

КРАШЕ *присл. в. ст.* Красивіше, гарніше: с послоушницєю цр҃ь славы є(ст). и красною красныи. крашє всѣ(х) сн҃въ чл҃вчьскы(х) (1489 *Чет.* 156 зв.).

КРАЍНА *див.* **КРАИНА.**

КРАЯТИ, КРАѦТИ *дієсл. недок.* **1.** (що чим) *(різати на шматки, частини)* краяти: днє́шнїи жидо́вє… стєрєгоу(т) того́ пи́лно, абы и́ншимъ ножє(м) кра́ѧлъ мѧсо. а инⸯши(м) сыръ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 94).

2. (що) *(розтинати тканину)* краяти, кроїти: Потомъ третего дня по удавеню… пришовъ есми до панее,… она кошулки жалобни крае (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 505).

КРАѦТИ *див.* **КРАЯТИ.**

КРАѦНЬЄ *с.* Крій, кроєння, *діал.* краяння: Кроє́нїє: рысова(н)є, кра́ѧньє (1627 *ЛБ* 56).

КРАѦТИСѦ *дієсл. недок.* Краятися. ◇ **сердце сѧ краєтъ** – крається серце: єдно ср(д)цє моє ѡ(т) си(л)нои жа́лости въ мнѣ сѧ крає(т) (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 6).

КРВАВЄ *присл.* (*стп.* krwawie) *(страждено, страдно)* криваво: Гдє ви́дѧчи жє южъ ча́съ пришо́лъ живо́тъ сво́й крва́вє положи́ти, Бра́тїю свою оупомина́лъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 73); Заты(м) тре́ба вѣдати, жє два ра́зы хс҃ прє(д) въскр(с)нїємъ за на́съ

сѧ ѡфѣровáлъ. Пєршый рáзъ на вєчєри ѡстáтнєй бєзкрóвнымъ спóсобомъ... Дрѹгимъ спóсобомъ крвáвє на кр(с)тѣ (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 13).

Див. ще **КРЪВАВО.**

КРВАВИЙ *див.* **КРВАВЫЙ.**

КРВАВИТИСѦ *дієсл. недок.* (*стп.* krwawić się) *(діставати кривавих ран)* кривавитися: Рáда бысь вмѣсто єго тóй Вѣнéцъ носи́ла, Самá сѧ зъ тѧжки́мъ бóлє(м) ты(м) вѣнцє(м) крвави́л(а) (Львів, 1631 *Волк.* 13).

КРВАВНИКЪ[1] *ч.* (*стп.* krwawnik) гематит, червоний залізняк: ha(e)matites, крвавникъ каминъ (1642 *ЛС* 213).

КРВАВНИКЪ[2] *ч.* (*стп.* krwawnik) вид мінералу: nasamonifes, крва(в)никъ камє(н) (1642 *ЛС* 277).

КРВАВЫЙ, КРВАВИЙ *прикм.* (*стп.* krwawy) **1.** Те саме, що **крывавый** у 1 знач.: ѹ авpáма... рана в головѣ крвавaѧ знати и(ж) ѡбѹшко(м) ѹдарєнаѧ (Луцьк, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 63); у Миколая Воротницкого виделом над левым оком на брви рану крвавую (Володимир, 1616 *АрхЮЗР* 1/VI, 447); видилемъ на твари правой рану крвавую... которую менил быти собе пястю ударену (Там же, 527); sanguindent(us), крвави(и) (1642 *ЛС* 361); *Образно:* новина была принєсєна ѡ(т) Рыму жє тамъ до(щ) пада(л) крвавы(и) и гра(д) якъ вєликїй якъ по(л)тора фѹ(н)та ѡлова (серед. XVII ст. *ЛЛ* 174).

2. Те саме, що **крывавый** у 2 знач.: зъ крвáвого ст҃(с)ртїй поєди́нкоу, тѣло мáючи зранєноє гвóздми на кр҃(с)тѣ жєлѣзными ѡ(т)стоупи́ти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 166); Ѡвъ зáсь зъ крвáвы(х) ѡ(т)ходи(л) звѣтѧ(ж)цєю плѧ́цовъ (Київ, 1632 *Євх.* 302); въ зáконѣ нáшомъ Лáски ѡфѣры двоѧ́кїи знайдѹтъ сѧ, Пєршаѧ кървáваѧ ѡфѣра... Дрѹгаѧ ѡфѣра бєзъкрóвнаѧ (Київ, 1639 *МІКСВ* 217); Ачъ тѧ дóсытъ, на лóжѹ крвáвомъ оузброéна Слáвы свóєй пристóйнє, носи́ла Беллióна (Львів, 1642 *Бут.* 4 зв.).

3. *(сповнений самопожертви)* жертовний. ◇ **крвавая шата** *див.* **ШАТА; послуга крвавая** *див.* **ПОСЛУГА.**

4. Те саме, що **кривавый** у 5 знач.: помененый Хмель... завзявши передъ себе злый, злосливый, непристойный и крвавый замыслъ... до себе велико мнозства розного хлопства... затегнулъ (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 138).

◇ **крвавая роса** *див.* **РОСА; крвавая слеза** *див.* **СЛЕЗА; речь крвавая** *див.* **РЕЧЬ; крвавый потъ** *див.* **ПОТЪ; каранє крвавоє** *див.* **КАРАНЄ; молоко крвавого поту** *див.* **МОЛОКО.**

Див. ще **КРЪВАВЫЙ.**

КРВЕТЕЧЕНЄ *с.* Кровотеча: мнóгїи чѹда тóй Истóчни(к) покáзовалъ... ины(х) миллióнами прáвє бóлѣзнєй оулѣчи́лъ... крвєтєчє(н)ѧ рóзныи Цари́цъ и иныхъ нєвѣстъ (Київ, 1631 *Син. Тр.* 815).

КРЕАТУРА *ж.* (*лат.* creatura) креатура: Зáцнымъ прéто и дороги́мъ нáчинъємъ éстъ, и́жъ на(д) вси крєатѹри Єго оуподобáлъ собѣ Г҃(с)дь (Вільна, 1627 *Дух. б.* 171).

КРЕВИНА *ж.* (*стп.* krzewina) кущ, корч: Ирисъ бовѣмъ въ сли́чныє фáрбы сѧ прибрала, Кришталóвый дóжчъ засхлóй крєви́нѣ вылѧ́ла (Львів, 1642 *Бут.* 5 зв.); Єстъ южъ овоцъ, єстъ зáцный, с тóєи крєви́ны. Нóвои кгды нащєпи́лъ Господáръ древи́ны (Там же, 6).

КРЕВКИЙ *прикм.* (*стп.* krewki) слабкий, нестійкий: овцы тежъ, яко прироженя кревкого будучы, неразмыслне, але ослѣпъ... на свою погибель бѣгутъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 113); жа(д)ны(м) спóсобо(м) быти

нє мо́жє, абы крє(в)коє и слабо́є тѣло на́шє, цѣлои но́чи нє спа(в)ши чꙋйно(ст) всєго днѧ бє(з) ѡтѧжа́лости оумы(с)лꙋ знєсти могло (серед. XVII ст. *Кас.* 30).

КРЕВКОСТЬ *ж.* (*стп.* krewkość) *(схильність до спокус)* слабкість, нестійкість: не хочу... я надъ вами пановати, але немощи и кревкости ваши на себе носити (Рим, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 483); Ѡповѣдилъ ємоу го́лосъ бж҃їй, иди ѧ боу́дꙋ с тобо́ю, повто́рє поча(л) сѧ вымовлѧ́ти бл҃гоговѣн҄наѧ дц҃а нє и(ж) бы мо́ци бж҃є(и) нє оуфа(л), а́лє ро(з)мы́сло(м) своє(и) крє́в҄кости на та(к) вєли́коую рє(ч) нє то(р)гав҄ сѧ мо́вѧчи (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 205); а лю́ди, хотѧ и бє(з) ли(ч)бы бꙋдє(м) мꙋдры, мно́го кро(т) блуди(м) и прирожє́нѧ на́шєго крєв҄ко(ст) ꙗ́вна є(ст) (Там же, 212); Нєвидо́мыхъ вѡ́дъ прєдѣлє́нїє, лє́чъ мы́сльных҄: то є́стъ крє́вкости в҄ ада́мѣ ска́жєной натꙋры, кото́рꙋю вы нога́ми во(з)дє́ржанїѧ и оуто(н)чєва́нїѧ тѣла, шєствꙋючи стєзє́ю за́повѣдїй Бж҃їихъ пєрєхо́дитє (Вільна, 1627 *Дух. б.* (передм.) 2 зв.).

КРЕВНОСТЬ, КРЕВЪНОСТЬ *ж.* Кревність, спорідненість: милостивый кнѧжє, ачколвє єсми парсꙋна дꙋховнаѧ, а вєджє єстли бы на то прийти мѣло, про тꙋю правдꙋ и крєвност мою, абых нє былъ в томъ и присѧгою моєю тєлєсною того поправовати готовъ, бо милостивый кнѧжє єстъ власнє крєвный наш (Жидичин, 1540 *AS* IV, 247); Я кнѧз Лєвъ Алєксандрович Сангꙋшкович Коширский,... бꙋдꙋчи сповиновачон крєвностю бра́тнєю и ѡдностайным гєрбомъ зъ... кнѧзємъ Романомъ... записꙋю... кнѧзю Романꙋ... Санкгꙋшкꙋ... имєнѧ свои (Камінь, 1571 *AS* VII, 381); и та(к) повинова(ц)тво линиєю повинова(ц)тва, а(л)бо крєвности провадячи пыта(м), хто бли(з)шы(и), надъ тєпєрєшни(х) поводо(в) (Кременець, 1611 *ЛНБ* 5, III 4053, 26 зв.); Крєвно́сть а́лбо сро(д)ство єстъ з҄вѧ́зокъ ты́хъ кото́рыє з од҄ноє кр҄ви походѧ́ть, та́къ жє́бы в҄сѣ тоєє́ж҄ крови оуча́стниками были, и до одного́ жъ корєнѧ албо пнѧ стѧга́лисѧ (Львів, 1645 *О тайн.* 169).

КРЕВНЫЙ, КРЕВЪНЫЙ *прикм.* (*стп.* krewny) **1.** *(рідний за кров'ю)* кровний: мнє вє(д)лє права прирожоно(г) яко крє(в)ному ѡпєкуну стрыю в опеку до лє(т) ихъ супо(л)ны(х) дорослы(х) присуди(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАЛ* 28, 1, 2, 11); и ѡвшє(м) ктобы ко(л)вє(к) з... сꙋсєдо(в) кро(в)ны(х) и нє крє(в)ны(х) и ѡ(т) пє(р)вши(х) и ѡ(т) послє(д)ни(х) записо(в) боронити и в ка(ж)дого права за(с) ꙋповати мы сами... пови(н)и бꙋдємы (Юсківці, 1576 *ЛНБ 5,* II 4044, 87 зв.); пафноу́тїй в ли́стѣхъ до крє́вныхъ бѣлихъ голѡ́въ и до дво(х) попѡ́въ до грєцы́и пи́саныхъ, вспомѧноу́лъ єго (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 89 зв.); я са(м)... бꙋдꙋ повинє(н) є(г) м(л) пн҃а алєксандра хрєницкого... ꙋ ко(ж)дого... судꙋ... ѡ(т) вшєляки(х) ѡсобъ крєвны(х) бли(з)ких и далєки(х)... боронити (Луцьк, 1613 *ЛНБ* 5, III 4054, 1 зв.); **кревноє звязаньє** *див.* **ЗВЯЗАНЄ.**

2. *(почуття, ставлення, притаманні рідним)* родинний: маючи я повинную кревную милость до детокъ зошлого брата моего,... // ...двесте копъ грошей дарую (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 113-114).

3. *у знач. ім. (той, хто перебуває у спорідненості з ким-небудь)* родич: не маючи я по себѣ потомства, записалъ есми на церковъ Божію тое село... то есми записавъ вѣчно и непорушно, отдаляючи отъ всѣхъ кревныхъ, близкихъ, и повинныхъ моихъ (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 12); А при том

были и того добрє свєдоми: Их Милость братѧ и крєвныє мои: пан Гаврило Василєвич Бокєй,… пан Илѧш Богѹшєвич Нєсвицкий (Суходоли, 1559 *AS* VI, 47); Записую… то все огулом, або здоймом, зо всим на все, правом своим прирожоным отдаляючы от всих близких и кревных своих,… на… пана малъжонка своего все право свое прирожоное вливаючы (Вовкові́, 1572 *АрхЮЗР* 8/VI, 385); того(ж) рокѹ и дня вышє(и) писано(г) поступила и подала в записи своє(м) доброво(л)но(м)… // млыны ставы ѡво згола нє ѡ(с)тавѹю(чи) сама на сєбє на крє(в)ны(х) бли(с)ки(х) и пови(н)ны(х) свои(х) ничо(г) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 33 зв.-34); ѡбыватє(л) мѹлта(н)ски(и), ѹма(р), и похова(н) в гро(б)ница(х) новы(х) того крєвныє взглєдомъ мѣсца и за спасєнїє єго дали злотыхъ… 10 (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 2); абы по (с)мє(р)ти моє(и) жадны(х) ро(с)ти(р)ковъ… мєжи дє(т)ми,… и инъшими крєвъними и повинъними моими,… нє было… тєстамєнътомъ ро(с)поряжаю (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 217); Ре́клъ г(с)дь до Мѡисе́ѧ: мо́въ до сщ҃е́нникѡвъ сыно́въ // Аарѡновыхъ: нєха́й сѧ нє ма́жѹтъ смєртѧ́ми сосѣдовъ свои́хъ, хи́ба кре́вныхъ а бли́зкихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 123-123 зв.); волъный поступокъ правъный не толъко кревъным его зоставуетъ, але и самъ правне чинити хочєтъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 309).

Див. ще **КРОВНЫЙ.**

КРЕВЪ *ж.* (*стп.* krew) кров: Дєми(д) Щєниє(в)ски(и)… пна Стефана Дє(д)ко(в)ского… потаємнє з домѹ своєго с по(л)гакѹ ѹ тва(р) пострєли(л)… и па(ст)вєчисє на(д) тєло(м) забитого… сєрє(д) двора покинѹ(в)ши псо(м) крє(в) лизати каза(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 18).

Див. ще **КРОВЪ.**

КРЕВЪНОСТЬ *див.* **КРЕВНОСТЬ.**

КРЕВЪНЫЙ *див.* **КРЕВНЫЙ.**

КРЕГУЛЕЦЪ *ч.* (*стп.* krogulec, *стч.* krahujec) яструб, *діал.* крегулець: ястрєбъ вєлики(и) три рубли грошє(и)… за рябъца або за крєгу(л)ца рубль (1566 *ВЛС* 99 зв.).

КРЕДИТОРКА *ж.* Кредиторка: небожчикъ …княжа его милость Корецкий,… посполу зъ малъжонкою своею… небозце панеи Маруше…, въ суме одинадцети тисечи и семсотъ золотыхъ Полскихъ, заставили маетность свою, въ повете Луцкомъ лежачую,… обликгуючи се съ потомками своими кредиторку свою, вышъменованую… отъ вшелякихъ импедиментовъ боронити и заступовати (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 6/I, 443).

КРЕДИТОРЪ *ч.* (*лат.* creditor) кредитор: За мѣнѹтѹ, котраѧ мє(жи) крєдитора(ми) мошковицєвы(ми) далємъ гро(ш) єі҃ (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 5); А // што се тъкнет остатка суми,… штос-мо водлугъ постановеня нашого… мели списати и у актъ кгродскихъ луцких… роборовати, але за хоробою моею до того прийти не могло, у розных кредиторовъ помененым кнежатамъ …на зънесене их зоставую и записую (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 85-86).

КРЕДИТЪ *ч.* (*лат.* creditum, *нім.* Kredit) **1.** Віра, довір'я: на томъ сеноде подлѣгать не хочемо, домышляючисе, же снать, подъ ее претекстомъ, зразу явное спротивенъство покриваючи и овшемъ, дъля зъеднанья собе кредиту, ркомо ся вернымъ пастыромъ нашимъ и… релѣи нашее показуючи, наконецъ, оную покинувшы, въ огиду подати (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 523).

2. (позика) кредит: Панъ Гану(с) Барътєль… попє(л)… нє можє выставити…, и ѡ крєдить у купъцовъ кгданьскихъ при(и)дє, прєто шацує собє шкоды,… на тридъца(т)

тисєчє(и) золоты(х) польски(х), а крєди(т) у купцовъ нє прєплачоны(и) (Луцьк, 1592 *ТУ* 225).

КРЕДО *с., невідм.* (*лат.* credo) **1.** *(у католицькій церкві Символ віри; музичний твір на текст credo в католицькій літургії)* кредо: Папежникъ: Кредо великое, которое и по сесь день въ костелахъ католицкихъ на мши спѣваютъ (1603 *Пит.* 12); чему декретъ по долгой дыспутацыи учынилъ, абы того словка и отъ Сына до Кредо не прикладали? (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 271).

2. *(назва книжки)* "Кредо": неда́вно про́шлы(х) ча́совъ вы́дали Новокрщє(н)цы кни́гѹ з҄ дрѹкѹ, на(з)ванѹю Кре́до (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 61).

КРЕЗЪ *ч.* (*лат.* Croesus, *гр.* Κροισοζ) *перен. (багач)* крез: Нєха́й тобѣ Смара́гды Крєзо́вє дарѹютъ, Нєха́й пра́цъ Гомєро́вых ри́тмы ouслѹгѹютъ (Київ, 1633 *Евфон.* 309).

КРЕЙДА *ж.* (*стп.* krejda, *нвн.* Kreide) **1.** Крейда: пинчукъ мє(л)... фа(р)бы фунто(в) по(л) в҃ а чаплико(в) иго(л) крє(и)ды шпилєкъ и фа(р)ботъ за ко(п) є҃ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 32 зв.); мѣлъ, вапно и тыжъ кре́йда (1596 *ЛЗ* 58); мѣлъ: Ва́пно, и ты(ж) кре́йда, а́лбо мѣлкость (1627 *ЛБ* 67).

2. Особова вл. н., *ч.*: Фєнна... и ми(с)ко ...вызнали, и(ж) продали имѣнѧ своє. которое имѣня прода(л) бы(л) яцко крє(и)да тєсть того истого миска (Львів, 1597 *Юр.* 17 зв.); Гараси(м) Крє(и)да (1649 *РЗВ* 182 зв.).

КРЕКЛИВЫЙ *див.* **КРИКЛИВЫЙ.**

КРЕКОТЪКА *ж.* (*стп.* grzechotka, krzekotka) *(дерев'яне калатальце)* брязкало, брязкальце: ѹ пѧтокъ вєликий кгды июдаша хлопѧта страшили тыми крєкотъками, в которого была нє голосна, мѹсєлъ зѹбами трєскѹ докладати (Острог, 1587 *См. Кл.* 17 зв.).

КРЕМЕНЬ *ч.* **1.** *(мінерал твердої породи)* кремінь: Писалъ той (*в ориг.* ти – *Прим. вид.*) листъ Юлій... што на приверненье въ зверхность папезкую приводити – естъ "зъ кременя воду вытискати!" (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 634); silex, cis, камє(н), крємє(н) (1642 *ЛС* 372); кре́мень silex (*Уж.* 1645, 26 зв.).

2. *(шматок такого мінералу для викрешування вогню)* кремінь: И бѹдєтъ подо́бный ѿц҃ъ крєме́ню ого(н) ма́ючєму, который єсли нє оуда́ритъсѧ жєлѣзо(м), огнѧ вы́пѹстити нє мо́жє(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 290).

КРЕМИДА *ж.* (*гр.* κεραμικός) цегла: оу камєнои (стєнѣ мѣсто) приготовивши. и постави(л) иконоу бж(с҃)твєного нєроукотворѣного ѡбраза. и свєчю вжєглъ прє(д) нєю. и запєчатлѣ(л) крємидою (1489 *Чет.* 268 зв.); назавтриє шє(д) єп(с)кпъ. розбивъ крємидоу. гдѣ показано ємоу мѣсто (Там же, 269).

КРЕМИНАЛНЫЙ *див.* **КРИМѢНАЛНЫЙ.**

КРЕМЪ *див.* **КРОМЪ.**

КРЕМЯНЫЙ *прикм.* Крем'яний. *У складі мікротопонімічної вл. н.* **Кремяный Пятъ**: врочище, прозываемое Кремяный Пятъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 6/I, 377).

КРЕМѦНЧАНИНЪ *ч.* *(мешканець Кременця)* кременчанин: повєдилъ пєрєд нами, ижъ ѡтєц жє нашъ, Казимєр, король... сѹдил єго с Крємѧнчаниномъ (Краків, 1518 *AS* III, 173).

КРЕНЦОНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* (*стп.* kręcony) кручений. ◇ **шолкъ кренцоный** *див.* **ШОЛКЪ.**

КРЕОВАНЫ *дієприкм.* (*стп.* kreowany) обраний, призначений: Соуть досы́ть и їн-

шїѣ побожны́є справы щодробливость, и м҃лсть знак вѣч. славы, єст свѣдком ты(х) цнω(т) ваших свѣжо крєованы на стан доктрва, ваши(м) хлѣбо(м) промованы (Венеція, 1641 *Анаф.* 22).

КРЕПИТИСЯ *див.* **КРѢПИТИСѦ.**

КРЕПКИЙ *див.* **КРѢПКИЙ.**

КРЕПКО *див.* **КРѢПКО.**

КРЕПОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* krepować) **1.** (кого) Поневолювати, сковувати: Мы́слєннаго Сампсо́на ю́жъ о́то крєпꙋ́ютъ, Смє́рть ємꙋ поно́снꙋю бєзви́ннє готꙋютъ (Львів, 1631 *Волк.* 12 зв.).

2. *Перен.* Німіти, заклякати, ціпеніти: справєдли́выи выкрика́ютъ, а грѣшныи крєпова́ны быва́ютъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 272).

3. *Перен.* (що) *(утримувати від здійснення чого-небудь)* застерігати, стримувати: Алє м҃л(с)ть рꙋки ω(т) ка́рности крєпꙋ́єтъ, Ми́лость тєбє ω(т) по́мсты, ω Па́нє, гамꙋ́є(т) (Львів, 1631 *Волк.* 12 зв.).

Див. ще **СКРЕПОВАТИ.**

КРЕПОСТЬ *див.* **КРѢПОСТЬ.**

КРЕПЪКИЙ *див.* **КРѢПКИЙ.**

КРЕПЪКО *див.* **КРѢПКО.**

КРЕСАТИ *дієсл. недок.* (що) *(добувати іскри, вогонь)* кресати: Ab vero крєшꙋ (*Уж.* 1645, 63); **яросги огонь кресати** *див.* **ОГОНЬ.**

КРЕСИВО *с.* (*стп.* krzesiwo) кресало, *діал.* кресиво: igniarium, крєсиво, ωгниво (1642 *ЛС* 224).

КРЕСКА, КРИСКА, КРЫСКА, КРѢСКА *ж.* (*стп.* kreska) риска, штрих; знак: А єсли́жъ хто бꙋдєтъ смѣти, жє ω старозако́нны(х) приказа́нѧ(х) то́ мо́ви(л) Сн҃ъ Бж҃їй,... Іώта Єдина а́лбо єдина кре́ска ω(т) за́кона нє зги́нєтъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 197); Чръта: Прави́ло. лїнѣѧ, якъ то, – Іώта, кри́ска, я(к) то (1627 *ЛБ* 156); кандидато(в) на ста(р)шы(н)ства чотыро(х) ωписованя(м) бо(л)шо(с)ти крысо(к) показалы(х), зго(д)нє ωбра(в)шы ꙋпросили ωны(х) абы бє(з) жа(д)ной вымовы, тои працы по(д)няли ся (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043); крѣска Nota (*Уж.* 1645, 21); та(к) мно́го зволо́ки ча́сꙋ нє чи́нѧчи жє́бы зача́той лѣтє́ры слꙋшный к҅шта́л҅тъ вы́правилъ, алє нєдоко(н)чє́нꙋю крѣскꙋ лѣтє́ри зо(с)тавꙋє (серед. XVII ст. *Кас.* 39).

КРЕСЛО *див.* **КРѢСЛО.**

КРЕСНЫ *див.* **КРЕСТНЫЙ.**

КРЕСОВЫЙ *прикм. (який має крем'яний замок)* крем'яний. ◇ **пулгакъ кресовый** *див.* **ПУЛГАКЪ; ручница кресова** *див.* **РУЧНИЦА.**

КРЕСТ *див.* **КРЕСТЪ.**

КРЕСТИАНСКІЙ *див.* **КРЕСТИЯНСКИЙ.**

КРЕСТИКЪ *ч. (основний символ і предмет християнства у вигляді стрижня з поперечкою)* хрестик: з волєю пановъ брати(и) за жаданє(м) п(н) грїгорого Морозова... ґды даровалъ, до котрого справуючи звѣзду, ложницу... приложилє(м)... срєбра, крєсти(к)... и нѣцо цато(к) ω(т) срєбра фолнєро(м) даного, котроє важи(ло) лотовъ по(л)тора (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 2 зв.); Крєстиковъ три срѣбрныхъ и гри́вєко(к) (!) малыхъ двѣ (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-1, 263); 2 кади(л)ница... трохи ста(р)шая... ꙋ каждого ла(н)цꙋшка крє(с)тикъ з дзво(н)ками (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 8).

Див. ще **КРЕЩИКЪ.**

КРЕСТИЛНИЦА *див.* **КРЕСТИЛЬНИЦА.**

КРЕСТИЛЬНИЦА, КРЕСТИЛНИЦА *ж.* (*цсл.* крєстилница) хрестильниця, хрестильня: Кирил... кгды крестился, в той

часъ у крестильницу наплюгавил, што то было знаком злым и лихим (Львів, 1605-1606 *Перест.* 30); крєсти(л)ница, и мѣдница цєновыє (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-2, 260).

КРЕСТИНЫ *мн.* Хрестини: И, якъ в҄ кóждый рóкъ родúны, тáкъжє кр҃(с)тúны, лю́дє прє(д) ты́мъ и тєпéръ úндє своúх(ъ) срóдникѡвъ ѡбъходúли (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 164); крєстúны baptisma (*Уж.* 1645, 39).

КРЕСТИТЕЛОВЪ *прикм. (який стосується Івана Предтечі)* Хрестителів. ◇ **рождество крестителово** *див.* **РОЖДЕСТВО.**

КРЕСТИТЕЛЬ, КРИСТИТЕЛЬ, КРЫСТИТЕЛЬ *ч.* (*цсл.* крьститєль) **1.** *(титул святого Івана Предтечі)* хреститель: названъ... кр(с҃)титєль потомꙋ. што(ж) кр(с҃)тилъ г(с҃)а нашє(г) іс(с҃) х(с҃)а. въ єрданѣ рєцѣ (1489 *Чет.* 39); она... рєкла мт҃ри своєй. чого маю просити. а мт҃и єй рєк҄ла. проси головы ïѡа(н)на кр(с)тлѧ (1556-1561 *ПЄ* 149); ся боятъ, ажъ муть такъ ходити, коли муть ихъ кортати, якъ Іоанъ креститель (XVI ст. *НЄ* 153); бы(л) чл҃къ посла(н)ный ѡ(т) б҃а проро(к) вєлікый имѧ ємоу было іѡа(н) и крє(с)титє(л) // ст҃ыи (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 43-43 зв.); Що Кр(с)титєль Ст҃ый слы́шалъ, и ѡ́чнє вúдѣлъ Тóє яко свѣдо(к) пéвный, всѣмъ оповúдѣл҄ (Львів, 1616 *Бер. В.* 92); Ст҃ій “ѡанъ Крєститєль мовитъ до Ада: Смути ся, Адє, плачъ и лямєнтуй во вѣкъ Гди идєтъ до насъ Богъ и чєловѣкъ! (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 21).

2. *(назва церковного свята; також календарна дата – 7 липня)* Різдво святого Івана Хрестителя: Кꙋпала на кр(с)тлѧ оýтопѣтє, и ѡ́гнєноє скаканѧ ѡ(т)сѣчѣтє. гнѣває(т) бо сѧ кр(с)тль на зємлю вашꙋ (п. 1596 *Виш. Кн.* 259); **рожество светого Крестителя Господня Иоана** *див.* **РОЖЕСТВО; рожество светого Ивана Крестителѧ** *див.* **РОЖЕСТВО;**

(назва церковного свята; також календарна дата – 20 січня) Собор святого Івана Хрестителя. ◇ **свято Яна Крыстителя** – Собор святого Івана Хрестителя: и такъ тежъ много копъ на светое Нарожене Панское, с такъ много муки, яко вышей есть выражоно мѣрами збожя... от близъко пришълого свята Яна Крыстителя почавши, и так... презъ всѣ часы живота моего (Луцьк, 1559 *АрхЮЗР* 8/VI, 67); ◇ **святого иоанна Кристителя** – Собор святого Івана Хрестителя: Рокꙋ того(ж) в дє(н) ст҃го иѡа(н)на Кри(с)титєля, По б҃гоявлєнию ѡ(т)ворили пꙋшкꙋ манасты(р)скꙋю (Львів, 1610 *ЛСБ* 1046, 4 зв.);

(назва церковного свята; також календарна дата – 11 вересня) Усікновення голови святого Івана Хрестителя. ◇ **стѧтѧ Іоанна святого крестителѧ** – Усікновення голови святого Івана Хрестителя: в҄ пóстѣ тєжъ ѡ(т)правовáти потрєба... дєнь ...// ...стѧ́тѧ Іѡáнна ст҃óгѡ кр(с)тúтєлѧ (Львів, 1646 *Зобр.* 36 зв.-37).

КРЕСТИТИ, КРЪСТИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* крьстити) **1.** (кого, що і без додатка) *(хрещенням здійснювати обряд покаяння, очищення)* хрестити: Быль ïѡан҄нь на поустыни, кр(с)тиль и проповєдаль кр(с)щєнїє покааньïа (1556-1561 *ПЄ* 129 зв.); Пуйдѣте, научѣтє усѣ языкы и крестѣтъ ихъ у отца, и сына, и светого духа (XVI ст. *НЄ* 199); всѣмъ онымъ не мѣлъ того чинити, котории едно въ Него вѣрютъ (!) и презъ воду и Духъ знову ся отрождаютъ, то есть иле ихъ крестятъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 55); éсли нє бы́ло Тѣло, Іѡáннъ кого Кр(с)тúлъ (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 125 зв.); я́кожъ Крєщéнїє

нємова́токъ было за ча́сωвъ Ап(с)лскихъ ве́длугъ свѣдо́цства Дѣа́нїй з҆ главы́ ѕ҃і, гдє чита́ємω, и́жъ Ап(с)лъ Па́вєлъ Кр(с)ти́лъ в҆вєсь домъ Ли́дїи (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 905); **крестити огнемъ** – очищати: ω(т)повѣдиль іωаннь всѣ(м) гл҃а́,... грѧдє(т) бо за́ мною сил҆нѣйши(и) ни(ж)ли я кото́рого(ж) то нє є(ст) єсмь годє(н) ро(з)вѧ́зати рємє́нѧ обоу́ви єго, то(т) ва(с) кр҃(с)тити боудє(т) дх҃омь ст҃ы(м) и огнє(м) (XVI ст. *УЄ Літк.* 7).

2. (кого і без додатка) *(здійснювати обряд Таїнства Хрещення)* хрестити: на потрєбы є(з)дити вє(н)чати кр(с)тити... ω(т)ню(д) в чужо(м) прєдѣлє нє маємъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); И за то вєликоє то(м)лєньє в рогатинѣ бра(т)ству ѹмножило(с) дєтє(и) и(х) нє кр҃щєно. мє(р)твы(х) нє погрєбано (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1); абовѣ(м) коли́ дѣтѧ ма́лоє крща́ємъ нєочєкива́ємъ во́ли єго... а́лє ωчєкива́єм(ъ) во́ли кѹма албо кѹмы а́л҆бо того кото́рый кр(с)титъ (Львів, 1645 *О тайн.* 9).

3. (кого, що) *(просвіщати хрещенням; навертати у християнство)* хрестити: ст҃ыи ива(н). многа чюдєса чинї(л)... постави(л) єп(с҃)кпы многиє попы. и наоучи(л) и(х) кр(с҃)тити. и пр(и)водїти людї к(о) х(с҃)у (1489 *Чет.* 195); Таковы(м) бл҃гословєниємъ почтилъ и оувє(л)билъ бгъ... вєли́кого влади́мєра. прєсла(в)но. и много чѹдно кр(с)тишаго зємлю рѹскѹю (Острог, 1587 *См. Кл.* 1 зв.); О, презацное княжа! леторосли благочестивая великого Володымера, крестившого Рускую землю! (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 999); пресловутый монарха Володимеръ... взявши отъ преречоного Сергія, патріархи... и епископы, и пресвитеры, которіи, до Кіева прибывши, крестили Россовъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 771).

4. (кого чим) Бити, карати, *діал.* хрестити: но сами до зє(м)лѧ по(л)скои идоу(т), и наши(х) бра́тїй... до сєбє бєроу(т) и кр(с)тѧть и(х) са́блѧми, ба́саликы и нагайка́ми (к. XVI ст. – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 113 зв.).

5. *Перен.* (що, кому) *(розцінювати якимнебудь чином)* називати; уявляти: хо(т) сѹ(т) рєчы Мнѣ (!) ѹда(т)ныє и здаю(т)ся про(ж)ныє: можє и(х) к҆то собѣ кръстити, и(ж) су(т) Грѹ(н)товныє, єдна(к) що на мєщано(м) ωстро(з)ки(м) придало то ся вши(т)ко в ты(х) ры(т)мѣхъ шырѣ ωписано (1636 *Лям. о пр.* 1).

Див. ще **КРЕЩАТИ.**

КРЪСТИТИ *див.* **КРЕСТИТИ.**

КРЕСТИТИСЯ, КРЕСТИТИСѦ *дієсл. недок. і док.* (*цсл.* крьститисѧ) **1.** (от кого і без додатка) *(проходити обряд покаяння, очищення)* хреститися: Тог҆ды выхожали к нємоу изь їєр(с)лима, и зо всєй їоудєи... // а кр(с)тилисѧ во иωр҆дани рѣцѣ ω(т) нєго исповѣдающє грєхи своѧ (1556-1561 *ПЄ* 26-26 зв.); У сюмъ евангеліи естъ написано, якъ пушовъ Христосъ, л҃ лѣтъ минувши, ико Іоанови крестити ся (XVI ст. *НЄ* 202); Одинъ естъ Іерусалимъ... и една земля жидовская, въ которой ся Іисусъ Христосъ родилъ, в Ердани крестился (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 839); Христосъ крєсти́тсѧ ω(т) Ї́ωанна во Ї́єрда́ни (*Уж.* 1645, 78).

2. *(проходити (пройти) обряд хрещення)* хреститися, охреститися: и мнози почали вѣровати во х(с҃)а. и кр(с҃)титисѧ (1489 *Чет.* 225 зв.); якъ єсмы сѧ спочa(т)кѹ вѣри во Хр(с)та крєстили... и привєдєни єсмо ω(т) тє(м)ности на свѣтъ (Львів, 1596 *ЛСБ* 301, 1); Пуйдѣте, проповѣдуйте евангеліе по всему свѣту, кто вѣру иметъ и креститъ ся, спасенъ будетъ (XVI ст. *НЄ* 10); бою

жє сѧ ихъ сѣти постарѣли и подѣравили ижє и(х) нє могоу(т) полатати ничимъ. Хыба бы въсхотѣли оувѣрити и кр(с)ти́тисѧ (XVI ст. *УИ* 1911/2, 73); А хто повто́рє крєсти(т)сѧ, або поновлѧ́єтъ сѧ в҄ пока́анiє крєще́нïємъ, то(т) ве́длѹгъ Ап(с)ла распина́єтъ Ха (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 87); Доро́слый... е́слибы нє хотѣ(л) кр(с)ти́тисѧ, а другíй бы єго ѡкрєстiлъ а́лбо до того примѹсилъ тогдыбы нє было ва́жноє крєще́нiє (Львів, 1645 *О тайн.* 21); На то(т) ча(с) бовѣ(м) повто́рє кр(с)ти́тисѧ ничо́го нє помо́жє(т) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 902).

3. (от кого з ким) *(приймати християнство)* хреститися: вы... вызнаєте, иж были єсте в послушенстве... патріарха от которого вся Руская земля от всходу солнца аж до полночи з Слованы, з Болгары и зъ Сербами крестилася (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44).

4. *(символічно рукою на собі зображувати знак хреста)* хреститися: Въ тъ(ж) днь сло(в) о нє вмѣющи(х) кр(с)титисѧ: Мнози єсть нєразѹмнии чловци. махають по лицю своємѹ. и по плєчима роукою своєю (1489 *Чет.* 286 зв.); кр(с)то(м) хвы(м) до цркви пришє(д)ши кр(с)титисѧ нє соромѣ(и)тє (1596 *Виш. Кн.* 223); Въ тыи теды тры имена вѣримо и крестимося, яко мы отъ божественного писанія научили (1603 *Пит.* 13); Пи́л҄ности потрєба вєли́кои в҄ слѹха(н)ю, и раз҄сѹжда(н)ю грѣхо́въ ка́ющогосѧ, спочаткѹ а(ж) до ко(н)ца, бы тє(ж) и на(и)тѧжшыє были, нє має(т) з҄ сєбє́ пока́зовати стра́хѹ альбо задиве́ньѧ, а́л҄бо ѡбридли́вости: напры́кладъ: мо́р҄щачи тваръ, ал҄бо крєстѧчи́сѧ, албо плю́ючы (Львів, 1645 *О тайн.* 90).

5. *Перен.* Терпіти, страждати: Дрѹгоє е́стъ Крщє́нiє кро́вiю, за Ха Пна вылѧ́ною, таковы́м҄ Крєще́нïємъ крєсти́лисѧ ты́и ко́рыи бєз҄ ѡ́крєщє́нïѧ во́дногѡ за ѹвѣрє́н҄є в҄ Ха оумѹчєны зоста́ли (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 903); **в огни креститисѧ** – горіти в пекельному вогні: Чи́стимисѧ по́ крщє́нiи нахѡдѣмѡ, И в҄ о́номъ огни́ крєсти́тисѧ нє хотѣмѡ (Львів, 1616 *Бер. В.* 94); **крещеніємъ креститися (креститисѧ)** – обирати хресний шлях: Ци можете пити погаръ, котрый я маю пити, крещеніемъ, котрим я крещу ся, крестит(и) (*в рук.* крестите – *Прим. вид.*) ся? (XVI ст. *НЄ* 39); Учєнико́вє... обєцѹют҄сѧ и кѹбокъ вы́пити, и крєще́нïєм҄ крєсти́тисѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 157).

КРЕСТИЧОКЪ *ч.* Хрестичок, хрестик: за то даровалъ црькви бжо(и) золоты(х) 20. и мисо(ч)ку срѣбрною поломаную и кре(с)тичокъ малє(н)ки(и) (Львів, 1636 *ЛСБ* 1043, 46).

КРЕСТИЯНСКИЙ, КРЕСТИАНСКІЙ, КРЕСТÏАНЬСТÏЙ *прикм.* **1.** *(який стосується християнства)* християнський: O oу weliki Korolu Sándro Cáru, Proszu tebe czeresz krestyánsku wiru: Ne day zábiwáty Oycá Mikity (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 7);

(який сповідує християнство) християнський: И сïю... кни́гѹ... к лѹчшємѹ пооуче́нïю... да́ли... а наипа́чє жє в ны́нєшнïй мѧте́жъ ми́ра сєго, поне́жє мно́зи кр(с)тïа́ньстïи лю́дïє... в҄ вѣрє поколєба́шасѧ... чита́ниємъ возмо́гѹтъ сєбє́ испра́вити (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552 тит. 1 зв.).

2. *(який стосується християнина, належить йому)* християнський: болшая част мисъта домов такъ крестиянскихъ, яко и жидовскихъ пустъками стоят, в которых ныхто не мешкает (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 149).

КРЕСТНЫЙ, КРЕСНЫ *прикм.* **1.** *(який стосується хреста, на якому карають через розп'яття)* хресний: Гъ... тръпѣ(л) ра(н)

жи́довъ є̑, п̑ и пѧ(т) ра(н) гво(з)ны(х) кр(с)тны(х) вєли́кы(х) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 40 зв.); **древо крестное** *див.* **ДРЕВО; паликъ крестный** *див.* **ПАЛИКЪ; крестная смерть** *див.* **СМЕРТЬ; столпъ крестный** *див.* **СТОЛПЪ.**

2. *(мученицький, тортурний)* хресний: єслибы // тѣло тоє нє мо́гло тръпѣти бри́твы стр(с)тной и мєча кр(с)тного, алє за́вшє было прєсвѣтлоє, нѣкды бы оу́мръти нє могло (поч. XVII ст. *Проп. р.* 268 зв.-269); **крестная смерть, смерть крестная** *див.* **СМЕРТЬ.**

3. Жертовний: сна́днє с҆ по́стнои пѹщи поси́лєни Кр(с)тною соло(д)костю вы́шовши, до пожада́нои дѹхо́вногѡ ѡ(т)новє(н)ѧ ѡ(т) Х̑а... и... ѡбѣца́нои зємли в҆ні́йти могли́ (Київ, 1632 *МІКСВ* 272).

4. *(який стосується символу віри)* хресний: стра́шны єстъ нєприѧтєлє(м) гєр҆бъ крє(с)тны (Вільна, 1596 *З. Каз.* 77); **знакъ крестный** *див.* **ЗНАКЪ; знаменіє крестноє** *див.* **ЗНАМЕНИЄ; сила крестная** *див.* **СИЛА; слово крестноє** *див.* **СЛОВО.**

5. *(пов'язаний з обрядом хрещення)* хрещений. ◇ **батко кресни** *див.* **БАТКО.**

КРЕСТОВЪ *див.* **КРЕСТОВЫЙ.**

КРЕСТОВЫЙ, КРЕСТОВЪ *прикм.* *(у формі хреста)* хрестовидний: Сватови(д)но кре́стово зна́мєніє. Оупєрєжа́єтъ Ц̑ра, и ѡб҆ѧ́витъ при́стиє растѧ́того (!) пєрвѣй (Київ, бл. 1619 *О обр.* 47); **дерево крестовоє** *див.* **ДЕРЕВО.**

КРЕСТОНЕНАВИДЕЦЪ *ч.* Той, хто не поклоняється хресту: Ѡ(т)повѣдаю ти, нєвстыдли́вый крєстонєнави(д)чє: взає(м) пыта́ючи тєбє (Київ, 1632 *МІКСВ* 277).

КРЕСТОНОСЕЦЪ *ч.* Поборник християнства: а крестоносцы, будущаго вѣка сынове, поруганы, укорены и оболжены быти мают, яко рече хто? (1608-1609 *Виш. Зач.* 225).

КРЕСТОНОСНЫЙ *прикм.* **1.** Мученицький, страждальний: костел... повергши крестоносный и смиренный образ христов, на честь и славу свѣта сего выдрався (1608-1609 *Виш. Зач.* 224).

2. *(сповнений пожертви)* жертовний: Гдє крєстоносноє житіє иноческоє (1596 *Виш. Кн.* 260 зв.);

тяжкий, виснажливий: Таков бо есть ее закон своеволный: с под ярма тѣснаго и крестоноснаго и прискорбнаго жития и пути, ведущаго во живот вѣчный, выламавшися и вискочивши, буяти, шалѣти и бѣсоватися; бо тежь и наставников и учителев... тая юная и шаленая имѣет (1608-1609 *Виш. Зач.* 202).

3. Ставропігійський: Всеподобнейшему... господину Иосифу... проповѣднику слова Христова общежительнаго монастыря церкви сошествія св. Духа́ крестоносного братства Виленскаго, ласка, покой и милосердія отъ Христа Бога (Корсунь, 1625 *КМПМ* I, дод. 273); Нам вєлицє ласкавы(и) П̑новє братиѧ бра(цт)ва ст̑го крєстоносно(г) лво(в)ско(г) (Вільна, I пол. XVII ст. *ЛСБ* 500, 1); Вєлєбнымъ г̑дно(м) о(т)цє(м) и бл̑гочєстивы(м)... пн̑о(м) братїя(м) кр(с)тоно(с)ного бра(т)ства // лѹцкаго (Городок, 1640 *ПВКРДА* I-1, 149-150).

КРЕСТОНОШЕНЄ, КРЕСТОНОШЕНЬЄ *с.* Терпіння, страждання: ро(з)умѣє(ш) на покоу́тѹ, оубо(зс)тво, кр̑(с)тоношє(н)є, и съвлєчє(н)є ми́ра и похо́тє(и) єго (1596 *Виш. Кн.* 253); Толко тот один, – а не покорою христовой и крестоношеньем, терпѣнием покорил и поневолил (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 179).

КРЕСТООБРАЗНО *присл.* Хрестопо-

дібно: правая… рука тѣла его, якобы на благословеніе по обычаю крестообразно палци зложивши мало отъ персій поднята, видѣна была (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 773).

КРЕСТОПОКЛОННЫЙ *прикм.* Хрестопоклонний. ◇ **крестопоклонная недѣля** *див.* **НЕДѢЛЯ.**

КРЕСТОСТРАДАТЕЛНЫЙ *прикм.* Мученицький, страждальний: Колико, собою изобразив, показал и научил; и послѣдностию ног умытия учеником, и нищетою не имуще, гдѣ главу подклонити, и безчестием крестострадателное смерти (1608-1609 *Виш. Зач.* 211).

КРЕСТЪ, КРЕСТ, КРЪСТЬ *ч.* (*цсл.* крьстъ) **1.** *(стовп з поперечкою у верхній частині, який у стародавньому Римі був знаряддям страти)* хрест: на то(м) свєто(м) кр(с҃)тѣ. г(с҃)ь нашь іс(с҃)ъ х҃с. пригвоздити далъ свои стыи рȣки (1489 *Чет.* 20 зв.); пилать пакь тамь и титоуль написаль. и поставиль на крєстѣ. а было написано. і҃с назаранинь цр҃ь жидовˀскый (1556-1561 *ПЄ* 431 зв.); Спыталъ бымъ тебе, ѳилялете,… якое мы Тело Хрыстово теперъ прыймуемъ, чы мерътвое, которое висело на крестѣ…, чыли жывое и ожывляющее, якое теперъ седитъ одесную Бога Отца Своего зъ душею и божествомъ (Вільна, 1599 *Ант.* 747); чомъ сесе лишивъ Христосъ, одинъ самъ добывъ и потокмивъ смертю своевъ и кровлювъ, што прулявъ еи на крестѣ (XVI ст. *НЄ* 142); Сынъ человѣческій выдан єст архієреом и поганом на поруганіє, и распинаючи, насмѣваются мовячи: єсли єси Сынъ Божій, снійди со креста (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48); Теды роты жолнѣрства зась ся скупивши: И гурмомъ вкругъ збавителя оступивши, Ажъ до Голгоѳы го съ Крестомъ провадили (Львів, 1630 *Траг. п.* 163); Тогда́ Бг҃ъ посила́єтъ дво́хъ за́цныхъ людє́й, абы до́брій оучи́нокъ показали… и тѣло єгѡ снѧли съ кр҃(с)та (Чернігів, 1646 *Перло* 92); **взыйти на крестъ** – зійти на хрест: А про́то(ж) и́жъ Г҃ъ нє сты́дилъсѧ взыйти́ на́ кр҃(с)тъ, и нє посты́ди(т)сѧ зˀ ны(м) пріити́ сȣди́ти (Київ, бл. 1619 *О обр.* 62); **честного Креста** – *(назва церковного свята, а також календарна дата)* Воздвиження Чесного Хреста: один ярмарок на святки, другий на ден Честного Креста, третий на ден светое Ягнѣшки (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 129); **воздвижениє Честного (Честнаго) Креста, воздвїжениє Креста, Креста Честного воздвѣжиниє** *див.* **ВОЗДВИЖЕНЄ; уздвиженѧ чесного крѣста** *див.* **УЗДВИЖЕНѦ.**

2. *(предмет і зображення хрестовидної форми як символ християнства)* хрест: того ст҃го кр(с҃)та. со страхомъ цѣлоующє. ѡ(т)ложѣмъ ѡ(т) сєбє всѧкȣ злобȣ (1489 *Чет.* 29); ѡстатком того срѣбра, єстли сѧ што ѡстанєт, крєстъ срѣбрєный вробити (Острог, 1539 *AS* IV, 207); кн҃гнѧ… ȣ мєнє заставила… бо(л)ши(и) крєстъ срєбро(м) ѡпра(в)лєны(и) позлоти(с)ты(и) (Ковель, 1578 *ЖКК* I, 118); на той завесе крестъ перловый, около креста перлы сажено, на той же завесце пукликовъ сребреныхъ 79 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 366); Крєстˀ сѧ Хрїсто́въ сла́вою вѣрны(х) имєнȣє(т), имˀ сѧ самы(м) Апостолъ хвали́тъ ро(с)ка́зȣє(т) (Єв'є, 1611 *Епігр. Ог.* 2); А печать носитъ на воску бѣломъ – образъ Петра апостола со крестомъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1157); Хра(м) ст҃го… Гєѡ(р)гиѧ… ѡбнажє(н) изо …съкровы(щ), рызъ єпитряхилє(в) кєлиховъ крєсто(в) събра(н) ни пры єдино(м) жє съєздѣ срєбрєно(м) и злато(м) ѡставлє(н) (Ірклиїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37);

воздвизальный крест, крестъ воздвизальный – хрест, який піднімаютъ у свято Воздвиження Чесного Хреста: крє(ст) срєбрънь(и) по(з)лоти(с)ты(и) во(з)двиза(л)ны(й) то має(т) єго мл(ст) ѡ(т)дати по животє моє(м) до цє(р)кви (Осмиловичі, 1576 *ЖКК* I, 76); были въ скарбе церковномъ… одинъ крестъ золотый воздвизальный (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 233).

3. *(геральдичний знак)* хрест: На кони рыцєръ з мєчємъ значи(т) мєзъство, а кр҇тъ мѣсацъ и звѣзды набожєн҄ство (Острог, 1607 *На г. Остр. Лѣк.* 1 зв.); кр(с)тъ тєж҄ за гєрбъ є(ст) надано Бо с҇облйвость оузнано В҄ том҄ Домѹ (Київ, 1623 *МІКСВ* 79); Лєбєдь, абданкъ, подкова, и при Кр(с)тѣ стрѣлы, Твоєи слѹжа(т) дѣлности (Київ, 1625 *МІКСВ* 134); Придано крє(ст), знакъ пєвный мє(н)жного звѣтазства, Прє(з) крє(ст) всѣ з давны(х) часо(в) триѹмфѹют҄ пан҄ства (Львів, 1645 *На г. Жел.* тит. зв.).

4. *(молитовний жест християн)* хрест: с҇тая варвара. сотворила знамѣниє ч(с)тного кр(с)та своимъ пєрсто(м) (1489 *Чет.* 85); Кре(с)то(м) хвы(м) до црк҇ви прише(д)ши, кр(с)титиса не соромѣте (1596 *Виш. Кн.* 223); Егда же уже в лож и прелест, папо римский, уплутал еси, похвалился еси… яко… на лож пременил… причастие тѣла христова, крест, крещения, вѣнчание, погреб (1588-1596 *Виш. Кн.* 140); Пєрє(д) тым злочєстивыми прєслѣдовниками были царѣ, а нн҇ѣ… входачи на порогъ Црковный …Кр(с)тъ Хв҇ъ выражаю(т) на свои(х) чолах (Київ, 1625 *Злат. Н.* 130 зв.); **крестъ христовъ** – *(молитовний жест християн)* хрест: **знакъ креста** *див.* **ЗНАКЪ.**

5. *Перен. (страждання, випробування)* хрест: То ся разумѣєть дѣиство креста: претръпѣти скарби… ган҄бы, телесныя болезни (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 23); Если же еси его ученик… покажи ми // во своем в костелу петрову правду и вѣру, любовь… крест и смерть (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 181-182); Потымъ …уздоровляючи вшелякую немоцъ и недостатокъ людскій, утерпѣлъ для насъ крестъ и смерть и погребеніе (1603 *Пит.* 92); кр(с)том҄ и см҇ртю своєю, звѣлъ битвѹ съ кнази пєкє(л)нім(и) (Чернігів, 1646 *Перло* 132 зв.); **взяти крестъ (свой), (свой) крестъ взяти** – *(бути готовим на все задля християнських цінностей)* взяти (свій) хрест: Взявші кр҇ть свой, а ѡн засмутившис҄ с той мовы пошол҄ з жалостью. Бо мног богатства мѣл҄. іс҇ пак посмотрил҄ ѡколо (Володимир, 1571 *УЄ* Вол. 63); Кождый который вырєкаєт҄са сєбє; свой крєстъ нєхай возметъ: вєдлѹгъ своєй силы **(Київ, 1637 УЄ Кал. 125)**; **(свой) крєстъ двигати** – те саме, що **крестъ нести**: Кождый… якій зможетъ, такій крєстъ нєхай двигаєтъ **(Київ, 1637 УЄ Кал. 125); крестъ зносити (зношувати)** – те саме, що **крестъ нести**: Пaтаа є(ст) кр(с)ть тръпливє зносити и яко написано (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 233); Так же повиннисмо Его слухати и скромней зношувати крест, то ест утиски, бѣди и недостатки всякіе (Вільна, 1600 *Катех.* 13); **крестъ нѣсти** – *(бути готовим на все задля християнських цінностей)* хрест нести: нести мы не погришимося, если и во умаление приходимо, но благодарнѣ сей крест нѣсимо (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 162).

6. *(жертвування собою заради інших)* самопожертва: ярем креста христова, искусов, борби, подвигов во мысли и плоти к

духом лукавым поднебесным во терпении взявши преплыти (1599-1600 *Виш. Кн.* 153); Тот... который... крест Христов страдателный (вѣру и разум простый, мирный и духовный уловил и восхитил, зараз учинився глупым по разсуждению мудрости свѣта сего (1608-1609 *Виш. Зач.* 205); Дє нє҃(с) (!) бовѣмъ сп҃(с)нїє мі́рꙋ яви́сѧ, Крєсто́мъ твои́мъ вра́жда разори́сѧ Сме́рть вѣчнаѧ оумєртви́сѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 60 зв.); и діа́волъ кр҃(с)томъ єгѡ́ пораже́нъ, И по(д) нѡ́зъ єгѡ́ вра́гъ нн҃ѣ по(д)ложе́нъ (Там же).

7. *(сповідування християнства)* віра: Видитє ли яко овца добрє чинѧ(т), Павла в то(м) слꙋха́ючи: таковыє, кото́рыє нє сꙋтъ подо́бни, Па́влꙋ... изганаю(т) и общитисѧ з ни́ми, я́ко Со враги кр(с)та хр҃(с)ва... нє хотѧтъ (1598 *Виш. Кн.* 283 зв.); даль намь хс҃ сн҃ь бж҃їи кр(с)ть ст҃ыи на ѡбороноу на того соупротивного нашєго дїаволa (к. XVI ст. *УЄ* 31, 26); сам Христос с небеси, если бы звал, крест свой залецал и в пустыню изыйти (для очищенья помысла и навыкновенья брани бѣсовское) росказал (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 192); нє мо́жєтъ онымъ жа́дєнъ, бы были скрꙋше́ны, Доказа́ти: бо Кр(с)то́мъ ст҃ымъ сꙋтъ змоцне́ны (Львів, 1642 *Бут.* 1 зв.).

8. *(обряд на знак прилучення людини до християнської церкви)* хрещення: Раз єсте крещени... мужа́йтеся нынѣ о преблагом бозѣ. От въторого креста, єреси, бѣжѣте и от прелестников себе стережѣте (к. XVI ст. *Укр. п.* 86); А новокрещенцы пакъ и до коньца въ ни-во-што оборочаютъ и згола всѣмъ дѣткомъ крестъ одыймуютъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 163).

9. *(межовий знак хрестовидної форми)* хрест: Хотар... починшїи... ѡт дꙋба, что єст на нєм кръсть, просто чєрєс полѣ на могилꙋ (1576 *МЭФ*, 94).

◇ **петровъ крестъ** – конюшина: трифолию(м) по ла(т)нѣ... кле́вєръ по нємєцки пєтро(в) кр(с)тъ по рꙋски (XVI ст. *Травн.* 447).

КРЕСТѦЩИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Той, хто хрестить: Тре́тїй, єстъ повинова(ц)ство дх҃овноє, а тоє двоа́коє, пе́рвоє ѡтє́чєства мєжи крєстѧ́щимъ и крєща́ємы(м), крєща́ємымъ и // кꙋма́ми (Львів, 1645 *О тайн.* 25-26).

КРЕСЧИКЪ *див.* **КРЕЩИКЪ.**

КРЕСЩЕНИЄ *див.* **КРЕЩЕНИЄ.**

КРЕСЩЕНЇЄ *див.* **КРЕЩЕНИЄ.**

КРЕСЪ[1], **КРИСЪ, КРЫСЪ, КРѢСЪ** *ч.* (*стп.* kres, *свн.* kreiz) **1.** Край, межа, границя, *діал.* крес: Прєдѣлъ: Грани́ца, кри́съ, повѣ(т) (1627 *ЛБ* 93); *Образно:* И я, о сыну, чистом тя породила: И кресу панянства, ничъ не уступила (Львів, 1630 *Траг. п.* 166); **отъ кресу до кресу** – від краю до краю: Пото(м) вжє попꙋсти́лъ въ движе́нїє і ше́ствїє абы нєпрєста́нны(м) тєче́нїємъ и ше́ствїє(м) сво́и(м), ѡ(т) крєсꙋ за́сь до того ж кре́сꙋ, чєты́рми врѣмєны ѡ(т) крꙋгъ ро́кꙋ скончава́ли (Острог, 1588 *Сур.* 2).

2. Час, період, термін, *діал.* крес: сєє па(к) дрꙋгоє коло, кото́роє ѡ(т) воскрєсе́нїѧ хв҃а а(ж) до во(з)нєсєнїѧ точи(т)сѧ, и прє(з) цалы(и) го(д) бѣгъ свой справꙋєтъ. Про што замѣрєного крєсꙋ та(к)жє вє(д)лє пєрвого бѣгꙋ своєго нє одръжало (Острог, 1587 *См. Кл.* 16 зв.); А прото и я, многогрешный, преживши вже далеко большую часть кресу живота моего... // ...предъ очима... маючи страшливый маестатъ Божый... слушне речи́ могу (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 987-989); Але о тыхъ рѣчахъ дол-

га есть простирати мовы. Далей бы кресу заняло, нижли мы нынѣ кроткой въ мови назначили (Єгипет, 1602 *Діал.* 50);

перен. (закінчення життя) кінець: Прєто потрєба... мѣти... // бачє́(н)є... И якъ хто в таковы(х) лѣтєхъ оупра́(витъ), а накєрѹєть тѹю свышє спрѧжє́нѹю колєсни́цѹ свою (к)ото́раа ни́кгды нєнє стои́ть, алє до крє́сѹ на(з)нача́ного точи(т) сє (Острог, 1587 *См. Кл.* 2); а ведьже, што належитъ до заслугованья делъ благочестивыхъ и достойныхъ заплаты вечное,... вже стаютсе... непожиточными ку деланию... бо вже ...далей въ нихъ поступовати... не могутъ, понеже вже до... кресу своего прышли (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 987); та́къ са́мъ Бг҃ъ зєзво́лити ра́чилъ Прє́йзрѣвши то... доста́лъ на вси́ трѹды. Крє́сѹ назначо́ного Тєрминѹ, Годи́ны. (Вільна, 1620 *Лям. К.* 6); **кресъ вѣку** – кінець життя: ю́жєсь прєзъ то́є дво́є крє́сѹ вѣкѹ своє́гѡ дошо́лъ зѹпо́лнє, и сѣди́нъ мѹдрости, и ста́рости живота... дошє́дши: за што Гдѹ҃ Бгѹ҃ дш҃а твоѧ подоба́ласѧ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 25); **кресъ (крѣсъ) живота** – те саме, що **кресъ вѣку**: а и́жъ крє́съ живота́ о́номѹ на сто́пню ю́жъ дозрѣлои ста́рости бо́удѹчємѹ, я́ко бы ты́є кни́ги... прє́зъ стара́ньє єго́ на свѣтъ вы́шли, нє допусти́лъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 3 ненум. зв.); Прото и я, Анастазия Зубъцевъского [...] чашъниковая Волынская... маючи завше въ памети, водлуг писма светого, неведомый час крѣсу живота своего, ведаючи, иже вси речи часом с памети людское сплывают и въ запомнене приходят, что бы писмом... не было варовано (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 82); **кресъ остатнї, остатній кресъ** – *(передсмертний час)* остання хвилина: Конєцъ: Докончє(н)є, крє(с) остатнї (1627 *ЛБ* 54); Человѣкъ кождый Хрестїянскій ижъ паметати есть повиненъ на остатній кресъ свой, до которого бѣжить (Луцьк, 1607 *АСД* I, 230); А потомъ постъ акъвизита юра ѡдъ ѡныхъ прє(з) про(д)ковъ пн҃а протєстуючого... и(х) старосту... ратєнъского... хоружого коронъного... пєрє(д) ки(л)кадєсятъ литъ анє до ѡста(т)нєго крису жы(т)я ѡны(х) инъ пацифика посєсиѡнє узуфрукту (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 236).

3. Порядок, лад: Стало(ст) вѣры є(ст) ґроу́нˀто(м) рє́чїй ты́хъ // кото́ры(х) сѧ сподѣва́ємо... чєрє(з) кото́роє свѣдє́цˀтво ѡдє(р)жали ѡ҃ци наши,... абы(с)мы... статє́чнє в за́вод(ѣ) заложоно(го) кры́соу... нє оустава́ючи анѣ ослабѣва́ючи бѣгли (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 204); ново́го архїєрє(а) пра́гнєтє... С кр(с)сѹ грани́цъ ѡ(т)цє́вˀскы(х) выла́моуєтєсѧ (Там же, 217); послѣ ихъ пасхи мы свою хрестіянскую Пасху отправовати повинни есмо, а не далѣй, то естъ, абыхмо зъ оного замѣроного кресу не выступовали далѣй (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 142).

4. Приречення, накреслення, призначення: Имармє́ни, то́ є́стъ, крє́съ а́льбо Бо́зъско обєца́ньє, а́льбо проро́цътво и практы́ка (Львів, 1614 *Кн. о св.* 441).

5. Результат, плід: Алє нєдопѹсти́лесь, Ѡ(т)чє вєлєбнѣйшї́й Абы крє́со(м) пра́цъ до́лги(х) бы(л) сто́лпъ ѡнъ давнѣ(и)шій (Київ, 1632 *Євх.* 298).

6. Мета, ціль, прагнення: Прє́тожˁ Каллистъ... Поѹчє́нїємˁ своѣмъ ѡбѧсни́лъ, ижъ ла́тво мо́жєтъ ко́ждый доро́ги нб҃(с)ныѣ вы́розѹмѣти... а до́брыхˁ нєѡдмѣннє, вˁ лѹдцѣ хв҃ои до крє́сѹ пожада́ного, вѣчноѣ ра́дости прова́дити (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 4).

◊ **без замѣренѧ кресу** – безмежно, безконечно: Нєѹста́внѣ: Бєзпрєдѣлнѣ, бє́з замѣрє́нѧ крє́сѹ (1627 *ЛБ* 76); **замѣренный кресомъ** – визначений, встановлений, вказаний: Нарєкова́нный: Назначє́нный, замѣ-

рєнный кре́сомъ, ѹстановле́нный, пєвный (1627 *ЛБ* 70); **хибити кресу** – не досягти мети: хибил крєсу (*Уж.* 1643, 76 зв.).

КРЕСЪ[2] *ч. (затвор у вогнепальної зброї)* кресало: пу(л)гаков(в) шестъ, с крєсами... взято (Житомир, 1583 *АЖМУ* 51); взялъ и пограби(л)... полгакъ з крєсо(м) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 97); пограбили... пулгаковъ два съ кресами, которые коштовали чотыри копы грошей (Житомир, 1587 *АрхЮЗР* 3/I, 20).

КРЕТЕНЬЧИКОВЕ *мн. (мешканці Криту)* критяни: Кретеньчикове, о которыхъ ты баешъ, якобы мечемъ отъ Венетовъ зголодовани быти мели ижъ на сеи часъ не меломъ при собе гисториковъ, не хочу за певную твердити (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1067).

КРЕТОВЪ *прикм.* Кротовий. ◇ **кретовы очи** *див.* **ОКО.**

КРЕТОНУСЪ *ч.* Назва певної рослини: крєтонѹсъ... та трава ро(с)тє(т) по(д)лѣ морѧ... а листвїє тоє травы и цвѣто(м) собою є(ст) бєлостєнъ (XVI ст. *Травн.* 150).

КРЕТЪ *ч.* Кріт, *діал.* крет: вѣтро(м) дыхати, и па́рою сыты бы́ти нє могѹтъ. то(л)ко то кре́тѹ, зємлѧ́ по́кармо(м) (Вільна, 1627 *Дух. б.* передм. 7 зв.); кроторы́а: кре́тъ (1627 *ЛБ* 56).

КРЕХТА *див.* **КРОХТА.**

КРЕЧЕТЪ *ч.* Кречет: Крєчєтъ красны(и) двана(д)цать рѹблє(и) грошє(и), за бєлого крєчєта дєсѧ(т)... сєры(и) крєчє(т) шє(ст) рублє(и) (1566 *ВЛС* 99 зв.).

КРЕЩАЄМЫЙ *дієприкм.* **1.** *У знач. прикм.* Хрестильний: вєли́кїй ла́скъ и цно(т) пото(к) то є(ст), іωа(н) кр҃(с)ти́тєлѧ выпоущає(т) кото́рый всю синакгогѹ в поущи ωхолоди(л) вода(ми) кр҃(с)щаємыми (поч. XVII ст. *Проп. р.* 251).

2. *У знач. ім.* Хрещеник, похресник: Трєтїй, єстъ повинова(ц)ство дх҃овноє, а тоє двоѧ́коє, пе́рвоє ωтє́чєства мєжи крєстѧ́щим(ъ) и крєща́ємы(м), крєща́ємымъ и // кѹма́ми (Львів, 1645 *О тайн.* 25-26).

КРЕЩАТИ *дієсл. недок. (здійснювати обряд покаяння, очищення)* хрестити: и рєкь до ни(х) іѡанъ ти́ми сло́вы (и) ѧ кр(с)щаю водою (XVI ст. *УЄ* № 29519, 47 зв.);

(здійснювати обряд Таїнства Хрещення) хрестити: ины(х) крєщаю во имѧ твоє. атъ вѣроую(т) тобѣ пришєдшємѹ со славою (1489 *Чет.* 126 зв.); Церковъ светая Восточная крещаетъ водою во тры погруженія, призываючы на кождомъ погруженію едино имя Пресветое Тройцы (Вільна, 1608 *Гарм.* 193); косте́лъ захо́дный... со́лїю помазѹєтъ при кр҃щє́нїи; и кр҃ща́ютъ нє вˢ три погрѹжє́нїѧ, но по єди́нощи, мо́вѧчи: я тєбє крєща́ю (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв)* 24); коли дѣтѧ ма́лоє кр҃ща́ємъ, нє очєкива́ємъ во́ли єго, кгдыжъ ѡ́ноє ничо́го нє смы́слить (Львів, 1645 *О тайн.* 9).

Див. ще **КРЕСТИТИ.**

КРЕЩАТЫЙ *прикм. (такий, на якому є зображення хреста)* хрещатий: плащєница золото(м) гафътованая ωбъложона бєлою адама(ш)кою ризы вє(т)хиє крєщатыє (Ковель, 1578 *ЖКК* I, 119).

КРЕЩАЮЧИЙСЯ *дієприкм. у знач. ім.* Те саме, що **крещающийся**: А костелъ нашъ толко голову або обличе крещающомуся мачает, маючи на томъ досытъ, же оная вода словомъ Божїимъ посвяцона, и вѣра крещаючогося можетъ тѣло и душу просвѣщеннымъ учинити (1603 *Пит.* 52).

КРЕЩАЮЩИЙСЯ *дієприкм. у знач. ім.* Той, кого охрещують: А костелъ нашъ толко голову або обличе крещающомуся ма-

чает, маючи на томъ досытъ, же оная вода словомъ Божїимъ посвяцона, и вѣра крещаючогося можетъ тѣло и душу просвѣщеннымъ учинити (1603 *Пит.* 52).

КРЕЩЕНЄ, КРЕЩЕНЬЄ, КРЕЩѢНЄ *с.* **1.** *(обряд покаяння, очищення)* хрещення: Вы мертвы были у грѣховъ и безъ к(ре)щѣня тѣла вашего, ожививъ естъ изъ нимъ и даровалъ намъ безъгрѣшеніе (XVI ст. *НЄ* 193).

2. *(обряд прилучення новонародженого до християнської Церкви)* хрещення: князь ку(р)пски(и) при собє загамова(л)... // ...нємало рєчи цє(р)кви по(т)рєбъныє яко миро котори(м) дє(т)и при крєщє(н)ю помазꙋю(т) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 158-161).

3. *(назва церкви, освяченої на честь Богоявлення)* Хрещення: А оттуль засе шли на предмѣстье львовское рекомое галицкое до церкви заложенья зъявенья и крещенья во Ердани панского (Галич, 1584 *MCSL* I-1, 99).

Див. ще **КРЕЩЕНИЄ.**

Пор. **КРЕСТИТИ.**

КРЕЩЕНИЄ, КРЕЩЕНІЄ, КРЕЩЕНЇЄ, КРЕЩѢНИЄ, КРЕСЩЕНИЄ, КРЕСЩЕНЇЄ *с.* (*цсл.* крьштениє) **1.** *(обряд покаяння, очищення)* хрещення: Быль їωан҆нь на поустыни, кр(с)тиль и проповєдаль кр(с)щєнїє покаанїа, на ω(т)поущєнїє грєховь (1556-1561 *ПЄ* 129 зв.); а та(к) потрєба сты(х) мужо(в) которыи з нами живу(т) чєрє(з) о(у)вє(с) то(т) ча(с) яко па(н) і҃с справова(л) о(у)ра(д) сво(и) мєжи нами поча(в)ши ω(т) крє(с)щєниѧ иωанового (II пол. XVI ст. *КА* 4); А то́є сло́во Б҃жїє, з҆ б҃гωпрїѧ́тною Пло́тїю, назва́нω С҃номъ Б҃жїимъ; прєзъ само́го Ѡ(т)ца Н҃б(с)ногω, по двокро́ть, и на єрда́ни при Крєщє́нїю, и на горѣ θаω(р)ской, при Прєωбражє́нїю (Чернігів, 1646 *Перло* 12).

2. *(обряд прилучення новонародженого або дорослого до християнської Церкви; одне із семи Таїнств християнської Церкви)* хрещення: пришолъ х҃съ на єрданъ. хотѧчи погрꙋзити вороговъ соупостато(в) наши(х). а на(с) ωмыти с҃тымъ крєщѣниє(м). ωчистити ω(т) грєхо(в) наши(х) (1489 *Чет.* 123 зв.); якъ єсмы на свѧто(м) крєщєнии на во(с)то(к) солнца стоячи ωбєцалисѧ хри(с)тꙋ... такъ н҃нѣ цє(р)квє во(с)то(ч)ныѧ дєржимосѧ и на во(с)то(к) со(л)нца... всѣгды молимосѧ (Львів, 1596 *ЛСБ* 301, 1 зв.); А през живела розумѣй речи тыи... котории приналежат до тайны, яко при крещении вода, при причастии хлѣбъ и вино (Вільна, 1600 *Катех.* 48); Мѣсяцъ септеврій маетъ: 5 дня умученіе благовѣрного царевича Глѣба, во св. крещеніи нареченого Романа (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 849); ω Прєвѣчныхъ чꙋдє́съ Б҃жє... Ты в҆ настоѧ́щомъ сє́мъ вѣцѣ, При ка́ждомъ вѣрномъ чєловѣцѣ. Кр҃щє́нїє оукрѣплѧ́єшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 75 зв.).

3. *(просвіщання хрещенням і навертання у християнство)* хрещення: Влади́мєръ бо свои наро(д) кр(с)щє́нїємъ просвѣти́лъ Конъстан҆ти́нъ жє б҃го́разꙋмїѧ писа́нїємъ освѣти́лъ (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Вѣдати и то потреба, ижъ предъ крещеніемъ Россіи, костелъ Латіно-Римскій отъ церкве всходной отщепился (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 734); и кр҃щєнїєм с҃ты(м) зъ всѣ́мъ на́родом҆ свои́мъ Рѡ́сским҆ ω(т) нє́и ωкр҃щєнъ бы́лъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 69).

4. *(назва церковного свята; також календарна дата – 19 січня)* Богоявлення Господнє, Хрещення, Водохреще: Нєдвижи́мїй соу́(т)... Ро(ж)ство х҃во, Кр҃щє́нїє,

Стрѣтє(н)є, Бл͠говѣщє(н)є... и и́ншїй пра(з)ники ст͠ы(х) Мч͠ни(х) (Острог, 1612 *Час. Туп.* 308); **крещениє (крещеніє) господнє** – Богоявлення: а по смє(р)ти́ того папєжа... на пра(з)никъ кре́щения г(с)дня... ѹмє(р)ла (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 51 зв.); для которого грѣху тое свято зацное загубили, крещеніе Господне, и на тое мѣсце постановили трехъ кролевъ (1626 *Кир. Н.* 22).

5. *Перен.* Терпіння, страждання: Дрѹгоє є́стъ Кр͠щє́нїє кро́вїю, за Х͠а П͠на выла́ною (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 903); **крещениє огня** – пекло; пекельні муки: В орации своей на светила светые, близко конца, пишетъ: "во иншомъ огнѣ своемъ будутъ крещени Которое крещение огня послѣднее естъ, а тое не толко окрутнѣйшое, але и должейшое" (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 131); **крещенїємъ креститися (креститисѧ)** *див.* **КРЕСТИТИСЯ.**

Див. ще **КРЕЩЕНЄ.**

Пор. **КРЕСТИТИ.**

КРЕЩЕНІЄ *див.* **КРЕЩЕНИЄ.**

КРЕЩЕНЇЄ *див.* **КРЕЩЕНИЄ.**

КРЕЩЕННЫЙ *прикм. (такий, якого хрестять)* хрещений: тѹр҄ки ч(с)тнѣйшї(є) є(ст) прє(д) бг͠омъ... нєжєли крєщє(н)ныє лихи (!) которыє на єв(г)льскѹю наоу́кѹ сопротивно борю(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 262 зв.); и николи же от сих не сподѣвайся помысла за спасение крещенных душ (1608-1609 *Виш. Зач.* 200).

КРЕЩЕНЫЙ *дієприкм.* **1.** *У знач. прикм. (такий, що сповідує православну віру)* хрещений: а чимъ жє поновлѧти имає(т) чл͠вкъ крєщєныи дх͠ъ ст͠ыи въ ср(д)ци своє(м). набольшєи покаяниє(м). прибѣгаючи къ ст͠oи цр͠кви (1489 *Чет.* 53); Милыи мои братя, хрестіяне крещеныи (XVI ст. *НЄ* 13 зв.).

2. *У знач. ім. (той, хто сповідує православну віру)* хрещений, -ого: пытаю тѧ, я(к) бѹдєшъ за(с) тоє гнѣздо миролюбїѧ въ вѣрны(х) и кр͠щєны(х) ви́ти (1599-1600 *Виш. Кн.* 204); ско́ро бы на́мъ роска́зано вє(д)лѹгъ звы́чаю косте́лного, боло́то(м) и со́лью кр͠щєныхъ ма́зати (Острог, 1606 *Мол.* 6); мудрый латинниче, не к поднебесным духом борбу своим разумом... // ...трудом на подвиг вооружилися, але на плоть и кровь и еще верных и крещеных во имя отца и сына и светаго духа (1608-1609 *Виш. Зач.* 206-207).

КРЕЩЕНЬЄ *див.* **КРЕЩЕНЄ.**

КРЕЩИКЪ, КРЕСЧИКЪ, КРЕЩЫКЪ *ч. (невеликий хрест)* хрестик: Другий крещикъ каменный, сребромъ оправленый (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 7); Кресчикъ сребреный з ланцушкомъ сребренымъ (Там же); он... // ...цалуетъ крещыки передъ людьми, кгди его о то пытаютъ (Вільна, 1599 *Ант.* 618-619).

Див. ще **КРЕСТИКЪ.**

КРЕЩѢНЄ *див.* **КРЕЩЕНЄ.**

КРИВАВЕ *присл., перен. (важко, жертовно)* криваво: Прєз которихь радостыю пришло намъ твою ца(р)скую вєлможно(ст) вѣдомы(м) ѹчинити ω повожєнъю вѣри нашоє... за которѹю з давнихъ часовъ и за волности свои кривавє заслѹжониє ω(т) королє(и) давнихъ надание поширає (!) и до тихъ часъ ω(т) бєзбожныхъ ариянь покою нє маємь (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12).

Див. ще **КРЪВАВЫЙ.**

КРИВДА, КРИВЬДА, КРЇВДА, КРЫВДА *ж.* **1.** *(матеріальна і фізична шкода)* кривда; беззаконня: старци пѹсты(н)скиє проси(ли) мєнє абы(х) я выєха(л) на зємлю ст͠ого николы пусты(н)ского досмотрє(чи)

ѡ(т) кого и(м) в тои земли кривда єсть (Овруч, 1513 *ЦДІАК* 220, 1, 4); Тѹтже реистра и списки, на которых вси кривды и шкоды пописаны имена боѧр... ѡт которых сѧ тыи кгвалты, кривды и шкоды стали (Луцьк, 1546 *AS* IV, 459); ѡ(з)на(и)мѹємь... ижь што ѡ(т) небли(з)кого часѹ было застьє бои забо(и)ство раны наездь кгва(л)ть и грабежи и и(н)шыє кривды на процесе(х) выражоныє (Ковалин, 1599 *ЦНБ ДА/П*-216, 99); па(н) ба(л)це(р) лакго(в)ни(ц)ки(и) ѡповеда(л) на пн҃а Яна Се(р)хове(ц)кого и(ж) де(и) яко(м) пе(р)ве(и) протє(с)тацы(и) мо(и) до ѹрядѹ ва(ш)мости доноси(л)... ѡ ро(з)маиты кри(в)ды моє(и) и меновито ѡ зби(т)є и по(и)манє боярина мого па(н)цы(р)ного (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 22 зв.); Я Станисла(в) ключникъ и горо(д)ничы(и) Киевски(й) а я Полониѧ Черевчыевна малжонка Єго власнаѧ... есмо позывали, по(з)вы земскими... пана ѳедора Ходику ѡ некоторыи крывды мои (Київ, 1621 *ЦНБ* II, 20756, 1); кгдыжъ война длѧ ты(х) то́лко причи́нъ ма́єтъ бы́ти, Себе ѡ(т) кривдъ и иныхъ та́къже борони́ти (Київ, 1622 *Сак. В.* 40); **кривду дѣлати (делать)** – кривдити: єстли бы хто хотѣл кнѧзю... в тыхъ имѣнѧх кривды дѣлати, тогды кнѧзь... з детми своими то емѹ мѣл ѡчищати (Краків, 1510 *AS* III, 72); ѡн... ѹ мои властныи дѹбровы ѹеждчаєть и людей моих збиваєть и грабить и кривды ми делаєть (Львів, 1537 *AS* IV, 83); прошѹ, абы... вдовѹ и дети ее въ... ихъ ѡборонє своей мети рачили, не допѹскаючи ей кривдъ никомѹ делать (1577 *AS* VI, 76); **кривду мети, мати крывду** – кривду мати: во всемъ сѧ к немѹ заховалъ водлє листов своих записныхъ жебы ѡн никотороє кривды в томъ не мел и болшей того докѹки ѡ томъ не чинилъ (Краків, 1539 *AS* IV, 225); Єдна(к) же... ма́ючи... кри́вдѹ ѡ(т) еп(с)кпа своего, ижъ всегды имъ поповъ ве́длугъ звыклого ѡбы́чаю и пра́ва ихъ бл҃гослови́ти не хочетъ, зачы(м) и(ж) бы цр҃квъ бжия без хвалы бжей бы́ти мѣла (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); **кривду (крївду) чинити (вчинити)** – кривдити, скривдити: молодець же оныи... // ...вчи(н)илъ крївды. пролитья крови. и дш҃егубъства (1489 *Чет.* 193 зв.-194); ты им великии кривды чиниш и новины ѹводиш (Мельник, 1501 *AS* I, 146); ѹска(р)жали(с) на(м) чернцѣ мн(с)тира Пѹстинско(г)... ижъ и(м) кривдѹ... въ воженю чо(л)нами чере(з) Росъ кѹпцо(в) и инши(х) людей зъ возами и товари и(х) чините и чини(т) допѹщаєте (Мошни, 1650 *ЦНБ ДА/*II-219, 16); **учинити кривду** (кому) – скривдити (кого): заказуетъ Господь Бгъ... што бы есме на имя Божіе задармо не божилися... тай не учинити кривду ближнему своему (XVI ст. *НЄ* 211).

2. Кривда, несправедливість: И отъ кривдъ бы есте тое мыто Нашо боронили и во всемъ мыту Нашому помочны были (Краків, 1507 *РЕА* I, 70); взялемъ се теды за тую крывду абы за жывота моего въ епископии мое(и) и цр҃квы и манастыры ст҃ые... // не ѹпадали, и не нищали (Львів, 1593 *ЛСБ* 245, 1 зв.-2); Забыти гнѣвъ и кривду, если ихъ имаешъ отъ ближняго твоего (XVI ст. *НЄ* 220); абовѣмъ до розмѡви с тобо́ю прив́одитъ мѧ слоу́шный и вели́кїй жа́ль, не и́жъ бы́мˁ // с тобо́ю мѡ́вилъ ѡ домовы́хъ кри́вдахъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 28-28 зв.); Другїй привѣлей Римского епископа былъ, ижъ... всѣм всюды укривженимъ... ратунокъ податися моглъ, до которого многимъ въ кривдахъ утечка была (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 715); Досада. Кри́вда, несправедли-

вость (1627 *ЛБ* 31); Нєха(и) кожды(и) ȣважны(и) в тую рє(ч) ȣсмотрȣєтъ (!) Якъ трȣдно єстъ зносити крывды в нєви(н)ности (1636 *Лям. о пр.* 4); **кривду зносити** – терпіти кривду: То́и жє и ти чл҃чє хр҃(с)... // ...мо́жє(ш) нєдостатки албо кривды єго зноси(т) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 269-269 зв.); **кривду пріймовати** – зазнавати кривди: Єсли кри́вдȣ пріймоуєшъ, свѣ(т) своими злы́ми и нєправди́выми пра́вами росказȣє(т) жєбы ѡдє(м)сти(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 217 зв.).

3. Образа, зневага: Присылала до нас кнѧгинѧ... оповѣдаючи кривды сына своєго (Кременець, 1542 *AS* IV, 314); И не жаль бы намъ тое кривды терпѣти, бысмы людей до чого нового и николи неслыханого вели! (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 115); Пога(н)скїє бо́ги нєради тръпѧтъ кривды своєє алє сѧ тогды(ж) помᲂстѧ(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 62); Ѡби́да: Кри́вда, ȣшкожє(н)є, нєпра́вда (1627 *ЛБ* 147); великие кривды и утрапенье нашое от того то пана... мы законницы духовныи, нашъ монастыр и подданые наши поносят и жал великий, противно пану Цетусови светчимысе и протестуемы, оферуючися з нимъ о то правне чинити (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 556); А дрȣгїй бога́тый ѡдȣрѣвши, на(д) дрȣги́хъ выно́ситисѧ, кри́вды ȣ дєспє́кты выража́ти ...почина́єтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 256); А до дш҃и налєжа́чїи сутᲂ ты́и, выступногѡ напра́вити... смȣтногѡ потѣшити, кри́вды скро́мнє зносити, вины ѡ(т)пȣща́ти (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 909); **брати собѣ за кривду** – почуватися скривдженим: гро́шє(и) з собо́ю приносити нє дозволѧ́ю(т)... // боудȣчи поровнаны(и) нє бра(л) собѣ за кривдȣ... до поко́ры христо́вы знижа́тисѧ нє хотѣлъ (серед. XVII ст. *Кас.* 34-34 зв.);

(зневага Господніх законів) гріх: вє́рхъ писа(н)ѧ вм҃(с) абы(м) бра(т)ски жи(л) с пасти(р)скїє звє(р)хности своєє кри(в)ды божїє стєрєгȣчи ѡбиди́ти ближни(х) тм҃(с) борони(л) (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1); кг(д)ы(ж) за кри́вдȣ б҃жїю, и забїйство справє(д)ли́вость прино́си(т), а милосє(р)дїє на(д) забїйство быває(т) соу́жєно (Острог, 1607 *Лѣк.* 105); А коли бы хотѣ(л) єго ст҃аа мл(с)ть кривьды свои мᲂстити на(д) вами, то скоро бы помысли(л), заразь бы сѧ зє(м)лѧ ростоупила и пожръла бы ва(с) вши(т)ки(х) (XVI ст. *УЄ Трост.* 74); а є́дна(к) кара́нє ѡ́номȣ за свою кры́вдȣ Бг҃ъ всємогȣщїй ѡ(д)ложи(л), ажъ до чєтырдєсѧ(т) лѣтᲂ, я́кѡ свѣдчитъ Пи́смо (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 6 зв.).

4. *(заява про незаконні або неправильні дії якої-небудь особи, установи та ін.)* скарга: Жєлєхъ за нєстанємъ своимъ на тотъ рокъ завитый и шълюбом ȣпєвнєный в нєвыполънєнью шлюбȣ против нас господара и въ крывдє, а ѡбъжалованю кнѧзѧ Романовомъ ȣпал и вырокъ наш... мєл быти против нєго стагнєн? (Вільна, 1565 *AS* VI, 284); Яко(ж)... єсми упроси(в)ши пановъ шля(х)ты... пыталъ пана су(д)и... для чого дєкрєту своєго в жалобє и кривдє моє(и) за бояриномъ... мнє борони(т) и нє выдає(т), кгды(ж)... тая рєчъ на дєкрєтє судовномъ зависла (Житомир, 1584 *АЖМУ* 72); пєрє(д)... паномъ по(д)коморы(м)... має(м) ся с крывдами своими знєсти и... ко(ж)ды(и) крывдȣ свою ѡди(н) проти(в)ко дрȣгомȣ пєрєповєдати и показати (Луцьк, 1606 *ЛНБ* 5, II 4049, 140); Прѣнїє, Прѧ, рвє́нїє: Спо́ръ, война, пєрє́чка, тѧ́жба, кри́вда (1627 *ЛБ* 103).

5. Кривда, неправда, брехня: Въмѣсто за(с) сȣдȣ и правды, нєсправєдливо(ст), лъ(ж), кры́вда, прєхитрєнѧ (до 1596 *Виш. Кн.* 261 зв.); алє то чȣ́днѣишаѧ, и(ж) сѧ вы послȣханѧ(м) правды нє хвалитє, а́лє кры́в-

дою и звитѧ(з)ство(м) правдȣ хєлʼпитє (1598 *Виш. Кн.* 309 зв.); Не тяжи кривдою, тай не ужи и (не) бѣзентуй кривду у порожене безъ правды (XVI ст. *НЄ* 19).

КРИВДИТИ, КРИВЪДИТИ, КРІВДИТИ, КРЫВДИТИ *дієсл. недок.* (кого і без додатка) *(робити кому-небудь кривду)* кривдити: мы... в томъ сами, жоны, ино дети наши не маютъ имъ того отнимати, ани ихъ ни въ чомъ кривдити и порушати (Ковель, 1542 *АрхЮЗР* 7/I, 76); Тую сȣхȣю волю пȣстȣ былъ кȣпилъ ȣ да(х)новоє чєтвє(р)ты(и) годъ Ѡтъ то (!) жъ дє(и) часȣ почалъ кривъдити людє(и) позношивалъ зє(м)ли того сєлища позабиралъ (1552 *ОЛЗ* 189); ѡби(ж)дȣ, шко́джȣ кри(в)джȣ (1596 *ЛЗ* 85); досвѣдчъ спра́вы своєє пєрєдъ досвѣдчє́ньємъ, зайстє ты́ са́мъ свою спра́вȣ кри́вдишъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 36 зв.); нѣма́шʼ та(м) бо́я(з)ни ѡ оубо(з)ствѣ, ѡ хоро́бѣ, нѣма(ш) кто бы крівди(л) (Острог, 1607 *Лѣк.* 44); Досаждаю: Знєважа́ю, дєспє(к)тȣю, зпотвара́ю, кры́вжȣ, льжȣ, сромо́чȣ, злорє́чȣ (1627 *ЛБ* 32); помєнєныє про(д)ковє... нє могучи... своє юрє виѡлєнъто ствє(р)жати и в ѡны(х) нєдоро(с)ло(г)[о] лєтъ кривдити, шкоды нє(з)мє(р)ныє задавати (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 236).

Див. ще **КРИВЖИВАТИ, КРИВЪДОВАТИ.**

КРИВДНИКЪ *ч.* Кривдник: Тако́выми сȣтъ... розбо́йникѡвє... піа́ницы... вшєтє(ч)никѡвє, чȣжоло(ж)никѡвє, кри́вдникѡвє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 27).

КРИВДѦЧИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Кривдник: єсли кривдѧчомȣ фолькгова́ти боу́дєшъ, а оукривжо́ного пєрєба́чишъ... ѡ соу́дѣ жа(д)ного стара́ньѧ нє оучинишъ (Острог, 1614 *Тест.* 164); оусправє(д)ливѧ́й жє тєды оукри́вжєного, и чини по́мстȣ на(д) кривдѧчим (Там же).

КРИВЖИВАТИ *дієсл. недок.* (кого) Кривдити: писала и присылала хоружиная браславскаѧ... ѡповєдаючи ѡ то(м), и(ж)... тамъ жє на копє то(т) па(н)... мєнє..., яко з гру(н)ту и (в) и(н)шихъ многихъ рєчахъ и по(д)даныхъ мои(х) кривживалъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 88).

Див. ще **КРИВДИТИ, КРИВЪДОВАТИ.**

КРИВИЙ *див.* **КРИВЫЙ.**

КРИВИНА *ж.* Кривина, кривизна: Кривина: Кти́вость, ȣкось, ȣко́сность (1627 *ЛБ* 56); кривина, приклонєниє (1642 *ЛС* 285).

КРИВИТИ *дієсл. недок.* Кривити, викривляти: adunco, кривлю (1642 *ЛС* 71).

◇ **око кривити** *див.* **ОКО.**

КРИВО, КРІВО, КРЫВО *присл.* **1.** Криво, нерівно: кріво curvus (I пол. XVII ст. *Своб.* 31).

2. Неправдиво, фальшиво: а и́жъ нѣкоторыє слова хв҃ы, а ап(с)ловъ єго св҃ты(х) на сво(и) млы(н) ри(м)скїй кри́во опачиною натѧга(л), пра́во постави(в)ши ємȣ самомȣ бє(з)сты(д)ныє очи коло́ти бȣдȣть (Острог, 1587 *См. Кл.* 6 зв.); **криво присѧгнути** *див.* **ПРИСЯГНУТИ; кріво прісегати** *див.* **ПРИСЯГАТИ; присѧгати на криво** *див.* **ПРИСЯГАТИ.**

3. Складно, непросто: простако́ви всє кри́во хотѧ(и) и напростѣйша, а моу́дрїй и криво́є спра́вити мо́жє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 6 зв. ненум.).

4. Криво, скоса: Та(к) свято(с)ти ко(с)тєлныє вє(л)цє шанȣємо... А чємужъ и на иныє крыво поглядаємо (1636 *Лям. о пр.* 7).

5. Гріховно; недобре: Кгдыжъ рачь то вѣдати, же пилная того есть потреба, абы

кто маетъ вѣру, и сумѣне до того мѣлъ добре: то естъ абы о собѣ не завѣдовалъ, же помочу Божеючу, а ни поступилъ коли, а ни поступитъ криво, якъ было противко Богу (Єгипет, 1602 *Діал.* 54).

КРИВОБОКИЙ, КРИВОБОКЪ *прикм. у знач. ім.* Кривобокий, -ого. Особова вл.н.: Кривобоки(и) лє(в)ко (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 11); Игна(т) Кривобокъ (1649 *РЗВ* 162).

КРИВОЛЇОГЪ *ч.* Той, хто займається лженаукою: Далъ бы то Бг҃ъ, гды́ бысмы чѹжи́хъ Криволїо́гωвъ Понєхавши, слѹхали своихъ θєωлі́огωвъ (Київ, 1632 *Євх.* 298).

КРИВОНОГИЙ, КРЫВОНОГЇЙ *прикм.* Кривоногий: алє сто(и) ты, // крывоногїй ба(ч)ма(ж)ничє, и(з) своєю крывоно(жно)ю ба(ч)магою (1596 *Виш. Кн.* 234 зв.-235); scauri, кривоногий (1642 *ЛС* 363).

Див. ще **КРЫВОНОЖНЫЙ.**

КРИВОНОСИЙ *прикм.* Кривоносий: risimus, кривоноси(й) (1642 *ЛС* 355).

КРИВОНОСЪ, КРЫВОНОСЪ *ч.* Кривоніс, кривоносий, -ого. Особова вл. н.: Приходи(л)… до мєнє // Алєкса(н)дра Курцєвича, по(д)старостєго володимє(р)ского, Тимонъ Во(л)кови(ч)… жалуючы и ωповєдаючы на жидо(в) Володимє(р)скихъ И(ц)хака Кривоноса а на Юска (Володимир, 1584 *ТУ* 207); Васи(л) Кривоно(с) (1649 *РЗВ* 143); мнозство и(х) вєликоє на дорозѣхъ и на украинѣ змє(р)ло… цари(к) тата(р)ски(и) ѹмє(р): и то(и) кривоно(с) по(л)ковни(к)… по звротѣ ω(т) по(л)ски (серед. XVII ст. *ЛЛ* 180); пан Иван… се протестовал противко подданым… Крывоносомъ слюсаром (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 471).

КРИВООКИЙ, КРИВООКЇЙ, КРІВООКІ *прикм.* Косоокий, зизоокий: Косве́ный: Оуко́сый, ко́сый, зызова́тый, кривоо́кїй (1627 *ЛБ* 55); strabo крівоокі (I пол. XVII ст. *Сем.* 165); toru(us) кривоωки(й) (1642 *ЛС* 400).

КРИВООКЇЙ *див.* **КРИВООКИЙ.**

КРИВООЧНѢ *присл.* Фальшиво, неправдиво, обманливо: torue, кривоω(ч)нѣ (1642 *ЛС* 400).

КРИВОПРИСЯЖНЫЙ, КРЫВОПРЫСЯЖНЫЙ *прикм.* Кривоприсяжний: наше… во своей моцы быти розумели то… не безъ серъдечное жалости, учынили, же имъ, яко омылнымъ, кривоприсяжнымъ, а найвышшое… духовъное звирхности отпорнымъ пастыремъ, духовный урадъ… отняли (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 526); Причомъ и теперъ стоячи, на тую кривоприсяжную и покутную унею не призваляемо (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 503); Во истинну, закаменѣло сердце тыхъ людій презъ кривоприсяжное отступнитство, же хотяжъ на око то видятъ, ижъ кламуютъ, правду еднакъ мовити собѣ розумѣютъ (Там же, 693).

КРИВОПРИСЯЖСТВО, КРИВОПРИСѦЖСТВО, КРИВОПРИСѦЗТВО, КРИВОПРИСЯЗСТВО, КРИВОПРИСѦЗСТВО, КРЫВОПРИСЯЗСТВО, КРЫВОПРЫСЯЖСТВО *с.* Кривоприсяга: одна́къ на хвалши кривопри́сѧжства и и́ншыи вы́стѹпки ихъ и(м) зада́ныє пра́вє ничо́го нє ω(т)повѣда́єтъ, то́лко… противко… сѹдїй моваѧчи га́нитъ сино́дъ бєрєстє́йскїй (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 70); то є́й нєшлѧ́хє(т)ной мт҃рє дѣти, котрїи… ба(р)зо сѧ с ни́ми збра́тали, и стова́ришили, забїйство… кры́воприсѧ́(з)ства,… дѣтогоу́бства (XVI ст. *УЄ* № 29519, 231); приложу і третій… прикладъ для самыхъ // отступниковъ, которыи, не уфаючи своему кривоприсязству,… потрошитися кажутъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 472-473); Пи(д)можъ єщє́; до кѹпцωвъ тогѡ́ свѣта, якωва́ѧ тма та́мо и чє́рность, при

ва́зѣ и́хъ; нєви́нныи кла́твы, кривоприса́зства… нєправє(д)ноє зобра́нѧ; тмо́ю чє́рности покри́то (Чернігів, 1646 *Перло* 135); **кривоприсяжство внести** – фальшиво, лицемірно свідчити: Словословіе унитское …такой естъ ваги и вѣры, якой естъ и посолство Потѣево и Терлецкого, которыи… папежовѣ… отдали и на томъ присягли, о чомъ ся Руской… земли не снило, и такъ на свою душу неправду и кривоприсяжство внесли (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 503).

Див. ще **КРИВОПРИСѦГАНЇЄ.**

КРИВОПРИСЯЖЦА *див.* **КРИВОПРИСѦЖЦА.**

КРИВОПРИСЯЗСТВО *див.* **КРИВОПРИСЯЖСТВО.**

КРИВОПРИСѦГАНЇЄ *с.* Те саме, що **кривоприсяжство**: ѡ(т) Ко́рєни зло(г), Ла́ко(м)ства вѣтвїє. Скꙋпость…, ѡшꙋка(н)є, дарє́мная кла́тва, кривоприсѧга́нїє (Львів, 1645 *О тайн.* 55).

КРИВОПРИСѦЖНИКЪ *ч.* Кривоприсяжник: коу́плют˫ тыжъ сѧ та́мъ, и прєлюбодѣє… лжєсвѣди́тєлѧ, кривоприса́ж˫ницы: в˫ то́и жє грома́дѣ и па́нїцы напива́ютсѧ с кє́лиха огнѧ сѣр˫чаного (Почаїв, 1618 *Зерц.* 70); пла́чтєсѧ чаро́в˫никовє, л˫жи́выи свѣд˫ковє, кри́воприсѧжницы, потва(р)цы (Там же, 73).

Див. ще **КРИВОПРИСѦЖЦА.**

КРИВОПРИСѦЖСТВО *див.* **КРИВОПРИСЯЖСТВО.**

КРИВОПРИСѦЖЦА, КРИВОПРИСѦЗЦА, КРИВОПРИСЯЖЦА, КРЫВОПРЫСЯЖЪЦА *ч.* (*стп.* krzywoprzysiężca) те саме, що **кривоприсяжникъ**: вѣдає(т) яко папѣжъ євгє́нїй д҃ нє тѡ́лко за симонїа́на албо ст҃окꙋпцꙋ, за кри́вопри́сѧжцꙋ… алє тє́жъ и за сцизма́тика… а на́вєтъ и за оупо́рного єрєтика́ є́сть осꙋ̃жо́ный (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 64 зв.); Кладетъ потомъ ѳилялетъ на каръте 43 слова зъ листу папежъского… а затымъ крывопрысяжъцами владыковъ называетъ (Вільна, 1599 *Ант.* 765); про то жъ и мне не годилосе в томъ его выдавати и кривоприсяжцою зостати (Володимир, 1609 *АрхЮЗР* 1/VI, 393); Тог(д)а дїа́волы… за́ймꙋтъ всѣхъ грѣшникѡвъ тогѡ́ свѣта,… кривоприсѧ(з)цѡвъ, лихвѧрѡвъ (Чернігів, 1646 *Перло* 154 зв.).

КРИВОПРИСѦЗСТВО *див.* **КРИВОПРИСЯЖСТВО.**

КРИВОПРИСѦЗЦА *див.* **КРИВОПРИСѦЖЦА.**

КРИВОРУКИЙ *прикм. у знач. ім.* Криворукий, -ого. Особова вл. н.: Мусѣ(и) Криворуки(и) (1649 *РЗВ* 374).

КРИВОСТЬ *ж.* Провина, проступок: Кривина: Кри́вость, ꙋкось, ꙋко́сность. Ѡбра́знѣ, вы́стꙋпокъ. Оста́ви кривинꙋ, ѡ(т)пꙋсти́ вы́стꙋпокъ (1627 *ЛБ* 56).

КРИВОСУДСТВО, КРЫВОСУДСТВО *с.* Обмова, наклеп: а хто бы ма(л) прїчинїти що б҃ъ заповѣдоуєть, то є(ст) чинїти блꙋ(д) пїѧ(н)ство… // …фа(л)шь, нєправ(д)оу нєнависть кривосоу(д)ство… і иныє зло(с)ти…, тєды ты(ж) проклѧ(т) бꙋдє(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 84-84 зв.); мно́го подобныхъ є́стъ людє́й… которіи… вѣрꙋ… но́сѧтъ на со́бѣ, яко ѡ́здобноє ѡдѣнѧ, а ѡ(т) внꙋтрностій… выпꙋщаютъ ѣдъ бѡ́ та́мъ… ѡшꙋканїє, // въ оустѣхъ кривосꙋдство… в розꙋмѣ пыха (поч. XVII ст. *Пчела* 45 зв.-46); нє бо́ро́ни(т) х҃с имѣти має(т)ности сєго свѣта, єдно та́кы(х) боро́ни(т) котры(х) бы ма(л) фа́л˫шє(м) набыва́ти… зра́дою оубїиство(м) кры́восоу(д)ство(м), си́лою оубо́гого взѧ́ти (1645 *УЄ* № 32, 78).

КРИВОУМѢНИЄ *с.* Лицемірство, нещирість: З нечистого ср(д)ца смѣлоє блюзнѣрство кривоꙋмѣниє явное шаленство (к. XVI ст. – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 103).

КРИВОУСТОВЫЙ *прикм. у знач. ім.* Криворотий, -ого. Особова вл. н.: князя Володимерского Ярослава сестра, именемъ Збислава, за королемъ Кривоустовымъ Болеславомъ была (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1014).

КРИВОШИЙ *прикм. у знач. ім.* Кривошиїй, -ого. Особова вл.н.: Иванъ Кривоший (Деречин, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 115); шляхетный панъ Анъдрей Шимановъский... протестовалъ на противъко... Гринкови Олейникови... Пилипови Кривошию (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 486).

КРИВОШИЯ *ж.* Кривошия. Особова вл.н., *ч.*: Про(ц) Кривошия (1649 *РЗВ* 179 зв.); Фєдоръ Кривошия (Там же, 400).

КРИВОЩОКИЙ *прикм. у знач. ім.* Кривощокий, -ого. Особова вл. н.: Лу(к)я(н) Кривощоки(и) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 18 зв.).

КРИВУЛЯ, КРЫВУЛЯ *ж.* Кривуля. Особова вл. н., *ч.*: Миско Кривȣля (1649 *РЗВ* 399 зв.); Иванъ Крывȣля (Там же, 432).

КРИВЪ[1] *див.* **КРИВЫЙ.**

КРИВЪ[2] *див.* **КРОВЪ**[1].

КРИВЪДИТИ *див.* **КРИВДИТИ.**

КРИВЪДОВАТИ *дієсл. недок.* (кого в чому) Кривдити: Лаза(р) зєзна(л) на сватаню и(ж) обѣця(л) зятови своєму иванови полъ ролѣ даровати в вѣнѣ вѣчными часы дѣвцѣ своєи Аннѣ... вшистького половину ни в чомъ єго нє кривъдоуючи (Одрехова, 1634 *ЦДІАЛ* 37, 2, 49 зв.).

Див. ще **КРИВДИТИ, КРИВЖИВАТИ.**

КРИВЫЙ, КРИВИЙ, КРИВЪ, КРЫВЫЙ *прикм.* **1.** Кривий, непрямий, вигнутий: Подъстарости(и)... повє(р)нулъ влєво болотомъ, к ра(и)скому лєсу коло бо(р)ку до крывыхъ проходовъ (1546 *ОГ* 24); то єстъ пила, би(н)дасъ ї тєслица, ї криваꙗ коса моꙗ, которымъ ѡрȣжїємъ составъ тєлєсныи розбираю ї косою кошȣ всѣхъ, старихъ і молодихъ, заровно бєрȣ (XVI ст. *Сл. о см.* 334); Чл҃вкъ є́сли бȣдєтъ слѣпы́й а́бо хромы́й, є́сли ма́лого но́са, и вєли́когѡ а́бо криво́гѡ... нє пристȣпитъ офєрова́ть офєръ бг҃ȣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 123);

(який має неправильну форму) кривий: синожать тая границею от цємляковъ (ажъ до) Непра ажъ до дуба хорошаго, там же далей до кривого дуба, отъ кривого аж до вєликого дуба (Любче, 1637 *Арх. Мил.* 227).

2. *(сліпий на одне око)* одноокий: Вєва́н: Зѣни́ца, а́бо вы́дорожєны(и), кривы́й, а́бо поро́жнїй (1627 *ЛБ* 192).

3. Фальшивий, неправильний, помилковий: мы... дали и потвєрдили єсми им... сєло на Проутѣ... // съ єдними кривими привилями що он тогда оу них вънꙗл (Хуші, 1528 *DBB* I, 26-27); и ты, честный отче... кривой науки преста́ни учити (к. XVI ст. *Укр. п.* 78); не держи мѣру кривую, великую – куповати, а малую – продавати (XVI ст. *НЄ* 19); Повста́ли на́ мꙗ́ свѣдковє крывыє, чого(м) нє вѣда(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 93);

брехливий, неправдивий: гл҃єть г(с҃)ь свєєнникомъ... нє приимаєтє вы. просфоуръ. ѡ(т) нєвєнчальны(х)... // ...пьяниць; поклєпника... присꙗжника... чародѣєвъ... кривого сȣдьє (1489 *Чет.* 363); выдъ робутникувъ, котрыи были тогды пророци уживыи и учителѣ кривыи (XVI ст. *НЄ* 127);

у знач. ім. фальшивий, -ого, брехливий, -ого: ненавидитъ безаконныи и кривыи и любитъ честныи и набужныи (XVI ст. *НЄ* 137 зв.).

4. Перекірливий, незгідливий: Стропо́тный: криву́й, нєзгодли́вый (1627 *ЛБ* 123).

5. *(який є причиною чого-небудь)* винний: А што сѧ дотычєть тыхъ корованов погромлєныхъ,... тыи купъцы сами собє в томъ кривы, ижъ... дорогами новыми нє(з)выча(и)ными... с товари своими пошли (Вільна, 1545 *ТУ* 72).

6. *у знач. ім.* Каліка: ба можєт миловати... я́къ наоучо́ный и м(д)рый, такъ хо́рїй и кри́вый (поч. XVII ст. *Проп. р.* 222).

7. *У знач. ім. с. р.* **кривоє.** Неправда: кри́воє фали́шъ, пра́воє хули(ш) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 156).

8. *У знач. ім. с. р.* **кривоє** – важке, -ого, складне, -ого: простако́ви всє́ кри́во хотѧ(и) и напростѣ́йшє, а моу́дрїй и криво́є спра́вити мо́жь (Почаїв, 1618 *Зерц.* 6 зв. ненум.).

9. Особова вл. н. Кривий, -ого: василь кривы(и) (1552 *ОКЗ* 35 зв.); Тєрєшъко Кривы(и) (1649 *РЗВ* 425 зв.); шляхетный панъ ...протестовалъ на противъко... ⫽ ...Юскови Кривому (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 486-487).

10. Топонімічна вл. н.: менованый Василей... въ маетности его милости, у сели Кривомъ урядникомъ будучи... пану своему... зрадилъ (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 211);

у складі мікротопонімічних вл. н. **Кривая Почайна**: озеро прилегло концем ку Почайне, речце, где и другая речка Кривая Почайна зышлася (Київ, 1539 *АрхЮЗР* 1/VI, 29); **крывыє Озера**: Тєды мєнє сторона поводовая привє(д)ши... на урочиско Крывы(х) Ѡзє(р)... просила, абы(м) я юри(з)дикъцию мою уфунъдова(л) (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 235); **Бродъ кривый**: Подъстарости(и) ратєнъски(й) ...з людьми повєту ратєнъского... вєлинасъ ...до бродꙋ кривого (1546 *ОГ* 26).

КРИВЬДА *див.* **КРИВДА.**

КРИГОВЫЙ *прикм.* Який стосується вудил: на то(т) ча(с) взя(л)... у мєнє кони два... ⫽ ...уздъ криговы(х) двє (Житомир, 1582 *АЖМУ* 43-44).

КРИҐА, КРИКГА *ж.* (*стп.* kryg) вудило: нє бꙋдѣтє яко ко(н) и мꙋ(л), которы розꙋм(а) нѣ має(т) кри(к)гами и оу(з)дою чєлюсти и(х) востѧгниши, такь ты(ж)... звѣрѣ птахи гады оумѧ(к)чаю(т)сѧ и наоучаю(т) змысло(м) чл҃ч(с)ки (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 56 зв.).

КРИЖАКЪ, КРЫЖАКЪ *ч.* (*стп.* krzyżak) *(учасник хрестового походу)* хрестоносець: часть и(х) в прꙋсѣ(х) зо(с)тала на(д) морє(м), с которы (!) до(в)го крижаки во(и)нꙋ точили, ижъ и(х) викорєнили (1582 *Кр. Стр.* 70); Ви́дѧчи то́ ри́мѧнє и крыжа́ки стра́шившисѧ вєли́кимъ стра́хомъ ⫽ цѣлы(х) монастырє́въ ѡста́вивши, ѡ(т)тѧгноу́ли ѡ(т) горы́ аѳо́нской (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 55-55 зв.); съ тыхъ то нєдобитковъ тыє крижацы въ Парижу, папезской сторонѣ, починилися єзуитами, которыхъ и тамъ выгнано (1626 *Кир. Н.* 22).

КРИЖИК *див.* **КРИЖИКЪ.**

КРИЖИКОВАТЫЙ *прикм.* Хрестоподібний: пѧты(и) ризы бѣлы(и) ты(ж) адама(ш)ковы(и) крижиковаты(и) а кр(с)ть на ни(х) с пє(р)лами а ѡкладъ злотоглавы(и) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033).

КРИЖИКЪ, КРИЖИК, КРЫЖИКЪ *ч.* (*стч.* křížek, *стп.* krzyżyk) *(невеликий хрест)* хрестик: зняли и злупили съ тела небожчика того... ланцужокъ золотый съ крижикомъ золотымъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 348); Отожъ лепей бы ся очевисте ⫽ справити, анижъ заочне прысегатися и крыжики целовати (Вільна, 1599 *Ант.* 705); отдали... шафер белый, над тым крижик дияментовый (Володимир, 1613 *АрхЮЗР*

1/VI, 426); На то(м) же ѡ́бразѣ кри́жико(в) сре́брны(х) два, и гривєнька, або мѣсѧчокъ сре́брны(и) (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-2, 263).

КРИЖМО *с.* (*стп.* krzyżmo, chryzmo, *лат.* chrisma, *гр.* χρίσμα) миро: ваши каплани мо́ци жа(д)нои нє́ имѣютъ кри(ж)ма ст҃ити. то́гда нѣ мають моци и дѣтїи кри(ж)момъ по́мазо́вати тоє значить кр(с)щенїє вашє є(д)но́ пω(л) крєще́нїа (к. XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 102); И что ты(ж) солїю а(л)бо боло́то(м) дѣти по́мазоу́єте при крєщєнїи вомѣсто́ мира. або́ кри(ж)ма́ ст҃го (Там же).

КРИЖОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* krzyżować) (кого) розпинати на хресті: Въ томъ мєсєцы г҃а жиды крижова́ли, собѣ ли́хо намъ добро тымъ паномъ з҄єднали (Острог, 1581 Римша *Хрон.* 33); Каіафа законосторожецъ, а Христа в законѣ крыжуєт (Львів, 1605-1606 *Перест.* 46); *Образно:* ни́ в чо(м) ся папєжъ... нє(и)(з)го́жаєть, якъ ω(н) бꙋдꙋчи́ ω(т)щепе́нцє(м) маєть ꙋ(т)вє(р)жать вєрꙋ правосла́вную в кото́ро(и) жи́ти са́мъ нє зєзво́ляєть... а х҃а в законє кри́жꙋєть (XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 47).

КРИЖОВЫЙ, КРЫЖОВЫЙ *прикм.* (*стп.* krzyżowy) *(який стосується хреста)* хрестовий: кгды замок горелъ, штучок привилевых паркгаменовых... также и церковных уберов престолных, книжных... крижовых... видели... описати и зличити не могли (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 133); воздух ситяный крыжовый (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 502);

хрестовидний, крижовий, хрестовий: Ишли ажъ до валу попєрє(ч)ного крыжового, которыи(и)... на(д) рєчкою Лукавицєю (Київщина, 1600 *ККПС* 142); **крижовая дорога** – перехрестя: прото абы вм҃(л) на то(т)жє вышє(и)мєнованы(и) рокъ на ꙋрочищꙋ понєдалєкꙋ чо(р)ны(х) ло(з)... ꙋ крыжовых дорогъ гдє идє(т) ω(д) чо(р)ны(х) ло(з) до... кнєгинина пєрєдо (м)ною ста(л) (Скорч, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 18); єхали єсмо тоєю (ж) дорогою крыжовою до долины (Житомирщина, 1639 *ККПС* 207).

◇ **крижовая смерть** *див.* **СМЕРТЬ.**

КРИЖЪ[1], КРЫЖЪ *ч.* (*стп.* krzyż) **1.** *(стовп з поперечкою у верхній частині, який у Стародавньому Римі був знаряддям страти)* хрест: и рѣкъ е́ди(н)... на имѧ июда А знаю ижь цр҃цѧ хо́чєть глѧдати, кры́жа на которомь пра́дѣди на́шѣ і҃са роспѧли (XVI ст. *УЄ* № 29519, 163 зв.); Ст҃ый за(с) Авгꙋсти(н) мо́ви(т) Кгды́ быва́єтъ ла́мана офѣра, кгды кро́въ Па́нскаа з҄ ке́лиха в҄ оу́ста... вли́вана, што и́ного єно тѣла Па(н)ского на кри́жꙋ прибитіе́, и о́ного кръвє з҄ бо́кꙋ вы(л)лѧ́ніє значи́тсѧ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 223).

2. *(предмет і зображення хрестовидної форми як символ християнства)* хрест: При стєнє цє(р)ковъка рꙋскаѧ св҃того миха(й)ла в нє(й) ωбра(з) свєтоє прєчистоє крижъ сєрєбрєный позолотисты (1552 *ОКр.З.* 147); А самъ дей его милостъ, панъ староста... на церковъ божию гайдукомъ своимъ на баню и на крыжъ стреляти казалъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 292); И што́ жъ то е́стъ, жєбы́ длѧ крижа срѣбно́го, и дєрєвѧно́го бы́ти в(ъ) посромоче́ню (Київ, бл. 1619 *О обр.* 48); потомъ двери до закрестии, где въвесь спрятъ зоставалъ, выламавъши, тамъ же апъпараты костелъные, въ скринях будучие, то естъ... орънаты ...крижи срибные... сполни забрали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 430).

3. *(геральдичний знак)* хрест: Я... зознаваю са(м) на себе и на пото(м)ки моѣ и(ж) пє(р)стє(н) золоты(и)... на котро(м) гє(рб), по(л)тора крижа и литєри РД на злотѣ (в)ритыє котори(и) заставила пн҃и

мили(н)ская цо(р)ка пн҃еѣ выкгано(в)скоѣ (Львів, 1590 *ЛСБ* 128).

4. *(молитовний жест християн)* хрест. ◇ **знакъ крижа класти** *див.* **ЗНАКЪ.**

5. *(страждання, випробування)* хрест: Отожъ, еще бы ся тым чоловекъ тешилъ, кгдыбы тотъ крыжъ хотели скромне... зносити (Вільна, 1599 *Ант.* 605).

◇ **крыжъ (крижъ) святый (светый)** — християнство: непріятелъ крижа святого татаре вторгнувшы въ землю короля... въ кильку десяты тысячъ коней так людей въ полонъ яко тежъ стада и товаръ побралы (Житомир, 1606 *ЦДІАК* 221, 1, 10, 1); пакъ поборца зъ домовъ... и дымовъ пустыхъ, въ которыхъ жаденъ не мешкаетъ, съ пустокъ по селахъ, где се подданые розошли и черезъ вторжение неприятеля крыжа светого татаровъ спустошали... подымное и податки вшелякие вытегаетъ (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 6/І, 469); урожоный па(н) Стани(с)лавъ... скоро вышє(д)ши... з ру(к) нєприятєля крыжа свято(г)[о] татарски(х), а могучы при(и)ти до акт туто(ч)ны(х) кгро(д)ских житомє(р)ски(х) солєнитє(р) свои(м) и урожоноє панєє... ма(л)жо(н)ки своє(и) имєнє(м) свє(д)чы(л) и манифє(с)това(л)сє (Житомир, 1649 *ДМВН* 189).

КРИЖЪ[2], КРЫЖЪ *ч.* (*стп.* krzyże) крижі, поперек: я огледал и видел есми: одну рану на заде, на крыжу, нижей пояса, штыховую крывавую, скроз однорадок и кафьтан проколотую (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 8/III, 165); того выростъка протестантис без... намнейшое причины з луку в самый крыжъ з боку левого шкодливе... пострелилъ (Луцьк, 1643 *КМПМ* ІІ, 268); и челяди своей дворной збити... росказал, которые... Мискови Сепелени раз межы крыжами обухом синий крвавый задали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 357); Та(к) жє Мисковы(м) тєлє, то є(ст) по хрибътє и по крижу таковы(х) жє разовъ битыхъ синыхъ спухлыхъ до (д)ва(д)цати видє(л) и ѡ(г)лєда(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 200).

КРИЗЕЛДУСЪ *ч.* (*гр.* χρυσολιϑοζ) те саме, що **кризолитусъ**: ѡ(з)доблєны... камѣньє(м) дороги(м)... шо(с)тыи са(р)диѡ(н) сємы(и) кризє(л)ду(с) (XVI ст. *КАЗ* 659).

КРИЗОЛИТУСЪ *ч.* (*гр.* χρυσολιϑοζ) хризоліт: кризолитусъ... по ла(т)нє... то(т) камєнь... подобє(н) злату (XVI ст. *Травн.* 505 зв.).

КРИКГА *див.* **КРИҐА.**

КРИКЛИВЕ *присл.* (*стп.* krzykliwie) крикливо, верескливо, пронизливо: та(к) ся проти(в) влохо(м) с крико(м)... ци(м)бровє с вєрє(с)кливы(м) и крикливє ѡгромны(м) голосо(м) сами повторѧючи прєправили (1582 *Кр. Стр.* 44 зв.).

КРИКЛИВЕЦЪ *ч.* Крикун, *діал.* крикливець. Особова вл.н.: Фєдо(р) Крикливєцъ (1649 *РЗВ* 183 зв.).

Див. ще **КРИКУНЪ.**

КРИКЛИВЫЙ, КРЕКЛИВЫЙ, КРЫКЛИВЫЙ *прикм.* **1.** Крикливий, пронизливий: крєкли́выи Трємбы крѣви розєл҄ла́нѧ и ѡгни́стыхъ дѣлъ стрѣла́нѧ (Почаїв, 1618 *На г. Ярм.* тит. зв.); го́лосы крыкли́выи, я́ко оныхъ ма́токъ за зарѣзаними дѣтми́ ѡ(т) Ирода, прє(д) обли́чность Б҃а идꙋ(т) (Київ, 1619 *О обр.* 176).

2. *У знач. ім.* Крикливий, -ого. Особова вл. н.: Романъ Крыкливы(и) (1649 *РЗВ* 138); Игнатъ Крикливы(и) (Там же, 446 зв.).

КРИКНУТИ, КРИКЪНУТИ, КРИКЬНУТИ, КРЫКНУТИ, КРЫКЬНУТИ *дієсл. док.* **1.** (чим і без дод.) *(видати крик)* крикнути: и выстоупив҄ши пєтрь с кораблѧ шєль по водѣ и // хотѣль прити къ і҃соу. видѣль

ижє вѣтрь вєликыи. оубоял҄сѧ и почаль оутапати. и крик҄ноуль (1556-1561 *ПЄ* 67 зв.-68); Што оуслы́шавши нєчистый дѹхъ, зафрасо́ваный кри́кнѹлъ, а оуда́рилъ млоде́нца (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 143); А коли оузрѣла жона Самоила, кри́кнѹла вєли́кимъ го́лосомъ и рєкла до Саѹла: чомѹ е́сь мєнє здра́дилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 238);

(видати пронизливий звук) крикнути: On hlianuł iak zwir, wnet kryknuł iak łew (1648 *ЗНТШ* CLI, 201).

2. Закричати, заволати: Жидовє вши(т)ци крикноули: слыши(ш) панє Пилатє, свѣдо(ц)тво, и выдали Єго на оукрижованѧ (XVI ст. *УЄ Трост.* 64); а́лить гора́ з҄ шѹмом҄, гѹкомъ, и тро́скомъ на мѣстъци назначо́номъ ста́ла, злѧ(к)сѧ кро́ль, здѹмѣлъсѧ се́натъ, кри́кнѹло поспо(л)ство (Вільна, 1627 *Дух. б.* передм. 3 ненум.); тамже оные пяные будучи и възявъши то собе за якую сь уразу, же их номиноваль, крикнули: он лях едетъ! Биймо его поганского сына! (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 531).

3. (на кого, до кого і без додатка) *(дуже голосно звернутися до кого-небудь)* крикнути: он… крикнувши на помочьниковъ и слуг своихъ, мене и ее бъючи, с под шубки, с под пахи моее вышарпнули (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 266); и та(м) мно́го и(х) крикнѹло на пєтра запра́вды ты назарѧнинъ оу́ч҄никъ і҃съвь (XVI ст. *УЄ* № 29519, 244); ви́дячи… Бога… в҄ кшта́лтѣ убо́гого жабрака и послу́гача… кри́кнулъ: "Ты́ ли мои умы́еше но́зѣ" (Острог, 1598 *Отп. КО* 400); Длѧ то́гѡ и кри́кнѹли до Па́на; а ѡ҄ // з҄ нєбє(з)пєче́н҄ства ратова́л и(х) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 387-388); одъ которого разу кгды небожъчикъ на землю палъ, помененые Бокгуцкие малжонъкове на комъпринъцыпалы и помочники свои крикънули, абы его не живили (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 787).

4. (на кого і без додатка) *(із криком вилаяти кого-небудь)* крикнути: А его милость… // на того умоцованого отца владыки,… торгнувъшися, крикнулъ и казалъ его гайдукомъ до вежи поръвати (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 313-314); Ка(р)дина́ли мо́цно сѧ при нє(м) ѡповали ѡдна́к҄ жє кри́кнѹли, абы́ сѧ на це́сара нє то́ргалъ, и такои нєславы нє чини́лъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 49); Вемъ, же (тутъ) на мя Руские попы крыкнутъ, и лепей ѳиляletово зданье похвалятъ (Вільна, 1544 *Ант.* 743).

5. *перен.* (зазвучати, заграти) затрубити: тогды трѹбы а҃ггл(с)кимъ дхнове́нієм҄ крыкнѹт҄, н҃бса зги́нѹт҄… // И бѹдє(т) н҃бо но́воє и зємлѧ но́ваѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 40-41).

Див. ще **КРИЧАТИ.**

КРИКУНЕЦЪ *ч.* Крикунець. Особова вл.н.: ѡстапъ Крикѹнє(ц) (1649 *РЗВ* 308).

КРИКУНЪ *ч.* Крикун. Особова вл. н.: панъ Анъдрей… протестовалъ на противъко… // …Грицкови Крикунови (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 486-487).

Див. ще **КРИКЛИВЕЦЪ.**

КРИКЪ, КРЫКЪ *ч.* **1.** *(сильний, різкий звук голосу)* крик: тако(жє) и вы мнимали є(с)тє затворо(м) ѹтолити, ѧзы(к) Никифоро(в), а того нє вѣдаєтє, и(ж) ты(м) вѧзєнѧ(м), ва́ши(х) Пано(в) бѣсо(в) во(з)дѹшны(х)… ѹморає(т)… и(ж) а(ж) то(т) кры́къ аєрныє воздѹхи прєлєтѣвши,… ѹ пр(с)тла стыѧ Тр҃цы сѧ ѡпирає(т) (1598 *Виш. Кн.* 310 зв.); пристѹпи́вши ближе́й дїа́волъ… з҄ вєли́ки(м) кры́ко(м) ѡ(т)стѹпи́вши завола(л)

(бл. 1619 *О обр.* 80); я дей зашла за пани Бабицкой двор, стала и чула есми крыкъ (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 11); Дѣточки при персехъ того превышали: И осанна крикомъ, хвалу му давали (Львів, 1630 *Траг. п.* 167); **кричати криком –** криком кричати: Бє(з)чи́нны(й) во́пль в(ъ) цр҃кви нєпрїятє(н) съ оумиле́нїє(м)... подоба́є(т) пѣнїє приноси́ти та́йны(х) вѣд҄цꙋ бо҃у, а нє кри-ча́ти бє(з)чи́н҄ны(м) крыко(м) прирожє́нє на кры(к) понꙋжа́ючи (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 220);

крик, вигуки: А и́жъ ѡ(т)олѧ до розмайты(х) примо́вок проти́вко на́мъ з выкрика́ньємъ насмѣваньѧ по́хопъ бєрє(т) абы сѧ єго с той инохо́ды зрази́ти могло, ижє бы хто на ты́є єго гѡрдыє кри́ки гладѧчи, оулови́тисѧ ємꙋ нє да́лъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 52 зв.).

2. Крик, гамір, галас: и в тот дей час, при томъ кгвалту, гуку, крику и шарпаню, с того хлопца моего тая торба с тыми речми вышей поменеными оборвана (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 267); и волы ихъ тучнѣ и плутъ ихъ не звертатъ, тай не стопътанъ на // перелазѣ, и крику не естъ на улицехъ ихъ (XVI ст. *НЄ* 66-67); Выстєрѣгайсѧ кꙋпы кры́кꙋ людє́й илє можє(ш) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 17 зв.); Пли́щъ: гꙋкъ, кри́к(ъ), тꙋмꙋлтъ (1627 *ЛБ* 82); и лє(д)во бы(с) то(и) которо(г) с подъданы(х) Кн҃жти є(г) м(л): живили (!) бы нє за крикомъ и (с)трєля(н)ємъ ажъ бли(з)ко сꙋпрꙋнова ꙋчинєнымъ Сопрꙋно(в)ци з сєла выпа(д)ши ѡны(м) рату(н)ку додали и ѡборонили (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 73).

3. Крик, лемент, голосіння: а жи(д)... з҄єдналъ ємꙋ жидо(в)коу мат҄коу с кото́рою(с) змови(л) и(ж) ма́ла с крико(м) а съ страхо(м)... ѡ дитѧтє повѣдати (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 42); у каждой халупе и въ дому, въ коморахъ, двери вибитые... все село до кгрунту спустошоно... жехмо не застали въ жадной халупе ничого, ено... крикъ а плачъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 437); та́мъ по́л҄нѡ пла́чꙋ и в҄здыха́нѧ, по(л)но кры́кꙋ и нарѣка́нѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 41); и бꙋдє кри́къ вєли́кїй во всєй зємки́ єги́пєцкой, якїй а ни пєрєд҄ ты́мъ бы́лъ, ани пото́мъ бꙋдє (серед. XVII ст. *Хрон.* 88 зв.); тог(д)а ѡ(т) прокла́тихъ; и потє(м)нѡ́ныхъ грѣшникѡвъ; ѡ(т) ихъ го́ркого пла́чꙋ и кри́кꙋ... нб҃о засмꙋти(т)сѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 155); Отхиль, пане, от уш твих (!) злотих волосов, Слиш плач і крик наших жалосних голосов (1648 *Елег.* 152).

4. Крик, сварка, лайка: ѡ(т) ко́рєни зло́го, Гнѣвꙋ вѣтвїє. Блюз҄нѣрство, прокли-на́нїє, я́рость, гнѣв҄ кри́къ сваръ (Львів, 1645 *О тайн.* 56).

5. Колотнеча, сваволя: Ре́клъ те́ды г(с)дь: Кри́къ Содо́мы и Гомо́ры розмно́жилсѧ и грѣхъ ихъ збытнє ѡтѧжа́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 30).

6. *(різкі звуки птахів)* крик: и по(в)ста́нє(т) кри(к) пта́ства (Вільна, 1596 *З. Каз.* 75); Гоу́си за́сѧ крыко(м) свои(м) чоу́йныє ѡбоудї́ли людї́й (поч. XVII ст. *Проп. р.* 301 зв.).

7. *Перен. (вияв відчаю, сильного переживання)* крик: ѡ(т) розли́чного в҄здыха́ньѧ го́лосѡвъ и болѣзни народѡ(в) ср(д)чный кри́къ и нєпостоа́нный шумъ всю всєлєнноую испо́лнилъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 15 зв.); далє(и) вжє нє будє(т) ани смуто(к) ани кри(к) и болє(ст) далє(и) нє будє(т) бо пє(р)шїи рѣчи прошли (XVI ст. *КАЗ* 657).

КРИКЬНУТИ *див.* **КРИКНУТИ.**

КРИЛАТЫЙ, КРЫЛАТЫЙ *прикм.* **1.** *(який має крила)* крилатий: смѣлє пꙋсти́лисѧ по всє́мъ ѡ́крꙋгꙋ свѣта... я(к) орлы

крилатый (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 238); той шата(н) живѹчи на зємли... // ...бѹдєтъ блюзни́ти Бг҃а Нб҃(с)ногѡ... а свѡи́хъ шатанѡ́въ крила́тыхъ; покажє мно́гѡ; в(ъ) пе́(р)сѡ́нахъ свѣтлы(х) якѡ ан҃гєлѡвъ (Чернігів, 1646 *Перло* 138-138 зв.).

2. *Перен.* Окрилений, одухотворений, піднесений: и оуто(л)стѣє(т) ко́ни(к) дш҃а крила́таѧ ѡболо́кшисѧ в(ъ) тѣло. и ро(з)сы́плє(т)сѧ кипари(с). то єстъ, высо́ковє(р)хіє зако́нопрєстѹпници розо(г)наны // бѹдѹ(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 75-75 зв.).

Див. ще **КРИЛНИЙ.**

КРИЛНИЙ *прикм.* Те саме, що **крылатий**: pinniger, пероно(с)ни(й), кри(л)ни(й), пє(р)нати(й) (1642 *ЛС* 316).

КРИЛО, КРІЛО, КРЫЛО *с.* **1.** *(літальний орган птахів та деяких ссавців)* крило: еси безъ крыл возлѣтѣ(л) во ц(р)ьство нбсное (1489 *Чет.* 228); коли кро(т) хотѣль єсми съобрати сн҃ы твои. яко и кокошь из҃бирає(т) коур҃чата свои по(д) крилѣ. и нє въсхотѣли єстє (1556-1561 *ПЄ* 100 зв.); Гдє́ жъ то́ хотѣлъ чловєкъ той, крилами голѹбинными лєтѣти (поч. XVI ст. *Пчела* 55); Ле́пєй пре́то было кри́ла голуби́ныє в҃зѧ́ти, и ѡ(д)лєте́ти (Єв'є або Вільна, 1616 *Прич. отех.* 11); Пєріє: Пѣрѧ, а(л)бо крыло́, пєро́ (1627 *ЛБ* 81); Kryło Skrzydło (Жовква, 1641 *Діцт.* 65); *Образно:* по(ст) есть крыла мл҃твы нашєи (к. XVI ст. *УЄ* 31, 31 зв.); Ащє ра́нѡ простр҃ѹ кри́лѣ Разума моє́гѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 69); *У порівн.:* да́на бовѣмъ жєнѣ по́мощъ ѡ(т) бг҃а я́ко двѣ кри́лѣ, два зако́ны, ве́тхїй, и но́вый (Почаїв, 1618 *Зерц.* 60); ко́ж҃ды(й) жє вѣтръ и́мѣєтъ сво́ихъ побо́ч҃ныхъ двѡ(х) вѣтровъ,... яко́ нѣкїи кри́ла (Почаїв, 1618 *Зерц.* 11 зв.); **крила роспущати –** розправляти крила: Кри́ла роспуща́ю (1627 *ЛБ* 107); **крила (крыла) розширати (розширяти, розширѧти), розширѧти крила –** розправляти крила: павє(л)... // приточи(л)... ѡноє сло́во... до сла́волю́бны(х)... которїє хотѧтъ... и в дх҃овной вла(д)зы крыла сво́и ро(з)ширати (1598 *Розм. пап.* 23-23 зв.); Которое слово... ся стегаетъ до лакомыхъ ...которые хотятъ... и во духовной владзѣ крила свои розширяти (1603 *Пит.* 33); Въскрылѧюсѧ... Кри́ла собѣ розшир҃ѧ́ю (1627 *ЛБ* 22); то́гды онь та(к) ю(ж) бѹѧль и ро́з҃ширѧ(л) кри́ла свои на(д) ши́рокостїю свѣта сє́го (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 88);

(про крила міфічних істот) крило: єси бєзъ кры(л) возлѣтѣ(л) во црьство нбсноє (1489 *Чет.* 228); а то чєтвєро звєра(т) ко(ж)доє з ни(х) мѣло по шє(с)ти кры(л) (XVI ст. *КАЗ* 606); Діони́сій... Выпи́сѹєтъ ...длѧ чо́го... малю́ютъ Аг҃гла в҃ по́стати чл(с)кой, то́ єстъ длѧ чо́го тва(р), ѡ́чи, оу́ши, рѹки, кры́ла (Київ, бл. 1619 *О обр.* 13); ѡба́чишъ тоу(т)... // ...сєрафи́мовъ, ниякі́хъ ісаіа видѣлъ кры́лами ѡкры́ты(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 233-233 зв.); хєрѹвіми... оба два бо́ки скри́ни, нєха́й закрива́ютъ ростѧга́ючи кри́ла, а закрива́ютъ скриню (серед. XVII ст. *Хрон.* 102).

2. *Перен.* Захист, опіка: и простри анг҃льскии свои крылѣ. покрыи на(с) кровомъ крылъ твои(х) (1489 *Чет.* 73); Дерзай чл҃вѣче, и бѣгай пудъ крыла Божиі (XVI ст. *НЄ* 108); Защича(и)жє на(с) ѡборо́нцо нш҃ъ и Па́нє ра́мєнами свои́ми Всеси́лными, а мы по(д) кри́лами твои́ми бє(з)пєчнє оуфати бѹдємо (Вільна, 1620 *См. Каз.* 27 зв.); Са́ми жє пи(л)но просѣмо аг҃гло(в) бжіи(х), абы покры́ли на(с) ч(с)тными кри́лами своими (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 373); Па́нє... // ...Всѣх(ъ) по(д) кро́вом(ъ) крил(ъ) хова́й (Львів, 1631 *Волк.* 32-32 зв.).

3. *(бокова частина будівлі, споруди)* крило: потомь оувєль єго до ієр(с)лима и поставиль єго на крилѣ. на връхоу цр҇ковънѣмь (1551-1561 *ПЄ* 222 зв.).

КРИЛОМОЩНИЙ *прикм.* Який здатний літати, має міцні крила: pennipotens, криломощни(й) (1642 *ЛС* 305).

КРИЛОСЪ, КРЫЛАСЪ, КРЫЛОСЪ *ч.* (*цсл.* крилосъ) **1.** *(місце для півчих у церкві зліва чи справа від середніх дверей вівтаря)* крилос, крилас: а въ церкви видели есмо крилос порубаный, и стены на колконадцатъ местцахъ порубаны (Володимир, 1579 *АрхЮЗР* 1/VI, 65); по правой руце крылас и по левой другий (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); положили тѣло его честное подъ муромъ, подле правого крилоса, подъ стеною, со честию великою (поч. XVII ст. *КЛ* 84); дяка месчане Четвертенъские своимъ кошътомъ деръжати маютъ, жебы диты ихъ учылъ и в церкви мурованой на крылосе ставалъ с хлопяты (Луцьк, 1642 *КМПМ* II, 235).

2. *(церковний причет)* клір: поча(л) м(о)лбєнъ творїти // со крылосомъ цр҇ковънымъ (1489 *Чет.* 269-269 зв.); Мы, смиреный Антоний..., з вѣдомостію всего крылоса... столечной церкве..., яко есть... // ...наученно Богомь... любовь... братскую имѣти намъ сполна (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 50-51); Ознаймуемъ вамъ, ижъ се зде жаловали въ суду кгродского... на вась..., свещеники... замкового крилосу (Київ, 1584 *АрхЮЗР* 1/VI, 76); а́щє ли нє прєста́нєтъ такова́го бєзъчи́нїа творѧ, тогды намъ Събо́рнѣ з҄ на́шимъ Крылосомъ, съ Сщ҇єнно́и́нѡки, и с҄ Пѡ́пы, таково́мѹ бєзъчи́ннико у нє вєлѣти Сщ҇єнъствовати (Львів, 1614 *Вил. соб.* 14).

3. Топонімічна вл. н.: Писанъ на Крылосѣ, мисяця марта к҇к дня, року божего ҂афп҇ѕ (Крилос, 1586 *MCSL* I-1, 135); татаре будѹчи в мѣстє галичи звоєвали, спалили и спустошили столицѹ цр҇квъ на крилосѣ митропо(л)є(и) гали(ц)коє (Новогородок, 1595 *ЛСБ* I-2, 276, 1).

КРИЛОШАНИНЪ, КРЫЛОШАНИНЪ *ч.* (*цсл.* крилошанинъ) *(член церковного причету)* крилошанин: А при томъ у насъ были:... панъ Яцко Лозичъ, а панъ Богданъ Василиевичъ Тулятицкій, а старцовъ Печерскихъ от крилошанъ (Київ, 1508 *АрхЮЗР* 1/VI, 14); А при томъ были крылошане наши и священици Премысціи (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 52); Мы смирєнъны́є свєщє(н)нои́ноки крылошанє засто(л)пни́ки́, чє(р)нцы ста(р)цы и всє́ дх҇овєнъство манастыра Пєчє(р)ского Києвского (к. XVI – I пол. XVII ст. *ЦНБ* 74 П/20, 69); Ко си(м) и крилошанє гали(ц)киє и камєнє(ц)киє, и множєства иєрє(и)ства... на нихъ (ж) возложи(х) прю нашѹ (Львів, 1607 *ЛСБ* 408); то єжъ ся и въ Володимеру стало, же на устрашеніи, въ царскихъ дверехъ ставши съ келихомъ, единъ попъ унѣтъ и почекалъ поки скончили крылошане причастенъ (1626 *Кир. Н.* 15).

КРИЛЦЕ *с.* Ґанок; прибудова: pergula, по(д)сѣніє, прєхождєніє, кри(л)цє, сѣнникъ (1642 *ЛС* 308).

КРИМИНАЛНЫЙ, КРИМИНАЛЬНЫЙ, КРИМѢНАЛНЫЙ, КРЕМИНАЛНЫЙ *прикм.* (*стп.* kryminalny) кримінальний, карний: Венцъ и то криминалный выступокъ, а духовенство криминалов не судит (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 263); ѡзна(и)муємы ты(м) наши(м) листо(м) доброво(л)ны(м) квито(в)ны(м)... позаходили ѡ(т) на(с) та(к) чєрє(з) сєбє самы(х)... и чєрє(з) посла(н)цу(в)... (в кгродє вѣни(ц)ко(м) протє(с)тацкиє та(к) крємина(л)ныє яко и пото(ч)ныє на... п҇на ивана мєлєшка (Він-

ниця, 1616 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1860, 1); на сꙋдахꙺ кримѣна́лныхъ, гдє ѡ го́рло комꙋ идєтꙺ, жєбы́сꙺмѡ нє засѣда́ли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 89); которым таковым непристойным поступъкомь етъ дисперкуссионе страже публице помененые обвиненые в вины правные криминальные, въ праве посполитым описаные, попали и на себе затягнули (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 532).

КРИМИНАЛЪ, КРИМИНАЛЬ, КРИМѢНАЛЪ *ч.* (*стп.* kryminał, *лат.* criminalis) *(карний злочин)* кримінал: Ку тому же справа моя есть актъ криминалъ, то естъ справа о учинку, за которымъ нє маєтъностю караютъ, але виною, которая ся на особу самую стегаетъ (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/I, 328); Венцъ и то криминалный выступокъ, а духовенство криминалов не судит, то бы онъ так без караня слушного заслужоного уйти мел (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 263); Нє ѡглѧдає(т)сѧ на́ сеймъ, и трибꙋна́лы, Анѣ на́ и(х) дє́крєта, а́нѣ кримѣна́лы (Київ, 1622 *Сак. В.* 50).

КРИМИНАЛЬНЫЙ *див.* **КРИМИНАЛНЫЙ.**

КРИМИТИ *дієсл. док.* (*стп.* kryminować) судити, осудити, засудити: тыи вси сꙋгра(н)ники пєрє(д) нами та(к) злюби(ли) сами промєжи сєбє вжє в тои зємли ст҃ого николы на дєсє(т) лє(т) и(м) по(д)писо(в) нє писати ани кримити то(л)ко нѣшчєю дѣлати а тогды(ж) и написа(ти) (Овруч, 1513 *ЦДІАК* 220, 1, 4).

КРИМЪ *ч.* Обвинувачення, закид: тыи хо(д)ци маю(т) ты(х) сугра(н)никѡ(в) по(д)писы и кримы и натєсы дѣлати поку(л) тая зємлѣ ст҃ого николы напо(л)нитсѧ дѣло(м) потому(ж) противa и(х) зємль (Овруч, 1513 *ЦДІАК* 220, 1, 4).

КРИМѢНАЛНЫЙ *див.* **КРИМИНАЛНЫЙ.**

КРИМѢНАЛЪ *див.* **КРИМИНАЛЪ.**

КРИНИЦА, КРИНИЦЯ, КРИНИЦѦ, КРЫНИЦА, КРЫНИЦѦ, КРЬНИЦА, КЫРНИЦЯ *ж.* **1.** Джерело: какъ можєть грѧзь ѡмыти чистꙋю крыницю (1489, *Чет.* 126); А записалъ есми ихъ святому Миколи... с озеры,... со ѣзы и лꙋкы,... и з рѣчками, и с криницами (Київ, 1504 *АрхЮЗР* 1/VI, 11); Напєрвє почовши ѡт Кримєша з долины, гдє криница вышла, дорогою Володимєрскою (Володимир, 1513 *AS* III, 104); я возный, водле листу граничного и знаковъ старыхъ, заводечи его милости владыце тот кгрунтъ врочищами старыми ажъ до роскопаное могилы, черезъ тую могилу роскопаною межею жъ через Ротново поле аж до крыницы, которая от Ротнова поля потекла (Луцьк, 1573 *АрхЮЗР* 8/VI, 389); именя наши... зъ озерами и ловенемъ рыбъ, з сажавками, крыницами, болотами, багнами – урожоному пану Якубови Миклашевскому (Гнійня, 1596 *ПККДА* I-2, 167); Исто́чникъ: Здро́й, жрꙋдло або крыни́цѧ (1627 *ЛБ* 51).

2. *(глибоко викопана і захищена яма для добування води)* криниця: повєдили ижъ // ...граница ихъ с паномъ млєчкомъ єстъ... ажъ до крыницы которая єстъ ѡбрꙋблєна (1546 *ОГ* 57 зв.-58); Быль тыжь тамь и колодѧзь іаковꙺль [стоу(д)нѧ або криницѧ] (1556-1561 *ПЄ* 353); панъ Иона Охлоповский мєнилъ, иж дей то єстъ дѣвка на имя Воца, которая... у криницы, с камнем утоплена (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 412-413); зꙺ коло́дѧзєвъ, и зꙺ крини́цъ, зꙺ кото́рыхꙺ ґды ча́стѡ чє́рпано быва́єтъ, бо́лшъ вꙺ нихꙺ воды́ прибываєтꙺ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 665).

3. *Перен. (джерело, скарбниця чого-небудь)* криниця: Каждый, што пієтъ сеи воды, зажадаетъ ся опятъ, а кто метъ пити, што ему дамъ воды, будетъ у нюмъ кыр-

ниця, што течетъ у пожитокъ (вѣчный) (XVI ст. *НЄ* 196); Зъ Виѳлеє́мскои крини́цѣ и Дв҃дъ жада́єтъ Воды вкꙋси́ти ото́ горливє вола́єтъ (Львів, 1631 *Волк.* 17); Южъ Вєсна оутѣхъ но́выхъ, вєсє́лѧ ново́гѡ Крыни́ца, а пожа́ръ засъ фрасꙋнкꙋ старо́гѡ (Київ, 1632 *Євх.* 300); Крини́ца // нѣґды нєвычєрпа́наѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 253-254).

4. Топонімічна вл. н.: ѡт коло тои грꙋши могила, ѡттолѣ чєрєсъ потока Котовеца над Крьницꙋ на копанꙋ могилꙋ (Ясси, 1508 *DBB* 1, 3);

у складі топонімічної вл. н. **криниця кремянецкая**: Пановє инквизиторовє... в то(и) цє(р)квє слухали а до того ꙋрочи(с)ча чо(р)ны(хъ) ло(з)... ѡ(д) рєчъки... до могилы и ꙋрочи(с)ча мокрого и крыници крємяне(ц)коє на(з)ваноє (Кременець, 1637 *ЦДІАЛ* 765, 1, 2 зв.); сторона... рєквировала... абы по вы(с)лꙋха(н)ю И(н)квизиции до ꙋрочи(с)ча чо(р)ныхъ ло(з)... ѡ(д) рє(ч)ки Пляшовъки до могилы и ꙋрочи(с)ча мокроє криницы крємянє(ц)коє... а(ж) до Копъцовъ дрꙋгихъ грани(ч)ны(х) тро(х) єхали (Там же, 3); **Пониклая криница**: от Волчъка аж до врочища Яроватую, Пониклое Криницы, а отъ Криницы аж в реку Мурахов (Брацлав, 1570 *АрхЮЗР* 8/I, 264); **Бабия Крыница** *див.* **БАБИЙ[1]; Бѣлая Криница** *див.* **БѢЛЫЙ.**

КРИНИЧИНА *ж. (сукупність джерел)* криничовина: игумє(н) и чє(р)нцы... жаловали мнє... на о(т)ца владыку... и(ж) дє(и) ѡни... зє(м)ли па(ш)ныє боры лєсы ѡзєра... криничины в лузє ѡ(т)рубно(м) сєножати ѡ(т) по(д)даны(х)... ѡ(т)нимаю(т) (Київ, 1595 *ЛОИИ* 68, I, 27, 2).

КРИННИЙ *прикм.* (*цсл.* кринъный) *(кольору лілеї; такий, як у лілеї)* лілейний: liliaceus, кри(н)ни(й) (1642 *ЛС* 255).

КРИНОВЪ, КРЫНОВЪ *ч. (блюдо для евхаристійного хліба)* дискос: Дїско(с): Талѣръ,... ши́рокаѧ ми́са, ѡкры́нъ, албо кры́новъ (1627 *ЛБ* 30); Aheneus Крино́въ (1645 *Уж.* 24).

КРИНЪ, КРЫНЪ, КЬРИНЪ *ч. (цсл.* кринъ, *гр.* κρινον*)* Крин, лілея: два сесца твоя яко два телятъка дикои козы близнятка, яжь ся то пасуть на кьринохъ лиліовыхъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 52); събира́йтє бг҃оно́сны(х) кры́нъ цвѣты (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 227); lilium, кринъ (1642 *ЛС* 255); Пра́ца на́ша, хлѣбомъ дш҃євнымъ оутитꙋлова́на, хлѣбови засъ въ Лилїѧхъ вєли́каѧ ѡздо́ба... якъ в(ъ) Пѣснѧхъ Пѣснєй, Мꙋдрє́цъ посвѣдча́єтъ: Якъ сто́гъ Пшєни́ца затворє́нны въ Кри́нахъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 348); **крынъ лѣсный –** польова квітка: elium, крынъ лѣсны(й) (1642 *ЛС* 176).

КРИПКИ *див.* **КРѢПКИЙ.**

КРИПКО *див.* **КРѢПКО.**

КРИПЪ *ч.* Кріп: лилиюмъ албѡ(м) по латы(н)ски... а по рꙋсски крипъ огородной (XVI ст. *Травн.* 270); лїлиюмъ конвалїюмъ по латы(н)ски... а по рꙋ(с). крипъ полской (Там же, 273 зв.).

КРИСА *ж.* **1.** (*нім.* Kreis, *стп.* krysa) улоговина, западина: тот кгрунт, оному за даниною его служачий, объехати, оцирклевати,... розграничити и обема сторонам держаня показати и означити мают, не потегаючи однак тых кгрунтов далей над крисы и урочища в привилеях менованые (Варшава, 1613 *ЧИОНЛ* XIV-3, 113).

2. Особова вл. н., *ч.*: Миха(и)ло Криса (1649 *РЗВ* 1 зв.).

КРИСКА *див.* **КРЕСКА.**

КРИСТАЛЕВЫЙ *прикм., перен. (який прозорістю нагадує кришталь)* кришталевий: Криста́лєва прєзрочи́стость значи́тъ,

свѣтлость и чи́стость дш҃ъ ст҃ыхъ; кото́рїи прєдˀ лицємъ бˀжїи(м) чи́сты соу́тъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 70 зв.).

КРИСТАЛЬ *див.* **КРИШТАЛЪ.**

КРИСТИТЕЛЬ *див.* **КРЕСТИТЕЛЬ.**

КРИСЪ *див.* **КРЕСЪ.**

КРИТЕЙЧИКЪ *ч.* Мешканець Криту: повѣдилъ бовѣмъ ємоу́, и́жъ застоупи́вши Критє́йчиковє ѳисє́ѡви, поймáли єгó... ѡ(т)дáли го, повѣдáє(т), Мінѡ́єви на офѣрꙋ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 438).

КРИТИ, КРІТИ, КРЇТИ, КРЫТИ *дієсл. недок.* (чим і без додатка) **1.** *(обтягати, обшивати що-небудь тканиною, шкірою)* крити: сынꙋ моємꙋ,... ѡтписꙋю шꙋбꙋ соболю, ѡдамашкою крита (Володимир, 1547 *AS* IV, 564); ры(д)ва(н)... кры(т) сукно(м) лю(н)ски(м) чє(р)вонымъ (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 6 зв.); тыє посла(н)цы... сєдє(л) три сафьяномъ криты(х) стєбє(н)ками зрадами з во(и)локами // ...побрали (Ковель, 1585 *ЖКК* I, 259-260); по(з)ваны(и) побра(л)... //...ко(л)пако(в) фалє(н)дышо(м) криты(х) по по(л)торы копы гр҃шє(и) лито(в)ски(х) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.-150); взято... // ... возъ скарбны(и) сꙋкномъ чи(р)воны(м) Крити(и) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-105 зв.); Єв҃(г)лїє дрꙋкованоє злотоглаво(м) крытоє (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 2).

2. *(робити покрівлю, дах)* крити; покривати: Вєжа воротнаѧ которꙋю пови(н)ни крити (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 157 зв.); З городища а боѧрє головє(н)скиє вє(р)хъ криють вє(р)хъ зрꙋблєнъ алє исподъ згнилъ (Там же, 163); А по(д)лє цє(р)ковъцы при мꙋрє никъчємъна пꙋшъка(р)нѧ а на проти(в)кꙋ єє єстъ истєбка малаѧ нє вєльми добраѧ мєжи ними сє(н)ка драницами крыта (1552 *ОКр.З.* 149 зв.); двор и гумно опало: у гумне два стоги жита не крыты (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 162).

3. (що, чого) Крити, приховувати (що): Нічого бо нн҃ѣ нє єсть крїтого. штобы нє мѣло ѡ(т)крїто быти (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 74); а ѡ́ни того крыю(т). а зáказоую(т) лю́дє(м) свои(м) прѣслáвны(х) чю́дє(с) єго ни́комоу повѣдати (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 3); Дивно єстъ всѣмъ, для чого Ипатей епископъ, пишучи, крієт своє имя у своих книжках (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); самóє Распѧ́тїє Хв҃о изˀѡпакова́нно вˀ вли́кїй (!) пóстъ Ра(с)пѧ́тїє крї́ютъ и нє клáнѧютсѧ, аж до пѧ́тка вєли́каго (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв)* 30); Талáнтѡвˀ, котóрыє сˀмѡ взѧ́ли... нє крыймѡ: нє грєбѣмˀ ихˀ вˀ собѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 531); abdo, крыю, таю (1642 *ЛС* 62).

4. (кого) Переховувати, укривати: вси подданыє панства Єго Милости... того кнѧзѧ Дмитриѧ крыти и пєрєховывати в сєбє и в домахъ своих нє мают (Книшин, 1554 *AS* VI, 165).

5. (що) *(про світло)* заступатти, затуляти: м(с)ць иною стежкою идетъ, коло мѣсяця, и на(д) ними звѣзди. а м(с)ць на бокъ насъ. Для того жебы собѣ не пере(с)козали, бо ґдиби едною стежкою ходили то би едно дрꙋгомꙋ свѣтлос(т) крили (серед. XVII ст. *Луц.* 539).

КРИТИСЯ, КРИТИСѦ, КРЫТИСЕ, КРЫТИСЬ, КРЫТИСЯ, КРЫТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** Критися, ховатися: ѡни ѡт подданых моих втєкли и крылисѧ (Шайно, 1538 *AS* IV, 174); дей есми перед ними за стугою в коморе крился (Володимир, 1579 *АрхЮЗР* I/VI, 65); митрополитъ и владыка крылся у господе ксендза бискупа луцкого (1596 *МИВР* 66); То є́стъ жє ѡ́ныи ст҃ыи въ ѡкрꙋтномъ гонє́нїю, кри́лисѧ и ѡ(т)по-

чива́ли въ пꙋсты́нѧхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 59 зв.); по усьмиренью се такового небесъпеченьства, некоторые подданые, крыючысе, тулеючысе по болотехъ, лесах в пустинахъ, до маетности пана протесътантисъ поприходили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 368); оная страпленая небога, хотечи яколъвокъ унести здоровъе свое, уходила до болота и тамъ крыючись... три дни по шыю седила в воде (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 618).

2. Таїтися: Грѣхъ широ́ко цр҃(с)твꙋєтъ, ло́ж сѧ вˢ на́рωдѣхˢ кри́є(т) (Почаїв, 1618 *Зерц.* 29); ди́вно мл҃(с)тˢ Бж҃аѧ оутає́наѧ кры́єтъсѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 110); А гнѣздами... и я́мами дїаволˢскими, сꙋтˢ зло́сти, вˢ кото́рыхˢ ωни кры́ютˢсѧ и ω(т)почива́ютъ (Там же, 415).

3. *(зводитися до чого-небудь, мати своєю суттю)* полягати: а́лъбо єго пытає(ш) ω то(м) в чо(м) живо(т) вѣчны(и) крыєтъсѧ (1596 *Виш. Кн.* 237 зв.).

КРИТЫЙ *прикм. (який має дах, накриття)* критий: заставили єсмо єго мл҃(с)ти людє свои на фо(л)ва(р)кꙋ своємъ на пере(х)мо(с)ти (!) по(д)ли критого мосту лу(ц)кого (Толпижин, 1576 *ЛНБ* 5, II 4043, 148).

КРИХОТКА *ж. зменш.-пестл. (дрібненька частина, грудочка їжі)* крихітка, кришечка: бы(л) повє(р)жєны(и) пєрє(д) двє(р)ми єго... тєды завшє прагнꙋль оу того богатого абы сѧ могль наисти крихото(к) ты(х) которїи и стола (!) єго падаю(т) ωного богатого (XVI ст. *УЄ* № 31, 208).

КРИЧАНЬЄ, КРЫЧАНЄ *с.* **1.** Кричання, голосіння, лемент: и въшˢли в до(м) арˢхисинагогω(в). оуви́дѣль мовоу и плачь, и крычанѧ много (1556-1561 *ПЄ* 146); Въскликнове́нїє, ца: Выкрика́нє, похвале́ньє, гꙋде́ньє, хлипа́ньє, крича́ньє (1627 *ЛБ* 22).

2. Кричання, заклик, оповіщення: Възглаше́нїє: ωбвола́ньє, крича́ньє, ωповѣда́ньє (1627 *ЛБ* 19).

КРИЧАТИ, КРИЧАТЬ, КРІЧАТИ, КРЫЧАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(видавати крик)* кричати: а тъ(и) жє то всєгда вˢночи вˢ гора(х) и в гробѣ(х) быль. крычаль и би(л) са(м) сєбє камєнїємь (1556-1561 *ПЄ* 143); ѡ́чи, роу́ки, живно(ст) мєшканѧ ωдѣнѧ єго и вши(т)ко што ма(л) ѡ́коло се́бє. ба́рзо го́лосно крыча́ло (XVI ст. *УЄ* № 29519, 40); Посрамится тогда Каиафа и Пилатъ и всѣ мучители с плаче(м) бꙋдꙋть крича(ть) (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 93); Папежъ, всѣхъ ведучи до послушенства своєго, проклинаєт,... грозит, кричит, трубитъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48); Пре́то ты зловѣрный, кричи, зꙋбы скрегочи́, яко хочˢ во́лно (Чернігів, 1646 *Перло* 10);

(від болю) кричати, лементувати: И видє(н) є(ст) зна(к) вєлики(и) на нєби нєвѣ(с)та // ...и будучи бєрємє(н)а крычала болєчи и тѧ(ж)ко(с)ти тєрпѣла родити (XVI ст. *КАЗ* 628); и стогна́нѧ́мъ вєли́кимъ крича́ла [жєна], кгды пръворѡ́дˢнаго сн҃а роди́ла, ап҃(с)тлωвъ, мꙋчєникωвъ; и в роже́ню ихъ, ба́рзо болѣла, и кръвїю сѧ ωблива́ла (Почаїв, 1618 *Зерц.* 56 зв.);

несамовито кричати, ревіти: вшолъ бѣсъ оу дѣвкꙋ. и роушилъ єю... оусты єє поча(л) кричати и говорити (1489 *Чет.* 102); Власные то нынѣ мниси папские, що сѧ бичують до крови и кричать якь волы, объившися мѧс, и братя тым и махметовым также, що собѣ чинѧт (поч. XVII ст. *Вол. В.* 74).

2. *(здіймати галас)* кричати: А кгды мы... хотели крычати, теды се пани порвала къ двероmъ; а Василей... казалъ своему хлопцеви подати верцимакъ (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 482); А ты́и кото́рыи были

в҆нѹтръ мѣста, и войнѹ проти́въ нєпрїа́тє-лємъ точи́ли, гды ѡба́чили, жє нєпрїа́тєлѣ въ мо́ри поги́нѹли, за́разъ Боскою си́лою змоцни́вшисѧ..., бра́мы мѣсцкїи ѡдомкнѹ-ли, и крычачи́, и вола́ючи на нєпрїа́тєлѣ выбѣга́ли (Київ, 1627 *Тр.* 662); филистї́новє крича́чи, вы́бєгли проти́въ єлѹ... тогды повро́зы, кото́рыми бы́лъ свѧ́занъ зоста́ли я́кѡ огнє(м) волокно быва́є(т) спале́но и оковы рѹ̂чныи сѧ роз҆сы́пали (серед. XVII ст. *Хрон.* 186).

3. *(голосно гукати, повідомляти що-небудь)* кричати: многый народь пришоль быль на праз҆дникь. коли то оуслышали ижє і҃с идєть до їєр(с)лма... // ...выш҆ли против҆ нєго, абы пот҆кали єго. и крычали мовѧчї. ѡсан҆на. [єжє рєчи, сп҃си нась) (1556-1561 *ПЄ* 401 зв.); ѡ(т) того часу хотєл пїлат вы́пустїті єго. алє жидовє крїчали рєку́чи. Выпустиш҆ лї того юж нє будєш҆ прїя́тєлєм цєсаровым (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 95); И коли въ той коруне и в ыншихъ кош-товныхъ уберохъ несучи его на крѣсле кардынали, или иншие провадятъ // его, тогды драбанти кричатъ до люду... “па-дайте, падайте!” (1582 *Посл. до лат.* 1128-1129); и са́ми боу́дѹ(т) ємѹ за нєво́лники, и боу́дѹ(т) крыча́ти ѡ(т) лица́ цр҃ѧ // и(х) в де́нь ѡ(н), а́лє нє вы́слухає(т) и(х) гд҃ь (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 216-217); Такъ против Христа сходятся и змовляются на забите Єго Ирод, Пилат, князеве земские, архиерее и книжники, и фарисеи и вес народ (опроч немногих) кричит: “распни, распни Єго!” (Вільна, 1600 *Катех.* 42); Въпїю: Кричѹ, вола́ю (1627 *ЛБ* 21); и вши(т)-ка м(д)ро(ст) ихъ по́гибла, то є(ст) хи́тро(ст) мо́р҆скаа а про́то поча́ли ты(ж) крыча́ти къ б҃ѹ (1645 *УЄ* № 32, 89 зв.); в҆ го́рєсти дѹшъ свѡи́хъ начнѹтъ крича́ти; гл҃ющи, гѡ́ри, гѡри, падѣтє на на́съ (Чернігів, 1646 *Перло* 142).

4. *(голосно плакати)* кричати, голосити: почала крычати со слєзами вопиющи (1489 *Чет.* 152); И пристоупив҆ши оучєници єго к нємоу, просили єго рєкоучи. ѡ(т)поусти єи, бо крычи(т) вслѣ(д) ходѧчи за нами (1556-1561 *ПЄ* 70 зв.); А та́къ вы́пхалъ ю про́чь хло́пецъ єгѡ, и затвори́лъ две́ри за не́ю, кото́раѧ посы́павши го́ловѹ свою по́пєломъ розде́рши ша́тѹ..., и взложи́вши рѹ̂ки на головѹ свою шла идѹчи а кричали (серед. XVII ст. *Хрон.* 261).

5. *(голосно кликати на допомогу)* волати: жона моя очутившися, и, не ведаючи ни о чомъ ничого щого ся такий огонь великий взялъ, порвавъшися зо страху великого, зъ дверей заледво ся добыла, а тамъ детокъ своихъ отбегъла, кричачи на сельцо ра-тунку, – ино не было никого (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 129); Чему ж ти, о пане, ра-товать не рачиш. Кричимо ку тобѣ, а ти як не бачиш (1648 *Елег.* 152).

6. Лаяти, сварити: албо мнимаєтє и никифоро(в) язы(к), кото́рого затворили є(с)тє и нє слышитє єго вашѹ нєпра́вдѹ ѡбличá́ющи(и),... такъ вѣдаитє, и(ж) бо(л)-шє(и) тєпє(р) на ва(с) крычи(т) и ѡблича-є(т), ни(ж)ли пєрво коли в҆ затворѣ нє бы(л) (1598 *Виш. Кн.* 310); Тѣмже тот дух, исхо-дячи с того человѣка, кричал на Епифа-ния, глаголющи: “Ты ли мя изгониши от моее давно уфундованное обители и да знаеш ли, – мовит, – ктом я есть.” Отпо-вѣдал Епифаний со запрещением имени божия, да скажем кто есть (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 160);

обурюватися: А ижъ противники набо-лей на то крычатъ, ижъ отъ патрияръхи Царогородъского отступили, а съ тымъ се

светскимъ людемъ… не оповедели: даетъ се имъ справа статечная о томъ и доводъная (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 234).

КРИШТАЛНЫЙ, КРЫШТАЛНЫЙ *прикм., перен. (який прозорістю нагадує кришталь)* кришталевий, прозорий, ясний, чистий: Але́ктωрь, пѣтєль: а́бо бєзбрана(а) дѣва, або Пе́рла кришта(л)на в(ъ) когꙋтє нахо́дачааса (1627 *ЛБ* 147); Ємпире́йское нб҃о зъ мѣстца подвигни́са… Кришта́лныи ωкажи́ на́мъ твои сличности, Заживаи́ ве́спол(ъ) з на́ми любе́знои ра́дости (Львів, 1631 *Волк.* 25); Цр҃ко́внє Мꙋзы вˢ спѣва́ню цвичо́нє, Нн҃ѣ ωста́втє на фи́лю пєщо́нє Жро́дла крышта́лнє, Ємпирїйскои во́ды: Злото́й поро́ды (Львів, 1642 *Бут.* 7 зв.).

Див. ще **КРИШТАЛОВЫЙ.**

КРИШТАЛОВЫЙ, КРИСТАЛОВЫЙ *прикм.* **1.** *(зроблений із кришталю)* кришталевий: шкоды чинили: …шкла бенецкого и кришталового на злотыхъ двисти фляшь шкляныхъ и иншого начиня розного на золотыхъ двисти (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 123).

2. *Перен.* Те саме, що **кришталный**: Кды бовѣ(м) нб҃са соу(т) тєлєса прє(з)рочи́стыє и я́къбы кришта́ловыє, рє(ч) бы са сама ωба́чила (поч. XVII ст. *Проп. р.* 33 зв.); Ирисъ бовѣмъ вˢ сличныє фа́рбы са прибра́ла, Криштало́вый до́жчъ засхло́й крєви́нѣ вы́ла̑ла (Львів, 1642 *Бут.* 5 зв.).

КРИШТАЛЪ, КРИСТАЛЬ, КРИШТАЛЬ, КРІСТАЛ, КРЫШТАЛ, КРЫШТАЛЪ *ч.* (*лат.* crystallus, *стп.* kryształ) *(прозоре скло високого гатунку)* кришталь: вка́за(л) єи тогды табли́цѣ планѣтˢ зло́тыє …на єдїнои бы(л) иоупи́тєрˢ. на камєни… на дрꙋгои сл҃нцє. на кришталѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 69 зв.); Ма́єтъ [сл҃нцє] тре́тюю власно(ст) соу́птєлно(ст) кото́рою тєлєса свѣтлаа прєража́єтъ, и прє(з) крышта(л) и шкло свѣтитъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 263 зв.); crystallus крі(с)тал (I пол. XVII ст. *Сем.* 62); На намѣсно(м) ώбразѣ пр҃ч(с)тоє ноше́на срѣбрьноє злоти́стоє з кришталo(м) вєлики(м) ωколо нєго камѣшко(в) ѕ҃ (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-I, 262); *У порівн.:* свѣтлость и чи́стость дш҃ъ ст҃ыхъ; кото́рїи прєдˢ лицємъ б҃жіи(м) чи́сты соу́тъ бєзˢ жаднои зма́зы грѣха; я́ко криста́ль на́йчистъшїй свѣтащєса сла́вою нб҃(с)ною (Почаїв, 1618 *Зерц.* 70 зв.).

2. *Перен. (такий, що прозорістю нагадує кришталь)* кришталь, прозорість, чистота: Гдѣ́ свѣтли(и) лихта́ръ вˢ нб҃ѣ, зˢ сєдми ла(м)пъ зложо́ны(и); Ѡ(т) всѣхˢ сторώнъ крышта́ломъ, мо́цнє ωбточо́ны́… Та́мъ мы́сль та́а Наꙋка лю́дˢскꙋю зано́ситъ Прєзˢ що скры́тыхъ позна(н)є натꙋръ до на́съ вˢно́ситъ (Київ, 1632 *Євх.* 297); Ты́ са єдина́ въ мі́рѣ бєз грѣха́ яви́ла. Въ бєзгрѣшнωсти на(д) кришта́лъ ч(с)тѣйша И в да́рахъ бозкихъ на(д) сл҃нцє яснѣйша (Чернігів, 1646 *Перло* 36).

КРІВДИТИ *див.* **КРИВДИТИ.**

КРІВО *див.* **КРИВО.**

КРІВООКІ *див.* **КРИВООКИЙ.**

КРІЛО *див.* **КРИЛО.**

КРІСТАЛ *див.* **КРИШТАЛЪ.**

КРІТИ *див.* **КРИТИ.**

КРІЧАТИ *див.* **КРИЧАТИ.**

КРЇВДА *див.* **КРИВДА.**

КРЇТИ *див.* **КРИТИ.**

КРНОБРНОСТЬ, КРНУБРНОСТЬ *ж.* (*стп.* krnąbrność) упертість, непокірливість: Стропо́тность: Преврóтностˢ, зло́сть, крнꙋбрно́сть, нєба́чно(ст) (1627 *ЛБ* 123); гдє зˢ бꙋбнами и пища(л)ками вино пˢю́чїи; гдє вˢ то́й ча(с) крно́брность вˢ бєзра̑дно живꙋчихъ; гдє вˢ сре́брѣ коха́наса, и з набы́тко(в) коха́на (Львів, 1642 *Час. Слово* 270).

Див. ще **КРУМБРНОСТЬ.**

КРОВА *ж.* (*стп.* krowa) корова: Тєса́лони… хвали(ли) боца́на… // …си́рїанє… голоуба… тєнєдо́вє кро́воу тѣ(л)нꙋю (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.-63); быдла, стада, овцы, свини и инъшие добытъки ихъ мл. манифесътуючихъ дворъные выбрано и болъшъ над кров деватъ, а инъшого дробнейшого надъ тридцетъ, жеребятъ надъ шестеро не зостало (Луцьк. 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 213).

КРОВАТЬ *ж.* (*гр.* κραββάτοζ, *цсл.* кровать) ліжко, ложе: Ѡдръ: Крова́ть, ло́жко, постє́лѧ, ма́ры (1627 *ЛБ* 151).

КРОВЛЯ *ж.* Покрівля, дах: тогъды тоє дыри ножє(м) ризано и добываносє до ска(р)бꙋ а ѡ(т) м(с)та ви(д)но было на кро(в)лє драници зодраны (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 96).

КРОВНЕ *присл.* Кровно: вра(д)… присудилъ… имєнья… по(д)коморому… только выдєляючи часть ѡ(д)ну… по нєбожъцє… и(м) всимъ ку розделку припалы(х), которая властнє кровнє… жонє князя… налєжи(т) (Кременець, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 31 зв.).

КРОВНИКЪ *ч.* Склепіння: lacunar, aris, склєплєніє, кровникъ (1642 *ЛС* 249).

КРОВНОСТЬ *ж.* Кровна спорідненість: А так милостивый кнѧжє єсть ми кровный пан Грицко… которꙋю-бых кровность пєрєд… паном нашимъ… ѡчивистє повѣдилъ (Корниця, 1540 *AS* IV, 248); А ижъ потомъ… намъ въ кровности повинный… Мелентей… прозбами своими насъ въ томъ уживалъ, абыхмо тые села… зася къ тому манастырю… привернули (Вільна, 1579 *АЗР* III, 251).

КРОВНЫЙ, КРОВЪНЫЙ *прикм.* **1.** *(який ґрунтується на спорідненості)* кровний: Я кнѧз Лєв Алєксандрович Санкгꙋшъкович Коширский вызнаваю тымъ моимъ листом,… иж маючы мнє кровнꙋю, близко, повиннꙋю милость и приѧзнь зъ вєлможнымъ Єго Милостю, кнѧзєм Романом Ѳєдоровичом Санкгꙋшком,… вєли єсмо завжды зъ собою милость доскональꙋю (Камінь, 1571 *AS* VII, 379); *Образно:* На многихъ мѣсцяхъ въ Писмѣ Святомъ читаемъ, же ся тая кровная матка наша святая Восточная церковъ кораблемъ на мору свѣта сего мятежного называетъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 24); **кровна повинность** *див.* **ПОВИННОСТЬ.**

3. *У знач. ім. (той, хто перебуває у спорідненості з ким-небудь)* родич, рідний, -ого: єстли ѡни бꙋдꙋтъ стѧгати сѧ кꙋ згодє я Ихъ Милости рад хочꙋ, яко кровный, того допомагати (Ковель, 1537 *AS* IV, 103); А гды быхмо сами за живота нашого, або по животѣ нашомъ пани молжонка, дѣти, потомки и кровныє наши…, тые села вышейпомѣненые… отъ того манастыря отняли (Вільна, 1579 *АЗР* III, 251); А своєго сє дє(р)жанья и ꙋжива(н)я… // …зрєкаю на жонꙋ дєти пото(м)ки своє и на жа(д)ного кро(в)ного и повиноватого… нє зо(с)тавꙋю (Острог, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 32-32 зв.); то(т) в'стави(л) абы дхо(в)ныи з нєвѣстами во єдї́но(м) до́мꙋ нє мєшка́ли, хо́ба с кро́вными (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 87); тая унѣя научила запиратися отца и мати, и кровныхъ, и повинныхъ на остатокъ и вѣры своей, отъ крещенія св. взятое (бл. 1626 *Кир. Н.* 17); жєбы по (с)мє(р)ти моє(и)… жа(д)ны(х) сваровъ и нєпокоєвъ мєжи кровъными бли(з)кими и пови(н)ными моими [нє было] (Тригорськ, 1640 *ДМВН* 211).

Див. ще **КРЕВНЫЙ.**

КРОВОЕДЪ *ч. (той, хто харчується м'ясом, кров'ю)* кровоїд: єщє єси доматоуръ, єщє єси кро́вое(д) (1596 *Виш. Кн.* 249).

КРОВОПИВЪЦА *ч.* Кровопивця, кровопивець, кровожер: приспѣша погании ѡ(т)

ст҃опо(л)ка. злыя єго слоуги. нємл(с҃)твии кровопивъци. братонєнави(д)ци. злыє нєнавис(т)ници. ка(к) лютыє звѣриє (1489 *Чет.* 244 зв.);

КРОВОПІЙЦА *ч.* Те саме, що **кровопивъца**: за на́шихъ ча́совъ ре́чъ е́стъ загна́на, абы цєрко́вныє спо́ры и нєзгоды, нє Тєѡ́логомъ оужє, нєсоббо́рамъ: а́лє катомъ: мꙋчи́тєлємъ… кровопі́йцωм(ъ)… кꙋ ωборо́нє, в҄ Ри́мє а́лбо з҄ Ри́мꙋ злє́цаны и повѣраны бывали (Єв'є або Вільна, 1616 *Прич. отех.* 12).

КРОВОПЛЫНУЧІЙ *прикм. у знач. ім.* Той, хто стікає кров'ю: Жидовє… мыслили ω то(м), якь бы єго ст҃оую мл҃(с)ть и(з) сєго свѣта зогнати: Понєжє слѣпы(м) ωчи даваль… кровоплыноучїи оуздоровлѧ(л) (XVI ст. *УЄ* Трост. 45).

КРОВОПРАГНИТЕЛЬ *ч.* Те саме, що **кровоедъ**: єщє єси кро́вопрагните(л) (1596 *Виш. Кн.* 249).

КРОВОПРОЛИЙЦА, КРОВОПРОЛІЙЦА *ч.* Той, хто пов'язаний із кровопролиттям: Але и тые самые дѣролазцѣ наемницы… кровопролийцы, игрцы скоморохи альбо машкарники, всяк вид злобы мирское прошедшие и естество обезчестившие (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 191); Также Епифаніа чернца кровопролійцы и участника замордованя небожчика Тимоѳея чернца въ затворъ крѣпкій и в покуту, водлугъ его дѣлъ, вскazуемо (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 219).

Див. ще **КРЪВОПРОЛИЙЦА.**

КРОВОПРОЛИТЄ, КРОВОПРОЛИТЬЄ *с.* Кровопролиття, кроволиття: граблѣниє. нєнависть на чл҃вки. сваръ… разбои. татьбы. и кровопролитьє. што(ж) всє нєвгодно бо҃у (1489 *Чет.* 276); Што всє в тєрпивости покладали єсмо, а стєрєгꙋчи кровопролитьѧ в хрестьѧнствє, многокроть напоминаны ωт насъ, то пакъ ωни…, посла нашого… на смєрть замордовали (Вільна, 1557 *AS* VI, 22); панъ нашъ… в почътє моємъ бываючи з нєлютова(н)ємъ крово пролитья здоровъя и ꙋбогоє має(т)ности своє(и) накла(д)нє слꙋжитъ (Ковель, 1583 *ЖКК* I, 24); Длѧ чо́го пото(м) зва́ды вѡ́йны и кровопролитѧ́ дѣѧлисѧ… мꙋсѣли позво́лити по(д) двѣма осо́бами Че́хω(м) оужива́ти Сакраме́нтꙋ (Київ, 1619 *Аз. В.* 230).

Див. ще **КРОВОПРОЛИТИЄ, КРОВОПРОЛІЙСТВО.**

КРОВОПРОЛИТИЄ, КРОВОПРОЛИТІЄ, КРОВОПРОЛИТЇЄ *с.* Те саме, що **кровопролитє**: разбои. и татьбы. и кровопролитиє. што(ж) нєвгодно бо҃у. но єдиномоу дьяволꙋ оугодно (1489 *Чет.* 344); Но мы с повинности своее пастырскои забѣгаючы тому злому… абы воини ненависти и кровопролитие межи посполствомъ не было (Львів, 1586 *MCSL* I-1, 136); овшем ростирки, васнь, кровопролитіє чинят и люд посполитый ламлют (Львів, 1605-1606 *Перест.* 42); И мы́… ма́ємъ… // За растлѣнїа и кгва(л)че́нѧ и за кровопролитїа до́сы(т) чини́ти (Київ, 1619 *Аз. В.* 311-312); кто́ ча́сто ро(з)мы(ш)лѧє(т) // ω мꙋкахъ гєє́нскихъ…, таково́гω гєє́на ω(т)во́дитъ ω(т) грѣхѡ́в҄ смєртє́лны(х)…, ω(т) оубі́йства, и кровопроли́тїѧ… и ω(т) нємилосє(р)дїѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.-121).

Див. ще **КРОВОПРОЛІЙСТВО.**

КРОВОПРОЛИТЬЄ *див.* **КРОВОПРОЛИТЄ.**

КРОВОПРОЛІЙСТВО *с.* Те саме, що **кровопролитиє**: яко́го єсте прєслѣдова́ньѧ… яко́го на оста́то(к) кро́вопролі́йства…, при само́й начи́стьшой… тає́мници и офѣрє при приймова(н)ю ст҃ѣши(х) та́инъ тѣла и…

кро́ви хвы напо́лнили и набро́или (Острог, 1598 *Отп. КО* 16).

КРОВОПРОЛІЙЦА *див.* **КРОВОПРОЛИЙЦА.**

КРОВОТЕЧЕНЇЄ *с.* Кровотеча: Ґды́жъ кровотєче́нїє тєрпа́чаѧ вы́давши всю мае́тность свою́ на до́ктори, ни ѡ(т) одногѡ́ з҄ ни́хъ нє была оулѣче́на, а(ж) пристꙋпи́вши до Г(с)да,… доткнꙋласѧ кра́ѧ ша́ты єго, и зара́зомъ здоро́в҄є оучꙋла, и застанови́лъсѧ то́къ кр҄вє єи (Вільна, 1627 *Дух. б.* 206).

КРОВОТОЧИВЫЙ *прикм.* **1.** Кровоточивий, кровотечний: жона нєздоровая кровоточивая вдѣлала вѣроу ємоу (1489 *Чет.* 114 зв.); в҄ мѣстѣ Панїадѣ… бы́лъ о́ный о́бразъ Хвъ, кото́рый была оучини́ла нєвѣста кровоточи́ваѧ (Київ, 1619 *О обр.* 17); В҄спомнѣтє сєбѣ і ѡнꙋю єв(г)лскꙋю нєвѣстꙋ кровоточи́воуою прє(з) двана(д)цѧть лѣ(т), кото́раѧ длѧ набытѧ здоро́вѧ всє бога(т)ство алє про́жно оутра́тила (поч. XVII ст. *Проп. р.* 176 зв.); которꙋю жєнꙋ кро́воточивꙋю хс оуздорови(л). ѡна(ж) з мѣди х(с)въ обра(з) в҄стави(в)ши, ꙋковавши в почтиво(сти) єго в҄ домꙋ своє(м) мѣла (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 119).

2. *У знач. ім.* Кровоточивий, -ого: Посла(л) ѡ́цъ нб(с)нїй сна своєго… котро́го жи́довє знєнави́дѣли, за тоє и(ж)… слѣпы(м) ѡ́чи просвѣща(л)… кровоточи́вы(х) оу́здоровлѧ(л) (XVI ст. *УЄ* № 29915, 104).

КРОВОТОЧНЫЙ *прикм.* Кривавий, кровопролитний: та́кжє и Не́роновы крово-то́чныи и роспꙋсныи банке́ты лю́битє: проти(в) кото́рыхъ в҄де́нь и в҄ночи́ лзы́ оукри́вжєныхъ тєкꙋ(т) (Київ, 1619 *О обр.* 176).

КРОВОУТОЛИТЕЛЬНЫЙ *прикм.* Кровоспинний. **трава кровоутолительная** *див.* **ТРАВА.**

КРОВОЯДНЫЙ *прикм. (хижий)* кровожерний: славныи запасникъ. имєнємъ люи… рꙋки оузнимая. головою потрѧсывая. ѧро и грозно позирая. вєсь кровоядномꙋ звѣрю подобєнъ (1489 *Чет.* 57).

КРОВЪ[1], КРИВЪ, КРОВЬ, КРЪВЬ, КРЬВЪ *ж.* **1.** *(рідина червоного кольору в тілі людини і тварини)* кров: кро(в) шла с нєє. а коли прибѣгла с вѣрою. только ризъ х(с)выхъ приняласѧ. и кровъ вняла(с) 1489 *Чет.* 115); и нє ломили голєнїй єго. алє єдинь змєжи воиновь копїє(м) рєбра єго пробиль. и бор҄зо вытєкла кровь и вода (1556-1561 *ПЄ* 433 зв.); ѡказова(л) тє(ж) мнѣ на кошули кро(в), и повєди(л) и(ж)… то кро(в) з губы моєє в то(т) ча(с) тєкла (Житомир, 1583 *АЖМУ* 60); розꙋмѣе́тє жє ѧ оужива́ю мѧ́съ воло́выхъ, и пю кро́въ козло́вꙋ (Дермань, 1604 *Охт.* 5); Кръвь: Кро́вь, що в҄ тѣлѣ є(ст) (1627 *ЛБ* 56); протє(с)туюча(я)… зналє(з)шы ма(л)жо(н)ка своє(г) ю(ж) наполы ꙋма(р)лого зо всєго ѡбнажоно(г) в криви мєжи колодами лєжачо(г)… додомꙋ своєго привє(з)ла (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164 зв.); Взѧ́лъ те́ды Мѡисе́й полови́цꙋ кро́ви и вли́лъ в҄ чашꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 101); во(з)ны(и)… ѡ(т) головы всє тєло с тилу збитоє, сынєє, кро(в)ю набє(г)лыє ажъ до ступы ножьно(и) видє(л) и ѡфициѡзє ѡ(г)лєда(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199); *У порівн.:* ѡбръща́ю: Чирвоню я(к) кро́вь, албо багрѧ́нѡ чиню́ (1627 *ЛБ* 149); *Образно:* мѣсто во(д) ѧ(с)ны(х) прє(з)рочи(с)ты(х) напоиль є(с) и(х) кровью ѡ(т) ѡ(т)щєпєньства и вымы(с)ловъ людскихъ (XVI ст. *КАЗ* 640, на полях); **во (въ) кровъ прємѣнятися (прємѣнятисѧ)** – ставати червоним, багряним: Слнцє и мѣсяцъ во кровъ ся прємѣняли (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 28); М(с)ць, срєбрнобѣлои ша́ты позбыва́єтъ, В҄ кро́въ сѧ з҄ тре́пєто(м) всє́го свѣта прємѣнѧ́є(т) (Львів, 1631 *Волк.* 3); **до крови** – до крові: видє(л) єсми в по(д)-

дано(г) пн҃а… чу(н)ца рамє(н)є с правоє стороны ѡ(д)раноє до кровє (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 20); заволáлá… є(д)-на… нєвєста з нарéканьє(м) вєлúкимъ, кó-торую єстє… казалú битú в уста а(ж) до кровú (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46); И в Грубешовѣ в мѣстѣ, где єсте ся были зо-брали,… заволала на вас христіанская жо-на з нареканямъ великим, которую єсте в пол службы казали бити во уста аж до крове (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44); **кро-вію скипѣти –** стати закривавленим: тáкь оучúнили ижє по чєтыри на ѡ(т)мѣноу бú-ли єго. ижє ст҃óє тѣло кръвїю бы́ло скú-пѣло (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 9); **кровь мѣсѧчна –** менструація: Єсли бы спáлъ з нєю мѹжь часѹ крóви мѣсѧчнои, нєчúстый бѹдє прєз(ъ) сéмь днїй (серед. XVII ст. *Хрон.* 120 зв.); **кровь пускати –** робити кровопускання: Начрѣтавáю, ваѧ́ю, Изваѧ́ю, дóвбаю,… дрѹкѹю, áлбо ба(н)кáми кровь пѹщáю (1627 *ЛБ* 164); **кровью зойти –** кров'ю зійти: И на томъ еще мало дей ма-ючи, вжо збитого, змордованого, зранено-го чеканомъ и ледве живого, кровью зо-шлого отъ тыхъ ранъ, привелъ дей мене во дворъ (Берестя, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 271); тамъ же его милость… пана моего постре-лили,… и его милость мало на смерть не позабияли и поранили, жесмы ледво, за помочю Божю, его милость за греблю назадъ кровю зошлого одътолъ спровади-ли (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 145); **кро-вю (кровїю, крвю) сплыти (сплынути) –** стекти, зійти кров'ю: скóлоли глáвоу єго ст҃ои мл҃(с)ти ижь крóвїю сплы́ноула была (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 8 зв.); ѡ(т) тѧ́ж˒кы(х) моýкь єго ст҃оє тѣло в˒сє крóвїю сплыло (Там же, 2); О Твари боз-ская, кровю вся сплыненая (Львів, 1630 *Траг. п.* 169); **перемѣнитисѧ (преложи-тисѧ) въ кровъ –** стати червоним, багря-ним: и сл҃нцє, и м҃(с)ць пєрємѣнилисѧ въ кровъ (поч. XVII ст. *Пчела* 37 зв.); Сл҃нцє прєложúтсѧ въ тмѹ, и м(с)ць въ кро(в) пръшє нéжєли прїйдє(т) вєлúки(и) дн҃ь гн҃ь (XVI ст. *УЄ* № 29519, 80).

2. *Перен. (убивство; кровопролиття)* кров: таковыи… да єст подобєнь їюдѣ и проклѣтомѹ арїи и да имаєтъ оучастїє съ ѡнѣми їюдєє, ижє възъпиша на господа христа, кръвь єго на них и на ч(ѧ)дѣх их, єжє и єст (Сучава, 1503 *Cost. S.* 261); архїє-рєи ж взявшї срєбрєнїкї и рєклї. нє годит-ся нам˒ их˒ оý скрыню црковную вложїтї. понєжь цєна кровї єс˒ (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 52); чисть є(м) ѡ(т) кръвє правє(д)-ника сєго (XVI ст. *УЄ Трос.* 667); а úн˒шїє з гнѣвоу и запальчúвости я́дъ вы́плюва-вши, нєвúн˒ныхъ людéй кръвє вúн˒ны(м) и тєбє оучинѧт˒ (Острог, 1614 *Тест.* 172); Абы, мóвлю, нємощнѣйшїй братъ нє по-гúблъ во твóємъ рáзѹмѣ. Крвє абóвѣмъ єгѡ ѡ(т) рѹкъ твоѣхъ взы́щѹтъ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 3); Іуда… ры́клъ до // брáтїи штó жь нáмъ з тогѡ: кгды забїéмъ брáта и за-таúмъ крóвь єгѡ: лѣпєй єго ты(м) кѹпцѡ́мъ продáймо а рѹцѣ нáши нєхáй сє нє мажѹтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 60 зв.-61); **кровию сплынути –** *(про масові вбивства)* зро-сити кров'ю: Одно Богъ ведаетъ якъ мно-го войною презъ мечъ и огонь людей по-гинуло; не одинъ тамъ городъ, место, поле кровию сплынуло (поч. XVII ст. *КЛ* 87); **кровъ (крывъ) невинъна (невиноватая), невинна кровь –** невинна жертва: протожъ вамъ не допустилъ (и) местца светого ге-ретиками и кровъю невинъною, на которую сте ся были насадили, помазати (Вільна, 1599 *Ант.* 881); одно назначивъ Господь

Бг҃ъ пастырюмъ, котрыи зле пасутъ увци его, такъ речучи: "Буду смотрѣти кырве невиноватои отъ рукъ пастырскыхъ" (XVI ст. *НЄ* 218); по(м)ста божаа справєдливая а срокгая для розля(н)я крывѣ нєвин(н)оє братєрскоє в трєтє(м) и в чєтвєрто(м) поколє(н)ю (1582 *Кр. Стр.* 18 зв.); Вышолъ самъ протъ со всѣми ангелского подобія старцами... просячи и упоминаючи... абы такого тиранства и окрутенства надъ мѣсцами святыми и надъ невинною кровью не заживали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1021); **кровъ (кровь) проливати – а)** (за що і без додатка) *(діставати поранення або бути вбитим, борючись за кого-, що-небудь, відстоюючи щось)* проливати кров: Оповедил... кнзь Александръ Вишневецкий,... залецаючи верные... заслуги шляхетного Михайла Грибуновича Байбузы, который,... з неприятелы нашими и Речи Посполитое бываючи, чинил и доказывал, наставуючи горла своего, кров свою проливал (Варшава, 1589 *ЧИОНЛ* XIV-3, 91); Єслѝстє и Кровъ ва́шꙋ за имѧ Хв҃о проливали, Алєстє за́то Нб҃о; за дѣдиствѡ вѣчноє взѧ́ли (Чернігів, 1646 *Перло* 48 зв.); **б)** (кого, ким) убивати когось, завдавати ран комусь: ко́ждого иѡа́ннъ ст҃ый анти́христомъ зовє́тъ, к томоу́ ижъ кро́въ правди́вы(х) христїа́нъ за подꙋщє́ньємъ арїа́нѡвъ пролива(л) (Острог, 1598 *Апокр.* 57); гєдєѡ(н) болоба(н)... цр҃ковъ... замути(в)... сълугами и приятє(л)ми волочилъ би(л), бороды то(р)га(л), и кровъ помо(ц)никами своими проливал (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 1); **кровъ (кровь) пролѧти (пролиати, пролить) –** *(дістати поранення або бути вбитим, борючись за кого-, що-небудь, відстоюючи щось)* пролити кров: Южъ Цр҃ъ... // За малжо́нкꙋ ѡхо́тнє собѣ обира́єтъ, Нєѡ(т)мѣнный на Кр҃(с)тѣ шлю́бˢ ми́лє прї-йма́є(т). Кото́рый бы мо́глˢ вѣчнє нєдвижи́мє трва́ти, Ото кро́въ свою гойнє зєзволилˢ пролѧ́ти (Львів, 1631 *Волк.* 27 зв.); то є(ст) кровь моѧ́... котораа́ за ва(с) и за многы(х) боудє пролѧна́ (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 14); От самого Христа до нас возсия́ла и от апостолов людей освѣтила, всю бо вселе́нъную они научили и за ней кро́ви свои пролиа́ли (к. XVI ст. *Укр. п.* 74); Антоній Мужиловскій, Іеромонахъ и Старецъ Монастыря Печерского притомъ кровъ свою пролить готовъ, рукою власною (Київ, 1631 *ОЛ* 24); **кровъ точити –** вбивати: сво́и свои́хъ, хрїстиа́нъ хрїстѧ́нє Вѧ́жꙋтъ, вѧзѧ́тъ, кро́въ точатъ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 17); **кровь проливается –** проливається кров: Пристояло такъ учинити // ...владикомъ... которыи за свои беззаконія и виступки, не хотячи казни... отъ пастира своего... збѣгли... замѣшане учинили, такъ ижъ грѣхъ и несправедливость умножилася и кровь невинныхъ проливается (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 797-798); **кровью облитися (ополокатися) –** залитися кров'ю: Не было для чого сыноду складати, а подобно бы ся тотъ сынодъ кровью невинъною не одного былъ облилъ (Вільна, 1599 *Ант.* 655); Смотрытежъ, што за порядокъ въ церъквахъ вашыхъ: же ся вже не разъ и кровью (людскою) ополокали, за радомъ (и справою) тыхъ кролевенъ Ангелскихъ (и патрыяръщыцъ новыхъ) (Там же, 681); **кровѣю обливатисѧ –** заливатися кров'ю: В то́й ча́съ цр҃ковъ... вˢ пороже́ню пєрворо(д)ного сн҃а своє(г) ба́рзо Кро́вѣю ѡблива́ласѧ; Ап҃(с)тлскѡю; и Мч҃нчєскою (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.); **на гарячой кръви –** *(про вбивство)* на гарячому: которыє сє ꙋпоминали пн҃а Григо(р)я... абы выда(л) мо(р)-

дєра ω(с)тапка слꙋгꙋ своєго на горячо(и) кръви (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 52); **розливати кровь (кръвъ) –** вбивати: нє забыва́йтє дш҃ы єгω, а ни розлива́йтє кро́ви бра́та своєгω а́лє вки́нтє єгω до колодєзѧ живо́гω (серед. XVII ст. *Хрон.* 60); шо(л) к нємꙋ пєтръ… абы ꙋблага(л) окрꙋ(т)ни́ка. и(ж)бы прєста(л) розли́вати кръвє хр(с)тї-анъскои (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 54);

(про Христа) (смерть заради відкуплення; самопожертва) кров: а ведьже зъ любови ку душамъ невинънымъ, кровию Хрыста Бога нашого искупенънымъ, за которые, яко пастыръ, маючи ихъ въ порученью своемъ, срокгую личбу дати мушу (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 989); О найслодъшїй Ісусе, всѣхъ збавителю: И през найдрожшую кровь откупителю, Всѣхъ тыхъ котрые въ тобѣ надѣю маютъ (Львів, 1630 *Тр.* 168); на́съ оуме́ршихъ Кро́вѣю сво́єю ωживи́въ (Чернігів, 1646 *Перло* 62 зв.); **кров изліати –** *(віддати життя за когось)* пролити кров: Началником вѣры зватися не хотѣл и всю свою волю христу поработил, Иже всему миру себе укрыжовал, и за Христа рад[о] кров свою изліал (к. XVI ст. *Укр. п.* 82); **кровъ виливати –** жертвувати собою: Пе́рсы твои хвалє́бныи ωтвора́єшъ, и Кро́въ твою́ прѣ҃стую // нєща(д)но вилива́єшъ; и тою́ дꙋшꙋ мою́ оуме́ршꙋю, вѣчнє ωж(и)вла́єшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 99-99 зв.); **кровъ выляти (вылѧти), вылѧти кровъ –** (за що, для чого) пожертвувати собою (за кого, що): Аже придаетъ первопрестолникомъ быти Григорія той церкви, за которую Христосъ кровъ свою вылялъ, съ чого барзо отступникъ триумфуетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 500); Сн҃ъ Бж҃їй… кро́въ Сн҃о́вскꙋю вы́лѧлъ длѧ Црк҃вє (Київ, 1625 *Злат. Н.* 129); длѧ нб҃а нє вылѧлємъ кро́вє, длѧ нб҃а нє бы́лємъ Роспѧ́тый (Там же, 129 зв.); **кровю (кровию) запечатовати –** заплатити кров'ю: бы(л) тє(ж) зо мною по(д) лꙋками того(ж) рокꙋ и чини(л) послꙋги єго королє(в)скоє мл҃(с)ти явныє такъ тє(ж) бꙋдꙋчи мнѣ в тꙋтошнє(м) па(н)ствє за мєнє и кро(в)ю своєю запєчатова(л) (Миляновичі, 1572 *ЖКК* I, 37); та(к) жє ты(ж) стыи м(ч҃)нци познавши избавитєлѧ своє(г) изошли животовь ст҃ы(х) свои(х), и кровию своєю тоє запєчатовали (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 201 зв.).

3. *(символ у Тайні Євхаристії)* кров: с вѣрою прїимаимо тѣло и кровъ єго (1489 *Чет.* 171 зв.); якъ тѣло єго правди́вє поживаѥ(мъ) и *кро(в)* єго пиє(м) такъ тѣло и кровъ свою за нєго офѣрꙋє(м) (Львів, 1596 *ЛСБ* 301, 1); Та(к)жє и кро́въ сп҄си́тє(л)наа, кото́рꙋю оу осо́бѣ вина ви́жꙋ, а то́є троудно во(н) ис храмины вы́носити, чого в домоу нє ма́єшъ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 219); а што большая, // противко ясных словъ Христовых, который мовит: кто не поживаєт тѣла Сына человѣческаго и не пієт кровє Єго, живота вѣчного в собѣ не маєт (Львів, 1605-1606 *Перест.* 54-55); Ст҃аѧ восто́чнаѧ црк҃овъ задо́сить чи́нѧчи росказанїю Хр(с)товомꙋ: Пїйтє ω(т) нєѧ вси, ча́ши крови Хр҃(с)товой лю́дє(м) ми́рски(м) нє боро́нытъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 24); Або́вѣмъ тѣло Хв҃о нє є́ст҄ ω(т)лꙋче́н҄ноє ω(т) кро́ви, а́ни кро́вь ω(т) тѣла, // а́лє ωбо́є по(д) ка́ждою ωсо́бою замыка́ю(т)сѧ, кгды(ж) по(д) ка(ж)дою з ни(х) цѣлого Х҃а прыймꙋємъ (Львів, 1645 *О тайн.* 37-38); **кровь и тѣло, Тѣло и Кровъ (Кровь) –** Тіло і Кров: ка(к) имаѥ(м) приимати тѣло и кро(в) госпо(д)ню. оу выны(х) чтѣниихъ росписали ст҃ии оц҃и (1489 *Чет.* 132); братие, змоцняйтес о Господеви и в силе моцы

Его,... зброю Божую, быстє мѣли стати противко засадкам бисовскимъ, поневаж не маемо битвы противко крови и тѣла (Вільна, 1600 *Катех.* 80); Та́йна бовѣмъ Тѣла // и Кро́вє Хвой е́стъ на(д) всѣ иншїє та́йны Црко́вныє... зацнѣйшаѧ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 911-912); Чєтвє́ртый даръ бω(з)кїи... да́лъ намъ за живо́тъ вѣчныи; ꙋ прєч(с)тихъ Та́йнахъ, Тѣло и Кро́въ свою прєстꙋю; по(д) ви́ди хлѣба и Вина (Чернігів, 1646 *Перло* 7 зв.).

4. *Перен. (рід, походження, спорідненість та ін.)* кров: слєнны(м) тєстамєнто(м) даю дарꙋю и црькви сто(и) привлащаю. а приятєлєвъ мои(х) бли(з)ки(х) и далєки(х) вє крви зо мною бꙋдꙋчи(х) такъ ω(т) того дому црковного яко ω(т) всѣ(х) долговъ... ω(т)-даляю и вырѣкаю на вѣчныє часы (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49 зв.); бы́лє(с) и ты марнотра́вны(м) ωсихє(м), кды бовѣ(м) пошє(д)ши з крви цр(с)кои, и ди́ны мл(с)тю оуплє́та́вшисѧ ωнꙋю зґвалчо́нꙋю ω(т)вю́-лє(с), абω ω(т)дали́лє(с), за́ра(з) жи́во(т) и цр(с)тво оутра́тилє(с) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 291); а́лє Ца́ръ Правосла́вный... зна́єтъ, жє До́мъ... Чєтвєртє́нских... ω(т) Володї́мєра ...идє́тъ, длѧ то́го(ж) жє ω(т) колѣна єгω е́сть и лю́бѧчи кро́въ свою... Ца́ръ испытꙋєтъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 71); Крєвно́сть а́лбо сро(д)ство єстъ зъва́зокъ ты́хъ кото́рыє з одъноє кръви походѧ́тъ, та́къ жє́бы въсѣ тоєє́жъ крови оуча́стниками были, и до одного́жъ корєнѧ албо пнѧ стаґа́лисѧ (Львів, 1645 *О тайн.* 169); Жа́дєнъ чл҃вкъ до бли́ской кро́ви своє(и) нє пристꙋпитъ, а́бы ω(т)кри́лъ соромотꙋ є́и. Соромоты оц҃а твоєгω, и сромоты ма́тки твоє́й нє ω(т)-крї́єшъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 122); **кровъ хрестеянская, христїанская кровъ –** християнин: пострадавши... прєзъ тыхъ нєприятєлъ, которыє сє были вынуздали до выглажєня крови хрє(с)тєя(н)ско(и) шляхє(ц)-ко(и) и всихъ субста(н)цы(и) ωны(х) выкона(в)ши за пєнъдъ сво(и) въсє (Житомир, 1649 *ДМВН* 185); Жє за Хр(с)тїа́нскꙋю кро́въ сѧ заставлѧ́ли, Ѡйчи́зны боро́нѧчи, кро́въ свою вы́лѧли (Київ, 1622 *Сак. В.* 47).

5. *Перен. (символ життя)* кров: Котры крв[и́] своє́и, длѧ вѣры нєлѣтова́лъ: И длѧ́ гωни́ть мє(н)жны(х), са(м)сѧ впро(д) коронова(л) (Львів, 1616 *Бер. В.* 84); то єстъ що за пожытокъ съ кровѣ моєи, кды ся ωбєрнꙋ в зопсованъє (Корець, 1618 *З. Поуч.* 171); Такого вожа зыскало российское племе – Дорогой карбункулъ неощацованое цене, Зацна кровъ мужного князя Лыка кости Рыцеръ неошацованый жалости Князь Семенъ Лыко, вожъ делный, Цнотъ, уместности и скромности полный (поч. XVII ст. *КЛ* 91); [Бꙋдꙋчи тєды... изволє́нїємъ Бж҃їимъ... приωздоблє́нный] по всѧ дни жи́тїѧ мо́єгω ср(д)цємъ болѣзнова́лємъ, поглѧда́ючи на скꙋдость оумѣє́тности моє́и, а вѣдаючи пє́внє, и́жъ Сп҃си́тєль наш Іи҃с Хс Кро́вє ωвє́цъ свои́хъ словє́сныхъ, въ па́ствꙋ мнѣ повѣрєнныхъ ω(т) рꙋкъ мои́хъ взыскова́ти бꙋдєтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4).

6. У складі вл. н. **кровь змеина –** камедь, ґлей: кровь змєина єсть сокъ из дрєва тєку(щ) тѣ(м) имєнє(м) названо (XVI ст. *Травн.* 420).

7. У складі мікротопонімічної вл. н. **поле крови**: явно то є(ст) всѣ(м) мєшкаючи(м) въ єрусалимє я(к) названо полє ѧзыко(м) и(х) акє(л)дама то є(ст) полє крови (II пол. XVI ст. *КА* 4).

◇ **кровъ змываєтъ** (що) – спокутувати смертю: Анъдрѣа Предримерского зъ самопалу пострелилъ, братолюбіе и церковь з церковю роздираетъ, которого грѣха, вед-

лугъ Іоанна Златоустого, и // кровъ мученическая не змываетъ (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 215-216); **кровю (Кровїю) откупити (одкупити), одкуопити (окупити, искупити) кровѣю (кровлю, кровію) –** *(звільнити від гріху)* відкупити кров'ю: вы́бави дш҃ꙋ мою ѡ(д) плюгавы(х) грѣхо(в) кото́рꙋю є(с) кровю своєю ѡ(т)кꙋпилъ (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 41 зв.); са́мъ прє(з) сєбє з҄стꙋпи(в)ши на ни(з)кость зе́м҄нꙋю, народи́вшисѧ чл҃ком҄ правди́вым, с҄ прєбл҃гослове́н҄нои Бц҃и, Дв҃ы Мр҃їи, про́повѣ(д)ю ѡ́ного вєзва́ти, Кровїю прєст҃о́ю ѡд҄кꙋпи́ти, и Воз҄нєсе́нїємъ свои́м҄ на нб҃са… запрова́дити (Київ, 1631 *Тр.* 3 ненум.); алє дале́ко бо́лшєю повин҄ностю пови́н҄ным зостае́шъ кды тєбє ѡ(д)коупи́лъ кро́влю на(и)дорo(ж)шєю (поч. XVII ст. *Проп. р.* 220); мовитъ до него Іисусъ Христосъ… "того по тебе потребую, Петре, абысь выступокъ твой окупилъ працою, трудомъ и самого, еслибы до того пришло, кровію, въ проповѣди… въ поствѣ тых, которыи въ мене увѣрятъ" (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 428); Пр҃(о)рци… розрадѡва́нными дꙋша́ми спѣва́ли, гл҃ющи, Искꙋпилъ єси́ на́съ Кро́вѣю своєю (Чернігів, 1646 *Перло* 67 зв.); **плоть и кровъ –** одне нерозривне ціле; сутність: Где бо в ных вѣра, где церков, где священство, где жертва, где правило… где дух? Не все ли плоть и кров, и питание безвременно свинскаго закона! (1599-1600 *Виш. Кн.* 151); Павел… ко ефесяном тако глаголет: "Яко нѣсть наша брань ко плоти и крови, но к началом и властем, к миродержителем тмы вѣка сего (1608-1609 *Виш. Зач.* 206); Второе. Плоти и крови не свлечеш, в которой страстѣй гнѣздо жилище имѣет, тѣмже и павлову плоть и кровь – царствия божия не наслѣдиш (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 245).

Див. ще **КРЕВЪ.**

КРОВЪ[2] *ч.* Заступництво, захист, оборона: простри анг҃льскии свои крылѣ. покрыи на(с) кровомъ крылъ твои(х). и своимъ ч(с)тнымъ ороужиємъ (1489 *Чет.* 73); Стережи на(с) и покрый кро́во(м) мл(с)ти твоєѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 287 зв.); Па́нє… // …Всѣх҄ по(д) кро́вом҄ кри́л҄ хова́й (Львів, 1631 *Волк.* 32-32 зв.).

КРОВЪНЫЙ *див.* **КРОВНЫЙ.**

КРОВЬ *див.* **КРОВЪ.**

КРОГУЛЕЦЪ *ч.* Яструб, *діал.* крагулець: крагꙋй: Крогꙋлє(ц), я́стробъ (1627 *ЛБ* 55).

КРОЗЪ *прийм. у знач. присл.* Скрізь, всюди: вѣтръ з пꙋщѣ прудко повставши та́къ квалтовнє до(м) мо́ужа ст҃го розби́лъ, кро(з) трꙋсилъ, же сѧ до(м) вє(с) на зємлю ѡвалити моусѣ(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 245).

КРОЙ *ч.* *(модель, форма одягу)* крій, фасон: Та(к) нищє(т)наѧ бы́ти має(т) ѡде́жа, жєбы жа(д)ной фа́рбы, а́бо кро́ю но́вого // нѣчо́го нє мѣла ин҄шого на(д) и́н҄шїє, кото́рїє того(ж) соу(т) зва́нїѧ а(л)бо прє(д)сѧвзѧ́тѧ з на́ми (серед. XVII ст. *Кас.* 3-3 зв.).

КРОЙНИКА, КРОНИКА *ж.* (*гр.* χρονικά, *лат.* chronica, *стп.* kronika) літопис, хроніка: С кроиники Бѣлскогѡ ре́чи потрєбныи вы́браны. лѣта ѡ(т) рж҃(с)тва хв҃а ҂аф (Острог, 1509-1633 *Остр. л.* 126); па́чєжє кроини́ка ихъ ста́раѧ лати́нскаѧ вѣкъ ше́стыи в листє сто і єдїна́дєсѧто(м) пи́шєтъ. яко алєза́ндръ па́па оуста́вилъ ѡпре́снькомъ же́ртвꙋ твори́ти (Острог, 1588 *Сур.* 65 зв.); Вшакъ же гисторикове церковныи…, въ своихъ кройникахъ… отъ Андрея апостола уфундовану быти еи повѣдаютъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 517); Кройника о разныхъ речахъ – тутъ найдешъ чого потреба (поч. XVII ст. *КЛ* 73); о войне Московской, которая тривала въ земли той мало не двад-

цать летъ, чительникъ найде у кронице полской (поч. XVIIст. *КЛ* 80); кнїгы по(л)скиє… Кро(и)ника Бѣлского напу(л)-дє(с)ту сту(д)нѣца жывота чє(с)кая Гисторыя вє(н)гє(р)ская… чы(с)тєцъ гра(м)матика клєна(р)ди // Диспѹтация Любє(л)ска… Быблия чє(с)ка (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 41-41 зв.).

Див. ще **КРОНИКЪ.**

КРОЙНИКАРЪ *ч.* Літописець: алану(с) нє(м)нѣй старода(в)ны(и) кро(и)ника(р) пише и(ж) тоє имя а(л)бо на(з)ви(с)ко… за єго часо(в) ново было (1582 *Кр. Стр.* 93 зв.); кройникáрє пи́шѹтъ, жє пáпєжовє… жє́ны имѣвши, папєжами зостáли прєз дóброє житїє своє (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв)* 32); яснє бовѣмъ ω(д)вáжныѣ спрáвы Титѹлы и Го(д)ности, Прєзáцныхъ Про(д)кωвъ В м҃(ст) …ω(д) Кройникáрωвъ Рѹски(х) и Пóлскихъ сѹтъ свѣтѹ подáны (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 7).

КРОКВА *ж.* Кроква: за кро(к)вы и҃ гро(ш) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1040, 5 зв.); Дали(с)мо за (к)ро(к)вы грошы(и) ѳ҃ (Львів, 1607-1645 *РДВ* 32 зв.); за крω(к)вы, и дошки, и пла(т)-вы прє(з) п(н) ференца далемъ зло(т) 11 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5); tignus, прєкладъ, кроква (1642 *ЛС* 398).

Див. ще **КРОКОВЪ.**

КРОКВИЦА *ж.* Кроквина: tigill(us), кроквица (1642 *ЛС* 398).

КРОКОВЪ *ж.* Те саме, що **кроква**: виделъ есми килка десятъ возовъ дерева, кроквий, латъ и иншихъ потребъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 301); За ωсмъ кроквїи гро(ш) м҃. (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 6 зв.); шътыры пары кро(к)ви(и) fr. 17 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 6 зв.).

КРОКОДИЛОВЪ *прикм.* Крокодилів. ◇ **крокодиловы слезы** *див.* **СЛЕЗА.**

КРОКОДЫЛЬ *ч.* (*гр.* κροκόδειλοζ, *лат.* crocodilus) крокодил: що(с) и Псалми́ста мóви(т). Сє оддали(х) сѧ бѣгáѧ въдворѧ(х) сѧ въ поустыни, то є(ст) въ єгиптѣ б҃а нє знáючо(м), гдѣ оужо(м), пчола(м) крокодылє(м) и иншимъ чоудовиска(м) покло(н) яко б҃ѹ ω(т)даю́тъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 46 зв.).

КРОКОСЪ, КРОКУСЪ *ч.* (*лат.* crocus) крокіс, крокус: крокѹ(с) по ла(т). ї по грє(ч)… шаѳра(н) по нємє(ц). и по рѹ(с)… // …ω(н)… кра(с)кою цвѣтє(н) (XVI ст. *Травн.* 140-140 зв.); Ѡбонѧнїє якъ мнóго тѧгнє(т) вóнъ-ностїй, заживáєтъ крокосовъ и балсáмовы(х) крóпєлєкъ шоукаєтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175 зв.); крокосъ (1642 *ЛС* 127); **крокосъ (дивий) дивый –** дикий шафран: colchicum, кроко(с) диви(й) (1642 *ЛС* 128); ephemeron, крокосъ дивы(й), лѣсны(й) (Там же, 180); phonos, кроко(с) диви(й) (Там же, 315).

КРОКШТЫНЪ, КРОКЬШТИНЪ *ч.* (*нім.* Kragstein) *(скісна підпора переважно кам'яна)* кронштейн, консоль: кро(к)штыно(в) ѹ притво(р) шту(к) є҃ї… шту(к) вєлики(х) на колюмны внутрьниє м҃ (Львів, 1598 *ЛСБ* 1039, 8); камєнє локтєвого што наши фо(р)мани ѹвє(з)ли шту(к) к҃д… крокьштино(в) до цє(р)квє а҃ї штукь (Там же).

Див. ще **КРОНШТЫНЪ.**

КРОКЪ *ч.* **1.** *(рух ногою вперед)* крок: тогды сѧ вє(р)нули до єрусалима ω(т) горы которую зову(т) ωливною котораѧ є(ст) бли(з)ко єрусалима та(к) далєко якобы въ шаба(т) ходу то є(ст) на двє тисєчи крокувь (II пол. XVI ст. *КА* 3); Пóприще: Ми́лѧ, замыкáєтсѧ, а҃ крокωвъ: або осмь стáдїй, стáговъ, гóнω(в) (1627 *ЛБ* 88); Стáдїонъ, стáдїй, стáн, гóны: рк҃є, крóкω(в), с҃и,

ст8пєнї (Там же, 121); Тогó сѧ всú дєржúтє, нє в᾽ступ8йтє крóк8 (Вільна, 1620 *Лям. К.* 25).

2. *Перен. (ступінь, етап у розвитку)* крок: Стéпєнь: Стóпѣнь, в᾽схóдъ, крóкъ, хóдъ, члонокъ, поколѣ(н)ѧ, 8рѧ(д) (1627 *ЛБ* 121); Ѡда до прєзáцных родичовъ єго мли(ст) ω(т)ца єп҃(с)па Прєзáцный Домє, Жєлиборскихъ сéкты: Кгды́ поглядáю ни твои Аспєкты: // Бáрзо высóко оуст8пúлєсь крóк8; ω(т) мого зрóк8 (Львів, 1642 *Бут.* 9-9 зв.); **змѣреный крокъ –** кінець, завершення чого-небудь: Іωанъ Єрéй,... Пѧ́тдєсѧ́тъ пѧ́ть лѣтъ, з᾽ Бóзкого вырóк8, Пожúвши, добѣглъ змѣрéного крóк8 (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 19); **свой крокъ –** те саме, що **змѣреный крокъ**: Ѡто Ѡтéцъ вáшъ лю́бый, дошóлъ свóго крóк8... з᾽ Бóского вырóк8 (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 7).

КРОКЬШТИНЪ *див.* **КРОКШТЫНЪ.**

КРОЛЕВА *ж.* (*стп.* krolewa) те саме, що **королева**: не толко кролевой... с того пожитк8 нѣт, алє и єм8 самом8 таѧ с8ма, сто коп грошєй не выходила (Вільна, 1541 *AS* IV, 276); Уважай, статечность православной христіанки кролевой Полской, же волѣла некоронованою зоставати короною золотою отъ землѣ, нижли правой вѣры отступити и короны въ небѣ лишитися! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1039); Тóта кролéва Сáба 8ставúла, и дѣвúчїй рóжай обрѣзóвати. на ты(м) члон᾽к8. котóрїй доктóровє зовоу(т) нúм᾽фа (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 55); Никострáта. албо кáрмєнтисъ кролé-в(а) аркáдїйска, нєвѣста вє(ли)кого 8чєнїа въ грéц᾽ко(м) пúсмѣ. ω(т) того была названа вѣща албо пр҃(о)ркúнѧ (Там же, 23).

Див. ще **КОРОЛЕВАЯ, КРОЛЕВАЯ.**

КРОЛЕВАНЄ, КРОЛЕВАНЬЄ *с.* (*стп.* królowanie) царювання, панування: Дан в Люблине,... дня третегонадцат липца, року Божего тисеча пятсот шестдесят девятого, кролеваня нашого чотырдесятого (Люблін, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 247); Дан у Варшавѣ... року... тисеча пятьсотъ осмдесятъ пятого, а кролеванья нашого року десятого (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 288); За часу кролеваня Ахава... пророковъ... много пострадало (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 822); за кролевáнѧ крóлѧ Regnante Rege (1645 *Уж.* 81); *Образно:* Мы за твое пилъное, сл8хач8, сл8хання Зичимъ в нб҃ѣ з рожденнимъ Хр҃(с)томъ кролеваня (I пол. XVII ст. *Рєз.* 181).

КРОЛЕВАТИ, КРОЛЮВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* królować) **1.** Те саме, що **королевати** у 1 знач.: царєств8ю, пан8ю, кролю́ю (1596 *ЛЗ* 87); дáсть бовѣмъ ємоу г҃ь б҃ъ столє(ц) дв҃да ω(т)ца єго, и боудє(т) кролєвати на(д) дóмомъ іакововы(м) навѣки (поч. XVII ст. *Проп. р.* 144); кролю́й кролéв᾽ство(м) влáснымъ, жéбысь на(д) всѣми про(д)ковáлъ, чáстью и лúчбою цно(т) (Острог, 1614 *Тест.* 141); ты́є бовѣ(м) крóлєвє наивдѧ́чнѣи кролю́ю(т), котóрыє пáньство своє дóбрє оуспокóѧтъ (Там же, 166); я знаю, же не новина вамъ воєвати, И не такихъ рицеровъ в полю и на плац8 имати, И з ними воєвати и всѣмъ кролювати (I пол. XVI ст. *Сл. о зб.* 28); Царств8ю: Кролю́ю, пан8ю, рѧж8 (1627 *ЛБ* 155).

2. Те саме, що **королевати** у 2 знач.: и ты цр҃8 црє҃(м) на(м) по(д)дáны(м) своúмъ боу(д) мл҃(с)рдны(м),... абысмы до того(ж) мѣсца гдѣ ты тєпє(р)... щаслúвє кролю́єшъ по см҃рти нáшєй завитá(л)и (поч. XVII ст. *Проп. р.* 228); Єдúнъ Б҃ъ, котры́й нá высóкωстахъ Кролю́єтъ: И всѣмъ створéнѧ(м) своимъ, я́къ Твóрє(ц) Пн҃оу́є (Львів, 1616 *Бер. В.* 80); Вислухай мя, на нб҃ѣ кролюючий

Бж҃е, бо нѣхто мя в жалю томъ спωмогъчи (не може) (I пол. XVII ст. *Рєз.* 174);

перебувати у Царстві Божім: Мы хóчємо з҄ хр҃(с)то(м) кролєвáти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 141); А до нб҃а яко Бг҃ъ сам провадит тебе, Абыс южъ болъшъ не плакалъ в пекелной темъно(с)ти. Лєч кролевалъ вє(с)полъ з нимъ въ нб҃(с)ной свѣтло(с)ти (I пол. XVII ст. *Рєз.* 180); Та(к)жє и всѣ ап҃(с)ли… ко(ж)дый з особна розмайтыи мѹки и см҃҄рть прєтєрпѣли. За што… роскошѹю(т) и кролюю(т) в нб҃ѣ (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 18).

3. *Перен.* Діставати перевагу над чимнебудь; виявлятися значнішим: Азá(з) нє в҄ Рúмѣ стáромъ и в҄ сáмомъ то(м) котóрый на тóтъ чáсъ кролєвáлъ и пановáлъ на(д) мѣстами, пєрє(д) єдиновла(д)цами и прєложóными Арцыкаплáнами и наѹчúтє(л)ми, кгды нє ты́лко во всѧкой дх҃óвной Філосóфіи и котóрѹю называ́ютъ свѣцкою на(д)дєръ досконáлє квúтнѹли и здóбилисѧ обѣ нá свѧтшіи мѣстѣ (Київ, 1612 *Гр. Сл.* 225).

Див. ще **КРОЛОВАТИ.**

КРОЛЕВАЯ, КРОЛЕВАѦ *ж.* **1.** Те саме, що **королева**: Іастúнъ Кролéваѧ нєѓдысь ouранéнна, Оупóрною гóрдостю лю́тѣ оуѧзвлéнна. Корóнѹ знáгла трáти(т), пáнства позбывáєт҄, Бєзчéстнє погоржéна ω(т) Крóлѧ бывáєтъ (Львів, 1631 *Волк.* 27); *У порівн.:* тáкъ ω(т) храма своéго рєчéного Пигіа, знáчнє ихъ малы́мъ лю́домъ поражáючи, якω и видóмє сѧ окáзѹючи, гды была вúдѣна ω(т) ты́хъ жє погáнωвъ з҄ мѣста прєзъ брáмѹ влахéрнѹ з҄ пóмпою якъ Кролéваѧ выхóдѧчи (Київ, 1625 *МІКСВ* 127).

2. *Перен.* Покровителька: Кролéваѧ Наѹкъ, мінéрва Православно Каѳолúчєскаѧ, прєвєлєбный патронє, до того чáсѹ бáрзо нєплóднаѧ (длѧ вєликихъ навáлностєй и штѹрмовъ, ω(т) вы́родковъ҄ Събóрнои Цр҃кви мáтки нáшєи) оуродúвши зá лáскою и прóмысломъ Бж҃їимъ нє мáлоє Грóно в҄ Правосла́вной Наѹцѣ Правосла́вных҄ Сынωвъ (Київ, 1632 *Євх.* 292).

3. *Перен. (про щось найголовніше серед інших подібних)* королева: вѣнєцъ єстъ оувúтый, в той цнóтѣ, котóраѧ инши(х) цнωтъ кролéвою назы́вана бывáєтъ, тó єстъ мúлостыни а(л)бо ялмѹжнѣ, особлúвє сѧ кохаéтє (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 5 ненум.);

(про щось найвизначніше) королева: чл҃къ нє єстъ… пáно(м)… дш҃ѣ вєдлоу(г) тѣла ωживлéнѧ // и инъформáціи, ты́лко зостаєтсѧ, жєбы пáно(м) бы(л) вєдлоугъ ωнои части котóраѧ… розѹмнаѧ єстъ, котóраѧ пáнєю и кролéвою в҄ справованю дш҃ѣ, котораѧ вóлноє зданѧ маєтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 223-223 зв.).

КРОЛЕВАѦ *див.* **КРОЛЕВАЯ.**

КРОЛЕВИЧЪ *ч.* (*стп.* królewicz) королевич: кролевичъ Владиславъ припалъ и оного зрайцу тужъ, въ костелѣ, шаблею поранилъ (поч. XVII ст. *КЛ* 85); Що Кролéвичъ Теба(н)скїй злоты(м) влосо(м) спрáвилъ. Тóжъ ты Фéбе Патрóном҄: бо(с) сѧ длѧ ни(х) всла́ви(л) (Київ, 1632 *Євх.* 303); кролевичъ Іωсафáтъ спытáлъ стáрца блажéнногω Варлаáма мнóгω мáєт҄ лѣт҄ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 943); ҂ахк кролевичъ владиславъ бы(л) ве Лвовѣ коли до воло(х) ѣхалъ, бо чекалъ на Сага(и)дачного (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167).

Див. ще **КОРОЛЕВИЧЪ.**

КРОЛЕВНА *ж.* (*стп.* królewna) королівна: мы… посла(н)ныи коу… кралю по(л)скомѹ…, ѹпросити… наияснѣишѹю кнѣжнѹ па(н)нѹ а(л)жбитоу, кролєвнѹ по(л)скѹю,… абы єи мл(с)тъ была г(с)п(д)рєви нашемѹ г(с)ж(д)а (Люблін, 1506 *Cost. DB* 440); Смотрытежъ, што за порядокъ въ церък-

вахъ вашыхъ: же ся вже не разъ и кровью (людъскою) ополокали, за рядомъ (и справою) тыхъ кролевенъ Ангельскихъ (и патрыяръщыцъ новыхъ) (Вільна, 1599 *Ант.* 681); *Образно:* Преслѝчнаѧ Кролéвно, Рáйскихъ Сáдовъ Цвѣте, Выборнѣйшїй Клейнóте зˢ людїй на тóмъ свѣте (Київ, 1632 *Євх.* 304).

Див. ще **КРАЛЕВНА.**

КРОЛЕВСКИЙ, КРОЛЕВСКІЙ, КРОЛЕВЪСКИЙ, КРУЛЕВСКИЙ *прикм.* (*стп.* królewski) **1.** *(який належить королю)* королівський: Жикгимо(н) авгу(с)… Шлѧхєтному матєю я(р)моли(н)скому зємєнину нш҃му вєрному на(м) милому ласку нш҃у кролєвъскую вє(р)ни(и) на(м) и милы(и) вжє нє ѡднокроть… жалуєть намъ… анъдрє(и) кунєвъски(и) (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79); А кгды ишолъ в покояхъ кролевскихъ у Варшавѣ пан воєвода кієвъскій до зестяся з гетманом на угоду, там же пріятель єго, што и на прошлом сеймѣ, и тепер под руку єго взявши, провадилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 40); оупáтˢрȣ (!) жє хс҃ ѡного котóрый ѡ свóю(м) збавєню пытаєтъ, до закóна провáдитъ, а нє до палáцовъ крȣлєвскихъ, гдє кнѧжата и потєнтáтовє соу(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 217); Кролéвˢскоє дѣло є(с), нє тыˊлˢко собѣ кроловáти, оусмóтровати, áлє и на по(д)дáныˊхˢ мѣти взˢглáдъ (Острог, 1614 *Тест.* 176); Прєстóлъ: Столѝца, кролéвскі(и) столóкъ, сѣдѣньє, маєˊста(т), сȣдищє, стóлъ, столéцъ, крѣсло (1627 *ЛБ* 96); И якъ ся поткалъ з кролемъ, много люду кролевского стеръ и примиръе взялъ, съ кролемъ ся виталъ гетманъ, заразъ отъ Збаражъ мѣста отступилъ (1636-1650 *ХЛ* 81); мȣзѝки спѣваки, нє тѝлко вˢ Крȣлéвскихˢ дѡмє(х), и Ксіóнжéнцихъ, оу пáнѡвъ свѣцкихъ, Алє и вˢ дȣхóвни(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 134 зв.); *Образно:* справє(д)лѝвїи Пшєнѝца Кролéвскаѧ, а грѣшнїи полóва погѝбєлˢнаѧ (Львів, 1642 *Час. Слово* 272 зв.).

2. *(який стосується короля)* королівський: на твердость и печат нашȣ… казали єсмо привесит к семȣ нашомȣ листȣ и рȣкою нашою кролевскою подписали єсмо (Краків, 1507 *AS* III, 40); Тыє ходотає панове би(с)кȣпи, за вами свѣдчили, яко єстє го(д)ни на свово(л)ноє жѝтїє сєлъ єп(с)пъски(х) свѣдчи(л) за(с) поклонъ нѣкотораѧ тисєча чирвоны(х), вˢ кишéню кролéвскȣю (1598 *Виш. Кн.* 293); И якъ дитѧ кролє(в)скоє, спочa(т)коу в пóдломъ выхова(н)ю, и по(д) стрáхомъ и грозóю, абыˊ сѧ фолькгова(н)ємъ нє погóршило, и ѡц҃євъскоє столѝци нє стáло нєго(д)но. а кгды юˊжъ на столѝцȣ настоупѝти маєтъ, зáразъ въ всємъ в тóмъ ѡ(т)мѣнѧˊєтˢсѧ (Острог, 1607 *Лѣк.* 46); Бо и малѧˊрˢ гладачѝ на твáръ кролєвскȣю, малюˊєтъ: и єсли прєдˢ нѝмъ твáръ кролéвскаѧ пѝлно смóтрѧчи на самóго малѧрá бȣдєтъ, // …яˊкъбы живымˢ былъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 283-284); Того(ж) року по ѡ(т)ѣздѣ кролєвско(м) дорожня ся почала (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167).

3. *(виданий або написаний королем)* королівський: а кня(з)… ку(р)пъски(и) ѡ(т) нєго такового листȣ кролєвского и копєи з листȣ того нє бєрȣчи повєди(л) и(ж)… ты панє во(л)ски(и) є(з)ди(ш) до мєнє з листами ȣмє(р)лыми бо ижъ коро(л) ȣмє(р) тєды тє(ж) всѣ справы и листы єго помє(р)ли (1572 *ЖКК* I, 44); А Сидор митрополит кієвъскій, выхованец и ученикъ рымскій, пріихавши с того собору, хотѣлъ тую зго-

ду в Руской земли становити и привиліами кролевъскими ствердити, которого, повѣдают, утоплено (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44); Адамови Прокꙋраторови, що прєстєрѣ(г) спра́вы кгды дєкрє(т) кролєвски(и) ѡтворили далє(м) копꙋ (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 5 зв.).

4. *Перен. (розкішний, пишний)* королівський: Пе́р҄ла о́наꙗ вєли́каꙗ, дорога́ꙗ Кроле́вскаꙗ и дѣадімы кролєвской годнаꙗ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 214).

5. У складі мікротопонімічної вл.н. **кролевскоє становище**: врочыща границъ... староства... починаєтся... ѡтъ гати... // ...мимо врочищо чєр҄ънцы ѡстровъ... и мимо врочищо кролєвскоє становищє... до суграни за дорогꙋ володимє(р)скꙋю (1546 *ОГ* 51-51 зв.).

◇ **єго (ваша) кролевская (кролевъская) милость** *див.* **МИЛОСТЬ; кролевская монета** *див.* **МОНЕТА.**

КРОЛЕВСКІЙ *див.* **КРОЛЕВСКИЙ.**

КРОЛЕВЪСКИЙ *див.* **КРОЛЕВСКИЙ.**

КРОЛЕВСТВО *с.* **1.** *(держава на чолі з королем)* королівство: Писанъ... тисеча пятъсотъ деветъдесятъ шостого мѣсяца сентября десятого дня а панованъя кролевствъ нашихъ польского девятого (Варшава, 1596 *ЗНТШ* XXV, 5); И ѡ́то те́ра(з),... поста́вилє(м) тꙗ на(д) на́роды, и на(д) кролє(в)ствы. абы(с) вы́то(р)га(л) и боу́ри(л) роспороша(л), вы́нища(л), бꙋдова(л), и насажа(л) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 206); длꙗ давы́да ѡбєца(л)сꙗ бг҃ъ зоста́вити ємоу кролє(в)ство в цѣлости (Острог, 1607 *Лѣк.* 67); аг҃глѡвє... ви́дꙗтъ ѡбли́чє ѡ(т)ца мое́го, а нє толко лю́дє, лєчъ мѣста, краи́ны, кроле́вства и прєложо́ны в҄ оура́дахъ (Львів, 1646 *Зобр.* 8); **кролевство небесноє –** Небесне Царство, рай: Хто бы колвєкъ тогды розвяза(л) ѡдно с тыхъ росказа(н) намнє(и)шихъ и такъ бы люди наꙋчалъ бꙋдє(т) зва(н) намнє(и)ши(м) в кролєвствє нєбєснимъ (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 5 зв.); абы́сь яко́го дх҃а оуслꙋгоую́чого нє розꙋмѣлъ, кото́рыє посы́ланы быва́ютъ на послоу́гꙋ ты(м), кото́рыє ѡдѣдичити ма́ютъ кроле́вство нб҃(с)ноє (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 15); **Кролевство полскоє –** Королівство Польське: ща(сти)лосꙗ и стєфанꙋ кролю по(л)скомꙋ. а́лє чи нє оу́мє(р) Альбо з҄ собою Кролє(в)ство по(л)скоє затꙗглъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 243); **кролевство Шведскоє –** Королівство Швеція: Пода(и) нынє рꙋкꙋ помощи... до на(и)вышша(го) ѡборо(н)ци црквє(и) бжїи(х)... на(и)яснє(и)шаго жикгмо(н)та Трєтє(г)... Кроля по(л)ского... и кролє(в)ства Швє(д)ского (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1 зв.); **несмертелноє кролевство –** те саме, що **кролевство небесноє**: а позы́скꙋй нєсмєр҄те́лноє кроле́вство чєрєзъ набыва́ньє цно́тъ, яко нєсмєр҄те́лный (Острог, 1614 *Тест.* 165); єсли и всєй зємли па́но(м) быти ста́раєшсꙗ, а́лє нєбо́лшє на(д) три ло́ктѣ зємлѣ ѡде́дичишъ по сме́рти. Мѣй жє тєды стара́ньє ѡ нєсмєр҄те́лномъ кроле́вствѣ яко смєрте́лноє кроле́вство (Там же); **смертелноє кролевство –** *(держава на чолі з королем)* королівство: єсли и всєй зємли па́но(м) быти ста́раєшсꙗ, а́лє нєбо́лшє на(д) три ло́ктѣ зємлѣ ѡде́дичишъ по сме́рти. Мѣй жє тєды стара́ньє ѡ нєсмєр҄те́лномъ кроле́вствѣ яко смєрте́лноє кроле́вство (Острог, 1614 *Тест.* 165).

2. *(влада, панування короля)* царювання: Што(ж)ми за пожито(к) с того го́лоса кролє(в)ства, ка(н)цлє(р)ства ал҄бо воєво(д)ства, коли ꙗ сн҃овъство бж҃їє страчу (1599-

1600 *Виш. Кн.* 210); Тоежъ и о всѣхъ святыхъ апостолъ пишетъ, которые звѣтежили кролевство, чинили справедливость, доступили обѣтницъ, яко Давидъ и Араамъ (1603 *Пит.* 65); **взѧти кролевство** (від кого) – бути наділеним королівською владою: Взѧлєсь ѡ(т) бг͠а кролє́вˢство, заховай єго яко скарбъ нєѡкрадєный (Острог, 1614 *Тест.* 134); **вступити на кролевство** – *(обійняти владу, стати королем)* царювати: Гды вˢстоупи(л) на кролє́вˢство Ровоа(м) сн͠ъ Соломо́новъ, пришли до нє́го обиватєли кролє(в)ства мо́вѧчи... мы боу́дємо служи́ти тобѣ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 218); **кролевство держати** – *(бути наділеним королівською владою)* царювати: я́ яко ѡ(т͠)цъ кото́рый кролю́ю, и па́ньство тобѣ задє́рˢжѹю, тєбє кролє́вство дєржа́ти наоуча́ю (Острог, 1614 *Тест.* 134); **на кролевство быти взятимъ** – бути наділеним королівською владою: Року 1444. Владиславъ III младъ на кролевство былъ взятъ Угорскоє; онъ турки колко разъ громилъ и былъ присяглъ съ турками не воеватися (поч. XVII ст. *КЛ* 74).

Див. ще **КОРОЛЕВСТВО.**

КРОЛЕВЪСКИЙ *див.* **КРОЛЕВСКИЙ.**

КРОЛИКОВЫЙ *прикм.* **1.** *(про хутро із виправленої кролячої шкіри)* кроликовий, кролячий: Мошє(и) лазаровичъ... мє(л) това(р) сво(и)... футє(р) бєлинъи(х) брѹшковы(х) ѕ͠... футє(р) кроликовы(х) ı͠ поро(б)лєныє с кро(ли)ко(в) ѡ(т)мычоны(х) ѹ Бєрє(с)ти (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 16).

2. *(пошитий з хутра кролика)* кроликовий, кролячий: У евтуха Панченяти – грошей готовыхъ копъ тридцатъ... шубку кроликовую... полотна кужелного локотъ тридцатъ (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 6/I, 277).

КРОЛИКЪ[1] *ч.* **1.** Кролик, кріль: коли левъ дремлетъ, кроликове играютъ (Вільна, 1599 *Ант.* 841); dasynus, кроликъ звѣръ (1642 *ЛС* 152); *У порівн.*: тоу́(т) сѧ пока́зоує(т) и(ж) чл͠къ кото́рый вˢ дворѣ свѣта того я́къ кроли(к) паноу́є(т)... прока́зою ба́рзо шпє(т)ною єстъ прикри́тый (поч. XVII ст. *Проп. р.* 231 зв.).

2. *(кроляче м'ясо, кролятина)* кролик: Да(н)ко Давыдовичъ ты(х) часо(в) єзди(л) до Торуня и привє(з) сєлє(д)цы и кролики (Володимир, 1569 *ТУ* 132); Петре ѹрзни того плєца ѡвчого принєси самъ родкви пастырнакѹ каппару пода(и) жє Давидѹ нєцо заяца и кролика (к. XVI ст. *Розм.* 13 зв.).

3. *(виправлена шкурка кролика; хутро)* кролик: од трох сермяг грошей два... от кроликув блану футра грошъ один (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* I, дод. 559); побра(л) ...є(р)мако(в) чотыри... шу(б)ка чо(р)ная мура(в)ская... кроликами по(д)шитая (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 75); И оные закопали... чамаръ две, одна чырвоная фалендышовая, лисами подшитая, а другая баевая чоръная, кроликами чорными подшитая (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/I, 458).

КРОЛИКЪ[2] *ч.* *(стп.* krolik, kleryk*)* клірик: Пишє тє(ж) ѡ и(х) ѡбычає(х) и ѹборѣ. мѣли повєдає(т) ты(є) людє кролики а(л)бо старо(с)ти свои которы(х) ѹставо(м) были послушни ролю справовали, и коло купє(ц)ства розѹмѣли (1582 *Кр. Стр.* 57).

КРОЛОВАТИ, КРУЛОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** Те саме, що **кролевати** у 1 знач.: Кролевскоє дѣло є(ст), не ты́лˢко собѣ кролова́ти оусмо́тровати, але и на по(д)да́ных(ъ) мѣти взглѧ́дъ (Острог, 1614 *Тест.* 176).

2. Те саме, що **кролевати** у 2 знач.: то́є єсли бѹдешъ чини́ти, з ни(м) бѹдешъ крѹ-

лова́ти (Вільна, 1596 *З. Каз.* 83); згóла тóє всє в собѣ спра́вивши, гóденъ боу́дешъ кролова́ти на(д) свѣтомъ, и ѡ́бразомъ нб҃(с)-ного крóлѧ на́securityванъ боудешъ (Острог, 1614 *Тест.* 146).

Див. ще **КОРОЛЕВАТИ, КРУЛОВАТИ.**

КРОЛЬ *ч.* Король, монарх: кролѧ жидовъ-ского. нє оустраши(л)сѧ ли єси (1489 *Чет.* 274); а па(к) а(ж) сѧ прилꙋчит да побѣгнє(т) нѣкоторыи па(н) или слꙋга… кролѧ пол-ского… до на(с)… тоть имає(т) просити соби ми(р) и ласкꙋ ω(т) пана жигмонта, кролѧ полского (Ясси, 1510 *DB* 472); Пи-са(л)… па(н)… єзє(р)ски(и), побо(р)ца киє(в)-ски(и), з унивє(р)сало(м) поборовы(м) по(д) пєчатью короля… и проси(л)… абы то(т) унивє(р)са(л) кроля… был публикова(н) и ω(б)вола(н) (Житомир, 1582 *АКЖМУ* 44); Патрї́арховє… постанови́ли, штó ты(ж)… кро(л) пóлскій… привилє(и)ми то оумоц-ни́ти ра́чи(л) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 38 зв.); єсли нн҃ѣ крóлѧ которого… вида́ємо… на пала́цы вхóдѧчого, и ты(х) котóрыє при бóкꙋ єго за́вшє,… хва́лимо и(х) (Острог, 1607 *Лѣк.* 49); Спулъ якъ пред Кролемъ пред нимъ уклякаючи, И въсмѣхъ, Кро-лемъ го Юдскимъ называючи (Львів, 1630 *Траг. п.* 163); Нєзвитяжоный Кролю вˢ Хрис-тиянъско(м) Панъствѣ! (1649 *На г. Хм.* 1 зв., ненум.); **день Трехъ Кролей –** *(свято ла-тинського обряду)* свято трьох королів: ро(к) пє(в)ны(и) а нєω(т)мє(н)ны(и): на дє(н) Трє(х) Кролє(и) ри(м)ского свята (Луцьк, 1566 *ТУ* 119); **Кроль земный, земный кроль –** ко-роль, цар: с҃номъ бовѣ(м) зє́много крóлѧ вєдлꙋгъ тѣла боу́дꙋчи, є́сли мои(х) тобѣ мóвлєны(х) слóвъ, послоу́хаєшъ, с҃номъ боу́дєшˢ на́securityванъ нб҃(с)ного кролѧ (Ост-рог, 1614 *Тест.* 167); Страшли́ваѧ вˢпра́в-дє, прє(д) котóрою сє вˢздрига́ть мꙋсить, є́сть Кролѧ зє́много вєлмóжъность, // котóрый якω Тє(р)тꙋлиѧ́нъ мóвить, по Бг҃ꙋ є́сть вˢторимь (Єв'є або Вільна, 1616 *Прич. отех.* 15 зв.); **небесный кроль –** Бог: гó-дєнъ боу́дєшъ кролова́ти, на(д) свѣтомъ, и ѡ́бразомъ нб҃(с)ного крóлѧ на́securityванъ боу́-дєшъ (Острог, 1614 *Тест.* 148); **три кроли –** те саме, що **день Трехъ Кролей**: в суботу пєрє(д) трєма кро(л)ми па(н) проко(п)… дѣвку нєво(л)ную… слуга(м) свои(м) вы-красти… каза(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 1); На рока(х) сꙋдовы(х) зємьски(х) виницъки(х) на завътрєє по тро(х) Кроля(х) святє ри(м)скомъ в рокꙋ звишъ написано(м) припалыхъ и сꙋдовънє о(т)правова(т) за-чаты(х) (1639 *ПИ* № 54).

Див. ще **КОРОЛЬ, КРАЛЬ, КРУЛЬ.**

КРОМ *див.* **КРОМЪ.**

КРОМЕ *див.* **КРОМЪ.**

КРОМЕШНИЙ *див.* **КРОМѢШНИЙ.**

КРОМЪ, КРОМ, КРОМЬ, КРОМЕ, КРОМѢ, КРОМЯ, КРОМѦ, КРЕМЪ, КРУМЪ *прийм. (з род.) (виражає об'єктні відношення)* **1.** *(вказує на виділення кого-або чого-небудь з групи подібних)* крім: при-дали есмо ему на поживенье къ воеводству Кіевскому платъ нашъ съ корчомь Кіев-скихъ и мыто Кіевское, кромъ оргиша, бо есмо тое мыто, што маетъ быти отъ орги-шовъ, на насъ выняли (Краків, 1507 *Любав. дод.* XIV, № 15); ꙋ тыхъ селєхъ вышє(и) писаныхъ… дворищъ м҃ѕ а дымовъ двєстє и а҃і дани даютъ мє(дꙋ) сто вєдєръ кромє грошє(и) и илънꙋ (1552 *ОЛЗ* 191); зобрали изˢбытˢки, оукроуховъ в҃і кошоувь полны(х). а ты(х) которыи илї, было пѧ(т) тисѧчїи моужєвь. кроу(м) жєнь и дѣтєи (1556-1561 *ПЄ* 67); Тє(ж) ꙋста(в)уєшъ и(ж) кн҃жата

панове рада наши шля(х)ту и ко(ж)ды(и) рыце(р)ства нш҃ого которые те(ж) шлѧ(х)ту нашу служебниками ꙋ себе ховаю(т) не маю ть сами ѡ почътиво(ст) сꙋдити кромя на(с) (1566 *ВЛС* 2 зв.); По ѡбѣдѣ маю(т) хло́пцы писа́ти... на табли́ци ко́ждый свою наꙋку, выданꙋю и(м) ѡ(т) да́скала, кромѣ ма́лы(х) которы́(м) самъ вине(н) бу́де(т) да́ска(л) писа́ти (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 4 зв.); Албо сподѣва́лисѧ жебы та(к) оу́чини(л). я́ко гедео́нь. котры(и) порази(л) воиска пога(н)скїи своима трема сты(и), заби(л) бол҃ванохва́лцѣ .р҃. тисѧ(ч) .л҃. и҃. е҃ кре(м) же(н) и дѣтїй. и д҃ црѣ҃ за́билъ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 35); Мартинъ Тесля поспол з жоною своею маетъ заплатити две копе грошей литовских, кром накладу, панеи Бабицкой (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 5); я... // жа(д)но(и)... речи и прешъкоды чини(т) и задаватъ не маю и не бꙋдꙋтъ могъли по(д) закладо(м) дрꙋго(и)... сꙋмы и по(д) нагороженемъ всихъ словъ кро(м) присеги теле(с)но(и) словне ѡшацованы(х) ѡ которы(и) закла(д) и ѡ шъкоды и ѡ спротивене се томꙋ записови... дае (!) (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 31 зв.-32); Бы́лъ запра́вды по́ровъ лю́дъ вели́кїи велми мѣлъ зˢ собо(и) .дї҃. возо́въ вси зˢ о́стрими желѣзами, а то лича́чи кро́мь ѣздны(х) и пѣшихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 432 зв.).

2. *(вказує на відсутність чого-небудь)* без: На(д) тою светлочькою ковнатка малаѧ кромь ѡболонь (1552 *ОКр. З.* 149); я по выштю оного году... // буду винен сам, або потомки мои... подле шацунку людей добрыхъ, отдати и заплатити кром жадное отволоки, не вынайдуючи собе никоторыхъ причинъ (Вільна, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 126-127); Єще къ томꙋ, зъ господарства што пенезей зобравши, детамъ моимъ, што побожне, причинити, або прикꙋпити, съ чого бы имъ впередъ пожитокъ могъ быть, кромѧ толко тых ста и двадцати копъ грошей, на кꙋпене ꙋфꙋндованѧ шпиталѧ Володимирского (1577 *AS* VI, 64); гедеѡ(н) болоба(н)... дяковъ ѡ(т) мѣста вла(ст)ю свѣцкою повыганя(л)... сщ҃никовъ... про(к)лина(л) кромѣ всяко(г) сꙋдꙋ, вяза(л) ланцꙋхами за возо(м) волочи(л) (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 1); Сн҃ꙋ мо́й възлюбле́нный, и Бж҃е чꙋдный съхрани́ле(с) Рож(д)ество мо(е) кромѣ бо́ле(з)нїй Ма́терныхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 92); Вˢ то́йже та́мъ сторонѣ бы́ло мѣсто на высо́кой горѣ зˢ дорого́гѡ ка́менѧ кро́мъ ва́пнѧ збꙋдова́но (серед. XVII ст. *Хрон.* 457); **кроме (кромь) того –** *(у ролі приєднувального сполучника)* також, до того ж: жи(д) кꙋпи(л) ꙋ наместъника прꙋского ꙋ о(р)ды а о(р)да ѡтъ ивана... а иванъ мелъ поведають ѡтъ кн҃зѧ... кроме того... поведають ижъ подоленинъ вѣнъности не мелъ на то (1552 *ОЛЗ* 186 зв.); Очи твои голубиныи кромь того, што ся внутрь таять, волосы твои яко стадо козъ, которыи жъ ступали зъ горы Галаадъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 52).

КРОМЬ *див.* **КРОМЪ.**

КРОМѢ *див.* **КРОМЪ.**

КРОМѢШНИЙ, КРОМѢШНЇЙ, КРОМѢШЬНИЙ, КРОМЕШНИЙ *прикм.* (*цсл.* кромѣштьнии) зовнішній: Свѣнный: Кромѣшнїй, ѡкромѣшный (1627 *ЛБ* 112); **гробъ тмы кромѣшней** *див.* **ГРОБЪ; темность кромѣшняя (кромѣшьняя)** *див.* **ТЕМНОСТЬ; тма кромѣшняя (кромешная, кромешняя, кромѣшная)** *див.* **ТМА.**

КРОМѢШНЇЙ *див.* **КРОМѢШНИЙ.**

КРОМѢШЬНИЙ *див.* **КРОМѢШНИЙ.**

КРОМЯ *див.* **КРОМЪ.**

КРОМА *див.* **КРОМЪ.**

КРОНЕЦЪ *ч.* (*стп.* kroniec, kraniec) обвід: два рубины по концах, а в середине диямент, в кронцу, што уколо идет короны (Володимир, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 427).

КРОНИКА *див.* **КРОЙНИКА.**

КРОНИКЪ *ч.* Те саме, що **кройника**: Кни́га глаго́лємаѧ кро́никъ, си́рєчь собра́нїє ѡ(т) мно́гихъ лѣтопи́сєцъ ѡ(т) мно́га ма́ло ѡ(т) бытїя ѡ(т) сотворе́нїя ми́ра (серед. XVI ст. *Хрон.* 1).

КРОНИЧНЫЙ *прикм. (який містить хроніку)* хронікальний, літописний: Ведомо тожъ то всимъ съ писма кроничного, што року тисяча пятсотъ семдесять семого сталосе по такои звезде? (поч. XVII ст. *КЛ* 67).

КРОНШТИНЪ *див.* **КРОНШТЫНЪ.**

КРОНШТЫНЪ, КРОНШТИНЪ *ч. (нім.* Kragstein) *(скісна підпора, переважно кам'яна)* кронштейн, консоль: на ѡ(к)на вє(н)гары штȣ(к) и҃ по по(л) ѕ҃ ло(к)тя на(ш) прыво(з) плазо(к) в҃ мєжы кро(н)штынами (Львів, 1599 *ЛСБ* 1042, 4); прєто при(з)вавши ро(з)су(д)ны(х) ма(и)сто(в) (!) мȣра(р)ского рємє(с)ла плазȣ на... га(н)ка(хъ) притєсавши кронштино(в) позди(и)мати, абы ѡ(з)добнѣ(и) ѡбразы и з бо(л)шою ȣчтивостю стали (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 50 зв.). *Див. ще* **КРОКШТЫНЪ.**

КРОПЕЛКА, КРОПЕЛЬКА *ж.* (*стп.* kropelka) крапелька, крапелинка, *діал.* кропелька: Ѡбонѧнїє якъ мно́го тѧгнє(т) во́нъ-ностїй, заживає́тъ крокосовъ и балса́мовы(х) кро́пєлєкъ шоукаєтъ? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175 зв.); нємовѧ(т)ка причащаю́чисѧ, ла́тво выкида́ютъ зъ оу́стъ свои́хъ тȣ́ю прєстȣ́ю пи́щȣ, а коли позво́лить, нєха(и) жє и́мъ длѧ ȣшанова(н)ѧ то́є та́йны съ кро́пє(л)кȣ однȣ въ оу́ста осторо́жънє въпȣститъ (Львів, 1645 *О тайн.* 45); ви́точилємъ всю Кро́въ мою; и ѡста́тнюю кро́пєлкȣ изъ ср(д)ца моє́гѡ на ѡ(т)кȣ́пъ ва́шъ (Чернігів, 1646 *Перло* 153).

КРОПЕЛЬКА *див.* **КРОПЕЛКА.**

КРОПИВА *ж.* (*лат.* Urtica L.) *(назва трав'янистої рослини)* **1.** Кропива: кропива є(ст) зєлїє добро. коли въ которо(г) ч҃лка тѧ(ж)ко на животѣ. навари кропивы з вино(м) пїи здра(в) боудє(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 9); оно такъ ся єму въ томъ щастить, "якъ голому въ кропивѣ" (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 589); ononium, кропива (1642 *ЛС* 292); **кропива болшаѧ –** різновид кропиви: кропива болшаѧ... // ...сѣмѧ кропивноє приято... выгони(т) камє(н) ис почє(к) (XVI ст. *Травн.* 460 зв.-461); **кропива лѣсная –** різновид кропиви: cania, а(е) кропива лѣсная (1642 *ЛС* 110); **кропива мертвая –** різновид кропиви: galation, кропива мє(р)твая (1642 *ЛС* 205);

міднолист: acalyphe, кропива, стволїє (1642 *ЛС* 64).

2. Особова вл. н., *ч.*: Присылал к нам... кнѧзь Андрѣй... жалȣючи на намѣстника ...Кропиву ѡ том, штож дєй люди єго свини єго побили (Краків, 1525 *AS* III, 271); Я Пєтръ Фєдорович Кропива... кнѧзю Фєдорȣ даю знати тым моим листом (Пісочне, 1541 *AS* IV, 283); возный Антонъ Вечорка... маючи при собе... пана Марка Кропиву... виделъ на обшарахъ дворныхъ гречку и просо, презъ шаранчу все до щенту зъедено (Луцьк, 1618 *АрхЮЗР* 6/I, 389).

КРОПИВНЫЙ *прикм.* Кропив'яний: Та(к)жє кого оукоуси(т) скажєнаѧ котюга. кропив(н)ыи корє(н) гризи (XVI ст. *УТ* фотокоп. 9 зв.); сѣмѧ кропивноє приято... выгони(т)... камє(н) ис почє(к) (XVI ст. *Травн.* 461).

КРОПИЛО *с. (назва певної трав'янистої рослини)* кропило: aspergillum, кропило (1642 *ЛС* 94); ocnanthe, лоза дикая, кропило трава (Там же, 289).

КРОПИТИ *дієсл. недок.* (кого) *(про дощ) (обливати дрібними краплями)* кропити: А гро(м) и стра́ши(т) и кро́пи(т) ти прє(з) ѡ́болокы, а стра́ши(т) и лѧка́єтъ прє(з) го́ло(с) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 121); **кропити водою и Духомъ святим –** освячувати; очищати: И пєрєхрєстивши на три части, в той часъ ворота и ланцꙋхи сокрꙋшишає сѧ и входитъ Хр(ис)тосъ во пєкло и ѡсвѣщаєтъ ѧсным ъ своимъ променємъ… всѣ мѣстца пєкєлнїи и кропитъ водою и Дх҃омъ ст҃им (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 30); **водою кропити –** те саме, що **кропити водою и Духомъ святим:** и… Хр(ис)тосъ… кропитъ водою и Дх҃омъ ст҃им. Гвалтъ, гвалтъ, панови! Врата ломатъ, И водою якоюсь ѡстрою насъ кропатъ (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 30);

(кого чим, що чим) *(про сльози, росу) (вкривати кого, що-небудь дрібними краплями)* кропити, зрошувати: Гдє́сѧ облюбє́нєцъ на́шъ ми́лый поспѣша́є(т)… Повѣжтє, нєха́й за ни(м) идє́мˀ спѣшно в тро́пи, Слє́зми кро́пѧчи єго прєчи́стыи сто́пы (Львів, 1631 *Волк.* 5); Вы́жєнꙋтъ тєбє ѡ(т) людє́й, а зˀ скоты и звѣра́ми бꙋдєтъ мєшка́ньє твоє, и травꙋ я́кѡ во́лъ ѣсти бꙋдєшъ, а росо́ю нб҃(с)ною кроплє́нъ бꙋдєшъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 362 зв.).

КРОПИТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (чим) Кропитися, оббризкуватися: Спали(в)ши // ѡ́гнє(м) я́ловицꙋ нєпокала́нꙋю чєрˀвоноую. и то́и по́пѡ(л) мочи́ли оу во́дѣ, и кропи́лисѧ тоєю водо́ю (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 294-294 зв.).

2. (чим) *(здійсювати кроплення свяченою водою)* кропитися: мы… ст҃оє воды сеє причащаимосѧ… єю жє сѧ ѡ(т) сщ҃єнико(в) кропи(м) (1489 *Чет.* 132);

хреститися, замочивши пальці у воді: вы кож(д)ого днє кропи́тьсѧ водою прє(д) цр҃ко́вїю (к. XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 102 зв.).

КРОПКА *ж.* (*стп.* kropka) крапка, *діал.* кропка: абовѣ(м) наймєншаа кропка нє зги́нєтъ, с ты(х) сло́вь б҃жїє (XVI ст. *УЄ* № 29519, 210); якъ цыркєль ѡ(т) кро́пки, а́лбо ѡ(т) то́чки, или ѡ(т) пꙋнкта почина́ючи, и ѡ́коло ѡбєрнєнъ ко́ло доскона́лоє чи́ни(т): та́къ Дх҃ъ Ст҃ый ѡ(т) Ѡ҃ца вы́шє(д)ши кꙋ Сн҃ови дохо́ди(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 275).

КРОПЛЕНЇЄ *с. (цсл.* кроплєнїє) *(освячення)* кроплення: вси на собо́рах ст҃ыми ѡ(т)цы оуста́влєннїѧ покꙋти ѡ(т)ри́нꙋли, а розмно́жили блꙋди, и инїѧ тѧжкїѧ грѣхи… а тых всѣхˀ грѣхо(в) прєз кроплє́нїє водо́ю сєбє збы́ти розꙋмѣють (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 31).

Див. ще **КРОПЛЕНЬЄ.**

КРОПЛЕНЬЄ *с.* Те саме, що **кропленїє**: Пє(р)вшїи абовѣмъ Ієрєи Лєвитовє и наоучитєли, нє могли дш҃и оулѣчити, приносами дарѡвъ и ѡфѣръ, и кроплєньємъ кровє, понєважъ и самыхъ сєбє оуздоровити нє могли (Київ, 1627 *Дух. б.* 345).

КРОПЛЯ, КРОПЛѦ *ж.* **1.** *(маленька частинка якої-небудь речовини)* крапля, *діал.* кропля: голова моя полна есть росы, а челюсти мои кропел ночныхъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 53); во́да вˀ рѣцѣ при ѡчахˀ // ихъ высхла: жє… и кро́плѣ нє зостало (поч. XVII ст. *Пчела* 4-4 зв.); А нѣкоторыи єно кро́пєль ки́лька оли́вы вˀ варє́нїє спꙋща́ли:

нє длѧ смакꙋ, то́лко дꙋха тщєсла́вїа (Київ, бл. 1619 *О обр.* 171); Нєпрєста́нь прч(с)тои крвє кро́плѣ збира́ти (Львів, 1631 *Волк.* 14 зв.); оувы́ мнѣ была́мъ нѣко́гда, сла́вна и бога́та, а нн҃ѣ бѣдна, бєзчє́сна, и оубо́га, нѣма́ю за що кꙋпи́ти, єдино́и кро́плѣ воды, на прохла́дꙋ язы́ка моє́гѡ мꙋчи́могѡ, в пла́мєни сє́мъ гє́єнскомъ (Чернігів, 1646 *Перло* 158).

2. *Перен. (мала кількість, частинка чого-небудь)* крапля: а кроплѣ мєдовы(и) роскоши сꙋть то́госвѣтныи, за которыми оуганѧючисѧ, ѡ вшитки(х) тыхъ пригода(х) забываємо (поч. XVII ст. *Пчела* 8); приложꙋ… ꙋста мои до дѣры нб(с)ной рꙋры и до стꙋ(д)ниц(ѣ) раа(и)ско(и) (!) криницѣ абы(м) малꙋю кро́плю кꙋ ѡхоложє́ню прагнєнѧ моє́го абы(м) нє оумлѣлъ (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 47 зв.); якѡ єдина́ кро́плѧ зара(з)ли́ваѧ спа(д)ши з во́здꙋха; принєсє́тъ смє́рть чл҃вкови, почто́жє ты сꙋѧтный мїролю́бчє грѣха́ми сѧ ко(р)мышъ (Чернігів, 1646 *Перло* 126 зв.); *У порівн.*: я́къ ѡ́боло(к) розширѧ́є(т)сѧ, а я́къ кро́плѧ малы(м) сѧ ставає(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 118); ◊ **до остатнеи кропли –** до останку, повністю, цілком: та́къ до оста́тнєи кро́пли ми́лость в хр(с)тїа́нє(х) вы́сꙋши(л) (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 56 зв.).

Див. ще **КРАПЛѦ.**

КРОПОВЪ *прикм.* Кроповий: сѣмѧ кропово… вє(л)ми пристои(т) жо(н)ка(м) кои дѣти ꙋ гроудєи кормѧтъ (XVI ст. *Травн.* 20).

КРОПЪ, КРОПЬ *ч.* (*лат.* Anethum graveolens L.) кріп: кропъ… та трава всѣ(м) є(ст) знаєма (XVI ст. *Травн.* 19 зв.); Кропь. Кро(п) сырыи завшє я(ж) нащєсєр(д)цє згагоу выганѧє(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 11 зв.); Та(к)жє ко(г) яицѧ болѧ(т) то кро(п) вари и пїи то минає(т) (Там же, 12).

КРОПЬ *див.* **КРОПЪ.**

КРОПѢЛЬ *ч.* Краплина. *У порівн.*: я́ко кро́пѣль на видокꙋ, такі́й по́тъ сходи́лъ з нє́го, ка́паючи на́ зємлю, высꙋша́ючи нєсмѣлости // чл҃чєй крини́цꙋ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 90-90 зв.).

КРОСНА *мн. (ткацький верстат)* кросна: Тамъ же се ускаржали о розные грабежи и бое на панюю Кганецкую, и тоже на нихъ и безъ панечизны робене, кросенъ робене, полотенъ и прядива накидала, чого передъ тымъ не бывало (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 410).

КРОСТИЦА *ж.* Короста: epinictides, кростицы, гноєточєнїє ѡчию (1642 *ЛС* 181).

КРОТ *див.* **КРОТЪ.**

КРОТКИЙ[1], КРОТКІЙ, КРОТКЇЙ, КРОТКЫЙ, КРОТОК, КРОТОКЪ, КРОТОКЬ *прикм.* (*цсл.* кротъкъ, кротъкии) **1.** *(добрий; тихий, покірний)* кроткий: ти(х) бы(с) и кротокъ. и смїрєнъ (1489 *Чет.* 239); наоучитєсы ѡ(т) мєнє. якь кротокь єсмь. и смѣрєнь ср(д)цємь. и найдєтє оупокои дш҃амь ваши(м) (1556-1561 *ПЄ* 54); найперво выдъ всякого злого дѣла годитъ ся, што бы обуздавъ гнѣвъ, што бъ ся научивъ кротокъ быти, смиренъ (XVI ст. *НЄ* 18); зна́шолємъ дв(д)а мо́ужа Ієсє́ѡва по ср(д)цоу моє́мꙋ то, єстъ по ср(д)цоу и мы́сли б҃жой. пра́вєдны(и) и кро(т)кій, кото́рого побо(ж)ности и свѧтобли́вости за вѣко(в) на́ши(х) троудно хто подо́бно спроста́ти або́ зровна́ти можє(т) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 214); ѡто єстє(м) кротокъ и смѣрєнъ ср(д)цє(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 185); Ѡ добры(х) дѣ(л) заслоузѣ и шацꙋнкоу. Якоє вєли́коє… єстъ бл҃гословє́нство. Якоє є(ст) то́єжъ и(х)ща́стѧ. Ѡ нищєтѣ дх҃о́вной. Ѡ кроткыхъ, и тихыхъ, и трьпєли́выхъ (поч. XVIIст. *Проп. р.* 228); ѡ(т) зємлѣ звѣрѡвє, крѡ́ткїи:

и ди́внїи рѡ́дѧтсѧ, и слꙋжатъ животꙋ тво́-ємꙋ, сты(х) шати бога́томꙋ и нищємꙋ (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.); не покорою и наказанием кротким спасение мое правдивое мнѣ от мене выдрешь и в поганскую згоду… притягнеш (1600-1691 *Виш. Кр. отв.* 166);

лагідний: А которая мудрость зъ высокости, первѣй естъ чиста, потомъ же мирна, кротка, благопокорлива, полна милости и овоцовъ добрыхъ (1603 *Пит.* 106); научила церковь христова вѣрнаго быти простым, а не хитрым… смиренным и кротким, а не гордым, и возносимым, и яростным (1608-1609 *Виш. Зач.* 206); а́лє боу́дь до́л҄го тєрпли́вы(м) на(д) ви́н҄ными, а ла́скавымъ в нарѣка́нью… кро(т)кимъ в мовѣ (Острог, 1614 *Тест.* 154); mitis, tis, кротокъ (1642 *ЛС* 270).

2. Скромний: Да́ска(л) или ꙋчи́тє(л) сєя шко́лы, ма́єть быти бл҃гочє(с)тивъ, разꙋмє(н), смирє́номудры(и) кро́токъ (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); алчен буди и жажден, кроток, привѣтливъ, неславокожен, незлатолюбец, не лицемѣрен, не горделивъ, подвижник Богу (Вільна, 1600 *Катех.* 81); нє вѣ(м) яко́го кро(т)ко(го), и скло́н҄ного ср(д)ца такїй лє(г)цє оува(ж)ны(и) постоупокъ ва(ш) нє розгнѣви(т) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 211).

КРОТКИЙ² *прикм.* (*стп.* krótki) короткий: стрелба: мушкеты, яничарки, кроткие ручницы штукъ двадцатъ-полтораста золотыхъ Полскихъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 430); 6 лѣнѣ(и) албо правилъ: крѡ(т)кихъ и долги(х) стѡлярови далємъ гро(ш) 14 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5 зв.); **локоть кроткий** *див.* **ЛОКОТЬ.**

Див. ще **КОРОТКИЙ, КРАТКИЙ.**

КРОТКІЙ *див.* **КРОТКИЙ¹.**

КРОТКЇЙ *див.* **КРОТКИЙ¹.**

КРОТКО¹, КРОТЬКО *присл.* (*стп.* krótko) **1.** Покірливо: бори(с) нача(л) молитисѧ… кротько мовячи имъ (1489 *Чет.* 242); А для тогожъ и терпимо его кротко (Єгипет, 1602 *Діал.* дод. 53).

2. Делікатно, спокійно, несміло: Для чого кротко, тихо хочю припомнити, – абы есте от таковых мѣдовных слов… пилно стереглися (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164); placate, кротко, тихо (1642 *ЛС* 317); **кротко ходити** *див.* **ХОДИТИ.**

◇ **кротко рекши –** коротко кажучи, не входячи в подробиці: Кротко рекши: овшеки на всемъ цнотъ всѣхъ полный былъ и всѣмъ любезный, такъ правовѣрнымъ, яко и посторонным (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1139);

КРОТКО² *присл.* Коротко, лаконічно, стисло: я тебѣ кротко от тѣх первых раздѣлов показати хочю (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164); можє до́бры(и) казнодѣѧ ка́занѧ повѣсти, и кро(т)ко звѧ́занꙋю рє́чъ роспространи́ти, и душѣ лю(д)скїи оутѣши(т) сло́вом҄ Б҃жїи(м) (Чернігів, 1646 *Перло* 8 зв.).

Див. ще **КОРОТКО, КРАТКО.**

КРОТКОСЛОВНЫЙ *прикм. (який виражений невеликою кількістю слів)* небагатослівний: Тутъ гды ми о присвѣтломъ… княжати Острозскомъ,… // …приходитъ писати,… познаваю въ собѣ, же не кротkословнымъ, але зъ достопохвалнымъ пристоитъ ми показати словомъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1134-1135).

Див. ще **КРАТКОСЛОВНЫ.**

КРОТКОСТЪ¹ *див.* **КРОТКОСТЬ¹.**

КРОТКОСТЬ¹, КРОТКОСТЪ *ж.* Покірливість, ніжність, м'якість: оуфа́ючи тєды кро(т)кости и ти́хости оучи́тєлєвой їю́да, пристоупи́вши поцѣлова́лъ єго (поч. XVII ст. *Проп. р.* 91); Вѣдає(м) бовѣ(м) пє́в-

нє жє фоу́рїи и срокго(ст) з гнѣво(м) вⸯ ахєро(н)тѣ пєкє(л)но(м) живоу(т), ла(с)каво(ст) за(с) и кро(т)ко(ст), ла́годность в нб҃(с)ныхъ пала́цахъ (Там же, 244 зв.); lenitas, lenitudo, кро(т)ко(с)т(ъ) (1642 *ЛС* 252).

Див. ще **КРОТОСТЬ.**

КРОТКОСТЬ[2] *ж.* (*стп.* krótkość) **1.** *(відстань між кінцзми чого-небудь)* довжина: первый полъланокъ на Брищише, одъ болота – Грицу Литвину, до которого тамъ же наддатокъ, на кроткость пулъланка, надъ болотомъ отъ Совцы (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 331).

2. Лаконічність: С ты(х) и нєзличо́ны(х) мѣсцъ пи́сма ст҃го кото́рїи ѡпоущаю(т) длѧ кро(т)кости явнє пока́зꙋєтсѧ, жє оучи́нки добрыи потре́бны соу́тъ до достꙋпєнѧ живота вѣчного (поч. XVII ст. *Проп. р.* 214 зв.).

КРОТКЫЙ *див.* **КРОТКИЙ**[1].

КРОТОК *див.* **КРОТКИЙ**[1].

КРОТОКЪ *див.* **КРОТКИЙ**[1].

КРОТОКЬ *див.* **КРОТКИЙ**[1].

КРОТОРИЯ *ж.* Кріт: talpa, a(e), кротория (1642 *ЛС* 393).

КРОТОСТЬ *ж.* Покірливість, лагідність: прикладъ кротости имѣимо (1489 *Чет.* 139); Мєждꙋ бра́тїєю жє сво́єю, кро́тостїю тєрпєнїємъ и смирє́номꙋдрїємъ нє лицємѣрно пра́вєдно розсꙋжда́ти (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); А хто бы(л) таковы(и) быти злы(и) попо(в)ни(в)ши(и) воли своє(и) и прєпо(м)нє(в)ши боязнь божою кротости кара(н)я ст҃о(и) мл҃(с)ти сию нш҃ꙋ книгꙋ... ꙋкрасти... то(г)ды на таково(м) нєха(и) да бꙋдє(т) кля(т)ва ст҃ы(х) апосто(л) (1600 *УИ* 1911/2, 14); но въсѣхъ заро́вно прїйма́ю, къто́рїи къ мнѣ прихо́дятъ, и наоучитъсѧ ѡ(т) ме́нє кро́тости, и поко́ры (Почаїв, 1618 *Зерц.* 40); Пре́то прошꙋ ва́съ; бра́тїє и сєстри; посто́йтє тро́хи съ кротостїю, и послꙋха(и)тє, з вѣрою до́брою; що́то за край́на; що ю́ гєєною назыютъ (!) вⸯ пи́смѣ с҃: страна то є́стъ; ба́рзо страшли́ваѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 155 зв.).

Див. ще **КРОТКОСТЬ**[1].

КРОТОФИЛНЫЙ *прикм.* (krotochwilny, krotofilny) забавний, жартівливий: Вєспєзїаноу(с). фла́вїоу(с)... моудрї(и) щєдры́й... кротофилны(и)... кото́рїй... рєчь посполи́тоую направи(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 80).

КРОТОФИЛѦ *ж.* (*стп.* krotochwila, krotofila) забава, розвага; жарт: вышє(д)ши з раю ада́мъ смоутныи и(з) жєно́ю своє́ю тѣшилисѧ прирож(д)єны́ми кротофилѧ(ми) зе́мскими, стра́тивши вѣчныи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 4 зв.); ба́рзосмы до смѣхꙋ и свѣцки(х) кротофи́ль скло́нны и похо́пны (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 7).

КРОТЪ, КРОТ, КРОТЬ *присл.* (*стп.* kroc, krot) крот, крат, раз: Киев был отъ неприятеля господарского по нѣсколко крот збурен (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 41); Хамья и Мошко кротъ о то просили (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 167); теды вѣдаемо, же одинъ кротъ, а не два, Христосъ... таемницу оную отправовалъ и ученикамъ подалъ (1603 *Пит.* 47); Прива(т)ныє те́жъ спра́вы, и нєле́гъкїє до справова(н)ѧ ча́сто кро́ть на мєнє вⸯклада́ли (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 5 зв.); А гетманъ ихъ облюгъ, бо войско мѣлъ потужное: козаковъ было по пять кроть сто тисячей, а татаръ съ царемъ ганомъ и беемъ было по три кроть сто тисячей (1636-1650 *ХЛ* 80); плєнипотєнътъ... протєстова(л)сє ѡ то, ижъ ѡнъ по ки(л)ка кротъ вырєкъшисє усихъ справъ... танъквамъ инътрузоръ до акту тєпєрєшнєго...

вдира(л)сє и вдираєтъ (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 241).

Див. ще **КРАТЪ.**

КРОТЬ *див.* **КРОТЪ.**

КРОТЬКО *див.* **КРОТКО¹.**

КРОТЮХНО *присл.* (*стп.* krociuchno) дуже коротко, стисло: пан Криштофъ... околичным суседом обвел и оскаржил и знаки того всего на теле замордованя оказав и на уряде кгродском Луцком кротюхно,... ожаловал и то все возными певными ...обвел и осветчил (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 496).

КРОХА *ж.* (*стп.* krocha) крихта. Особова вл. н., *ч.*: Ми(с)ко Кроха (1649 *РЗВ* 323).

Див. ще **КРОХТА.**

КРОХМАЛЬ *ч.* Крохмаль: на другомъ возє зна(ш)ли коробочку крохмалю нєвєликую (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); amylon, крохма(л) (1642 *ЛС* 81).

КРОХТА, КРЕХТА *ж.* Те саме, що **кроха**: быль тыжь нѣкоторыи оубогыи... который то лєжаль оу вороть... боудоучи троудоватыи. и хотѣль насытити(с) ѡ(т) крохо(т), которыи южь были помѣтаны истола (!) богатого (1556-1561 *ПЄ* 293 зв.); лазаръ жадавъ насытити ся выдъ крехотъ, што падали изъ стола богатого (XVI ст. *НЄ* 149).

КРОЧИТИ *дієсл. недок.* (*стп.* kroczyć, *стч.* kročiti) крокувати, прямувати: видѣти та(н)цово(д)ца, зми́ю прєлє(с)ти, вслѣ(д) котороє вм҃(с) по(с)тѹпѹєтє и крочитє, дх҃а ч(с҃)то(г) м(д)рованїа, в забавѣ смро́да свѣцкого прєпирана ѹпра(ж)нати нє хощѹ (1598 *Виш. Кн.* 277 зв.).

КРОШАННЫЙ *див.* **КРОШЕННЫЙ.**

КРОШЕННЫЙ, КРОШАННЫЙ *дієприкм. у ролі прикм.* Потрошений, випотрошений: посла(л) єсми... вм҃ гд(с)рю моєму... рыбы крошє(н)ноє три(д)цатєро (Київ, 1556-1568 *Гр. Мат.* 1); взято... рыбы кроша(н)ноє щѹкъ вялы(х) сто (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 80 зв.).

Див. ще **КРОШОНЫЙ.**

КРОШКА *ж.* **1.** Крихта: ѡба́чи(м)... вˢ вазе́на(х) тво́и(х) ѡ іоуде́ю, пы́шного ѡного хананє(и)чико(в)... ти́рана... кото́ры(х) якъ псо́въ крошка́ми або оуло(м)ками зˢ стола спада́ючими корми(л) (поч. XVI ст. *Проп. р.* 80).

2. Особова вл. н., *ч.*: Исай Крошка (1649 *РЗВ* 89).

КРОШНЯ *ж.* Рибальський сак; кошик, *діал.* крошня. Топонімічна вл. н.: продали до(м)... зо (в)си(м) ты(м) с щи (!) мы єго дє(р)жали и ѹживали а то є(ст) мєновитє мєжи дорогами... три нивы на ѡ(в)рѹ(ц)ко(и) дорозє ко(н)цє(м) кѹ кро(ш)ни нива ѡ(д)на пятая к дорозє До(б)ро(в)ско(и) ко(н)цє(м) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 10).

КРОШОНЫЙ *дієприкм. у ролі прикм.* Те саме, що **крошенний**: побра(л)... // ... рибъ вялы(х) щукъ крошоны(х) двєсто (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 75-75 зв.).

КРУГ *див.* **КРУГЪ.**

КРУГЛИЙ *див.* **КРУГЛЫЙ.**

КРУГЛО *присл. (про форму чогось)* кругло: дали єсмо... Чѹднов... кназю... и єго... // наслєдкомъ... зо всим правом и панством, так долго и широко и крѹгло, как здавна... ѹ своих границах (са) мѣл(о) (Городно, 1507 *AS* III, 49-50); orbiculatim, кругло (1642 *ЛС* 294).

КРУГЛОВАТЪ *прикм.* Круглуватий, круглястий: Сєрапїѡ(н) гл҃єтъ, что тѹбє(р) єстъ корє(н) крѹглова(т) растѹ(щ) на вєрхъ зємли, листвия нє имѣя, а цвѣто(м) чєрлє(н) (XVI ст. *Травн.* 454).

КРУГЛОСТЬ *ж.* Круглість, округлість; сферичність: Бг҃ъ нє єстъ фїгѹра́лный, а́лє крѹглость свѣтѹ Припи́шєтъ, ли́чбѹ днє́ви, а ѡ(д)мѣнность лѣтѹ (Київ, 1632 *Євх.* 297).

КРУГЛЫЙ, КРУГЛИЙ *прикм.* **1.** *(який має форму круга, кулі)* круглий: оузоръ его печаленъ... кроуглымъ лицемъ. ѡчима свѣтлыма (1489 *Чет.* 239); княз(з)... // побра(л) ...ѡ(л)стро а в ни(м) фля(ш) крѹглы(х) дєвє(т) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 133-134); церковъ сама с крѹглого дерева сосновового с притворомъ (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); orbiculat(us), кругли(й) (1642 *ЛС* 294); **кроуглоє ѧ** – *(назва літери "юс малий")* круглий юс: Ѧзы́къ члѡ́нокъ въ оустѣхъ прє(з) крѹглоє ѧ пи́шєтъсѧ (1627 *ЛБ* 161).

2. *У ролі ім.* круглый, -ого. Особова вл. н. : Михайло Крѹглый (1649 *РЗВ* 137).

3. У складі мікротопонімічної вл. н. **круглый лѣсъ**: татаре хоживали от Житомира... на Кикову... ино тым шляхом киковским у лево просто через дуброву до Круглого лѣсу, пускаючи Круглый лѣсъ у право (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 128); **Круглый (округлый) борокъ** *див.* **БОРОКЪ.**

КРУГОВИНА *ж.* Круговина: тымъ великимъ лѣсомъ у правую сторону зъ дороги черезъ боръ у круговину воденую (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 59); отъ тое круговины черезъ боръ... по границу церковноѣ... земли, от того лѣса простѣ до ложчины... по дорогу великую, которая идетъ зъ Меньска до Логозка (Там же).

КРУГОВРАТНЫЙ *прикм.* *(який здійснюється по колу)* круговертний: Кроуговратнымъ тєчѣниєм. ѡбхожашє пото(к) солнєчныи. свѣтлостию (1489 *Чет.* 68 зв.).

КРУГОМЪ, КРУГОМ *присл.* **1.** *(з усіх боків, звідусіль)* кругом: стали крѹгомъ ѡколо цр҃кви (1489 *Чет.* 96); Ѡгороды ѡвощовыє городѧть дво(р) ѹвєсь крѹгомъ ѡгороживаютъ (1552 *ОЛЗ* 184); огонь обгорнулъ великий кругомъ весь верхъ, бо... хоромы вси соломою покрытые были (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 129); островъ увесь называемый Дубовецъ с полемъ и зо всимъ, якъ ся в собе маетъ, поки его вода кругомъ обошла, на иноческое житие инокинямъ побожнымъ,... вечне отдаемо (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 90); всѣ люде церковъ кругомъ облегли, дверѣ до церкви выломили, скарбы церковные... побрано (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 154).

2. Навколо: welmi trudny wschod peszym do zamku, a wozom y konem zadnoju meroju ne mozet wziechaty, a tez kruhom, jakoby wetykaja czwert myli, do zamku wozy jezdiat (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 20).

3. *У ролі прийм. (з род.) (уживається для позначення об'єкта, навколо якого щось відбувається)* навколо, побіля: въ чомъ... ѡни ѡ(т) тєбє сєма(ш)ка кри(въ)дѹ и шкодѹ нємалую быти мєнять з выбитыи з споко(и)ного дєръжанья и ѡ(т)нѧ(ть)ѧ кгру(н)ту и дѹброви рєзано(в)скоє, поруба(н)ємъ новыхъ рѹбєжовъ круго(мъ) нивы рєзановъскоє (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 68); А тутъ сє иначє(и) показуєтъ, а(л)бовє(м) самъ прє(з) сєбє копє(ц) ѡколо, круго(м) вєнъца стои(т), зачимъ поро(ж)ниє то сутъ слова стороны противноє (Житомирщина, 1639 *ККПС* 210).

КРУГЪ, КРОУГЬ *ч.* **1.** *(частина площини, обмежена колом)* круг: Амвѡ́нъ: Мѣстцє вынє́слоє... столи́ца а́бо крѹ(г) оучи́нєнъ на мовє(н)є (1627 *ЛБ* 175);

(предмет, що має форму круга або кільця) коло: Чєтвє́р҅тоє: мл(с)ть... // ...и добродѣтє(л), слън(є)чнага крѹга подобіє

носѧчи, всѣ(м) свою оутробꙋ ко (з)милова(н)ю ѡтворѧ(ти) и всѣ(х) свои(м) ѡко(м) нєдоста(т)ки досвѣ(д)чати (1596 *Виш. Кн.* 239 зв.-240); чємоу́… дивова́тисѧ боу́дємо, ци сⸯлн҃чъной красо́тѣ… понєва(ж) зⸯ єдино(и) матєрїи кроу́га всю по(д)нб҃(с)нꙋю просвѣща́єтъ. // и бѣгами своими оу́дивлѧ́є(т) чл҃ка (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 315 зв.-316).

2. *(замкнена крива)* коло: Понєва(ж) крꙋгъ єдиноста́йный, повѣда, нє ма́єтъ нѣ початкꙋ нѣ конца (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 275); А крꙋгом кото́рый ѡ́коло ни́хъ, поча́ткꙋ й конца нє ма́ючєє Бо(з)ского є́стєства оуказа́ти хо́чєт (Там же); Ѡбодъ: Крꙋ(г), ѡбꙋдⸯ… ѡкрꙋжїє (1627 *ЛБ* 148).

3. Небозвід: Па́кижє и́ныи а́гг҃лы, работа́ютъ сꙋєтѣ, съдєръжа́тъ кроугъ нб҃а звѣздъного (Почаїв, 1618 *Зерц.* 5 зв.); Твє́рдь: Оутвєржє(н)є, или́ крꙋгъ всєго́ нб҃а (1627 *ЛБ* 131); **кругъ небесный, небесный кругъ –** небозвід: въ кроузє нбс҃номъ звѣздного лика. никто жє можє(т) исчєсти (1489 *Чет.* 69); Бы(ст) нн҃ѣ свѣтозарное солнцѣ. н(б)сного кроуга сошєствиємъ ѡгны(х) конєи. свѣтлостью просвѣщає(т) (Там же, 232 зв.); а вⸯ манасты́рѣ рѣкъ и потокѡ(в) нєпрєста́нⸯно въ мл҃твѣ къ нб҃(с)но(му) крꙋгꙋ тєкꙋщи(х), иночєского чи́на по зако́ноу цр҃ко(в)номоу видѣ(ти) нѣсть (1596 *Виш. Кн.* 264); тогды …ѡтво́рєны боу́дутъ нб҃(с)ныхъ кроу́говъ всѣ ворота (Острог, 1607 *Лѣк.* 53).

4. Земля. ◊ **кругъ землѣ** — те саме, що **кругъ миръский**: вшитокь кроугь зємлѣ ѡ(т) вⸯсхода до запада ѡ(т) полоудоу (!) до по(л)но(ч) полєн (!) є(ст) бг҃а то єсть дх҃а (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 49); **кругъ земный** — те саме, що **кругъ миръский**: И ты ввєсь кругу земный, стань ся бояти (Львів, 1630 *Траг. п.* 161); **кругъ миръский** — *(земна куля)* світ: Або нє види(ш), и(ж) вⸯ правосла(в)но(и) вѣрѣ, нє ма(ш) инъшы(х) вымышлєны(х)… тытꙋло(в) и на́звыскъ вⸯсєго востока и крꙋга миръского сторона(х) собо́рꙋ, то(л)ко ѡ(д)но имѧ… хр҃(с)тїа́ни(н) (1596 *Виш. Кн.* 250); **на крузе седѣти** *див.* **СЕДѢТИ.**

5. Цикл, період: Пото(м) вжє попꙋсти́лъ вⸯ движє́нїє і шє́ствїє абы нєпрєста́нны(м) тєчє́нїємъ и шє́ствїє(м) сво́и(м), ѡ(т) крєсꙋ за́сь до того(ж) крє́сꙋ чєты́рми врѣмєны ѡ(т) крꙋгъ ро́кꙋ скончава́ли, мно́жачи ча́сы і дн҃и, і лѣта, нє оскоу(д)но і вѣ(ч)но (Острог, 1588 *Сур.* 2); Толк и разум о всем порядку церкве православное, до всего цѣлого року в словѣх раздѣленых, обходячи круг годишный, наедно злучити надлежит (1608-1609 *Виш. Зач.* 204); Проу(д)ко(ст), кото́рою два(д)ца(т)ма и чты(р)ма годинами вє́сь нб҃(с)ный кроу(г) ѡкроужа́єтъ, та́къ прꙋ(д)ко, жє прє(з) єдинъ єдноu годи́ны ква́дрансъ… сто два(д)ца(т) ми(л) нб҃(с)ны(х)… ѡ(т)правоу́єтъ тисѧчїй (поч. XVII ст. *Проп. р.* 263 зв.); **Мѣсѧчный кругъ –** місячний календар: тє́ды ст҃ыє ѡ(т)цєвє постановили, абы Мѣсѧчны(м) кроу́го(м) бы́ли справо́ваны (Острог, 1612 *Час.* 309).

6. Німб, ореол: Яко и мєжи Ст҃ыхъ о́бразы єрєтикѡ(в) (ѡзнача́ючи и́хъ ты́мъ и́жъ нє ма́ютъ ѡ́выхъ вѣнцѡ(в) и крꙋгѡ(в) на голѡ́ва(х) я́сныхъ) малю́ємо длѧ вѣдомости исто́ричны(м) способо(м) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 4).

7. Одиниця обліку готової продукції: на возє… было… двє стуки полотна сє(н)дєцъкого, кругъ поєсовъ ѡксами(т)ны(х) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 60); У Гаврила ухо урезано, кошуль шесть и кожухъ новыи,

прадива кругъ въ полтораста (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 90).

КРОУГЪ *див.* **КРУГЪ.**

КРУЖАТИ *дієсл. недок.* Кружати, кружляти, блукати: Абóвѣ(м) и нн҃ѣ затрачáючїй вˢ глꙋбóкой нóчи крꙋжáєтъ, áлє оузбрóймосѧ тоéю офѣрою (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 209).

КРУЖЕЛЯ *ж.* Кужіль, кужелиця, куделя: додати прадива чесаного кружелю (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351).

КРУЖЕЦЪ *ч.* Кружечок, обідець: orbiculus, кружєцъ, ѡбодєцъ (1642 *ЛС* 294).

КРУЖЕЧОКЪ *ч.* Кругла посудина: Дєми(д)... мєлъ... лою шмалцованого ꙋ д҃ бочка(х) и ꙋ малє(н)ко(м) крꙋжєчкꙋ камєнє(и) л҃и (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 59).

КРУЖИТИ *дієсл. недок. (рухатися навколо чого-небудь; крутитися)* кружляти: Кроужи(т) я́ко л(в)ъ коло всєго свѣта кого бы могль поглотити и привєсти в нєволю свою (XVI ст. *УЄ* № 29519, 37); по(з)ваная, то сюда, то туда кружєчи, бє(з) знако(в) и подобє(н)ства вшєлякого, то(л)ко сє новосыпаными копцами щитєчи, дуктъ сво(и) ѡ(т)правовала (Київщина, 1600 *ККПС* 143); крꙋжꙋ circumeo (*Уж.* 1645, 65);

блукати: тѧгнꙋли тогды... прєзˢ пꙋщꙋ Ідꙋмєйскꙋ, и кружили дорогою сємь дніи (серед. XVII ст. *Хрон.* 321).

КРУЖКА *ж.* Кварта, кухоль: vrceus, кружка, видро, чванъ (1642 *ЛС* 418).

КРУЖНИЙ *прикм.* Округлий; кулястий: spha(e)ralis, кружни(й) (1642 *ЛС* 377).

КРУЖОКЪ, КРУЖОКЬ *ч.* **1.** *(частина чого-небудь обмежена колом)* кружок: Тако(ж) дé(и) при спрáнованїи. или при ли҃(т)ргїи или мши. Єгда во (!) на(с) закалаєть Агнєць бóжїй. то єсть просфоурꙋ нє хлóпєць нóжи(ч)ками ѡбрѣзоуєть крꙋжокь, но по дѣйствꙋ писма ст҃ога. Копїємъ рѣжєть и на блюдѣ покладаєтъ (к. XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 122).

2. *(верхня частина діжки для закривання)* кружок: incit[e]ga, покривало вина, кружокъ (1642 *ЛС* 230).

КРУЖЪ *ч. (пристосування для скріплення країв чого-небудь)* застібка: Оучинйшъ тéжь и крꙋжо(в) золоты́хъ котóрыми опóнъ заслóньє зтѧгнéны бы(т) мáю(т) жéбы намéтъ бы́лъ одйнъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 103).

КРУЗҐАНОКЪ *ч. (веранда навколо будівлі)* кружганок: 7 шту(к) камєнє на порꙋчїє до крꙋзґанка в полянѣ купивши у ѡ(т) нєго фꙋрꙋ заплативши: всєго кошту станꙋло зло(т) 19 и 27 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 6).

КРУКОВЪ *прикм.* Круків: Арáвіа: Вєчéрна, áбо вéчєрова, або рꙋкоимствѡ, áбо вдѧ́чно(ст), або крꙋкъ, або крꙋкóва, або пꙋща, або вєрбá (1627 *ЛБ* 178).

КРУКОВАТИЙ *прикм.* Крючкуватий; гачкуватий: obunc(us), гаковати(й), круковати(й), криви(й) (1642 *ЛС* 288).

КРУКЪ[1] *ч.* Крюк, гак: староста взялъ на свою потрєбꙋ... Жєлєзо Мотыкъ к҃г крꙋковъ што ѡтъ ѡгню боронити (1552 *ОЧерк. З.* 3 зв.); Ви́лица... кроу́кˢ, гáкъ, исхо(д) (1627 *ЛБ* 15); harpago, крукъ, гакъ вилици (1642 *ЛС* 215).

КРУКЪ[2] *ч.* **1.** Крук: гдє га(и) вороны летятъ та(м) ся тєжъ кавки крꙋки вороны мєжи ни(х) мѣшаю(т) (1582 *Кр. Стр.* 47); Іꙋпитє(р)... оу звѣрѧ скопꙋ прємéни(л)... апóлˡло ꙋ кроу́ка (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.); Ѡ, я́къ мнóго никчéмныхъ крꙋкóвъ ꙋбѣли́лєсь: И чи́стыми Гóлубы Бг҃ꙋ ꙋчинйлєсь (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 5); такóвыи бовѣмъ прєкослóвници подобствꙋютъ вˢ натꙋрѣ крꙋкꙋ драпѣжномꙋ птáхꙋ, котóрыи ни вочтó вомѣни́вши послáнїє и наказáнїє

Г(с)дна свóєгѡ Патріáрхи стго Нѡ́ѧ, ѡстáвилъ корáбль, и пáлъ на стéрвѣ, с ни́мˢжє и оучáстіє своє пріѧ́ть (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 6).

2. Геральдичний знак: Крѹкˢ, голова вˢ коронахˢ, новина, ѡстóѧ, єлита знакъ и мєчѣ, войны и Покоѧ, Значáтъ твои Дѣлности кˢ томѹ Набожéнство Ѡ цный Пєтрє, зˢ котрóгось взѧ́тˢ на Прєложéнство (Київ, 1628 *Зем. На г. Мог.* зв.).

3. *Перен.* Злий дух, чорт: Нѣѧкі́й члкъ идѹчи́ ми́мо обра(з) Спсо(в), вєрг(л) кáмѣ(н) на нéго, и заразъ… гóлѹ(б) Дхъ с(т). вы́шо(л) зˢ оу́стъ єго, вшóлъ вˢ нéго крѹкъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 26).

4. Особова вл. н.: Бажъко Крѹкъ (1649 *РЗВ* 119); наезздъники Рафаловъскиє… при частыхъ… наездахъ, и при иншихъ забюрахъ до сотника своего, Крука, збожа молоченые… вожували, перевезли и межи себе розобрали (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 6/І, 566).

КРУЛЕВСКИЙ *прикм.* (*стп.* królewski) те саме, що **кролевский** у 1 знач.: оупáтˢрѹ (!) жє хс ѡного котóрый ѡ свóю(м) збавєню пытаєтъ, до закóна провáдитъ, а нє до палáцовъ крѹлєвскихъ, гдє кнѧжата и потєнтáтовє соу(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 217); мѹзи́ки спѣваки, нє ти́лко вˢ Крѹлéвскихˢ дѡмє(х), и Ксіóнжéнцихъ, оу пáнѡвъ свѣцкихъ, Алє и вˢ дѹхóвни(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 134 зв.).

2. Те саме, що **кролевский** у 2 знач.: А што ся на(м) ѡповѣдає(т) з листы своими… мы тогды приганы книгамъ и пєчатємъ и подпису рѹки крѹлє(в)ски приганы нє дають… ѡто становити готовы є(ст) єсмо (Львів, к. XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 2, 31).

Див. ще **КОРОЛЕВСКИЙ, КРАЛЕВСКИЙ.**

КРУЛЕВЪСТВО *с.* (*стп.* królewstwo) те саме, що **кролевство** у 1 знач.: тогда бовѣмъ ри́мъ вы́нєсъсѧ бы́лъ повáгою на(д) всѣ кроулéвъства зéмныи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 32); Смєрть… барзі́й ѹтѣшаєтъ, анѣжєли иншыхъ жывыхь людє(и), всєго свѣта панства и крѹлєвства, и с того ся лѣпшє онъ бгобоины(и) члкъ ѹвєсєляєть, анєжєли иншыи зо всѣхъ роскошє(и) (Корець, 1618 *З. Поуч.* 172).

Див. ще **КОРОЛЕВСТВО.**

КРУЛЬ *ч.* (*стп.* król) те саме, що **кроль**: бѹдоу(т) до пано(в) и до крѹло(в) бѹдоу(т) ва(с) водити имєнї моєго дѣлѧ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 98); члчєнъствомъ въ яслє(х) лєжи́тъ а влáстю бзъскою,…// …кроулѡ́въ пéръскихъ звѣздóю на поклонéніє призвáлъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 23 зв.- 24 ненум.); Цáрь: Крѹль, корóль (1627 *ЛБ* 155); Нє ти́лко Крѹлéвє, и Кнѧ́зи прємо(ж)ныи, алє и сти́тєлѣ рєчéнныи; вˢ гóрдости; въ тщєслáвїю и срєболю́бїю,… потонѹли (Чернігів, 1646 *Перло* 134 зв.).

Див. ще **КОРОЛЬ, КРАЛЬ, КРУЛЬ.**

КРУМБРНОСТЬ *ж.* (*стп.* krąbrność, krnąbrność) зухвалість, перекірливість: Напрáсньство: Ны́глость, своѧвóлѧ, пыхá, крѹмбрно(ст), гвáлт (1627 *ЛБ* 70); Прєзóрство: Взгáрда, прєбачє(н)є, крѹмбрность, свовóлность, пыха, гóрдость (Там же, 94).

Див. ще **КРНОБРНОСТЬ.**

КРУМБРНЫЙ, КРУМБРЪНЫЙ *прикм.* (*стп.* krnąbrny) упертий, непокірливий; зухвалий: Напрасни́въ: Оупóрный, напрáсникъ, збы́тнє смѣлы(и)… зѣдлы(и), крѹ(м)брны(и) (1627 *ЛБ* 69); Самоѹгóдный: Дéр-зы(и), надѹты(и), прєзори́вый… крѹмбръный (Там же, 111).

Див. ще **КРЪНОБРНЫЙ.**

КРУМЪ *див.* **КРОМЪ.**

КРУМЪЛИСЪ *ч.* (*стп.* kromlis, kromras, *ствн.* Kron(en)rasch) ґатунок вовняного сукна: Василє(и) мѣдє(н)ка… мєлъ з лю(б)-

лина чєрє(з) фу(р)мана своєго… това(р) сво(и) то є(с)тъ сѹкна крѹмълису поставо(в) в҃ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 14 зв.).

КРУПА *ж.* Крупа. Особова вл. н., *ч.*: Иванъ Крупа (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 226); Кондра(т) Крупа (1649 *РЗВ* 74).

КРУПИЦА, КРУПИЦЯ *ж. (окреме зернятко крупів)* крупина: ωна рєкла є(ст) такь ги҃. а ви(д) жє бо и п'си яда(т) ω(т) кроупиць падающи(х) ω(т) стола господарєи своихь (1556-1561 *ПЄ* 71); mica, крупица, сучє(ц), нѣсочокъ (1642 *ЛС* 269).

КРУПКА, КРУПЪКА *ж. (будь-яка подрібнена речовина)* крупка. Особова вл. н., *ч.*: Фєдо(р) крѹпка… мєлъ… потали штѹкъ в҃ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 63); Сидора Крупку шко(д)ливє пострєлили (Житомир, 1584 *АЖМУ* 100); Фєдоръ Крѹпъка (1649 *РЗВ* 118 зв.).

КРУПНИКЪ *ч. (рідка каша з круп)* крупник: polentari(us), крупникъ (1642 *ЛС* 320).

КРУПЪКА *див.* **КРУПКА.**

КРУПЫ *мн. (очищені й подріблені зерна злакових рослин)* крупи: на кождѹю комагѹ маєт Єго Милость дати… по три маци круп (Володимир, 1552 *AS* VI, 121); в друго(и) коморє… мєро(к) двє крупъ гречаны(х) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 6 зв.); тамъ жє… шкоды и грабєжы… починєныє то єстъ взято… // …пшона трєти(н)никъ… а крупъ три бо(ч)ки лво(в)ки (!) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23-23 зв.); жєна взяла плáхтѹ и ростя́гнѹла надъ вєрьхóмъ стѹдни якω бы сѹшáчи крупы ячмéнныи (серед. XVII ст. *Хрон.* 269 зв.); [ксендзъ Анътоний Янишевский] противъко… всим подданым и громаде яровицъкой… о побранъе в кляшъторе розъмаитого збожа: …крупъ гречаных пулъмацы, ягол чвертъ,… // …оферовал се правъне чынити не занехати (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 155-156).

КРУПЯСТЫЙ *прикм.* Крупчастий, крупкий, крупнистий: от бочки соли крупястое грошей три (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 559); соли крупястое пол солянки (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350).

Див. ще **КРУПЯТЫЙ.**

КРУПЯТЫЙ *прикм.* Те саме, що **крупястый**: Отъ соли крупятое, отъ кождое бочки гр. 3 (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 397).

КРУТИГОЛОВЪ *ч.* Крутиголовка: iynx, gis, пли(с)ка птица, крутиголовъ (1642 *ЛС* 248).

КРУТИЛО *ч.* Вир, коловорот. Особова вл. н.: васи(л) Крѹтило (1649 *РЗВ* 185 зв.).

КРУТИТИ, КРУТЇТЇ *дієсл. недок.* (що) **1.** *(туго звивати, скручувати)* крутити, сукати: другиє за(с) поω(б)рѣзовавши ва(р)кочє а(л)бо волосы свои крѹтили поворозы (1582 *Кр. Стр.* 45 зв.); pertordueo, кручу (1642 *ЛС* 312); кручу circumago (*Уж.* 1645, 68); крутїтї cancello (I пол. XVII ст. *Своб.* 31).

2. *(про вітер)* (чим і без додатка) *(сильно дути, переміщаючи що-небудь в просторі)* крутити, підіймати: срóгїй вѣтръ вѣючи, всúми щéпы и насѣньми крѹтитъ, торгáєтъ, лóмить и вырывáєтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 18); Вихоръ: Вѣтръ быстрый который в'коло крѹтить ω(т) зємли почавши к' горѣ (1627 *ЛБ* 15).

3. *Перен.* Лукавити, говорити неправду: ωнъ нє оумѣє(т) с тобою говорити, и тра(к)товати // я(к) пѹстоє коло млы(н)ноє крѹтячи а (вы)ворочаючи бє(з)пожито(ч)ный

то(т) язы(к) (1596 *Виш. Кн.* 245-245 зв.); На тыи клятвы помененныхъ патріарховъ, якъ хотятъ, нехай отступникове крутятъ, зъ того ся нѣгды не выкрутятъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 666).

КРУТКО *ч. (вертлява, непосидюча людина)* вертун, *діал.* крутько. Особова вл.н.: Иванъ Кру(т)ко (1649 *РЗВ* 404).

КРУТО *присл.* Круто: оттоль повернули есмо водотокомъ дорогою круто перехресною, мимо запуст пана войского (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 368).

КРУТОГОЛОВЪ *ч.* Крутоголов. Особова вл. н.: Васи(л) Крѹтоголо(в) (1649 *РЗВ* 408).

КРУТОФИЛЯ *ж.* (*стп.* krotofila) забава, розвага; жарт: тєпє(р) мо́жє(т) ва́шѣ тыи цєрємонѣи но́выи. бє(з) встыдѹ зава́ти кѹмєндыє (!) то є(ст) крѹто́филѣ. бла́зєнскїй, яко вˢ вєликїй чєтвє́рто(к), и в па́то(к). (Львів, поч. XVI ст. *Крон.* 146 зв.); всѣ(х) бовѣ(м) ѡра(з) подви́гноу(л) бы(л) дїа́волъ за крѹтофи́лѣ собѣ розѹмѣючихъ ѡ жа́ртыє на(д) хм҃ъ дєспє́кта (поч. XVII ст. *Проп. р.* 100 зв.).

КРУТЫЙ *прикм.* **1.** Стрімкий, прямовисний: от тых копцовъ у болоте маем держати и вживати сеножатей ведле стародавного обычаю, бо тамъ межи нами розница николи не была. аж до крутого берега, гдѣ пришла земъля пановъ Воронъ (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 36); вш҃а мл҃(ст)... наєхавшы... на кгрѹ(нт) єго м(лсти) имє(н)є жо(р)нишскоє: ѹв однѹ сторонѹ к вє(р)ховинє рєчки лопєни... а в дрѹгѹю сторонѹ а(ж) кѹ граници пана красносє(л)ского занявшы круты(и) го(р)бъ (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25); онъ, маючи дверъ и гумно свое на велме крутой а высокой горе, надъ ставкомъ пана Пересецкого, Скалинъскимъ, съ которое горы панъ Ласко такъ зъ гумна солому, яко и гной, кажетъ въ тотъ ставокъ зарытъ и метатъ (Кременець, 1594 *АрхЮЗР* 6/I, 243); Просто чєрє(з) полє ро(в)ниною нєподалєкѹ тоє дороги... идѹчи и копцы сыплючи до го(р)ба крѹто(го) (б. Кременця, 1606 *ЛНБ* 193, 60/Iе, 254, 47).

2. *(дуже вигнутої форми)* крутий. У складі мікротопонімічної вл. н. **долина крутая**: вє(л)мо(ж)но(ст)... наєхавши... на кгрѹнтъ имє(н)я... камєного(р)ки мєновитє на ѹрочища на долину крѹтѹю и по(л)ховѹ и на вєликѹю рѹдѹ (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 63).

КРУЦИФИКСЪ *ч.* (*стп.* krucyfiks, *лат.* crucifixum) *(хрест із зображенням розп'ятого Христа)* розп'яття: в месте... ковлю в плебании тамошное... виделъ... спустошоный косътелъ... круцификса... тилко руки и ноги висячие (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 419); круцификсъ на болшую взгарду, на цментару стоячий, стлукли, такъ же толко руки а ноги оного круцификса висятъ (1650 *АрхЮЗР* 6/I, 564).

КРУЧЕНЫЙ *дієприкм. у ролі прикм. (виготовлений крутінням)* кручений, скручений: кѹбокъ... з накры(в)кою, ѹ которого ѹстя(ч)ко крѹчєны(м) срибро(м) якъ шнуро(м) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 7); Пѹшка для таи(н) хры(с)товы(х) гла(д)кая, з на(д)тко(м) (!) вколо изˢ гє(р)бомъ ѹ долѹ, кранє(ц) вєжы(ч)коваты(и) вколо злоцѣ(с)ты(и) зˢ трома но(ж)ками... вє(р)шокъ з кра(н)цє(м) ѹ ѹстя(ч)ка крѹчєны(м), на вє(р)хѹ га(л)ка (Там же, 18).

КРУЧИНА *ж.* Смуток, туга: phy[ge]thlon, кручина, надмєніє (1642 *ЛС* 315); **мелан-**

колієва кручина – *(про хворобливо пригнічений, меланхолійний стан)* депресія, туга, смуток: єпитимꙋ(м) прїато по(л)пѣта золо(т)ника да смєшано с мєдо(м) прѣсны(м) да с малою частою соли и то прїатїє выгони(т) мєла(н)колієвꙋ крꙋчину (XVI ст. *Травн.* 200); хмєль жє парєны… и прїа(т) в питїи ср҃(д)цє ѡбвєсєлитъ и мєланколієвꙋ крꙋчинꙋ из нꙋтри выгони(т) (Там же, 247 зв.).

КРУЧКОВАТЪ *прикм.* Крючкуватий, гачкуватий: vncinat(us), кру(ч)коватъ (1642 *ЛС* 416).

КРУЧОКЪ *ч.* Крючок, гачок: vncin(us), кручокъ, вилици (1642 *ЛС* 416).

КРУЧОНЪ *прикм. (про волосся)* кучерявий: cincinhi крꙋчонї волосы (I пол. XVII ст. *Своб.* 31).

КРУШЕЦЪ, КРУШЕЦЬ *ч.* (*стп.* kruszec) руда: А инъшие вси товары, яко отъ речей едвабныхъ… такъ отъ железныхъ и отъ крушцовъ всякихъ… маетъ быти бранъ поборъ водле шацунку (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 398); богатыє горы крꙋшцє(м) золоты(м), срєбрєны(м) и жєлѣзны(м), которыє иꙋ(с)тикꙋ(с)… ѡписує(т) и вы(с)лавляє(т) (1582 *Кр. Стр.* 31 зв.); самъ… мови(т) …и блъшє тръплю нѣ(ж)ли тїи котрїи… на копаня кроу(ш)цю здáни соу(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 285); Злáто: Зо́лото, крꙋшєцъ щи́рогѡ зо́лота. всѣ крꙋшцѣ цꙋдностю и дорого́стю пєрєвышáєтъ, и пєрєхо́дитъ (1627 *ЛБ* 43); Дивꙋєтсѧ чл҃къ якимъ способомъ, такъ штꙋчны(х) и вєлцє коштовны(х) крꙋшцѡвъ приготова(н)є вˢ внꙋтрностѧхъ зємныхъ быти можєтъ (Київ, 1640 *Тр.* 3 ненум.); metallum, руда, крушєцъ (1642 *ЛС* 268); Зродила зємлѧ… гáи высо́кїи, дꙋбро́вы вєсєлыи ѡздобныи го́ры крꙋшцы золоты́и и срє́брѧныи (серед. XVII ст. *Хрон.* 2 зв.).

КРУШИКАМЕНЬ *ч.* Назва певної рослини: phella(n)drion, крушикамє(н) трава (1642 *ЛС* 314).

КРУШИНА *ж.* **1.** Крушина, жостір: ligustrum, крушина дрєво, зобъ птицъ (1642 *ЛС* 255).

2. Особова вл. н., *ч.*: Степанъ Крꙋшина (1649 *РЗВ* 61).

КРУШИТИ, КРУШЇТЇ *дієсл. недок.* **1.** (що) Дробити, ламати: моисїй бовѣмъ впро́дъ ви́дѧчи жє нє боудоу(т) полáманы колѣна ic҃о́вы: в законѣ росказꙋєтъ нє крушити костєй баранковы(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 108 зв.); comminuo крушїтї (I пол. XVII ст. *Сем.* 54); Єсли трáфишъ, дознáєшъ ижъ кáмєнь скáли́стый зꙋбы крꙋшитъ, и псꙋєтъ гво́launдъ но́гꙋ стали́стый (Київ, 1632 *Євх.* 304).

2. (що) Нищити, нівечити: Бꙋрѧ былá вєли́каѧ… в жни́ва пꙋщи круши́ла, сады ломи́ла, по сє́лахъ в бори́совѣ, в плꙋжно(м), и по ины́хъ сє́лахъ (1509-1633 *Остр. л.* 128 зв.); Хи́тры бовѣ(м) зми(и)… // почáтко(в) мы́сли(и), завшє ꙋглѧда(и)… зара(з) ихъ до стáрши(х) твои(х) ѡ(т)но́сѧчи Бо та(к) сѧ наоу́чишъ… шко(д)ли́выє почáтки то(п)тати и в нѣвєчъ крꙋши́ти (серед. XVII ст. *Кас.* 57 зв.);

(що) розбивати, руйнувати: Цáръ Ієзє́кїа крꙋшачи пога(н)скїи бѡги, и змїю о́нꙋю мѣдѧнꙋю злама(л), и бы́ло то оугодно прє(д) Бг҃омъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 55); Пи́смѣ ст҃омъ при́кладъ мáємо жє богѡ́въ чꙋжи́хˢ балвáны, ѡ́лтарѣ и божни́ци, Ізраилтѧ́нє… крꙋши́ли и бꙋрили (Київ, 1632 *МІКСВ* 278); Прє(з) (тво́єи ст҃ыни) дойзрѣлыє цно́ты. Остробо́дныє крꙋшитъ; Апостáтѡвъ кгро́ты (Львів, 1642 *Бут.* 6).

КРЪВАВО *присл.* Криваво: По соборѣ первомъ… царъ // срогїй Арїанїнъ, кръва-

во ерись свою впроважалъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 762-763).

Див. ще **КРВАВЄ.**

КРЪВАВЫЙ *прикм.* **1.** *(який пов'язаний із витіканням крові)* кривавий. **кръвавая немочъ** *див.* **НЕМОЧЪ.**

2. *Перен.* Важкий, виснажливий, непосильний: Нє вм(с)ли... ѡны(х) трꙋ(д) и по(т) кръвавы(и)... пожираєтє (1598 *Виш. Кн.* 272 зв.); **до кръвавого поту –** до нестями, до виснаження: сн҃ь б҃жїи моли(л)сѧ а(ж) до кръвавого потоу, то(ж) бы(л) выслоуханъ (XVI ст. *УЄ Трост.* 56).

Див. ще **КРВАВЫЙ, КРЫВАВЫЙ.**

КРЪВОПРОЛИЙЦА, КРЪВОПРОЛИЙЦѦ *ч.* Той, хто пов'язаний з кровопролиттям: Потрєба́ сѧ на тоты(и) сло́ва ро(з)бачити. понє(ж) єсть про́клѧ(т) вс́ѧкь оубійца, и кръвопроли(и)цѧ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 220); нє днє(с) ли каштелѧны... жо(л)нєрми, войны кръвопроли(и)ца(ми)... починили сѧ єстє (1598 *Виш. Кн.* 279 зв.).

Див. ще **КРОВОПРОЛИЙЦА.**

КРЪВЬ *див.* **КРОВЪ.**

КРЪДЪ *див.* **КОРДЪ.**

КРЪМИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* кърмити) (кого, що) кормити: смотрѣтє на пътицѣ, ижє нє сѣють ани жъноуть. и нє єсть в ни(х) ни съпижаръне, ани житъницѣ, а всєгда б҃ъ ихъ кръмить (1556-1561 *ПЄ* 275); нє є(ст) такового ч҃лка жєбы "своє" вла(с)ноє тѣло нє ма(в) любити алє єго, ѡгрѣва́є(т) кръми(т), ѡдѣває(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 223 зв.); ѡ(н) ѡ(т) крꙋко(в) бы(л) кръмє(н), и толко водꙋ пїа(л) зємнꙋю в поу́щи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 247); Нє то(л)ко на(с) хр(с)тїанє завъстыдає(т) писмо, ты(х) пъты́ць с прикла(д)у къторы(х) б҃ъ кръми(т) (1645 *УЄ* № 32, 81 зв.).

Див. ще **КОРМИТИ.**

КРЪНИЦА *див.* **КРИНИЦА.**

КРЪНОБРНЫЙ, КРНУБРЪНЫЙ *прикм.* (*стп.* krnąbrny) упертий, непокірливий; зухвалий: нє противътєсѧ томꙋ, а то насъ панъ б҃гъ карєть длѧ нєбачноє ꙋпорноє а крнꙋбръноє рꙋси, жє сѧ нє хотѧть ꙋзнати, а до на(и)вы(ш)шого намѣстника б҃жєго пристати (Острог, 1587 *См. Кл.* 18); за злы(ми) рада(ми) и кр(ъ)нобрны(м) зданѧ(м) чии(м), на котрꙋ(м) илєсѧ и(х) ꙋпо(р)нє садѧ(т), волю свою попо(л)нити хотѧчи, котроѧ хо(т) то и злє в собѣ сѧ має(т), абы ты(л)ко ꙋпорови своє(м)у догодити, тєды тыє нєго(д)ными су(т) братѧми сѧ называти (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1 зв.).

Див. ще **КРУМБРНЫЙ.**

КРЪСТИТИ *див.* **КРЕСТИТИ.**

КРЪСТЬ *див.* **КРЕСТЪ.**

КРЫВАВОБИТНЫЙ, КРЫВАВОБЫТНЫЙ *прикм.* (*стп.* krwawobitny) *(пов'язаний із кровопролиттям)* кровопролитний: яко в ты(х) пꙋ(л)но(ч)ны(х) краина(х) с прєзрє(н)я божого ѡсѣли я(к) ꙋстави(ч)но прє(з) ки(л)ка сотъ лє(т), вєликиє и крывавоби(т)ныє во(и)ны з околи(ч)ными нєприятє(ли) вєли (1582 *Кр. Стр.* 9); ѡни всѣ звытє(з)ства и рыцє(р)ски(х) сує(т)ностє(и) крывавобытныє бои нєхто и(н)ши(и) нє вло(х), нє нѣмєцъ... ани а(н)кгє(л)чикъ показова(л), ѡдно лито(в)скиє княжата (Там же, 10).

КРЫВАВОСТРАШНЫЙ *прикм.* *(пов'язаний із великим, страшним кровопролиттям)* кровопролитний: на(и)дєшъ та(м) ижъ в оны(х) крывавострашны(х) а... забꙋрєны(х) внꙋтръны(х) во(и)на(х) ры(м)ски(х) нє то(л)ко до жмонды а(л)бо до литвы алє и до пєкла... ра(д) бы ся бы(л) кажды(и) схрони(л) (1582 *Кр. Стр.* 79 зв.).

КРЫВАВЪ *див.* **КРЫВАВЫЙ.**

КРЫВАВЫЙ, КРИВАВЫЙ, КРЫВАВЪ *прикм.* **1.** *(який містить кров; із кров'ю)* кривавий: Посты дръжа(т)... два дни вєли́кого постꙋ... нє прота(н)цовали анѣ в роскошєх(ъ) ма́рнє кривавы(х) ма́сны(х) нє травѧ(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 157 зв.); *Образно*: та́ко и свѣ(т) то́й... бѣси(т)сѧ и пѣни(т)сѧ нєчи́стота́ми, и ѡ(т) забо́йства игра́єтъ крива́выми во(л)на́ми (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 234 зв.); Но и(з)бави на(с) ѡ(т) лꙋка́вогѡ, ми́ра сєго́ лєсти́вого. Кото́рій... ѡ(т) ꙋбийства, игра́є крива́выми волна́ми (Чернігів, 1646 *Перло* 21 зв.);

кривавий, кровоточивий, кровоточний: напєрвєй видєл єсми на Яцкꙋ Сꙋгакꙋ двє раны кривавых (Луцьк, 1558 *AS* VII, 46); рана крывавая в головє с котороє бы ко(с)ти выбира(н)но три(д)ца(т) ко(п) грошє(и) (1566 *ВЛС* 91 зв.); на руцє єго видє(л) є(с)ми... рану синую, крывавую... зна(т), жє киє(м) битая, а хрыбє(т) ꙋвє(с) си(н), крыва(в) (Щеніїв, 1605 *ДМВН* 63); во(з)ны(и)... ѡ(г)лєда(л) по(д) го(р)ломъ рану кривавую и ну(с) пєрєтяты(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 202); *Образно*: Крыва́воє се́рцє такими жъ слєзами пла́кати ми́ ка́жєтъ, // сна́ть ѡ(т) тєго бо́лю ажъ до смєрти нє оуля́жєтъ (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 21-22).

2. *(пов'язаний із пролиттям крові, жертвами)* кривавий, кровопролитний: мови(т) єлорꙋ(с) выгнаны(и) промышля(л) тєжъ ѡ собѣ, гдє бы ся мо(г)... прє(д) ѡны(м) забꙋрєны(м) криваво(и) домово(и) во(и)ны, выхро(м) бє(з)пєчнє захова(ти) (1582 *Кр. Стр.* 79 зв.); теды вы сами... на панства пренаяснейшого короля, пана Вашого, кривавый наступъ чинилибысте охотне (поч. XVII ст. *КЛ* 89); А там знову, для веры и цноты́ своее, кгды, в гетъманъскомъ намете од полковника Джеджелого крывавое смерти ушедши... // на Украину до Киева до монастыра Софийского засъланый, зоставал в усътавичным клопоте (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403-404); **крывава вина** *див.* **ВИНА; речи крывави** *див.* **РЕЧЬ;**

жертовний: Вы добродѣє и бг҃омо́лци на́шѣ, // якѡ прєзъ крива́выи заслуги ва́шѣ. Нн҃ѣ на́ зємли слꙋжба бѣсо́вскаѧ оупа́ла (Чернігів, 1646 *Перло* 49-49 зв.); ѡ... нєблагода́рныи чл҃вцы... мои́мъ да́ромъ... погордѣли, а вы... ле́гцє сєбѣ ва́жилистє; крива́выи заслꙋги мо(и), знєважилистє см҃рть мою нєви́ннꙋю (Там же, 153).

3. *(залитий кров'ю; поранений до крові)* покривавлений: ѡнъ плачє(т) правоую роукоу єщє крыєть ѡ(т) нєго. крывава бо єсть чл҃вчью кровию (1489 *Чет.* 45); и видє(л) єсми стрє(л) нємало выстрєляны(х) и крывавы(х) по томꙋ полю (Володимир, 1575 *ЖКК* I, 62); бо кгды пани приехала, в тот час есмо з нею до избы пошли и пана крывавого на постели вже застали (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 382); панове Пузовские... оную въ томъ везенью, за позволенемъ пана наместниковымъ, въ замку, такъ же и верцимакъ крывавый, знакъ того мужобойства, зоставили (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 483).

4. *(кольору крові)* кривавий: на полуденной сторонѣ... три дузѣ кривавыхъ... Знать то войну и кровопролитіе значило (поч. XVII ст. *КЛ* 86).

5. *Перен. (жорстокий, немилосердний)* кривавий: А єсли́ то́й вѣкъ крива́вый прєшє(д), алє па́мѧть єгѡ нєха́й бꙋдє при на́съ навѣки (Чернігів, 1646 *Перло* 134); По о́номъ

вѣкꙋ стра́шномъ, и крива́вомъ, нєпоко́йномъ, показано Іѡа́нови сто́мꙋ вѣк терa(з)нѣйшїй (Там же).

◇ **крывавыє лъзы** *див.* **ЛЪЗА; крывавыи слезы** *див.* **СЛЕЗА; крывавый (кривавый) потъ** *див.* **ПОТЪ; завѣтъ кривавый** *див.* **ЗАВѢТЪ.**

Див. ще **КРВАВЫЙ, КРЪВАВЫЙ.**

КРЫВДА *див.* **КРИВДА.**

КРЫВДИТИ *див.* **КРИВДИТИ.**

КРЫВО *див.* **КРИВО.**

КРЫВОНОГЇЙ *прикм.* Кривоногий: сто(и)ты, // крывоногїй ба(ч)ма(ж)ничє, и(з) свóєю крывоно(жно)ю ба(ч)магою, ци мóжє(ш) нєю та(к) попрати силꙋ вражїю я(ко) то(т) нєвы́тръты(и) чєрєви́чищє (п. 1596 *Виш. Кн.* 234 зв.-235).

КРЫВОНОСЪ *див.* **КРИВОНОСЪ.**

КРЫВОПРИСЯЗСТВО *див.* **КРИВОПРИСЯЖСТВО.**

КРЫВОПРЫСЯЖНЫЙ *див.* **КРИВОПРИСЯЖНЫЙ.**

КРЫВОПРЫСЯЖСТВО *див.* **КРИВОПРИСЯЖСТВО.**

КРЫВОПРЫСЯЖЪЦА *див.* **КРИВОПРИСАЖЦА.**

КРЫВОСЛАВИЄ *с., перен.* Лжевіра, несправжня віра: Где ку зрозумѣнью повторывшы мое першые слова, нынѣ знову указатъ неотмѣнную старожитность нашего Православия, а вашего крывославия (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 266).

КРЫВОСУДСТВО *див.* **КРИВОСУДСТВО.**

КРЫВОШЫЙКА *ж.* Кривошия, *діал.* кривошийка. Особова вл. н., *ч.*: пострєлєно... Кузму Крывошыйку въ ягоду лѣвую и ухо левое пострелено (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ* XIV, 3, 159).

КРЫВУЛЯ *див.* **КРИВУЛЯ.**

КРЫВДА *див.* **КРИВДА.**

КРЫВЫЙ *див.* **КРИВЫЙ.**

КРЫЄМКОМЪ, КРЫОМЪКОМЪ *присл.* (*стп.* kryjomką) *(таємно від усіх)* потай, потайки, крадькома: Арътыкулы того до ихъ милости посылаємо, которые духовъные наши крыемкомъ, отступъне, на нас, безъ насъ уковали (Вільна, 1599 *Ант.* 649); еслибы тые слова... такъ самые только стояли, и самъ быхъ // штось дивного о владыце Володымеръскомъ розумелъ, и прыписалъ быхъ ему, же ся нещыре зъ его милостью паномъ воеводою... въ той справе объходилъ, и крыомъкомъ все чинилъ (Там же, 599-601).

Див. ще **КРЫЄМЪКОЮ.**

КРЫЄМЪКОЮ *присл.* (*стп.* kryjomką) те саме, що **крыємкомъ**: братанич мой зъ... паненками... будучи злуплены крыемъкою пешо, зъ ыменья пановъ Смыковскихъ,... увошли и такъ... здоровье свое ухоронили (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 226); я зъ оными паненъками и сестрами своими... заледве толко што не наги, будучи злуплени, крыемъкою пешо... въ домъ пана Богдана ...увошъли и такъ... здоровъе свое ухоронили есмо (Там же, 230).

КРЫЄМЫЙ *прикм.* (*стп.* kryjomy) потайний, прихований: заледве за угамованемъ... тоежъ веры людей, которые на том же набоженстве веспол з собою были, с трыумфомъ,... окрикомъ на выкоренене и знесене церкви и въсее Руси способами вшелякими явъными и крыемыми... пофалки явные чинечи, одошли (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 688).

КРЫЖАКЪ *див.* **КРИЖАКЪ.**

КРЫЖИ *мн.* (*стп.* krzyże) *(нижня частина спини)* крижі: помененые принципалове зъ компринципалами... окрутне а не-

литостиве збили… кийми, жердями… по рукахъ, по крыжахъ и голове позадавали и мало на смерть не забили (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 523); я… виделемъ пана Якуба збитого въ Житомиру, въ господе, знаки киеве збытые… кровю набеглые на голове, рукахъ… крыжахъ, хрибте (Там же, 528).

КРЫЖИКЪ *див.* **КРИЖИКЪ.**

КРЫЖОВАТИ *див.* **КРИЖОВАТИ.**

КРЫЖОВЫЙ *див.* **КРИЖОВЫЙ.**

КРЫЖЪ *див.* **КРИЖЪ.**

КРЫКАТИ *дієсл. недок. (видавати уривчасті горлові звуки)* кричати, викрикувати: Сати́ри лю(дє) лѣсныи… наго хо́дѧ(т), звѣрми сѧ жи́вѧтъ… молвы ни єдїнои нє има́ю(т), то(л)ко яко ма(л)пы крыка́ю(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25).

Див. ще **КРИЧАТИ.**

КРЫКЛИВЫЙ *див.* **КРИКЛИВЫЙ.**

КРЫКНУТИ *див.* **КРИКНУТИ.**

КРЫКЪ *див.* **КРИКЪ.**

КРЫКЪНУТИ *див.* **КРИКНУТИ.**

КРЫКЬНУТИ *див.* **КРИКНУТИ.**

КРЫЛАСЪ *див.* **КРИЛОСЪ.**

КРЫЛАТЫЙ *див.* **КРИЛАТЫЙ.**

КРЫЛО *див.* **КРИЛО.**

КРЫЛОСЪ *див.* **КРИЛОСЪ.**

КРЫЛОШАНИНЪ *див.* **КРИЛОШАНИНЪ.**

КРЫМИНОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* kryminować) (кому) *(пред'являти звинувачення)* інкримінувати: пречечоный отецъ… одно крыминуючы протестантомъ, а велебнымъ отъцемъ доминиканомъ киевъским фоворовалъ и рады додавалъ оным (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 406).

КРЫМЦЫ *мн. (кримські татари)* кримчаки: гетманъ у Хмелнику былъ мѣсяца іюня 15 дня, и татаръ безъ личбы: царъ ганъ ишовъ, зъ нимъ войско незличоное татаръ: крымцы, билогородцы, нагаи (1636-1650 *ХЛ* 80).

КРЫНИЦА *див.* **КРИНИЦА.**

КРЫНИЦЯ *див.* **КРИНИЦА.**

КРЫНИЦѦ *див.* **КРИНИЦА.**

КРЫНОВЪ *див.* **КРИНОВЪ.**

КРЫНЪ *див.* **КРИНЪ.**

КРЫОМЪКОМЪ *див.* **КРЫЄМКОМЪ.**

КРЫСКА *див.* **КРЕСКА.**

КРЫСТИТЕЛЬ *див.* **КРЕСТИТЕЛЬ.**

КРЫСЪ *див.* **КРЕСЪ**[1]**.**

КРЫТИ *див.* **КРИТИ.**

КРЫТИСЕ *див.* **КРИТИСЯ.**

КРЫТИСЬ *див.* **КРИТИСЯ.**

КРЫТИСЯ *див.* **КРИТИСЯ.**

КРЫТИСѦ *див.* **КРИТИСЯ.**

КРЫЧАНЄ *див.* **КРИЧАНЬЄ.**

КРЫЧАТИ *див.* **КРИЧАТИ.**

КРЫШТАЛНЫЙ *див.* **КРИШТАЛНЫЙ.**

КРЫШТАЛЪ *див.* **КРИШТАЛЪ.**

КРЬВЪ *див.* **КРОВЪ.**

КРЬНИЦА *див.* **КРИНИЦА.**

КРѢПИТИ *дієсл. недок.* (що) Кріпити, зміцнювати; підсилювати: та(м) тѣло своє зоста́вилъ, тыми найбарзѣй сло́вы цр҃ѧ дв҃да блоу(д) сво(и) крѣпѧчи, въ сл҃нци положи сєлєніє своє (поч. XVII ст. *Проп. р.* 199).

КРѢПИТИСѦ, КРЕПИТИСѦ *дієсл. недок. (твердо, стійко триматися; виявляти витримку в чомусь)* кріпитися, зміцнюватися: моужаитєсѧ да крєпѧтсѧ ср(д)ца ваша (1480 *Чет.* 345 зв.); ма(н)даты на по(з)вы на собо(р) бєрєстє(и)ски(и) которы(и) єсмо зложи(ли)… ва(м) и и(н)ши(м) бра(т)ству… посылаю во(д)лу(г) налєжности… писа(ти) кажитє… и до ко(н)ца крєпитєсѧ то(мѹ) зло(мѹ) чл҃вку маючи помощь си(л)ную христа бога нашого при собє (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 234);

агг҃ль гн҃ь съшєдь… рєчє ми́рь то́бѣ… мѹжайсѧ и крѣписѧ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 166 зв.); и далей не отменъне, яко истинии… народу росийского сынове, притомъ же моцно бы ся крепили, зезволяючи рачей смерти а нижли на меншее што отцевскаго, збавенаго застановеня змените и на иную сторону схилитися (Київ, 1623 *КМПМ* I, дод. 266); обачитъ Гс҃дь, жє по здолности // силъ своихъ крѣпатсѧ, шѹкаючи завжды Гс҃да (Вільна, 1627 *Дух. б.* 304-305).

КРѢПКИЙ, КРѢПКІЙ, КРѢПКЇ, КРѢПКЫЙ, КРѢПОКЪ, КРЕПКИЙ, КРЕПЪКИЙ, КРИПКИ *прикм.* (*цсл.* крѣпкии, крѣпъкъ) **1.** *(який важко піддається руйнуванню)* міцний, сильний: алє ѡ҆кромь нови(х) вси горо(д)ни вєжи нє крєпъки вє(т)хи покри(т)є на ни(х) поѡ҆падало (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 1).

2. *(фізично витривалий)* кріпкий, міцний, дужий: ѡ жєстокии моужню, крѣпкии храбрє (1489 *Чет.* 38 зв.); якь кто можє(т) в дѡ(м) крѣпˢкаго вˢнийти. а єго съсоуды побрати. алє пръвѣи зˢвѧжє(т) крѣпˢкаго. и тогды пакь з домоу єго побєрє(т) (1556-1561 *ПЄ* 57 зв.); Крѣпкї: Крѣпо(к), мо́цны(и), дѹжїй (1627 *ЛБ* 56); Амѡ́съ: чрє(з) алє(ф), долготръпє́ли(в), вѣрє(н) ви́дє(ц) лю́дї. жєсто(к), твє́рдъ, ый, крѣпо(к). а́бо мѹжны(и) (Там же, 175); кри(п)ки дѹжі fortis (I пол. XVII ст. *Сем.* 87).

3. *У ролі ім.* Сильний, -ого, дужий, -ого: а того дѣля ѡнї соудія́ми вашї́ми бу́дут а єслиж я палцєм бж҃ї́им выганяю бѣсы. юж бо постѣгло на ва́сь цр҃тво бж҃іє. а колї́ крѣпкый и въѡружєньный // стєрєжєтˢ двора своєго (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 70-71).

4. Звучний, сильний: вˢмѣсто стра́шныхъ сєрпєнти́нѡвъ, и гро́мѡвъ ихъ, ѡтворѣмѡ оуста́ на́шѣ на хвалє́нїє; Сн҃а Бж҃їѧ… видава́ймѡ гла́сы ра́дѡсти, па́чє гро́мѡвъ крѣпкихъ, и шѹмє́нѧ Вѡ(д) мѡ́рскихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 64); ѡни стѡѧ́тъ вˢ чинѹ многѡѻчи́тыхъ Хєрови́мѡвъ… // …и в ра́дѡсти ди́вной пѡю́тˢ пѣсни звѣтѧ(з)тва… дивними гла́сы па́чє гро́мѡвъ крѣпкихъ (Там же, 163-163 зв.).

5. *Перен. (про людину)* стійкий, непохитний, незламний: нє можємъ тєрпѣти постного трѹда. то єсть // извѣтъ слабы(х) а крѣпции законъ твєрдо дєржа(т) (1489 *Чет.* 298-298 зв.); Нифонъ былъ житія Свято-Горского, гдѣ православія твердо перестерегаютъ и благочестія велце былъ крѣпкій поборникъ, и учитель икуменицкій былъ изрядный (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1038); tenax, клиєвати(й), крѣпки(й), скупи(й) (1642 *ЛС* 394).

6. *(який не може бути порушений, змінений)* непорушний, твердий: Прєто вѣдаючи вы ѡ сє(м) православнїи хр(ст)їѧнє, нє скоръбѣтє,… и азъ оу́бо є́смъ с вами имѣйтє оу́бо вѣрѹ і надєждѹ в бг҃а жива крѣпкѹ и́ нєпоколѣбимѹ (до 1596 *Виш. Кн.* 262 зв.); Нє вѣдати чи оу вѣрє во(н)тупитє чи о б҃а избавлє(н)є ма́ло дба́єтє про́ што на прє(д)ки свой нєпамєта́єтє, ѡ кото́рыхˢ по(л)нъ оувє́сь по(д)нб(с)ны(и) свѣтъ вєли́коє сла́вы и ди́вноє спра́вы жє и нб҃са проника́ла, и прє(д) прєстолъ божи(и) ставала, та(к) оу вѣрє и́сти(н)но(и) цѣлоє а крѣпкоє ста́лости, яко и в рыцє(р)скихъ спра́вахъ можноє а потѹжноє дєлности (Острог, 1587 *См. Кл.* 5); Тогда́ дѹша́ хр(с)толюби́ваѧ, нєха́й постано́ви(т) собѣ; вѣрою до́брою и ѡбѣтницєю; крѣпкою на ко(ж)ды(и) дн҃ь; цѣлова́ти Ра́ны Г(с)да и Жєниха́ своєго (Чернігів, 1646 *Перло* 98).

7. Надійний, міцний: И боудєшь далєко в справа(х) свои(х) ѡ(т)дѣлєнь ѡ(т) пога(н).

а тоу(т)жє боудєшъ мѣти крѣпкый щи(т), на кож(д)ыи противнїкы свои, и(ж) тєбє єдино б͠ж(с)тво тоє закриває(т) силою своєю (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 94 зв.); але моцно стойте, не унывающе, ани ослабѣваючи противъ всѣмъ навалностямъ шатанскимъ и крѣпкою заставуйтеся тарчею хитростямъ непріятелскимъ (Києв, 1644 *КМПМ* II, 289); Пара́клитє..., зви́ли... мл(с)ть твою́. Съхрани́ ѡ(т) си́хъ врагѡ́въ, избáви дꙋшꙋ мою́. Бꙋди мнѣ въ всѣхъ мои́хъ бѣдáхъ ѡборóна, А в злы́хъ припáдкахъ крѣпкаѧ заслóна (Чернігів, 1646 *Перло* 33 зв.).

8. *(який має велику владу і вплив)* могутній: алє то ѡба(ч) и(ж) всєдръжитє(л) г͠ь своєю вла(с)ною моцєю и своимь всєси(л)нымь б͠ж(с)тво(м) бє(з) жа(д)нои помочи въ(з)нє(с)сѧ яко крѣпкий ц͠ръ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 77); Ц͠р(с)твꙋйтє со (м)нóю; в҅ домꙋ слáви мои; сѧ́дтє на П͠р(с)тóлѣ слави вáшєи; крѣпкїи звѣтѧ́зци мї́ра сєгѡ́ (Чернігів, 1646 *Перло* 160 зв.);

(який становить собою велику силу) могутній, сильний: Главóю злáтою знáмєнꙋєт҅ монáрхїю... ассꙋрїйскꙋю... // а нóги глинѧ́ныи, і жєлѣ(з)ны, знáмєнꙋю(т) н͠нєшнꙋю прáвѣ ры́м҅скоую. и слабоу і крѣпкꙋ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 13-13 зв.);

(про Бога) всесильний, всевладний, всемогутній: воистиноу крѣпокъ силєнъ г͠съ (1489 *Чет.* 207 зв.); А заты(м) оуслышали, ано а͠ггли на воз҅доусѣ спѣваю(т) тыми словы: С͠тыи Б͠є, с͠тыи крѣп҅ки, с͠ты(и) бєсмртны(и) пом͠лоуи на(с)! (XVI ст. *УЄ Трост.* 81); Г͠дъ крѣпокъ и силєнъ во брани (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 29); Крепкою десницею венчанному и скипетръ царствія содержащому Великому цару Михаилу ѳєодоровичу (Галич, 1626 *Крил.* дод. 88); Б͠гъ вєликїй и крѣпкїй (Чернігів, 1646 *Перло* 59).

КРѢПЛЬШЇЙ *прикм. в. ст. (про Бога)* могутніший: Я кр(с)щꙋ ва(с) водою на покаанїє. алє той который идє(т) по мнѣ крѣпльшїй // є(ст) ѡ(т) мєнє (1556-1561 *ПЄ* 26 зв.-27).

Пор. **КРѢПКИЙ, КРѢПЧАЙШИЙ.**

КРѢПКО, КРѢПЪКО, КРѢПЬКО, КРЕПКО, КРЕПЪКО, КРИПКО *присл.* **1.** *(незламно, непорушно)* міцно, твердо: а иныє чиновє аггльскїє со страхомъ и трєпєтомъ стали въ своємъ вєзваню, или чинꙋ. крѣпко и нєѡ(т)стꙋпно, и н͠нѣ сꙋть, и вѣчно бꙋдꙋть (Острог, 1587 *См. Кл.* 17 зв.); писати бꙋдє(м)... нєпоколєбимо по писании(х) прє(ж)ни(х) патриа(р)шины(х) цє(р)ковъ х͠(с)ва на камєни х͠(с)є и на ѡсновании апосто(л)стє(м) крєпко стояла а противныѧ вѣры во(л)нѧщи(и)сѧ п͠р(с)но на корабль ѡтогнаны слово(м) сталости... свѧтє(и)шо(г) патрия(р)хи были (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213); та(м) єдиностайноє б͠ж(с)тво ...є(ди)на сила... // прє(д) котрого силою страшат(с)є вси страхи и гро(з)ности зємныи и пєкє(л)ныи, а того сѧ крѣпко дръжѣтє братїє про(к)то(м) (!) статє(ч)нє стоуйтє (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 94 зв.); Мєщанє... которыє коцє(р)ки хра(м)ꙋ с͠тоє вєликомꙋчєницѣ Парасковъїє... хотєщи и(х) при(с)воєния и тєплѣ(и)шоє крѣпъко вѣры кꙋ мило(с)тиво(мꙋ) Богꙋ... и с͠тмꙋ храмꙋ для и(х) дꙋшєвнаго сп͠(с)нія коцє(р)ки (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 2); Паки тот знак на познание правдиваго костела римского езовито, глаголюще, яко вси вѣры еретические угасли,... толко костела римского, яко апостольскаго вызнания фундаменте, отдавна и до того часу неотменно и креп-

ко состоит (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185); Но крѣпко заставлѧлисѧ за имѧ г҃а своє́го (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64 зв.); тамъ ихъ научалъ, утвержалъ, абы крѣпко въ святой вѣрѣ стояли и на сеймахъ, южъ не новина, противъ таковыхъ геретиковъ становитися могли (бл. 1626 *Кир. Н.* 12).

2. *(впевнено)* міцно, надійно: ста(л) моуч҃нкъ нєстєръ крѣпко. Знамєнавсѧ знамѣнием кр҃(ст)нымъ (1489 *Чет.* 59); г҃(с)дь нашь… свєза(л) крѣпько самого сотоноу (Там же, 206 зв.).

3. *(із запалом, пристрастю)* завзято, ревно: почали крѣпко молитисѧ б҃оу (1489 *Чет.* 95); То нєбожа́та нш҃и грєки́ хотя в нєво́ли суть, дє(р)жа(т) крєпъко и бо́роняться ѡ(т) поганъ (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 53); тыи нн҃ѣ въю́ютъ и ва́льчатъ // противꙋ всє(г) цр҃(с)тва сатанина́… проти́вꙋ грѣха́, с пре́лєсти злосли́вого міра и те́много вавило́нꙋ, крѣпко вою́ютъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 45-45 зв.).

4. Сильно, міцно: Klim[:] Biy krypko tá swoiu Sukmánu y wsie pobery A ioho w switi ne dery (Яворів, 1619 *Гав.* 19); tenaciter, крѣпко (1642 *ЛС* 334).

5. Строго, суворо: што вызнавъши ꙋстановивъши и вѣчно ꙋтвєрдивъши, до того ни приложити ни ѡ(т)яти подъ анаѳємою крѣпко загрозилъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 18 зв.).

КРѢПКОСТЬ *ж.* Міцність: крѣпко(с)ти – potentia (I пол. XVII ст. *Своб.* 30); таки(х) подо́бны(х) ре́чи(и) си́ла;… то ты(л)ко я вˀспоминати и ѡписовати бꙋдꙋ, до чого прєшкодити нє можє… слабо(ст) тѣла гды є(д)но крѣ(п)ко(ст) дꙋшѣ… нє пєрєшкожала (серед. XVII ст. *Кас.* 38 зв.).

КРѢПКЫЙ *див.* **КРѢПКИЙ.**

КРѢПОКЪ *див.* **КРѢПКИЙ.**

КРѢПОСТ *див.* **КРѢПОСТЬ.**

КРѢПОСТЪ *див.* **КРѢПОСТЬ.**

КРѢПОСТЬ, КРѢПОСТ, КРѢПОСТЪ, КРЕПОСТЬ *ж.* **1.** *(фізична сила; здоров'я)* міць: и всѣ нн҃ѣшнєго вѣка, до того цр҃(с)тва розꙋ(м), мы́сль, любо(в) ср҃дчнꙋю; и всю крѣпость тєле́снꙋю привѧзали, прилѣпи́ли и приспойили су(т) та(к) м(о)цно, и(ж) и(х) только см҃ртъ… ро(з)лꙋчити // можє(т) (1599-1600 *Виш. Кн.* 205 зв.-206); але́ ꙋзнава́ючи своє́и сылы нє крѣпо(ст)и нє здоло(ж)но(ст), сра́ма испо(л)нъ, мушу сєбє по(з)нава́ти, єсли мно́гонаро(д)ному, и многокраснословному, сла́бъ сы(и) и скудосло́вєнъ, ѡдолѣти доволє(н) (Острог, 1633 *ЛСБ* 519); Пла́чтє съ мно́ю юно́шѣ; якѡ Красѡта ва́ша измѣни́сѧ, пра́хомˀ и Кро́вѣю покри́сѧ. Пла́чтє съ мно́ю ста́рци сѣдана́мˀ увитꙋщіи: якѡ Крѣпость ва́ша изнємо́жє (Чернігів, 1646 *Перло* 93);

(про вітер) сила: ко́жды(и) жє вѣтръ имѣєтъ сво́ихъ, побо́чныхъ двѡ(х) вѣтровъ, и́ныхъ мєнˀшихъ: я́ко нѣкїй кри́ла, на по́мощъ своє́й крѣпости (Почаїв, 1618 *Зерц.* 11 зв.).

2. *(могутність)* сила: вєлика слава єг. и крѣпость єг (1489 *Чет.* 41); Нє для слабости́ б҃жиа алє для зако́на пре́ступлєниа служащи(х) єму звытя(ж)ство сє стало и скриня взята бы́ла и зане́сєна до чꙋжєє́ зе́мли свою́ крєпо(ст) показа(!) ко́торого́ болва́на ѡного на зє(м)лю звєргла и со́крꙋшила (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46 зв.); дх҃ъ нєвѣдо́мый, бєсме́рˀтный вѣчˀный: си́лˀный крѣпостию своє́ю, мо́гъбы єди́нъ а́г҃глъ з росказа́нѧ б҃жєго, оуве́съ, свѣтъ се́й види́мый ѡбˀвали́ти въ мˀгновє́нїи о́ка (Почаїв, 1618 *Зерц.* 2); Якобовѣмˀ стра́шный го́лосъ

оц҃е́вскїй пове́ргъ и́хъ: та́къ и го́ло(с) Сн҃о́внїй крѣпостю Бо(з)ства єгѡ по(д)нѧ́лъ и́хъ (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 125); То́й звѣтѧ́зца мо́цный... всю крѣпо(ст) дїѧ́волю; я́ка мєче́мъ Кр(с)то́мъ тєрпе́нїѧ свое́гѡ, звѣтѧживъ и порази́въ ца́рствѡ, и дєржавꙋ дїѧ́волю (Чернігів, 1646 *Перло* 63 зв.).

3. Духовна сила, наснага: Мужа́йсѧ многоплєме́нный, росскїй народє, Да Христо́съ нача́ло крѣпости въ тєбѣ бꙋдє (Львів, 1591 *Адел.* тит. зв.); Благочестие ест безиспытно несумнѣнна вѣра, упование истинно, крѣпост умнодушевная, здравый помысл (1599-1600 *Виш. Кн.* 151); Дх҃ъ крѣпости (1627 *ЛБ* 32); кто́ ми ны́нѣ да́сть крѣпость, и роспалитъ любо́въ мою (Чернігів, 1646 *Перло* 95).

4. Мужність, стійкість: послєдоуимо ст҃ымъ ѡц҃омъ какжє ѡни ѡ(т) начатка постного. во крѣпости и в чистотѣ пост ч(ст)ныи дєржали (1489 *Чет.* 296 зв.); До́блєсть: Ста́лость, крѣпо(ст), мꙋжество (1627 *ЛБ* 30); fortitudo, крѣпо(с)т(ъ), муже(с)тво (1642 *ЛС* 201).

5. Міць, велич: о тоу́южъ гороу, разбива́ютсѧ и разсѣдаю(т) всѧ волъны надоу́тыи, житє́искаго мо́рѧ... // и надоу́тыи пѣны ѡ ню разбива́ютсѧ, а она́ стои́тъ нєпод᾽вижна въвѣки в᾽ своє́и крѣпости (Почаїв, 1618 *Зерц.* 48 зв.-49).

6. *(надійна опора, оплот)* міць: ты єси мч҃никомъ крѣпость (1489 *Чет.* 228 зв.); Признаваю ти тое, езовито, яко и римского костела зовомая вѣра состоит, але показал есмь, иж пофальшованная и еще болше от других еретиков збутленая, яко в ней и фундамента крѣпости истинное не мало несть, толко самая ложь еретическая (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 186); ѡтнѧл бог стѣну крѣпости благодати своея ѡт греков и дал их на разграбление Турчину и мѣста их свѧтые (поч. XVII ст. *Вол. В.* 87).

7. Твердиня. *Образно*: Гдє бы єстє бо(л)шꙋю крѣпость бра́ли, а томꙋ сѧ забꙋрє(н)ю нє дивова́ли. Кгдыжъ роди́вы(и) ва(с) бл҃говѣствова́ниємъ о Х҃є оупомина́єть и простєрєга́єть мовѧчи, Братиє до(л)жнїи мы си(л)ни нємо́щи нємощны(хъ) носи́ти (Острог, 1587 *См. Кл.* 5 зв.); Высота моу́рѡвъ ты́хъ, е́стъ ѡбѣт᾽ница ра́дости на высотѣ нб҃(с)ной положе́нѧ: и глꙋбина и́хъ вы́ро(к) стра́шный... тако́вою бо́вѣмъ крѣпостю, огражъ᾽де́н᾽но ѡ́ноє мѣсто ст҃оє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 69); Ве́жи в᾽пра́вдѣ, жє Цно́тою и мо́ц᾽ю своє́ю крѣпость сꙋ(т) Цр҃квнаѧ. фꙋндаме́нто(м) за(с) сꙋ(т), жє на и(х) Вызна́н᾽ю, ꙋфꙋдо́вана є(ст) Цр҃квъ (Київ, 1625 *Злат. Н.* 127 зв.).

8. Правочинність; достовірність: А на болшꙋю крѣпость и потвръждєнїє томꙋ въсємꙋ вышєписанному вєлѣли єсмы нашємꙋ вѣрномꙋ [Панꙋ Т]ъꙋтꙋлꙋ а ꙋ тꙋлꙋ логофєтꙋ писати и нашꙋ пєчать завѣсити к сємꙋ листꙋ нашємꙋ (Васлуй, 1502 *BD* II, 200); а на бѡлшєє крѣпостъ и потвръждєнїє томоу въсємоу вышєписанномоу вєлѣли єсмы нашємоу вѣрномоу паноу Тотрꙋшанꙋ логѡфєтꙋ писати и пєчать нашꙋ привѣсити (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. 12); а на болшєє крѣпост и потврьждєнїє томꙋ вьсємꙋ вєлѣли єсми нашємꙋ вѣрномꙋ панꙋ Могили логофєтꙋ писати и нашꙋ пєчат завѣсити к сємꙋ истинномꙋ листоу нашємоу (Хуші, 1560 *DBB* I, 67).

Пор. **КРѢПЛЬШЇЙ, КРѢПЧАЙШИЙ.**

КРѢПЧАЙШИЙ *прикм. найв. ст.* Найміцніший, наймогутніший: Было бы здѣ братия. большєи євова подвига. и крѣпчаи-

шая моць. погоубитєлю бѣсовъскомоу (1489 *Чет.* 58 зв.); Пе́ршый єстъ Хара́кти(р) а́лъ-бо пєча́ть, кото́роюсѧ знамєнꙋєть я́ко нѣа́-кимъ пѧ(т)номъ, а́бы былъ крѣпча́йши(м) во́иномъ Хвы(м) (Львів, 1645 *О тайн.* 36).

Пор. **КРѢПКИЙ, КРѢПЛЬШІЙ.**

КРѢПЪКО *див.* **КРѢПКО.**

КРѢПЬКО *див.* **КРѢПКО.**

КРѢСКА *див.* **КРЕСКА.**

КРѢСЛО, КРЕСЛО *с.* **1.** *(стілець з бильцями та спинкою)* крісло: Палкрꙋж-никъ: Крѣсло, столе́цъ (1627 *ЛБ* 87); кресло кгданъское коръдыбановое, коштꙋючое золотых чотырнадъцатъ выбрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 96); намо́вила мꙋжа своєгѡ жє ємꙋ длѧ оупокою оучини́лъ кга́нки высокїи и поста́вилъ ємꙋ в ни́хъ ло́жє, и сто́лъ и кре́сло, и свѣчникъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 321).

2. *(крісло для архієрея)* трон: И коли въ той коруне и в ыншихъ коштовныхъ уберохъ несучи, его на крѣсле кардынали, или иншие // провадятъ его, тогды драбанти кричатъ до людꙋ... "падайте, падайте!" (1582 *Посл. до лат.* 1128-1129); А папежа пакъ обираючи, и теперь скрозь кресло дырявое за стервъ его щупаютъ, и волаютъ въ костеле (Там же, 1137); А еже правая учтившая, для тогожъ маестатъ царскій, кафедры патріаршии и... кресла суть на ней поставлены изъ евангеліемъ на праву до них къ цѣлованью идутъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1137).

КРѢСТЪ *див.* **КРЕСТЪ.**

КРѢСЪ *див.* **КРЕСЪ[1].**

КСЕНДЗЪ, КСЕНЗЪ, КСЕНЪДЗЪ, КСЕНЪДЪЗЪ, КСЇОНДЗЪ, КСЮНДЗЪ, КСЯНДЗЪ *ч.* (*стп.* ksiądz) ксьондз: Ксю(н)дзъ Бєнєдыктъ во(и)на Пробощъ троцъки(и)... мє(л)... комѧгъ в (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 77); Которое зби(т)є повєди(л) быти дня вчора(ш)нєго ся єму стало ѡ(т) ксєнъдза Кгрєкгора и и(н)шихъ помо(ч)нико(в) єго (Луцьк, 1586 *ТУ* 210); С предмовы до кроля ксендза скарги вѣрш (1600-1601 Виш. Кр. отв. 165); Инъфо(р)-мацыю Котрая была мєжи Клєросо(м) Лвовскимъ А мєжи Іса(и)єю Балабано(м), ѡ выбитя и(х) ѡ(т) Стго Горя И ѡ По(и)маня Намѣстника, тую ѡ(т)искати в Канъцєлярыи кся(н)дза Щирбича Пилно (Львів, 1609 *ЛСБ* 431, 3 зв.); Владиславъ четвертый... ознаймуемо... иж приточилас перед нас... справа... межи... суксессоромъ власным... кнежны Галшки Вишъневецкое..., а... ксенъдъзом... на онъ час... одным зъ легкгатариушовъ тестаменту (Варшава, 1635 *ЧИОНЛ* XIV-3, 151); мы рє(ч) ѡсꙋжонꙋю до скꙋтъкꙋ... приводєчы... фєрованы(м) зарєквирова(н)є(м) стороны поводовоє... ѡ(т)-ца ксє(н)дза станислава броно(в)ско(г)... яко вливокъ права до справы нижє(и) мєнованоє ѡ(д)... пна лꙋкаша жо(л)кє(в)ско(г) ...которы(и) тєжъ... в то(и) жє справє права доста(л) и набы(л) бы(л) (Бородянка, 1638 *ЦДІАЛ* 140, 1, 125, 11, 1); Я... // ...занюслъ и положы(л) єсми мандатъ єго к м(л) с кансцє(л)ярии (!) вєликои выданы(и) в поводстви в бози вєлєбного... кс(є)н-(д)за Алєксан(д)ра Игнация Єлца писаны(и) (Житомир, 1649 *ДМВН* 190-191); в єдно(м) мѣстѣ костє(л)... по(д) ча(с) каза(н)я завали(л)ся, и ксїѡ(н)дза на катєдрѣ, и вши(ст)ки(х) людє(и)... побило (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176).

КСЕНЖЕ, КСІОНЖЕ, КСЇОНЖЕ, КСЮНЖЕ *ч.* **1.** (*стп.* książe) *(глава племені)* князь: Кнѧ́зь: Нача́лни(к), во(ж) ксю́нжє (1627 *ЛБ* 53).

2. *(спадковий або дарований королем титул)* князь: Поворочаючи зъ подъ Хотѣнь до дому, любо свѣтлѣйшій ксіонже принцъ

Владиславъ... для улѣченія смертельныхъ ранъ... придалъ мнѣ лѣкаря своего (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 72); Гды́мъ зˢ пи́лностю оуважалъ... мл(с)тивый Ксїонжє... чи́мъ бымъ изˢ пови́нности моєи якѡ Дх҃овный... мѣлъ привитати, Го́стѧ зˢ чꙋжи́хˢ зе́мль до Ѡ(т)чи́зны До́мꙋ и Па́нства своє́го щасли́вє прибы́лого (Київ, 1632 *МІКСВ* 268); Тєды ксю(н)жє(н)та... бꙋлаву гє(т)ма(н)скую маючи... занєхавши комѣссіи, з хмє(л)ницки(м) бытися зєзволили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179).

3. Ксьондз: ажъ ледва упросивъ ксіонже его мл. святѣйшого патріарху Іеремея, мовячи такъ, же, повѣдаетъ, будетъ изъ него человѣкъ добрый, бо южъ былъ розмаитымъ геретикомъ (1626 *Кир. Н.* 10); ихъ легатъ послалъ за папежа тыхъ выше менованныхъ особъ, абы ся тамъ, поклонивши, и послушенство отдали папежу въ Рымѣ, обецуючи имъ при собѣ завше мѣйсце заседати дати на сеймѣхъ при арцибискупахъ и ксенжахъ (Там же, 13); самˢ при ѡ(т)чи́стой своє́й Вѣрѣ зостава́ти... ра́чилъ, по́мнѧчи на ѡного Прєза(ц)ного мꙋжа Наꙋкꙋ, кото́рый зˢ ѡ(т)цє́вского, мо́витъ, набожєнства пєрєходи́ти на иншєє, албо гва́лтити жа́дєнъ Ксіо́нжє нєха́й нє допꙋща́єтъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 269).

КСЕНЖНА *див.* **КСѦЖНА.**

КСЕНЖЫЙ *прикм.* (*стп.* księżny) *(який належить ксьондзові)* ксьондзів: двадцетъ осмого, назад до дому свого до Радовичъ ехалъ колясою парою коней и припозвнивъшисе мроком уже на предместю Ковелским, межы фолварками ксенжыми, помененых обвиненых нагонил и хотелъ их поминути (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 531).

КСЕНЗЪ *див.* **КСЕНДЗЪ.**

КСЕНЪДЗЪ *див.* **КСЕНДЗЪ.**

КСЕНЪДЪЗЪ *див.* **КСЕНДЗЪ.**

КСЕНЪЖА *ж., зб.* (*стп.* książa) священство: пани Федора с Колпытова... светчила се о то, иж... не сам велебный отецъ владыка, яко належитъ, з ынъшою своею ксенъжою и попами, официалистами, скрутинии слухалъ и судил, але попа кнежати его милости... на судъ свой засадилъ (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 559).

КСІОНДЗЪ *див.* **КСЕНДЗЪ.**

КСІОНЖЕ *див.* **КСЕНЖЕ.**

КСІОНЖЕНЕЦЪ, КСЇОНЖЕНЕЦЬ *ч.* (*стп.* książęcia) князь: жегнаю... наймилшого сына вашого... свѣтлѣйшого ксіонженца принца Владислава (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); Яснєѡсвєцономꙋ ксїонжє́нцю, Єрємі-а́шу Корї́бꙋтови Вишнєвє́цкомꙋ, Панꙋ своємꙋ Мл҃(с)тивомꙋ (Київ, 1632 *МІКСВ* 268).

КСІОНЖЄНЦИЙ *прикм.* (*стп.* książęcy) *(який належить князеві)* княжий, князівський: мꙋзи́ки спѣваки, нє ти́лко вˢ Крꙋлє́вских(ъ) дѡмє(х), и Ксіонжєнцихъ, оу па́нѡвъ свѣцкихъ, Алє и вˢ дꙋховни(х) оу арцибѣскꙋпѡвъ... ꙋ митрополитѡвъ нашихъ, и Влады́кѡвъ, єди́нъ дꙋхъ, миролю́бнїй (Чернігів, 1646 *Перло* 134 зв.).

КСЇОНЖЕ *див.* **КСЕНЖЕ.**

КСЇОНЖЕНЕЦЪ *див.* **КСІОНЖЕНЕЦЪ.**

КСЇОНЖНА *див.* **КСѦЖНА.**

КСЮНДЗЪ *див.* **КСЕНДЗЪ.**

КСЮНЖЕ *див.* **КСЕНЖЕ.**

КСЯНДЗЪ *див.* **КСЕНДЗЪ.**

КСѦЖНА, КСЕНЖНА, КСЇОНЖНА *ж.* (*стп.* księżna) княгиня: сто́ѧли ѡбо́зо(м) под хотѣны(м). Та́кжє оув обо́зѣ гє́тма(н) ходкє́ви(ч). котры́й взѧ́лъ былъ ксѧ́жнꙋ ѡстро́зскꙋю (1509-1633 *Остр. л.* 130); Раи-

на Моголянка… ксенжна Вишневецкая… ознаймую тымъ листомъ моимъ, кому бы о томъ вѣдати належало, нынѣшнимъ и напотомъ будучимъ (Вишнівець, 1619 *АЮЗР* II, 72); пн҃и воєводиная дочка ксїо(н)жны ярославской… казала собѣ грубъ ѡтворити и добыти склєпꙋ, гдє лєжало тѣло ѡ(т)ца єи (серед. XVII ст. *ЛЛ* 173).

КСѦНСТВО *с*. (*стп*. księstwo) князівство: Прѣвство: Пе́рвость, ста́нъ, досто́йно(ст), кса́нство, па́нство (1627 *ЛБ* 81).

КТИТЕРЪ *див*. **КТИТОРЪ.**

КТИТОРКА *ж*. Опікунка, покровителька: Пристало бы мꙋ свои(м) послꙋжыти, ґды(ж) и ктито(р)ки бл҃гочєстивїи єго змє(р)ли, а в монастырꙋ зышо(л) бы ся (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 1 зв.).

КТИТОРСКИЙ, КТИТОРСКЫЙ *прикм*. Який стосується опікуна, належить опікунові: Манасты́ръ… справова(н)ємъ… и шафова(н)ємъ и ми́лостынями кти́тѡ(р)скыми ихъ накла́ды вла́стными ꙋкраше́ныи (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); Бра(т)ство… с пови(н)но(сти) своєє ктиторскоє на то(м) кгрꙋ(н)тє кошто(м) вєлики(м) начали бꙋдова(ти) на што ѡ(т) на(с) бл҃г(с)вєния жадаю(т) (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); да(ли) на(м) спра(в)у ѡ захова(н)ю того монастыря фꙋндато(р)ства и владарства и(х) ктито(р)ского ѡ(т) вєко(в) по(д) звє(р)хностью прономи(и) нш҃оє бꙋдꙋчого, и(ж) то(и) монасты(р) спра(в)уючи для вєлико(и) нищєты ꙋбо(з)тва и нєдоста(т)ку є(ст) (Там же).

КТИТОРСТВО *с*. Опікунство, покровительство: чє(р)нєцъ іѡна манастыря ꙋнєвъскаго, бы(л) намъ чоло(мъ) каючися ѡ манастыри ст҃го ѡнофрїа ктито(р)ства вашє(г) просячи ѡ(т) насъ… прощєнїѧ (Берестя, 1591 *ЛСБ* 187); жадаємо абы нѣхто ины(и) в ктити(р)ство нашє нє мѣша(л)ся и до которого часꙋ єщє робота тая трвати бꙋдєтъ того рокꙋ (Устя, 1612 *ЛСБ* 437); ꙋважа(и)тє и стара(и)тєсѧ ѡ лє(п)шꙋю славꙋ с ктито(р)ства вш҃ого, тоє я… вш҃и(м) мл҃(с)тя(м) на ꙋважєнє пода(в)шы сєбє ласцє ся в҃м полєцаю (Скит, 1633 *ЛСБ* 520).

КТИТОРЪ, КТИТЕРЪ, КТІТОРЪ, ХТИТОРЪ *ч*. (*цсл*. ктиторъ, *гр*. κτητωρ) **1.** Опікун, покровитель: рукою многогрешнаг андрея… с премишлѧ и придана быс ку цр҃кви… до… манастыря ꙋспения Козмою Ковалем… и ктитором ст҃оє цр҃кве премыское (Перемишль, 1571 *Свенц*. 72); тєжъ благословяє(м)… бра(т)с(т)во лвовскоє манасты(р) свєтого ѡнофрєя ꙋфꙋндованы(и) ѡ(т) благовѣрны(х) хтиторє(и) того свєтого храму (Новогородок, 1590 *ЛСБ* 127); Заводное з поля от волок подлугъ реесту своего игуменъ предъ братию и ктиторми личбу чинити мае (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 300); даємо сию книгу гл҃ємꙋю євглїє напр(с)то(л)ноє до цр҃кви божой ꙋспєнїя Прс҃той Дв҃ѣ Бц҃и на сєло Юрки и ктитєромъ ꙋ дозоръ тоєй жє цр҃кви божой (поч. XVII ст. *УИ* 1911/2, 33); На вряде кгродскомъ… ставъши очевисто… Матфей, Васко… Никонъ… именем урожоного… князя… Пузыны, ктитора и фунъдатора тое церкви… светчилисе и жалосне оповедали (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 491); Ѡ дарꙋй жє Б҃є Ктіторꙋ на́шємꙋ… вѕ вѣчныхъ прибы́ткахъ бы́ти, да́й мꙋ… вѣчнєсѧ вєсєли́ти (Київ, 1624 *МІКСВ* 101); напа(д)ши свово(л)ныє, Костѧ… и Ка(р)пъ зѕ купою нємалою,… чє(р)нцовъ ѡкру(т)нє мо(р)довавши, збили, а иныхъ людєй, ктиторовъ, мѣсца того Ст҃го на смє(р)ть позабивали (Чигирин, 1648 *ЦДІАК* 1407, 61, 1).

2. Особова вл. н.: Грицко Ктиторъ (1649 *РЗВ* 389 зв.).

КТІТОРЪ *див.* **КТИТОРЪ.**

КТО *займ.* (*цсл.* къто) **1.** *(питальний)* хто: кто єси ты. и ѡ(т)коу(д) сѣмо пришолъ (1489 *Чет.* 2); и рекли ико себѣ: Кто ино можетъ спасенъ быти? (XVI ст. *НЄ* 143).

2. *(неозначений)* хто-небудь, хтось: ажъ кто не идетъ ико чл҇вѣку умерлому радъ, май у гуршомъ проклятю будетъ (XVI ст. *НЄ* 145); порвалисѧ ланцꙋхы, якобы кто зєрвалъ ниткꙋ оупрѧдєнꙋю с кꙋдєлѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 150).

3. *(відносний)* хто: кто не слухатъ слово Божіе, а вунъ выдъ чоръта естъ (XVI ст. *НЄ* 192); чомъ не познають того, кто мене пуславъ (Там же, 206).

Див. ще **ХТО.**

КТОГОДѢ *займ.* Хто-небудь, хтось: Не ускоряй вѣсть, албо имя лихое на когогодѣ, не осужай, коли есь не постановлюнъ судіевъ, и провкатыромъ не будь (XVI ст. *НЄ* 19); не можетъ быти, што бы ктогодѣ удяченъ Богу безъ вѣры (Там же, 107); не естъ нѣкто инъшій на небесѣхъ, нѣ на земли, што бы мугъ дати спасеніе комугодѣ, кремъ Бога (Там же, 199).

КТОКОЛВЕКЪ *див.* **КТОКОЛЬВЕКЪ.**

КТОКОЛЬВЕК *див.* **КТОКОЛЬВЕКЪ.**

КТОКОЛЬВЕКЪ, КТОКОЛВЕКЪ, КТОКОЛЬВЕК *займ.* (*стп.* ktokolwiek) *(відносний)* будь-хто: даєм и дарꙋєм и дозволѧєм... кнѧзю... Ѡстрозскомꙋ воском чєрлєным всѧкии листы свои пєчатовати... до когоколвєк бꙋдєт в чом писати, по томꙋж, яко и иншии кнѧжата... чєрлєным воском пєчатают (Вільна, 1522 *AS* III, 235); Напєрвоє абы тоє вызналъ прєдъ всѣмъ духовєнствомъ лвовски(м) которое будєтъ до того ѡбыслано такъ ты(ж) и прєдъ в҇м п҇ны мєщаны и(ж) гдє(ж) ко(л)вєкъ и прєд кимъ єнно ко(л)вєкъ ѡ мнѣ мови(л) тєды злє а нє присто(и)нє ѡ мнѣ мовилъ (Львів, 1586 *ЛСБ* 74); прошꙋ тѧ тєды на(и)милшый ѡ(т)чє ...//... абы(с) мя прєзъ листы ꙋвѣдоми(л) ѡ рєчахъ твоихъ прє(з) того посланца албо когоко(л)вєкъ иного впро(д) зна(и)дєшъ (к. XVI ст. *Розм.* 62-62 зв.); А прє́то то(т) ли́стъ ко́ждый кто ко́львєкъ в҄ яко́мъ ко́львєкъ грѣхоу найдоу́ючїйсѧ, чита́й (Острог, 1607 *Лѣк.* 4 зв.); Кто кѡ́львєкъ хо́чєтъ зба́вєнъ бы́ти потрє́ба напєр҄вѣй, абы в҄ вѣрє каѳоли́чєско(и) бы(л) оутвєр҄жо́ны(и) (Угорці, 1618 *Собр. сл.* 9 зв.); При то(м) те(ж) и то прида(л), же єслибы ктоколве(к) по пе(р)шой жонѣ моє(и) чого домага(л)ся, теды тымъ выроко(м) мои(м) остатны(м) зо(з)наваю, же щоколве(к) было по прєречоно(и) жонѣ моє(и) тоє все зуполне приятели небо(ж)ки побрали (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471).

Див. ще **ХТОКОЛЬВЕКЪ.**

КТОРЫЙ, КТУРЫЙ *займ.* (*стп.* który) **1.** *(відносний)* котрий, який, що: Пришо(л) андрєи ись сыно(м) свои(м)... и гриць турковѧ изь щавно(г) ктурую имали близькость мєжи мушѧто(м) игнато(м) и мєжи голубько(м) грицо(м) сєлища того на котру(м) сєлищи давы(д) ка(м)ба ктоуи рули вло(ж)на цѣна а҇і злоты(х) (Одрехова, 1550 *ЦДІАЛ* 37, 14, 17); мєнько... принєслъ мнє чаръне ящєрицꙋ ктꙋросъми внємали бу(р)сє // припъравили и прєзъ янъка ктꙋры(и) на тєнъ часъ в кꙋхъни былъ старъшимъ задали в рыбє в лєщꙋ на вєчєри (Луцьк, 1580 *ЖКК* I, 186-187); А который бы бы(л) та-

ковій чл҃кь или по(п) или діакь, и(ж)бъ оузати (!) ѡ(т) цр҃кви сєѧ клѧ(т) боу(д) и проклѧ(т) анафєма (Ганиківці, XVI – I пол. XVII ст. *Яв. Из.* 13).

2. *(неозначений)* хто-небудь, хтось: а которого застанетъ знакъ братскый цѣха а непоидеть за нимъ, якъ обышлють, на томъ вины грошикъ (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 51); А которыи бы мѣль обмовляти братство и цехмистра, досвѣдчать на него в поли 1, в мѣстѣ 2, – на томъ вины церковнои фунтъ кадила без жадного отпусту (Там же, 52).

КУ *прийм.* (*стп.* ku, *стч.* ku) (*з дав.*) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* **а)** *(вказує на особу або предмет, на які спрямована дія)* до (кого, чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з дав. відм.: Ино мы вбачи(в)ши є(го) кꙋ ѡ(т)цꙋ нашомꙋ королю казимирꙋ и на(м) вѣрнꙋю слꙋ(ж)бꙋ... пожаловали єсмо єго (Межиріччя, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 50); мы Жикимонтъ... чиним знамѣнито... иж вбачивши вѣрнꙋю... слꙋжбꙋ... // кнѧзѧ Костѧнтина... Ѡстрозского, которꙋюж ѡн чинил кꙋ ѡтцꙋ нашомꙋ, славноє памѧти Казимирꙋ... воловщинꙋ людєм єго... ѡтпꙋстили (Львів, 1509 *AS* III, 69-70); **Я**... вызнаваю... // и(ж)... дознавши ку собє... вє(р)ныє а статєчныє слу(ж)би дочки моєє... даровала має(т)ность мою (Житомир, 1584 *АЖМУ* 151-152); О, далъ бы то (Панъ) Богъ: быстє тоє хути и милости, которую ку геретикомъ маєтє, хотя половицу ку Рымляномъ обернули (Вільна, 1599 *Ант.* 975); Алє б҃ъ залєца́єтъ милость свою кꙋ на(м), жє кгды́смо єщє были грѣшными, х҃с за на́съ оумє́ръ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 304); до того и любовъ которꙋю всѣѡбщє пови(н)ни(х)мо кꙋ собѣ мѣти єди(н) дрꙋгого нєдоста(т)ки бра(т)нїи Покривати (Ясси, 1642 *ЛСБ* 557); Кꙋ бли́жнимъ, и́жъ бє(з) любвє кꙋ ѿнымъ, Бг҃а люби́ти хлю́бѧчисѧ, кла́мцами бы зоста́ли (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 3);

б) *(вказує на приєднання, додачу чогось до чого-небудь)* до (чого): prosił jesmi... tych werchu pisanych panow, aby... peczati swoje pryłożyli ku... listu (Брацлав, 1521 *AS* III, 208); A na to bił jesmi czołom tym panom..., aby Ich Miłost peczati swoje pryłożyli ku tomu mojemu listu (Вінниця, 1523 *AS* III, 247); Ставъ тєжъ вєчисты(и) того сєла... кꙋ имєнью своємꙋ... привєрънꙋлъ (1552 *ОЛЗ* 189); Коли бы хто имє(н)є закꙋпноє в которо(и) сумє дє(р)жалъ а дрꙋги(и) бы сѧ з до(л)го(м) своимъ ку тому(ж) имє(н)ю приповєда(л)... повинє(н) дрꙋгому мє(н)шꙋю суму заплатити (1566 *ВЛС* 72); **Я**... вызнаваю... и(ж)... позычи(л)... триста и дєвє(т)дєся(т) копъ гршє(и)... в которы(х) пѣнязєхъ заstави(л) єсми... имє(н)є моє... зо вси(ми) пожи(т)ки, ку нєму налєжачими (Житомир, 1584 *АЖМУ* 134); **Я** ма(л)ко Фєдорови(ч)... вызнаваю... и(ж) є(с)ми прода(л)... коморꙋ свою... зо всими... ку то(и) коморє зда(в)на и тєпє(р) приналєжачими пожи(т)ками (Київ, 1600 *ПИ* № 28); Пристꙋпѣпє Иноки а внима́йтє сєбє, ѡ сво́єй смє́рти, и́жъ и вы помєрєти ма́єтє, и гото́ви кꙋ то́й бꙋдтє (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 37); **ку тому –** крім того, до того: кꙋ томꙋ тєж госпожє кнѧгинє здєсѧ жаловали намъ подданыи наши,... на людєй Тєрновских (Острог, [1520] *AS* III, 196); И кнѧзь Василєй кꙋ томꙋ мовил (Шайно, 1538 *AS* IV, 173); Ку тому теж просила есми пана Ща(ст)ного..., о приложене местцкое печати (Канів, 1564 *ЗНТШ* XI, 13); а хто бы хрє(с)тяно(м) ку тому... намовя(л)

…таковы(и) го(р)ломъ має(т) быти кара(н) (1566 *ВЛС* 95); маю тєжъ доброє мясо… и добрыи сєлє(д)цы кꙋ томꙋ доброє ма́сло (к. XVI ст. *Розм.* 26); Кꙋ томꙋ тє(ж) ко(ж)дыи бра(т) має(т) ꙋписати в помя(н)ни(к) имя ѡ(т)ца своєго и мт҃рє (Львів, 1609 *ЛСБ* 422(2)); И кꙋ томꙋ прикладаю́тъ и хва́лѧ(т)сѧ тымъ што Ап(с)ловє бє(з) ли́чбы доро́слыхъ лѣты крєсти́ли (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 85);

в) *(вказує на приналежність до чогось або на зв'язок із чимсь)* до (чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з дав. відм.: пашъни ис которыхъ люди слꙋживали кꙋ замъкꙋ… // …привє(р)нєны ѡтъ сорока лєтъ… кꙋ коронє польской (1552 *ОВол. З.* 200 зв.-201); а тые (теперешние Турко-Греки ваши) тягнутъ до незгоды,… до ненависти одинъ ку другому, до инакъшое веры (Вільна, 1599 *Ант.* 971); А сє мы… прє(д)мєщанє и комо(р)ници и вшистци которыє при(с)лꙋхаю(т) кꙋ храмꙋ цє(р)квє Ст҃оє… зволилися є(с)мо вшистцы братство имѣти (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 4); Рє́чи кото́рыи налє́жа(т) прєисто́тномꙋ Бо(з)ствꙋ рожє́ню, нє ѡборочаю(т)сѧ вспа(к) єди(н) кꙋ дрꙋгóмꙋ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 207); Вѡ́носъ Патрі́кїй, на то́тъ ча́съ Мѣсто(м) справꙋючїй, всє што кꙋ ѡ(т)вро́тꙋ нєпрїа́тєлє(и) прислꙋшало приготовлѧ(л) (Київ, 1627 *Тр.* 681).

г) *(вказує на об'єкт, якому щось передається)* відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з дав. відм.: мы Жикимонтъ… чиним знамѣнито… иж вбачивши вѣрнꙋю… слꙋжбꙋ… // кнѧзѧ Костѧнтина… Ѡстрозского, которꙋюж ѡн чинил кꙋ ѡтцꙋ нашомꙋ, славноє памѧти Казимирꙋ… воловщинꙋ людєм єго… ѡтпꙋстили (Львів, 1506 *AS* III, 69-70); тоє всє водлꙋг потрєбы жона и дєти мои зо всих имєнєй моихъ кꙋ той цєркви мають справит (Володимир, 1547 *AS* IV, 563); И к томꙋ рєчи… рꙋхомыє вси,… которых, ач нѣшто кнѧз Андрєй кꙋ собє побрал, алє то, што сѧ єщє зостало, такъ тєж которыє шатки я ново кнѧзю Андрєю… за мои пєнєзи посправлѧлъ (Рожана, 1571 *AS* VII, 399); вѕ єдино(м) ли́стѣ своє(м), кото́рого писа́лъ кꙋ Іѡа(н)нꙋ Патріа́рхꙋ Антѡхї́йскомꙋ ѡбмовлѧчи и оусправєдливаю́чисѧ, што єго Ѳєодори́тъ Єп(с)пъ // Ки́ра мѣста оуда(л) ѡмы́лнє, повѣда́ючи, я́кобы мѣлъ оухвалѧти жє Дх҃ъ с(т). завшєбы́тнє… ѡ(т) Сн҃а похо́дитъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 214-215); мы тє(ж) в моли(т)вахъ… нашы(х) бꙋдє(т) (!) го(с)да бг҃а просити абы скрꙋшы(л) сє(р)цє… кꙋ цє(р)кви и ку намъ (Львів, 1642 *ЛСБ* 559, 1); Чему ж ти, о пане, ратовать не рачиш. Кричимо ку тобѣ, а ти як не бачиш (1648 *Єлег.* 152);

ґ) *(вказує на відношення чого до чогось)* до (чого), на (що): братъ наш…, хотѧчи єго [кнѧзѧ Сємєна Юрєвича з Голшан] на потом готовнєйшого и ѡхвотнєйшого кꙋ тойжє истой слꙋжбє своєй заховати… дал …ємꙋ… имѣнє… Головин (Краків, 1507 *AS* III, 39); приказꙋємъ вам, ажбы єстє, маючи бачност на насъ, господарѧ и на рєч посполитꙋю, зємскꙋю, кꙋ слꙋжбє нашой и зємской конно, а збройно поготовꙋ были (Варшава, 1544 *AS* IV, 385); за тꙋю ко(р)чмꙋ ставили такъжє л҃ конє(и) кꙋ слꙋжъбє г(с)дръско(и) (1552 *ООвр. З.* 103 зв.); а мы кождомꙋ, кꙋ слꙋжбє нашой ѡхотномꙋ и поспєшномꙋ, ласкою нашою господарьскою памєтовати хочємъ (Острог, 1562 *AS* VII, 73).

2. *(виражає просторові відношення)* **а)** *(вказує на напрям дії)* до (чого), на (що): ѡтъ тых дꙋбовъ вєрхъ лєса… кꙋ кꙋрганꙋ,…

кꙋ старомꙋ копцꙋ,… кꙋ сосьнє над кꙋрганомъ за Гридкевичи (Мизове, 1537 *AS* IV, 100); Єго Милости… видєлосѧ, иж маєтє Ваша Милость ис кнѧзєм Илєю,… єхати кꙋ Браславлю и кꙋ Вєници и там сѧ положити (Краків, 1538 *AS* IV, 164); съ тое долины на дорогу, которая съ Киева ку Святошицкому бору идетъ (Київ, 1539 *АрхЮЗР* 1/VI, 28); А потрєбꙋєть мостъ тотъ пєрєнєсєнья на инъшꙋю сторонꙋ которая ѡтъ мєста кꙋ трєтє(и) вєжи (1552 *ОЧерк. З.* 2 зв.); идє мєджа тымъ яркомъ,… ажъ кꙋ цєстѣ, проходячєй поток ку Липнику (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 226); котораѧ [оулица] вєдєтъ отъ Рынкꙋ кꙋ Днєпрови (Київ, 1615 *ПВКРДА* II-1, 11); Роу́ки к нємꙋ ѡ Іѡа́ннє подно́сѧчи, И ѡ́чи ѡныє кꙋ нб҃оу подво́дѧчи (Львів, 1616 *Бер. В.* 95); тогды стѧгнꙋлъ Моисе́й по́сохъ кꙋ не́бꙋ, а г(с)дь да́лъ гро́мы и гра́дъ и блиска́вицы (серед. XVII ст. *Хрон.* 86 зв.); **ку горѣ** *див.* **ГОРА;**

б) *(вказує на місце, точку, куди спрямована дія)* до (чого), на (що): Ино какъ єсмо тыми разы приєхали до Вилни и кнѧгини Сємєноваѧ… пєрєд нами кꙋ правꙋ стала, на тот рокъ вышє писаный (Вільна, 1507 *AS* III, 44); а к томꙋ ижъ слꙋжба єго зошла, тымъ кꙋ правꙋ поспєшити нє моглъ, абы инший рокъ пєвный мєжи собою положили и во всихъ кривдах своих справєдливость ꙋчинили (Львів, 1524 *AS* III, 266); Смѣдинцы привєли нас кꙋ врочищꙋ (Шайно, 1538 *AS* IV, 173); ты бы пєрє(д) єго мл(с)тью ку пра(в)у ста(л) и в то(м) сѧ з нимъ росправи(л) (Краків, 1530 *Арх. Р.* фотокоп. 63); кажєм тєбє пєрєд нами кꙋ правꙋ поставити (Вільна, 1541 *AS* IV, 273); то(т) хто таковы(х) пєрєховываєть… винє(н) …сторонє жалобливо(и) кꙋ правꙋ ставити (1566 *ВЛС* 108 зв.); рокъ єсми зложи(л) пну… Стрыбылю на дєнъ трєхъ кролє(и)… ку праву стати (Житомир, 1583 *АЖМУ* 67); возны(и)… ꙋ во(л)торо(к)… пана воєводꙋ браславского кꙋ правꙋ вола(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25); на ро(ч)ка(х) кгро(д)ски(х)… самъ ѡ(б)ли(ч)нє… кꙋ правꙋ ста(л) на жалобꙋ… пн҃а фры(д)риха (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2); А прибли́жившисѧ кꙋ домꙋ оуслы́шалъ игры и та́нцы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 34); а по полю бєгаючи по(д)даныхъ стороны поводовоє в полю збожє на возы бєрꙋчихъ и кꙋ домови дорогою доброво(л)ною єдꙋчихъ били и мо(р)довали (1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 33).

3. *(виражає часові відношення) (вказує на час призначення або завершення дії)* до (чого), на (що), під (що) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з ор. відм.: рожєствоу їѡанʽновоу. дн҃ь пакь южь почаль сѧ коу вєчєрови складати (1556-1561 *ПЄ* 254); жи́довє бара́(н)ка ѡ(т) стада вза́(в)ши ховали, а чтырна́(д)цато(г) днѧ кꙋ ве́чєрови зарѣзовали (Вільна, 1596 *З. Каз.* 49); ю(ж) было сполоудн҃ѧ коу вєчєроу, а дороги ити три милѣ (XVI ст. *УЄ Трост.* 50); кто шо(л) за чєлядю гонили стрєляли ажъ сє то лєдво ку днєви ꙋсмєрило (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3 зв.); Дєнъ… южъ кꙋ ве́чєрꙋ сѧ схилѧ(л), а лю́дъ пилʽнова́лъ єго, бꙋдꙋчи голо(д)ный (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 427); бꙋдєтє е́сти ѡпрѣсноки а́жь до днѧ дватцєть пе́ршогѡ того́ жь м(с)ца кꙋ ве́чорови (серед. XVII ст. *Хрон.* 89 зв.).

4. *(виражає відношення мети)* **а)** *(вказує на мету дії)* для, задля (чого), на (що): волє(н) то ѡ(н) прода(ти) ѡ(т)дати… и ку своємꙋ… лѣпшомꙋ ѡбєрнꙋ(ти) ка(к) самъ налєпєй розꙋмѣючи (Берестя, 1506 *Арх. Р.*

фотокоп. 109); ты бꙋдєшли которꙋю вымовꙋ в том собє кꙋ помочи брати, тогды ни ѡднакаѧ таковаѧ вымова твоѧ мєстца в нас мєти нє можєть (Вільна, 1541 *AS* IV, 297); Вамь, коу вырозоумлєню, ѡзначити, и выписати, главы зачала, поча(т)ки, и кон҄цѣ (1556-1561 *ПЄ* 443); посыла(л) єсми тивона хотѧчо(в)ского... длѧ кꙋпє(н)я лучины ку потрєбє дво(р)но(и) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 4); Которы ви(ж), того жида... ѡглєдавши, ставши... пєрєдо (м)ною, до кни(г) за(м)ковы(х) ку записованъю тыми словы со(з)на(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 60); иля(ш)... зєзна(л)... жє моу отє(ц) єго... о(д)да(л) к҃д зло(т) што бы(л) взѧ(л) о(д) воую(в) єго коу опѣцѣ (Одрехова, 1613 *ЦДІАЛ* 37, 2, 20); Про́тожъ и раны... трꙋ(д)ныи кꙋ оулѣкованю растворивши ты(м) вымива́ю(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 184); жона небожчика Ивана Туцъкого... ис па(сы)нком своим Радком... признали ку запису до книг в тые слова (Бориспіль, 1640 *АБМУ* 34); Сєбє Паннѣ Прєч(с)той: а Єй кꙋ ѡздо́бѣ, Досталасѧ на Вѣне́цъ Пан҄е́нской Ѡсо́бѣ (Київ, 1648 *МІКСВ* 351);

б) *(вказує на призначення об'єкта)* до, для (чого), на (що): И съ тыхъ пенязей казали есмо имъ... и гаковницы, и порохи... ку оборонѣ местской справовати (Вільна, 1529 *РЕА* I, 167); близко воротъ... на столпєхъ шпи(х)лєръ гдє порохи и инъшии потрєбы кꙋ стрєльбє ховають глиною ѡбъмазанъ (1552 *ОЧерк. З.* 5); Тє(ж) ꙋста(в)уємъ и(ж) ко(ж)до(и) заплатє пєнє(ж)но(и) справа сказа(н)но(и) маю(т) быти роки кꙋ заплатє судо(в)нє положоныє (1566 *ВЛС* 27); Волєнъ будє(т) єго мл(ст) то(т) домъ,... яко сво(и) власны(и), отъдати,... даровати и ку своєму пожитку ѡборочати, яко налєпє(и) розумєючи (Житомир, 1583 *АЖМУ* 65); с ты(х) ꙋсѣ(х)... у(л)євъ мє(д) прє(с)ны(и) ...по(д)комори(и)... чєрє(з)... по(д)даны(х) свои(х)... посытили и ку пожи(т)ку... своєму ѡбє(р)ну(л) (Брацлав, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 128); ѡнї направлѧли сѣти свои коу ловлѣню рибъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 103 зв.); Напервѣй старался у святѣйшо(го) патріархи, абы ся зде дидасколовъ кꙋ розмноженю наукъ вѣрѣ православной зослалъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 27); Кни́га та́ѧ, чите́льникꙋ ми́лый,... пода́єтсѧ тобѣ и вси́м҄ кꙋ чита́н҄ю и пожи́ткꙋ дш҃е́вномꙋ, нє подозре́наѧ, алє цр҃ковью... ап(с)тлскою прина́таѧ (Київ, 1628 *Лим.* 2 ненум.).

5. *(виражає означальні відношення)* на (що), для (чого): Тоє врочищо Топол, кꙋ которомꙋ ѡни привєли єст моѧ ѡтчизна и дѣдизна (Шайно, 1538 *AS* IV, 173); Камєньѧ кꙋ ѡборонє на бла(н)кохъ досы(ть) (1552 *ОВін. З.* 131 зв.); колодины кꙋ ѡборонє на бланъкахъ и вєжахъ и водꙋ дє(р)жати тамъ повинъни мєщанє вси (1552 *ОКЗ* 32 зв.); кто имає(т) оуши коу слышаню. нєхай слыши(т) (1556-1561 *ПЄ* 287); а на звонъ кꙋ звонєнью пѧть копъ грошєй записꙋю (1577 *AS* VI, 83); та(к)жє хочємо... ѡ школу кꙋ наꙋчє(н)ю чадо(м) свои(м) и ѡ бо(л)ници нищи(х) промышлѧти ([Городок], 1591 *ЛСБ* 177); Сꙋдищє, сꙋди́лищє: Ра́тꙋш҄, сꙋдъ вса́кій, трибꙋна́лъ, мѣстцє кꙋ сꙋже́нью (1627 *ЛБ* 124); Съдрꙋжєство: Це́хъ, бра́цство, сполътова́риство кꙋ скла́дка(м) (Там же, 127); Повѣжтє ѡ се́стры, гдє єстъ на́ша оутѣха, кꙋ ра́дости дꙋше́вной ско́раѧ поспѣха (Львів, 1631 *Волк.* 19 зв.).

6. *(виражає модальні відношення) (вказує на суб'єктивну оцінку висловлюваного)* до (чого), на (що): Єстли з низкого родꙋ

посполитый человекъ приходит длѧ своих цнот кꙋ вышшеи чти, а простыи годъностю шлѧхотства достꙋпают, заправдꙋ достойна єст ѡсвецоностыи кнѧжества длѧ мꙋжства высоких заслꙋг чтѧм и розмножєньємъ заплаты уѧвнит (Городно, 1507 *AS* III, 49); кгды бы вечностью писма на пришлыи часы кꙋ памѧти нє были привєдєны (Вільна, 1522 *AS* III, 235); Я рабъ Божий, Фєдор… єсми збꙋдовалъ… монастыръ вєликомꙋ Господꙋ Богꙋ, въ тройцє славимомꙋ кꙋ хвалє Єго и прєчистой Єго матєри (Мільці, 1542 *AS* IV, 313); А вша мл(с)ть ра(ч)тє и(м) вєрова(ти) и спомагати вє(д)лу(г) мо(ж)ностє(и) вшы(х) чи(м) бы ѡни мєли ку (ч)ти ку хвалє г(с)дꙋ бгу… попо(л)нити (Перемишль, 1547 *ЛСБ* 11); то всє ку памєти своє(и) врядово(и) припусти(в)ши, вєлєли єсмо то(т) листъ до кни(г)… вписати (Житомир, 1584 *АЖМУ* 154); то что повинєнъ Богꙋ сотворитєлєви своємꙋ кꙋ чти и размножєню хвалы єго святоє,… // монастырь збꙋдовати (Почаїв, 1597 *ПВКРДА* IV-1, 43-44); надали є(с)мо сию… книгу… ку (ч)ти и хвалє бгꙋ сотворитєлю и имєни є(г) святомꙋ (1600 *УИ* 1911/2, 13); книги тыє, що єще их позостало, порохом припали и все набожество пришло ку взгордѣ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); И што ко́лвєкъ кꙋ славє собо́рной… Црькви Хвой прє(д) ты́мъ мо́влєно было: то всє до самои Римскои столици, пре́зъ найбо́лшый ґва(л)тъ,… натѧгають (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 8); сами собє зыскъ ѡтрымали кꙋ вєлико(и) и да(л)шо(и) кри(в)дє и шкодє єго (Чернігів, 1636 *ЛНБ* 5, II 4061, 17 зв.); **ку ведомости (вѣдомости) –** до відома: А такъ я, припустивши то ку ведомости своей, у книги урядовые записати казалъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 12); Але то всѣмъ ку вѣдомости ознаймити, же намъ въ томъ великую кривду и всему хрестиянству дѣлаютъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 116).

Див. ще **ИКЪ, КЪ.**

КУБЕБА *ж.* (*стп.* kubeba, kubaba, *лат.* piper cubeba) *(рослина з родини перцевих)* кубеба: carpesium, кубєба зєліє (1642 *ЛС* 113).

КУБЕЛЪ, КУБЕЛЬ *ч.* **1.** Скриня, *діал.* кубел: ꙋ другомъ кублє взято поя(с) ѡксами(т)ни(и)… ис пря(ж)кою (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 81 зв.); в клєти взято с кубло(м) жупа(н) сини(и)… ко(л)пакъ зєлєны(и) лисами по(д)шиты(и) (Там же, 89 зв.).

2. Бочка, діжка, *діал.* кубел: взято… // …маку чє(т)вє(р)тину в кублє (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 74-74 зв.).

КУБОКЪ *ч. (великий кухоль)* кубок, чаша, чара: срєбро моє ꙋсє ѡтписую дочцє моєй, кнѧжнє Федорѣ, полꙋмиски и тарєли, кꙋбки и лыжки срєбрєныи (Володимир, 1547 *AS* IV, 564); побралъ… Два кубки среброныхъ, въ которыхъ было чотыри гривны сребра (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 126); зємя(н)ка г(с)дрская… [пограбила]… кубокъ срєбряны(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 79); м҆рїя взѧ́вши коу́бокъ ми́ра многоцѣннаго, пома́зала но́гы ісви (XVI ст. *УЄ* № 29519, 34); по(з)ваны(и) побра(л)…//…кубко(в) два… ложо(к) по(л)тора ту(з)ня (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.-150); Овъ нєха́й роздає́тъ взѧ́тую мꙋдрость… и́ншїй кꙋбокъ зи́мноѣ воды (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 531); scyphus, чаша, кубокъ, кєли(х) (1642 *ЛС* 366); фараѡнъ… привороти́лъ одногѡ на мѣстцє // своє, а́бысъ ємꙋ кꙋбокъ подава́лъ: а дрꙋго́го ѡбѣсилъ на ши́бєницы (серед.

XVII ст. *Хрон.* 65 зв.-66); *Образно*: Блудная бо церковь нѣсть Христова дѣва, держащія кубок господнєго гнѣва (XVI ст. *Укр. п.* 75).

КУБОЧОКЪ, КУБОЧОКЬ *ч.* Кубочок: маєтъ єй..., дати... кꙋбочки два позолотистыхъ (1577 *AS* VI, 76); кубочокь малы(и) срѣбрьны(и) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); кубочокъ ценовый 1 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 367); Панъ Юрє(и)... пограби(л)... // ... Кꙋбо(ч)ко(в) срєбрьны(х) злоцисты(х) шєстъ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 24 зв.-25).

КУБРАКЪ *ч.* (*стп.* kubrak) той, хто збирає подаяння для церкви, *діал.* кубрак. Особова вл. н.: Иванъ Кубракъ (1649 *РЗВ* 82 зв.); Макси(м) Кубракъ (Там же, 178 зв.).

КУВНАТА *див.* **КОМНАТА.**

КУВШИНЦОВЪ *прикм.* Кувшинцевий. ◇ **кувшинцова трава –** назва певної трави: та трава имѣєтъ листвиє широко, подобно кꙋвши(н)цовѣ травѣ (XVI ст. *Травн.* 472).

КУГЛѦРСКИЙ *див.* **КУҐЛѦРСКІЙ.**

КУГУТЪ *див.* **КОГУТЪ.**

КУҐЛЕВАТИ, КУКГЛЕВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* kuglować) *перен.* фіглярувати, крутити. ◇ **праздными словесы кукглювати –** пустословити, крутити словами: Не хвалися, не покажеши сие писанием истинною, точию лжею мечтаеши и праздными словесы кукглюеши, да кто не искусный от видѣния мечту праздных бесед на прелест повинется (1588-1596 *Виш. Кн.* 139).

КУҐЛЯРСТВО, КУКГЛЯРСТВО, КУҐЛѦРСТВО *с.* (*стп.* kuglarstwo) **1.** Фіглярство, штукарство: при(з)ра́ч'є, привидéньє, кꙋкглѧ́р'ство, ѡма́на (1596 *ЛЗ* 71); Называ́єтъсѧ ты́жъ сѣнь, комéдіа, кꙋґлѧ́рство, и и́гриско розмайты(х) и́гръ (1627 *ЛБ* 131); Три́знищє: Мѣстцє гдє быва́ю(т) поєди́нки, або ширмѣрства, або боіова(н)ѧ, вы́тѣчки, а́лбо кꙋґлѧ́рства, и и́ныи тако́выи (Там же, 134); Игры дивы творѧ́щыѧ, или, дивотво́рныѧ: кꙋкглѧ́рства, кꙋклы, комéдіи, а́бѡ оубира́нїє сѧ въ Машка́ры (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.).

2. *Перен.* Крутійство, ошуканство: Изали найдетъ такъ дурного Латинника, жебы допустилъ надъ собою таковое спросное кукглярство строити? (Вільна, 1608 *Гарм.* 198); Кова́рство: Оухищрє(н)є... выцвичéность: или по инѣ(х), кꙋґлѧ́рство, или бѣгло(ст), розꙋмъ, дѣйство... штꙋчность, ꙋмѣéтность (1627 *ЛБ* 53).

КУҐЛѦРСКІЙ, КУГЛѦРСКИЙ *прикм.* (*стп.* kuglarski) Фіглярський, штукарський: призо́р'ный, кꙋглѧ́р'ский (1596 *ЛЗ* 71); Призо́рный: куґлѧ́рскій (1627 *ЛБ* 97).

КУҐЛѦРСТВО *див.* **КУҐЛЯРСТВО.**

КУДА *присл. у ролі спол. (з'єднує частини складнопідрядного речення)* **1.** *(приєднує підрядну означальну частину до головної)* який, куди: в тыхъ краѧхъ куда ишла бꙋрѧ таѧ пашнѧ в копахъ кнжаѧ килка со(т) копь рознєсло нє знати гдє (1509-1633 *Остр. л.* 128 зв.); минꙋлъ часъ длъгій, и боло́то пома́лꙋ до воды сѧ прибра́вши Жро́дло затамова́ло, и поча́токъ, кꙋда вода вытѣка́ла загрꙋзи́ло (Київ, 1631 *Син. Тр.* 813).

2. *(приєднує підрядну частину способу дії до головної)* як, куди: которы(и)... та(м) сѣди(т)... // ...роска(з)ꙋєт, и ѡборочає(т) куда хочє(т) волю и мысль твою (1596 *Виш. Кн.* 236-236 зв.); а то сила вражїѧ коуди хочє(т) ногами твоими поворочає(т) (Там же, 235); Ужє мѧ нє оузришъ, дїаволє... да пыхꙋ свою в' моє(и) головѣ... пока(з)ꙋєши

и на своє оуго(д)ноє моєю головою куда хочє(ш) поворочає(ши) и напинає(ши) (Там же, 229).

3. *(приєднує підрядну частину місця до головної)* куди: по поути ризы своя постилати. кȣда їс(с)ъ идєть въ єр(с)лимъ (1489 *Чет.* 315); И та(м) выєха(в)ши вєлѣли єсмо митропольи(м) людє(м) по свои(м)ъ граница(м) повєсти коуда ѡни чѡ(г) ищѡть (Київ, 1508-1523 *ПИ* № 5).

Див. ще **КУДЫ.**

КУДЕЛЬ, КУДѢЛЬ *ж.* Те саме, що **куделя**: нєвѣстѣ шпéтнаѧ є(ст) рéчъ до пови́н҆ности моýжа прилоучáтисѧ, и коудѣ(л) покы́нȣвши нєрострóпнє ки́ноутисѧ до мєча (поч. XVII ст. *Проп. р.* 43); colus, кудє(л) пря(с)лица (1642 *ЛС* 130).

КУДЕЛЯ, КУДЕЛѦ *ж.* Куделя, кужіль: к тому нє толко му(ж)чи́зны, алє и(з) бѣлы(х) голо(в) нѣкоторыє хотѧть вѣдати глȣбокости пи(с)ма таéмницы догмáтъ цр҃квны(х) котóрымъ призвоитша бы кȣдé-лѧ з вєрєтєномъ, а ни(ж)ли тóє што пи́сано пєромъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 2 зв.); Анѳóнинъ... ви́дѣлъ... вдовȣ з трéма цóр҆ками... а всѣ бы́ли ѡдéртыи и бóсыи, а пилно коло кȣдéлѣ длѧ поживлѣнѧ своéго рóбили (поч. XVII ст. *Пчела* 2); порвáлисѧ ланцȣхы, якобы кто зєрвалъ ниткȣ оупрѧдєнȣю с кȣдєлѣ прит҆кноувши єи до ѡгнѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 150).

2. Особова вл. н., *ч.*: ва(с)ко Кȣделя (1649 *РЗВ* 138); стє(ц) Кȣдєля (Там же, 183 зв.).

Див. ще **КУДЕЛЬ.**

КУДЕРЪ *ч.* Кучер, локон: bostrychus, кудє(р) (1642 *ЛС* 104).

КУДЕРАВЫЙ *прикм., перен. (з густим листям, з розлогою кроною)* кучерявий: ра(м)на, éстъ дéрєво нѣáкоє(с) кȣдєрáвоє ягоды рóдѧчєє (1596 *ЛЗ* 72); Крї́спъ: Кȣдєрáвы(и) (1627 *ЛБ* 218); **дѧгиль кудерѧвый –** *(назва рослини)* дягель: Дѧги(л) коудєрѧвыи є(с) вє(л)ми добръ, нащє пораноу гризти корє(н) албо въ горѣлцѣ пїи то ѡтроутоу въсю вынищає(т) хотѧ ис питѧ хотѧ и из идѣнѧ то здоровь боудє(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 3 зв.).

Див. ще **КУДРЯВЫЙ.**

КУДЕСНИКЪ *ч.* Чарівник, чаклун: Кȣдесъ: Кȣдéсни(к), Патєрі(к),... чóртъ, или чарóвни(к) (1627 *ЛБ* 55).

КУДИ *див.* **КУДЫ.**

КУДИЛНЫЙ *прикм. (який виготовлений із куделі – недоброякісного волокна льону)* кудельний, кужільний: У Данила... спо(д)ниє рєчы ѡдны суко(н)ныє шиптуховыє, ѡбрусовъ два, поло(т)на куди(л)ного локотъ чоты(р)на(д)цатъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 194).

Див. ще **КУЖЕЛНЫЙ, КУЖОВНЫЙ.**

КУДЛА *ж. (кудлата голова)* кудла. Особова вл. н., *ч.*: Стєпанъ Кудла (1649 *РЗВ* 139 зв.).

Див. ще **КУДРА.**

КУДЛАЙ *ч. (чоловік із кудлатим волоссям)* кудлай, патлань. Особова вл. н.: Анъдрѣ(и) Кȣдла(и) (1649 *РЗВ* 178 зв.); Стєпа(н) Кȣдла(и) (Там же, 191 зв.); Пєтро Кудла(и) (Там же, 207 зв.).

КУДРА *ж.* Те саме, що **кудла**. Особова вл. н.: Пни ѡдарина... протє(с)товала... напроти(в)ко... лу(ц)ку во(и)тє(н)кови... є(н)дрєєви Ку(д)ри (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164); Сємєнъ Кудра (1649 *РЗВ* 397 зв.); Гаврило Кȣдра (Там же, 433).

КУДРОВЦИ, КУДРОВЦѢ *мн. (жителі с. Кудри)* кудрівці: лє(м) минѣ дали Кудровцѣ свою ча(ст) нижєи путє в драннику

(Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 224); Тогды Кудровци гварили, жє и(х) то зє(м)ля гдє млы(н) (Там же).

КУДРЯВЫЙ *прикм.* **1.** *Перен. (з густим листям, з розлогою кроною)* кучерявий: Свєтицки(и)... // ...повєди(л) якобы мєли то(т) дȣбъ называти кȣдрявымъ (1546 *ОГ* 46).

2. *У знач. ім.* Кучерявий, -ого. Особова вл. н.: Лавринъ Кудрявы(и) (1649 *РЗВ* 126 зв.).

Див. ще **КУДЕРАВЫЙ.**

КУДѢЛЬ *див.* **КУДЕЛЬ.**

КУДЫ, КУДИ *присл. у ролі сполуч. сл. (з'єднує частини складнопідрядного речення)* **1.** *(приєднує підрядну означальну частину до головної)* який, що: кнѧзь Василєй повєл по старымжє гранєм, кȣды пєрвыи грани покладєныи были (Ковєль, 1519 *AS* III, 188); видє(л) єсми шляхъ с тоє стє(р)ни возовы(и) и ко(н)ски(и) кȣды жито вєзєно до тоє дороги (Володимир, 1575 *ЖКК* 61); кг(д)ы ємȣ лѣпили птахи́ зˢ гли́ны. ста́влѧли и(х) по(д)лє доро́ги коу́ды ишо(л). а ѡ(н) на ѡныє пта(ш)ки ско́ро дȣноу(л), злєтѣли на воздȣхъ яко живыи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 92); кгды-(м)... єхала дорогою звиклою мимо дво(р) Є(р)молиноє куды-(м) є(ж)дчивала за(в)жды... тєды Ѡ(к)синя... сама ѡсобою своєю и(з) сы(н)ми... збила (Житомир, 1583 *АЖМУ* 45); пречоный Костентинъ... на шляхахъ непріятельскихъ, куды были звыкли непріятели татарове безвѣстне и невидоме... наеждчати // ...замки... знову побудовалъ (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 286-287); Городище, называемое Быковъ,... ест в таком добром положеню на шляхах а переправах татарских, куды тот поганец, неприятель нашъ звыклъ ординцовъ своих в панство наши въсылати (Варшава, 1605 *ЧИОНЛ* XIV-3, 109).

2. *(приєднує підрядну частину способу дії до головної)* як, куди: тая наша земля Мутишиньская держиться своимъ знаменемъ судеревъ съ пана Яцьковою землею Лозкиною и съ Остролучаны, и куды тое знамя ее поведеть (Пінськ, 1517 *АЮЗР* I, 56); ѡ(д)но має(т) дѣ(д)ко мо(и)... вє(ч)нє а впоко(и)нє (!) нєпорушнє єє дє(р)жати и (в)жива(ти) и куды хотѧ... ѡбє(р)нути (Хмелів, 1548 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1805, 31-31 зв.); Татаровє такъ жє мєшъкають кȣды хотѧ ходѧть ѡколо замъкȣ (1552 *ОЖЗ* 122 зв.); Знаєтє тоє гора(з)дь коли конєви оу(з)дȣ до гȣбы вложишь, тєды маєшь єго в моци своєй и... ѡбє(р)таєшь кȣды хочєшь (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 56 зв.).

3. *(приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної)* куди: Видиши ли, сестро Домникие, куды разумѣнье неправое низпадает и благочестие поруговает (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 192).

4. *(приєднує підрядну частину місця до головної)* де: поиди ѡ(т) на(с) коуды жє хощєши (1489 *Чет.* 4); тоты цареве и тоты варышѣ и ко зъхудъ соньцю и ко полудню, куды проповѣдавъ святый Павелъ, и Петръ, и другыи апостолы, теперъ туды бирують турки (XVI ст. *НЄ* 132).

Див. ще **КУДА.**

КУДЫКОЛВЕКЪ, КУДЫКОЛВЕ *присл.* Куди-небудь, будь-куди: ино мы па(к) вш҃є бл҃гоч(с҃)тии поко(р)нє проси(м) и жадає(м) ра(ч)тє того ѡбрєчєно(г) младє(н)ца вышєѡпи(с҃)наго изъ єго товаришє(м) кудыко(л)вє на которȣю ст҃р(н)у поду(т) (!) вѣрȣ(и)тє и(м) и пропу(с)ща(и)тє и(х) доброво(л)нє (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1 зв.); Овѡ згола

кѹдыкóлвєкъ трєгáчнѹю овѹю намѣтность кúнєшъ, зáвшє в᾽згорѹ тквáчїй єѣ гакъ нáйдєшъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 6).

КУДѢЛЬ *див.* **КУДЕЛЬ.**

КУЖДИЙ *див.* **КОЖДЫЙ.**

КУЖЕЛНЫЙ, КУЖЕЛЬНЫЙ, КУЖИЛНЫЙ *прикм. (який виготовлений із недоброякісного волокна льону)* кужільний: полотъна кужельнаго локотъ двесте, по грошей три (Луцьк, 1567 *ВИАС* I, 12); ѹ... пн҃а по(д)коморого Ивана... взято // ...полотна кужи(л)ного локот два(д)ца(т) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23 зв.-24); ѹ стєпана а(н)дросовича взято... поло(т)на кужє(л)ного локо(т) соро(к) пя(т) (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 73 зв.); У третего, на йме у Яцка, взяли... сорочокъ шесть кужелныхъ (Житомир, 1605 *АрхЮЗР* 6/I, 306).

Див. ще **КУДИЛНЫЙ, КУЖОВНЫЙ.**

КУЖЕЛЬ, КУЖЫЛЬ, КУЖѢЛЬ *ч.* **1.** Кужіль: отецъ єпископъ... побрати велел... // ...прядива кужель триста (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/I, 240-241).

2. Особова вл. н.: Гри(ш)ко Кужє(л) (Жи-томирщина, 1595 *ККПС* 66); Лаврє(н) Кѹжє(л) (1649 *РЗВ* 52); Сє(р)гѣ(и) Кѹжѣ(л) (Там же, 152); Хвєдо(р) Кѹжы(л) (Там же, 317 зв.).

КУЖЕЛЬНЫЙ *див.* **КУЖЕЛНЫЙ.**

КУЖИЛНЫЙ *див.* **КУЖЕЛНЫЙ.**

КУЖКА *ж.* Крайня плоть: Жона, коли зачнетъ, та родитъ мужейского // полу, до седмый день скверна будетъ у своюй постели, осмый день обрѣзана будетъ его тѣла передная кужка (XVI ст. *НЄ* 197-108).

КУЖОВНЫЙ *прикм.* Кужільний: па(н) микола(и) // ...взя(л) кгва(л)товнє... сукна сє(р)мѧ(ж)но(г) бєло(г) валєного локо(т) пя(т)дєся(т) поло(т)на кужовного локо(т) ѡ(с)мъдєся(т) (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 73-73 зв.).

Див. ще **КУЖЕЛНЫЙ.**

КУЖЫЛЬ *див.* **КУЖЕЛЬ.**

КУЖѢЛЬ *див.* **КУЖЕЛЬ.**

КУЗА *див.* **КОЗА[1].**

КУЗКА *ж.* Кізка. Особова вл. н., *ч.*: кгды се успокоили вси во дворе, шоломъ заразъ самъ до скарбъцу зъ Иваномъ Кузкою а Ивана Дирбаха при вози и коню зоставили есмо подъ острогомъ въ рови, за дворомъ (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/I, 458).

КУЗНЕЦЪ *ч.* (*цсл.* коузьньць) **1.** Коваль: при нас были люди добрые на имя... Диковскии... а Яковъ Гуторъ кузнецъ з мѣста кіевского (Київ, 1503-1509 *АрхЮЗР* 8/IV, 159); тотъже павєлъ кѹ(з)нєцъ ма-є(ть) ѡ собє зємлю кова(ль)скѹю с котороє повинєнъ робити на замокъ слѹжбѹ ковальскѹю (1552 *ООвр. З.* 105-105 зв.).

2. Особова вл.н.: Мєщанє... тишко кѹ(з)-нєцъ... жолѹ(д)... дмитрє(ц) морозъ (1552 *ОКан. З.* 31).

КУЗНИЦА *ж.* Кузня: заставили есми... // ...село Руда Носачевичи з ставом, з млыном и с кузницами ковалскими (Луцьк, 1559 *АрхЮЗР* 8/VI, 63-64); Гдєю(ж) тєпє(р) оу во(л)ной кѹзници своє(и) кѹєтъ собѣ што хóчєть, ни на кóго сѧ нє о(в)зирáючи ани о чию ла(с)кѹ и ратѹнокъ дбáючи (Острог, 1587 *См. Кл.* 11).

Див. ще **КУЗНЯ.**

КУЗНЯ, КУЗНѦ *ж.* **1.** Кузня: Бѹдова-(н)є пєрє(д) замъкомъ кѹ(з)нѧ и(з)ба чо(р)-наѧ ста(и)нѧ (1552 *ОВін. З.* 130 зв.); Сикорский поведилъ: ижъ Ганского слуга зъ другими, взявши тую скрыню и розбилъ ее въ кузни, и тые речи розобрали (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 116); Кѹзнѧ officina (*Уж.* 1643, 16).

2. *Перен.* Місце, де формуються нечестиві думки, переконання: Которые розделы свое хотяжъ шыроко розъвелъ и многими доводы съ писма отеческаго наполнилъ, а ведже хто ся имъ пилно прысмотрытъ обачытъ то ясне, ижъ то все зъ геретическое кузни вычерпнулъ (Вільна, 1599 *Ант.* 895); не вѣрте тымъ пліткамъ, бо то щырая баламутня... Богу и людямъ мерскій, отъ непрыятелей // церкви светое Рымское змышленый и въ пекельной кузни ненависти бѣсовской укованый (Вільна, 1608 *Гарм.* 230-231); А скоро черезъ // неслиханіи Церкви... въ своей Римской кузнѧ укованій права на каркъ сполепископомъ наступати почалъ, на тихъ-мѣстъ зъ едности церковной выпалъ и въ схимѣ зосталъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 719-720).

Див. ще **КУЗНИЦА.**

КУЗНѦ *див.* **КУЗНЯ.**

КУЗУБЪ *ч.* Козуб. Особова вл. н.: романъ Кузубъ (1649 *РЗВ* 207 зв.).

КУЗѢЙ *див.* **КОЗИЙ.**

КУКАВИЦА *ж.* Зозуля: cuculus, кукавица птица (1642 *ЛС* 148).

Див. ще **КУКУВКА.**

КУКГЛЯРСТВО *див.* **КУҐЛЯРСТВО.**

КУКЕЛЪ *див.* **КУКОЛЬ.**

КУКЛА, КУКЛЯ *ж.* **1.** *(макет фігури людини або тварини для театральних вистав)* лялька: Игры дивы творѧ́щыѧ, или дивотво́рныѧ: Кѹкглѧ́рства, кѹклы, Коме́діи, абѡ оубира́нїє сѧ въ Машка́ры, я́кѡ то Тѹры и ты́мъ пода́бныи (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.); **кукла вєлікі –** archimimus – актормім у головних ролях: кукла вєлікі (І пол. XVII ст. *Своб.* 31); **у куклы играти –** *(робити щось несерйозно, нещиро)* грати в ляльки: Вшакъ не у куклы то играти – писмомъ Божимъ ширмовати (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1049).

2. Особова вл. н., *ч.*: тамъ же забито... Петра Куклю (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ* XIV-3, 159); Гришко Кукла (1649 *РЗВ* 305 зв.).

КУКЛѦРЪ *ч.* (*стп.* kuglarz) шахрай, лицемір: Здорова́лсѧ бовѣ(м) оузрѣвши Іс҃а нє ижбы пожи́токъ я́кїй хотѧчи сто́ндъ ѡ(т)нєсти: алє абы зна́къ я́кїй... ѡ(т) нє́го ви́дѣ(л), розоумѣ(л) бовѣ(м) єго коуклѧра я́кого бы́ти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 98).

Див. ще **КУКОЛНИКЪ.**

КУКОЛЕВАТЪ *див.* **КУКОЛЕВАТЫЙ.**

КУКОЛЕВАТЫЙ, КУКОЛЕВАТЪ *прикм. (засмічений насінням куколю)* кукільний: жито маю пану Трусино(в)скому выставити..., жита... свєжого и добрє выпра(в)лєного, нє куколєватого ани костроватого (Коблин, 1566 *ТУ* 116); Я жита того нє бєру, бо єстъ куколєвато и стоколосовато (Володимир, 1568 *ТУ* 126).

КУКОЛНИКЪ *ч.* **1.** Те саме, що **куклѧръ**: Албо мовте радшей, яко некоторые безумники ваши, новые теологи а старые куколники, не встыдалися до друку выдати, абы ихъ облазенство всимъ было явное, твердечи то: ижъ Хрыстосъ естъ видомою въ церкви Своей (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1093).

2. Особова вл. н.: Якимъ Куко(л)никъ (1649 *РЗВ* 168 зв.).

КУКОЛНЫЙ, КУКУЛНЫЙ *прикм. (який стосується куколю)* кукільний: сѣмѧ кѹко(л)ноє ащє то(л)чєно... присыпає(м) къ язва(м) стрѣлєны(м)... тогда и(з)ломаныє кости... ѡ(т) того прикладыванїа выходѧ(т) бє(з) болєсти (XVI ст. *Травн.* 425 зв.); aerinus, плєвє(л)ны(й), куку(л)ны(й) (1642 *ЛС* 425 зв.).

КУКОЛЪ *див.* **КУКОЛЬ[1].**

КУКОЛЬ[1], КУКОЛЪ, КУКУЛЬ *ч.* **1.** (*лат.* Agrostemma L.) кукіль: мы жнємъ пшєницю. а ѡни куколь (1489 *Чет.* 112); єгда пакь в᾿зросла былина. и пло(д) оучинила. тогды сѧ оуказаль, и коуколь (1556-1561 *ПЄ* 62); А кгды люди спажи пришо(л) нєприятє(л) И насєялъ куколю мєжи пшєницѹ (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 13); Мо́жєтъ бовѣмъ молодѹю травицѹ пшєни́ци кѹко́ль заглуши́ти (Вільна, 1627 *Дух. б.* 246); Спыта́ймѡ(ж)... Домовникѡ(в)... якъ ѡ́ны бѣлости добыва́ютъ в᾿ хлѣбѣ, а пєвнє, спо́собѹ намъ и́ншогѡ нє ѹка́жѹтъ, ты́лкѡ ѡмы́т᾿є пшєни́ци, до́брoє высѣ́ѧн᾿є и кѹколю выкинє́н᾿є (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

2. *Перен.* Боговідступництво, єресь: а взявши от них птахи пекелное насѣньє оное Слова Божего, подают им куколю розных ересей (Вільна, 1600 *Катех.* 3); ѡ(т) діавола насѣѧ(н) насѣѧнный кѹколь з᾿ ко́рєнѧ повырива́вши, ѡво́цы чистыхъ житъ Бгѹ принє́сѣмо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 78); Тѹ я пєрєсторо́гѹ да(ю) на́родѡви мо́ємѹ... аби́сѧ стєрєгли кни́жки, що видрѹковалъ зиза́нїй, або кѹкѹль бѣсѡ́вскои сѣвбы по рѹскѹ, и по по́лскѹ (Чернігів, 1646 *Перло* 137 зв.); *У порівн.*: Было на немъ епископовъ 630, которіе сошедшися исторгнули тую ересь, яко куколь, отъ православія и отсудили и анаѳемѣ отдали, и вѣру умоцнили (1603 *Пит.* 42).

3. Особова вл. н.: тутъ ми ся годитъ прыпоменути проклятую ересь тогожъ Стефана Куколя, который... смѣлъ написати... ижъ светые Божые еще не суть въ небѣ и не мають заплаты отъ Бога взглядомъ душъ своихъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 182).

4. Топонімічна вл. н.: Потомъ поехали есмо до старого села Куколъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 437).

КУКОЛЬ[2], КУКУЛЪ *ч.* (*гр.* κουκούλα μοναχού, *лат.* cuculla) **1.** Чернечий каптур: cucullus, клубукъ, кукулъ (1642 *ЛС* 148).

2. Сувій: куколь кытайки червоныя для крещения дѣтей (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 295).

КУКУВКА *ж.* (*стп.* kukułka) зозуля: на(д) судъю нєѹка и грѹбияна нє маєтъ ѹ свѣтє ничого нєсправє(д)лившого коли ѡ то(м) якъ ѡсє(л) мєжи соловъє(м) а кѹкѹ(в)кою сѹди(т) на чи(м) сє нє знає(т) (1582 *Кр. Стр.* 10 зв.).

Див. ще **КУКАВИЦА.**

КУКУЛНЫЙ *див.* **КУКОЛНЫЙ.**

КУКУЛЪ *див.* **КУКОЛЬ[2].**

КУКУЛЬ *див.* **КУКОЛЬ[1].**

КУКШИНЪ *ч.* Глечик, кухоль, кварта: hirnea, го(р)нєцъ, кукши(н) (1642 *ЛС* 218).

КУКЪСА *ж.* Кукса. Особова вл. н., *ч.*: Павєлъ Кукъса (1649 *РЗВ* 436 зв.).

КУЛАГА *ж.* Вид рідкої страви, *діал.* кулага. Особова вл. н., *ч.*: Анъдрѣй Кулага (1649 *РЗВ* 128); Кулага Атаманъ (Там же, 309); Иванъ Кулага (Там же, 438).

КУЛАКЪ *ч.* **1.** *(кисть руки із зігнутими до долоні пальцями)* кулак: Дєлъ жєлєзныхъ сє(р)пєнътыновъ аі҃ до(л)гихъ по по(л) пѧди кромъ форъмъ кѹлѧ до нихъ с кѹлакъ (1552 *ОКЗ* 35 зв.); Дєльца два... по три пѧди ѹдолъжъ а то(л)сты мало большъ пальца кѹлѧ с кѹлакъ (Володимир, 1552 *ОВол. З.* 194 зв.).

2. Особова вл. н.: и маєтъно(ст)... ты(х) по(д)даныхъ... пограбили // ...ѹ а(н)дрєя кѹлака кожу(х) барани(и) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89-89 зв.).

КУЛАЧОКЪ *ч. (малий кулак)* кулачок. Особова вл. н.: а з слу(г) в бє(л)ка(х) мєшкаючи(х)... золотѹга кѹла(ч)ок (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 11); Сємєнъ Кѹлачокъ (1649 *РЗВ* 146); Микита Кѹлачо(к) (Там же, 179 зв.).

КУЛБАКА *ж.* **1.** *(сідло)* кульбака: панъ Войтехъ... // ...протестовал се о забите... челяди своее на име Якуба, а другого Степана... о взяте през тыхже подданыхъ коня почътового... з бандолетомъ, кулбакою (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 189-190); взя(в)... // ...У Ва(с)ка: пнзє(и) готовы(х) золотыхъ чотыры... ку(л)баку ѡдну (Житомир, 1650 *ДМВН* 193-194).

2. Особова вл. н., *ч.*: гаврыло Кѹ(л)бака (1649 *РЗВ* 55).

КУЛБАЧНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Кульбачний, -ого. Особова вл.н.: Гри(ц)ко Кѹ(л)бачны(и) (1649 *РЗВ* 374 зв.).

КУЛГАВЫЙ *прикм.* Кульгавий: хотѧчисѧ пєвнє вывѣдати. привєли ємѹ коу(л)гавого чл҃ка. которій нѣкг(д)ы на нога(х) свои(х) нє сталъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 92).

КУЛИЗМЯНЫЙ *прикм.* Який написаний гачкуватими буквами: Триѡ(д) цвѣтнаѧ писанаѧ... // Ирмалоєвъ два, кѹли(з)мяны(и) и нотованы(и) (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-2, 264-265).

КУЛИКЪ *ч.* **1.** *(назва птаха)* кулик: Кули́къ пти́ца. Larys cinere(us) (1650 *ЛК* 460).

2. Місце, де відбувають покарання: Оузы́лищє: Вѧзє(н)є, вєсє́лаѧ издє́бка, кули́къ, тара(с), тѹрма (1627 *ЛБ* 138).

3. Особова вл. н.: Люди потужные... Куликъ зъ Микитою одно дворище держатъ (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 6/I, 93); Пєтръ Кѹли(к) (Львів, 1607-1645 *РДВ* 2); презъвитер Рожыский, в замку его королевской милости в Луцьку, скаржилъ... на пана Гавърила Кулика (Луцьк, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 717); Остапъ Куликъ (1649 *РЗВ* 361 зв.).

КУЛИШЪ *див.* **КУЛѢШЪ.**

КУЛКА *див.* **КУЛЬКА.**

КУЛКИЙ *див.* **КОЛКИЙ.**

КУЛКО *див.* **КОЛКО[2].**

КУЛКУСОТЪ *див.* **КОЛКОСОТЪ.**

КУЛКЫЙ *див.* **КОЛКИЙ.**

КУЛЦЕ *див.* **КОЛЬЦЕ.**

КУЛЪ *див.* **КОЛЪ.**

КУЛЬ *ч. (сніп жита чи пшениці)* куль: и такъ тые речы, выкрадшы зъ скарбцу ее милости пана Гулевичовое, отъехали есмо до Оздова, и въ Оздове дѣлъ межы себе на три части подѣлили есмо, – двѣ части намъ зъ Иваномъ Кузкою, и въ земли тые двѣ части по середъ езереда соломы поклали подъ кулѣ (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/I, 458).

КУЛЬКА, КУЛКА *ж.* **1.** *(мала куля для стрільби з вогнепальної зброї)* кулька: Кѹлєкъ гаковъничъныхъ жєлєзныхъ ѡловомъ ѡбълитыхъ двєстє (1552 *ОВол. З.* 194 зв.); я... видєлємъ знаки, ѡтколь былъ... кнѧзь Ярославъ зрадєцкии пострєлєнъ; то єсть зъ долѹ знакъ дѣри, гдє кѹльки зачєпили дощки ѹ выходє (Луцьк, 1564 *AS* VI, 233).

2. Особова вл. н., *ч.*: Яковъ кѹ(л)ка (1649 *РЗВ* 4 зв.).

КУЛЬКО *див.* **КОЛКО[2].**

КУЛЬКЫЙ *див.* **КОЛКИЙ.**

КУЛЬША *ж.* Стегно: самъ Янъ Бокгуцький... Миколая Кренътовского... въ кульшу правую ноги штыхомъ шаблею пхнулъ (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 787).

КУЛѢШЪ, КУЛИШЪ *ч.* Куліш. Особова вл.н.: огородники Корней огородъник,... Яцко, Кулѣшъ (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 428); Игна(т) Кулишъ (1649 *РЗВ* 309).

КУЛЯ, КУЛѦ *ж.* (*стп.* kula, *нвн.* Kugel) **1.** *(снаряд для стрільби)* куля: Ѡловꙋ (!) штꙋка ꙋ знимокъ чл҃вкꙋ и то маєть взѧти пꙋшка(р) на кꙋли (1552 *ОВол. З.* 195); Дєло спижаноє... Ложє ѡковано на колахъ простыхъ, Кꙋль готовыхъ жєлизныхъ свиньцомъ ѡблитыхъ м҃ (1552 *ОКан. З.* 20); Дєло спижаноє... Кꙋля до нєго побольшъ я(и)ца кꙋрєчого (1552 *ОЧерк. З.* 5 зв.); Мєшкаєть тєжъ тамъ в чєркасєхъ... пꙋшкаръ тамошни(и) давны(и) нємєцъ... которы(и)... давалъ на годъ по л҃ кꙋль камєнъныхъ (Там же, 7); з долꙋ того кнѧзѧ Ярослава... зрадливє в ночы дирєю з гаркабꙋза чотырма кꙋлѧми пострєлилъ (Вільна, 1565 *AS* VI, 276); порохов, кул и олову другим додавати не будут (Варшава, 1605 *ЧИОНЛ* XIV-3, 110); librilla, куля, стрѣла (1642 *ЛС* 254); печъ и стены постреляные, кули в стенахъ будучые... // виделъ и огледалъ (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 8/III, 611-612); *Образно*: А тые, которые дочаснымъ мукамъ угодная творыли, черезъ рѣку огненную черезъ броды палающими кулями страшливые прейдуть (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 131); **грозити кулею в бокъ** (кому) *див.* **ГРОЗИТИ.**

2. *(геральдичний знак)* куля: гєрьбъ на нихъ лєлиѧ число по латинє ҂афл҃в кꙋлѧ зъ ѧ(и)цо гꙋси(н)ноє (1552 *ОКан. З.* 20).

3. Особова вл. н., *ч.*: Иванъ Кꙋля (1649 *РЗВ* 55).

Див. ще **ПУЛЯ.**

КУЛѦ *див.* **КУЛЯ.**

КУМА *ж. (хрещена мати по відношенню до батьків хрещеника і до хрещеного батька)* кума: ѡчєкива́єм҄ во́ли кꙋма́, а́л҄бо кумы́, а́лбо того́ кото́рый кр҃(с)титъ (Львів, 1645 *О тайн.* 9).

КУМАНЪ *ч.* (*тат.* kumɣan) куман, куманець: Реестръ... кумановъ два мѣдяныхъ, побѣляныхъ; казановъ поварныхъ манастырскихъ и хуторныхъ двадцать (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21).

КУМЕНДЫА *див.* **КУМЕНДЫЯ.**

КУМЕНДЫЯ, КУМЕНДЫА *ж. (коротка розвага)* дотеп, жарт, витівка: алє тєпє(р) мо́жє(т) ва́шѣ тыи цєрємонѣи но́выи бє(з) встыдꙋ зва́ти кꙋмєндыє то є(ст) Крꙋто́филѣ, бла́зєн҄скіи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 146 зв.); єщє чєтвє́рто(к), ѳ҃, по па́сцѣ. то на то(т) ча(с) цѣлаѧ коумєн҄дыа. єсли ты(ж) мо́жє(т) // бы́ти ди́внѣйшаа на(д) и́ныи ѡрганы. ты(ж) о́ва про́сто оучи́нили єстє дѡ(м) бж҃їи ко́рчьмою спрісною (Там же, 146 зв.-147).

Див. ще **КОМЕДИЯ.**

КУМЕЦЪ *ч., пестл.* Кумець. Особова вл. н.: Демъко Кꙋмецъ (1649 *РЗВ* 318 зв.).

КУМИРЪ *ч.* (*цсл.* коумиръ) кумир, ідол: сє гєѡргии. пришє(д) ста(л) прє(д) цр҃ємъ дадьяно(м) и рєчє ємоу азъ цр҃ю хр(с)тьянъ єсми. и нє имѣю твои(х) бг҃овъ ни во что жє. нє єсть бо б҃зи. но коумири. глоухии нѣмии. и нє застоупать бо людєи. но во большєє моуки вовєдоуть (1489 *Чет.* 177); Про́то ѡни́ оучини́ли кꙋми́ръ, або о́лтаръ, на кото́ромъ написа́ли имѧ Нєзна́ємый Б҃ъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 11); знашо́лє(м) и кꙋми́ръ нєвѣдаючи нєвѣдомомꙋ Б҃ꙋ (Там же, 12).

КУМИРЬСКИЙ *прикм.* Який стосується кумира: и назавтриє шєдъ ко оц҃ю своємоу. поча(л) говорити ємоу. рєкꙋчи. ѡ цр҃ю нєвѣрнє. молимсѧ бг҃омъ кꙋмирьски(м). и нє видѣхо(м) ѡ(т) ни(х) помочи никотороє и досєлє (1489 *Чет.* 30).

КУМНАТА *див.* **КОМНАТА.**

КУМНАТЪ *ч.* (*молд.* кумнат, *рум.* cumnat, *лат.* cognatus) *(брат дружини)* шурин, *(чоловік сестри)* зять: мы богда(н) воєво(да)

...продали слꙋга(м) наши(м) мирчи киртѣ и кꙋмнатꙋ єго, мыни и ти(ж) кꙋмнатꙋ є‹го› жꙋ(р)жи (Хуші, 1507 *Cost. DB* 70).

КУМОВСТВО *с.* Кумівство: Прие́мничество: сꙋкцє́ссїа, кꙋмовство́, єдно́гѡ по́ дрꙋгомъ настꙋпова́ньє (1627 *ЛБ* 97).

КУМПЬ, КУНПЬ *ж.* (*лит.* kum̃pis) шинка: подле тых светлочок сырникъ, на сырнику сыров коп две,... кунпей две (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351); На томъ же доми оказивано намъ на верьхъ, где сховане было, то естъ: солонину у пултяхъ, сала, кумпѣ (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 160); У томъ же свирни мяса вепрового полтей осмъ,... кумпей двадъцать шесть (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 242).

КУМЪ *ч.* **1.** *(хрещений батько по відношенню до батьків хрещеника і до хрещеної матері)* кум: А такъ, вземши певную ведомость у жоны моее або въсемъ шкоды моее немалое, которая ми стала отъ всихъ подданныхъ моихъ, Кобецкихъ, и отъ... кума Ґречаникова (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 129); до́нєли(ж) боудꙋть вторїи коу́мовє прѝ бѣрмованю (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 125 зв.); Тре́тїй, єстъ повинова(ц)ство дх҃овноє, а то́є двоа́коє, пе́рвоє ѡте́чєства мєжи крєстѧ́щимъ и крєщѧ́ємымъ и // кꙋма́ми (Львів, 1645 *О тайн.* 25-26); Вєли́кїй те́ды тѧжа́ръ на сєбе́ прїймꙋють пано́вє Воспрїємники, а́лбо Кꙋмо́вє: гды́ за нємовѧ́тка такъ вѣрꙋ ѡсвѣдча́ютъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 904).

2. Особова вл. н.: позваныє... прєз тыє ж людє пострєляли, поранили... // Стеѳана Кума (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ* XIV-3, 158-159).

КУНА *ж.* **1.** Куниця: И всѧ сїа на потре́бꙋ чл҃вкꙋ сътвори(в)... на ѡде́жъдꙋ, яко рисѣ, собо́лѣ, кꙋны (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14 зв.); єстъ за (ш)вєцїєю... поу́ща вєли́ка,... та(м) до́сы(т) коу́нъ, собо́лїй (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26 зв.);

хутро куниці: она... позычила мне... // ...шубу окъсамиту чорного, кунами подшиту (Луцьк, 1546 *АрхЮЗР* 8/III, 14-15); от косматых товаров: соболей, кунъ, рысей... от копы по три гроши (Вільна, 1563 *ПККДА* II, дод. 556); А напервоє злупили у... Кгавло(в)ского... в дубровє... шапка, по(д)шитая кунами (Житомир, 1584 *АЖМУ* 120); лє(т)никъ чо(р)ны(и) аксами(т)ны(и) кꙋнами по(д)шиты(и) коштова(л) золоты(х) два(д)ца(т) (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2, 1 зв.); мєновитє взято... // ...Катанъка Адамашковая дзикавая кꙋнами по(д)шитая (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4969, 104-105).

2. Металева посудина для рідин: выкопали... котловъ пивных и горелчаных два, кун две, великую циновую, другую также великую медяную (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 54).

3. Залізна скоба: далє(м)... дєсять грошє(и) ковалєви за кунꙋ (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 2 зв.); За д҃ гвоздѣ до кꙋны по(л)тора гро(ш) (Львів, 1607-1645 *РДВ* 3 зв.); collaria, куна зєлѣ(з)на (1642 *ЛС* 129).

4. В'язниця: братия... абы бє(з) кари злочи(н)ца нє зошолъ хотѣли го в куну... всадити (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40 зв.).

Див. ще **КУНИЦА.**

КУНДУСЪ *ч.* (*стп.* kundys) непородний, дворовий собака, дворняга: Или нє вѣда-є(ш), я(ко) зє (п)сы братъство принѧ(в)ши(и), с хо(р)ты, ѡкгары, вы(ж)лы и дрꙋгими кꙋ(н)-дꙋсы (п. 1596 *Виш. Кн.* 238).

КУНЕЦЪ *див.* **КОНЕЦЬ.**

КУНЕЦЬ *ч.* **1.** Назва якогось харчового продукту: сал две; кунцев пят; колбас три (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350).

2. Особова вл. н.: тотъ ѡстровъ дєръжить // ...Кꙋнє(ц) во(и)то(в) зѧть (1552 *ОЧорн. З.* 64 зв.-65).

КУНИЙ, КУНЬИЙ *прикм. (який стосується куни, куниці)* куничий, куничний: Лєвъко лазаровичъ мєлъ... товаръ сво(и) тхоро(в) сороки фосто(в) ку(н)и(х) (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 16);

(який зроблений зі шкурок куни, куниці) куничий, куничний: Шубка куняя, файлюндышомъ критая (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 127); побрати велелъ... шапокъ аксамитныхъ... двѣ одна футромъ куньимъ вся подшита (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/I, 240); коли матка наша мєнє заму(ж) давала то(г)ды за мною дала шубъку кунюю голую музъкꙋю (Київ, 1615 *ЦНБ* II, 23261, 1 зв.); у Русачъка... шапо(к) двє — о(д)на куняя, другая ма(р)му(р)ковая (Житомир, 1650 *ДМВН* 19).

КУНИЦА *ж.* **1.** *(хутро куниці)* куниця: ша(п)ку куницєю // по(д)шитую побра(л) (Київ, 1501 *ЦНБ* II, 20651, 1-1 зв.); шапка чорная столбоватая, куницами подшитая (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 8/III, 164); взято... // ...шапка ѡксами(т)ная куницами по(д)шитая (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 75 зв.-76); панъ... Холоневский... казал... побрати... куницъ сорокъ (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 458).

2. *(шкурка куниці як вид податку, данинного збору)* куниця: с того села дани грошовое и медовое и бобровъ и куницъ всего того — десѧт копъ грошей нам даивали (Вільна, 1506 *АЛРГ* 119); хто тамъ пасєкою станєть даєть ємꙋ на го(д) кꙋницꙋ ві҃ грошє(и) (1552 *ОЧерк. З.* 15 зв.); а и(н)шыє многиє люди вшє(и) мл(ст) сєна кося(т) з быдло(м) и с пасєками стоя(т) и вси(х) пожитко(в) ꙋживаю(т) с того: пєрє(д) ты(м) кꙋницы на нєго плачивано (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25 зв.); Тєды єму то симъ листомъ нашимъ варꙋємъ жє онъ са(м) и потомки єго,... водлє права своє(г) старого кро(м) жа(д)ного плачєнѧ кꙋницы має(т) споко(и)нє дє(р)жа(т) (Київ, 1638 *ПИ* № 3); **на куницахъ седѣти** — давати данину куницями: да(ни) з мєща(н) которыє на кꙋница(х) сєдя(т), ходо(р) конинъ по(л) ѡсма гроша дає(т) (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 4); **на куницы стоивати** — те саме, що **на куницахъ седѣти**: кгды(м) дє(и) пыта(л) чому то(т) кгрꙋ(нт) п҃на по(д)коморого пустошитє и єго ꙋживаєтє тогды многиє з нихъ ѡ(т)каза(ли), и(ж) дє(и) є(ст) на(с) нємало што ту(т) на то(м) кгрꙋ(н)тє... на куницы стоивали (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18 зв.);

(плата князеві у зв'язку із заміжжям дівчини) куниця: Кꙋница ѡ(т) жєнихо(в) а ѡ(т) зводє(ц) Ѿтъ дє(в)ки кгды замꙋжъ идєть бꙋ(д) за тꙋтошънєго або за чꙋжогоро(д)ца кꙋница врѧ(д)никꙋ (1552 *ОЧорн. З.* 56 зв.); Вина водлꙋгъ статуту вєликого кня(з)ства // Кꙋницы, Ѿтъ дєвки кгды идєть замꙋжъ хотя за тꙋтєшнєго жъ старостє кꙋница ві҃ грошє(и) (1552 *ОЧерк. З.* 9 зв.-10); **куница змирскаѧ, змирскаѧ куница** — вид податку на користь князя: кꙋницы зми(р)скоє ві҃ грш (1552 *OOвр. З.* 103); зми(р)скаѧ кꙋница по(д)старостємꙋ ві҃ грошє(и) (1552 *ОКан. З.* 23 зв.); **девочаѧ куница** — заміжня плата дівчини: дєвочаѧ кꙋница ві҃ грш҃ (1552 *ОВін. З.* 133 зв.); **свадебная (свадебъная) куница** — весільна плата дівчини: Свадєбъной кꙋницы ѡтъ дєвъки ві҃ грш҃... хотѧ бы с тоє жъ волости вышла (1552 *ОКр. З.* 151); кꙋницы свадє(б)ныє ѡ(т) ꙋдовы по(л) копы

грошє(и) а ѡ(т) дє(в)ки ві҃ грошє(и) (1552 *ООвр. З.* 103); **куница зъмирная** — вид податку: арендовали есмо именя наши... зъ... куницами зъмирными (Полонна, 1601 *АрхЮЗР* 6/І, 284).

3. *(шкурка куниці як товар)* куниця: Илъѧ липчичъ и мє(р)кєль новохови(ч) мєли това(р) сво(и)... лоси(н)... мф҃ а куни(ц) ке҃ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 19/1 ненум.).

4. Особова вл. н.: Пришєдши на вряд кгродский... до мене Ивана Шабана Гноинского... Тимошъ Скрипъка, посполу з дочъкою своєю Куницою... жалуючи на... дяка апостолъского (Володимир, 1607 *АрхЮЗР* 8/III, 524).

Див. ще **КУНА.**

КУНИЧКА *ж.* Куничка. Особова вл. н., *ч.*: Кѹни(ч)ка (1649 *РЗВ* 307).

КУНИЧНИКЪ, КУНИЧЪНИКЪ *ч.* **1.** Підданий, що платив господареві податок шкірками куниць: ѹ ты(х) куни(ч)нико(в) звышъмєнованы(х) в пєтрушка ковшарє(н)ка с погрєба бчо(л) з у(л)ями и(з) мєдо(м) прє(с)ным, у(л)є(в) сто пограби(л) (Брацлав, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 128); панъ староста Овруцкий в моц, в держане и спокойное уживане до рукъ и владзи его милости отцу Петронию Гулевичу Воютинскому... обадва манастыри подалъ,... з... куничниками и пожитками вшелякими (Овруч, 1617 *АрхЮЗР* 1/VI, 449).

2. Збирач податків: попы з лю(д)ми своими... має(т) на своє(и) зємъли кѹничъники пє(т)ра заха(р)ича а стєпана плєсѹнова (1552 *ООвр.З.* 107 зв.); и во(и)тъ нємировски(и) росказа(л) на(м) абы(х)мо людє(и) и куни(ч)нико(в) пн҃а пєсочи(н)ского ѡ(т)сєль згоняли (Жорница, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18 зв.); жалова(л) ѹ судѹ кгро(д)ского браславского ѹрожоны(и) па(н) сємє(н) бодє(н)ски(и)... в довожє(н)ю справє(д)ливости куни(ч)нико(м) свои(м) илъинъскимъ (Брацлав, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 128).

3. Особова вл. н.: Сахъно Кѹничъни(к) (1649 *РЗВ* 128 зв.).

Див. ще **КУННИКЪ.**

КУНИЧНЫЙ, КУНИЧЪНЫЙ *прикм.* Куничний, куничий. ◇ **куничныи пѣнези** *див.* **ПѢНЕЗИ; дань куничная** *див.* **ДАНЬ; люди куничъныє** *див.* **ЛЮДИ; плата куничная** *див.* **ПЛАТА; пляцъ куничный** *див.* **ПЛЯЦЪ.**

КУНИЧЪНИКЪ *див.* **КУНИЧНИКЪ.**

КУНИЧЪНЫЙ *див.* **КУНИЧНЫЙ.**

КУННИКЪ *ч.* Те саме, що **куничникъ** у 2 знач.: и(в) хло(п)ца дє(и) моє(г) ши(м)ка круши(н)ско(г) которо(г) дє(и) єсми при то(м) иванє с ку(н)нико(м) бы(л) зостави(л) ѡ(т) всѧкоє спижи жи(в)ности и збро(и) за(м)ковоє (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 62).

КУНПЬ *див.* **КУМПЬ.**

КУНТЕНТОВАТИ *див.* **КОНТЕНТОВАТИ.**

КУНТОРЪ *ч.* (*свн.* kuntūr) *(чин у тевтонському ордені)* кунтор: нинє вжє вамъ ѡзнаймѹємъ, иж за... нєсправєдливоє посєганє панства нашого... ѡт мистра и кѹнторовъ Ифлѧнтскихъ ѹмислили єсмо... тоє нєправды над нами помъстити (Вільна, 1557 *AS* VI, 22).

КУНЧЕРЪ *див.* **КОНЧЕРЪ.**

КУНШТОВАТИ *дієсл недок.* (*стп.* kunsztować) жартувати: Смѣхословлю: Блѧдословлю, жартѹю, кѹнштѹю, мѹчѹ (1627 *ЛБ* 118).

КУНШТЪ *ч.* (*стп.* kunszt, *снвн.* Kunst) **1.** Мистецтво, майстерність: єсли в на-

по(д)лѣ(и)шихъ навє(т) рємєслахъ тая цнота послѹшє(н)ство мѣсцє и пєрє(д)нѣ(и)шєє маєтъ, поготовю в наѹкахъ вызволєны(х), которы(и) всѣ иныи наѹки кѹ(н)шта и рємє(с)ла нєро(в)но пєрєвышаєтъ (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 85); Ба́рзо вˁ кѹнштах Марсо́выхъ, мо́жнє сѹтъ клєйно́ты Котры(х) собѣ набыли Про́дкωвъ твоихъ цно́ты (Львів, 1642 *Бут.* 2).

2. Твір мистецтва: Пристѹпѣтє и вы знамєни́тогω и выбо́рногω Кѹнштѹ Типоґра́фскогω строи́тєли и дѣлатєли (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 41); И мы́ што́ Дрѹка́рскои пилнѹємъ робо́ты... Кѹншты на́шѣ вакѹютъ, и мы́ вакова́ли (Київ, 1633 *Евфон.* 309); ω чєля(д) того ку(н)шту дрѹка(р)ского на сє(и) ча(с) прыскупо (!) до роботы трыфолоно(и)... (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 49 зв.).

3. Глум, злий жарт: А єсли ихъ нє ωтдастъ, а моє добродєйство въ кѹнштъ який собє ωбєрнєтъ, ємѹ то Богъ милостивый заплатитъ (1577 *AS* VI, 76); Или нє вѣдає(ш), я(к)о в (с)мѣха(х), рѹганѧ(х)..., кѹ(н)шта(х), блазє(н)ства(х)... розѹ(м) блѹдѧчїй того по́мысла ω животѣ вѣчно(м) ви́дѣти нико(ли) сѧ нє сподоби(т)? (п. 1596 *Виш. Кн.* 238);

жарт: Смѣхотво́рство: шѹтство, вєсє́ло(ст), жа́ртъ... кѹнштъ (1627 *ЛБ* 118).

КУНЪ *див.* **КОНЬ.**

КУНЪТУШЪ, КОНТУШЪ, КОНЪТУШЪ *ч.* (*стп.* *kontusz*, *мад.* köntös, *тур.* Kontoş) *(верхний одяг заможного населення)* кунтуш: другий кунътушъ фаленъдышовый, зеленый, с потребами папужыми, золотых петдесят кошътуючый (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 310); контушъ фаленъдишовый зеленый с петлицами зелеными з лиштвами атласовыми кармазыновое масты — золотых сто (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 67); конътушъ шкарлатный с петлицами шкарълатными... — золотых триста (Там же); У Русачъка... конътушъ чо(р)ны(и), лисями по(д)шиты(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 194).

КУНЬ *див.* **КОНЬ.**

КУНЬИЙ *див.* **КУНИЙ.**

КУПА *ж.* **1.** *(велика кількість чого-небудь складеного, зібраного, зсипаного горою в одному місці)* купа: трава полˁнаа, котора днє(с) єсть. а заоутра вˁ коупоу бываєть зложєна (1556-1561 *ПЄ* 38); избє двє запали(в)ши... на то(т) ого(н) в купѹ кладѹчи всю ωную ωсадѹ огнюмъ спали(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 24); у Илка, въ комори бодню розбивши, взяли: готовыхъ грошей копъ десятъ, хусты белые, кожухи... въ купу все злучивъши, на петнадцать золотыхъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 433); Соста́въ: Згромажє(н)є, грома́да, стѹсъ дро́въ, кѹпа (1627 *ЛБ* 119); оучини́лъ тє́ды г(с)дь жє выздыха́ли жа́бы,... и згрома́дили ихъ въ нємѣрныи кѹпы (серед. XVII ст. *Хрон.* 85); *Образно*: алє іωа(н) сты(и) вши(т)ки пр҃р(ч)ства зложи́вши на кѹпѹ коро(т)кими словы на(м) написа(л) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 48); **въ (єдину) купу** — разом: Трєволнєнїє: Тро́хъ во́лнъ въ єдиноу купу зє́стьє (1627 *ЛБ* 133); **купа до купы** — один до одного: грошѣ... // хова(ли) и кѹпа до кѹпы Привѧзова(ли) (п. 1596 *Виш. Кн.* 248-248 зв.); **купами великими** — великою кількістю: надто... не толко ведлугъ потребы... купами великими возовъ... в дубровы и лесы былицкие... въежъджаючи,... старожитѣйшие дубровы высекли (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 470).

2. Гора, курган, насип: gloramen, купа, гора (1642 *ЛС* 210).

3. *Перен. (група людей, об'єднаних спільними інтересами)* громада: Маемъ того ведомость, же съ того, недавно розъгромено-

го войска... некоторые своволники... до таковоежъ купы збиратисе, поголоски о собе и пригрозки пущають (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 131); О блаженная купо, о всечестное братьство, о преславнѣишая едности, кто тебѣ отлучается... да будет проклят (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 169); Тлꙋща, рота, гꙋфъ, кꙋпа ѡблєжє́ньє (1627 *ЛБ* 149); acenius, купа, громада, собранїє (1642 *ЛС* 66); допыталъ се о протестуючим ...озънаймилъ, иж... пришовъши... гултайская купа, межи которыми войтъ... з другими старшиною будучи... межи себе то розобрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 235);

(збір людей з певного приводу) збори: а при насъ в тотъ часъ, на той купе были: два возныхъ,... люде добрые (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 77).

4. *Перен. (група людей, що знаходяться разом)* гурт: и рєкль оучєникомь свои(м). повєлѣтє и(м) сѣсти на коупы по пѧтидєсѧ(т) (1556-1561 *ПЄ* 254 зв.); И в то(и) шкодє... зобрали єсмо купу (Житомир, 1582 *АЖМУ* 45); Иж толко пеняжный закон захова́ли, а людей купами до пе́кла погна́ли (к. XVI ст. *Укр. п.* 83); И волятъ посполу въ товариствѣ купами онымъ... путемъ... шествовати (1603 *Пит.* 97); И нє вєдати, для якоє причины в кгрунътъ и(х) м(л)... с такою купою... вє(ж)джаю(т) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 212); пан Каменъский, зобравшы собе люду купу немалую, которых было до чотырдесяти чоловека... до села Садова запудил (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 368); **в купу, до купы, на купу** — разом: и змѣшалистеся з ними всѣ в купу, абысмо вас упоминали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 49); И гды затрꙋбѧтъ А҃гглѡвє, прійдєтъ до кꙋпы з'громажо́ный ѡ(т) концѡвъ зємли́... вє́сь ч҃лч(с)кїй ро́жай до Ієр(с)ли́мꙋ (Київ, 1627 *Тр.* 58); А то(т) кото́ромꙋ... бра́тию бꙋди́ти — и до коупы збира́ти злєцє́но... // ...часꙋ... довѣдоватисѧ пови́нє(н) (серед. XVII ст. *Кас.* 22-22 зв.); збѣга́юсѧ, вытѣка́юсѧ, на кꙋпꙋ схожꙋсѧ (1596 *ЛЗ* 73); **вси купою** — разом: только до полски уходилъ, въ вышъ речоныхъ маетностяхъ... зборъ свой и вси господарства зоставити муселъ, помененые подданые обжалованые, чыли вси купою, чыли тежъ кождая громада въ своемъ селѣ, што колвекъ се позостало въ гумнахъ (1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 166).

5. *(предмет торгівлі)* товар, крам: в пу(л)я(р)марку за(с) с ко(ж)дого купца ѡ(т) купи и га(н)длю(в) всѣхъ купцо(в)... по шєсти грошєи лито(в)ски(х) брано (Володимир, 1608 *ТУ* 246).

6. Особова вл. н., *ч.*: у Ивана Купы... куръ десетеро (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 402); Ива(н) Кꙋпа (1649 *РЗВ* 29).

КУПАЛО *ч.* **1.** *(іграшка з вишень і квітів, нав'язаних на палку, що робиться на свято Купала — 7 липня)* купало: Кꙋпала на кр҃(с)тлѧ оу́топѣтє, и ѡгнєноє скаканѧ ѡтсѣчѣтє (п. 1596 *Виш. Кн.* 259 зв.).

2. Особова вл. н.: Иванъ Кꙋпало (1649 *РЗВ* 200).

КУПАНЬЄ *с.* Купання: Того́жь ча́сꙋ дочка́ Фарао́нова вы́шла на прожажкꙋ (!) и кꙋпа́ньє до рєки́ з па́нны свои́ми (серед. XVII ст. *Хрон.* 79 зв.).

Пор. **КУПАТИ.**

КУПАТИ *дієсл. недок.* (кого) Купати: якъ... проповѣ(д) слова б҃жє(г) смакує(т)... якъ солома волу, и полова коню: за чу (!) тє(ж) якъбы мурина обмыва(л), албо крꙋка купа(л) (XVI — I пол. XVII ст. *ЦНБ* 74 П/20,

22 зв.); Ѡнаѧ... ѡвчаѧ кѹпєль... та(к) названа была; ижъ вˢ нєй кѹпали баранки... которыи... на ѡфѣрѹ Гдѹ Бгѹ мѣли рѣзати (поч. XVII ст. *Пчела* 50); до́кто(р)... є(ст) до́брый гды хо́ры(х) в ла́зни коу́плє(т) и пла́стры лє(г)ко на ра́ны приклада́єтъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 35).

КУПАТИСЯ, КУПАТИСѦ *дієсл. недок.* Купатися: приходивъ ангелъ, та избавивъ воду, та кто пришовъ май перше, та ся купавъ здоровъ бывъ выдъ усякои неволѣ, што его держала (XVI ст. *НЄ* 57); И пошлю тъ и́хъ до мо́рѧ сѣрˢчи́стымъ огнє́мъ горѧ́щаго; идє́жє кѹпа́ютсѧ псы; чародѣє, идолопоклóнˢницы (Почаїв, 1618 *Зерц.* 70); *Образно*: вєликоє слнцє. въ єрданѣ ѡмываєтсѧ. ѡгонь оу водѣ кѹплєтсѧ (1489 *Чет.* 124); Да́но тєбѣ было́ Нбо; за ѡ(т)чи(з)нѹ вѣчнѹю, а ты́ таки́ми да́рами бо(з)кими погордѣвъ..., тєрпи́жъ ннѣ тѧ́жкїи мѹки..., са́мъ єси́ оускóчивъ вˢ мо́рє гєє(н)скоє // кѹпа́тисѧ; и зоста́лєсь нєво́лникѡмъ вѣчнымъ ча́ртѹмˢ (Чернігів, 1646 *Перло* 157 зв.-158).

КУПЕЖНЫЙ *прикм.* **1.** Купчий. ◇ **привилє (привилїє) купежноє** *див.* **ПРИВИЛІЄ.**

2. *У знач. ім., ж.* **купежна** *(акт про купівлю і продаж)* купча: а инь да нє валѹє(т) єго никто ни(ж) да възмє(т) єго ѡ(т) стаа монастирѣ. Понє(ж) ми є(ст) праваа кѹпє(ж)на (1562 *DIR "A"* XVI, т. II, фотокоп. 154).

КУПЕЛНИЙ *прикм. (призначений для купання)* купальний: piscanalis, купє(л)ни(й), єзє(р)ни(й) (1642 *ЛС* 317).

КУПЕЛЪ *див.* **КУПѢЛЬ.**

КУПЕЛЬ *див.* **КУПѢЛЬ.**

КУПѢЛЬ, КУПЕЛЬ, КУПЕЛЪ *ж.* **1.** *(вода для купання)* купіль: и бы(ст) тѹ коупѣль нарицаємаѧ // ѡвчая. и тоу полокахѹ жєртвєны(х) ѡвєнъ оутробы (1489 *Чет.* 342-342 зв.); ги. нє маю такового чл҃ка. котрый бы мѧ вˢсадиль вˢ коупєль (1556-1561 *ПЄ* 359 зв.); Христосъ пушовъ на купѣль (XVI ст. *НЄ* 58 зв.); І к(д)ы тоє оуслыша(л) раслаблє(н)ныи пытанѧ ѡ(т) ха алє нє зналь жє гь є(ст) є(д)но то(л)ко розѹмѣль и(ж) має(т) ємоу помочи, а внєсти єго в тоую коупєлъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 64); Пръвѣ(и) ѡ то(и) коу́пєли. а поты(м) ѡ ра(з)слаблєнˢно(м) // боудє(м) мо́вити (поч. XVII ст. *Проп. р.* 171-171 зв.).

2. *(вода, якою здійснюється обряд хрещення)* вода: Я(к) жє сѧ вы дховными, // а нє то(л)ко дховны(ми), а́лє и вѣрны(ми) зва́ти можєтє, коли́ бра́та своє́го, во єдино(и) кѹпєли кр(с)щє́нїѧ вѣрою, и ѡ(т) єдиноє мтрє блг(д)ти, ро(в)но з собо́ю поро(ди)вшагосѧ, подлѣиши(м) ѡ(т) сєбє чинитє, ѹничижа́єтє (1598 *Виш. Кн.* 286-286 зв.); ѡ́нь нє иматъ зоуполно́го кр(с)щє́нїа дѣтє(м) сотворити́, єгда бо нє боудєтъ погрѹжєнь во коу́пєли стго кр(с)щє́нїа (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 105); цръ вѣчнои сла́вы хс да́ры свои́ бога́тыи,... положи(в) в нєи... и да́ръ снopoложє́нїѧ, вˢ кѹпєли крєщєнїа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 51).

3. У складі мікрогідроніма **овчая (овчаа) купель** — *(чудодійна водойма Силоам)* Овеча Купіль: А там жє въ їєр(с)лимѣ єсть ѡвˢчаа коупєль [сажавка або рибникь] (1556-1561 *ПЄ* 359); Господь... разслабленного при овчей купели уздоровилъ (1603 *Пит.* 72); тєпє(р) вˢ ѡ́нѹю коупє(л) вшє́дши ѡ́вчѹю зара(з) чи́стый здоро́вы(и) на всѣ(х) чло(н)ка(х) выхо́дитъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 170).

КУПЕНЄ, КУПЕНЪЄ, КУПЛЕНЄ *с.* Купівля, купування: жалова(л) мнѣ... врѧ(д)ни(к) двора биску(п)ства лу(ц)кого... што(ж)... посыла(л) єсми тивона хотѧчо(в)ского... для кꙋпє(н)я лучины ку потрєбє дво(р)но(и) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 4); мене... Федецъ... поймалъ такъ же тые семдесятъ грошей Литовскихъ, которые дей есми мелъ при себе за пазухою на куплене вола, въ мене отнялъ (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 6/I, 65); дрꙋгий роздѣлъ ꙋказꙋєть способъ кꙋпєнѧ и прода́нѧ (к. XVI ст. *Розм.* 5); тымъ листом нашым росказуемо..., жебы купеня, збираня и выхожения такового обывателемъ... сурове и пилно забороняли (Краків, 1609 *ЧИОНЛ* XV-3, 133); ѡтє(ц) протє(с)туючо(го)сє для купєня товаро(в) до Ли(п)ска, кгдє и(н)дє(и) далє(и) ѡ(д)єха(л) (Володимир, 1627 *ТУ* 281); теперешьное весъны на засивокъ овъсовъ, ячъменюв, гороховъ, гречокъ, и на купенъе оных великий кошт свой их мл. важити мусели (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 213).

Пор. **КУПИТИ.**

КУПЕНЪЄ *див.* **КУПЕНЄ.**

КУПЕРВАСЪ, КУПОРВАСЪ, КУПОРЪВАСЪ, КОПИРВАСЪ, КОПЫРВАСЪ *ч.* (*стп.* koperwas, *свн.* kupfer-waȥȥer) купорос: побра(но)... // ...калѧсъ, купоръвасъ, я(р) и инъшиє хва(р)бы (Луцьк, 1573 *ТУ* 154-155); А на годъ... копырвасꙋ и кгꙋмко на чєрныло вє Милость пани, за моє пєнєзи кꙋпꙋючи, ємꙋ давати маєтъ (1577 *AS* VI, 78); Фє(д)ко вацовичъ кобрынєцъ мє(л) това(р) сво(и)... ладанꙋ купо(р)ва(с)у... по(пі)росє (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 19); попъ взѧлъ... копи(р)васꙋ за гр҃шъ ѡдинъ (Володимир, 1590 *ЖКК* I, 311); melanteria, чє(р)нило рудноє, купє(р)ва(с) (1642 *ЛС* 266).

КУПЕЦКИЙ, КУПЕЦКЇЙ, КУПЕЦЬКИЙ *прикм. (який стосується купця)* купецький: отъ коня продажного — купецкихъ коней, по два пенязи (Вільна, 1529 *РЕА* I, 167); позволили есмо людямъ тымъ, которыи приходити и осѣдати будуть,... вшелякими товары купецкими гандлевати (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 286); шосты(и) розмова ѡ встаню Сєдмыи. розмовы кꙋпєцкии (к. XVI ст. *Розм.* 5); institorius, купє(ц)ки(й) (1642 *ЛС* 240); панъ Андрє(и) проси(л) панов абы му пожычыли золо(т) г҃і сотъ ѡбєцуючы ѡ(т)даты... у ярославью вєдлугъ заплаты купє(ц)кои (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 73); **возъ купецкий** *див.* **ВОЗЪ; люди купецкиє, купецкиє люди** *див.* **ЛЮДИ; чоловекъ (чоловикъ) купецкий** *див.* **ЧОЛОВѢКЪ.**

2. *(призначений для торгівлі)* торговельний, торговий: Длѧ чо́го и мыта́рствы то́є ихъ дѣло на́звано, и(ж) нѣѧко // на подобе́нство мы́тникѡвъ злы(х) и дра́чѡвъ, кото́рыи на доро́гахъ кꙋпе́цкихъ позасѣда́вши кꙋпцѡ(в) ша́рпаю(т) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 125-126); **домъ купецький** *див.* **ДОМЪ.**

КУПЕЦКЇЙ *див.* **КУПЕЦКИЙ.**

КУПЕЦСТВО *див.* **КУПЕЦТВО.**

КУПЕЦТВО, КУПЕЦСТВО, КУПЕЦЪСТВО, КУПЕЦЬСТВО *с.* **1.** Торгівля: тыє людє... [которы(х)] ꙋставо(м) были послушни, ролю справовали, и коло купє(ц)ства розꙋмѣли (1582 *Кр. Стр.* 57); и просил нас, абыхмо... купецствъ, гандлевъ и инших всяких обиходовъ допустили (Краків, 1592 *ЧИОНЛ* XIV-3, 101); И даемы волность... тымъ всимъ людемъ... корчмы будовати... и всякимъ купецъствомъ ся обходити

(Варшава, 1596 *ЗНТШ* XXV, 4); А Єсли бы Бро(н) Б҃г, И того Нє хотѣлъ, То Понєя(к) жидо(м) зоставши(с) При ѡбходє(х) Кꙋпєцъствъ, и рємєслъ Присꙋдъ сво(и) рꙋски(и)... во Лвовє надати рачилъ (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 2 зв.); **купецьство дѣлати** — торгувати: Ч҃лкь нѣкоторыи... // ...призъваль дєсѧ(т) слоугь свои(х)... и рєкль имь. коупєцьсътво дѣлайтє. доколє я нє пріидоу (1556-1561 *ПЄ* 304-304 зв.).

2. *зб.* Купецтво: діаво(л)... по(д) титоуло(м) б҃жїи(м) собѣ чини(т) вшєтєчє(н)ствы и пїѧ(н)ствы, и торъгами кꙋпє(ц)ства (п. 1596 *Виш. Кн.* 258); кꙋпє(ц)ство Мꙋри(н)скои зємлѣ, и Саваи(м)стїє мꙋжѡ́вє высо́кїи до те́бє прїйдꙋтъ, и твои бꙋдꙋ(т) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 45); моне́та золота́ѧ бє(з) набитъѧ гєрбꙋ кроле́вского въ га́ндлю кꙋпе́цства нє зажива́єтъсѧ до ска́ръбꙋ кроле́вского нє кладе́тъсѧ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 284).

КУПЕЦЪ, КУПЕЦЬ *ч.* **1.** *(особа, яка займається торгівлею)* купець: У Щуровы роты перекрали тыхъ купцовъ (Вільна, 1508 *АрхЮЗР* 3/І, 1); а тако(ж) кꙋпцє(м) ѡ(т) зємлѧ(х) жигмонта кролѣ... да є(ст) и(м) слобо(д)но и доброволно... по нашєи зємли, ходити и торговати (Гирлов, 1518 *Cost. DS* 495); Купъцы приєжъджиє дають старостє мыта ѡтъ копы по в҃ гроши (1552 *ОВін. З.* 134 зв.); “Подубно естъ царство небесное ч҃лвѣку купъцю”, што ищутъ добрыхъ слувъ (XVI ст. *НЄ* 90); ѡнєгда здарты(й) є(ст) єдинъ богатый кꙋпєцъ (к. XVI ст. *Розм.* 37 зв.); Кꙋпе́цъ днє́мъ и но́чъю крамꙋ своє́гѡ розбира́єтъ рахꙋбꙋ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 40); кꙋпє(ц) з Аравиѣ то є(ст) з Антїѡхиѣ на цє(р)ковъ далъ злоты(х) 15 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1049, 6 зв.); Кꙋпе́цъ всю мае́тность свою́ въ кꙋплю въклада́єтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 138); Понꙋди(л)ся тєды и я ко твоє(и) мило(с)ти написати понєже и и(н)ныє кꙋпци грєки... свѣдѣтє(л)ствовали (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 34).

2. *(особа, яка купує)* покупець: якъ ты(ж), выгонѧє(т) ис ц҃ркве коупцѣ а продавцѣ (1556-1561 *ПЄ* 303); такъ тежъ одъ ставу Боголюбского купцовъ, которыи ставъ у мене закупили, оныхъ купцовъ одъ того ставу одстрашили (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* І/VI, 138); Тєды воловъ нє прода(л) бо ку(п)цо(в) нє было (Снятин, 1607 *ЛСБ* 418); кото́рыє въ кꙋпова(н)ю, и въ продава(н)ю рєчє(и) фа(л)ши́вєсѧ обходѧть... вагѡ́ю, мѣрою и ло(к)тє(м) ѡшꙋкивають кꙋпцовъ (Львів, 1645 *О тайн.* 107); Іꙋда... ры́клъ до // бра́тїи што́ жь на́мъ з тогѡ: кгды забїємъ брата и затаймъ кро́вь єгѡ: лѣпе́й єго ты(м) кꙋпцѡмъ продаймо (серед. XVII ст. *Хрон.* 60 зв.-61).

КУПЕЦЪСТВО *див.* **КУПЕЦТВО.**

КУПЕЦЬ *див.* **КУПЕЦЪ.**

КУПЕЦЬКИЙ *див.* **КУПЕЦКИЙ.**

КУПЕЦЬСТВО *див.* **КУПЕЦТВО.**

КУПИНА *ж.* **1.** *(багаторічна рослина родини лілійних)* купина: lotos,... купина трава (1642 *ЛС* 257).

2. Назва якогось куща: въсѧкоє (бо) дрєво ѡ(т) плода своєго позънано боудє(т) нє ѡ(т) трънѧ бо изъбираю(т) смоквы. фикъги ани с коупины зъбирають грозъдїа (1556-1561 *ПЄ* 238); смотри́те на кꙋпи́ни в по́лє, а ѡни ро(с)тꙋ(т) нє трꙋдѧчи(с) ани прѧдꙋ(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 88); ftutex, купина, кущ, хвра(с)тиє на пни (1642 *ЛС* 203);

(біблійний кущ, що горить, а не згоряє) купина, терен: яко жє бо и прєждє наказая анг҃ломъ бг҃овидцю моисѣю на горѣ синаистѣи. ѡбразъ прєч(с)тыя д҃вы. коупиноу ѡгнємъ горѧщои нєопалѣвшю. и паки томоу(ж) моисѣю ѡбразъ во скинии пока-

завъ анг҃ломъ (1489 *Чет.* 74 зв.); свѣтло(ст) бы́ла при мо́йсеи гды кꙋпи́на горѣла (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 441); И ре́клъ Мωисєи: пойдꙋ а ωгладаю видѣньє то́є вєли́коє чомꙋ нє згори́тъ та́ѧ кꙋпина (серед. XVII ст. *Хрон.* 81); **купина горящая (горѧщая)** — те саме, що **купина неопалимая**: Мєнє само́го на ωста́токъ ωба́чишъ, яки(и) єстє(м) з натоу́ры, ю(ж) нє в коупи́нѣ горѧ́щє(и)... нє в боу́ри и вѣтра(х)... алє лицє(м) вˢ лицє, и вˢ вла(с)ной натоурѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 233 зв.); Єсли бовѣмъ оуго́дникъ Б҃жій Мωисе́й, оуслы́шавши го́ло(с) зˢ кꙋпины горѧ́щєи, закры́лъ лицє своє, и сапочи зˢ нѡ́гъ свои́хъ ски́нꙋлъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 914); **купина неопалимая** — неопалима купина: всѣ бовѣ(м) старозако́нныє... виде́нѧ... ноє впра́вдѣ ви́дѣлъ ковче́гъ,... моисе́й коупинꙋ нєωпали́мꙋю, ааронъ же́злъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 32); Що бовѣ(м) за ро́зно(ст) єстъ коупиноу горѧ́щꙋю, и нєωпали́моую на горѣ хори́въ ви́дѣти (Там же, 268).

КУПИТИ, КУПЇТИ, КУПИТЬ *дієсл. док.* (що, за що, що в (от) кого, що чого і без додатка) купити: заню(ж) в сꙋботꙋ было. в законє жидовьскомъ такъ. ни кꙋпити ани продати (1489 *Чет.* 328); за що ω(н) кꙋпи(л) соби, за свои пинѣзи (Бадевці, 1503 *Cost. S.* 256); кнѧзь Сємєн кꙋпил сєло в повѣтє Лꙋцком в земѧнина Лꙋцкогож (Вільна, 1507 *AS* III, 42); тоє имєнєє, котороє ωнъ кꙋпил, потвєржаємъ симъ нашимъ листомъ вєчно (Краків, 1518 *AS* III, 174); тогды жона моѧ... мает сєдити на всих имѣньѧх моих тых, которыи я маю мѣти по половицы з братом моим мєншим... ωтчизных и выслꙋжоных и кꙋплєных ωт ωтца нашого (Острог, 1539 *AS* IV, 207); за двѣстѣ пѣнєзїи. грошїи. коу́пивши хлѣба тогды имь нє станє. хо(т) бы зˢ нихь кажˢдыи понємного вˢзѧль (1556-1561 *ПЄ* 364 зв.); архієреи ж взявшї срєбрєнїкї... купїлї за них полє гончарскоє длѧ погрєбєня оубогих (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 52); в которо(и) калитє было двє копє грше(и) лито(в)скихъ, за которыє гроши корову собє купити та(м) хотє(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 54); И тє(ж) кꙋпили дрꙋка(р)ню писма словє(н)ского и грєчєского (Львів, 1586 *ЛСБ* 72, 1); мовъ што хочєшъ лєчъ я такъ дорого нє кꙋплю (к. XVI ст. *Розм.* 53 зв.); Потымъ, коли купивъ Гє(н)дро хижу оу Чи(р)кы, Гє(н)дро пак оу мєнє добывалъ правомъ тоту зє(м)лю (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222); пояс китайчаный, купленый за мешокъ з грошми (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9); которꙋю чвє(р)ть ролѣ... кꙋпила ꙋ дми(т)ра за золоты(х) Пѧ(т)дєсѧ(т) (Одрехова, 1628 *ЦДІАЛ* 37, 2, 43 зв.); Іѡсифъ, шєдши кꙋпи́лъ Прости́рало (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 227); идѣтѣ а кꙋпи́тє тро́хꙋ на́мъ пшєни́цы (серед. XVII ст. *Хрон.* 72); У Бакия Высо(ц)кого... воло(в) два, куплєныє по пєти копъ грошє(и) литовских (Житомир, 1650 *ДМВН* 205).

Див. ще **КУПОВАТИ.**

КУПИТИСЯ, КУПИТЫСЬ *дієсл. недок.* Збиратися, згуртовуватися, об'єднуватися, *діал.* купитися: кꙋпилися знову ко(н)фєдєрати, а кро(л) росказалъ и(х) зносити, тєды гдє заскочєно, то имано и гублєно (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166); по розъграненъю обозу... почали о собе вси люде радити и купитысь кожъдый поветъ до обозовъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 617);

(до кого) горнутися: гды Володимера короля многіи и знаменитыи на свѣтъ народове взывали до своихъ вѣръ и до него

ся купили зъ своими лестми, Господь Богъ нѣяко справилъ всѣмъ тымъ народомъ видокъ: Володимера и людъ его якъ бы на вазѣ якой поставивши, абы... обирали збиненную вѣру (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 981).

КУПИТИСѦ *дієсл. док. (бути придбаним за гроші)* купитися: Голова ѡсла южъ лє́двє за золоты(х) п҇ можєтсѧ коупити (поч. XVII ст. *Проп. р.* 157); кꙋпилисѧ два свѣти(л)ники... срибра высокого и киѡ(т) (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 1 зв.).

КУПИТЫСЬ *див.* **КУПИТИСЯ.**

КУПИТЬ *див.* **КУПИТИ.**

КУПЇТИ *див.* **КУПИТИ.**

КУПКА *ж. (невеликий гурт, група)* купка: Чи(м) ма́єтє тѣши(ти) вы́лꙋчивши сѧ з мало́и коу́п҄ки сїо́нѧ(н) а приста́вши до вєли́кои на(д) о́во (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 221); **до купки** — разом: А до то(г) часꙋ по всѣ тыє лѣта николи до кꙋпки... ѡ(т) самы(х) єпи(с)копъски(х) ѡсо(б) и цр҇ко(в)ны(х) бра(т)ствъ митрополїи києвско(и) налє(ж)ны(х) нє моглася цало зобрати (Київ, 1628 *ЛСБ* 501, 1).

КУПЛЕДѢЙСТВО *с.* Купівля, купування, купля: negotiatio, купля, куплєдѣ(й)ство (1642 *ЛС* 279).

КУПЛЕНЄ *див.* **КУПЕНЄ.**

КУПЛЕНИНА *ж., перен.* Підкупність: Пытаю ва(с) за(с) Годи(т)ли сѧ ста́дꙋ всѧкого пастырѧ слꙋхати которы(и) имѧ собѣ пасты(р)ства ꙋгони(л), а до овча(р)нѣ нє па(с)ты(р)ски двє(р)ми... во овчарню стада входи(т), а́лє та(и)но дѣрою... лжє́ю, кꙋплєни́ною, и заслꙋгою ми(р)ского... влази(т) (1518 *Виш. Кн.* 282 зв.).

КУПЛЕНЫЙ *дієприкм. у ролі прикм. (придбаний за гроші)* куплений: гдєколвєк кнѧзю Василю бꙋдєт видити сѧ кривда в зємли з ымєний наших ѡтчизных и выслꙋжоных и кꙋплєных, там тыижь приѧтєли наши мают выєхати и промєжкꙋ нас в тых зємлѧных кривдах мают братским... ѡбычаєм вгодити (Задиби, 1531 *AS* III, 392); тогды єму будє(т) во(л)но и(х) и(з) собою взяти до ими(н)я своє(г) куплєно(г) або закуплєного (П'ятигорщин, 1573 *ЛНБ* 103, 459/IIIс, 114); право свое,... на мене... влила,... давши волность мне... о тую часть име违 ее,... отчизныхъ, материстыхъ, купленыхъ и выслужоныхъ,... у кождого права мовити и того се подъ ними дойскивати... мне дозволила (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 111).

Див. ще **КУПНЫЙ.**

КУПЛЯ, КУПЛѦ, КУПЪЛѦ, КУПЬЛЯ *ж.* **1.** Купівля, купування, купля: нехай они тую землю, и сѣножати... держать, подлугъ купьли и листу купчого (Люблін, 1506 *АЗР* I, 369); Мает Єго Милость тоє имѣнє дєржати на вєчныи часы, вєдлє кꙋпли своєє (Задиби, 1536 *AS* IV, 49); И на ѡнꙋю кꙋплю млынарства маєтъ Єє Милость взѧти листъ владыки Володимєрского позволєный (1577 *AS* VI, 79); тотъ Нестеръ при той купли былъ, и ведалъ дей, же то конь былъ краденый (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 212); Не ищаловати его у торгувли и у купли (XVI ст. *НЄ* 219); при сеей продажи и куплѣ били значніе реестровіе козаки и обивателѣ чегеринскіе (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16); ѡ(т) коу́плѣ и лако(м)ства похо́ди(т) срєбролюб҄ство, ли(х)вою злоупи́ти кого (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 290 зв.); кꙋпє́ц҄ всю маєтность свою в҄ кꙋплю в҄клада́єт҄ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 138); pegotiatio, купля, куплєдѣ(й)ство (1642 *ЛС* 279); **куплю сотворити** — здійснити торговельні справи, продати і купити: кꙋпє(ц)... єсли кꙋплю до́брꙋю сътвори(т) ...въ(з)вращаєт҄сѧ (поч. XVII ст. *УЄ* № 236, 5); *Образно:* Дх҇овныи кꙋпцѣ кꙋплю сотво-

рѣте, х(с)вы тала(н)ты ѹсє(р)дно приймѣте, // и приплоды дх҃а емѹ принесѣте (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 88-89).

2. *(те, що куплене)* покупка: Маєт ѡн тоє вышє писаноє имѣнє… и люди того имѣнѧ, кѹплю свою дєржати со всими… лѣсы… и с полми (Краків, 1512 *AS* III, 94); тѹю кѹплю на вєчныє часы дєржати мают (Володимир, 1533 *AS* III, 441); Кокорєвъ дворєцъ кѹплѧ королєвоє єє мл(сти) (1552 *ОКр.З.* 153); тєжъ ѹста(в)уємъ и(ж) кождому будє(т) во(л)но имє(н)є своє кѹплю выслугѹ ѡ(т)дати продати (1566 *ВЛС* 71); Яз Василє(и) Со(с)ни(ц)ки(и)… со(з)наваю… и(ж)… кѹплю єго вла(ст)нѹю… по(с)тѹпи(л) с полями (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 11).

3. Товар, крам: Тє(ж) мѣщано(м)… лє(в)ковъски(м) во(л)но торгова(ти) вѣздѣ… со всѧкою кѹплєю (Межиріччя, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 50); а кѹпцом нашимъ ѡбоих панствъ наших… даєм доброволєнство, как к торгѹ, так тєж на тот яръмарокъ приєждчати зо всѧкими кѹплами ихъ (Вільна, 1529 *AS* III, 342); Нєха(и) бы… ѡни… дорогами новыми… нє ходили, а шли бы с купълами своими дорогами стародавъными (Вільна, 1545 *ТУ* 73); Приказѹємъ вамъ абы єстє на тыхъ мєщанєхъ… которыє бѹдѹтъ до за(м)ковъ нашыхъ… с кѹплями (!) приє(ж)дчати… мита никоторого… нє брали (Варшава, 1606 *Гр. Сиг. К.* 1).

4. Торговиця, ярмарок: оумы́сли єго бѣгаю(т) по всємѹ свѣтѹ, по полю, по гора(х), по кѹпля(х), по фры(и)ма(р)кохъ я(к)бы(с) приѡдѣти, якьбы(с) наисти… я(к)бы(с) в чо(м) кого ѡшоука́ти (XVI ст. *УЄ* № 29519, 93).

Див. ще **КУПНО¹, КУПА.**

КУПЛА *див.* **КУПЛЯ.**

КУПНЕ *присл.* (*стп.* kupnie) те саме, що **купно²**: якое… уничиженье народъ… терпитъ…, просечы и уживаючи ихъ, абы о томъ тщание сотворивъшы, яко уды единое главы Христа, единъ единому състраждающе купне и едьностайне зъ нами… траѳяли (Вільна, 1599 *Ант.* 581).

КУПНИЙ *див.* **КУПНЫЙ.**

КУПНИКЪ *див.* **КОПНИКЪ.**

КУПНО¹, КУПЪНО *с.* **1.** Купівля, купування, купля: спє(р)лисѧ мєжи собою строны ѡбѣ ѡколо ку(п)на ролѣ (Одрехова, 1580 *ЦДІАЛ* 37, 1, 9); А подданые мои Пашовские… на купъно воску въ кождомъ сели зложити повинни на камень воску до церкви на празникъ светое Покровы (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 609); ры(н)ны ку(п)но (на полях. — *Прим. ред.*) (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7); **купномъ достати** — купити: ивань косцєви(ц)ки(и)… явнє зозна(л) и(ж) добра своє которы(х) купно(м) досталь то є(ст) фо(л)варькь на прє(д)мєсти лво(в)скомь… приналєжи(т) та(м) до того фо(л)ва(р)ку (Белз, 1596 *Юр.* 16 зв.).

2. *(те, що куплене)* покупка: тоту часть котроую ѡ(д)платили спулє(ч)нє тоты братѧ два(и)є бр(т)оу (!) своєму грицєви прода(л) зє вши(т)кы(м) купно(м) свои(м) (Одрехова, 1579 *ЦДІАЛ* 37, 16, 8); Его Мил. тые вси именья… маютъ… тому отдать, продати,… и тымъ яко власнымъ купъномъ своимъ шафовати вечными часы (Затурці, 1590 *ИКА* дод. 93); Ковъчи(к)… зє(з)на(л) и(ж) прода(л) кѹпно своє котроє ма(л) ѡ(т) хаца Фєдора (Одрехова, 1637 *ЦДІАЛ* 37, 2, 52).

Див. ще **КУПЛЯ.**

КУПНО² *присл.* (*цсл.* коупьно) купно, разом: коупно восхитимсѧ на облацє(х) во стрєтѣниє г(с)нє на аєрє (1489 *Чет.* 374 зв.);

при ты(м) блг(д)ть и мл(с)ть бжия со всѣми вами и нашє(г) смирє(н)я бл(с)вєниє купно(ж) и мл(т)ва наша встави(ч)на ку гȣ …ω(т) всѣ(х) ва(с) (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1 зв.); сталося в дому бра(т)скомъ при бы(т)ности всѣ(х) купно єжє ω хр(с)тѣ брати(и) храма ȣспєния прєстыя б(д)ца (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); Слыши́те, слышите, всѣ ку́пно наро́ды, и со єретики не мевайте згоды (к. XVI ст. *Укр. п.* 85); Всѣмъ кȣпно єжє ω хр(с)тѣ бра(т)ствȣ мєщаномъ и ωбыватєлє(мъ) лво(в)скимъ приятєлємъ мои(м) милы(м) ω(т)дати (Луцьк, 1600 *ЛСБ* 349, 2 зв.); Вєчє́рнѧ, па́вєчєрнѧ, кото́рїи вси пови́нны ω(т)пра́витисѧ явствєнно, а нє потає́мнє, кȣпно с пospoли́ти(м) наро́до(м) (Київ, 1621 *Коп. Пал.* (Лв.) 28); inuniuersum, ωбщє, купно (1642 *ЛС* 247); че́сть и сла́вȣ,… и хвалє́нїє ω(т)дава́ти, Кȣпнω Ѡцȣ, и Снви, и Дхови стмȣ (Чернігів, 1646 *Перло* 50 зв.).

Див. ще **КУПНЕ.**

КУПНЫЙ, КУПЪНЫЙ, КУПНИЙ *прикм.* **1.** *(придбаний за гроші)* куплений: а пан маршалокъ тежъ упоминалъся… абы онъ на именяхъ своихъ отчизныхъ, материстыхъ купныхъ и на бытыхъ, ведле змовы… противко тому всему внесенью ее [дочку] записалъ оправил ей вено (Острог, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 74); Ѡ записо(х) имєнє(и) ку(п)ныхъ (1566 *ВЛС* 71); пото(м)… побєрє(ж)ники чȣдно(в)скиє… пєрєня(в)ши по(д)даны(х) мои(х)… взяли и пограбили в ни(х) конє(и) дєсє(т) з возами… с крамами кȣпными и набытыми (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 44 зв.); emptitius, купны(й) (1642 *ЛС* 178); ω(н) возо(в) в ли(ч)бє чотыри з хмєлємъ, въ ва(н)тухы зсыпаны(м), з має(т)но(с)ти вла(с)ноє… нє купны(и) ани продан(и),… до Кгда(н)ска… провадить (Володимир, 1646 *ТУ* 337).

2. Пов'язаний з акцією (угодою) купівлі. **звычай купный** — *(загальноприйнятий порядок)* звичай, традиція при купівлі: мы, вся копа, особы вышъ помененые, водлугъ звычаю давного купного… на судъ копный заселисмо (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 78); **декретъ купный** *див.* **ДЕКРЕТЪ; листъ купный** *див.* **ЛИСТЪ**[2]**; обычаємъ купнымъ** *див.* **ОБЫЧАЙ; право купноє (купъноє)** *див.* **ПРАВО**[1]**.**

Див. ще **КУПЛЄНЫЙ.**

КУПОВАНЄ *с.* Купування, купівля: посоромочаю(т)сѧ за(с) и(ж) ю(ж) ω(т)мѣны частоє в кȣпова(н)ю шапо(к) и в҄ вибираню… нє мысли(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 229 зв.); Голова вто́рая ω способа(х) продава́нѧ и кȣпова́нѧ (к. XVI ст. *Розм.* 25); ходили є(с)мо по нєкоторы(х) пи(л)ны(х) потрєба(х) свои(х) та(к) дъля кȣпова(н)я конє(и) яко и воло(в) до кнєгинина (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 72 зв.); по(д)даныє исако(в)скиє… єхали до Коро(с)тєшова… для кȣпованя збо(ж)я (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 10 зв.); ω(з)на(и)мȣємо вши(м) мл(с)тя(м) ижєсмо послали до лъвова дяка нашє(г) …для кȣпова(н)я папѣрȣ на писа(н)є книгъ (Сучава, 1605 *ЛСБ* 396, 1); Тєпє́ръ часъ дѣла́нѧ, и сѣѧ́нѧ и кȣпова́нѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 284); грѣшать… Кото́рыє в҄ кȣпова(н)ю, и в҄ продава(н)ю ре́чє(и) фа(л)ши́вєсѧ обходѧть, и мо́вы поро́жнєи ȣжива́ю(т) (Львів, 1645 *О тайн.* 107).

Пор. **КУПОВАТИ.**

КУПОВАТИ, КУПОВАТЪ, КУПОВАТЬ *дієсл. недок.* **1.** (що і без додатка) *(придбавати за гроші)* купувати (що, кого): да є(ст) и(м) волно и слобо(д)но и ȣси(м)

кꙋпцє(м) прїити к на(м)… съ ꙋсими своими торговлѣми и товаром кꙋповати и продавати бєз никоторои забавы и шкоды (Сучава, 1522 *ЦДІАЛ* 131, 335); мє(д) прє(с)ны(и) до нєє кꙋпꙋєть цєною… по к҃ копъ и по м҃ гро(ш) (1552 *ОКан. З.* 23); в҅шóль і҃с въ цр҃ковь почаль выгонити тыхъ // которыи продавали и коуповали в цр҃кви (1556-1561 *ПЄ* 171 зв.-172); а тымъ же подданымъ костелнымъ куповатъ, продаватъ… не боронили (Варшава, 1570 *АрхЮЗР* 6/І, 79); а вунъ [Христосъ] учинивъ батугъ изъ пересуче и выгнавъ вонъ тыхъ, што продавали и куповали у церкви (XVI ст. *НЄ* 99); єсли бысь нє часто мой товаръ кꙋпова(л) за мнѣй нє дамъ на(д) шє(ст) золотыхъ (к. XVI ст. *Розм.* 51); княжа… послалъ нѣкоторого Волошина… до Волох для коней турских куповати (Львів, 1605-1606 *Перест.* 36); Соли мажъ двє ко(ж)дꙋю мажꙋ кꙋповано по пєтидєсятъ золоты(х) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 28); perstino, купую (1642 *ЛС* 311); приѣхали єсмо кꙋповáть живности (серед. XVII ст. *Хрон.* 70).

2. *Перен.* (що, що від кого) *(одержувати що-небудь підкупом, молінням, зусиллями і т. ін.)* здобувати (що): наконéцъ могъ бымъ и ты(х) вспóмнити, котóрыє папє(ж)ство ганє(б)нє дóрого то єсть за дш҃ꙋ… кꙋповáли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 174 зв.); папѣж є(ст) ѡ(т) нєволѣ… свободє(н), вла(ст) нѣ ѡ(т) кого нє кꙋпꙋєтъ, са(м) доброво(л)нє на (па)пє(ж)ство в҅стꙋпꙋє(т) никомꙋ сѧ нє поклонѧє(т) (1599 *Виш. Кн.* 219 зв.); Бꙋдтє дх҃мъ оумы́сломъ и тѣломъ здорóвы… Богáты и богáтствомъ кꙋпꙋйтє збавéнє (Вільна, 1620 *Лям. К.* 21); Мы́тникъ в҅правдѣ єстъ, котóрый мы́та ѡ(т) кнѧзéй прїймꙋєтъ и тыи чрéз҅ ѡстатéчнꙋю нєсправєдли́вость кꙋпꙋєт҅, и ѡ(т)толѧ зыскъ набывáєтъ (Київ, 1627 *Тр.* 11).

3. *Перен.* (кого) Відкуповувати: Бо то естъ дорогий обычай рицера жаловать И смерть его своею смертию откуповать; Такъ чинили оные валечници, купуючи Гектора зацного Троянчици (поч. XVII ст. *КЛ* 91).

Див. ще **КУПИТИ.**

Пор. **КУПОВАНЄ.**

КУПОВАТЪ *див.* **КУПОВАТИ.**

КУПОВАТЬ *див.* **КУПОВАТИ.**

КУПОВИДНИЙ *прикм. (про форму піднебіння)* склепінчастий: Пѧ́тоє ѡкно вкꙋсъ гóркого: и сла(д)кого, и ти́мъ поз҅навáєшъ; нєвиди́мыи рéчи, в҅ под҅лєжáщой матéрѣи, кꙋпови́дного противлéнїѧ, сла(д)каго (Чернігів, 1646 *Перло* 3).

КУПОРВАСЪ *див.* **КУПЕРВАСЪ.**

КУПОРЪВАСЪ *див.* **КУПЕРВАСЪ.**

КУПРЫКЪ *ч.* Куприк. Особова вл. н.: Сасько Купрыкъ,… Куцъ Дудка (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 6/І, 472).

КУПРЬ *ч.* Купер, куприк: єгда псы хотѧ(т) кꙋпрь свои вычисти(т) тогда они ядѧ(т) тꙋ травꙋ зєлєнꙋ а по рꙋсски пырєи (XVI ст. *Трав.* 234).

КУПУЮЧИЙ *дієприкм. у ролі ім.* Покупець: тотъ пере(ц)… то(л)ко продавати бы(л) почалъ, тєды заразомъ купуючиє у нєго тотъ пєрє(д) (!) постєрє(г)ши єго быти спалєнимъ… за то ба(р)зо вєликиє тру(д)ности правъныє в та(м)томъ судє… задавали (Володимир, 1626 *ТУ* 277).

КУПЧАЯ, КУПЪЧАЯ *ж. (документ на право володіння купленим нерухомим майном)* купча грамота, купча: Пятыйнадцат листъ на паркгамени — купчие на Моквин, с привѣсистыми печатми, от пана Дмитра Козинского мне даный (Володимир, 1571

АрхЮЗР 8/IV, 130); Шостыйнадцат листъ, на паркгамени — купъчие панов Чайличов (Там же).

КУПЧИЙ, КУПЧІЙ, КУПЧЫЙ, КУПЪЧИЙ *прикм.* Купчий. ◇ **листъ купчий** *див.* **ЛИСТЪ**[2].

КУПЧИКЪ *ч.* Купчик; покупець: И по ско(н)чании живота Єго знашлися таковыє купчиковє хотѣвши ѡныє ȣсѣ матрєцы И приправы дрȣка(р)скиє купити (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1).

КУПЧИТИ, КУПЧИТЬ *дієсл. недок.* (*стп.* kupczyć) *(займатися купецтвом)* торгувати: а ижъ бы тымъ большей пожитокъ съ того былъ, тогды вольно будеть всимъ кождого стану купчити (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 398); мѣщаномъ того мѣстечка ...Брусилова въ Корунѣ и панствахъ нашихъ,... волно и безмытне торговати, купчить и гандлевать, до выистья воли вышейописаное, позволили (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 282); немало людей купецких, розложивши се з розными товары своими, оные през килка дней продавали, купчили и торговали (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 464).

КУПЧІЙ *див.* **КУПЧИЙ.**

КУПЧЫЙ *див.* **КУПЧИЙ.**

КУПЪЛѦ *див.* **КУПЛЯ.**

КУПЪНО *див.* **КУПНО**[1].

КУПЪНЫЙ *див.* **КУПНЫЙ.**

КУПЪСЕЛЬ *ч. (назва водного птаха)* нирок: columbus, купъсє(л), нуро(к) птица (1652 *ЛС* 139).

КУПЪЧАЯ *див.* **КУПЧАЯ.**

КУПЪЧИЙ *див.* **КУПЧИЙ.**

КУПЬЛЯ *див.* **КУПЛЯ.**

КУПѦ *ж.* Те саме, що **куплѧ** в 2 знач.: ѡ(н) мє(л) да(т) имъ ли(ст) доброво(л)ны(и), абы с Камє(н)ца шли до Києва с купѧми своими (Варшава, 1570 *ТУ* 145).

Див. ще **КУПНО**[1].

КУРАЧИЙ *див.* **КУРѦЧИЙ.**

КУРБАЛА *ч.* Глибоке місце в річці, *діал.* курбало. Особова вл. н.: Павло Кȣрбала Сотникъ (1649 *РЗВ* 198).

КУРВА *ж.* (*цсл.* куръва, *стп.* curwa) *лайл. (жінка легкої поведінки)* курва, блудниця, розпусниця: мнимаєш(ш), и(ж) ты што цно(т)ливого оу коу(р)вы, слыша(л) (п. 1596 *Виш. Кн.* 246); meretrix кȣрва (I пол. XVII ст. *Сем.* 115); **римская курва** — *(про римо-католицьку церкву)* римська курва: правды же не услышишь, толко вшетечную и безвѣстную римское курвы лжу (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 187).

КУРВАРИТИ *дієсл. недок.* Розпутствувати, розпутничати: Заповѣди знаешъ: не укради, не курварь, не убій (XVI ст. *НЄ* 174); што бесме... ближняго своего не убивали, и не курварили (Там же, 224).

КУРВАРСКИЙ *прикм.* Розпусний, розпутний: Албо што дастъ ч҃лвѣкъ валчакъ за душу свою, чомъ кто ся соромѣетъ мене и моихъ слувъ на сюмъ свѣтѣ, куръваръскумъ и грѣшнумъ (XVI ст. *НЄ* 150).

КУРВАРСТВО *с.* Розпуста, розпутство: И не скверни ся ни // курварствомъ, тай ни словомъ поганымъ (XVI ст. *НЄ* 18-19); Тото такыи сутъ люде, што слухаютъ повѣсти святыи, а сами не могутъ изненавидѣти грѣхы свои, али живутъ у нихъ, у курварствѣ, у блудѣ, у злодѣйствѣ (Там же, 146).

Див. ще **КУРЕВСТВО.**

КУРВАШЪ *ч.* Розпусник, розпутник: коли бы имали такыхъ курвашувъ камѣнюмъ побивати, подубно бы камѣня не ду-

стало (XVI ст. *НЄ* 222); Усякый несправедливый, клеветникъ, и курвашъ, и злодѣй …царства Божого не наслѣдятъ (Там же, 224).

Див. ще **КУРЕВНИКЪ.**

КУРГАНЄ, КУРГАНЬЄ *с., зб.* Кургани, кургання: кнѧ(з) Ружи(н)скии повєди(л) и(ж)… то(т) кгру(нт)… брата моєго, а ѡ(т) Бєрєзового гаю, до ку(р)га(н)ѧ (Івниця, 1582 *ККПС* 80); и такъ ся… тые границы и копцы въ себе маютъ… отъ лозокъ… два копцы на полю и далей до курганья, кгде тежь копцы (Київ, 1600 *АрхЮЗР* 7/I, 262).

КУРГАНОКЪ *ч.* Курганчик: тєды поводъ з вами пєту границы своєи копъцо(м) прєрєчоны(м), прє(з) вм. усыпаны(м) надъ Рудою на ку(р)ганъку маєт (Шумськ, 1638 *ККПС* 177).

Див. ще **КУРЪГАНЕЦЪ.**

КУРГАНЪ, КОРГАНЪ, КУРЪГАНЪ *ч.* (*тюрк.* kurgan) **1.** *(земляний насип при дорозі, на кордоні, граничний знак)* курган: лєжитъ г(с)днє нива пашнаѧ манастырѧ пєчєрского… ино дє(и) архима(н)дры(т) протасє(и) с тоє нивы ѡколо кꙋргана… извѣчнꙋю цєлинꙋ нико(л)скую поѡра(л) (Київ, 1510 *Арх. Р.* фотокоп. 28); ѡтъ тых дꙋбовъ… кꙋ кꙋрганꙋ… кꙋ сосьнє над кꙋрганомъ за Гридкєвичи (Мизове, 1537 *AS* IV, 100); черезъ тую дорогу у долину мимо куръганъ, на которомъ крыжъ (Клевань, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 476); А зъ єго м(л)стью ѡ(т)цє(м) а(р)химє(н)дритою (!) ѡ кꙋ(р)га(н) на бялокнѧ(з)ко(м) полю и ѡ полє самоє при то(м) ко(р)ганꙋ котори(и) дє(и) ку(р)га(н) заарє(н)дова(л) на сво(и) пото(к)… писа(ли) смы до и(х) м(л)ти(и)… абы… то и(м) поступи(ли) и ѡ(т)да(ли) (Острог, 1602 *ПИ* № 25);

у складі мікротопонімічної вл. н.: **липовъ Куръганъ**: панъ Юрє(х)… // …из дрꙋгихъ сєлъ то єстъ… липова Куръгана… протєстꙋючи(х) Кгволътовънє выбилъ и вытисну(л) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 23 зв.-24); **Перепетовъ курганъ**: которых дєй Татар… мєжи Києва и Бѣлоцєркви ꙋ Пєрєпєтова кꙋргана шлѧх видєли (Вільна, 1558 *AS* VII, 21).

2. *(пам'ятний знак)* курган: Року 1593 князь Василєй подъ пяткою козаковъ побилъ… и на знакъ того звитязства казалъ накидати три ямы вєликихъ и казалъ насипати надъ ними три курганы вєликихъ, которые и тепєръ стоятъ (поч. XVII ст. *КЛ* 77).

3. Особова вл. н.: Иванъ Андреевичь Курганъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 529); Жаданъ Кꙋрганъ (1649 *РЗВ* 388).

КУРГАНЬЄ *див.* **КУРГАНЄ.**

КУРДЮКЪ *ч.* (*тур.* kujruk) *(жирове відкладення в овець)* курдюк. Особова вл. н.: Фє(с)ко Кꙋ(р)дюкъ (1649 *РЗВ* 46).

КУРЄ *див.* **КУРЯ.**

КУРЕВНИКЪ *ч.* Розпусник, розпутник, *діал.* курвій: Ви(ди)тє ли и(ж) нє добрє ри(м)скїє овца чинѧ(т), што кꙋрє́внико(м) и дворѧно(м) бє(з)встыдны(м) на(д) собою владѣти допꙋщаю(т) (1598 *Виш. Кн.* 284 зв.); алє и(х) гь бъ на(с) ѡ(т) то́го ꙋхова́лъ… нє ѡ(т) пїаниц анѣ ѡ(т) кꙋрєвнико(в), алє ѡ(т) та́ки(х) ко́то́рїи соу(т) в грє́цко́мъ и в ры́мско(м) калє́н҃да́ры (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 161 зв.).

Див. ще **КУРВАШЪ.**

КУРЕВНЇ *прикм.* Звідницький: aguarioli кꙋрє(в)нї (I пол. XVII ст. *Сем.* 26).

Див. ще **КУРЕВСКІ.**

КУРЕВСКІ *прикм.* Звідницький: leno кꙋрє(в)скі (I пол. XVII ст. *Сем.* 107).

Див. ще **КУРЕВНЇ.**

КУРЕВСТВО *с.* Розпуста, розпутство: Скврънa: Плюга́вство, нєчи́стость змаза-

(н)є смро(д), брꙋ(д) кꙋре́вство (1627 *ЛБ* 114).

Див. ще **КУРВАРСТВО.**

КУРЕНЄ *с. (вид жертвоприношення)* куріння (ладану тощо): нашєй офѣры способ(б) нє вˢ овцахъ, и тєлцахъ, а нѣ вˢ кꙋрє(н)ю алє вˢ дш҃и дꙋховнои залєжитъ (Київ, 1637 **УЄ Кал. I, 137 зв.!!!**).

Див. ще **КУРЕНЇЄ.**

КУРЕНЇЄ *с. (випускання пари)* парування: vaporatio, курєнїє (1642 *ЛС* 407); **куренїє дыму (дыма)** — куріння, диміння: на слуги мои и на служє(б)ници мои в оныи днѣ вылию ѡ(т) дх҃а моєго и буду(т) пр(о)рковати. оучиню чуда на нєбѣ възгору и знамєна на зємлѣ ни(з)ко кра(в) и ѡго(н) и курєнїє дыму (II пол. XVI ст. *КА* 8); а гды оумножєный грѣхи́ хотѣ(л) бг҃ъ вы́корєнити то… чꙋда въ єги(п)тѣ чини(л) гро́мы бли́сканѧ мо(л)нїй трѧсе́нїє зємлѣ кꙋрєнїє дыма, запале́нїє // горъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 152 зв.-153).

Див. ще **КУРЕНЄ.**

КУРЕЦЬ *див.* **КОРЕЦЬ.**

КУРЕЧИЙ *див.* **КУРѦЧИЙ.**

КУРИ *див.* **КУРЫ.**

КУРИЙ *прикм.* Курячий. ◇ **курий слѣпъ** *див.* **СЛѢПЪ.**

КУРИТИ¹, КУРЇТИ, КУРЫТИ *дієсл. недок.* **1.** *(горінням випускати, виділяти дим)* курити: И указалъ намъ дворъ спаленый… ено есче на пожозе огонъ курилъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 436); Єщє ж дивнѣишая: казал палити лой… а сам якобы над тым сидѣлъ смродом и якобы запах тот барзо любил, а потом того казал и кадила кꙋрити (поч. XVII ст. *Вол. В.* 100); vaporo as, куру, кажу (1642 *ЛС* 407); кꙋрїти fumo (I пол. XVII ст. *Сем.* 88); **люлки курити** — *(користуватися для куріння люлькою)* курити люльку: Коли бы жида або кого с таких, що любѧт люлки кꙋрити, над такими кꙋрами посадил ѡбачил бы, если бы вытрвал; а богъ мовит, любит смродовъ их слꙋхати (поч. XVII ст. *Вол. В.* 100).

2. (що) *(добувати, одержувати способом перегонки)* курити. ◇ **горелку курити** *див.* **ГОРѢЛКА.**

КУРИТИ² *дієсл. недок. (здіймати куряву)* курити: Пото(м) дн҃ъ потканя ѡбра(л) мгли(с)ты(и)… к томꙋ вѣтряны(и), абы и(м) пѣсо(к) ѡ(т) вѣтрꙋ ко(н)ми взрꙋшєны(и) в тва(р) и вочи куры(л) (1582 *Кр. Стр.* 45).

КУРИТИСЕ *дієсл. недок. (слабо горіти, виділяючи дим)* куритися, куріти: видилисъ есмо огниско не малое, — есче се огонь курилъ… столпы есче недогорелые курили се (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 436).

КУРИЦА, КУРЇЦА, КУРЫЦА *ж.* **1.** Курка: а на(д)то почалъ такъ трєти(и) го(д) брати отъ нихъ з дымꙋ по кꙋрицы (1552 *ОКЗ* 44); ѡтъ кажъдого сторожа по грошꙋ и по кꙋрыцы (1552 *ОЛЗ* 169 зв.); клъко // кро(т) хотѣль єсми зобрати дѣти твои такь якь жє събирає къкошь або коурица свои коурˢчата по(д) свои крыла (1556-1561 *ПЄ* 282 зв.-283); колко крот хотѣл єсми събратї дѣти твои. так якож кокошь. або коурїца. събїраєт свои коурчатка, под своє крїла (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 81); съ кождого огорода по три гроши и по курицы (Володимир, 1585 *АрхЮЗР* 6/I, 149).

2. Особова вл. н., ч.: Кꙋрица Хомєнъко (1649 *РЗВ* 154 зв.).

Див. ще **КУРКА.**

КУРИЧИЙ *див.* **КУРѦЧИЙ.**

КУРЇЦА *див.* **КУРИЦА.**

КУРЇТИ *див.* **КУРИТИ¹.**

КУРКА *ж.* **1.** Курка: о празницѣ Пречистое Богородици повинни всѣ… с полволокъ по курцѣ… чиншу дати (Пересоп-

ниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/I, 299); gallina кȣрка (I пол. XVII ст. *Сем.* 88); те́ды роска́жє(т) сщ҇ни(к) абы принєсли ємȣ двѣ къко́ши або коу(р)кы (1645 *УЄ* № 32, 191); **курци ушомъ заткати** — *(про слух, поговір)* зовсім зникнути: А што слы(ш)но ω (м)нѣ и(ж) мѣваю ро(з)мовȣ и(з) ипатиє(м) и писанѧ до сєбє посылаємо абы то(и) пєкє(л)ны(и) смра(д) пропа(с)ти ри(м)скоє кȣ(р)ци ȣшо(м) за(т)кати и до покою цє(р)ко(в)ного при(и)ти (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6).

2. Особова вл. н., *ч.*: Хвє(с)ко Кȣ(р)ка (1649 *РЗВ* 5); Микита Кȣ(р)ка (Там же, 104 зв.).

Див. ще **КУРИЦА.**

КУРЛЯНЪДОВЕ *мн. (мешканці Курляндії)* курляндці: Тыє народы всѣ здавна, в то(м) положєню сȣтъ, ω(т) птоломєѧ выписаныє… кашȣбянє, прȣ(с)ωвє, кȣ(р)лянъдовє (1582 *Кр. Стр.* 60).

КУРНИЙ *прикм.* Курний: vap[i]d(us) куряви(й), ку(р)ний (1642 *ЛС* 407).

КУРНИКЪ *ч. (приміщення для курей)* курник: Подле того домку… курникъ рубленый, — у нюмъ: куръ чотыри, гусей семьнадъцать, павъ три… (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 206).

КУРОГЛАШЕНИЄ, КУРОГЛАШЕНЇЄ *с. (нічний спів півнів)* перший, другий, третій спів півнів: Сп҇си́тєль на́шъ постєрєга́єтъ на́съ вˀ то́мъ мо́вѧчи, чȣ́йтє бо нє зна́єтє, єсли зˀ вє́чєра єсли вˀ по́лночъ, албо ω кȣрогլаше́нїи прї́йдєтъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 169); Року 1637, мѣсяца генваря 24 дня, земля тряслась съ суботы на неделю о куроглашении (1636-1650 *ХЛ* 77).

КУРОЄДЪ *ч., ірон. (про людей, схильних до обжерливості)* куроїд: томоу нє дивȣ́йсѧ, абовѣ(м) подви(г) и бо(р)ба є(ст) жизнь таѧ, котороє ты нє знає(ш): бо єщє єси на во(и)ноу нє выбра(в)сѧ, єщє єси доматоуръ, єщє єси кро́воє(д), мѧсоє(д), вълоє(д), скотоє(д), звѣроє(д), свиноє(д), кȣроє(д), гȣскоє(д)… пирогоє(д) (п. 1596 *Виш. Кн.* 249).

КУРОКЪ[1] *ч. (частина ударного механізму в зброї)* куро́к: Гаковъницы… мєжи тыми гаковъницами в нєкоторы(х) кȣръковъ нєтъ (1552 *ОЛЗ* 160); Пєтръ Бȣдошє(в)ски(и) свя(т)чи(л) напроти(в)кȣ… пнȣ Сємєнови …которы(и)… на замочо(к)… наєха(л)… и такъ… с приложоными кȣ(р)ками до рȣчницы впадлъ (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 26); сидор… выехал на коню… с пȣлгаком и з добытою шаблею, курокъ приложивши, змѣрил с полгака на всѣх нас (Володимир, 1612 *АрхЮЗР* 1/VI, 410).

КУРОКЪ[2] *ч.* (*стп.* kurek) *(фігурна мішень у вигляді півника; пристрій на стрижні, що служить для визначення напрямку вітру)* флюгер. ◇ **курка на костелѣ показовати** (кому) — обдурювати (кого): тєпе́ръ вѣдаю пе́внє жє зоста́нȣтъ. та́къ посполи́тє баламȣто(м) кȣрка на косте́лѣ пока́зȣю(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 198 зв.); **выграти курка на костелѣ** — обдуритися: О тожъ есъ выгралъ курка на костелѣ (Луцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 276).

КУРОПАТВА, КУРУПАТВА *ж.* Куріпка, *діал.* куропатва: Пєтрє… пода(и) жє Давидȣ нєцо заяца и кролика розбєри тыи кȣропатви (к. XVI ст. *Розм.* 13 зв.); Та́къжє и пти́цѣ єдины на по́карˀмъ яко жȣра́вѣ, кȣрȣпа́тˀвы, паръдвы, и про́чаѧ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14 зв.); Рѧбка: ωрѧбка, кȣропа́тва (1627 *ЛБ* 110).

КУРОПАТВЕНЫЙ *прикм. (який стосується куропатки)* куріпчин, куропатчин: пограбили… заячих сетей три, тетерячихъ

двѣ, качинныхъ три, куропатвеныхъ чотыри (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137).

КУРОСЛѢПЪ *ч. (назва рослини)* куросліп: alsine курослѣпъ зєліє (1642 *ЛС* 78).

КУРОЧКА, КУРУЧЪКА *ж.* Курочка. Особова вл. н., ч.: Гри(ц)ко Кѹрѹчъка (1649 *РЗВ* 5 зв.); Лаври(н) Кѹро(ч)ка (Там же, 159).

КУРСОРЪ, КУРЪСОРЪ *ч.* (*лат.* cursor) посланець: листы запєчата́ныє єго пє(р)стєнє(м) посла́ны соу(т) прє(з) цр(с)кы(х) коу(р)соро(в) до всѣ(х) сторо(н) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 41 зв.); кѹ(р)сорови, кгды посылалє(м) до Ва(р)шавы по позвы далє(м) злоты(х) по(л)скихъ пѧ(т) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 8); кѹръсорови ма(р)цинови до києва далє(м) fr. 18 (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 17 зв.); далє(м) кѹ(р)сорови зо(л)ты(х) 10: що ходи(л) до ми(н)ска (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 18).

КУРСЪ, КУРЪСЪ *ч.* (*лат.* cursus) **1.** *(напрям руху чого-небудь)* курс: Запали́ла... Ла́мпѹ но́вѹю... Котра́ѧ Рѹсскій на Оризо́нтъ впа́ла, // Зодіа́къ Льво́вскій собѣ з҄панова́ла, Вы, кѹрсъ доро́чный кѹ нєй навєрнѣтє, Свѣтлость бєрѣтє (Львів, 1642 *Бут.* 8 зв.-9).

2. *Перен. (наданий напрямок у діяльності)* спрямування: самии панове унити ...справы наши вытачаючы,... и въ нивечъ обертали, а куръсъ справедливости светой не доходилъ (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 1/VI, 817).

КУРТА *ж.* **1.** *(верхній одяг)* куртка: взєли ѹ слѹги ѹ сєбєстияна кныбликовъ сєрєбрєны(х) два(д)ца(т) чотыри // ...ку(р)ту єдамашки гво(з)диковоє... боты сафьяновыє (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-88 зв.); при которо(м) кгва(л)то(в)но(м) выби(т)ю... кгва(л)то(м) має(т)но(ст) побрали а мєновитє... кѹртѹ фалю(н)дышовѹю б(р)ѹнатнѹю по(д)шитѹю киро(м) жо(л)ты(м) спра(в)лєнѹю за дєсє(т) золоты(х) по(л)ски(х) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 6); До того той же сестре моей рожоной господарство все домовое... юпу, курту, ферезыю... отыскати маетъ (Луцьк, *АрхЮЗР* 1/VI, 508).

2. Особова вл. н., *ч.*: Лє(с)ко Кѹ(р)та (1649 *РЗВ* 199).

КУРУНА *див.* **КОРОНА.**

КУРУПАТВА *див.* **КУРОПАТВА.**

КУРУЧЪКА *див.* **КУРОЧКА.**

КУРЦИѦНЫ *див.* **КУРЦЫАНЫ.**

КУРЦЫАНЫ, КУРЦИѦНЫ, КУРЪЦИЯНЫ *мн. (люди легковажної поведінки та авантюрного способу життя, що обертаються у вищому світі)* куртизани: Єщє ѡста́ло ѡ про́стотѣ и нєвмѣє(т)ности заживанѧ бєсѣ(д) ми(р)ских иноку тоє признаваю ти што єси рєклъ, я(к) нє вмѣє(т) ино(к) з двора́ны смѣхотворъци, кѹр҄цыаны, шкѹрьты, и блазны говорити. а то длѧ чого (п. 1596 *Виш. Кн.* 235 зв.); нє днє(с) ли каштєлѧны, двораны, жо(л)нѣрми, войны кръвопроли(и), прокурато(р)ми, кѹрциѧны, ко(р)чмара(ми), кѹпца(ми), мєдвѣдника(ми) а ѹтро попами, а поѹтрѹ бискѹпа(ми), а поѹтрѹ ѹтрєшнє(м) Арциби(с)кѹпа(ми) починили сѧ єстє (1598 *Виш. Кн.* 279 зв.); ѳилялете... Почуйся только чы твоя то речъ — епископовъ судити и справы ихъ духовъные штроѳовати, будучы не только свецъкимъ куръцияномъ, але и спроснымъ Арыяномъ, и не ведаючи справъ и порядъку церъковного, а далеко меньшей ведаючы, для которое прычыны што ся стало (Вільна, 1599 *Ант.* 937).

КУРЧА *с.* Курча: клъко // кро(т) хотѣль єсми зобрати дѣти твои. такь якь жє събирає къкошь. або коурица. свои коур҄чата,

по(д) свои крыла (1556-1561 *ПЄ* 282 зв.-283); тог(д)ы ѡны(и) ѡчищеній принєсє(т) ємꙋ на ѡфѣрꙋ двоє кꙋ(р)ча(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 143); И ка́жє одно́ з кꙋрча́тъ офє-рова́ть на начинью гли́нѧномъ на(д) водо́ю тєкꙋчою (серед. XVII ст. *Хрон.* 119 зв.).

КУРЧАТКО *с.* Курчатко: колко крот хотѣл єсми събраті дѣти твои так якож кокошь або коуріца събіраєт свои коур-чатка под своє кріла (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 81).

КУРЧИТИСЯ *дієсл. недок.* (*стп.* kurczyć się), *перен.* обмежуватися, ощаджу-вати, скупитися: Stec: … Cy choczesz wiryty Sczo lublu chorosze żyty Wśioho dostátok wáryty Każu ta sia ne kurczyty. Ták iáko przynależáiet Spodárowi sczo wśie máiet (Яворів, 1619 *Гав.* 17).

КУРШАКЪ *ч.* Коршак, шуліка. *У ролі присл.* куршакомъ — *(хижо)* шулікою: на ро(з)свѣтѣ ска(р)бомъ ся дѣлили: ку(р)ша-ко(м) розославши килиму(в) ки(л)ка, а по-томъ зробивши тоє поихали (серед. XVII ст. *ЛЛ* 172).

КУРЪ[1]**, КУРЬ, КОРЪ** *ч.* (*цсл.* коуръ) півень: г(с)ь рє(ч) ємоу помниши пєтрє єжє тобѣ рѣкохъ. докоу(л) коуръ возгласть. а ты трижды ѡ(т)вєржєсѧ мєнѣ (1489 *Чет.* 226); з Городишское волости яловица… а полпяты копы куровъ (Краків, 1524 *АЛРГ* 197); тыє люди дають ѡ вєлицє дни ста-ростє… ві҃ кꙋровъ (1552 *ОЛЗ* 187 зв.); повѣ-даю те́бѣ пе́трє нижли ко(р) за́поє(т) нн҃ѣ, тогды трикро(т) сѧ // мєнє за́пришь (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 25-25 зв.); в тоть ча(с) коурь запѣль (1556-1561 *ПЄ* 190 зв.); ко-торые на дворищехъ седятъ, тые повинни давать… по куру одному (Камениця, 1607 *АрхЮЗР* 6/I, 342); gallus кꙋгꙋ(т) кꙋ(р) (I пол. XVII ст. *Сем.* 88); crista, грєбєн(ъ) у кура, чубъ (1642 *ЛС* 147); **о курех** — удосвіта, на світанку: з недели на понеделокъ, о курех, приехал посланец панее Бориковое (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 398).

КУРЪ[2] *ч.* Курець: Коли бы жида або кого с таких, що любѧт люлки кꙋрити, над такими кꙋрами посадил, ѡбачил бы, если бы вытрвал, а богъ мовит, любит смродовъ их слꙋхати (поч. XVII ст. *Вол. В.* 100).

КУРЪГАНЕЦЪ *ч.* Курганчик: пановє лидꙋховъскиє вєли на(с) ѡ(т) тыхъ трєхъ кꙋръганъцовъ… вєли ты(м) логомъ (1546 *ОГ* 76 зв.).

Див. ще **КУРГАНОКЪ.**

КУРЪГАНЪ *див.* **КУРГАНЪ.**

КУРЪСОРЪ *див.* **КУРСОРЪ.**

КУРЪСЪ *див.* **КУРСЪ.**

КУРЪЦИЯНЫ *див.* **КУРЦИЯНЫ.**

КУРЫ, КУРИ *мн.* Кури: Послы всѧкиє по(д)нимають дє(н) да ночъ дають ялови-цы бараны гꙋси кꙋры (1552 *ОЛЗ* 184 зв.); Каплꙋнов дєвѧтнадцат, а кꙋр дєсѧт (Во-лодава, 1553 *AS* VI, 13); за троє курь .г҃. грошѣ в нємочи ма(ц)ка того дальємь (Од-рехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 20 зв.); кнзъ Воронєцки(и)… взялъ… ку(р) триста, каплуновъ шє(ст)дєся(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); За кури зо(л) а҃ и г(р) єі҃ (Львів, 1607-1645 *РДВ* 6 зв.); взято… каплꙋновъ пятъсо(т), кꙋръ пѣвънювъ двє(с)тє, гꙋсє(и) пꙋлътораста (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 106); у Дороша Квенченяты овса чвертей пять, куръ четырнадцать, каплунов два (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 142).

КУРЫТИ *див.* **КУРИТИ**[1]**.**

КУРЫЦА *див.* **КУРИЦА.**

КУРЬ *див.* **КУРЪ**[1]**.**

КУРЯ, КУРЄ, КУРѦ *с.* Курча, *діал.* куря: z ludey zemianskich na zamok… z każdoho dymu… po chlebu, a po kureti (Він-

ниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 24); А по(д)старостємꙋ з димꙋ… по кꙋрѧти (1552 *ОВЗ* 196 зв.); pullaster, pullicen(us), куря (1642 *ЛС* 338).

КУРЯВА *ж.* Курява: prothima, курєнїє курява (1642 *ЛС* 336).

КУРЯВИЙ *прикм.* Курявий, курний: vap[i]d(us), куряви(й), ку(р)ни(й) (1642 *ЛС* 407).

КУРѦ *див.* **КУРЯ.**

КУРѦЧИЙ, КУРАЧИЙ, КУРЕЧИЙ, КУРИЧИЙ *прикм.* Курячий: Кꙋля с кꙋрачоє я(и)цо (1552 *ОЧерк. З.* 5 зв.); кꙋлѧ мє(н)шє(и) кꙋрєчєго я(и)ца (1552 *ОЛЗ* 159 зв.); а кꙋлѧ до вси(х) тыхъ са(р)патино(в) в о(д)нꙋ мєрꙋ якъ кꙋричєє я(и)цє (1552 *ООвр. З.* 38 зв.); Тако(ж) кого кила нападє(т) яєць ѡзми ско(л)ко коурѧчи(х) и выбєри з ни(х) жо(л)тки и въложи въ новыи го(р)нєць и поста(в) на оугли (XVI ст. *УТ* фотокоп. 5).

КУРѦЧИЙСѦ, КУРѦЧІЙСѦ *дієприкм.* **1.** *У ролі прикм. (який димить)* димний: и коли́ зашло́ сл҃нцє повста́ла мгла́ тє́мна и оуказа́ласѧ пєчь кꙋрѧ́чаасѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 27 зв.).

2. *У ролі прикм. (який тліє)* тліючий: тростї сокроушен҃нои нє прєломить а и л҃ноу коурѧчєгосѧ, нє оугаси(т) (1556-1561 *ПЄ* 56 зв.).

3. *У ролі прикм. (який виділяє, випускає з себе випари, подібні до диму)* димчастий: Вєсь лю(д) ви́дѣлъ го́лосы и блиска́ньѧ и бримѣньѧ трꙋбы́ и кꙋрѧчꙋюся горꙋ… ста́нꙋли (серед. XVII ст. *Хрон.* 97).

4. *У ролі ім.* Той, що куриться, димить: Аaса́рнъ: Дымъ, або кꙋрѧчі(и)сѧ, имѧ́ гра́да вʼ плє́мєни Іудєиѣ (1627 *ЛБ* 170).

КУСАТИ, КУСАТЇ *дієсл. недок.* **1.** (кого і без додатка) *(ранити, встромляючи зуби)* Кусати: а на жонє єго Ма(р)ямє видєло(м) на руцє… рану… а по плєчу право(м) рану синюю, знати, яко бы кусано (Житомир, 1584 *АЖМУ* 130); то(т) камєнь ащє кто носи(т) в рꙋцѣ, то(г) мꙋхи, и комары… нє кꙋсаю(т) (XVI ст. *Травн.* 515 зв.); Оухаплѧ́ю: оугрыза́ю, бодꙋ, колю́, кꙋса́ю (1627 *ЛБ* 142); Уста створєны тобѣ сꙋтъ нє на то, абысь… кꙋса́лъ, алє жє́бысь пєрєстєрѣга́лъ и оулѣча́лъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 543); кꙋсатї admordeo (I пол. XVII ст. *Сем.* 15); з гнѣвꙋ бо́лєзни, начнꙋтъ якѡ псы гри́зти, и кꙋса́ти (Чернігів, 1646 *Перло* 140 зв.).

2. *Перен.* (кого) *(завдавати болю)* кусати: которы(х) бовѣ(м) любимо, ты(х) многокро(т) и кꙋса́ємо (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 189);

КУСАТИСѦ *дієсл. недок.* Кусатися: Оуха(п)лѧюсѧ: кꙋса́юсѧ, гризꙋсѧ (1627 *ЛБ* 142).

КУСАТЇ *див.* **КУСАТИ.**

КУСИТЕЛЬ *ч.* Спокусник, спокуситель: По́то(м) ла́кнꙋ(л) Х҃с и пристꙋпи́вши до нє́го кꙋси́тєль рє́клъ, Єсли́сь Сн҃ъ Б҃жїй, кажи́ абы́ то́є камѣнїє хлѣбо(м) сѧ ста́ло (Київ, бл. 1619 *О обр.* 157); Искꙋси́тєль: кꙋси́тєль, покꙋса (1627 *ЛБ* 49); тамъ вʼ о(д)номъ часѣ… ꙋвидишъ полкъ вєликїй кꙋситєлєй пєкє(лъ)ныхъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 269).

КУСИТИ, КУСІТИ *дієсл. недок.* (*стп.* kusić) **1.** (кого) *(схиляти до небажаних учинків)* спокушати, спокушувати: Искꙋша́ю: Досвѣдча́ю, пробꙋю. Або кꙋшꙋ, покꙋшаю (1627 *ЛБ* 49); ты́и за́сь кото́рыи назва́ны сꙋть бли(с)тивыи, далєкѡ поутѣка́ютъ, кото́ры(х) мєжи гора́ми пона(и)дова́вши чєрє(з) бѣси кꙋсити и зводи́ти бꙋдє(т) (Київ, 1627 *Тр.* 58); кꙋсіти mordeo (I пол. XVII ст. *Сем.* 116); мо́ви(л)… привръднꙋ до

сєбє имѣнїє, за що ты(ж) ста(л)сѧ наслѣ(д)ни(к) вѣ(ч)ны(м) моу́ка(м). Кътóрыми рѣ(ч)ми самóго х҃а кꙋси́лъ… на соло(д)женїє(м) тѣла (1645 *УЄ* № 32, 189).

2. (кого, чим) Випробовувати, перевіряти: а Ѡнь вѣдаючи и(х) лѣсть рєкл҄ имь. чємоу мѧ коуситє. принєсѣтє ми пѣнєзь нєхаи ѡгладаю (1556-1561 *ПЄ* 175 зв.); хто сѧ оусилнє о покорꙋ нє стараєтъ, такій ѡ(д)даєтъсѧ сатанѣ, и ѡбнажєный з҄ да(н)ной собѣ ласки Б҃жєи, бываєтъ кꙋшєнъ мнѡгими оутисками (Вільна, 1627 *Дух. б.* 333); Зако(н)ный нѣа́кїй дóкто(р) пристꙋпи́лъ до І҃иса, кꙋсѧчи єго и мóвѧчи; Наꙋчи́тєлю, котóроє єстъ набóл҄шєє приказáнїє в҄ Законѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 503); Мѡисéи ѡ(т)повѣдалъ: што сє звари́тє (!) зо мнóю; длѧ чóгѡ кꙋси́тє г(с)да; а они мóвили: чємꙋ нáсъ зъ Єги́птꙋ вы́вєлєсь абы помори́лєсь насъ и дѣти нáши (серед. XVII ст. *Хрон.* 94 зв.).

КУСИТИСЕ *див.* **КУСИТИСЯ.**

КУСИТИСЯ, КУСИТИСЕ, КУСИТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (чим, о що і без додатка) *(піддаватися спокусі, бажанню мати щонебудь, робити що-небудь)* спокушатися (чим і без додатка): в чомъ розꙋмѣю жадномꙋ ꙋвѣстисѧ нє дадуть, а вжды и там сѧ кꙋшєно, правє ꙋвєсь свѣтъ хотѧчи подꙋрити (Острог, 1587 *См. Кл.* 18); о што се продъкове нашы не разъ кусили а до скутъку прывести не могли (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 186); нѣктóсѧ ѡ то нє коу́силъ, анѣ покоу́ситъ: Кóждый юй [Смєрти] шї́ю свою настáвити моу́ситъ (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 3); котóрыи… мꙋры ѡбали́ти и на зємлю звєрнꙋти кꙋсилися (Київ, 1627 *Тр.* 661); А то жъ вмѣсто порады ма(р)нє згинути мусишъ ґды(ж) тя г҃дь б҃гъ ѡ(т)кинꙋ(л) ю(ж) ся прожно кусишъ (1636 *Лям. о приг.* 6); Бовѣмъ Ірі́фъ Гѡ́ръ борóнитъ в҄ котѡ́ры(х) чꙋє злóто, и кóждомꙋ смєртю плáтитъ Ктó сѧ кꙋситъ ѡ то (Чернігів, 1646 *Перло* 1);

(пробувати робити що-небудь) намагатися: Прож҄нѡ ты́сѧ кꙋсишъ писмо оумѣти, котóрїи нєхóчъ мєнє розꙋмѣти (Вільна, 1596 *Грам. З.* тит. зв.); бы́стрыє рóзꙋмы коусилисѧ встоупи́ти в то(т) стрꙋмєнь прєглоубóкои б҃гослóвїи заразѡ(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 4); Коу́силисѧ бовѣ(м) ѡни з малахї(и) пр(о)рка показáти (Там же, 264); Прожно и отступниковє того зъ нєго довести кусятся (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 441).

2. (на кого, на що) *(ударити; заподіяти шкоду)* замірятися: ибы сѧ имъ был хотєл боронити, тогды и самого бы, яко пишєш, забили алє длѧ того, иж их много было, нє смєл сѧ на нихъ кꙋсити и имъ боронити (Петрків, 1538 *AS* IV, 131); та(к) намъ приходи(т) кончити тыє справы ѡ(т) старѣ(и)ши(н)ства дх҃овного куся(т)ся на на(с) и кы(и)ми и ѡ(т)повѣдъю шляхтою (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162); Алє и знóвꙋ Поги́нство тóє по лѣтєхъ… кꙋсилося на тóє мѣсто (Київ, 1627 *Тр.* 666); анѣ рєчъ го(д)наѧ, абы то(и) коуситисѧ мѣлъ на потꙋжнѣишии проти(в)ники (серед. XVII ст. *Кас.* 70).

КУСІТИ *див.* **КУСИТИ.**

КУСОКЪ *ч.* Кусок, шматок: Tá tot do mene pryszodszy… Tá me posádył na nebe… Tám ia prosył sczo by dałieś Mini sczo kuská odnoho (Яворів, 1619 *Гав.* 22); мало, нєвєлє кꙋсóкъ (*Уж.* 1643, 50 зв.); bucellatum, суха(р) кусокъ (1642 *ЛС* 105);

(дуже короткий проміжок часу) мить, хвилина: хтожъ бы ся не улекнулъ, и хтожъ бы такъ запаметалымъ былъ, жебы, для куска маръное роскоши, альбо пожитъку

сегосветънего… собе вечъную погибель позыскати (Вільна, 1599 *Ант.* 625).

КУСТОВЪЄ, КУСТУВЄ *с., зб. (густі зарості яких-небудь дерев, кущів)* кущі, хащі: повєли насъ чєрєзъ поля волоки… и чєрє(з) кустовъя и дꙋбровъки (1546 *ОГ* 2); прото мы обое сполом тые части наши вышей мененные… есмо все на вечност продали… // …с кустувемъ, з болотами… з рудами и въсякими водами (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 237-238); нє зоставуючи того имє(н)я… ничого на сєбє… такъ з лю(д)ми… з сєножа(т)ми, болоты и кусто(в)ємъ и зо всяки(ми) уходы… // …[на] пана… писара зємского… вєчными часы вливаю (Житомир, 1584 *АЖМУ* 138-139).

КУСТОДИЯ, КУСТОДІЯ, КУСТОДЇЯ, КУСТОДѢЯ *ж.* (*цсл.* коустодия, *лат.* custōdia, *гр.* κουστωδία) **1.** Міська печать: і они пошо(д)ши оумоцовали гробь запєчатав҄ши камєнь ис коусто(ди)єю (1556-1561 *ПЄ* 121 зв.); а ѡні пошо́дши оумоцніли гроб запєчатавши камєн ис кустодією (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 55); **кустодїя мѣсцькая** — міська печать: А коли хочєтє гро(б) єго оутвръдити, тєды маєтє коустодїю мѣсцькоую и запѣчатаитє (XVI ст. *УЄ Трост.* 82); пошє(д)ши ѡни взѧли коустодїоу мѣсцькоую в радєць и шли къ гробоу г҃ню (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 17 зв.).

2. Папірець, покладений на розтоплений віск і припечатаний зверху печаткою для її збереження: а у другому мамраму зъ вырезанемъ кустодѣи (sic) только одна печать Єго Милости самого съ подписъю вышменованныхъ особъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 134); листъ писаный съ кустодіею, двема печатьми, не барзо великими, запечатованый, которые печати на томъ листе, на чотыри угли… робленые, вытисненые (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 479); в чотырех местцах на дверах, а в двох местцахъ на муре при дверах прилеплено воску и там кустодию съ папиру долгую на две албо на полторы пяды на воскъ по нитцы также долгой приложоную (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 562).

КУСТОКЪ *ч., зменш.* Кущик: Єсли́ бовѣ(м) съкыры топорыскъ нє боу́дꙋ(т) мѣти лю́дє нє бꙋдꙋ(т) чи(м) мѣти дре́ва рꙋбати… кꙋсто(к) нєвєли́кы(и) єзино́вый кото́ры(и) мєжи тє(р)нїє(м) ро́слъ то(т) ѡ выслоухана проси(л), нє идѣтє мо́ви(т) далє(и) ѡ(т) това́ришкы, бо таѧ порада ке́дрова нє та(к) …є(ст) пожи́тєчна (поч. XVII ст. *Проп. р.* 59).

КУСТОСЪ *див.* **КУСТОШЪ.**

КУСТОШЪ, КУСТОСЪ *ч.* (*лат.* custos) *(хранитель церковного або княжого скарбу)* охоронець: А князь Кустошъ на то дей имъ повѣдилъ (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 1/I, 156); Балцер называемый Мартишевъский… маючи змову з ксенъдземъ кгрекгорем… кром ведомости ксендза кустоша Луцкого… хотечи дей осегнути маетъность… княжну Зофею… // зкгвалтил (Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 434-435); Храни́тєль: Сто́рожъ, кꙋсто(с) (1627 *ЛБ* 145).

КУСТУВЄ *див.* **КУСТОВЪЄ.**

КУСТЪ *ч.* (*цсл.* коустъ) **1.** Кущ: а коли вышло чоты(р)дєсѧ(т) лѣ(т) ꙋказа(л) сѧ єму на пущи при горѣ сина(и) аг҃глъ па(н)ски(и) в ку(с)ти ѡгнє(м) палаючи(м) (II пол. XVI ст. *КА* 34); А Моисєи, Ге́тманомъ… Жидо́вскому на́родꙋ поста́влє(н) ѡ(т) Б҃а, который позна́лъ правди́вє истотного Б҃а и тво́рцꙋ всѣ(х), чєрє(з) но́воє чꙋдо кото́роє ѡказа́лосѧ // в҄ кꙋстꙋ албо в҄ глого́вомъ дєрєвци (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 272-273).

2. У складі мікротопонімічної вл. н. **Кустъ калиновъ, Калиновъ кустъ**: Пото(м) троху далє(и) в дуброву въєха(в)ши, при-

вє(л) на(с) до врочища куста калинова (Івниця, 1582 *ККПС* 79); Будучи я вывєдє-ны(и)... на мє(ст)цо урочищо пє(в)ноє, у Калинова куста лєжачоє, приєхавши на тоє мє(ст)цо вышє(и) мєнєноє..., заста(л) пна Ма(т)фѣѧ нємирича (Київщина, 1595 *ККПС* 68).

3. Особова вл. н.: Кость Ку(ст) (1649 *РЗВ* 445).

КУСЪ *ч.* **1.** *(частина чого-небудь)* кус, кусок, шматок: А маєть ѡн тот замокъ... (дєржати)... // ...со всєю властностю, жадного кȣса нє выймȣючи (Берестя, 1508 *AS* III, 56-57); который жє кусъ поля вѣчнѣ оддаю и поручамъ ку тєй жє цєркви на-шєй (Фольварк, 1606 *НЗ Ужг.* XIV, 226).

2. *(про їжу)* кус, кусок, шматок: ѡ(т) нє(д)ли до нє(д)ли. причащалсѧ стыхъ таинъ. два коуса хлѣба ялъ. во мѣрȣ воды пи(л) (1489 *Чет.* 151зв.); нє види(ш) ли што рє(ч) па́вє(л) кори(и)фѧно(м); молоко(м) ва(с) рє(ч) напоилє(м), а нє цѣлы(м) и тв(є)рды(м) кȣсо(м) стравы (п. 1596 *Виш. Кн.* 249); а бога́чꙸ нємилосє́дꙸ (!) бȣдȣчи и нєȣжи́тъ, и ѡ́ка ла́скавого оубо́гомȣ нє // ѡказа́лъ... анѣ ѡдно́го кȣса зꙸ ѡбѣдȣ своє-го нє посла́лъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 598-599); **псій кусъ вырадить** (кому) *див.* **ВЫРѦ-ДИТИ.**

КУСЫЙ *прикм.* *(неповний, короткий)* куций: И тотъ (листъ смотри, яко) кусый обътятый: ни початъку, ни конъца, только слова некоторые, што на свою сторону потребъного быти виделъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 599).

КУТАСЪ *ч.* (*тур.* kutas) китиця, *діал.* кутас: здєсє жаловал намъ маршалокъ нашъ ѡ том, штож дєй нєбожчик брат твой... взѧлъ в нєго кȣ потрєбє своєй кон гнєдый... из сєдломъ Тȣрєцкимъ... ис кȣтасом баръ-совымъ (Вільна, 1555 *AS* VI, 17); Во(з)дȣхъ злотоглавовы(и) з листвами... зꙸ кутасами на рога(х) на полы зꙸ злотомъ (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 64); pra(e)clauium, риза с кутаса-ми (1642 *ЛС* 324).

КУТИКЪ *ч.* *(невелика частина якої-небудь території)* куток: одного коу́тика зємлѣ митрополи́т и малы́хъ парафѣй вл(д)кѡвє на сино́дѣ помѣстно(м) о вы́-стȣпки свои нє мѣли мѣти фо́рȣмъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 71 зв.); Што(ж) ми за пожито(к) з многи(х) фо(л)варко(в), и ѡздо(б), до(м)кȣ; коли ѧ кра́сны(х) дворо(в) го(р)нѧго ієр(с)лима нє оузрю, ї ни во єдино(м) кȣтикȣ въ ѡно(м) посидѣти нє сподоблюсѧ (1599-1600 *Виш. Кн.* 211); А до того прошу́ вм(с) вши(т)ки(х) Абы фо(р)-ма мою(и) жонѣ стала в на(и)ху(д)шо(м) кутику ѡ(т) цє(р)кви ново(и) (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 2 зв.).

Див. ще **КУТОКЪ.**

КУТЇЯ *див.* **КУТѦ.**

КУТКА *див.* **КУЧКА.**

КУТНИЙ, КУТНЇЙ *прикм.* **1.** Наріж-ний: зшє(д)шысє п братия... в справѣ... ѡ ѡкно котороє бы(л) п мига(л) ѡбєца(л) за-муровати в камєницѣ своє(и) ку(т)нє(и) (Львів, 1641 *ЛСБ* 1043, 57).

2. Суглобний: члєно́вный: кȣтнїи, члѣ-ны: члѡ́нки, състá́вы (1627 *ЛБ* 157).

КУТНОРОВАНЫЙ *дієприкм. у ролі прикм.* Покритий кутнором — напівшовко-вою тканиною: чєтвєрꙸтаѧ причи́на смѣє(т)сѧ явно з шапокъ и макгеро(к) чирво́ны(х) и чоръны(х) кȣтнорованы(х) и голы(х), ато ты(м), и(ж) тыи ко приподобаню члчко(м) сѧ носѧ(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 230).

КУТОКЪ *ч.* Те саме, що **кутикъ**: Нє-ха(и) бȣдє мѣсто я(к) на(и)вы(ш)шими ѡб-вє́дєно... замка́ми за(м)кнє́но з ра́дою є(д)-

ного хо(т) на́йменшого коу(т)ка… нє варо́(в)ного боудє спꙋстошено и збꙋрєно (серед. XVII ст. *Кас.* 68 зв.).

КУТЪ *ч.* **1.** *(місце, де сходяться дві зовнішні стіни, боки якогось предмета)* ріг: Кды всѣ сн҇овє іѡвовы оу бра́та пръворо(д)ного на банкє́тѣ ѡбѣдали, ѡто бꙋрѧ якаѧсь // ґвалто́внаѧ з поу́щѣ пришє(д)ши з вєли́ки(м) шꙋмо(м) чты́ри коуты домоу розорва́ла (XVII ст. *Проп. р.* 191 зв.-192); Тувалнѣ: на налоѣ шита бело вкругъ сѣткою, другая с кутами сѣтковыми бело шитыми, лыштвы две шито бело, под образы (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 296).

2. *(місце проживання, притулок)* куток, кут: протестуючыйсе, не могучы на Вкраину ехати… леч… мешькаючы и в чужых кутах лзы вылеваючы… шацует собе быти поднятых шкод… // …для неужываня добръ украинъских своих власных (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 407-408).

3. *(частина якої-небудь території, місцевості, країни)* кут, куток: Панъ янъ светицки(и) повєди(л) ижъ то є(ст) дєди(з)на моя и то є(ст) правъда ижъ со(л)нєчъко… бы(л) на то(м) трохꙋ дольшо(м) мє(ст)цу а(л)бо на инъшо(м) кꙋтє (1546 *ОГ* 38 зв.); Которыє та(к)жє єдно(ст) народꙋ з кготами здавна были, и с ними ся єдноста(и)нє на ро(з)маитыє во(и)ны до чꙋжи(х) краи(н) с ты(х) кутовъ зымны(х) выправовали (1582 *Кр. Стр.* 53); нє са́ми ми протєста́цый заживаємо. лє́два ю(ж) котѡ́рый ста́нъ рє́чи посполи́тои, и є́два кото́рїй коу(т) па́нствь к(р) єго м(л) єсть бє(з) ни(х) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 81); остатовъ (!) тыхъ синожатей въ купе за Гуркемъ дало ся тымъ подданнымъ, шо огородовъ не маютъ (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 320); который замок мере на самый монастыр назначаю… и с кутом албо островом поля, от села Гати (Луцьк, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 714);

у складі мікротопонімічної вл. н.: **Петровъ Кутъ**: Той Петръ… въ монастиру св. Спаса мѣшкалъ, гдѣ и теперъ Петровъ Кутъ надъ тою рѣкою зовется (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1025).

4. *(віддалене, малопомітне місце)* закуток, куток: што презъ целый день безъ перестани чинили… ажъ всѣ, боронячи здоровя, на коленкахъ по кутехъ седели (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 11); И на другомъ заседаню братъ Иоанъ мовилъ "нехай тутъ приидеть Єѳеский… не пристоить ему мовить въ куте, а наших отповедей не слухать" (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 288); Або́вѣмъ нєвчо́ра анѣ трома́ днѧ́ми прє(д) тымъ, а́лбо вˢ кꙋтѣ и вˢ тє́мномъ мѣстцу рє́чєно и справо́вано то бы́ло (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 225); а ви́дѧчи ихъ ро́тмистровъ, сꙋкнисками стары́ми окри́тыхъ, и в кꙋтѣ сѣдѧчихъ, смирє́нный и оубогїи ихъ живо́тъ щасли́вым сꙋди́ли (Вільна, 1627 *Дух. б.* 3 зв.); Дьабълы теж всѣ сътрвоги покутѣхъ утѣкаютъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 173); **телѧчий кутъ** — криївка, схованка: алє ижъ сино́довомꙋ ча́сови въ порожнова́нью оуплыва́ти допꙋща́лъ… алє сѧ єщє чꙋючи жє ви́нєнъ албо по тєлѧ́чихъ кꙋта́хъ кры́лъ, албо єсли сѧ до црькви появи́лъ, тогды сѧ в нєй гайдꙋка́ми своєго бꙋнтова́нˢѧ осажа́лъ, а такъ я́вн(є) хоронє́ньѧ свои ихъ мл(с)тѧмъ пока́зовалъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 86).

5. *(найменша частина якогось місця)* куточок, закутина: нємовѧ́тко сˢсє́тъ бовѣмъ молоко́, и вси цицо́къ кꙋты́ вытo׳щѣваєтˢ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 111).

КУТЬЯ *див.* **КУТА.**

КУТѢНЬ *ч. (нижня м'ясиста частина вуха)* мочка: Тивонови ухо урезано по кутѣнь (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 90).

КУТѦ, КУТЇЯ, КУТЬЯ *ж.* **1.** *(поминальна каша з пшениці, рису і т. ін. із солодкою підливою)* кутя, коливо: слушне нынѣ то пророкъ до рȣси мовит, которые едно въ томъ надѣю положили: в свѣчках, в проскурах,... в кутѧх, а всю заповѣдь и волю Божію ѡставили (поч. XVII ст. *Вол. В.* 84); Вєли́кого ѳєо́дѡра — ко́ливами, то є(ст), якъ оу на́съ называ́ютъ, кȣтїєю чти́мъ (Київ, 1627 *Тр.* 274).

2. *(обрядова каша з пшеничних зерен, із солодкою підливою, уживана напередодні Різдва чи Водохреща)* кутя: пшєница цѣлая варєна сирѣ(ч) аще смію рєщи кутья (XVI ст. *Травн.* 455).

КУФА *ж.* (*стп.* kufa, *нвн.* Kúfe) *(міра місткості)* кухва, бочка, *діал.* куфа: от куфы мушкателу, малмазии и вина по золотому червоному (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 561); Иванъ филиповичъ... мє(л)... Малмазєи куфȣ а҃ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 24); ка́дь, цєбе́ръ, кȣфа (1627 *ЛБ* 166); взято... горєлъки кȣфъ дєся(т) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 106); межы себе расшарпали: меду присного кадей три; горелъки простой куфъ две, аквавиты куфа одна (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 133).

КУФЕЛЬ *ч.* (*стп.* kufel, *свн.* Kufel) **1.** *(металева або череп'яна посудина з ручкою для пиття)* кухоль, кубок: кнзъ Воронєцки(и)... взялъ... куфлє(в) пя(т) и чарка цєновая, коштовали по двана(д)цати грошє(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); кȣфєль твой нє бы(л) по(л)ный (к. XVI ст. *Розм.* 20); Кратї́ръ: Ча́ша, кȣбо(к), кȣфєль (1627 *ЛБ* 56); пани братовая... выбрала... куфлевъ сребрныхъ три (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 585); кгва(л)то(в)нє выдравъ... куфє(л) ѡдє(н), талировъ шє(ст) (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

2. Чарка, келих: кȣфе(л) ча(р)ка calix (I пол. XVII ст. *Сем.* 41).

КУФТЕРЪ *ч.* (*перс.* kufter, kubter) дорогоцінна шовкова тканина: Другій куфтеръ черленый, на немъ крестъ золотомъ шитъ (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 10).

КУФТѢРОВЫЙ *прикм.* Який виготовлений з куфтеру — дорогоцінної шовкової тканини: Ѡраро(в) дяко(н)ски(х) два єди(н) кȣфтѣровы(и) а дрȣги(и) вышиваны(и) (Львів, 1570-1588 *ЛСБ* 1034, 2).

КУХАРКА, КУХАРЪКА *ж.* **1.** Кухарка: на кожȣ(х) кȣха(р)цѣ копȣ да(л) я(м) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 6 зв.); до(ч)ки и(х) почи́нитъ собѣ пєка(р)ка́ми або кȣхарька́ми (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 216); До́чки те́жь ва́ши оучини́тъ собѣ аптѣкарми, и кȣхарки, и пєка́рки (серед. XVII ст. *Хрон.* 206).

2. *(жінка, яка служить у домі кому-небудь)* служниця: пан мой не мает в себе жоны, одно дей у себе кухарку поведил, и там ее отослал, где был взял (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 92); Если бы тежъ и на кгвалтъ прышло... тогды бы не почтомъ людей, але только кухаръками // своими могли бы пересегнути насъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 647-649); по́пы ко́трїи по бо́зѣ жи́воуть къ пр(с)то́лоу нє восєгда́ прикасаютсѧ... а нє та́ко яко ваши дх҃о́вниї и мниси, часо(м) при́бѣгнєть ѡ(т) коу́харькы и капицѣ забы́вши и бєрєтьсѧ кȣ мши (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 130 зв.); Поста́нови(ли) по́по(м) вьсходны(м) жєны́ мѣти... а захо(д)ни(м)... ма(л)жєньство заборонє́но а

кȣхарˀки дозволе́но (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 130 зв.); focaria, куха(р)ка, по(д)ложница (1642 *ЛС* 199).

КУХАРСКИЙ *прикм. (який стосується кухаря)* кухарський: Комо(р)ка кȣха(р)скаѧ в нє(и) двєри на завєсохъ (1552 *ОКр. З.* 149 зв.).

КУХАРЪ *ч.* (*стп.* kucharz) **1.** Кухар, куховар: Сєло мокрєцъ То были кȣхары сокольники а иньшиє тѧглыє люди (1552 *ОВол. З.* 202); Кухаровъ, молодцовъ, пекарцовъ… водле ихъ умовы, заразомъ есми отправилъ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/I, 25); пова(р) кухаръ (II пол. XVI ст. *ЛА* 189); а з слȣ(г) в ко(р)нинє мєшкаючи(х) напє(р)вє(и)… кȣха(р) маты(с) кȣха(р) ѡна(ц)ко жєрєбило (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 19); Архіма́ґиръ: Старѣйшїй Поварѡ(м), Кȣхмистрˀ, ма́йстє(р) кȣхарѡ(м) (1627 *ЛБ* 181); слȣгъ розˀмаити(х), кȣхаровъ, пѣкаровъ, шафаровъ и пивничи(х) нєща(с)ни(х) ховалє(с) ба(р)зо много (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 271); ѡ(т)цєвє рєкли жє з брати(и) на жа(д)ного нѣчого нє знаємо, лє(ч) кашова(р), албо ли куха(р) вє(л)цє иноковъ знєважає(т) (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40 зв.).

2. Особова вл. н.: Васко Кухаръ — дым 1, сыновъ мае два (Веледники, 1595 *АрхЮЗР* 6/I, 248); Яско Кȣха(р) (1649 *РЗВ* 205 зв.).

КУХАРЪКА *див.* **КУХАРКА.**

КУХЕННЫЙ, КУХЕНЪНЫЙ *прикм.* (*стп.* kuchenny) *(який стосується кухні)* кухонний: кня(з) ку(р)пски(и) // побра(л)… ко(т)лы мєдєныє кȣхє(н)ныє чотырє (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 133-134); а то бydло вшытко и кони… котелек кухенный, саквы, то все… побравши… капитули черндовъ манастыря Печерского оддали (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 617); переховали… пановокъ два, баня медяная великая кухенъная (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 160).

Див. ще **КУХОННЫЙ.**

КУХЕНЪНЫЙ *див.* **КУХЕННЫЙ.**

КУХЛИКЪ *ч.* **1.** *(малий кухоль)* кухлик: Кадєй всих дєсѧт, а бочок пивных пѧт, а коновок три, а кȣхликов ѕ҃ (Володава, 1553 *AS* VI, 13).

2. Особова вл. н.: Анъдрѣй Кȣхликъ (1649 *РЗВ* 122 зв.).

КУХМИСТРОВИЧЪ *ч.* (*стп.* kuchmistrzewic) син кухмістера: зє(н)ко грєбє(н)никъ… // кома(р) кȣ(х)мистровича (1552 *ОЧорн. З.* 57 зв.-58); дєда и ѡ(т)ца и их самыхъ прозывали по про(д)ку и(х) Пєтру Кухмистровичами (Київщина, 1600 *ККПС* 132).

КУХМИСТРОВСКИЙ *прикм. (який стосується кухмістера)* кухмістерський: дєда и ѡ(т)ца и и(х) самыхъ прозывали по про(д)ку и(х) Пєтрȣ Кухмистровичами, и має(т)носты и(х) — кухмистровскими (Київщина, 1600 *ККПС* 132).

КУХМИСТРОВСТВО *с.* Посада кухмістера: то(т) уря(д) кухмистро(в)ство єго к(р) м(л) давно в дому и(х) м(л) пн҃о(в) Дорогоста(и)ских было, и дє(д), и прадє(д) кухмистрами были (Київщина, 1600 *ККПС* 140).

КУХМИСТРЪ *ч.* (*стп.* kuchmistrz, *свн.* küchenmeister) **1.** *(старший над кухарями, керівник кухні)* кухмістер: Архіма́ґиръ: Старѣйшїй Поварѡ(м), Кȣхмистрˀ, ма́йстє(р) кȣхарѡ(м) (1627 *ЛБ* 181).

2. *(почесний титул сановника, який відав королівською кухнею)* кухмістер: списана бы(с) кнїга сия. нарицаємаѧ чєтьѧ. въ градѣ оу камѧнци. при вєликомъ короли андрѣи. В лѣ(т) ≠ ѕ҃. ц҃. є҃. ч҃. з҃. индикта. въ .з҃. а тогды дєржалъ. ѡ(т) королѧ. камѧ-

нєць. панъ трєтина. кѹхмистръ (1489 *Чет.* 286зв.); Пєтръ кухмистръ єго к(р) м(л) прадє(д) тєпєрєшнєго повара, мє(л) за собою Ю(р)шанку (Київщина, 1600 *ККПС* 132); Недавными тежъ днями, милость твоя въ справе той до его милости пана Тризны кухмистра вел. княж. литовского писать рачилъ (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 318).

3. Особова вл. н.: мєщанє... Иванъ кожо(л)ка коробъка ѡнопрє(и) кѹхми(ст)ръ,... ми(т)ко москаликъ... ми(н)ко шило... иванъ коваль (1552 *ОЧорн. З.* 57 зв.).

КУХНЯ, КУХНѦ, КУХЪНѦ *ж.* (*стп.* kuchnia, *двн.* kuchĭna) **1.** *(спеціальний будинок або приміщення для приготування їжі)* кухня: Што єси присылал до нас слѹжєбника своєго бьючи нам чолом, абыхмо дозволили тобѣ дом поставити ѹ замкѹ нашом... против кѹхни нашоє на колодѧзищи (Краків, 1512 *AS* III, 100); всє тоє бѹдованьє вжє старо ѡгнило кѹхъна стара (1552 *ОЛЗ* 177); свѣдки стали у очій: признали о двоженствѣ,... о обцованю з злодѣями, што ему волы до кухнѣ єго вожовали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 31); кухню в домѹ рогати(н)ско(м) ново зроби(л) бєрєза (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 6); то начинъє до кѹхни належачоє коштовало золоты(х) полъскихъ пя(т)со(т) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 106); Кѹхнѧ culina (*Уж.* 1645, 27); шáфаръ, прє(з) кѹхню идѹчїй, три зéрнѣ сочєви́цѣ оузрѣвши на зємли́ лєжáчїи, которіє брáтѹ... сѧ поспѣшáлъ... єи до варéнѧ наготовáти,... зара(з) то до ігумєна ѡ(т)ню́слъ (серед. XVII ст. *Кас.* 43 зв.).

2. *(продукти для приготування їжі)* харчі: новóпостáвлєнный пóпь нє можє(т) с коу́хнєю и с питїє(м) за вл(д)кою издити (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 127 зв.); И дѣтокъ своихъ наймилшых, замордуютъ, На кухню, ахъ мнѣ, собѣ ихъ готуючи, И на болесный покармъ, приправуючи (Львів, 1630 *Траг. п.* 167).

КУХНѦ *див.* **КУХНЯ.**

КУХОЛЬ *ч.* (*стп.* kufel, *свн.* küefel) кухоль, кубок: зъ собою повезъ до Крупое Иванъ Дирбахъ: чарку срѣбрьную и кухоль срѣбрьный (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/I, 459).

КУХОННЫЙ *прикм. (який стосується кухні)* кухонний: Кѹхнѧ с коминомъ мѹрованымъ... ѹ кѹхо(н)ны(х) двєрє(и) єстъ замокъ нѹтрєны(и) (1552 *ОКр. З.* 149 зв.); У другом возку узято, который ишолъ двоима конми з речами кухонными и стравными (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 446); пограбили... кухонныи вальки и обложины (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137); мєновитє взято... // мѣди Котловъ кѹхо(н)-ныхъ двана(д)ца(т) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-105).

Див. ще **КУХЕННЫЙ.**

КУХТА *ч.* (*стп.* kuchta) кухарчук, *діал.* кухта. Особова вл. н.: Вакула огородникъ, Грицко Кухта огородникъ (Деречин, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 113); Перший резыкъ — князю Абрамовичу... третий // — Кухти (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 319-320).

КУХЪНѦ *див.* **КУХНЯ.**

КУЦАНЪ *ч. (низькоросла людина)* куцан. Особова вл. н.: Григоръ Кѹца(н) (1649 *РЗВ* 177 зв.).

КУЦИЛЫЙ *прикм. У ролі ім. (людина низького зросту)* куцан, куций, -ого. Особова вл. н.: Євъсѣй Кѹцилый (1649 *РЗВ* 323 зв.).

КУЦУРА *ч.* Котище. Особова вл. н.: Кѹцѹра (1649 *РЗВ* 175 зв.).

КУЧА *ж.* **1.** Халабуда, буда; шатро: якимъ... пошо(л) в поустыню и та(м) вчи-

нилъ собѣ коучю, и в кꙋчи жилъ м҃ дно(в) (1489 *Чет.* 14); tugurium салаш кꙋча (I пол. XVII ст. *Сем.* 172).

2. Особова вл. н., *ч.*: Иванъ Кꙋча (1649 *РЗВ* 170).

КУЧЕРАВЫЙ, КУЧУРЯВЫЙ *прикм. У ролі ім.* Кучерявий, -ого. Особова вл.н.: Кꙋзма Кꙋчєравый (1649 *РЗВ* 134 зв.); Гринь Кꙋчурявы(и) (Там же, 182).

КУЧКА, КУЧЪКА, КУТКА *ж.* **1.** *(убога оселя)* хатка, халабуда: сєлє́нїє, ташъ, намѣ(т), кꙋчъка, мє́шканьє (1596 *ЛЗ* 79); тые хлопи простые в своих кучках и домках сѣдят, а мы пред ся на столах епископских лежимо (1598 *Виш. Кн.* 105);

коли́ба: кꙋчка з҄ форостꙋ (1627 *ЛБ* 54); *Образно:* єгда́ разори́т҄сѧ гли́нѧнаѧ халꙋп(а), тѣла на́шєгѡ, па́лацъ ма́ємѡ в҄ нб҃ѣ; прєсвѣтлый... прє́то до нє́гѡ поспѣша́йсѧ чл҃вѣчє, а нє ба́всѧ в҄ то́й смро(д)ли́вой кꙋтцѣ, что тво́ришъ, хо́щєшъ ра́доватисѧ на зємли́ (Чернігів, 1646 *Перло* 128 зв.).

2. Шатро, намет: Єв(г)листа выписоує. якь і(с) при праз(д)никоу жидовско(м) наоучаєть люди жидовьскыѧ. то єсть при сѣдѣню в коуч҄кахь (1556-1561 *ПЄ* 371 зв.); лѣп҄шаа бывае́(т) ча́со(м) хворостѧ́наа коу(ч)ка авраа́мова, на(д) мꙋры содо(м)скїє (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 217); и за то чи́нѧ(т) дѧ́ки б(г)у вы́шнємꙋ спомина́ю(т) своє мєшканѧ нєбєзпє́чноє гє(д) бы́ли м҃ ль(т) // на пу́щи и мєшкали на пꙋщи в кꙋ(ч)ка(х) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 62 зв.-63); Станови́ли тє́ды Кꙋчки по ни́вахъ своѣхъ в҄ по́лю, и ѡбира́ючи ви́нницы своѣ, ви́на, в҄ пра́сах҄ винобойны(х) вытиска́ли, а вєсєлꙋючи роскошова́ли и свѧткова́ли, припомина́ючи собѣ нє́ндзноє оноє пꙋсты́нноє мє́шканїє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 238).

3. *мн.* Кучки *(назва єврейського релігійного свята, пов'язаного з виходом євреїв з Єгипту)* Кучки, Сукот: Пото(м) дн҃ь пѧ(т)дєсѧтный и то и ѡбразо(м) бы(л) пристѧ свѧ́того и всѧкого бо(з)ского покло́нꙋ го́дного дх҃а ст҃го, а свѧ́то коучо́къ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 140); Потчє́нїє сѣни: Праз(д)ни(к) намєтѡ(в), или Кꙋчѡкъ (1627 *ЛБ* 90); Дрꙋго́є свѧ́то Кꙋчѡ(к), на па́мѧть мєшка́нѧ ихъ на пꙋщи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 320); Три кро́тъ на ко́ждый рокъ свѧта мнѣ обходи́ть бꙋдєтє, а свѧто вєли́къ дн҃ь па́схи ...в҃ свѧ́то кꙋчокъ на па́мѧть мєшка́ньѧ в пꙋсты́ни и та́мошнихъ нєвчо́совъ и(х) и бѣдъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 100 зв.).

КУЧМА *ж.* **1.** *(висока баранячa шапка)* кучма: Или не вѣдаеш, як много предстоящим гологлавым, трепѣрным и многопѣрным макгероносцем, шлыком ковпаком, кучмам высоконогим и низкосытым слугам... радуючийся о // царствии божом не толко мыслити, но и помечтати не может? (1596 *Виш. Кн.* 65).

2. Особова вл. н., *ч.*: Иванъ Кучма (1649 *РЗВ* 150 зв.).

КУЧМЕРКА *ж.* Назва певної рослини: ку(ч)мє(р)ка сво(й)ствє(н)ная трава (1642 *ЛС* 373).

КУЧОРЪ *ч.* Кучер, візник. Особова вл.н.: Фєдо(р) Кꙋчо(р) (1649 *РЗВ* 388 зв.).

КУЧУГУРА *ж.* *(невелика пологa гора)* кучугура, горб. Особова вл. н., *ч.*: Иванъ кꙋчꙋгꙋра (1649 *РЗВ* 43).

КУЧУРЯВЫЙ *див.* **КУЧЕРАВЫЙ.**

КУЧЪКА *див.* **КУЧКА.**

КУША *ж.* *(різновид лука)* самостріл: ꙋста(в)уємъ... абы нихто... нє смє(л) въ зброя(х)... з ручницєю з лꙋко(м) с кꙋшєю... до судꙋ... приходити (1566 *ВЛС* 50 зв.);

но́выє во́йны собѣ па́нъ вы́бра(л)... дѣлами ѡными вєликими... // або рꙋчны́ми стрѣла́ми и коушами мꙋры ієрихо(н)скіє вы́вєрноулъ з҃ своє́го фоу(н)дамє(н)тоу (поч. XVII ст. *Проп. р.* 302-302 зв.).

КУШАК *ч.* (*тюрк.* kuşak) *(різновид пояса)* пояс, *діал.* кушак: напервѣи отдал коней троє... пояс шовковый и кушак (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 26).

КУШАТИ *дієсл. недок.* Пробувати, куштувати: Pitisso, кушаю (1642 *ЛС* 317);

їсти: Прє(з) двадцать дній абовѣмъ идꙋчи пꙋстынєю якъ мнимаю ничого згола нє кꙋшалъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 15 зв.).

КУШАТИСЬ *дієсл. недок. (намагатися, силкуватися що-небудь робити)* пробувати: ѿнїи пано́вє... ми́сль є́го скази́ли. Мовячи. ижь... є́сли бы достато́чєн бы(л) оу вѣ (!) вѣрѣ ... и да(л) ся имь звєсти. призвалъ... минѣстровь. котрїи своєю мл҃твою кꙋшали(с) дѣти́нꙋ ѡз(д)оро́вити. алє мѣсто ѡздоро́влѣнѧ на рꙋка(х) скональ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 265).

КУШЕНЄ, КУШЕНЬЄ *с.* (*стп.* kuszenie) **1.** Спокуса: Оучинил҃ такъ Мѡисє́и, и ста́ли доста́точныи воды и назва(л) имѧ мѣстца о́нагѡ кꙋшєньє длѧ то́гѡ, жє сыно́вє Ізра́илєви кꙋси́ли г(с҃)да (серед. XVII ст. *Хрон.* 94 зв.).

2. Випробування: Дꙋшѣ зранєной и пото(л)чєной Х҃с даєтъ лѣка(р)ство сн҃в розныи кꙋшєньѧ т҃о (Вільна, 1627 *Дух. б.* 393); Искꙋсъ: Покꙋшє́ньє, ꙋсилова(н)є, поко(ш)това(н)є, кꙋшє(н)є, досвѣдчє(н)є (1627 *ЛБ* 49).

Пор. **КУСИТИ.**

КУШЕНЬЄ *див.* **КУШЕНЄ.**

КУШЕНЬЄСѦ *с.* (*стп.* kuszenie się) намагання, спроба зробити що-небудь: Начина́нїє: кꙋшє́ньєсѧ, спра́ва, рємєсло́, ꙋсилова(н)є, покоштова(н)є, и ꙋчи́нокъ (1627 *ЛБ* 72).

КУШИНЪ, КУШІНЪ *ч.* Дзбан: кꙋши(н) збан — fidelia (I пол. XVII ст. *Своб.* 31); ухо од кушіну — ansa (Там же, 54).

КУШІНЪ *див.* **КУШИНЪ.**

КУШКА *ж. (дерев'яний кухоль, у якому косарі тримають гострильний брусок)* кушка. Особова вл. н., ч.: вышеменованый Кушка с тамтым гултайством и помочниками ...наехавши на маетност нашу... почали с пулгаков стреляти, страхи розные деспекты выражат (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 154); Маць Кушка (1649 *РЗВ* 181).

КУШНЕРКА *див.* **КУШНѢРКА.**

КУШНЕРЪ *див.* **КУШНѢРЪ.**

КУШНИР *див.* **КУШНѢРЪ.**

КУШНѢРКА, КУШНЕРКА *ж. (дружина кушніра)* кушнірка: наємнымъ дѣломъ... Пани Юсковаѧ кꙋшнѣ(р)ка сє(с) ча(с) вдова (Львів, 1609 *ЛСБ* 1046, 7); за(с) з дрꙋго(и) половици ґрꙋ(н)ту пн҃и фєрє(н)цовая кушнє(р)ка будє(т) пови(н)на ѡ(д)дати злоты(и) єди(н) и гро(ш) 15 (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 49 зв.).

КУШНѢРЪ, КУШНѢРЬ, КУШНЕРЪ, КУШНИР, КУШЪНЕРЪ, КУШЪНИРЪ, КУШЪНѢРЪ *ч.* (*стп.* kuśnierz, *нвн.* Kürschner) **1.** Кушнір: Такожъ въ томъ мѣстѣ которыи будуть ремєстники, кравцы, кушнеры, котелники, шевцы... тымъ всимъ казалъ его милость под тымъ правомъ нѣмецкимъ быти (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); Подачъки и слꙋжъба ѡтъ рємє(с)нико(в). Рємєсники вмєстє дають... рымари, кꙋшънєри и кравъцы робѧть воєводє даромъ што роскажєть (Київ, 1552 *ОКЗ* 39); тотъ же именем малжонъки своее протестовалъсе напротивъко месчаном володимерским: Васкови Борысикови,... Семенови Кубрачи-

кови, кушнерови зъ Паркану (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 393).

2. Особова вл. н.: Мєщанє... Стєпанє(ц) кȣшнєръ (1552 *ОЛЗ* 181); в то(т) ча(с) были... иванъ крама(р),... хома кушнѣрь (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); Подданые короля его милости Володимерские Федко Швец... Иван Кушнир (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 309); Лє(с)ко Кушънѣръ (1649 *РЗВ* 107); Миха(и)ло Кушнѣръ (Там же, 170 зв.); шляхетъный панъ Самуелъ Радоловичъ протывъко славетънымъ... Кгънатови Булижце... Мисъкови кушънирови... // именами и назвисками декляровати оферовалъсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 424-425).

КУШЪНЕРСКИЙ *прикм. (який стосується кушніра)* кушнірський: Пожитки в мєстє лȣцъкомъ. З цєховъ на ключъ лȣцъки(и) приходить... с кȣшънє(р)ского з рыма(р)ского... жа(д)ного повиноватъства ани роботы на замокъ нє чинѧть (1552 *ОЛЗ* 178 зв.).

КУШЪНЕРЪ *див.* **КУШНѢРЪ.**

КУШЪНИРЪ *див.* **КУШНѢРЪ.**

КУШЪНѢРЪ *див.* **КУШНѢРЪ.**

КУШЪНѢРЪЧИКЪ *ч. (син або учень кушніра)* кушнірчик. Особова вл. н.: Дємъко Кȣшънѣръчикъ (1649 *РЗВ* 143).

КУЩА *ж.* (*цсл.* коушта) шатро, намет: Отець нашь... заповеда намъ не пити вина, ниже будовати домовъ... но въ кущахъ жити вся дни живота нашего (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 150); Ѡбитєлищєє: Мєшка(н)є, // домо́вство, жи́лищє, кȣща (1627 *ЛБ* 147-148); taburnaculum, куща, сєлєнїє (1642 *ЛС* 392).

КУЩИКЪ *ч.* Кущик. Особова вл. н.: Иванъ Кущи(к) (1649 *РЗВ* 163 зв.).

КУЩНИКЪ[1] *ч.* Той, хто живе в шатрі: Каливи(т): Кȣщникъ, Колы́бни(к) (1627 *ЛБ* 214).

КУЩНИКЪ[2] *ч.* Людина з нахилом до марнослів'я: nugiuend(us), кущникъ, суєсловъ (1642 *ЛС* 283).

КУЩУННИКЪ *ч.* (*цсл.* коштуньникъ) блюзнір: нє бȣди кȣщȣнни(к), ни игре́цъ, ни срамосло́вєцъ... но и инѣмъ та възбранѧй (Львів, 1642 *Жел. П.* 2); Кȣщȣнникъ: Трєфнȣючїй: то́ єстъ, Бла́зєнъ, жарто́вникъ (Там же, 7 зв.).

КУЩЪ *ч.* Кущ. Особова вл. н.: Фєско Кȣщъ (1649 *РЗВ* 375 зв.).

КУЮВЪДА *ж. (кудлата людина; заверюха, хурделиця)* куйовда. Особова вл. н., *ч.*: Васи(л) Кȣювъда (1649 *РЗВ* 183 зв.).

КШИКАНЬЄ *с.* (*стп.* kszykanie) шипіння: Сірахъ: пище́ньє, щєбєтаньє, кшиканьє оужи́въ (1627 *ЛБ* 232).

КШТАЛТНЫЙ *прикм.* (*стп.* kształtny) *(правильно, добре збудований)* зграбний: Єсли тѣло якого чл҃ка єстъ кшта(л)тноє, и присто́йноє розмѣре́нѧ ма́єтъ, гды голова прє(з) дѣрȣ якȣ(ю) пєрє(и)дєтъ, то иншоє тѣло... єсли за(с) горба́тоє... нє можє(т) пєрє(и)ти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 206).

КШТАЛТОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* kształtować) формувати, творити: Ѡбразȣю, Творȣ, фо(р)мȣю, кшта(л)тȣю, (1627 *ЛБ* 169).

КШТАЛТОВНѢЙ *присл. в. ст.* (*стп.* kształtowniej) *(краще)* зграбніше: посоромочаю(т)сѧ за(с) и(ж) ю(ж) ѡ(т)мѣны частоє в кȣпова(н)ю шапо(к) и вˢ вибираню котораѧ красъшаѧ и на головѣ кшта(л)то(в)нѣ(и) стои(т) (да сѧ зритєлє(м) приподобає(т)...) (1596 *Виш. Кн.* 229 зв.).

КШТАЛТЪ, КШТАЛТЬ, КШТАЛЪТЪ, КШЪТАЛТЪ, КЪШТАЛТЪ *ч.* (*стп.* kształt, *нвн.* Gestált) **1.** *(зовнішня форма, вигляд чого-небудь)* кшталт: О полгаки небожчиковские, што вѣдаю то сознаваю, иж одного

полгака… короткого, товстого, яко бы къшталтом бардабушки… позычил ми пан Микита (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 404); онопрóта(л), пта(х) подобный кшта(л)то(м) лéбєдєви (1596 *ЛЗ* 64); трéба тоу(т) вѣдати я́кіє, и к҅шталтꙋ были тыи рáны (поч. XVII ст. *Проп. р.* 164); и дѣло прииждивéнїѧ тó єстъ на(д) рóска(з) выдáткꙋ, вéдлꙋгъ Бг҃ословѡвъ плънатъ. Бо пєрєминáєтъ кштáлтъ свѣта того (Київ, 1632 *МІКСВ* 286); Юж сѧ имъ и рóги оу вола нє до кштáлтꙋ быти ви́дѧтъ (Львів, 1639 *Ап.* 9 ненум.); И вы́ставишъ намéтъ црк҃óвныи таки́мъ кштáлтомъ котóрыи тобѣ на горѣ оуказáно (серед. XVII ст. *Хрон.* 104); **на кшталтъ (кшъталтъ, къшталть)** — *(подібний до чого-небудь, схожий на щось)* на кшталт, на зразок: а для лепшого сведомя на кшъталтъ тоеж руки моее и еще-м руку свою подписалъ (Київ, 1571 *ЗНТШ* XI, 17); бы(л) то(т) бꙋцєфáлъ… на к҅шталтъ конѧ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 70 зв.); твержу або оборону на къшталтъ замочку… учинили (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 6/I, 377); три чáшки якобы на кштáлтъ орѣха… мáютъ вы́вєдєны бы́ть з свѣти́лника (серед. XVII ст. *Хрон.* 102 зв.).

2. Вигляд, образ, подоба: признáти то моу́симъ, жє нє злє, дóбрє и дóбры(м) оумысло(м) ижъ ви́дѧчи… бг҃а в҅ кшталтѣ оубогого жабракá и послоу́гача… зꙋмѣвшисѧ кри́кноу(л), // ты ли мои оумыєши нѡзѣ (Острог, 1598 *Отп. КО* 13-13 зв.); Ѡбразъ: фѣгꙋра, вышбражє(н)є, або фóрма, кштáлт҅, при́кла(д) (1627 *ЛБ* 148); Хс҃… нє погорди́лъ з҅ити, и ажъ до нєволничогѡ кштáлтꙋ понижитисѧ (1637 *УЄ Кал.* 161-162); Слы́шачи цéсарь Дáрій, пыталъ ихъ ѡ спóсобѣ и ѡ кштáлтє алєксáндровомъ, а они ємꙋ оуказáли образъ єгѡ на картынѣ вымалєвáный (серед. XVII ст. *Хрон.* 406).

3. Символ, образ: капла(н)ство жидовскоє было образо(м), албо кшталто(м) прішлого ієрєйства црьского (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 61 зв.); тáкъ и въ гóрнєй чáсти, чл҃ка, въ главѣ в бѣло(м) и бєзкрóвномъ мóзкꙋ, оу́мъ нєвиди́мый… самáѧ прєднѣишаѧ си́ла дш҃и, котóрій єстъ, кштáлътомъ, и óбразѡмъ, нєвѣдóмого бг҃а (Почаїв, 1618 *Зерц.* 21 зв.); Пóст҅мѡо прéтѡ, жєбы́смѡ сѧ зась до рáю всєли́ли. Постъ єстъ рáйского мéшка(н)ѧ кшталтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 66).

4. *(прийом створення, здійснення чого-небудь)* спосіб: оудаю́сѧ до ва(с) нарóдовє рꙋскіє ро(з)ли́чными кштáлты и спóсобы, вынóсѧчи зáцность… зви(р)хность своихъ папєжо(в) ри́м҅ски(х)… а вáши(х) патрїа(р)ховъ кгрєцки(х), и ѡ(т) нихъ дєржáнꙋю вѣрꙋ… явнє тóпчꙋ(т) ногáми, а призывáютъ ва(с) въ є́дность (Острог, 1587 *См. Кл.* 4); з котóрыхъ в҅ пéршой, кштáлтъ албо спóсобъ // Рéчипосполи́той вы́на(и)дꙋю, и становлю црк҃овъ по(д) Христóм҅, до… Монаръхїи налєжáти (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 8 зв.-9); Оустроéнїє: Стáнъ, кштáлтъ, спóсобъ, ѡбы́чай, наꙋка, цвичє(н)є, спорѧжѣ(н)є кáждои рéчи на єи слꙋшность (1627 *ЛБ* 141);

(уклад, характер) спосіб: Якъ сн҃ъ о(т) ѡц҃а, та(к) и дх҃ъ, ѡднáкъжє кш҅та(л)то(м) своéго бы(т)ѧ рóзнатсѧ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 44).

5. Жіночий корсет: взяли… по три брами чорныхъ оксамитныхъ, с кшъталтами оксамитными (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 241).

КЪ, К, КО *прийм. (з дав.)* **1.** *(виражає об'єктні відношення)* **а)** *(вказує на особу або предмет, на які спрямована дія)* до

(кого, чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з дав. відм.: началъ говорити къ сємионоу. што сє сотворилъ єси. ω(т)коудоу єсть смрадъ сии (1489 *Чет.* 3); тєж ω том ωбо всєм казали єсмо ємȣ довѣдавши сѧ к нам ωтказати (Мельник, 1501 *AS* I, 146); Ко всимъ мещаномъ места Браславского (Вільна, 1507 *АЛРГ* 128); а коли к намь прїидєтє а вы до на(с) принєситє и то(т) ли(ст) привилны(и) що(ж) имаєтє ω(т) наши(х) прѧ(д)кω(в) (Сучава, 1522 *ЦДІАЛ* 131, 335); К добъро ȣрж(д)єному и во цъти захованому панȣ ωдрєхо(в)скому панȣ галъкови… пишє(м) (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 17); А коли имь нє достало вина. рєкла ї҃сва м҃ти к нємоу, вина нє мають (1556-1561 *ПЄ* 343 зв.); с которы(м) то писаниє(м) свои(м) послалисмо ко в҃ши(м) мл(с)тя(м) правосла(в)ны(м) хр(с)тияно(м) минȣ чєрнца (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1 зв.); принесли къ нему ч҃лвѣка нѣмого (XVI ст. *НЄ* 110); К прочитателю сего писания (1608-1609 *Виш. Зач.* 230); къ пло́тоу сѧ прихили́ли (1645 *УЄ* № 32, 188 зв.); Пре́то прїйдѣтє ко́ мнѣ б҃лгословє(н)нїи с҃нώвє ω(т)ца моєго нб(с)ногω (Чернігів, 1646 *Перло* 160 зв.); Понȣди(х)ся тєды и я ко твоє(и) мило(с)ти написати (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 34);

б) *(вказує на приналежність до чогось або на зв'язок з чимсь)* до (чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з дав. відм.: прильнȣло бо тѣло є(г) къ согнившєи ризє єго. и тако водою тєплою мыющє (1489 *Чет.* 3 зв.); к нєсȣхоєжскомȣ дворȣ: сєло Грабово… а къ кошєрьскому двору: сєло Мѣзово… из млыном (Кошир, 1502 *AS* I, 147); а хотаръ тому вышєписанномȣ монастирȣ и сєлам, що къ монастирȣ прислȣхають… ωт дȣброви… до конєць писка (Сучава, 1503 *Cost. S.* 260); мы ємȣ тоє сєлищо Зȣбо(в)ци да(ли) со вси(м) с ты(м) што к нємȣ зда(в)на прислȣхало (Краків, 1505 *Арх. Р.* фотокоп. 35); ωна ωтписала мȣжȣ… имєнє своє ωтчизноє,… со всим с тым, как сама тоє имєнє и тот двор к своєй рȣцѣ мєла (Вільна, 1514 *AS* III, 111); И волєн бȣдет сын мой… тот …замок Стєпан зо всим, што к нємȣ прислȣхаєт, комȣ хотѧ ωтдати, продати (Острог, 1522 *AS* III, 237); ѕ҃ вєдєръ мєдȣ з нєго хоживало алє тєпєръ привєрънєно к о(с)трȣ (1552 *ОКЗ* 46 зв.); Єстли Богъ… дȣшȣ мою… из сєго свєта збєрєт, тогды маєт… братанка моѧ… вси рєчи мои рȣхомыє к рȣкам своим побрати (Суходоли, 1559 *AS* VI, 47); Она жадного приходячого к собѣ не отганяетъ (1603 *Пит.* 98);

в) *(вказує на відношення когось або чогось до кого-, чого-небудь)* до (кого, чого), на (що) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з дав. відм.: мы з ласки нашєє за єго к на(м) вѣрнȣю службȣ тыи зє(м)ли миколаєвȣ ωрєвинчинȣ… потвєржає(м) (Берестя, 1506 *Арх. Р.* фотокоп. 10а); Ино мы з ласки нашоє за єго к нам вѣрнȣю послȣгȣ дали єсмо сєс нашъ лист (Краків, 1512 *AS* III, 95); И всє ω(т) Ѡ҃ца рȣхаючогосѧ ωказа́нѧ свѣтлости похоже́нїє к҄ на(м) з ла́ски прихо́дѧчєє (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 206); Вы ко (з)ло́мȣ нєпрєлώжнїи, Ла́скою бω(з)кою оутвє(р)же́нїи (Чернігів, 1646 *Перло* 41 зв.); Тѣмъ жє ȣбо и твоє б҃лгородїє любовъ ко на(м) имѣя дрєвнюю потцысѧ любвє рады Х҃ртовы (Ірклїів, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37);

г) *(виступає при позначенні предмета, до якого щось додається)* до (чого) або

відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з дав. відм.: А на болшꙋю крѣпость и потвръжденїє томꙋ въ сємꙋ вышєписанномꙋ вєлѣли єсмы… [панꙋ Т]ъꙋтꙋлꙋ… писати и нашꙋ пєчать завѣсити к сємꙋ листꙋ нашємꙋ (Васлуй, 1502 *BD* II, 203); А на твєрдость того и пѣчать на(ш)у казали єсмо привѣси(ти) к сємꙋ нашомꙋ листу (Межиріччя, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 50); а єще мы Єго Милость придал к тым моим имѣнѧм єі҃ коп грошєй Литовскоє мѡнѣты (Камінь, 1523 *AS* III, 256); кнѧзь фєдор… на своє имєнє… колькосъ копъ грошєй к ономꙋ имєню имъ былъ придалъ (Краків, 1539 *AS* IV, 180); а ку лє(п)шому свєдоцтвꙋ пєча(т) свою к тому моєму листу приложи(л) (Львів, 1552 *ЛСБ* 17); привалиль ка́мє(н) ко двєрємь гробовымь (1556-1561 *ПЄ* 196); для лєпшоє твє(р)дости тоє продажи… пєчати свои к сєму моє(му) прода(ж)ному листу приложи(ли) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 141);

ґ) *(вказує на об'єкт, якому щось передається)* відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з дав. відм.: пан Сємєнъ Ѡлизаровичъ сходѧчи с того свѣта записал тоє имєньє… к цєркви свѧтоє Тройцы (Луцьк, 1511 *AS* III, 91); а с тоє пꙋсто(в)щины хоживало к за(м)кꙋ… на киє(в) дачи двє(и) кад(и) мєдꙋ (Київ, 1540 *ЦНБ ДА/П*-216, № 37); алє я того кгрунту кгвалтомъ под себе к церкви замковой не забиралъ (1579 *АрхЮЗР* 8/IV, 449); єѵ҃глїє записа(л) є(м) єго на прєстолъ къ цр҃кви святого ар҃ла Михаила (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 225);

д) *(вказує на спрямування дії до здійснення чого-небудь)* до: ваша милость рачилъ ко господарю его милости ся о томъ за мною причинити (Острог, 1511 *АЗР* II, 93); єсли до соборноє апостольскоє церкве ко своєй братіи навернется, принят будет (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); прочитай истории житий оных святых мужей,… которые… с вѣрою к ним приходящих, уздоровляли (1608-1609 *Виш. Зач.* 218); ѡ(т) идолопоклѡнєнїѧ ѡ(т)вєдєны, и къ Бг҃ꙋ Нб(с)номꙋ привє́дєны (Чернігів, 1646 *Перло* 46); **къ тому** — крім того: на Володавє млын и мєлник, а к томꙋ на Шꙋминѣ млынєць кн‹ѧ›зю Андрѣю достал‹о сѧ› (Кошир, 1502 *AS* I, 148); и к томꙋ придал ємꙋ фолварок… Лєвоновъ (Краків, 1507 *AS* III, 40); в то(т) ча(с) з мєнє чєрє(с)… ѡпа(л) и згину(л) К тому дє(и) а(р)кабу(з) згину(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 30); за погрꙋбъ. и на слоужєниє да(л) є(м) і҃ѳ гроши(и) и шєля(г): и к тому на масло и на сы(р) пѧ(т) гроши(и) (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 20); К тому тє(ж) млы(н) подлє воро(т)… спали(т)… розказалъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 123); К тому ты(ж) кожды(и) бра(т) має(т) вписати в помє(н)ни(к) цєрковны(и) имя ѡ(т)ца своєго и мт҃рє (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); Къ тому вси месъчане ровенъские… до гаевъ… кгвалътовъне наеждзаючы, дерева сосънового… // …на чотырдесятъ тысечей… вырубали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 117-118).

2. *(виражає просторові відношення)* **а)** *(вказує на напрям дії)* до (чого), на (що): И ѡни повєли грѧдою к васильє(в)скомꙋ ѡзєрꙋ далєко в сєножа(т) (Київ, 1508-1523 *ПИ* № 5); чєрєз тꙋю дорогꙋ къ лѣсꙋ Добринскомꙋ (Турійськ, 1540 *AS* IV, 243); тою долиною, ажъ къ ставу Новоставскому (Клевань, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 476); Выхожєня ієрейскіи полночными двєрми на

церковъ ко сторонѣ правой полуденной и восточной бываютъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1173); Алє пойзри́ на ѡколо се́бє, а́жъ ты въ тмѣ сиди́шъ, по(и)зр(и) къ горѣ на(д) сєбє ажъ на(д) тобою мѣчъ ви́ситъ (Чернігів, 1646 *Перло* 134);

б) *(вказує на місце, точку, куди спрямована дія)* до (чого), на (що), в (що) або відповідає безприйменниковій конструкції з род. відм.: И кнѧзь Андрѣй повѣл исъ своими старци по гранєм, привєл к лѣсꙋ до рѣчъки до Лобѧнки (Острог, 1506 *AS* III, 38); А къ Берестью, въ заставу, мають ходити водлѣ давного обычаю (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); ино къ тому мѣстцу къ ложчинѣ къ дубу пришли (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 59); тогды єсмо сꙋсидов... наших ѡбсылали, абы ѡни к своим границам выєхали (Торговиця, 1527 *AS* III, 305); за то ѡни тотъ платъ дають... которыє к люцькꙋ (!) зъ солью приходѧть (1552 *ОЛЗ* 185 зв.); и вшо́(д)ши бо́р҃зо а поспѣш҃но къ цр҃кви. и просила рєкоучи (1556-1561 *ПЄ* 149); тыє вє(р)ныє вызнали, и(ж)... видєчи... другую рану тятую... нижє(и) к чолу (Житомир, 1584 *АЖМУ* 118); А которы(и) бы братъ християньски(и) прєставилъся с того свѣта маю(т) єго вси братя ѡ(т)провадити ко гробꙋ (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); спѣшнѡ идѣтє къ Нб(с)номꙋ Ієр(с)лімꙋ (Чернігів, 1646 *Перло* 166 зв.); а кгды южъ гекъ ребеллиа лиценциорумъ козакорумъ уставала и къ Украине зъ краев Волыньских повернула, теды протестантес... слуг своих до добръ своик (!) посълали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 535);

у сполуч. з прийм. **изъ, ис, ѡтъ** *(вказує на просторову межу чогось)* з (від)... до: ѡ(т) того лꙋга рєчкою ꙋ вєрхъ тоє рѣчки чєрєз дорогꙋ, котораѧ идєт ис Ковлѧ къ Дороготєшꙋ (Ковель, 1540 *AS* IV, 237); ѡ(т) того мє(ст)ца... к вє(р)ховинє рєчки лопєни (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25); Х҃с з нб҃а, всѣ(ж) проти(в) нє́мꙋ выходѣмѡ. Изъ зємлѣ к Нб҃оу, дш҃ами сѧ подносѣмо (Львів, 1616 *Бер. В.* 68).

3. *(виражає часові відношення, вказує на термін завершення дії)* до (чого), на (що), в (що): тот жид к положєному рокꙋ нє стал (Вільна, 1506 *AS* I, 134); рєкль и(м), с҃моут҃на дш҃а моѧ є(ст) ажь к҃ с҃мрти. // пож҃дѣтє, а чоуйтє съ мною (1556-1561 *ПЄ* 112-112 зв.); В ѡко м҃гнє(н)ю мѧ́ прова́ди(т) вѣкъ мо́й к҃ ста́рости, анѣсѧ розба́чити могоу́ в то́й ма́лости (Острог, 1607 *Лѣк.* 2); А ижъ ся того дня к вєчєрови склонило, тєды мъ тую справу до дня завтрєшнєго... во(з)ному мєнованому ѡ(д)волати росказалъ (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 241); южъ ва́шъ живо́т҃ зближа́єтсѧ къ за́ходꙋ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939).

4. *(виражає відношення мети)* на (що), для (чого): Волна ѡна то ѡтдати, продати, замєнити, къ своєму вжиточному... ѡбєрнути (Вільна, 1503 *AS* I, 125); Волєн Єго Милост тоє имєнє... людми ѡбсадити и къ своємꙋ липшомꙋ ѡбєрнꙋти (Володимир, 1521 *AS* III, 211); маєть кнѧз Фєдор... тоє имєньє дєдичноє... вєчнє дєржати и вживати и къ своимъ добровольнымъ вжиткомъ ѡбєрнꙋти (Краків, 1539 *AS* IV, 186); ми(с)ка ста(н)кови(ча) на кгру(н)тє имє(н)я во(и)ниго(в)ского по(и)мано абы ко (в)чинє(н)ю справє(д)ливости до за(м)ку... єха(л) (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 20 зв.); ми(с) волє(н) своє продати или даровати, или ко своємꙋ пожи(т)кови бо(л)шє(мꙋ) ѡдръжати (Львів, 1594 *Юр.* 15 зв.); тоє тєбѣ дрꙋкова́ти росказалъ // и мє́жи лю́ди поусти́ти ко читанїю (к. XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.*

123 зв.-124); въ пасекахъ пчелу плодити и присади садити, яко то ко найлучшему пожитку своему догажати и розширати (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16); склонилемся къ написаню тоей книги (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 318); З чотирохъ матерій, то значится… дш҃и котории приходятъ ѡ(т) бг҃а всемогꙋщаго ко ѡживлєню тѣла дитин(н)аго (серед. XVII ст. *Луц.* 540).

5. *(виражає означальні відношення) (вказує на призначення предмета)* до, для (чого): до Гродна на роботу къ вапну не ходити (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); Красна си (!), милая моя, сладка и витяжна, яко Иерусалимъ, грозна, яко спица къ бою сряженая! (поч. XVI ст. *Песн. п.* 54); Колодєзѧ в замъкꙋ ни при горо(д)кꙋ ани пота(и)ника к водє нєтъ (1552 *ОЛЗ* 161); Таковый бо вам и ключ ко отверзению царства небесного // Христос оставил (1598 *Виш. Кн.* 123-124); кто має(т) оуши ко слꙋханю нєхай слꙋхає(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 203 зв.); єлика сре́да коле́сная къ всємꙋ окрꙋжїю (1627 *ЛБ* 98).

6. *(виражає модальні відношення) (вказує на суб'єктивну оцінку висловлюваного)* до (чого): Ино мы нє хотѧчи къ болшим трꙋдностѧм приходити, сами по доброи воли своєй… копцы закопали (Ковель, 1540 *AS* IV, 237); Єв(г)листа пишє,… якь фалꙿшивыи пр(о)ркы ганить. и къ зломоу прировноваєть ихь соромоу (1556-1561 *ПЄ* 38 зв.); А лвовъскій и премыслскій сами будучи з нами в той же справѣ… и к воли воєводы… запрѣлися того всего (Львів, 1605-1606 *Перест.* 42); Про́то жъ, мо́вѧтъ ст҃ый, кгды злы́й по́мыслъ прихо́ди(т), або приво́дить тѧ къ крѣхꙋ (!) пєрєкрєсти лице́ своє (Київ, бл. 1619 *О обр.* 67); А по се́мъ оузрѧтъ ѡ́ноє на́йвышєє добро: Агг҃лѡмъ въж(д)єлѣнноє и пожада́нноє; Бг҃а тво́рца своєго лицємъ къ лицꙋ въ єгѡ́ иснѡсти и вєли́чє(с)твѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 161 зв.).

Див. ще **ИКЪ, КУ.**

КЪГВУЛИ *див.* **КВОЛИ.**

КЪДЫ *див.* **ҐДЫ.**

КЪКОША *див.* **КОКОША.**

КЪКОШЬ *див.* **КОКОШЪ.**

КЪЛИ *див.* **КОЛИ**[2]**.**

КЪМЕТЬ *див.* **КМЕТЬ.**

КЪНИГА *див.* **КНИГА.**

КЪРАБЛ *див.* **КОРАБЛЬ.**

КЪРВАВНИКЪ *ч.* Кровавник. ◊ **кървавникъ водный** — *(назва трав'янистої рослини)* кровавник: barba louis, кървавникъ во(д)ный зєлиє (1642 *ЛС* 100).

КЪТОРЇЙ *див.* **КОТОРЫЙ.**

КЪШТАЛТЪ *див.* **КШТАЛТЪ.**

КЫЙ *див.* **КИЙ.**

КЫНУТИСЯ *див.* **КИНУТИСЯ.**

КЫРНИЦЯ *див.* **КРИНИЦА.**

КЫТЪ *див.* **КИТЪ.**

КЫЯНЪ *див.* **КИЯНЪ.**

КЬВИСТИ *див.* **ЦВѢСТИ.**

КЬРИНЪ *див.* **КРИНЪ.**

КѢЛИЯ *див.* **КЕЛИЯ.**

КѢНОВАТИ *дієсл. недок.* (кому і без додатка) терпіти, мучитися: Также и усѣмъ хрестіянумъ найперво притерпѣти и кѣновати много, та такъ увыйти у царство Божіе (XVI ст. *НЄ* 39); Такъ лишивъ Христосъ кѣновати апостолы межи волнами усю нучъ у мори (Там же, 116).

КѢНЧЪ, КѢНЪЧЪ *ч.* (*мад.* kincs) майно, маєток: Кѣнчъ ихъ наповнивъ, выткладуючи изъ одного у другый (XVI ст. *НЄ* 66); спрятовати кѣнъчъ албо маргу (Там же, 92).

КѢНЪ, КѢНЬ *ч.* (*мад.* kin) мука, терпіння: Научайте ся, хрестяне, що естъ хресть… соромъ, кѣнь, изогнаніе,… и уся-

кое злое (XVI ст. *НЄ* 32); Великая слабусть и недужусть естъ выдъ Христа сесе,... што бы насъ очистилъ симъ томлѣнюмъ, и жадустю, и другымъ кѣномъ многымъ выдъ грѣхувъ нашихъ (Там же, 63); пришовъ есь мучити насъ, чомъ была имъ мука и кѣнь (Там же, 102).

КѢНЪЧЪ *див.* **КѢНЧЪ.**

КѢНЬ *див.* **КѢНЪ.**

КѢПЪ *ч.* (*мад.* kép) **1.** Форма, вигляд: на сюи земли якъ // чинитъ Бг҃ъ плудъ усякого фелю, у усякумъ кѣпѣ и усякую красоту цвѣту пульского (XVI ст. *НЄ* 177-178); У сюмъ евангеліи естъ написано, якъ пушовъ Христосъ..., ико Іоанови крестити ся, и коли ся крестивъ, якъ пришовъ духъ святый у кѣпу голубиннумъ, и отецъ святый якъ мовивъ за сына своего (Там же, 202).

2. Спосіб: Дѣля того берѣтъ собѣ на розумъ гораздъ, котрымъ кѣпомъ годитъ ся хрестіанинови постити (XVI ст. *НЄ* 13); Чомъ сесь пустъ и давно постили святыи трома кѣпы (Там же, 25); Нагай держитъ чл҃вѣкъ покаяніе у тумъ кѣпу, якъ лишилъ Христосъ туй жонѣ (Там же, 65).

КЮБЛИКЪ *ч. (металева дужка, забита у двері, кришку і т. ін. для навішування замка)* скобель: Далє(м) за кюблики, за та(ч)ки, и за рєтя(з), г҃і гро(ш) (Львів, 1607-1645 *РДВ* 32 зв.).

КЮЛЯ *див.* **КОЛЄ.**

КЮФАРЪ *ч.* Безбожник: завола́ли всѣ єдноста́йнє, кюфаръ, кюфа́ръ, то є(ст) нєзбо́жники, нєзбо́жники (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 29).

Л 1. Дванадцята літера алфавіту на означення приголосного звука “л”.

2. Має числове значення л҃ — 30, а також значення порядкового числівника “тридцятий”: а было дороги .л҃. вєрстъ (1489 *Чет.* 106); за тѹю ко(р)чмѹ ставили такъжє л҃ конє(и) кѹ слѹжбє г(с)дръско(и) (1552 *ООвр. З.* 103 зв.); хто л҃ лѣ(т) мѣлъ, то(т) тє(ж) л҃ ча́шъ вы́пилъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 239 зв.); сы(н) старшѣи заплати(л) до(л)гѹ …пашкови зл(т) л҃ (Одрехова, 1607 *ЦДІАЛ* 37, 16, 11); На́писъ на хороугви вѣчной па́мяти андрє́а жєлиборъского, о(т)ца того(ж) Цно́го Григорїа, в˒ то(м) жє хра́мє с˒ ни́мъ положо́ного, Ноє(м)врїа, въ л҃ днь҃ (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 1); Взложи́лъ црь҃ ассірі́йскїи на єзєкї́ѧ црѧ҃ іюдєйскаго и҃і тала́нтовъ срєбра и л҃ тала́нто(в) зо́лота (серед. XVII ст. *Хрон.* 343 зв.).

ЛАБА *ж.* лапа, *діал.* лаба. Особова вл. н., *ч.*: тоє та́къ мови(л) попъ Ла́ба прє(д) пано(м) Ярошє(м) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 2).

Див. ще **ЛАПА.**

ЛАБРУСКА *ж.* (*лат.* labruska, *стп.* labruska) ягода дикого винограду: на́шо(л) та(м) ко́зе(л) ѧго́ды зовоу(т) лабрѹска. ї ядлъ и(х) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 7).

ЛАВА[1] *ж.* **1.** *(дошка на стояках або прикріплена до стіни, на яку сідають чи кладуть що-небудь)* лава, лавка: сщ҃є́нници видѧчи жє злє. єдны ри́зы з˒ сєбє. гдє хто влѹча. а и́ныи з ризами оу шпита(л) под лавы (1509-1633 *Остр. л.* 131 зв.); двє(ри) сто(л) лавы и и(н)шиє рєчи в дому поруба(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 26); Якѡ ся зы(и)дѹтъ до братства, має(т) дрѹгъ дрѹга в почтивости мѣти, нє примовляти собѣ в лавѣ сѣдячи (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 5); кг(д)ы которомѹ жи́дови, ѡ҃(ц) а(л)бо мт҃и ѹмрє(т), нє бѹдє(т) сидѣ(л) ни на єдино(и) ла́вѣ ани исти на столѣ, є(д)но на зємли за цѣлый, м(с)цъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 95); Плєбанию зас вничечъ а внивечъ оберънули, так же и лавы одное не зоставили — все розобрали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 418); **под лавою** — у зневазі, у забутті: Хвала Богу, покъ перъшые его судзи отъ негожъ самого вже под лавою (Вільна, 1599 *Ант.* 831); Теперъ южъ той привѣлей под лавою, въ зневазѣ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 714); **подъ лаву вкидати** *див.* **ВКИДАТИ; пойти под лаву** *див.* **ПОЙТИ.**

Див. ще **ЛАВКА.**

2. Дерев’яний брус під днищем судна: ѡказыва(л) тє(ж) мнє возному то(т) ѡлє(х)но на бє(н)дюзє дєрєво жє в комѧзє ѹбодованоє двє лавы и два полубо(р)тки (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 71).

3. *(будівельний матеріал)* брус: Я дєрєво всє… тоє(ст) ла(в) соро(к) сємъ, на то(м) бєрєгу у Ву(сти)лозє, звєзши, зложи(л) (Володимир, 1575 *ТУ* 160); за двѣ лави да(л) по(в)шо(с)та гроша да(л) ямъ за двѣ кро(к)ви три гро(ш) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 8 зв.).

4. Межа, насип, межовий насип: панъ пєтръ сємашъко… // …вєли кȣ врочыщамъ лавамъ, ѡ(т) лавъ кȣ дворȣ сє(н)кгушъковȣ (1546 *ОГ* 43 зв.-44); а тою дорогою… управо черезъ гору ку Шостакову едучи, до лавы, што кгрунты Макотертские и Шостаковские одъ Пересопницкого кгрунту делитъ (Клевань, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 475); знаковъ мєджы, въкол почавши понижє млина одъ броду просто въ гору къ полночи // выйдє на брєгъ понадъ цминтиръ (!) …по саму лаву цєрковну (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 225-226).

ЛАВА[2] *ж.* Військовий підрозділ: архитрїкли(н), ма(р)шало(к), нача́лни(к) трєм въсклоне́ниѧмъ, си́рѣч лава(м) (1596 *ЛЗ* 24).

ЛАВА[3] *ж.* *(міський або сільський уряд)* лава: Передо… бурмистрами и присежными, зуполною лавою, ставши очевисто Федоръ Хорошій и с па(си)нком своим… сознал доброволне (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 24); Передо мною Яковомъ Терешковичомъ …и при мне будучих бурмистровъ одностайне лави зуполной ставши очевисто Игнат Сидоренко… признал в тые слова (Там же, 16).

ЛАВЕНДУЛА *ж.* (*лат.* lavandula vera, *стп.* lawendula) лаванда: лавєндоула по латы(н)ски… цвѣ(т) жє тоє травы… дх҃омъ єсть вєлми бл҃говонєнъ (XVI ст. *Травн.* 269 зв.).

ЛАВИЦА *ж.* (*стп.* ławica) те саме, що **лава**[3]: Кгды(ж)… єму нє хощєно придати возно(г)[о] з уряду, взявши… з лавицы мєста києвского з ратуши мєща(н) присяглы(х) с писарє(м) которыє то прися(ж)ници, ѡглєдавши и списавши раны и… побитє, та(к) жє и шкоды, которыє ся стали (Житомир, 1584 *АЖМУ* 118); а потомъ… згромадивши бурмистровъ, радецъ и лавниковъ лавицы русское въ мѣстѣ Виленскомъ людей розного набоженства, передъ ними протестовалсе и скаргу прекладалъ (Володимир, 1608 *АСД* VI, 116); На вряде кгродскомъ… станувши очевисто… Иванъ Книшъ бурмистръ, а Григорей Андреевичъ,… присяжный… именемъ всее лавицы и посполства места Козлина… осведчали се противко… пану Росновъскому (Луцьк, 1617 *АрхЮЗР* 6/I, 383); **лавица панская** — те саме, що **лавица сенаторская**: Вемъ, же одному зъ владыкъ можете тымъ не укоряти: бо былъ сенаторомъ зацънымъ, и седелъ часъ // не малый въ лавицы панской (Вільна, 1599 *Ант.* 686-687); **лавица сенаторская** — сенат: Бо-мъ седелъ въ раде панской часъ немалый… не на подлейшомъ местцу, але мало не въ посродку всее лавицы сенаторское (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1114).

ЛАВКА, ЛАВЪКА *ж.* **1.** Лавка, ослін: сто(л) липовы(и) з ногами ла(в)ка пєрєдь столомъ (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III, 2); а слугъ… поспихали прочъ зъ лавокъ (1591 *АрхЮЗР* 1/I, 287); в немъ [костеле] порубано Круцификъ, столы лавъки (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 157).

2. *(дошка або колода, покладена через річку)* кладка: они… тѣло забитого боярина пана Малинского… в реку Стыр под лавки утопили (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI,

183); А жидо́вє… коли ишли чєрє(з) по́токь к мѣстꙋ. Са́ми ишли по ла́вка(х), по мо́сто(х), а х͠а пх͠али в бо́лото (XVI ст. *УЄ* № 29519, 243 зв.); *Образно*: кто заживаѐ(т) на зє(м)ли свѣ(ц)кои сла́вы нѣґды нє достꙋпи(т) нб(с)нои хва́лы. Бо свѣ(ц)каѧ сла(в)ка. яко прє(з) пе́кло на́ꙋчаѧ ла́вка (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 31 зв.).

Див. ще **ЛАВА[1].**

ЛАВНИКЪ *ч.* (*стп.* ławnik) *(урядовець, що засідає у міській чи сільській лаві)* лавник: Войтъ, бурмистры… лавнице и присеж. мѣста… кіевского… списавши тую копею зъ листу господарьского, дали есмо мѣщанину (Вільна, 1545 *АЮЗР* І, 300); Голо(в)щины и наваѧ(з)ки тивоно(м)… ста(р)цо(м) ла(в)никомъ сєльскимъ (1566 *ВЛС* 94); На то(м) то(т) ма(н)да(т)… положи(л) абы сє бꙋ(р)мистръ ра(и)цє лавники присяжныє ѡ(т) положє(н)я того ма(н)да(т)ꙋ за нєдє(л) шєсть становили ꙋ дворꙋ єго к(р) м(лс)ти (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 31); Пано(м) Бꙋрмистро(м), ра(д)цо(м), войто(м) и ла́внико(м) (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); Нєдба́єтъ на бурмистрѣ, и на ихъ ла́вники, Пи́саромъ и надпи́ско(м) поламꙋєтъ ши́ки (Київ, 1622 *Сак. В.* 50); ксендзъ… Прошицкий… напротивко… бурмистромъ, лавникомъ… и всему поспулъству места его королевское милости Ковля, светъчилсе и протестовал (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 418).

ЛАВНИЧИЙ, ЛАВЪНИЧИЙ *прикм.* **1.** *(який стосується лавника)* лавницький: съ которыхъ [книгъ] и сесъ выписъ подъ печатю лавъничою естъ выданъ (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 510).

2. *(який стосується лави)* лавний: я для то(го) тую книгу… затрима(л)… абы тая книга… до ро(с)правы правноє на врядє во(и)то(в)ско(м) и лавничо(м)… затримана была (Володимир, 1638 *ТУ* 308).

Див. ще **ЛАВНЫЙ.**

ЛАВНЫЙ *прикм. (який стосується лави)* лавний. ◇ **лавное право** *див.* **ПРАВО; судъ лавный** *див.* **СУДЪ.**

ЛАВОЧКА *ж.* Лавочка, ослінчик: Бо ґды стоѧчи ан'тифо́ны три ѡ(т)спѣва́ю(т); пото(м) на зє(м)ли або ни(з)ки(х) ла́вочка(х) сєдѧчи… є(д)но́го спѣва́ючого слꙋхаю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 30 зв.).

ЛАВРА *ж.* (*цсл.* лавра, *сгр.* λαῦ-ρα) *(назва найвпливовіших чоловічих монастирів, підпорядкованих безпосередньо вищій церковній владі)* лавра: В лѣ(т) з͠ м͠с инди(кт) положєнъ бы(ст) сии ап͠(с)ль тє(т)рь повєлнє(м) (!) и заплатою раба бо(ж)ѧ Дани(л)ѧ… въ ѡбитєли вєликиѧ лавры (Дермань, 1538 *Перетц* 108);

у складі вл. н.: **Великая Лавра Кієвопечарская**: Матѳе́й Глава́ є͠, зача́ло а͠і… Дрꙋковано в Ст͠о́и Вєли́кои Ла́врѣ Кієвопєча́рскои (Київ, 1618 *Вѣзер.* 14); **великая Лавра Печерская Кїєвская**: И на(ш) Іѡ́сифє блг(д)тїю Б͠жїєю, зоста́вши въ с͠: вєли́кой и Чꙋдотво(р)ной Ла́врѣ Пєче́рской Кїєвской, намъ ѡ(т)цємъ… ѡтвира́єшъ… Типогра́фїю (Київ, 1648 *МІКСВ* 347).

ЛАВЪКА *див.* **ЛАВКА.**

ЛАВЪНИЧИЙ *див.* **ЛАВНИЧИЙ.**

ЛАГАРЬ *ч.* (*лат.* lagar) вид поетичного вірша: lagari, лагари, стихи поєтицкиє (1642 *ЛС* 249).

ЛАГВИЦА *ж.* (*стп.* łagiew, łagwica, *свн.* lā-gen, *лат.* lagōna, lagēna, *гр.* λάγυνος) бурдюк: lagena, laguncula, мѣхъ, чванъ, ла(г)вица (1642 *ЛС* 249); тыє кото́рыє ме́шкали в꙽ гавло́нѣ… набра́ли собѣ ста́рыи мѣхи на ослы взложи́вши, и лагвицы

скꙋра́ны ви́нныи подєрты и посши́ваны (серед. XVII ст. *Хрон.* 166).

ЛАГОДА *ж.* Злагода, лагода: ино видѣвшє их доброю волєю изманоу и лагодоу мєждо ними такождєрє єсми дали... оуси тоти вышєрєчєнніи // сєловє (Бирлад, 1555 *DBB* I, 55-56); ино ми видѣвши доброволною их токмалꙋ и лагодꙋ и раздѣлєніє що они раздѣлили промєжи собою, а ми такождєрє и ѡт нас єсми дали... тоє вьсє вишєписанноє (Хуші, 1560 *DBB* I, 66).

ЛАГОДИТИ *дієсл. недок.* (кого) *(усувати непорозуміння)* лагодити: Присмотрѣтєсѧ шалє(н)ствꙋ, за́йзрости, и хи́трости ты́хˢ облꙋдникѡ(в): нє пыта́ютъ, абы имъ повѣдили, што мо́вилˢ Х҃с, а́лє за́разъ ла́годѧтˢ и́хъ: и боѧчи́сѧ жєбы зˢго́ла за Хо҃мъ нє оуда́ли сѧ ла́ска́вє зˢ ни́ми постꙋпꙋютъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 331).

ЛАГОДНЕ, ЛАГОДНѢ *присл.* (*стп.* łagodnie) лагідно, спокійно, ласкаво: ѡто и тєпє(р) архиєрєй наивышˢшій встає(т) ра́но, и ѡго́нь ла́ски своєй ст҃ой запала́єтъ, жєбы самарита́нкꙋ знашо(л)... сп҃(с)нїє єй наготовалъ и лагоднє мо́вилъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 182 зв.); алєкса(н)дръ шо(л) до нєго, ꙋздꙋ вˢложи(л)... лаго́днѣ ла́ска́лъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 70 зв.); Которыхъ детокъ плачъ великий... законъницы с церкви выходячи услышавъши... тых панов студентовъ збыткуючихъ застали и с того лагодне упоминали и строфовали (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 594); Ле́чъ сєй ро(з)сла́блєный нє та́къ, алє допꙋска́єтъ сєбє прє(з) ры́нокъ нєсти, и всѣ иншїи тѧ́жкости и при́крости... ла́годнє зно́ситъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 107); Іѡсифъ... И тѣшилъ ихъ и ла́годнє и ласка́вє до ни́хъ мо́вилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 77 зв.).

Див. ще **ЛАГОДНО.**

ЛАГОДНЕНКО *присл.* Лагідненько: нє постоу́поує(т) з нєю строґо... алє лагодне́нко ро(з)мовла́єтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 184).

ЛАГОДНИЙ *див.* **ЛАГОДНЫЙ.**

ЛАГОДНО *присл.* Те саме, що **лагодне**: Бг҃ꙋ // дѧ́кꙋймо за ты(х), кото́рыѣ сѧ навєртаю(т) до нє́го... и длѧ то́го ла́годнѡ и ла́скавє на нє́го Бг҃ъ призира́єтˢ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 38).

ЛАГОДНОСТЬ *ж.* Лагідність, спокій, ласка: А лагодностію и прыемностію своею... и мудрою а снадною мовою своею тыхъ, которые отъ правдивое дороги отступили, упомнели (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 135); А для того жъ и терпимо его кротко, зъ лагодностю духовною приводячи его до полѣпшеня, хоронячи его и самыхъ себе, абыхъ мы ся не звели (Єгипет, 1602 *Діал.* 53); Вѣдає(м)... пе́внє жє фоу́рїи и срокго(ст) з гнѣво(м) вˢ ахєро(н)тѣ пєкє(л)но(м) живоу(т), ла(с)каво(ст) за(с) и кро(т)ко(ст), ла́годность в нб҃(с)ныхъ пала́цахъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 244 зв.); Сладостра́стїє: Ро́скошˢ, охоло́да, ра́дость, потѣха вєсѣ(л)є,... пєщота́, мѧ́ккость, ла́годность, похлѣбнаѧ а ми́лаѧ мова (1627 *ЛБ* 166); єсли хо́чємъ позыска́ти ра́дость онꙋю нєвыповѣди́моую, ґды рєчє́тъ цр҃ъ цр(с)твꙋющихъ, бꙋдꙋчимъ по прави́ци єго зˢ ла́годностю... В тои часъ ѡдѣдичимо оныє добра (Львів, 1642 *Час. Слово* 270 зв.).

ЛАГОДНЫЙ, ЛАГОДНИЙ *прикм.* Лагідний, спокійний, ласкавий: та(к) намъ повѣдѣлъ лаго(д)ными словы згодѣтєся сами (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162); такь поча(л) и(х) наоу́чати ла́го(д)ними сло́вы (XVI ст. *УЄ* № 29519, 241); кгдым их лагодными словы упоминал, абы пахолкови моему дали покой, теди они... заступивши мне до-

рогу… мене человека спокойного… зранили (Володимир, 1607 *АрхЮЗР* 1/VI, 371); Любо́въ до́лго тєрпи́тъ, єстѕ ла́годна, любо́вѕ нє зави́дꙋєтѕ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 558); нє має(т) зѕ сєбє́, пока́зовати стра́хꙋ, альбо задиве́нья… напры́кладъ: мо́рѕщачи тваръ …алє ра́чєй тва(р)ю вєсо́лою, словы ла́годными… та́къ єго подви(г)нꙋти кꙋ наде́и жєбы за́ра(з) в ни(м) ѡбри́ди(л) грѣхъ (Львів, 1645 *О тайн.* 90).

ЛАГОДНѢ *див.* **ЛАГОДНЕ.**

ЛАДАНОВЫЙ *прикм.* Ладановий, ладанний: а(р)тємъ нєстєровичъ… мє(л)… // …милєчу ладанового камєнє(и) л҃ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 37 зв.-38).

ЛАДАНЪ *ч.* (*гр.* λάδανον) ладан: от каменя ладану грошей десят (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 560); Чꙋжозе́мъскіє мꙋдрьцы Х҃а привита́ли, зла́то ла́данъ и ми́рꙋ я́ко па́нꙋ дали (Острог, 1581 *Римша Хрон.* 33); Фє(д)ко… кобрынєцъ мє(л) това(р) сво(и)… ножовъ сви(д)ницъки(х) ладанꙋ купо(р)ва(с)у зє(р)калъ всєго того по(т)росє (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 19); в кождую пятницу были повинни выймовати по тры золотых полскихъ, то ест: на проскуры, вино, ладанъ и свечы грошей двадцат (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 746).

ЛАДААКИЙ *див.* **ЛЕДАЯКИЙ.**

ЛАДИЙЦА *ж.* Барка, фелюга, човен: lemb(u)ncul(us), лади(й)ца (1642 *ЛС* 252).

ЛАДИЯ *ж.* (*цсл.* ладия) невеликий річковий човен: phazel(us), ладия, дуба(с) (1642 *ЛС* 314); trabica nauis, комяга, ладия (Там же, 400).

Див. ще **ЛАДЬЯ, ЛОДИЯ, ЛОДЬ, ЛОДЬЯ, ЛОДЯ.**

ЛАДНЫЙ *прикм.* Ладний, гарний. *У ролі ім.* Особова вл. н.: Педо(р) ла(д)ны(и) (1649 *РЗВ* 176).

ЛАДОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* ładować, *свн.* laden) вантажити. ◇ **чрево ладовати** — об'їдатися, обжиратися: они чрево не так же ли ладовали, яко ж и вы, але хлопы христовы, алчющие правды, лѣпшие от них были и нынѣ суть (1598 *Виш. Кн.* 105).

ЛАДОВНИЦА, ЛАДОВНИЦЯ, ЛАДОВЪНИЦА *ж.* (*стп.* ładownica) ладівниця: за ладовницю гро(ш) и҃і (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 6); ладовница, коштовала чотыри золотых (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9); Панъ Юрє(и) Макаровичъ… // заграбилъ …Га(и)дꙋ(ц)ки(х) ладовни(ц) чотыри (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4050, 27 зв.); Тамъже одняли протестуючому… шаблю, которая коштовала золотых десят; ладовъница — золотых чотыри (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 229).

Див. ще **ЛАДУНКА.**

ЛАДОВНИЧКА, ЛАДОВЪНИЧКА *ж.* Ладівничка: взял:… ладовъничку акъсамитъную за золотых деветъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308); при… забитю нєбо(з)чика… взято и ладо(в)ни(ч)ку (Житомир, 1650 *ДМВН* 201).

ЛАДОВЪНИЦА *див.* **ЛАДОВНИЦА.**

ЛАДОВЪНИЧКА *див.* **ЛАДОВНИЧКА.**

ЛАДУНКА, ЛЯДУНКА *ж.* Те саме, що **ладовница**: та(м) жє на то(т) ча(с) взялъ:… порохо(в)ни(ц) чотыри з ладꙋ(н)ками дво(и)ми и порохо(м) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23 зв.); далемъ… лядунки чирвоною скурою обшитые (Володимир, 1599 *АрхЮЗР* 6/I, 273); по(б)рали… лядунки ѡ(к)сами(т)ные (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 6); пограбили… у Александра Рытеровского …гамалию, зъ ладунъками (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 357).

ЛАДУНОКЪ, ЛЯДУНОКЪ *ч.* (*стп.* ładunek, *свн.* Ladung) *(пучок паперу для за-*

бивання набою у ручну вогнепальну зброю) пиж: на томъ местъцу,... накидано старыхъ плохихъ // пороховъницъ, лядунъковъ (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 317-318); што колвекъ папиров было, теды на ладунки поризали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 236); повкъ козаков... скрутения и инъные справы и розъные мунииенъта, одны пошарпалъ, другие в болото... повкидал, а остатокъ выузданое гултайство на ладунъки розобрало (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 128); у Яна Слоневского, бурмистра, скрынку, зъ справами месткую полупали, права местские на ладунки побрали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 569).

ЛАДЪ *ч.* Лад. ◇ **безъ ладу** — безладно, без порядку: зобрали и(х) на мѣ(ст)цє которое є(ст) рєчє(но) по жидо(в)ски(и) а(р)магєдо(н) (то є(ст) много мовачїи а бє(з) ладу я(к) жабы) (написано на полях. — *Прим. ред.*) (XVI ст. *КАЗ* 641).

ЛАДЬЯ *ж.* (*цсл.* ладь) те саме, що **лодья**: андрѣи... ѡстави(л) ладью и мрѣжю пошо(л) ко хсоу (1489 *Чет.* 224 зв.).

Див. ще **ЛАДИЯ, ЛОДИЯ, ЛОДЬ, ЛОДЬЯ, ЛОДЯ.**

ЛАЗАРЪ *ч.* (*стп.* lazur, *свн.* lāsūr(e)) *(фарба яскраво-синього кольору)* лазур: от фунъту лазару и лекчу от фунта одного грош оден (Вільна, 1568 *ПККДА* II, дод. 560).

ЛАЗБЕНЪ *ч.* (*стп.* łaźbień) посудина з накривкою з лика чи лубу для меду: бо(р)тнико(м) во(л)но на лєзиво лы(к) або лȣбъя на лазбє(н) и на и(н)шиє по(т)рєбы што на потрєбы и(х) бо(р)тни(ц)киє прислȣша (!) што можє(т) быти на собє знє(с)ти а нє возо(м) // вывє(з)ти (1566 *ВЛС* 86-86 зв.).

ЛАЗЕБНЫЙ *прикм.* **1.** Медичний: Ячáйцє: Бáнка лазéбнаѧ (1627 *ЛБ* 161).

2. *У ролі ім.* Те саме, що **лазебникъ**. Особова вл. н.: Євъхимъ Лазєбный (1649 *РЗВ* 332 зв.).

ЛАЗЕБНИКЪ, ЛАЗЕБНЫКЪ *ч.* (*стп.* łaziebnik) лазник. Особова вл. н.: Сємєнъ Лазєбныкъ (1649 *РЗВ* 143); панъ Самуель... протывъко... Данилови Лазебникови... подъчасъ козачызъны заровъно с козаками кграсъсуючымъ... // именами и назвисками декляровати оферовалъсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 424-425).

ЛАЗИТИ *дієсл. недок.* Лазити: talipedo, as, лажу, волочу ногу (1642 *ЛС* 393); лáжȣ Repo (1645 *Уж.* 50 зв.);

повзати, плазувати: Низуплѣжнѡ: Смѣрéннѣ, и малоглáснѣ, пи́ско(м) ȣнижéннє по землй лáзачи (1627 *ЛБ* 77).

ЛАЗНА *див.* **ЛАЗНЯ[1].**

ЛАЗНЯ[1], ЛАЗНѦ, ЛАЗНА, ЛЯЗНЯ *ж.* **1.** *(спеціальне приміщення чи будинок, у якому миються)* лазня: старостє Лȣцкомȣ и єго потомком... дали єсмо войтовство Лȣцкоє, зо всими доходы, к войтовствȣ прислȣхаючими, то єст три домы войтовских, двѣ лазни (Берестя, 1544 *AS* IV, 401); вєтъха кȣхъна ла(з)нѧ (1552 *ОКЗ* 33); лазня з сєнъми драницами покрыта (Чорногород, 1578 *ПВКРДА* III, 50); Подле бровару лазня зъ чорною печю (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 370); зъ двора, вышодши ку ставу, лазня белая (Веледники, 1595 *АрхЮЗР* 6/I, 246); видели... же невест и мужчизнъ о десет душъ, которые в место бегли и в тую лазню-хату упали огнем, соломою оболокши, попалено (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* IV-3, 152); лазнѧ Balneum (1645 *Уж.* 27).

2. *(миття у лазні)* лазня: ба(р)тошєви на ла(з)ну гро(ш) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1040, 4); На ла(з)ню и на піво всѣ(м) гро(ш) 4

1/2 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 3 зв.); *У порівн.*: Тако(ж) и кр҇щéнїє яко ла(з)нѧ нѣякаѧ ѡмывáєтъ на(с) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29519, 440 зв.).

3. *(вода для купання)* купіль: а когда нє моглъ єси вшєтєчной своєй жа(ж)дѣ догодити, то чини(лъ) єси сєбѣ... то бȣди(н)ками ѡбытими, то квѣтками па(х)нȣчими, ля(з)нями, ба(лъ)самами, мȣзикою... и иными играми, до нєчистоти способними (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272).

4. Посудина з водою, в яку опускали дитину при церковному обряді хрещення: Банѧ: кр҇щéнїє, ванна, лáзнѧ, щы́лнѧ (1627 *ЛБ* 5).

ЛАЗНЯ[2] *ж.* Те саме, що **лазокъ**: Хто має(т) бо(р)ти... а(л)бо сєножати а(л)бо при сєножатєхъ лазни в чиє(и) пȣщи, тогды к озєру єха(ти) з нєводо(м) во(л)но (1566 *ВЛС* 86).

Див. ще **ЛАЗЪ.**

ЛАЗНѦ *див.* **ЛАЗНЯ**[1].

ЛАЗОКЪ *ч.* Викорчувана ділянка землі, призначена під пасовище або під поле: Поля Пєтє(н)кова... продала лазокъ тот на Нєтєчи гафичувъ минѣ попови Николѣ за золотыи (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 223).

Див. ще **ЛАЗНЯ**[2]**, ЛАЗЪ.**

ЛАЗОРОВЫЙ *див.* **ЛАЗУРОВЫЙ.**

ЛАЗУКА *ч.* (*стп.* łazuka, łazęka) лазутчик, розвідник: потомь по(д)стєрѣгаючи єго послали за нимь лазоукы. которыи оуказовали быти сєбє справєдливыми. абы єго в҄ словѣ пристєрєчи могли (1556-1561 *ПЄ* 310 зв.).

ЛАЗУРОВЫ *див.* **ЛАЗУРОВЫЙ.**

ЛАЗУРОВЫЙ, ЛАЗОРОВЫЙ, ЛАЗУРОВЫ, ЛЯЗУРОВЫЙ, ЛЯЗУРЕВЫЙ *прикм.* Лазуровий, лазурний, блакитний: побрати казалъ... невистих суконь дви лунских з оксамитомъ, одна чирвоная, а другая лазоровая (Кременець, 1593 *АрхЮЗР* 1/VI, 97); побрали... ферезыю фалендышовую лязуровую... ферезыйку лязуревую фаленъдышовую, зъ белыми петлицами (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 429); Панъ Юрє(и) Макаровичъ заграбилъ... // ...поясовъ єдвабны(х) два ѡдинъ лязȣровы(и) други(и) чиръвоны(и) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 26); взято... жȣпанъ лазȣровы(и) Аксамитъны(и) з кгȣзиками (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 105); фєлѡ(н) га(м)лѣту лазȣрового тє(м)ного (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 54 зв.); у Гри(ц)ка я(т)чє(н)ка: клячу рыжую... жупа(н) лазуровы лу(н)ски(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 206).

ЛАЗУЦТВО *с.* Тиняння, блукання: Скитáнїє: Блȣка(н)є, лазȣцтво, тȣлáньє (1627 *ЛБ* 114).

ЛАЗЪ *ч.* **1.** Те саме, що **лазокъ**: А далъ Єго Милость... тоє имєнє... со всими зємлѧми пашными и бортными... и гайми и паствами, з лазами и з хворосты (Краків, 1519 *AS* III, 191); На другомъ поли 7 нивокъ: другая пу(д) хащою, оуская приголова и лазъ вєликыи мєжи Яругами шашовыи оу багнѣ (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222); Гафичъ Іва(н) мѣня(л)ся лазомъ и(з) попы колни(ц)кими, Да(в) Гафичъ ла(з) попумъ у Багнѣ, попы єму дали на Нєтєчи (Там же, 223); Ланы: Рѣзни, волóки, лазы́ (1627 *ЛБ* 57).

2. У складі мікротопонімічної назви. **ольховый лазъ**: Того жъ дня... по(т)кали... насъ люди вєликого кня(з)ства... и насъ вєли... болото(м) до ѡльхова лаза (1546 *ОГ* 44 зв.).

Див. ще **ЛАЗНЯ**[2].

ЛАИКЪ, ЛАІКЪ, ЛАЇКЪ *ч.* (*стп.* laik, *слат.* laicus, *гр.* λαικος) **1.** *(особа, що не належить до духовного сану)* мирянин: Кни́-

ги ты(ж) Литδргіи с(т) ма́ю(т), в҆ сєбѣ́ я́снє вы́ражєно, абы тѣло и кровъ Сщ҃е́нницы роздава́ли лаї̈кω(м) (Київ, 1619 *Аз. В.* 219); А кото́рыи ва́жа(т)сѧ и́нδю вѣрδ напи́совати... ты́и єсли бы Єп҃(с)пи бы́ли... нєха́й тра́тѧ(т)... Єп҃(с)пство... а єсли про́стыи ла́иковє, нєха́й бδдδ(т) вы́клаты (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 218); Єсли лаикъ и кото́рыи кол҆ве́къ вѣр҆ны(и) моли́тисѧ нє може́тъ, ажъ занєха́вьши спра́въ мал҆жен҆скихъ, Іерєю кото́рый маєтъ завсєгды за лю́дъ Бж҃їй ωферова́ти зав҆сєгды моли́тисѧ потрєба (Львів, 1645 *О тайн.* 168).

2. Послушник: мѣли то въ звычаю цесареве всходніи... же, не ркучи епископскихъ або іерейскихъ, але и лаіковъ іноковъ клятвъ боялися и легко ихъ не важили (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 652).

ЛАЙНО *с.* Лайно: мотыло лаино (II пол. XVI ст. *ЛА* 185); мотыло, ла(и)но (1596 *ЛЗ* 57); Моты́ла: Гно́й, ла́йна (1627 *ЛБ* 65).

ЛАКНЕНЄ *с.* (*стп.* łaknienie) голод: Ст҃ыи приꙗ́тєлѣ Іс҃ х(с)вы, слδжи́ли бг҃δ в лакне́ню и прагнєню (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 21 зв.); Алчба: Лакнє(н)є, голо́дность (1627 *ЛБ* 5).

Пор. **ЛАКНУТИ.**

ЛАКНУТИ *дієсл. недок.* (*стп.* łaknąć, *цсл.* алъкати) **1.** Відчувати голод; голодувати: А то та(к) по́стити, ла́кноути, ти́хы(м) быти (XVI ст. *УЄ* № 29519, 24); **Ѡ**(т) тыхъ ша́тъ яснѣтисѧ бδдδ(т), кото́рыи на то́й ча́съ оуслы́ша(т): Ла́кнδ чогостє мѧ ви́дѣли, и дали́стє ми ѣсти (Київ, бл. 1619 *О обр.* 114); Єсли́ нє бы́ло тѣло, кто́ по́стилъсѧ и ла́кнδлъ въ пδсты́ни (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 125 зв.); алчδ: Ла́кнδ, гла́домъ та́ю, єстєм голо́дны, ѣсти жада́ю (1627 *ЛБ* 5).

2. *Перен. (відчувати духовний голод)* прагнути: нє буду(т) вжє лакнути ани пра(г)нути... бо барано(к)... будє(т) и(х) па(с)ти и будє(т) и(х) провадити до живы(х) жєрє(л) во(д) (XVI ст. *КАЗ* 616); Мы... ты(м) кото́рыѣ дδшє́ю ла́кнδ(т), пра́гнδт҆ и гостѧ(т)... ратδнкδ и по́мочи додава(и)мω (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 54).

ЛАКНУЧИЙ, ЛАКНУЧЫЙ, ЛАКНУЮЧИЙ *дієприкм. у ролі прикм.* **1.** Голодний: нако(р)ми лакнδючого жєбрака (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 45); Іѡ́сифъ... ωтвира́єт҆ наполне́ныє Жи́тници, абы́ корми́лъ Хлѣбо(м) тєле́сны(м) Лю́дъ ла́кнδчый (Київ, 1648 *МІКСВ* 347);

у ролі ім. голодний, -ого: хто кды видѣ(л) ла́кнδчємоу пока́рмъ додава́ти, и поспо́лδ пѣнѧзє(и) за заплатоу ωной пра́цы проси́ти? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 221); кормѣмω ла́кнδчи(х),... наги́хъ // приωдѣва́ймω (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 53-54); са(м) Х҃с выліча́ти бδдє(т) на сδдно(м) дни: ла́кнδчогω накорми́ти, пра́гнδчогω напои́ти (Львів, 1646 *Зобр.* 69 зв.).

2. *Перен. (який відчуває духовний голод)* спраглий: намъ **Ѡ**(т)це́мъ и Па́стырємъ, ωтвира́єшъ Литєра́лнδю Жи́тницδ,... абы(с) корми́лъ з҆ нєи Хлѣбо(м) дш҃євны(м), ла́кнδчыхъ Сыно́въ Цр҃кви Православнорωсси́йскіѧ (Київ, 1648 *МІКСВ* 347).

ЛАКОМЕ *присл.* (*стп.* łakomie) лакомо, жадібно: ω(т)хилѧємосѧ ω(т) горѧ́чости прикладо(в) ст҃ы(х) ω(т)цъ, идδчи за ма(р)ностами ла́комє свѣта сєго (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 23); овцы, албо вєлблю́ды, напа́дши на травδ лакомє и хти́вє жрδт҆ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 296); Лихоимствδю: Ошδкива́ю, ла́комє маєтность збира́ю (1627 *ЛБ* 58); Бєзрозδмный а пра́вє быдлѧ́чїй то по́ст҆ єст҆, до ча́сδ пе́вного ждати, а в҆ ча́съ обѣда, абω вєчєрѣ ла́комє до сто́лδ сѧ спѣши́ти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 64).

ЛАКОМЕЦЪ *ч.* Жаднюга, захланник, *діал.* лакомець: єсли нє да́є(т), мо́вѧ(т) скоу́пєцъ, а ла́комєцъ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 222); то́єжъ оуслы́шати и оуте́рпѣти ма́єтъ бє(з)розѹмный, што и ѡвы́й ла́комєцъ оуслы́шалˀ и оуте́рпѣлъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 660).

Див. ще **ЛАКОМЦА.**

ЛАКОМИТИСЯ, ЛАКОМИТИСѦ *дієсл. недок.* (на що) *(бути охочим до чогось; спокушатися чимось)* лакомитися, ласитися: Че(м) сѧ лакоми(ш) на ща(ст)є, не ѡ(т) б҃га да(н)ноє; а нє лакоми(ш)сѧ на бл҃(с)венїє б҃жїє (1596 *Виш. Кн.* 244 зв.); Аще кто наши нѣкоторые слабоумни лакомятся, яко на пироги, на нѣкую латинскую унѣю (1608-1609 *Виш. Зач.* 201); А ежели латынские мниси учат и проповѣдают, не лакомтеся на тое (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 244).

ЛАКОМСТВО, ЛАКОМЪСТВО, ЛАКОМЬСТВО, ЛАКУМЪСТВО *с.* Лакомство, жадібність, жадність, жадоба: а инии нє постиша. и сѣдоша ясти. и пи(т). пришо(л) на нихъ гнѣвъ б҃жии. измроша злѣ .к҃. и двѣ тысѧщи. а ины(х) ѡгнь пожєглъ лако(м)ства ради (1489 *Чет.* 303); Єв(г)листа повѣдаєть... ижь нє можємо дво(м) господарємь робити. ты(ж) абы лако(м)ство, и тєлєсноє попєчєнїє на(д) жадны(м) нє вла(д)ноуло (1556-1561 *ПЄ* 35); патріархы... попове не кажутъ слово Божіе дѣля лакумъства сегосвѣтънего (XVI ст. *НЄ* 82); тєды ты(и)... сторожєвє вчинѣли // длѧ прозбы и(х) и длѧ лакомьства пѣнѧзїи (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 49-49 зв.); А жебысь не рекъ, ѳилялете, же то зъ лакомъства, для большого пожытъку своего, учынилъ (Вільна, 1599 *Ант.* 687); Ро́скошъ, збытки, Ла́комство, сваво́лѧ, Нємѣра, Всѣми ты́ми, остритъсѧ смє́ртнаѧ сєкѣра (Вільна, 1620 *Лям. К.* 17); тое лакомство и обжирство заходнего костела... мниховъ было передъ тимъ, же тлустостей мяснихъ въ потравахъ заживали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1094); Лихоимѣнїє: Збытнєє зобра(н)є має́тности, ла́комство (1627 *ЛБ* 58); смє́рть оубива́єтъ ла́ко(м)ство, и за́зрость тлѹмитъ, гордыню гамѹєтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.); **упасти в лакомство** — стати лакомим: потомковє... княжат руских... упали в вєликоє ла́комство около панованя. вєликую хтивость взяли и роздѣлилися (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26).

ЛАКОМЦА *ч.* (*стп.* łakomca) Жаднюга, захланник: ѡ ла́ко(м)цє(х) пи́шє(т) ст҃ы(и) ап҃(с)лъ іако(в) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 14 зв.); Пла(ч)тє и го́рко рыда́итє лихоимˀцы шарˀпаче́вє, срєбролю́бцы, ла́комˀцы (Почаїв, 1618 *Зерц.* 73); звѣрѡвє ґды наѣда́тˀсѧ ѡ(т) лѹпѹ и ко́рмлѣ ѡ(т)хо́дѧтъ, а ла́комцы нѣґды сы́ти нє ма́ютъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 650); ла́комца посполи́тыи єстъ всѣхъ головны́й непрїѧ́тєль (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 4 зв.).

Див. ще **ЛАКОМЕЦЪ.**

ЛАКОМШИЙ *прикм. в. ст.* Жадніший, жадібніший, захланніший: А ґды сѧ ємѹ и то повєдє, стає(т)сѧ єщє ла́ко(м)ши(м) на зло́то (серед. XVII ст. *Кас.* 270).

Пор. **ЛАКОМЫЙ.**

ЛАКОМЪ *див.* **ЛАКОМЫЙ.**

ЛАКОМЪСТВО *див.* **ЛАКОМСТВО.**

ЛАКОМЫЙ, ЛАКОМЪ *прикм.* **1.** Лакомий, ласий, жадібний, захланний: хотечи собе... от так неласкавого брата обваровати... покорне... просит, абы ваша милост, княже старосто, заховавши се водле артикулу, который на лакомую братю и сътрые

в статуте ест описанъ (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 128); а так братіа и ѡ(т)ци нє будемо лакоми на чужіи наклады… на што єсь сѧ не працовал (1594 *Свєнц.* 73); злаа то ро(с)права на тїи лакомыи богачѣ, котры(и) нє хотѧ(т) ба́чити своєй загоубєли и потоуплѣнѧ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 57); Сѹтъ тыжъ та́мъ и инˀшіи того(ж) цехѹ лю́дє; горˀдєли́выи, ла́комыи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 70); Жа́ждѹ: Пра́гнѹ, жада́ю,… Мєтафо(р): забѣга́ю чомѹ, єстє(м) ла́комый на що (1627 *ЛБ* 36); ѡ ла́комый бога́чѹ, такˀ клопочєшˀсѧ: и надаре́мнє працѹєшъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 654).

2. *У ролі ім.* Жаднюга, захланник, лакомий, -ого: Которое слово не до оныхъ ся стегаетъ, але до лакомыхъ, въ маетности хтивыхъ, до пышныхъ (1603 *Пит.* 33); Якъ бо́вѣмъ мо́рє нєзлично́ноє мнѡ́зсˀтво рѣкъ вˀ сєбє бєрѹчи нѣко́ли нє наполнѧ́єтˀсѧ, та́къ и хти́вость ла́комого нѣко́ли сѧ напо́лнити нє мо́жєтˀ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 60); ла́комый нѣгды нє рєчє́тъ до́сытˀ (Там же, 68); Тог(д)а дїѧволы… за́ймѹтъ всѣхъ грѣшникѡвъ тогѡ́ свѣта,… злѡ́дѣєвъ, лако́мыхъ, види́рцѡвъ, кривоприсѧ(з)цѡвъ (Чернігів, 1646 *Перло* 154 зв.).

Пор. **ЛАКОМШИЙ.**

ЛАКОМЬСТВО *див.* **ЛАКОМСТВО.**

ЛАКОТА[1] *ж.* (*стп.* łakota) Ласощі, смачні страви: Єстъ стра(ст) а́бы ла́коты все ида́ти хо(т) тро́ха, а по(д)лыми по(т)ра́вами вˀзго(р)жа́ти (1596 *ЛЗ* 41); Ласкосръдый: Поли́зачъ ми́со(к), тале́рѡвъ… кото́рый та́къ на ла́коты зда(л)сѧ, жє и па́лцѣ ѡбли́зѹєтъ и таре́лѣ (1627 *ЛБ* 57).

Див. ще **ЛАКОТЬ**[2]**.**

ЛАКОТА[2] *ж.* Жадібність, жадність, пожадливість: try misy borsczyku z łákotoiy wyрił (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 5 зв.).

Див. ще **ЛАКОТЪ**[2]**.**

ЛАКОТКА *ж.* Ласощі, *діал.* лакітка: Прєсыще́нїє, сла́сти, сластолю́бїє, пожива́ньє ла́кото(к) (1627 *ЛБ* 96).

ЛАКОТЪ *див.* **ЛАКОТЬ**[1]**.**

ЛАКОТЬ[1]**, ЛАКОТЪ** *ч.* (*цсл.* лакъть) *(міра довжини)* локіть, локоть: цр҇ь повєлѣ(л) складти вєликоу громадоу дровъ. яко дєвяти лакотъ (1489 *Чет.* 32); вˀзмѣтє архоу. а по(д)и́тє с нє́ю прє(д) лю́до(м) напрє(д) ѡ(т) лю́дїи на два тисѧща ла́ктїй (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 20).

Див. ще **ЛОКОТЬ.**

ЛАКОТЬ[2] *ж.* (*стп.* łakoć) те саме, що **лакотка**: сластолю́бїє: коха(н)єсѧ вˀ ро́скошахъ, або вˀ ла́котєхъ (1627 *ЛБ* 116).

Див. ще **ЛАКОТА**[1]**.**

ЛАКРАЦИЯ *див.* **ЛАКРИЦИЯ.**

ЛАКРИЦИЯ, ЛАКРАЦИЯ *ж.* (*стп.* lakrycja, lukrecja, *лат.* liquiritia) **1.** *(назва рослини)* локриця: glycerato[n], дрєво лакриция (1642 *ЛС* 210).

2. Корінь локриці, солодець голий: ly[b]iestason, лакрация, корє(н) сла(д)ки(й) (1642 *ЛС* 259).

ЛАКТУКА *ж.* (*лат.* lactūca) *(вид салату)* латук: лактѹка по латы(н)ски… а по рѹ(с)ки салата (XVI ст. *Травн.* 260 зв.); **дикая лактука** — молочай: дикая лактѹка силѹ имѣєтъ аки макъ чєрный (Там же).

ЛАКТУКОВЪ *прикм.* Латуковий: лактоуково листвїє смѣшєно с настѹрсїєвою травою ѡгородною… и то яди(м) нє варивъ сыро (XVI ст. *Травн.* 260 зв.); **лактукова трава** — те саме, що **лактука**: которыи чл҇къ… чирьи на тѣлє то(т) да ємлє(т)… лактуковы травы листвїє… и тѣ лысты

помазꙋю(т) мєдо(м) прѣсны(м) и прикладываю(т) к тѣмъ чирьємъ (XVI ст. *Травн.* 261 зв.).

ЛАКУМЪСТВО *див.* **ЛАКОМСТВО.**

ЛАМАНЄ, ЛАМАНЬЄ *с.* **1.** *(розламування, поділ на частини)* ламання: Которое благословене и ламане не розумѣется Тѣломъ Господнимъ быти, але покармомъ простымъ (1603 *Пит.* 48); **ламанє хлѣба** *див.* **ХЛѢБЪ;**

(подрібнення) ламання, лупання: дрꙋковъ жєлєзныхъ до ламаньꙗ камєньꙗ в҃ (Кременець, 1552 *ОКр. З.* 147).

2. Калічення, нівечення: заставлѧ́єть діа́во(л) пе́ршꙋю стѣнꙋ на хр(с)тіа́ны, и мк҃и х҇вы якь // вымысли́ти бѣды... жєлѣза ѡ́стрый... ко́ла до лама́нꙗ ко́стій (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 146 зв.).

3. *Перен. (відкидання, руйнування чогось усталеного)* ламання: Двѣ части перше гинуло... а третяя спасается презъ огонь искушенія, презъ терпливость... мордерствъ, утрапеній,... свободы отыймованя, правъ и волностей ламаня (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 819).

ЛАМАНЫЙ, ЛОМАНЫЙ *прикм.* Зламаний, зломлений: Ложка ломанаꙗ срєбрнаꙗ (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-1, 266); Штꙋкъ пять ла́маныхъ срѣбрны(х) шаблѣ (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-2, 265); **серебро ламаноє** *див.* **СЕРЕБРО; сребро ламаноє** *див.* **СРЕБРО.**

ЛАМАНЬЄ *див.* **ЛАМАНЄ.**

ЛАМАТИ, ЛОМАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(розламувати, розділяти на частини)* ламати: ѡнь [і҃с]... в҇зав҇ши сємєро хлѣбовь хвалоу възꙺдавь ламаль и даваль оучєникомь своимь абы прѣ(д) кладали. а ѡни клали прѣдь народомь (1556-1561 *ПЄ* 156); Трусникъ покрушеный (*в ориг.* накрышеный. — *Прим вид.*) не можъ ламати, и ленъ, коли ся зажжетъ, не можетъ погасити (XVI ст. *НЄ* 53); А то... пото(м) ламалъ хлѣбъ и дава́лъ имъ [апостоломъ] (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 178); **сакраментъ ломати** *див.* **САКРАМЕНТЪ;**

(що) ламати, наламувати: стали ламати роу(з)кы ω(т) финїко(в) и взꙗвши ишли на стрѣтєніє гн҃є (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 40 зв.); дѣти жидовскїи выходꙗчи на дрєва ламали палмовыи голꙋзки (поч. XVII ст. *Пчела* 33 зв.).

2. (що, чим і без додатка) *(псувати, нищити, руйнувати)* ламати: той ли(х) гдє свою волю во́змєтъ... рꙋба́єтъ, ло́митъ и ро(з)мєтꙋєтъ. Ма́ло сꙗ в томъ кого ра́дитъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 14); Са(м)сонъ билъ си(л)нїи, которїй мꙋры плєчима лама(л) (XVI ст. *Сл. о см.* 334); Ца́ръ Іꙋлїа(н) кото́рый ω(т)стꙋпивши Христіа́нской вѣри... лама́лъ образы Хв҃ы (Київ, бл. 1619 *О обр.* 31); нєкоторыє карєты є(г҃) м(л҃) достигаючы... // сєкирами... били сєкли... ажъ карєты жєли(з)ныє ламати и гадати з остатъны(м) правє нєбєзпєчє(н)ствомъ здоров... (текст пошкоджено. — *Прим. ред.*) (Володимир, 1631 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 579, 123); infringo, ламлю, сокрушаю (1642 *ЛС* 236).

3. (що) *(видобувати, лупати)* ламати: а то пови(н)ность брати(и) домовы(х)... в гора(х) гдє будꙋ(т) камє(н) ломати (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 45); мꙋрарѣ... раховали много штꙋ(к) камєнє з горы красо(в)скоє лама(т) на црк҃вь (Львів, 1597 *ЛСБ* 1039, 8); той бо тира(н)... жи́лы... каза(л) порѣзати и догоры и(х) запрова́дити и кроуше́цъ срєбєръный ламати (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 137); мꙋлꙗ(р)чыкови що на

мꙋ(р) латꙋ лама(л): 20 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 7); И оумы́слилъ соломѡ́нъ бꙋдова́ть до́мъ... и наличи́лъ о҃ мꙋжо́въ што на рамєна́хъ носи́ли. а ≠п҃ што ка́мєньѧ вꙿ горахъ лама́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 292 зв.).

4. (що) *(завдавати каліцтва)* калічити: скоро ягнѧ поживати яли, сапогы на ногы ѡбоули... жаднои кости нє ламали́ идоу́чи барзо сѧ квапили (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 11 зв.); єдны с пєрєстраховъ в ва(л) з мосту падали шыи ламали (1636 *Лям. о приг.* 9 зв.).

5. *Перен.* (що) *(порушувати щось, не дотримуватися чого-небудь)* ламати: а записом, хто сѧ комꙋ ѡпишєт, того вжо ѡдмєнат,... ани иными записы... ани жадными причинами ламати и сказити нє можєтъ (Городище, 1549 *AS* VI, 89); нє хочє(м) никому пра(в) ламати и листо(в) нш҃и(х) нарушивати (1566 *ВЛС* 131 зв.); Смотрыжъ, яковый то блудъ... взяти хлопу простому церъковь, и продавати ее и отдаляти отъ церкви соборное, (и ламати права церъковные)! (Вільна, 1599 *Ант.* 933); наконец на сумненє наше налѣгаєшъ, чим присягу свою ламаєшъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 39); Святыхъ апостолъ и святыхъ отецъ правило ламлютъ (1626 *Кир. Н.* 28).

6. *Перен.* (кого) убивати, вигублювати: овшем ростирки, васнь, кровопролитіє чинят и люд посполитый ламлют (Львів, 1605-1606 *Перест.* 42); **ламати карки** *див.* **КАРКЪ; хребетъ ломати** *див.* **ХРЕБЕТЪ.**

7. *Перен.* (ким перед ким) ламатися, прикидатися: пєрє(д) ѡ́чи такъ мнѡ́гимꙿ знамєни́тымꙿ мꙋжє́мꙿ нєпристо́йнє на позо́ръ сєбє пода́вши, и розмайтє собо́ю пєрє(д) ни́ми обєрта́вши и лама́вши (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 994)

ЛАМАТИСЕ *див.* **ЛАМАТИСЯ.**

ЛАМАТИСЯ, ЛАМАТИСЕ, ЛАМАТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** *(розділятися, розпадатися на частини)* ламатися: Дрижала зємля, жє ажъ ламали ся ѡпоки (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 26); лꙋкъ туго натѧ́гнєный па́даєтъсѧ и ла́млє(т) (Вільна, 1627 *Дух. б.* 4 зв. ненум.).

2. *(бути ламаним)* лупатися: єдна(к) жє сє камє(н) лама(л) и матєрїа то(г) лѣта готовала дилѧ роботи цркѡ(в)нои (Сучава, 1606 *ЛСБ* 402, 1).

3. *Перен.* *(вламуватися куди-небудь)* вдиратися: кгдыжъ на упоминане и прозбу, абыхъ ихъ зъ замку пустили, дбати не хотели и въ замочокъ ся ламати почали (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 11); плєчима двєрѣ҃ моцно подпирайтє, И єсли би ся ламалъ, аг҃гловъ забивайтє (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 29).

4. *Перен.* *(про щось традиційне, усталене, звичне)* ламатися, порушуватися: тєпєръ ꙋ ни(х) за тымъ пола́маны(м) калє(н)дарємъ и постъ лама́тисѧ мꙋситъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 16); Нєзличо́ныє... но́выє ѡ(д)мє́ны... кото́рими и оупа́докъ дꙋшный сє готꙋєтꙿ, и наꙋки цр҃ко́вной моцъ сє ла́млєтъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 8 зв.).

ЛАМЕНТЪ *див.* **ЛЯМЕНТЪ.**

ЛАМПА *див.* **ЛЯМПА.**

ЛАМПАДА, ЛЯМПАДА *ж.* (*цсл.* лампада, ламъбада, *сгр.* λαμπάδα) лампада: polymi (x)os, многоико(н)ная ла(м)пада (1642 *ЛС* 320); *Образно*: Б҃ъ хоче́тъ абы(х) мы сѧ... з ѡними ст҃ыми... знашли, дръжачи въ роука(х) нє то(л)ко ла(м)пады правосла́вїємь палаючии, алє и ѡле́й добры(х) дѣлъ з собою носѧчи (1598 *Розм. пап.* 2);

світильник, каганець: lucerna, lucermula, свѣтилникъ, лямпада (1642 *ЛС* 258).

ЛАНДЪВОЙТОВСКИЙ *див.* **ЛАНТВОЙТОВЪСКИЙ.**

ЛАНЕТА *див.* **ЛАНИТА.**

ЛАНИТА, ЛАНЕТА, ЛАНЫТА *ж.* (*цсл.* ланита) щока: ла́нєты єго яко фиѧлъ арома(т) прозѧбаю́щи(х) бл҇говóнїє (поч. XVII ст. *Проп. р.* 235 зв.); Єсли́ тѧ ктó оуда́ри(т) в лани́тꙋ. ѡбєр҅ни́ ємоу́ и дрꙋ́гꙋю (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 242); и ѡко мóє по нєвóли слéзы гѡ́ркїи на ланыти виливáєтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 152).

ЛАНІЙ *ч.* Те саме, що **ланя**[1]: Іꙋпитє(р)… оу звѣрѧ скопꙋ прємéни(л)… апóл҅ло ꙋ кроу́ка,… діанїа, оу ланїа а ꙋно в҅ пáвꙋ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.).

ЛАНОВОЄ *с.* Податок, чинш від лану: положило(м) припозо(в)… // а то и(ж) пн҇зи(и) поборꙋ… чєрє(з) бꙋ(р)мистра… выбраноє… и при собє затриманоє такжє тє(х) пн҇зє(и) ланово(г) и чопово(г)… выбраны(х) и до ска(р)бꙋ нєѡ(т)даны(х) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 16 зв.-17); съ которое побору приходило — ланового золотыхъ сто шестъдесятъ и пять (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 414).

ЛАНТВОЙТОВСТВО *с. (приміщення земської управи)* лантвойтівство: гдеж есми тот домъ войтовский и лантвойтовства места господарьского Луцкого, зо всими платами и пожитки… Станиславу Романовскому в моц в держанъе подалъ (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 174).

ЛАНТВОЙТОВЪСКИЙ, ЛАНДЪВОЙТОВСКИЙ, ЛЕНЪТЪВОИТОВЪСКИЙ *прикм. (який стосується земського управління)* лантвойтівський: в котором дей дому я… лантвойтом будучи судил и справовалъ, што на вряд лантвойтовъский належало (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 176); ксендзъ Марцинъ… осведчалсе и соленитер протестовал напротивко… Андрееви Загоровскому, войтови дедичному Луцъкому, и урядови тогож его милости ландъвойтовскому славетному Парфенови… и лавъником его (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 493); Матъфє(и) Михаловичъ,.. на судє госътынъномъ водлугъ порядъку, ѡписаня и давъного звычаю права ма(и)дєбу(р)ского, в дому звыкломъ лєнътъво(и)товъскомъ порядънє загаєнымъ,.. свєдъчилъ (Володимир, 1643 *ТУ* 323).

ЛАНТВОЙТОВЫЙ *прикм. (який належить земському війтові)* лантвойтів: за шкоды слуг пана Малинского, в тот же час поделаные, за два кони лантвойтовых… купленых — за сивого десет коп грошей, а за полового шест коп грошей (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 184).

ЛАНТВОЙТЪ, ЛАНТВОТЪ, ЛАНТЬВУТЪ, ЛАНТВѢЙТЪ, ЛЕНТВОЙТЪ, ЛЕНЪТВОЙТЪ, ЛЯНТВОЙТЪ *ч.* (*стп.* landwójt, *свн.* lentvoget) **1.** *(керівник міського чи сільського самоврядування)* лантвійт, земський війт: жаловали на тебе лянтвойтъ мѣста Кіевского, бурмистри и радцы (Вільна, 1523 *АЮЗР* II, 131); бꙋрмистровє и радцы и всє посполство мают собѣ лантвойта ѡбирати (Берестя, 1544 *AS* IV, 402); были при то(м) присѧ(ж)ники и лантьву(т) ꙋрѧдꙋ ст҇о ю(р)скому на имѧ ва(с)ко присѧ(ж)ни(к) (Львів, 1584 *Юр.* 8); Бы(л) при томъ ла(н)тво(т) Лазо(р) (Львів, 1596 *Юр.* 20 зв.); ꙋ(с)тꙋпи(л) на… го(с)подꙋ мєнованы(и) вои(т) з ла(нт)во(и)то(м) и писарє(м) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 47 зв.); товмачъ кролевский Кадыша лантвѣйта бивъ, а райцы ся поховали: бо злый барзо былъ (1636-1650 *ХЛ* 78); На вряде кгродском… панъ Стефанъ Кгронъцкий… напротивъко… Теодорови Липце ленътвойтови… сведчылсе (Луцьк,

1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72); ксендзъ Петръ Козаковичъ Прошицкий… на противко славетнымъ, то єстъ: Федорови Свинъчикови…, лентвойтови… Андрееви Малярови… светчилъсе и протестовалъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 563).

2. Особова вл. н.: Лу(ц) Ла(н)тво(и)тъ (1649 *РЗВ* 182 зв.).

ЛАНЦУГЪ *див.* **ЛАНЦУХЪ.**

ЛАНЦУЖОКЪ *див.* **ЛАНЦУШОКЪ.**

ЛАНЦУХОВЫЙ *прикм.* Ланцюговий: Служба Божія… маєтъ ся на кшталтъ ланцуховыхъ огнівъ вязати и нероздѣлне отправовати (1603 *Пит.* 82).

ЛАНЦУХЪ, ЛАНЦУГЪ, ЛАНЦЮХЪ, ЛАНЪЦУХЪ, ЛЕНЦУГЪ, ЛЕНЦУХЪ *ч.* (*стп.* łańcuch, łańcug, łeńcuch, *свн.* lannzug) **1.** *(ряд послідовно з'єднаних металевих кілець)* ланцюг: ла(н)цѹхъ до колодєзѧ сажонъ л҃в (1552 *ОКЗ* 36); у дверей нутреный был замокъ, того нетъ отодранъ; претивко сеней потомъ свиренъ, ленцухомъ желизнымъ завишонъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 161); котє(л) црковны(и) и два ла(н)цѹхи …тоє всє… дали до рѹ(к) ѡ(т)цѹ лєѡ(н)тїю (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 2 зв.); А пото(м) ѹвяза(л) мя ла(н)цѹхо(м) до воза своє(г) за шїю (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1 зв.); А в҄шє(д)ши ѡглѧда́лємъ всє: гдє́мъ тєжъ нашо́лъ кадь мѣданѹю, на ланцѹхѹ жєлѣзномъ оу стѹдни ви́сѧчѹю (Вільна, 1627 *Дух. б.* 5 зв.); Колодъки, замъки,… ланъцѹхи, до розъны(х) двєрє(и) пограбили (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103 зв.); з спижарни: муки три корци меры володимерское… ланцухи железные… и въвес спрятъ домовый од мала до веля… побрали (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 272).

2. *(прикраса з дорогоцінного металу, що має вигляд з'єднаних між собою кілець)* ланцюг: малжонокъ мой,… злото, сребро, пенези готовые, ланцухи, клейноты, перлы, шаты… записалъ мне на вечность (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 29); посагъ єє нє малый, яко ѹ сѹмє пѣнѧзєй, так ѹ камєни дорогом и въ клєйнотах и ѹ ланцѹгох, в шатах нє малаѧ сѹма (Краків, 1539 *AS* IV, 177); Жидовє в ко(ш)то(в)ныхъ шата(х) з ла(н)цухи золотыми… ходити… нє маю(т) (1566 *ВЛС* 94 зв.); меновите дей згинуло: …ленцуговъ золотых два (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 149); А в том рыдване узято скрынку невеликую, в которои были ланцухи золотые, клейнотки, перстенки золотые (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 444); Панъ Юрє(и) Макаровичъ… // …пограби(л) Ланъцѹховъ золоты(х) сємъ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 24-24 зв.); ланцѹ(х) с крєсто(м) на ѡбразѣ (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 5); длѧ того офєрѹємо в҄ да́ри г(с)днїи… пє́рстни, и сє́рги, и ланцѹхи золоты́и (серед. XVII ст. *Хрон.* 148 зв.).

3. Кайдани; ланцюг, *частіше у мн.* ланцюги: часто поута(н) и рєтѧз҄ми вѧзань. и быва(ли) ѡ(т) нєго лан҅цоухы ростръгнєны, и поута // поламаны. а ни жадныи єго нє могль оукротити (1556-1561 *ПЄ* 142 зв.-143); вє(д)жє(м) то(л)ко то слыша(л) и(ж) бы(л) нѣяки(и) чоловє(к) в ко(в)лю которого слышѹ ѡ(т)ца нєви(н)нє на ла(н)цѹхо(х)… ѹ вєзє(н)ю завєшоно (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 277); пан Аврам тых двох чоловиковъ… мне возному… у везеню у ланцугу и в путех оказовалъ (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 314); тои ночи пєтръ спа(л) мєжи двєма жо(л)нєрами звѧзаны(и) двєма ла(н)цухами (II пол. XVI ст. *КА* 63); я… єнєра(л) во(з)ны(и) зє(м)ли киє(в)скоє… за(с)та(л) єго [сѹ(п)рѹна]… ѹ вєзє(н)ю нога(ми) ѹ колодѹ за шию ѹ ла(н)цѹзє рѹки наза(д) завязаны

(Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 17); Звѧ́зки соу(т) свѣ(т)скїи на ча(с) бываю(т). хоча́й ланцꙋхо(м) звѧ́жоу(т) и ѡко́вами ѡкоу́ютъ (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 141 зв.); **взяти в ланцюхъ** (кого) — ув'язнити: ѡнъ [вл҃дка] взѧ́вши того сщ҃енника правосла́внаго в ла́нцю(х) на воскр(с)нїє хв҃о (1509-1633 *Остр. л.* 130); **в ланцухъ (до ланцуха) всадити (усадити)** (кого) *див.* **ВСАДИТИ.**

4. *Перен. (душевне поневолення, пригнічення)* ланцюг: и ѡ(т) ѡного ланцꙋха надѣи оу(р)ва́вшисѧ, потоноу́ти, в глꙋбо́сти грѣховъ моу́симо (Острог, 1607 *Лѣк.* 12); Мно́гїи бо днєс(с) наро́ди свѧза́ни соу(т) лѣно́стю бѣсо́вьскими ланъцꙋхами (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 182 зв.); Або́вѣмъ слє́зы тако́выи; оугаша́ю(т) ѡгнь гє́єнскїй: и съгнива́ютъ вꙿ ни́хъ ланцꙋхи́ пєкє́лныи (Чернігів, 1646 *Перло* 166).

Див. ще **ЛАНЦЪ.**

ЛАНЦУШКОВЫЙ *прикм. (у формі ланцюжка)* ланцюжковий: взяли... другий поясъ ланцушковый сребръный позолотистый (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 242).

ЛАНЦУШОКЪ, ЛАНЦУЖОКЪ, ЛАНЪЦУЖОК, ЛАНЪЦУШОКЪ, ЛАНЬЦУШОКЪ, ЛАНЦЮШОКЪ *ч.* **1.** *(невеличкий ряд послідовно з'єднаних між собою металевих кілець)* ланцюжок: ножъ ручный едный; ланцюшокъ малый еденъ; ланцюхъ возовый еденъ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297); Голꙋбъ срєбрны(и) з ла(н)цꙋшко(м) на(д) прєстоло(м) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 259); Кади(л)ница... вся суто злотыстаѧ зꙿ дм҃а ла(н)цꙋ(ш)ками (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 8); Ми(р)ница гладко рысованая, зꙿ головкою... на ла(н)цꙋшку завѣси(с)тая зꙿвє(р)хꙋ з шрꙋбкою (Там же, 18 зв.); *Образно*: нєха(и) сє́рцє на ланцꙋшкоу ма́ют; бо таки́хъ гнѣвлївы(х) нѣгды нє чєка́є(т) нб҃о (XVII ст. *Проп. р.* 244 зв.).

2. *(прикраса з дорогоцінного металу, що має вигляд з'єднаних між собою кілець)* ланцюжок: А которыи ланцꙋжки, пєръстєнки, клєйноты мои, што жона мнѣ дала... то всє ѡтдал єсми жонє моєй (Острог, 1539 *AS* IV, 208); К томꙋ тєж ꙋзял єсми ꙋ Их Милости... вєнєц с пєрлы..., ланцꙋшки (за) пѧтдєсѧт золотых чєрлєных бєз золотого (Несухоїже, 1550 *AS* VI, 5); д҃ хрещики малы(х) єди(н) мєжи ними и(з) срѣбрьны(м) ланьцꙋшкомъ (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); а то дє(и) є(ст) мєновитє скрыня вєликая, а в нє(и) // ...пє(р)стєнє(и) дє(и) золоты(х) чотыри... ланъцꙋжо(к) срє(б)ны(и) (1581 *ЖКК* II, 101-102); згынуло в мєнє... ланъцꙋшо(к) срєбрєны(и), плахта напо(л)ная с чє(р)цомъ (Житомир, 1583 *АЖМУ* 65); по(з)ваны(и) побра(л)... поясо(в) злоци(с)ты(х) три... ла(н)цꙋшко(в) два (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); Кграбовецкие припадши до малжонки моее... // ...изъ шии ланъцушокъ... зорвали и межи себе все розделили (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 428-429); Мони́сто: Клєйно́тꙿ кото́рого на шїи носѧтъ,... коралѣ,... а́лбо ланцушо́къ (1627 *ЛБ* 65).

ЛАНЦЪ *ч.* (*слц.* lanc) ланцюг, *діал.* ланц: И мовитъ евангелистъ, ажъ ланцы и путы вязали ихъ, али не могли удержати (XVI ст. *НЄ* 101); Якъ привязанъ медъвѣдь однымъ ланцомъ и ко одному (*в рук.* ѡднымъ мꙋ — *Прим вид.*) стовпови (Там же, 153).

Див. ще **ЛАНЦУХЪ.**

ЛАНЦЮХЪ *див.* **ЛАНЦУХЪ.**

ЛАНЦЮШОКЪ *див.* **ЛАНЦУШОКЪ.**

ЛАНЪ, ЛАНЬ *ч.* *(ділянка оброблюваної землі, яка має певні межі)* лан: И давали попꙋ на годъ з ланꙋ по л҃ грошє(и) (1552

ОВол.З. 198 зв.); Томꙋ свѣщєнникꙋ… на выхованьє єго, ланы на пашню, которыє тєпєръ свѣщєнникъ Сꙋходолский пашєтъ (1577 *AS* VI, 80); андрє(и)… зозна(л). и(ж) взя(л) ѡ(д) пн҃а фє(д)ка… є҃і зло(т) в которо(и) сꙋмѣ застави(л) // єму ла(н) на вго(р)ско(и) и(з) луками з обо(х) концю(в) (Одрехова, 1596 *ЦДІАЛ* 37, 6, 4); на все село лановъ двадцатъ и семь (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 315); а ѡчковичь иван даль оув орищо(х) лань и синожатю по самы глинокопы (I пол. XVII ст. *УИ* 1911/9, 13); Того жъ року и того жъ мѣсяца 30 дня Ивана, сына пана Малынчина, татаре ра(з)сѣкли за Мытникомъ на лану панскомъ (1636-1650 *ХЛ* 79); Ива(н) Мадараш… купи(л) пꙋ(л) ланꙋ ролѣ в чиклѧ василѧ за золоты(х). Сто (Одрехова, 1644 *ЦДІАЛ* 37, 2, 54 зв.).

ЛАНЪВА *ж.* (*стп.* łanwa) штельвага, стельвага: ланъва една; ножъ ручный едный (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297).

ЛАНЪЦУЖОК *див.* **ЛАНЦУШОКЪ.**

ЛАНЪЦУХЪ *див.* **ЛАНЦУХЪ.**

ЛАНЪЦУШОКЪ *див.* **ЛАНЦУШОКЪ.**

ЛАНЫЙ *прикм. у ролі ім. (стп.* łannik) *(селянин, який обробляє цілий лан поля)* ланник: А подданыхъ поступилъ пяти: ланый одинъ Сетчыче, повиненъ робить што день (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 395).

ЛАНЫТА *див.* **ЛАНИТА.**

ЛАНЬЦУШОКЪ *див.* **ЛАНЦУШОКЪ.**

ЛАНЯ[1] *ж.* Лань: за ѡлєня або за ла(н)ю шє(ст) рублє(и) грошє(и) (1566 *ВЛС* 86); dama, ланы, сє(р)на (1642 *ЛС* 151).

Див. ще **ЛАНІЙ.**

ЛАНЯ[2] *с. (маля лані)* оленя: подобный єсть милыи мои серне а ланяти еленему (поч. XVI ст. *Песн. п.* 51).

Див. ще **ЛАНЯТЪКО.**

ЛАНЯТЪКО *с. (малятко лані)* оленятко: не враться, милыи мои, подобенъ буди серне алюбо ланятъку еленему на горахъ Веѳиль (поч. XVI ст. *Песн. п.* 51).

Див. ще **ЛАНЯ.**

ЛАНЯЧИЙ *прикм.* Який стосується лані: а от скор лосих, зубриных, ланячих, шацꙋючи на копу, от копы по грошей два (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 559).

ЛАПА *ж.* **1.** *(стопа, нога тварини)* лапа: што хо́дитъ // на ла́пахъ зо всі́хъ звѣрѧ́тъ кото́рїи хо́дѧтъ на чоты́рєхъ ногáхъ нє чи́сто бꙋ́дєтъ вáмъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 118 зв.-119).

2. Особова вл. н., *ч.*: Мєщанє которыє за ѡстрогомъ сєдѧ(ть) Ива(н) пастꙋхъ… лапа єрмакъ (1552 *ООЗ*-2, 48 зв.); У Степана Лапы: ряденъ пять (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 219); Пєтро Лапа (1649 *РЗВ* 323).

◇ **медвежая лапа** — *(назва рослини)* плаун, п'ядич: aranga(e), ar(um), ме(д)вежая лапа зелїє (1642 *ЛС* 89).

Див. ще **ЛАБА.**

ЛАПАЙ *ч.* Людина з великими незграбними руками, ногами, *діал.* лапай. Особова вл. н.: Матвѣй Лапа(и) (1649 *РЗВ* 177).

ЛАПАНЬЄ *с.* (*стп.* łapanie) *перен. (осягати що-небудь, добиватися чогось)* ловлення, *діал.* лапанє: лáпаньє фавóрѡвъ албо якóго вы́шшого счáстѧ (бо єго вжє и такъ дóсыть) ѡ(т) нєє в҃м нє ѡ(т)разитъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 2 зв.).

ЛАПАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого) ловити, хапати, *діал.* лапати: Што вла(с)нє томꙋ єзєрꙋ приробняти можє(м)… вь котро(м) сѧ вганѧ́є(м) я́ко ры́бы вь мꙋтѣ єдна дрꙋгоую лáпаючи а пожирáючи (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 264, на полях); особъ свецкихъ,… где бы их укрили найдуючи,… били, шарпали, уру-

гали и розные знуты, прегражаючи оныхъ и законъниковъ выволочаючи, бити и лапати, калечити и о смерть приправити (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 595); людей простих ...войска его кор. мл.... секли, рубали и стреляли вкруг оскочивъшы..., волаючи: "бий, забий, лапай" секли, рубали и стреляли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 350).

2. *Перен.* (чого) *(сприймати, осягати що-небудь)* хапати: Для чогожъ вы до вызнавцовъ костела Римского удаетеся, и наукъ ихъ лапаете, и вшелякимъ способомъ ласкъ собѣ у нихъ еднаете? (1603 *Пит.* 104).

ЛАПАТЫЙ *прикм. у ролі ім.* Лапатий, -ого. Особова вл. н.: Степанъ Лапаты(и) (1649 *РЗВ* 177).

ЛАПАЧКА *ж.* (*стп.* łapaczka) викрут, виверт, фортель: тыє ра́ціи а́ вла́снѣй лапа́чками и ѡшоука́ньємъ смѣлє назовоу, кото́рыє фѹдаме́н҄тъ вѣры вывєрта́ютъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 24 зв.); Што́ е́стъ Диале́ктикѡ(в) по(д)стѹпный и фале́чный за́мѣтъ або лапа́чка (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 213); то́й з҄ того а и́ный з҄ и́ного бо́кѹ... ша́тѹ Црк҃о́внѹю вы́възєнѹю з҄ высо́кои ѳєоло́гїи, ша́рпаємо ѡкрѹтнє дїалєкти́цкимъ оусилова́нїємъ, и ла́пачками ба́даємъсѧ порожнє и ма́рнє ѡказа́ти (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 205).

ЛАПАЧЪ *ч.* Лапатий, -ого. Особова вл.н.: Анъдрѣ(и) Лапачъ (1649 *РЗВ* 185).

ЛАПКА, ЛАПЪКА *ж.* **1.** *(маленька нога тварини)* лапка: А Мни́хъ оузрѣзавши шма(ш) (!) подѹшки, и зна́шовъ та́мъ жа́бїи ла́пки. и рєкъ е́и што(ж) мае́шь ча́ры (1509-1633 *Остр. л.* 132); **лапка заячѧ** — *(назва рослини)* (*лат.* Eriophorum andustifolium) заячі лапки: гарїаѳилата по ла(т)... или окѹлѹ(с) ле́пари(с) по ла(т). а по рѹ(с)ски заячє(и) глазъ трава или лапка зая(ч)ѧ (XVI ст. *Травн.* 238).

2. Особова вл. н., *ч.*: служебникъ пана Дубровского... засталъ тамъ пяти чоловековъ... на йmя: Стецка Рокгалу... Мартышка Лапку (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 6/I, 37); у Тимоша Лапки домъ зо всею маетностю згорелъ (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/I, 245); грыцько Лапъка (1649 *РЗВ* 201 зв.).

ЛАПОКЪ *ч., перен. (те, чим виправдовуються вчинки кого-небудь)* підстава, причина: его мил. панъ Иванъ Попѣль не только моцнымъ архіереемъ, жаднымъ презвитеремъ, и жаднымъ клирикомъ церковнымъ, анѣ тежъ законникомъ не будучи, посвѧщенія жадного наинизшихъ простыхъ лапковъ не маючи,... смѣетъ и важится,... меновати и писати Премыскимъ и Самборскимъ Епископомъ (Київ, 1634 *КМПМ* I, дод. 556).

ЛАПТА *ж.* Дитяча гра, *діал.* лапта. Особова вл. н., *ч.*: Гаврыло Ла(п)та (1649 *РЗВ* 193 зв.).

ЛАПЪКА *див.* **ЛАПКА.**

ЛАСИТИСѦ *дієсл. недок.* Ластитися, лащитися, *діал.* ласитися: Ласка́єтъ: Ла́ситъсѧ (1627 *ЛБ* 57).

ЛАСИЦА *ж.* **1.** *(назва хижої тварини)* ласиця, ласка: gales, ласица (1642 *ЛС* 205).

2. *(шкурка ласиці як товар)* ласиця, ласка: Нєстє(р)... мєлъ... това(р) сво(и)... выдє(р) нѳ҃... Ласицъ ѡдє(н) соро(к) (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 11).

ЛАСИЧНИЙ *прикм.* Який стосується ласиці: mustellin(us), ласични(й) (1642 *ЛС* 275).

ЛАСКА *ж.* **1.** *(привітне, добре ставлення)* ласка: оуслышав то црь҃. ста(л) смѹтєнъ на многъ ча(с). гнѣва наполнивсѧ.

помолчалъ много. ωдва сѧ оумѧкчилъ гнѣво(м). и ярость оу ласкȣ // ωбєрноулъ (1489 *Чет.* 58-58 зв.); а мы то хочємъ вамъ памєтовати ласкою нашою (Краків, 1537 *AS* IV, 71); знаючы я от давныхъ часовъ ласку и великое добродейство от пана Михаила его милости Свинюского, а не хотечы того именя моего..., никому иншому... в рукы пустити, одно его милости пану Свинюскому (Свинюхи, 1556 *АрхЮЗР* 8/VI, 54); Я кнѧз Лєвъ Алєксандрович Сангȣшкович... дознавши кȣ собє... ласкȣ..., по своєй доброй воли, даю и дарȣю... кнѧзю Романȣ Сангȣшкȣ... имєнѧ свои (Камінь, 1571 *AS* VII, 381); ω(т) людє(и) съви́тȣю прихи́(л)но(ст) и ласкȣ, и ω(т) свόи(х) ωвєчо(к) вєли́кȣю любо(в), и послȣшéнъство ωдрѣжитє (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 229); ω(т) нє(г) пн҃а ивана борє(ц)кого... по(с)трѣ(л) по(д)нялє(м), с которы(м) то сами(м) паномъ ивано(м) борє(ц)ки(м)... ся хотячи въ приязни и ла(с)цє приятє(л)ско(и)... жити... ωномȣ панȣ... то(и) вы(с)тȣпо(к)... ω(т)пȣщаю (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 16); **з ласкою** — ласкаво, доброзичливо: ра(ч) жє вм҃ мόй мл(с)тивій па(н) тоую мою малȣю працю з ласкою прина́вши, вда(ч)нє прочи́тати (1598 *Розм. пап.* 4 зв.); Жичила бы(м) собѣ была, абы вє(н)тшȣю сȣмȣ могли(с)мо были по(с)лати,... є(д)на(к)жє... ра(ч)тє вм҃(ст) з ла(с)кою прынѧти (Ясси, 1610 *ЛСБ* 429).

2. Милість, добродійство, покровительство: А тую ласку Нашу и волю въ тыи годы дали есмо тымъ мѣщаномъ, которыи упадъ и шкодъ отъ огню приняли (Краків, 1527 *РЕА* I, 149); Я,... маючи ласку и запоможенъе от... ключника, городничого и мостовничого Луцкого,... записую малжонце своей... на двохъ частех имeней моих (Красне, 1557 *АрхЮЗР* 8/III, 33); дядко мой... рачил мя завжды запомагати грошми... и иншими речами; где я, дознавши таковую ласку... до себе, просилом дядка... иж бы ты части именей моих... выкупил (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 47); на ласку княжати пана воєводы спущатися небезпечно (Львів, 1605-1606 *Перест.* 31); Прєто просили насъ абы... до Войска Подданыхъ ихъ нє приймовали,... Што мы... заховуємо подъ ласкою нашєю (Чигирин, 1648 *ЦДІАК* 203, 1, 4, 1); **з ласки** — **а)** *(користуючись чиєю-небудь милістю)* з ласки: я в томъ имє(н)ю... за позволє(н)ємъ того сына моєго... и з ласки єго мєшкаючи ажъ досє(л) ȣживаю (Луцьк, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 10); **б)** *(роблячи милість кому-небудь)* з ласки: ino my z łaski naszoie, na ich czołom bitie, to wczyniły (Вільна, 1502 *ŹD* VI, 149); дядко мой... з ласки своее рачил мя завжды допомогати грошми (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 47); Проси(м) Пода(и)жє и(м) руку помощи з милостивоє ласки и бачєня своєго (Львів, 1609 *ЛСБ* 422, 1); **в)** *(завдяки кому-небудь, за допомогою когось)* з ласки: вéджє я вм҃(с) гд҃(с)на... прошȣ,... якожє éстє(м) того пєвє(н) и(ж) вєдлє прáва духóвного з лáски вм҃(с) захова(н) бȣдȣ (Львів, 1593 *ЛСБ* 245); А óноє котóроє Ст҃ыхъ éстъ взывáніє, нє власнє сѧ мєнȣєтъ, алє зъ трєфȣнкȣ, и з лáски або привилéю якóго (Київ, бл. 1619 *О обр.* 91); **на ласцє** — на ласці: а фєдо(р)ка и про(н)ского сє(ст)ра то є(ст) на ла(с)цє єго мл(ст)и бо є(ст) на нихъ ласковы(м) пн҃о(м) (Осмиловичі, 1576 *ЖКК* I, 77); **што ласка** — що ласка: єму за то має(т) дати три(д)ца(т) гроши(и) и во(з) дро(в) или што ла(с)ка єго (Львів, 1596 *ЛСБ* 91, 4).

3. Милість, милосердя; помилування: мы... нá то жáдны(х) довóдовъ... нє маємо и нє мóжємо спрáвы своєи попирáти... и

покарѧємося и ла́ски и ми́лости… просимо (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); гєдєω(н) болобанъ… звє(р)жєнію подпалъ в чомъ ω(н) почꙋваючисѧ прибєжа(л) к намъ, ласки и милосєрдия,… жадати (Новогородок, 1595 *ЛСБ* 276, 1); Лꙋкашъ ба(р)тникови(ч) ꙋпокорившися прє(д) братиєю и просѧчи ласки братє(р)скоє абы… єго зновꙋ до сєбє принѧли, що пановє браство позволили (Львів, 1601 *ЛСБ* 1043, 4 зв.); Пн҃ъ Фєрє(н)ц Да(ш)кови(ч) при доко(н)чєню сє(с)сии пришо(л), тєды на пє(р)шомъ разѣ за показаня(м) ла(с)ки малы(м) бы(л) кара(н) (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 32 зв.); **дати сѧ на ласку** — здатися на милість: дрꙋзїи… плака́ли, крыча́чи по ꙋли́цы. абы сѧ да́ли на ла́скоу нєпріатєлє(м) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 84 зв.).

4. *(вияв подружньої любові)* ласка: та(к) тє(ж)… и ла(с)ку ма(л)жє(н)скую проти(в)ко мєнє показыва(л) и показыва(ти) нє пєрєставає(т) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 17); знаючи… ла(с)кꙋ щирꙋю и мл҃(ст)… ма(л)жо(н)ка моєго милого кꙋ собє… пу(с)тила є(с)ми кн҃зю а(н)дрєю… имєньє моє (Миленовичі, 1571 *ЖКК* I, 29); мешъкаючи я… в стане малженъскомъ… дознавала есми // …великую щодробливую ласку и милость малженскую (Луцьк, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 321-322); Єсли по́ймєтъ чл҃вкъ жєнꙋ, и бꙋдє ю мѣлъ, и нє на́йдє(т) ла́ски прєдˀ очи́ма єгω… напи́шє ли́стъ розво́дный (серед. XVII ст. *Хрон.* 157).

5. *(Божа благодать)* ласка: Оужо во́ды въси(х) то́пѧтъ ноа(х) въ кора́бль вошо́лъ. зна́ть ижъ Бг҃ꙋ кланѧлъсѧ, прото ласкꙋ знашо́лъ (Острог, 1581 *Римша Хрон.* 36); Показова(л) ла́скꙋ свою́ б҃ъ ѿц҃ъ нб҃(с)нїй. в ста́ро(м) за́конѣ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 15 зв.); и молоды по(д)да(и)тєсѧ ста(р)ши(м)… бо сѧ бо(г) пы(ш)ны(м) противи(т) а поко(р)ны(м) дає(т) ла(с)ку (II пол. XVI ст. *КА* 192); за (ч)то г҃ꙋ б҃ꙋ поко(р)нє дїакꙋє(м): за вси ласки є(г) (Ясси, 1601 *ЛСБ* 307, 1); На таковыхъ даръ ласки Духа Светого изливается (1603 *Пит.* 24); Гойнаѧ ла́ска н҃нѣ, всѣмъ сѧ показа́ла, Котра́асѧ зда́вна ω(т) Б҃а обєца́ла (Львів, 1616 *ЧИОНЛ* XXIII/3, 67); б҃є… ωто стою прє(д) тобою ꙋбо́гїй нагїй, ласки жада́ючи, и мл҃(с)рдѧ взыва́ючи (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 45); Блг(д)ть: Ла́ска (1627 *ЛБ* 8); здарит час гды сланы дожч ꙋстꙋпит ω(т) очи а слонцє ласки єго мрак ω(т)жєнєт ночи (Венеція, 1641 *Анаф.* 22); Всю́ды на ко́ж̀до(м) мѣсци пока(з)ує(т)сѧ ла́ска и мл҃(с)ть г҃а (1645 *УЄ* № 32, 84 зв.); нача(л)ствова́ти и бы́ти по(д) нача́ло(м) є(ст) вла(с)наѧ ре́чъ мꙋдрого, и на(и)вы(ш)ши(и) даръ и ла́ска дх҃а ст҃го (серед. XVII ст. *Кас.* 11); **з божоє (Божеє, божєи) ласки, зъ (з) ласки Божоє (божеє, Божей, божии, божои)** — з Божої ласки: На врядє кгро(д)скомъ в за(м)ку володимє(р)скомъ… ωтєцъ юзєфъ вєлями(н) з божоє ла(с)ки Аръхиєпископъ рꙋ(с)ский… свєтъчы(л) (Володимир, 1631 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 579, 122); мы Жикгимонт з Божєє ласки король Полский… чинимъ знамєнито симъ… листомъ (Городно, 1507 *AS* III, 49); воєводина и го(с)подарина з божєи ла(с)ки зємли мо(л)да(в)скои ꙋчтивє на(м) мєщано(м) православным… здравиѧ жичимъ (Городно, 1507 *AS* III, 49); Ни чимъ ми тежъ, зъ ласки Божое нихто ока въ житью моемъ цнотливомъ запорошити не можетъ (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1119); Мы Жикгмонт з ласки Бѡжєє король Полский …пан и дѣдич, чиним знамєнито сим нашим листом (Краків, 1507 *AS* III, 39); Тутъ гды ми о пресвѣтломъ и православномъ Василіи Константиновичу, княжати Ост-

розскомъ, воеводѣ // Кіевскомъ приходитъ писати, зъ ласки Божей познаваю въ собѣ, же не кроткословнымъ, але зъ достопохвалнымъ пристоитъ ми показати словомъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1134-1135); з ла(с)ки б҃жии споко(и)но в на(с), и вси єсми здра́ви (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 2); Прєвєлєбнѣишємꙋ єго ми́лости Господи́нꙋ ѡ(т)цꙋ, Арсєнію Жєлиборскомꙋ з ла́ски б҃жои Єпископꙋ Лво́вскомꙋ (Львів, 1642 *Бут.* 2); **за ласкою божою (Божею, Божією, Божїєю)** — з Божої ласки: тєразъ поєжджа(и)мы за ласкою и волєю божою (к. XVI ст. *Розм.* 36); и станется за ласкою Божею не унія, але унитасъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 718); Я, пане, естемъ християнинъ и християнскій потомокъ за ласкою Божіею (Єгипет, 1602 *Діал.* 52); я́кожъ ю́жъ за Ла́скою и помочꙿю Б҃жїєю тѣ́й Монастыръ є(ст)... збꙋдова́ный (Київ, 1624 *МІКСВ* 101); **за ласкою бозскою** — з Божої ласки: за ла́скою бо́зꙿскою,... горя́чо(ст) тєлє́снои пожа(д)ли́вости... мо́жє бы́ти затлꙋмлє́на (серед. XVII ст. *Кас.* 71).

◊ **ласка ваша (вашеи милости, твоя)** — ласка ваша (вашої милості, твоя): а тєпє́ръ... ѡ нє тєскли́воє и пи́лноє ла́скъ ва́шихъ слꙋха́нꙿє прошꙋ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 22); Зати(м) повторє слꙋ(ж)би своє и са(м) сєбє в ла(с)кꙋ вашєи мл(с)ти залицаю (Сучава, 1603 *ЛСБ* 377); притомъ ласки твоєи прошꙋ абы(с) мя залєци(л) всѣмъ приятєлє(м) мои(м) (к. XVI ст. *Розм.* 63).

ЛАСКАВЕ, ЛАСКАВѢ, ЛАСКОВЕ *присл.* (*стп.* łaskawie) **1.** Ласкаво, лагідно, м'яко: его милость мене, // малжонку свою,... во всемъ ласкаве а добротливе,... показовалъ (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/III, 44); алє нє было такого нѣкого мл҃(с)тивого жєбы ємоу хто да(л) ты(х) ѡдроби(н). алє словомь нє хотѣль єго потѣшити, анѣ ла(с)кавє посмотрѣти (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 209-209 зв.); Бл҃гооугоди́тєлнѣ: Ла́скавє, мя́кко, ти́хо (1627 *ЛБ* 9); От҃цъ обѡ́хꙿ сынѡ́въ свои(х),... моло́дшого ла́скавє прїймꙋєтꙿ а ста́ршого... оутѣшнє про́ситъ (1637 *УЄ Кал.* 35); То́й съ рабы́ брємєна́ но́ситъ, И ласка́вє грѣшниковъ про́ситъ. Абы́ся прє(д) Б҃гомъ добротли́вымъ смири́ли (Чернігів, 1646 *Перло* 75); и поклони́лися ємꙋ... а о́нъ ласка́вє и́хъ поздоро́вивши, выта́лъ и́хъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 70).

2. Ласкаво, доброзичливо, прихильно: Мает ѡн... к подданым нашим тамошним... ласкавє, без их ѡбтяжливости ся заховати (Краків, 1542 *AS* IV, 326); А прото... вашое кнежацъкое милости прошу: то все... ласкаве принявши, абысь не на злую, але на добрую сторону то розумети и оборочати рачилъ (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 991); И чого колвекъ и потымъ до мѣстца святого на фундованье и розширенье хвалы Божои будеть потреба, охотно и ласкаве ставитися обѣцую (Вишнівець, 1619 *АЮЗР* II, 71); Мрїа́ ласкавѣ ю́даша при́яла (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 8 зв.); Оубо́гимъ филїомꙋзѡмъ ла́ска́вє ся ста́вишъ (Київ, 1633 *МІКСВ* 309); Або́вѣмъ при чєтвє(р)тихъ вра́тєхъ; вра́тници добротли́выи и милѡстивїи; ла́скавє пє́лꙿгримѡвъ зє́мныхъ прїймꙋютъ (Чернігів, 1646 *Перло* 119 зв.).

3. Ласкаво, милостиво: И покорне просимъ В. М. государя нашого, ижъ бы В. М., ...отъ насъ... тотъ малый впоминокъ рачилъ ласкове приняти (Київ, 1557 *КМПМ* I, 24); С которы(м) то писаниє(м) свои(м) послалисмо ко в҃ши(м) мл҃(с)тя(м)... минꙋ чєрнца... прошꙋ жєбы в҃м рачили Єго до сєбє вдячнє приня(в)ши Ласкавє ѡ(т) сєбє сєбє ѡтпускати (Львів, 1585 *ЛСБ* 70);

my…, pozwołyły iesmo łaskawe na ustupenie y podanie iemu… uroczyszcza Netiahy (Варшава, 1599 *АрхЮЗР* 7/I, 260); Розꙋмѣю, жє при тóмъ… сто́мъ да́рѣ, и мєнє само́го… ла́скавє прина́ти (Київ, 1623 *МІКСВ* 77).

4. Милосердно, милостиво: ѡ́ный собо́ръ кото́рый вынˢного справєдли́вє потꙋпи́лъ, навєрта́ючого и ка́ючогоса ла́скавє розва́жєтъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 36); Ты са(м) єстє(с) нб(с)ный па́нє кото́рый мо́жєшъ мнѣ ратоу́нкоу дода́ти, зˢ мл(с)рдіа своєго стго, кото́ры(и)… щодробли́вє и ла́скавє я́ко па́нъ и тво́рца на(ш) ко́рми(ш) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 177 зв.); Ты́лко ты са́мъ ѡ Тво́рчє ра(ч) на(м) скрꙋхꙋ да́т, Ра́чъ са́мъ ла́скавє ср(д)цєм(ъ) на́шимъ кєрова́ти (Львів, 1631 *Розм.* 8 зв.); Бгꙋ // да́кꙋймѡ за ты(х), кото́рыѣ са навєржаю(т) до нє́го… пока́алъ са и дла то́го ла́годнѡ и ла́скавє на нє́го Бгъ призира́єтˢ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 37-38); Молю бѡ(з)кꙋю мл(с)ть твою, Прїйми ласка́вє дшꙋ мою́ ꙋ вѣчнꙋю твою́ ѡборонꙋ (Чернігів, 1646 *Перло* 22 зв.).

Див. ще **ЛАСКАВО.**

ЛАСКАВЕЦЪ *ч.* Ласкавець, благодійник: самъ… роздалъ, то есть меновите росходъ двухъ сотъ золотыхъ черленыхъ,… // найпервей: моимъ великимъ ласкавцомъ,… пану Михайлу…, а пану Гаврилу (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/I, 23-24).

ЛАСКАВИЙ *див.* **ЛАСКАВЫЙ.**

ЛАСКАВО *присл.* **1.** Те саме, що **ласкаве** у 1 знач.: тогды црь почалъ ласкаво. говорити ємꙋ. штобы пожєрлъ бгомъ єго болвано(м). а хр(с)тьяньскомоу бгу нє поклонилъса (1489 *Чет.* 30 зв.).

2. Те саме, що **ласкаве** у 3 знач.: Грѣшницы… смѣлє при бо́ку твоє́мъ сѣда́ютъ. А ты́ с тѣми ла́скаво мирствꙋєшъ, и Гѡ́йныи да́ры на́мъ ннѣ дарꙋєшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 58).

Див. ще **ЛАСКАВЕ.**

ЛАСКАВОСТЬ, ЛАСКАВОСТЪ *ж. (вияв ласки, ніжності)* ласкавість: Принялъ насъ, яко отецъ ласкавый детки свое, съ такою милостю и ласкавостъю несказаною чего теперъ не выписуемъ (Рим, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 482); нехай дасть тую моцъ… мужомъ, которие бы… ласкавостью и приемностью обычаевъ, и мудрою и снадъною мовою упомнеть ихъ могли (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 254); оуважа́йтє тыжъ я́къ є(ст) вдачнаа цно́та ти́хо(ст), ла́скаво(ст), и лагодно(ст) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 245); єсли и моучи(т), єсли и карає(т), нє (з) гнѣво(м) то чини(т), алє з ласкавостю вєли́ко (Острог, 1607 *Лѣк.* 17); Княжа… Константиновичъ… // …постава вспанялая, — мужъ обычаевъ царскихъ, ласкавости и цнотъ побожныхъ полный (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1135-1136); нємає(т) зˢ сєбє пока́зовати стра́ху… алє ра́чєй тва(р)ю вєсо́лою… и дши оужалє(н)ємъ прєложы́вшы ємꙋ зˢ ѡдноє стороны спро́сность грѣховꙋю, зˢ дрꙋгоє за(с) ла(с)кавостˢ па(н)скꙋю такъ єго подви(г)нꙋти ку надєи (Львів, 1645 *О тайн.* 90).

ЛАСКАВШИЙ, ЛАСКАВШЇЙ *прикм. в. ст.* Ласкавіший: и та(к) ла́скавши(м) ѡ(т)мѣною своє́го ѡбы́чаа оучи́нимо соудїю (Острог, 1607 *Лѣк.* 88); прєто за́вшє ѡка́зꙋєтса бгъ справєдли́вымъ якобы та́жшїй: а грѣшнїко(м) ласка́вшїй (Почаїв, 1618 *Зерц.* 58 зв.); Пси лиза́ли стрꙋпы єгѡ: милосє́рднѣйшими и ла́скавшими пси, жєбрако́ви бѣдномꙋ ста́ватˢса (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 598).

ЛАСКАВЪ *див.* **ЛАСКАВЫЙ.**

ЛАСКАВЫ *див.* **ЛАСКАВЫЙ.**

ЛАСКАВЫЙ, ЛАСКАВЫ, ЛАСКАВИЙ, ЛАСКАВЪ, ЛАСКОВЪ, ЛАСКОВЫЙ *прикм.* **1.** *(який виявляє ласку, ніжність)* ласкавий: Вєлмо(ж)номꙋ па(н)у... и бра(т)у моєм(ꙋ) миломꙋ и до(б)родѣю вєликом(ꙋ) ѡсо(б)но до мєнє ла(с)кавом(ꙋ)... сопѣзє... ра(д) бы(х) днє(с)... слыша(л) здоровє твоєи мл҃(с)ти (Острог, 1511 *ЛОИИ* 124, 1, 4, 1); Велможный кнѧжє, к намь ѡсобливє ласкавый. Здоровѧ, щастѧ... зычимо (Звенигород, 1546 *AS* IV, 499); розꙋмѣю ѡ томъ и(ж) то в(м) мл҃ пн҃омъ а братя(м) моимъ милы(м) а ласкавымъ нє та(и)но якоє разорєниє... в законє... дѣє(т) ся (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); є́ди(н) быль ба(р)зо ла́скавы. а дрꙋгы(и) тро́хы бы́ль сꙋро́вшій (XVI ст. *УЄ* № 29519, 290); Зачымь абы и ва(м)... Милосє(рд)ный Бг҃ъ... по смє(р)ти... Ла(с)кавы(м) и Милостивы(м) ставитися ра́чи(л) (Львів, 1609 *ЛСБ* 358); бꙋд҄мѡ єди́нъ до дрꙋго́го добры... ла́скавы, поко́рны (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 99); А проси(м) бг҃а и тєбє абы єсъ быль ласкавы(м) приятєлє(м) во(и)ску запоро(з)ко(мꙋ) (Черкаси, 1648 *ДБХ* фотокоп. 11).

2. *(такий, що виявляє доброзичливість, прихильність)* ласкавий: А томꙋ Григорю... добрый, а ласкавый россꙋдок свой панский чинити (Бабин, [1540] *AS* IV, 245); и за то покорнѣ прошу..., абы ваша милостъ рачилъ до мене слуги и богомольца своего ласковъ а милостивъ быти (Київ, 1559-1567 *АЮЗР* I, 146); прошу короля полского,... ижъбы его королевская милость, панъ нашъ милостивый, памятаючи службы мое, рачилъ ласкавимъ а милостивымъ паномъ оборонцою быти жонѣ моей (Чорторийськ, 1569 *АрхЮЗР* 7/I, 19); ихъ милостямъ злецаю... абы... малжонку мою милую, дѣти и маетности мое въ своеи ласковой опеци и оборони мети (Літовиж, 1582 *АрхЮЗР* 7/I, 33); Пришла пани лукашєвая Крама(р)ка... Прося(ч)... бра(т)ство... за дозволѣня(м) ла(с)кавы(м)... допустити кєли(и)ку збудовати для пєрємє(ш)кованя та(к) вдо(в) а(л)бо и сиротъ (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 2); при то(м) ѡ(т)даємося ла(с)каво(и) приязни вашо(и) (під Константиновом, 1648 *ЦДАДА* 124, 3, 31).

3. *(у формулі звертання в листах)* ласкавий: Нш҃и ласкавыє пн҃вє и добродєє пн҃є дми(т)рє а пн҃є Саво (Дубно, 1565 *ЛНБ* 46, 14, 1); В до́мꙋ вєли́ко(м) (цр҃кви бж҃ой) читє́льникꙋ ла́скавы(и), нє то(л)ко на́чинѧ зло́тыє срѣбръныє, алє дєрєвѧ́ныє и глинѧ́ныє бы́ти моу́сѧтъ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 201); Мнє вє(л)цє ла(с)кавыи пановє мєщанє Льво(в)скии Здоровя доброго... жычимъ (Устя, 1613 *ЛСБ* 448); В православїи цвитꙋщїи а мнѣ вєлицє ла(с)кавыи пановє братїя гражанє льво(в)скїє (Київ, 1624 *ЛСБ* 493, 1); На(м) вєлцє ла(с)кавы(и) пн҃є Васили(и)... братє любимы(и) (Львів, 1642 *ЛСБ* 559, 1); А при то(м) и то́ потрє́бно вѣдати тєбѣ ла(с)ка́вы(и) читєлникꙋ; и(ж) та́ѧ кни́га... вєли́кїи съдє́ржи(т) в҄ собѣ та́йны збавє́ню Твоє́мꙋ (Чернігів, 1646 *Перло* 8).

◊ **будь ласкавъ** — *(формула прощання)* до побачення; бувай: Бꙋдє(т) мя строжовати матка моѧ Бꙋдь ласкавъ гєрмєсъ (к. XVI ст. *Розм.* 6 зв.); штожъ изали продаси нє за такꙋю цєнꙋ идꙋ тєды бꙋдь ласка́ва и ты бꙋдь ла́скавъ (Там же, 30); мѣисѧ добрє и бꙋдь ласкавъ (Там же, 66 зв.); **ласкавимъ окомъ пойзрѣти** *див.* **ОКО; ласкавымъ окомъ приняти** *див.* **ОКО; ока ласкавого не оказати** *див.* **ОКО; окомъ ласкавымъ смотрѣти** *див.* **ОКО.**

ЛАСКАВѢ *див.* **ЛАСКАВЕ.**

ЛАСКАНИЄ, ЛАСКАНІЄ, ЛАСКАНЇЄ *с.* (*цсл.* ласканиє) лестощі, облесність, облесливість: ѡ(н) во(з)рєвнова(в)ши на мѧ про(ч) єха(л) и б8д8чи во Львовє вл(д)ка ласканиє(м) єго подышо(л) и гости(л) и дарова(л) єго спровожениє(м) почести вєликоѧ є(м8) (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213); ласка́нїє, похлѣбова́ньє, похлѣбство (1596 *ЛЗ* 54); сщ҃є(н)ници бо твои смѣшаю(т) исти(н)ноє слово бж҃їє со лжєю с похлѣбъство(м), ласканїє(м), лицємѣрїє(м) (1596 *Виш. Кн.* 265 зв.); Подо́бно бы́стє люби́ли, кгды бымъ я ласка́нїємъ похлѣбъства чєса́въ сл8ха ва́шѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 73 зв.); palpum, ла(с)канiє (1642 *ЛС* 298).

Див. ще **ЛАСКАНѦ.**

ЛАСКАНІЄ *див.* **ЛАСКАНИЄ.**

ЛАСКАНЇЄ *див.* **ЛАСКАНИЄ.**

ЛАСКАНѦ *с.* Ласка, вияв любові: нє мо́жєтсѧ тр8ти́зна вы́гнати ѡ(т) ср(д)ца, ажъ лютымъ лѣка́ръствомъ; такˢ и грѣхъ… нє ласка́нѧмъ зˢ дш҃ѣ выго́нитъсѧ, но смѣлостю оучи́тєлѧ и ѡстры(м) сло́вомъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 73 зв.).

◇ **ласканѧ фостомъ** — виляння хвостом: Засъ оучи́тєлє(м) єго называ́єтъ, жєбы латвѣ(и) єго звѣлъ… приꙗзнь и до́бро(т) змышлѧ́ючи, яко оужъ оусты с ласканѧ фосто(м) за(с) оукоушаєтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 212).

Див. ще **ЛАСКАНИЄ.**

ЛАСКАТЕЛНИЦА *ж.* Підлесниця: adulatrix, ла(с)катє(л)ница (1642 *ЛС* 71).

ЛАСКАТЕЛНЫЙ *прикм.* Облесливий, підлесливий, лестивий: adulatori(us), ласкатє(л)ны(и) (1642 *ЛС* 71).

ЛАСКАТЕЛНѢ *присл.* Принадно, спокусливо: illecebrose, ла(с)катє(л)нѣ (1642 *ЛС* 225).

ЛАСКАТЕЛЬ *ч.* Підлесник: ласка́тєль, похлѣбъца (1596 *ЛЗ* 54); Притрапе́зникъ: Похлѣбца, ласка́тєль (1627 *ЛБ* 100); Гдѐ т8нєя(д)ци, ласка́тєлѣ прє(д)стоѧ́щї побива́чѣ, всѣхъ смєртнаѧ сѣть помкн8ла (Чернігів, 1646 *Перло* 123).

ЛАСКАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) Гладити, пестити: алєкса(н)дръ шо(л) до нєго. 8зд8 вˢложи(л)… лаго́днѣ ла́скалъ. гри́в8 чєса́ль (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 70 зв.); delinio, ѡбмазую, ла(с)каю, глажу, ѡкрощаю (1642 *ЛС* 157).

2. *Перен. (лицемірно вихваляти когонебудь)* лестити: фарисѣи… ласкають ихъ к томоу жь (1489 *Чет.* 216); лєщ8, зраджа́ю, ласка́ю, похлѣб8ю (1596 *ЛЗ* 54).

ЛАСКОВЕ *див.* **ЛАСКАВЕ.**

ЛАСКОВЪ *див.* **ЛАСКАВЫЙ.**

ЛАСКОВЫЙ *див.* **ЛАСКАВЫЙ.**

ЛАСКОСЕРДИЄ *с.* (*цсл.* ласкосєрдїє) насолода: нє мозѣм сѧ лишити братиѧ. тоє радости нєизрє(ч)нныя… ласкосєрдиѧ ради оутробная (1489 *Чет.* 305 зв.).

ЛАСКОСЕРДСТВО *с.* Те саме, що **ласкосердиє**: пьяньство(м). ласкосєрдствомъ. и прочими похо(т)ми. оусхочємъ дни сия проводити (1489 *Чет.* 302 зв.).

ЛАСКОТАНЬЄ *с.* (*стп.* łasktanie) лоскотання, лоскіт: Скокта́нїє: Ласкота́ньє, ґєзъ, тѣчка, вˢстє́кливо(ст) (1627 *ЛБ* 115).

ЛАСКОТЛИВЫЙ *прикм., перен.* Спокусливий, звабливий: поє́тѡвє, ты́хъ то сіри́нѡвъ повѣда́ютъ бы́ти пта́хѡвъ, а́лє тва́рїй за́сь бѣлоголо́въскихъ, котры́є ласкотли́выми а прина́дными оу́ш8мъ пѣснѧми свои́ми… до сє́бє зво́дѧтъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 439).

ЛАСКУЮЧИЙ *дієприкм.* Лестячий: ѡни жє заповєди бж҃ьєє ѡслоухалисѧ. послоу-

шавшє лєс(т)ца дьявола. сла(д)ко ласкоую-чого (1489 *Чет.* 250 зв.).

ЛАСТАВИЧИЙ *див.* **ЛАСТОВИЧИЙ.**

ЛАСТИВОЧКА *ж.* Ластівочка. Особова вл. н.: Сєманъ Ластивочка (Фольварк, 1606 *НЗ Ужг.* XIV, 226).

ЛАСТОВИЦА *ж.* Ластівка: и́ныѧ ж(є) пти́ца сла́дко пѣсни́виѧ, на вєсє́лїє слоу́хȣ, яко сла́вѣй, ла́стовицы, ко́сы (Почаїв, 1618 *Зерц.* 17); hirundo, плавица, ла(с)товица (1642 *ЛС* 219).

Див. ще **ЛАСТОВКА.**

ЛАСТОВИЧИЙ, ЛАСТАВИЧИЙ *прикм.* **1.** Ластів'ячий: hirundin(us), ла(с)товичи(й) (1642 *ЛС* 219).

2. *(про колір)* світло-синій, сіро-голубо-зелений: chelidonia, chelidonium, ла(с)то-вичи(й) камє(н) (1642 *ЛС* 120); glatia, ла(с)-тавичи(й) камє(н) (Там же, 209).

ЛАСТОВКА *ж.* Ластівка. *Образно*: Скоу́ндъ бы сѧ цє́рковъ Акєлда́момъ мѣновала, Кгды́ бы́ тако́вый злы́й и́дъ в҄ собѣ оукоха́ла... А та́къ ра́дȣйсѧ Очє Ла́стовко Стаа, Прєс тєбє бовѣмъ, чи́нєтъ зима проклѧта́а. Вєс-на Бл҃гочє́стїа, црква́мъ настава́єтъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405).

Див. ще **ЛАСТОВИЦА.**

ЛАСТЪ *див.* **ЛАШТЪ.**

ЛАСЫЙ *прикм.* **1.** *(який має особливу пристрасть до смачного)* ласий: ла́сы(и), кото́рый та́къ на ла́коты зда(л)сѧ, жє и па́лцѣ ѡбли́зȣєтъ и тарє́лѣ (1627 *ЛБ* 57).

2. *У ролі ім.* Ласий, -ого. Особова вл.н.: Лȣкя(н) Ласы(и) (1649 *РЗВ* 61).

ЛАСѢНЬЄ *с.* *(удавана доброзичливість, нещирість)* лицемірство: Лицємѣрїє... ѡблȣд-но(ст), нєщы́ро(ст), хитлѧ́но(ст), ласѣньє, змышлє(н)є, покри́тость (1627 *ЛБ* 58).

ЛАТА[1] *ж.* *(шматок тканини, яким за-шивають дірки в одязі)* лата, латка: Шȣтъ: ...бла́зє(н) що в҄ шахова́но(и) сȣкни. Шȣб-ра́вєцъ, по́лный ла(т) а́бо пла́тѡ(в), ѡдра́-паны(и), ѡша́рпаны(и), подра́паный, ѡдє́р-тый (1627 *ЛБ* 158).

ЛАТА[2] *ж.* (*стп.* łata, *свн.* latte, *двн.* latta) *(довга дошка, яку кладуть упоперек кроков)* лата: Я,... хотечи... церковь Божию... при-оздобити,... послаломъ дей былъ колкоде-сятъ подводъ зъ деревомъ: кроквей, латъ, кгонтовъ и иное материи, абы то до замку упроважоном... тымъ церковь Божию на-правовано (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 300); ѳ ла(т) — гр(ш) в҃ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 7 зв.); миха(л) мышка... из сви(р)новъ дво(х) дахи што вєтръ поздира(л) латы // крокви бру(с)є и вѧ(з) ȣ по(д)воє(х) а в ку(х)ни и в ызба(х) свои(х) попали(ти) каза(л) (XVI ст. *ЦНБ* II, 22641, 7-7 зв.); за латы 24: по два грошѣ fr. 1:18 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1045, 18 зв.).

ЛАТА[3] *ж.* Особова вл. н. *ч.*: Гришко лата (1649 *РЗВ* 172).

ЛАТАНЫЙ *дієприкм.* **1.** Латаний, лаго-джений: а ѡ(н) [по(м)плєȣсъ]... в мало(и) и латано(и) ло(д)цѣ ȣтєкъ на морє (1582 *Кр. Стр.* 77 зв.); з҄ чл҃ка доскона́лого вы́-зȣлъсѧ чл҃къ стары́й, и но́сит҄... // ...ла́-таныи, обо́драныи, и шпє́т҄ныи сȣкниска (Вільна, 1627 *Дух. б.* 18-19); Скорпє́нны(и): Ла́таны(и), ско́рпаны(и) (1627 *ЛБ* 115).

2. *У ролі ім.* Латаний, -ого. Особова вл.н.: Ярєма латаны(и) (1649 *РЗВ* 31 зв.).

ЛАТАТИ[1] *дієсл. недок.* **1.** (що) *(усувати пошкодження в чому-небудь)* латати: И слышали єсмо яко тїи рибитви плавали в корабли и сѣти свои латали оувєчєри в мо́рє (XVI ст. *УЄ Триг.* 96).

2. *Перен.* (що) здобувати, примножувати: Мизерные и нещасливые! Посполу зъ оны-ми которые, славу человѣчєскую собѣ

латаючи, Христомъ покорнымъ а тихимъ взгоржаете (1603 *Пит.* 95).

ЛАТАТИ² *дієсл. недок.* (що) *(накладати лати на крокви)* латувати, *діал.* латати: дво(м) тєсє(л)чыко(м) цо да(х) латали ты(ж)дє(н) fr: 4:18 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 6 зв.).

ЛАТВЄ *присл.* (*стп.* łatwie) **1.** Те саме, що **латво** у 1 знач.: Ла́твє сно́вє Рѹви́мовы и по́лъ колѣна Мана́сїина нє́прїатєлєй звӥ́тѧжили (Київ, 1625 *МІКСВ* 128).

2. Те саме, що **латво** у 2 знач.: о листъ таковый латве завше его отъ приятеля собе кождый способити можеть (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/І, 423); в ре́чъ са́мѹю хто вˢгла́нєтъ домы́слитсѧ ла́твє, жє тира́на нє нєзго́да хр(с)тїа(н)скаѧ мєрзѣла (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 178); Разѹми́чный: Розѹмѣючїй, вѣдаючїй, ла́твє а достатє́чнє познава́ючїй (1627 *ЛБ* 106); То вˢсє прикладомъ ла́тˢвє можє́мъ о(б)я́снити (Львів, 1645 *О тайн.* 171).

3. *(виявляючи схильність; без опору)* легко: Бгъ… вѣдаючи ты(ж) ла́твє скло́нˢнѹю натоу́рѹ чл҃чѹю до грѣха. помы́сливъ (Дермань, 1604 *Охт.* 3); а́лє бѣда ты(м), которыє нє моцнє сѧ за жакглѣ, албо машты ѡкрє(н)тѹ ѹймѹю(т), а латвє сѧ похо(л)заю(т), и длѧ доча(с)нои сла́вы ѹпадаю(т) (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1); нѣ ма́шˢ… чл҃ка кото́рый бы нє по(д)лѣга(л) грѣхо́ви, прирожє(н)є бовѣ(м) на́шє скло(н)наѧ // нѣакаѧсь є́стˢ ре́чˢ до пого(р)ше́ньѧ и до грѣха́ ла́твє оунє́сєнаѧ (Острог, 1614 *Тест.* 168-169).

4. *У ролі присудк. сл. (неважко)* легко: Колодєзѧ в замъкѹ ни при горо(д)кѹ ани пота(и)ника к водє нєтъ нижъли латвє ѡ водѹ бо рєка Сты(р) подъ горою замъковою вє(з)дє (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 161).

Див. ще **ЛАТВО.**

Пор. **ЛАТВѢЙ.**

ЛАТВЕЙ *див.* **ЛАТВѢЙ.**

ЛАТВИЙ *див.* **ЛАТВѢЙ.**

ЛАТВО *присл.* **1.** *(без напруження, не докладаючи великих зусиль)* легко: кто розвилъ латво зновѹ зложить (к. XVI ст. *Розм.* 53 зв.); Вєдлє нєго(д)ности мои Пра́хъ и пе́пєлъ нєпостоа́нный, Латво грѣхо́вными ви́хри развѣа́нїй (Чернігів, 1646 *Перло* 27а).

2. *(без ускладнення; просто)* легко: лє(ч) богобойнаѧ и чоуйнаѧ ѡ́вє(ч)ка… латво по(с)тєрєчи таковы(х) во(л)ко(в) можє(т)… (1598 *Розм. пап.* 55 зв.); Панє мой здає(т) ми сѧ аксами(т) тєнъ барзо добры(и) єсли ѡны(и) ѡпѹстимъ нє латво таки(и) зна(и)дємъ (к. XVI ст. *Розм.* 56); Што мо́жємъ вˢ то́мъ Рыцєрѹ на́шомъ ѡглада́ти, Жє та́къ нє ина́чєй є́сть ла́тво оузнава́ти (Київ, 1622 *Сак. В.* 41); Прє́тожˢ Каллистъ… Поѹче́нїємˢ своѣмъ ѡбѧсни́лъ, ижъ ла́тво мо́жєтъ ко́ждый доро́ги нб(с)ныѣ вырозѹмѣти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 4); Подо́бнѡ нє ко́ждый домысли́тсѧ ла́тво, што хлѣбови зˢ Лилїи за ѡздо́ба (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

3. Легко, вільно: Абысь напотымъ жадного нє потрєбова(л) тлѹмача лєчъ латво ѡными самъ мовити моглъ и тобѣ выгодити ѹпатрывъши тылко розмаитѹю розныхъ наций вымовѹ (к. XVI ст. *Розм.* 3); На́дˢто вˢ кро́тцє дово́домъ кого покона́ти, Ла́тво мо́жєшъ, и мѹдрє фїлософова́ти (Київ, 1632 *Євх.* 295); И дре́внїѣ ѡ(т)ци нє могучи ла́тво ѡповѣда́ти сѹдбы Бжїѣ, стоа́ли якѡбы прє(д) две́рми Нєбе́сного до́мѹ сˢ кото́рого ѡчєкива́ли Га (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3); Што гды бѹдєшъ Читє́лникѹ ла́скавый, всѣ дхо́вныи цнѡ́ты заховѹючи ѡ(т)правова́ти, ла́тво сѧ взбѹдишъ до розмышла́нѧ добродѣиствъ Бжихˢ (Київ, 1640 *Тр. П.* 7).

4. *(без роздумів, без вагань)* швидко: дай ми иншыхъ грошє(и) иншыи гро́ши нє мог-

ла бы(м) тыхъ ꙋдати выдати латво можєшъ (к. XVI ст. *Розм.* 31); мы... латво, и охотнє позволилисмо єго милости, яко Старшємꙋ Братꙋ,... // только жъ зъ таковымъ варꙋнкомъ, абы сѧ той вышмєнованный рѧдъ... нє на рѧдъ Архимандритства Пєчєрского, алє ти́лько на... єго милости..., // особꙋ стѧгало и разꙋмѣло (Канів, 1632 *ПВКРДА* II-1, 137-139); Кто за́сь Голꙋба до́брє ꙋважа́єть Лю́дскость и щирость ла́тво имъ призна́єть (Париж, 1645 *На г. Бр.* 5).

5. *У ролі присудк. сл. (неважко, нетрудно)* легко: Єднак ла(т)во ѡ лѣску хто хочє(т) пє(с)ка карати (1636 *Лям. о пр.* 5).

Див. ще **ЛАТВЄ.**

Пор. **ЛАТВѢЙ.**

ЛАТВОПОРУШНЫЙ *прикм.* Нетривкий, неміцний, хисткий: Алє... дивꙋюсѧ ба́рзо, я́къ мꙋдры(м) бꙋдꙋчи,... и вˢ наꙋкахъ бѣглый, на та́къ ма́лыхъ, и латвопорꙋшны(х) кгрꙋнтє(х) двой́ (!) до(м) заклада́ючи до сєго ча́сꙋ нє розꙋмѣ(л) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 236).

ЛАТВОСТЬ *ж.* (*стп.* łatwość) *(те, що приходить, дістається без зусиль)* легкість: гдѐ оутѣха при́шлои запла́ты, обмо́вы и насмѣвиска пєрєважа́єтˢ, та́мъ всѣхъ троу́дностєй ла́твость (Острог, 1598 *Отп. КО* 2); Бл҃гомощноє, ї҆є: Ла́твость, прємо́жность. я́кѡ вˢ доста́ткꙋ, дово́дѡвъ, довтѣпꙋ, о́стрости розꙋмꙋ, бога́тства и гро́шый (1627 *ЛБ* 8).

ЛАТВЫЙ *прикм.* (*стп.* łatwy) **1.** *(який не потребує великих зусиль)* легкий: я́ко нѣкоторый нє́прїатє(л), облєжо́ноє мѣсто войною, зо всѣ(х) сторо(н) оглєдає(т), ѡ(т)ко́лѧ ла́твый при́стꙋпъ ви́дитъ, ѡ(т)то́лѧ и штꙋрмоу́єтъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 5 зв.); Запла́тоу хва́лы такою постановилъ, жє ка́ждомоу є(ст) до ѡной латвы(и) вхо(д) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 222 зв.); и тамто́тˢ ѡ(т) Асї́и а́ сє́й ѡ(т) Єѵро́пы,... сро́жилисѧ на царствꙋючєє мѣсто, мнѣма́ючи и́жъ и́мъ ла́твоє и гото́воє є́стъ на оуловє́ньє (Київ, 1627 *Тр.* 661); Латвый, facilis (*Уж.* 1643, 8 зв.).

2. *(приступний для розуміння; нескладний)* легкий: хотѣ(л) г҃ь та́къ пи́лного и милоуючого сєбє показа́ти вˢ иншого мл҃(с)ти прошє́ню, жєбы кды єго та́къ мл҃(с)ти на́шєй хти́вого дознава́ємо латвы(м) дозна́нѧмъ зˢ дво(х) єднꙋ могли оува́жити (поч. XVII ст. *Проп. р.* 219 зв.); Набожє́нства Пра́вило понѣкоимˢ скороти́вши, а ба́рзѡ потрє́бными и ла́твыми Наꙋками... ѡбѧсни́вши,... до рꙋкъ ва́шихъ подаю (Київ, 1636 *МІКСВ* 317); и такъ онаѧ трꙋднаѧ наꙋка... ста́ласѧ ла́твою (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 4); Кни́ги што́ бы значи́ли, ла́твый до́мыслъ (Львів, 1646 *Ном.* 6).

3. Близький, швидкий: ядовитыи пострѣлы бѣсурманскіи..., смертотворный ядъ свой // ...во всѣ составы и жилы мои розливши, латвую и уже видимую не ко животу, но ко гробу устрояють мнѣ дорогу (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 72-73).

4. Сприятливий: видячы час по тому способный и барзо латвый, подчасъ кграссацыи збунътованого хлопства,... намовили тоежъ хлопъство своволное,... абы оного с того света знесли, абы тым снадней оны тые добра по его смерти на свою корыст обернули (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 332).

ЛАТВѢЙ, ЛАТВЕЙ, ЛАТВИЙ *присл. в. ст.* **1.** *(із меншими зусиллями)* легше: и нєбєчпєчность (!) вєликаѧ єстъ с тыхъ причинъ, иж поганство Татаровє латвєй в тыхъ людєй пєшихъ языка могꙋтъ достати (Вільна, 1546 *AS* IV, 456); (т)рєба аби сє

та(к) мѹровало яко сє почало… яко би за ти(м) и ла(т)вии а скорѣишеє сє то змѹровало (Сучава, 1598 *ЛСБ* 322, 1); Гды(ж) внѹтрънюю ѡздо́бѹ ты(м) ла́твѣй в то(и) ча́съ ѡписа́ти боу́демъ могли, Гды пе́рвѣй позвѣрхо́внѹю пієн'кно(ст),… ѡно(м) до виде́нїѧ пода́мо (серед. XVII ст. *Кас.* 1).

2. *(із меншим ускладненням; простіше)* легше: Таковы(м) бовѣ(м) задава́нѧ(м) латвѣй щє(и) ро(з)вѧзанѧ быва́єтъ томоу ѡ чо(м) сѧ пытаємъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 148); ка́ждомѹ ла́твѣй в' лю́дскомъ ѡцѣтрѣскѹ и зѣло́ ѡба́чити, нѣжъ в' своє́мъ трамъ и колодѹ ѡма́цати (Львів, 1639 *Апост.* 12 зв. ненум.); а щóбысь мóглъ ла́твѣй понѧ́ти, та́къ потре́ба ѡ Бз҃ѣ розѹмѣт',… Бг҃ъ є́стъ сѹщєствѡ, прєсѹщєстве́нѡє, вє(д)лє Диѡни́сїѧ Арєѡпаги́ти (Чернігів, 1646 *Перло* 11);

(більш доступно) легше: А иж' бы то всє, що сѧ мно́гими словы широко вывєло, ср(д)цѹ твоє(м)ѹ пода́но бы́ти ла(т)вѣи могло,… збєрѹ ти… рєє(ст)ръ, прє(з) которы(и) бы(с) мо́глъ… тоє всє памѧта́ти (серед. XVII ст. *Кас.* 60 зв.).

3. *(більш реально, більш можливо)* легше: Православный: Ужесь килка кротъ вышшей отъ мене слышалъ, ижъ вашъ костелъ если въ болшихъ речахъ поткнулъ и спотыкается, далеко латвѣй у меншихъ (1603 *Пит.* 54); Х҃с бовѣмъ длѧ́ не́и оуте́рпѣлъ, ворота а́довы нє змо́гѹтъ противко не́и. латвѣй Не́бѹ зни́кнѹти и зємли́ поги́бнѹти, анижє́ли што зло́є оуте́рпѣти Цр҃кви (Київ, 1625 *Злат. Н.* 129 зв.); Ла́твѣй є́ст' мо́витъ Па́нъ Вєлблю́дови чєрє(з) иглѧ́ноє оу́хо пройти, ни́жли бога́томѹ в' Цр҃(с)тво Нб҃(с)ноє вніити (Київ, 1632 *МІКСВ* 286).

4. Легше; зручніше: Оудо́бѣє: Ла́твѣй, ла́цнѣй (1627 *ЛБ* 137).

5. *(з більшою охотою)* скоріше: я могѹ тобѣ продати якожъ колвєкъ латвѣ(и) анижли кто инши(и) (к. XVI ст. *Розм.* 28 зв.).

6. *У ролі присудк. сл. (не настільки важко)* легше: Ла́твѣй и ѡ тако́выє, кото́рыє… всєго собѣ заборонѧ́ли; нѣжли ѡ тако́вы(х) кото́рыи бы в оужива́ню по́кармо(в)… нє прєбира́ли (серед. XVII ст. *Кас.* 65 зв.).

Пор. **ЛАТВО, ЛАТВЄ.**

ЛАТВѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* **1.** *(менш складний, простіший)* легший: Сло́во Сн҃ъ Бж҃їи прє(д)вѣчныи з'стѹпи́ти мѣлъ и своє́ю наѹкою ѡнырѣ всѣ фигѹры ѡ(д)кры́ти, и до латвѣйшого вырозѹме́нѧ подати (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3); бг҃сло́вскаѧ ре́чъ и пра́вда, латвѣйша про́сто писа(т): алє по(д) ме́трами бо(з)кїи ре́чи трѹдно; и ба́рзо трѹдно, ти(л)ко то́й то́є зна́єтъ; кто того рємєсла заживаєтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 7).

2. Швидший, скоріший: для чого онъ, знову тое мѣстечко свое Брусиловъ осадити и ку лѣпшему а латвѣйшему запоможенью привести хотечи, воли на двадцать лѣтъ надати умыслилъ (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 282); а особливе маючи взглядъ на спустошенье тамътого имѣнья Брусилова отъ татаровъ… абы… // …ку латвѣйшому запоможеню прійти могло… въ томъ прерѣчономъ мѣстечкѣ его Брусиловѣ надалисмы… право мѣстьское майдеборское (Там же, 282-283).

Пор. **ЛАТВЫЙ.**

ЛАТЕРАНСКИЙ *прикм.* Латеранський.
◇ **соборъ латеранский** *див.* **СОБОРЪ.**

ЛАТИНА, ЛАТЫНА *ж.* **1.** *(латинська мова)* латина, латинь: хлопѧта страшили тыми крєкотьками, в которого была нє голосна, мѹсєлъ зѹбами трєскѹ докладати, а звлаща тыє которыє ѡ(т) паѹперибѹсъ ла-

тинꙋ починаютъ ꙋчить (Острог, 1587 *См. Кл.* 17 зв.); луцкій почал намовляти солодкими словы володимерского, человѣка... розумного на злоє в латине бѣглого, повѣдаючи єму, иж на ласку княжати пана воєводы спущатися небезпечно (Львів, 1605-1606 *Перест.* 31);

(латинська абетка, латинське письмо) латинка, латиниця: Дєло спижаноє вдолъжъ а҃і пѧдє(и) добры(х) кꙋлѧ до нєго побольшъ гꙋсиного я(и)ца гє(р)бы на нємъ а погонѧ а҃ ф҃ ч҃з ложє (1552 *ОВін. З.* 130 зв.); кꙋля зъ я(и)цо ꙋтячоє, число латиною (Варшава, 1616 *ООЗ* I, 2 зв.).

2. Католицизм; католицька церква: А пріазнъ вам латѝна такую давáет и благовѣрїє на вас издирает (к. XVI ст. *Укр. п.* 86); Останте бѣгати въслѣдъ латины и учения их (1599-1600 *Виш. Кн.* 153); вѣдай, иж в геену огня вѣчнаго отидет,... от которого всѣх... в православии стоящих и латыну знаменитых, Христе боже, заховати рачъ (1608-1609 *Виш. Зач.* 231); дáры бы́ли тó ѡсоблѝвыи котóрыи ѡ(т) досконáлости... Х҃вы вы́тєкли до чáсꙋ нѣѧкоє справовáнїє оукáзꙋючи, а нє выпꙋщéнїє пєрсонáлноє Д҃ха ѡ(т) С҃на ѡзнаймꙋючи, ѧ́късѧ Латѝнѣ хóчєтъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 238).

ЛАТИНЇКЪ *див.* **ЛАТИННИКЪ.**

ЛАТИННИКЪ, ЛАТИНЪНИКЪ, ЛАТИНЇКЪ, ЛАТІННИКЪ *ч.* **1.** Католик, *діал.* латинник: Вопроси латинника, папу, или кардынала, или арцибискупа,... егда ся случит, кому от православных с ним в бесѣду внийти (1588-1596 *Виш. Кн.* 129); Тымѝ влáсными слóвы ѳєофила(к)тъ лати(н)нико(м),... примóвилъ до ѡчъю, што нєѡ(т)мѣннє и въ латѝнски(х) тéкста(х) и тєпéрь ѡкáзꙋєтсѧ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 45); онъ... сцызматикомъ будучы,... ведучи споръ зъ Латинъниками не только о веру, але и о высшое местце съ папежомъ спиралъся (Вільна, 1599 *Ант.* 795); Не маєтъ быти прыгана ани Грекомъ, ани Латинникомъ, ижъ кождый водлугъ звычаю... поститъ, альбо не поститъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 219); Тогожъ вѣку знову Латінникове // символовъ вѣры почали отмѣняти (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 733-734); Такъ же и насъ и васъ ловятъ лагодне латинницы и унѣаты (бл. 1626 *Кир. Н.* 9); Не вѣмы, еще сіе правда, но братіе теперъ новопришедши повѣдали намъ общеніе твое со Латинники (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11).

2. *(представник латиномовного населення Римської імперії)* латинянин: того иявана а(л)бо наѡна грєковє и лати(н)ницы и янꙋшє(м) мєновали (1582 *Кр. Стр.* 29 зв.); того тáко(ж) звалѝ лати(н)ници Ианоу́мъ а малю́вали ѡ двóх лица(х), и(ж) ѡ(т) нєго пóшли Грєкóвє і лáти(н)їци (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 9 зв.); А ижи сѧ оучинѝла на пєрéдѣ змѣнка ѡ Люнáтика(х) абѡ ѡ хорóбѣ мѣсѧчной, ѡ той розꙋмѣютъ нѣкоторыѣ, ижи бывáєтъ зъ загнилóѣ мокроты або вѣлґóтности, котóрꙋю Латѝнницы Гꙋмѡрами назывáютъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 144).

Див. ще **ЛАТИНѦНИНЪ.**

ЛАТИНОЖИТЕЛЬ *ч.* Те саме, що **латинникъ** у 1 знач.: Потеци же убо мыслию разсудною во всѣ страны латиножителей или позри чювственным оком и сам зраковидне испытай латиномудрствующих (1588-1596 *Виш. Кн.* 128).

ЛАТИНОМУДРСТВУЮЩИЙ *дієприкм. у ролі ім.* Те саме, що **латиномудруючїй**:

позри чювственным оком сам зраковидне испытай латиномудрствующих, — не сие ли мудрование плотское и смертное, от уст их исходящее, услышиши? (1588-1596 *Виш. Кн.* 128).

ЛАТИНОМУДРУЮЧІЙ *дієприкм. у ролі ім.* Поборник католицизму: А ω(т)стѹпницы цр҇кве Б҇жєи, латиномѹдрѹючїм, всѣ, жа́днымъ спо́собомъ… наѹки // сво́єи… оуказа́ти… нє мо́гѹтъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 29-30).

ЛАТИНСКИЙ, ЛАТИНЪСКИЙ, ЛАТИНЬСКИЙ, ЛАТЇНСКЇЙ, ЛАТЫНСКИЙ, ЛАТѢНСКИЙ *прикм.* **1.** *(який стосується латинської мови)* латинський: Дєла два спижаныи… кѹлѧ с кѹрачоє я(и)цо число на нихъ писмомъ латинъскимъ а҇фл҇в (1552 *ОЧерк. З.* 5 зв.); а там быа (!) и напис҆ был҆ напїсанный пїсмєны грєцкими римскіми и єврєйскіми [то єс҆ словєнскіми и латїнскїми] жидовскіми то єсть цр҇ь жїдовскїй (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 83); кроини́ка ихъ ста́раѧ лати́нскаѧ вѣкъ ше́стый в листє сто і єдїнадєсѧто(м) пи́шєтъ (Острог, 1588 *Сур.* 65 зв.); Іωа(н) Борє(ц)ки(и) ωфѣрова(л)сѧ дѣтє(и) кгрє(ц)кого и лати(н)скаго языка ѹчити (Львів, 1604 *ЛСБ* 1043, 8 зв.); Леонтій Карповичъ… мужъ богодухновенный, въ языку… Латинскомъ знамените бѣглый (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 913); Напрасно теды отступникъ пащеки на Фотіа роздеръ, сполечникомъ его злости Бардиной удаючи: то на него зъ Словенского Зонары доводячи, чого нѣ въ Грецкомъ текстѣ, нѣ въ Латѣнскомъ переводѣ не найдовилъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 727); Постигл єси языков вѣжєствїє многих Латинского, Влоского, и Грєков оубоги(х) (Венеція, 1641 *Анаф.* 21).

2. Католицький: было домо(в) всихъ сємъсотъ и три(д)цать цє(р)квє(и) грє(ц)кихъ з҇ ω(д)на латы(н)скаѧ (1552 *ОБЗ* 142 зв.); Єщє́ ωста́ло ω чѹдѣ вина в во́дѹ прєтворєного ω(т) ксєндза лати(н)скоє вѣры, на правосла́вноє вѣры Прт(с)лѣ мшѹ слѹжа́чого (1598 *Виш. Кн.* 294); Ато для того глаголем, чого от искупа навыкохом, яко сварливую диалектику латинскую и силогизмы с поганскими догмат выкрутами, с которых ся они на препирание будуют (1608-1609 *Виш. Зач.* 208); ежели латинские мниси учат и проповѣдают, не лакомтеся на тое,… але лакомтеся вы, руски народѣ, на свои мнихи (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 244); **латинский костелъ, костелъ латынский (латинский)** *див.* **КОСТЕЛЪ.**

3. Західноєвропейський: ωнъ… борздъ къ мл҇(с)ти. тєплъ на застѹплѣниє. в латиньской зємли (1489 *Чет.* 110); Загадка философом латинским, лядским, также и вслѣд тых погнавшимся… младенцем бѣлобрадым руским (1599-1600 *Виш. Кн.* 152); Ато яко, послушай пилне и скажу вам, иж по всей турской земли тѣх мощей… умножилося, тогда некоторые пробаторы вѣры… окружили всѣ предѣла латинские, Венецкую державу, Рим, во Влошех… и никакоже не нашли мощей (1608-1609 *Виш. Зач.* 221).

Див. ще **ЛАЦѢНЪСКИЙ.**

ЛАТИНЪ, ЛАТЫНЪ *ч.* **1.** Те саме, що **латинникъ** у 1 знач.: А ваши Латинове, якъ и во иншихъ скори будучи, зъ лѣпшое въ горшее нахиляючися, такъ и тутъ Оригенову науку принявши изволяюче зъ нимъ по смерти чиститися надто нижли здѣ што съ тѣломъ пополненыхъ презъ покаяніе испоравляти (1603 *Пит.* 55); Ѡста́токъ по

рѧ(д)ковъ цр҃ковных... кото́рыє... ты́лько самы́мъ єп҃(с)помъ нале́жатъ... якъ прї-йма́ти ω(т) ро(з)майтыхъ // єрєсєй прихо́-дѧчихъ до вѣры правосла́вноє ω(т) арїа́нъ ...и ω(т) лати́нъ (Острог, 1606 *Нал. Мол.* 3 зв.-4); Ѡ латинꙋ, и ω папєжо(х) которы(х) што в ни(х) вымысли(в). Сказанiє ω томъ (поч. XVII ст. *ЦНБ* 47 П/1736, 50).

2. Особова вл. н.: шляхетъный Себестиянъ Споцкевичъ... противъко подданым... Вацлава Четверътенъского... // Гилейчикови Шумъваркови и сыномъ его, Латынови сынови его, Хвилевому сынови Данилъкови слепому,... протестовалъ се (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 151-152).

ЛАТИНЪНИКЪ *див.* **ЛАТИННИКЪ.**

ЛАТИНЪСКИЙ *див.* **ЛАТИНСКИЙ.**

ЛАТИНЬСКИЙ *див.* **ЛАТИНСКИЙ.**

ЛАТИНѦНИНЪ *ч.* Те саме, що **латинникъ** у 2 знач.: Ты(ж) длѧ людїй законоу римского, сирєч) латинѧнъ иже в нихъ нє взываю(т) сѧ зачала єдно // капитоулы (1556-1561 *ПЄ* 443-443 зв.).

ЛАТIНСКИ *присл.* По-латинському: Па́ппа: сꙋгꙋбоє по дѣтє(и) бра(ш)но є(ст) ω(т) и́мєнє хлѣба, и́жє латї́нски Па́нiсъ нарица́єтсѧ (1627 *ЛБ* 80).

ЛАТIННИКЪ *див.* **ЛАТИННИКЪ.**

ЛАТЇНСКЇЙ *див.* **ЛАТИНСКИЙ.**

ЛАТНЫЙ, ЛАТЪНЫЙ *прикм.* *(який стосується покрівельних дощок, лат; призначений для лат)* латний. ◇ **латноє гвоздє, гвоздє (гвуздѧ) латноє** *див.* **ГВОЗДЄ; гвоздь латный** *див.* **ГВОЗДЬ.**

ЛАТРЕIА *ж.* (*стп.* latrja, *гр.* λατρεια) слава Бога: Вѣдає(м) бо́вѣмъ и́жъ та́ѧ че́сть, кото́раѧ // сѧ латре́iа называ́єтъ, само́мꙋ Бг҃ꙋ приналє́житъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 92-93).

ЛАТЪНЫЙ *див.* **ЛАТНЫЙ.**

ЛАТЫНА *див.* **ЛАТИНА.**

ЛАТЫНОМУДРИЄ *с.* *(католицьке віровизнання)* католицизм: Не бо помазася духом латыномудрия, ниже обесчестися ересию, но в красоте апостольской проповѣди неподозрено стоит (1608-1609 *Виш. Зач.* 197).

ЛАТЫННИКЪ *див.* **ЛАТИННИКЪ.**

ЛАТЫНСКИЙ *див.* **ЛАТИНСКИЙ.**

ЛАТЫНЪ *див.* **ЛАТИНЪ.**

ЛАТИННѢКЪ *див.* **ЛАТИННИКЪ.**

ЛАТѢНСКИЙ *див.* **ЛАТИНСКИЙ.**

ЛАУРОИСЪ *ч.* (*лат.* Laurus L.) *(південна вічнозелена рослина)* лавр: лаꙋроv(с) по ла(т)... а по рꙋ(с)ски дрєво маслєноє а на нє(м) растꙋ(т) орѣхи маслєныє бобковыє (XVI ст. *Травн.* 274 зв.).

ЛАЦВО *присл.* (*стп.* łacwo) *(без ускладнення; просто)* легко: абовѣмъ, и́лє є́сть нєвѣдѡ́мыхъ ре́чїй, и смы́слꙋ на́шємꙋ нє ла́цво понѧ́тыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 31); тилкω кѡ́сти и че́рви, и, паꙋти́нꙋ, всѧ́ привѣде́нїє и ѡ́нъ, всѧ́ тѣнь и ди́мъ; ла́цво развѣющїи, нѣчто́жє (Чернігів, 1646 *Перло* 123 зв.).

Див. ще **ЛАЦНЕ, ЛАЦНО.**

ЛАЦНЕ *присл.* (*стп.* łacnie) Те саме, що **лацно** у 1 знач.: князъ... поменилъ... нехай передъ вашою милостью положит и покажетъ, съ которого ся лацне с князем козекою росправили и // о то суд... досыть з собою розмов немало мели (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 258-259).

Див. ще **ЛАЦВО, ЛАЦНО.**

ЛАЦНЕЙ *див.* **ЛАЦНѢЙ.**

ЛАЦНЕЙШИЙ *прикм. в. ст.* (*стп.* łacniejszy) *(із меншим ускладненням)* легший: Мостъ чєрє(з) пєрєкопъ... отъкꙋль лацнє(и)ши(и) пристꙋпъ кꙋ за(м)кꙋ могло бы быти (1552 *ОКр. З.* 147 зв.).

ЛАЦНИЙ *див.* **ЛАЦНЫЙ.**

ЛАЦНО, ЛАЦЪНО *присл.* (*стп.* łacno) **1.** *(без напруження, не докладаючи великих зусиль)* легко: а мєста того што сопъсоваласѧ гора, ѕ҃ сажонъ поправити єє лацъно алє мєшъкаючи потомъ сѧ и бо(л)шє(и) ро(з)валѧєть (1552 *ООвр. З.* 100 зв.); Не лацъно богатому у царство небесное увыйти (XVI ст. *НЄ* 126 зв.); и за(с) длѧ того… в҇ мѣрꙋ наладꙋє(т) тꙋю… комѧгꙋ оутро́бнꙋю, бо… єгда в мѣрꙋ брємѧ наложи(т), тогда лацно плывати можє(т), то є(ст) мл҃тисѧ (п. 1596 *Виш. Кн.* 234); Тре́тѧа стихı́ѧ вода́ є́стєство(м) мо́кра, тѧ́жка, ла́цно порꙋши́ма, и́ горѣ възноси́ма (Почаїв, 1618 *Зерц.* 12); Причи́нꙋ ма́ючи, ижъ рωзный, ω(т) розны́хъ сторώнъ, з҇ рώзными Рєлѣгïами прихо́дѧчи, тꙋрбꙋють ва́съ слώвы и пи́смы развраще́ными, Кото́рыхъ ле́сти, в҇ ла́сцє Б҃жой, тꙋю чита́ючи Кни́гꙋ, ла́цно оустєре́чисѧ мо́жєтє (Київ, 1620-1621 *МІКСВ* 32); Бꙋдь бєзпе́чєн҇ Сꙋща́нскїй, Крєстъ з҇ стрѣло́ю ма́єшъ, в҇ Гєрбѣ, ла́цнω на(д) врагóмъ горꙋ ωтрыма́єшъ (Київ, 1637 *МІКСВ* 334); лацно levli (*Уж.* 1643 51 зв.).

2. *(без ускладнення; просто)* легко: Тогды ла(ц)но написати и голы(м) слово(м) мовити, алє тєпєр потрєба зна(ч)нє показати, чого жа(д)ны(м) способо(м) показати нє можє(ть) (Житомирщина, 1595 *ККПС* 63); абы ваша милость тутъ въ Кіевѣ зъ рамене своего коштомъ войсковымъ килька особъ для всякое потребы отзыватися зъ ласки своее зоставити рачыли, што есть велми ла(ц)но войску за помочью Божею (Київ, 1621 *АСД* І, 265); ла́цно бы(т) можєть зе́млѧ розмѣрєна на милѣ на сто́анїѧ, и на сѧже́нѣ а(л)бо сто́пнѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 44); Ґды ро́зꙋмъ пойзри́тъ на вѣчныи мꙋки; и бо́лєзни тѧ́жкїи, и помы́слитъ; якω прєзъ покаѧ́нїє ла́цно мо́гъ оубѣчи тако́выхъ мꙋкъ; и бо́лєзнї(и) тѧ́жкихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 157 зв.);

(без великого розумового напруження; просто) легко: ω(т) оучо́ныхъ и вєликихъ пи́сма с҃того выкладачовъ абы́ сѧ ла́цно зрозꙋмѣти могла єго вла́сность (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 22); На́ то ла́цно ω(т)повѣсти мо́жємъ, єсли съ хм҃ъ з҇гожа́ютсѧ ‹патрïа́ръхωвє›, и зъ єго наоу́кою (Почаїв, 1618 *Зерц.* 50 зв.).

3. *(не замислюючись)* легко: прожно єсмώ мы́ гре́чєской рєлѣи́ лю́дє в бе́рєстю, на сино́дѣ ро(з)соу́до(к) о то́мъ яко кто́ с ты́хъ што́ до на́съ приходи́ли вѣрилъ привлащати собѣ мѣли; мл(с)ти тои вѣдаючи бы́ти вла́сность, жє єсть лю́дскаѧ, жє ничи(м) сѧ нє бри́дитъ жє всємꙋ ла́цно вѣритъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 91).

4. Реально, можливо: который то братанич мой зъ оными паненками… праве надъ надею и мниманье людское, яко пану Богу, зъ милосердья своего светого учинити естъ лацно,… здоровье свое ухоронили (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/І, 226).

5. Скоро, швидко: Оучини(м) те́жь ри́зꙋ под҇ нараме́нникъ… оу которое бꙋдєтъ ωжєрєльє, а брама о́коло нєго ткана… а́бы сѧ ла́цнω нє поша́рпалъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 105 зв.).

Див. ще **ЛАЦВО, ЛАЦНЕ.**

ЛАЦНОСТЬ *ж.* (*стп.* łacność) легкість, впевненість: надѣѧ вмѣсто бо́ѧзни и ро́спачи настꙋпи́вши, оумє(н)шоує(т) стра(х), придає(т) лацности (Острог, 1607 *Лѣк.* 35); Оудо́бство: Ла́цность (1627 *ЛБ* 137).

ЛАЦНЫЙ, ЛАЦНИЙ *прикм.* (*стп.* łacny) **1.** *(неускладнений; без труднощів)* легкий: тая Вовдя, которая, служачи и наймуючи

се ве дворе у ее милости панее Вишневское, подъ часъ неурожаевъ и дорогости..., лацный приступъ до того мела и пана Вишневского струти мела (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/І, 450); Дрꙋга́ѧ причи́на была длѧ кото́рой Сп(с)тль нашь на нбо возне́слъсѧ, // жєбы на(м) при́стꙋпъ ла́цный показа́лъ, жєбы две́ры нб(с)ные ѡтвори́лъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 205 зв.-206); овѡ зго́ла бы́лєбысˢмѡ са́ми то́лˢкѡ хотѣли, на мно́гихъ розмаѣтыхъ и ла́цныхˢ, до збаве́нѧ на́съ вєдꙋчихˢ дорогахˢ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 59).

2. *(про їжу) (який не обтяжує шлунка)* легкий: блгопріѧ(т)ны́й, до принѧтѧ ла́цный и тыжъ вдѧ́чный ми́лый (1596 *ЛЗ* 30); Блгопріа́тный: До принѧтѧ ла́цный, и тыж вдѧчны(и), ми́лы(и) (1627 *ЛБ* 9).

3. *(допустимий, дозволений)* можливий: Въ оные часы, кгды Кгрецкіи цесари и Царогородьские патрияръхове панство мели, моць мели... лацна имъ // была пыха, и подънесене, и непослушенъство (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 312-313).

4. *(здатний на якісь дії, вчинки)* схильний: Члкъ... проу(д)ко оустава́ючаѧ тръво́га. сна(д)нє оупада́ючєє вывышˢшє(н)є. ла́цноє до оупа(д)ковъ подˢношє(н)є (Острог, 1607 *Лѣк.* 119); жа́лꙋи жє(с) єщє... // ...та(к) ла́цны(и) кꙋ смѣхо́ви и роспꙋстѣ, та(к) твє(р)дый кꙋ плачꙋ и скр(ꙋ)сѣ (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 52-53).

ЛАЦНѢЙ, ЛАЦНЕЙ, ЛАЧНЕЙ *присл. в. ст.* **1.** *(із меншими зусиллями)* легше: хотѣлъ людꙋ своємоу ми́ломоу бгъ двана(д)цѧ(т) пєрєхо́довъ наготова́ти жєбы ты(м) ла́цнѣй и рыхлѣй до зємлѣ ѡбѣцаи(н)ои прє(з) по́лки пєрєшли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 241 зв.).

2. *(із меншими ускладненнями; простіше)* легше: єсли Ваша Милост рачиш зостати на слꙋжбє ѡной, тєды и прывилєй на гєтманство лацнєй Ваша Милост мѣти бꙋдєш (Варшава, 1568 *AS* VII, 306); Часъ бы сѧ южъ за правды почювати и давно... потомъ коли бꙋдєть трꙋднѣй, и помочи бꙋдєтъ нє ла(ч)нєй и прочаѧ (Острог, 1587 *См. Кл.* 17); Памѧтаю запра́вды жє(м) того дово́дꙋ прє(д) ты(м) оужива́лъ, алє тоєжъ частѣй мо́вити, и мнѣ лацнѣй, и кꙋ змоцне́ню нашємоу ва́жнѣй (поч. XVII ст. *Проп. р.* 144); Написано є(ст) єсли днь стра́ви(ш) пожитєчнє. вєчо(р) вєсєлый ти прійдє. Лацнѣ(и) є(ст) зго́ла мо(л)чати нѣ(ж)ли сло́во(м) выстꙋпити (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 18 зв.).

3. *(більш реально; більш можливо)* легше: або́вѣмъ ла́цнѣй мо́жєтъ вырозоуме́ньє сло́ва нєпи́лного слоухача и чите́лника оутєчи анѣжли сѧ дати зрозоумѣти, мо́витъ васи́лій вєли́кій (Острог, 1607 *Лѣк.* 182 зв.).

Див. ще **ЛАЦНѢЙШЕ.**

Пор. **ЛАЦНО.**

ЛАЦНѢЙШЕ *присл. в. ст.* Те саме, що **лацнѣй** у 1 знач.: лацˢнѣ(и)шє єсть въистинˢноу вєльбоудоу... скрозь иглиныи оуши пройти, нижли богатому в цр(с)тво біє внійти (1556-1561 *ПЄ* 301 зв.).

Пор. **ЛАЦНО.**

ЛАЦНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* **1.** *(який вимагає менших зусиль)* легший: то(т) жє бгъ... чє(р)лєноє... мо́рє... на мно́гиє ча́сти роздѣлѧ́є(т),... жєбы на́мъ пєрєхо(д) бы́лъ лацнѣ(и)ший (поч. XVII ст. *Проп. р.* 241 зв.).

2. *(менш ускладнений; простіший)* легший: Наꙋчи(т) порѧдкꙋ и спорѧже́нˢѧ слѡвъ кото́рыи за кото́рыми длѧ лацнѣйшогѡ найдꙋ́ючогосѧ вˢ ни́х ро́зꙋмꙋ понѧтˢѧ вєдлꙋгъ Сочине́нїѧ покла́даны бы́ти ма́ютъ (Єв'є, 1619 *См. Грам.* 2 зв.); Нѣмъ каноны соборовыи... ставити показати поступую, для

снаднѣйшей ихъ обороны и для лацнѣйшого… понятья ово первѣй… показую, ижъ жаденъ патриархъ въ другого патриархи діецезію… вдаватися не маетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 683).

3. *(більш можливий, більш реальний)* легший: Чистецъ змышленный маютъ на слабость грѣшачимъ, а на лацнѣйшое въ пекло схиснене (бл. 1626 *Кир. Н.* 27).

Пор. **ЛАЦНЫЙ.**

ЛАЦЪНО *див.* **ЛАЦНО.**

ЛАЦѢНСКИЙ *прикм.* (*стп.* łaciński) те саме, що **латинский** у 1 знач.: Лєксиконъ альбо трȣдныхъ сло́въ выкладъ в той кнізѣ: єлєме́нˀта лацѣнˀского язы́кȣ; а стихїи грє(ц)кого єдно сло́во пока́зȣютъ, жівоулъ або зложєнѧ свѣта сєго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 7 зв.).

ЛАЧНЄЙ *див.* **ЛАЦНѢЙ.**

ЛАШТЪ, ЛАШТЬ, ЛАСТЪ *ч.* (*стп.* łaszt, *свн.* last) *(одиниця виміру сипких тіл)* лашт: маєт Хємѧ кнѧзю Фєдорȣ… заплатит за тот попєл, за кождый ластъ по ı҃ грошєй (Краків, 1531 *AS* III, 390); Продал Єго Милость намъ попєлȣ пѧт сот лаштов, а кождый лашть по чотыри золотих Полскихъ (Володимир, 1552 *AS* VI, 121); того попелу послалъ єсми до Кгданска двадцат и шест лаштов и двѣ бочки (Піддубці, 1565 *АрхЮЗР* 8/III, 103); ѡ(н) же мє(л) на то(м) дєрєвє попєлу лашто(в) д҃ нє купного дарованого єму ѡ(т) пана миколаѧ вовчка (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 69); пн҃ъ ма(р)тинъ …дє(и) до пє(ти)дєся(т) ла(ш)то(в) попєлȣ выпали(в)ши ѡ(т) ни(х)… пн҃у Нємѣричȣ золоты(х) по(л)тораста за(п)лати(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 28).

ЛАШТЬ *див.* **ЛАШТЪ.**

ЛАЩЪ *ч.* Лящ. Особова вл. н.: на онъ же часъ панъ Ореховский и панъ Лащъ пану Кирдеєви руками своими записатися маюдь (Острог, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 75); урядъ и возънымъ, шляхтою, до Яна Лаща посылалъ (Городно, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 127).

ЛАЯНЪЄ *див.* **ЛААНЄ.**

ЛАЯНЬЄ *див.* **ЛААНЄ.**

ЛАЯТЕЛЬ *ч.* Наклепник, обмовник: всякого противника… нарушителя… непокаянного лаятеля и злоречителя, вѣчной анаѳемѣ і проклятію отдаемъ (Браславль, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 222); oblatrator, oblatratrix, лаятє(л), клєвє(т)никъ, лгатє(л) (1642 *ЛС* 285).

ЛАЯТИ, ЛААТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого, кому, на кого) *(образливими словами висловлювати своє невдоволення, осуд, докори)* лаяти: на(с) по(д)даныє миляновицкии по(т)кали ȣ воротъ и почали на на(с) фȣкати и лаяти и ки(и)ми грозити (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 100); Не держи ненависть,… никому не лай, никому не давай раду лихую (XVI ст. *НЄ* 18); а никотороє з ни(х) и лаяти на(м) почали абы(х)мо с ты(х) кгрȣ(н)товъ зара(з) про(ч) єхали (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18 зв.); А што єсте подруковали много книжокъ, устаивши своє имя, якъ инший нѣкоторый о вас пишет, лаючи кождому и грозячи, мовит: кто противъ вас пишет (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); Х҃с Г(с҃)дь бȣдȣчи Рицєромъ, никого нє билъ, ни шарпалъ, ни знєважалъ, ни лаалъ, и ниѧкои кривды нико́мȣ нє чинилъ (поч. XVII ст. *Пчела* 32); Тєпе́ръ ви́дѧчисѧ зˀ бра́томˀ хва́лимѡ єго, и якъ зˀ лю́би(м) розмовлѧ́ємѡ; а ско́рѡ о(д)ишо́л, ла́ємѡ єго, ѡбмовлѧ́ємѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 542).

2. (кого) *(картати, сварити)* лаяти: вєнцєй дати нє могȣ штрофовано бы лаяно бы (XVI ст. *Розм.* 29 зв.); але коли ся есми

того доведалъ, о томъ се дей и самъ фрасовалъ и попа есми тутошнего... // за то лаялъ, же того... чинити допустилъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 348-349); Зазира́ю, порица́ю: Ла́ю, кар, фка́ю (1627 *ЛБ* 163); слхай я(к) г(с)дь прє(з) пророка лає(т) и гро́ми(т) мѣст ієрсали(м)ском (серед. XVII ст. *Кас.* 65).

Пор. **ЛААНЄ.**

ЛАЯТИСЯ *дієсл. недок.* Лаятися, сваритися: Ано, братя, Бгъ указуєтъ, што бесме задарь не иззывали имя Божіе, // тай нѣ лаялися безъ вины (XVI ст. *НЄ* 212-213).

ЛААНЄ, ЛАЯНЪЄ, ЛАЯНЬЄ, ЛААНЬЄ *с.* Лаяння, погрози; наклеп, обмова: Юрий Чарторийский... жаловалъ... ижъ... всѣ одностайне, одно другого в том ущипливом обмовиску и лаянъю кнежатъ... малжонковъ подпомогаючи злаяли, зсоромитили и зелжили (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 556); Запрѣщенїє: Загрожє(н)є, бака(н)є, фка́ньє, лаа(н)є, Єпітїміа, исправлє́нїє (1637 *ЛБ* 42); Клєвєта́: Ѡклєвєта́нїє, по́тва(р) лаа́ньє, ѡбмо́ва (Там же, 53); та́къ мо́ви(т) єзєкї́а, днь скорби и ла́яньа и блюжнѣрства днь се́й (серед. XVII ст. *Хрон.* 345).

Пор. **ЛАЯТИ.**

ЛАЯНЪЄ *див.* **ЛААНЄ.**

ЛАЯНЬЄ *див.* **ЛААНЄ.**

ЛААНЬЄ *див.* **ЛААНЄ.**

ЛААТИ *див.* **ЛАЯТИ.**

ЛВЕНЯ, ЛВЕНА *с.* Левеня: ски(м)ни лвенята (II пол. XVI ст. *ЛА* 190); скимъни, дѣти л҄вовы, л҄вєната (1596 *ЛЗ* 78).

ЛВИЙ *прикм.* (*стп.* lwi) те саме, що **лвиный**: яко пи́смо стоє повѣда́є(т) скѣпилноє вино́: придавши к нєм кръвє́ лвєй вєпровой баранєй и ма́лпїєи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 7 зв.); Мантико́ра въ и́ндєй, ма́ю(т) тры рады зоу́бо(в), а тва(р) члчю, а тѣло л҄вєє (Там же, 26); Кнь з голово́ю л҄вє́ю, А з стъ тогѡ Кона́; ѡ́гнь сѣрчаный вихо́дитъ (Чернігів, 1646 *Перло* 141).

◇ **лвий камєн** — ґатунок мінерала: leontios, лви(й) камє(н) (1642 *ЛС* 253).

Див. ще **ЛВИНЫЙ, ЛВОВЫЙ, ЛЕВКОВЫЙ, ЛЕВСКИЙ.**

ЛВИНЫЙ *прикм., перен. (мужній, сміливий)* левиний: кла́натса тобѣ бдтъ сно́вє оца твоєгѡ, // щєна лви́ноє Іда (серед. XVII ст. *Хрон.* 76-76 зв.).

Див. ще **ЛВИЙ, ЛВОВЫЙ, ЛЕВКОВЫЙ, ЛЕВСКИЙ.**

ЛВИЦА *ж.* Левиця: И бы́лъ прѣйшій звѣръ я́кобы лвица, и скры́дла мѣ(л) ѡрло́выє (поч. XVII ст. *Проп. р.* 124); Тєса́лони... хвали(ли) боца́на... // Си́рїанє... голоуба, а оум҄брацїє л҄ви́ц (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.-63); до лп сн мо́й вст́пи́лє(с): ѡ(т)почи́ва́ючи лє́глъ є́стъ я́кѡ Лє́въ, и я́кѡ лви́ца кто́ жь єгѡ́ возбдитъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 76 зв.); lea, lea(e)na, лвица (1642 *ЛС* 252); *Образно*: хс бовѣ(м) в сама́рїю дшъ любо́вїю знатый пришо́лъ ма́ючи лѣснїю лвиц то є(ст) самарита́нк грѣшню (поч. XVII ст. *Проп. р.* 182 зв.).

ЛВОВЪ *див.* **ЛВОВЫЙ.**

ЛВОВЫЙ, ЛЬВОВЫЙ, ЛВОВЪ *прикм.* Те саме, що **лвиный**: подь а будешь корунована, почєнши отъ головы а маючи на верху Санирь а Гермонъ з ѡтъпочивалъ львовыхъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 52); ѡ(т) бгодарова(н)ны(х) и бгаты(х) во мдро(ст) словє(ст)нє тала(н)товъ ваши(х) пи(с)мо... воспишитє имєнє(м) цє(р)квє... на загра(ж)дєниє лвовы(х) стъ и твє(р)жєнию чада

моєго (Верба, 1606 *ЛСБ* 407, 1); И длѧ чо́го ты(ж) малю́ютъ Є҃в(г)ли́стѡ(в), єдно́го вˢ по́стати Аггл҃ской, дрꙋго́го вˢ по́стати лво́вой (Київ, бл. 1619 *О обр.* 13); А по ко́лкꙋ днı҃й ворочаю́чисѧ а́бы ю́ по́нѧлˢ зˢстꙋпи́лъ и ѡглєда́лъ сте́рво лво́во (серед. XVII ст. *Хрон.* 184 зв.).

Див. ще **ЛВИЙ, ЛЕВКОВЫЙ, ЛЕВСКИЙ.**

ЛВОВЪ *див.* **ЛВОВЫЙ.**

ЛВОВЯНЕ *див.* **ЛЬВОВЯНЕ.**

ЛВОСИЛЫЙ *прикм.* Який має силу лева: Нє про(д)кгꙋ́ю(т) тоу́тъ, кгрє(ч)кіи ахи(л)ле́сы, нѣ о́ныи лвоси́лыи Гєркꙋле́сы (Острог, 1612 *На г. Остр. Час.* 2).

ЛВѦТКО *с.* Левенятко: пи́сари свѣ(д)ча(т), ижъ лвѧ́тко свѣжо ро́ждъшєєсѧ три дни за́вшє спи́тъ, та(к) ижъ сѧ я́ко(с) здаѥ(т) бы́ти оу́мрълы(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 118 зв.).

ЛГАНЬЄ *с.* Брехня, неправда: Таѧ лжа́: Кла́мство... лганьє, баламꙋтнѧ́ (1627 *ЛБ* 59).

ЛГАРСКИЙ *прикм.* (*стп.* łgarski) брехливий, неправдивий: тое слово проклятый андрей варкгоцкій въ свой лгарской апологіи проклятой вышпетил (поч. XVII ст. *Вол. В.* 73).

ЛГАРСТВО *с.* (*стп.* łgarstwo) брехня, неправда: Нєразꙋміє: Бєзсовѣтїє... // ...лга́рство, прѣ(н)є, нє(ц)но́та, нєблагода́рствїє, нє вдѧ́чность (1627 *ЛБ* 75-76); патрïа́рхꙋ,... ѡкрєсти́ли атихристо(м) (!) що на ти́мъ лгꙋтъ явно; якѡ слꙋги шата́нскїи, а то́го жˢ лгарства, и блюзнѣрства напили́сѧ; нѣкото́рїи из рꙋси на́шєй (Чернігів, 1646 *Перло* 137).

ЛГАРЪ, ЛГАРЬ, ЛЬГАРЪ *ч.* (*стп.* łgarz) брехун, наклепник: А єсли бы(х) рєкль. ижє нє зˢнаю єго. то быхь быль подобныи вамь лˢгарь. алє знаю єго. и словь єго стєрєгоу (1556-1561 *ПЄ* 383 зв.); што то за чоловѣкъ єсть барзо срокги(и)... на(и)ꙋбожши(и) лгаръ нєпосполиты(и) (к. XVI ст. *Розм.* 48 зв.); Горе им, яко лгаремъ и проклѧтствꙋ своемꙋ подпадаючих! (поч. XVII ст. *Вол. В.* 98); Клєвє́тникъ: Ябєдни(к)... лга́ръ, ѡбмовца, ѡболга́тєль (1627 *ЛБ* 53); злосли́выи нѣкоторыи лю́дє,... вєлємо́вцєю єго и лгаре́мъ зва́ти поча́ли (Київ, 1627 *Тр.* 557); баламуд льгар — falsidicus (I пол. XVII ст. *Своб.* 15).

Див. ще **ЛГАТЕЛЬ.**

ЛГАРЬ *див.* **ЛГАРЪ.**

ЛГАТЕЛЬ *ч.* Те саме, що **лгаръ**: oblatrator, oblatrafrix, лаятє(л), клєвєтникъ, лгатє(л) (1642 *ЛС* 285).

ЛГАТИ, ЛЬГАТЇ *дієсл. недок.* **1.** Обманювати, брехати: На тоє ва(м) пн҃вє би(с)кꙋпи та(к) ѡ(т)повѣ(м), махлю(и)тє я(к) хо́чєтє, ма(х)лю(и)тє и лжѣтє, и тꙋю(ж) ло(ж) дрꙋги(ми) по(д)пора(ми) нєправ(д) (!) боронѣтє (1598 *Виш. Кн.* 294 зв.); Лжы, ѳилялете, (тымъ ся не удавишъ!) (Вільна, 1599 *Ант.* 819); лжи́выє свѣ(д)ки ло́жъ продаю́тъ, кꙋпцѣ на́пасти и пєнѣ кꙋпоую(т), єди́нъ дрꙋгомꙋ лˢгоучи, всѣ при́сѧги вы́порожнили (Острог, 1607 *Лѣк.* 126); та(м) штоу́чнє лга́ти, и фалши́вє присѧга́ти, бли́жнєго ѡшꙋка́ти, и ѡшꙋка́нѧ(м) рѣ(ч) чоу́жую оукра́сти пѧ́нкнє наоуча́(т)сѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 217); кажꙋт або просто людем лгꙋть, якобы люде под нами, подъ землею мѣли быти (поч. XVII ст. *Вол. В.* 101); Нє потвара́ймѡ, нє ѡбо́лгꙋймѡ, нє лˢжѣмѡ, и на // кри́вѣ нє присѧга́ймѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 84-85); ementio льгатї нєправда (I пол. XVII ст. *Сем.* 77); хто приро-

женя мокраго тотъ много мовитъ и лжетъ, и рихло повѣдаетъ (серед. XVII ст. *Луц.* 541).

2. (кого, на кого, кому) *(зводити наклепи)* оббріхувати, обмовляти (кого): Ѳєω(д)ри(т) написаль Ижь, яко єго выда(л) иоуда..., та(к) тыи єго ты(ж) лжа(т) и сромотѧ(т), ктωрыисѧ... тѣла єго плюгавыми роуками дотыкаю(т) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 112, на полях); за тымъ листо(м) важи(л) сѧ... комисію на братъство... вынє(с)ти... нарꙋшаючи свободъ и во(л)ностє(и) на́шихъ, и ста́ны єп҃(с)кпъскиє лжачи... па́стырє(и) ...по судєхъ... сромотячи... // ...до шкодъ вєликихъ привєлъ (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 1 зв.-2); Iωа(н) Бѣ(л)дога... рꙋкꙋ вытѧгаючи до камєнѧ порива(л)сѧ, сромотѧчи лжачи Андрєю братаничꙋ своємꙋ, що бг҃ꙋ и людє(м) было противно (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2 зв.); Клєвє́щꙋ: Потварѧ́ю, лгꙋ (1627 *ЛБ* 53); А потомъ самую... панюю подкоморину ю... лжал и соромотилъ (Житомир, 1629 *АрхЮЗР* 1/VI, 603); з устъ самого пана Кгавловъского... слышал, же попи литовизкие... на его милость пана Кгавловъского... похвалки чинятъ, лжатъ, соромотятъ и инъные прикрости... чинятъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 478).

Див. ще **ЛЖИТИ.**

ЛГАТЇ *див.* **ЛГАТИ.**

ЛЕБЕДА *ж.* Те саме, що **лобода**: трава лєбєда стꙋдіностна є(ст) (XVI ст. *Травн.* 23).

ЛЕБЕДЕВЫЙ *прикм.* Те саме, що **лебединый**: cygneus, лєбєдєвы(й) (1642 *ЛС* 151).

Див. ще **ЛЕБЕДИЙ.**

ЛЕБЕДИЙ *прикм.* Те саме, що **лебединый**: olorin(us), лєбєди(й) (1642 *ЛС* 291).

Див. ще **ЛЕБЕДЕВЫЙ.**

ЛЕБЕДИНЫЙ *прикм.* Лебединий, лебедячий: тогды тому... заплатити шє(ст) рублє(и) грошє(и)... хто бы з лєбєдиного гнє(з)да я(и)ца побрал, або гнє(з)до розмєта(л) (1566 *ВЛС* 87 зв.).

Див. ще **ЛЕБЕДЕВЫЙ, ЛЕБЕДИЙ.**

ЛЕБЕДКА *див.* **ЛЕБѢДКА.**

ЛЕБЕДЪ *див.* **ЛЕБЕДЬ.**

ЛЕБЕДЬ, ЛЕБЕДЪ *ч.* **1.** *(великий дикий або домашній водоплавний птах)* лебідь: Лєбєди на ста(в)кꙋ три (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III, 10); Цѣна птахамъ домовымъ. Гꙋсь три гроши,... лєбє(д) домовы(и) три копы грошє(и) (1566 *ВЛС* 99 зв.); онокро́та(л), пта(х) подо́бный кшта(л)то(м) лє́бєдєви, кът́орый пысо(к) оуложи(в)ши вˢ во́дꙋ гꙋкає(т) якъ осє́лъ (1596 *ЛЗ* 64); olor, oris, лєбєд(ъ) (1642 *ЛС* 291); То сꙋть кото́рыхъ зˢ пта́ства є́сти не ма́єтє: мы́ски, и кра́кгꙋмра,... и лєбє́дѧ и бꙋка (серед. XVII ст. *Хрон.* 118 зв.).

2. *(геральдичний знак)* лебідь: Лєбєдь, абда́нкъ, подко́ва, и при Кр(с)тѣ стрѣлы, Твоє́й слꙋжа(т) дѣлности (Київ, 1625 *МІКСВ* 134).

3. Особова вл. н.: Стєпанъ лєбєдь (1649 *РЗВ* 445); шляхетъный панъ Самуелъ Радоловичъ... противъко славетънымъ... Кгънатови Булижце... Самуелови Лебедеви... // именами и назвисками декляровати оферовалъсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 424-425).

ЛЕБѢДКА, ЛЕБЕДКА *ж.* *(лат.* Origanum L.) материнка, *діал.* лебідка: origanis, лєбѣдка трава, лобода (1642 *ЛС* 295);

назва певної рослини: лебідка, eusterialis, лєбєдка трава (1642 *ЛС* 185).

ЛЕВАШИ *мн.* Рід пастили: Тєрновы лєваши сохранѧє(м) на го(д) бє(з) врє(до)сти (XVI ст. *Травн.* 33).

ЛЕВВИТЪ *див.* **ЛЕВИТЪ.**

ЛЕВИАѲАМЪ *ч. (за біблійною легендою — морське страховище або крилатий дракон)* левіафан: та́къ в'падꙋтъ въ мо́рє гєє́ны вˢ пащє́кꙋ ѡгнєро(д)номꙋ лєвиаѳа́мꙋ, въ пожрє́нїє дꙋшєтлѣнномꙋ Ки́тꙋ, ал'бо Вєліори́бѡви мо́рѧ ѡгнє́ногѡ, и покри́єтъ ихъ срамотꙋ... пла́мє(н) вѣчный (Чернігів, 1646 *Перло* 155); та́мо вѣтры бꙋрли́выи стра́шнагѡ сапа́нѧ; похода́щѡ(г): з нѡ(з)дрый; ѡногѡ лєвиаѳа́ма: смо́ка, и вєліори́ба, мо́рѧ // гєє́нскогѡ (Там же, 155 зв.-156).

ЛЕВИЗОР *ч.* (*стп.* lewizor) *(особа, яка здійснює ревізію)* ревізор: А постєрєгаючи того, жєбы... в тым манастыры... был захован порядок службы бо҃жи... што прєз пастыра... доброго быти нє можє, яко лєвизор наш сам видєчи, я маючи у сєбє... залєцону вяру... и инъшии цноты хрєстянскии у врожоного Михаила... листом своим єму тот манастыр... до живота упєвънил (Варшава, 1571 *ПІФ* 25); чє(р)нцѣ... повѣдали ижє тыє ꙋрочища мѣнованиє были означєниє и ѡписани чєрє(з) лєвизоровє и комѣсаро(в) королювски(х) (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 1 зв.).

Див. ще **РЕВИЗОРЪ.**

ЛЕВИЙ *див.* **ЛѢВЫЙ.**

ЛЕВИТИКЪ *ч.* (*стгр.* λευίτικόν) *(назва третьої із п'яти книг Старого Завіту)* Левіт: Мо́витъ бовѣ(м) вˢ Лєви́тикꙋ, возложє́нїа два хлѣбы, зˢ двꙋ дєсѧтыхъ ча́стє мꙋки́ пшєни́чной (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 257).

ЛЕВИТСКИЙ, ЛЕВИЦКИЙ *прикм.* Левітський: домы мѣстъ лєвитски(х) мѣсто маєтности сꙋть мєжи сынми Ізраилєвыми (серед. XVII ст. *Хрон.* 126); рєклъ Дв҃дъ кнѧжатѡмъ лєвицкимъ абы постановили з братьи своєи играчи на инстрꙋмєнтєхъ мꙋзыцкихъ (Там же, 250 зв.).

ЛЕВИТЪ, ЛЕВВИТЪ, ЛЕВÏТЪ *ч. (священнослужитель із покоління Левія)* левіт: Пупъ и левитъ, што шили тымъ пупюмъ, уздрѣли того чл҃вѣка и пруйшли, не помагали нѣчого (XVI ст. *НЄ* 160); ширє(и) ѡка(з)ує(т) подобє(н)ство которое є(ст) мєжи хри(с)то(м) и мє(л)хисєдєко(м) и приро(в)на(н)є попо(в)ства и офѣры єго з лєвиты (II пол. XVI ст. *КА* 559); Са́мъ ча́стю й дѣдицтвомъ Б҃жимъ обра́лъ собѣ ра́чєй зостава́ти зˢ Лєвї́тами (Київ, 1624 *МІКСВ* 100); Розошлимо братіи нашой и иншой по всихъ краинахъ Ізраильскихъ и до сщ҃єниковъ и лєввитовъ, которыи мєшкаютъ по прєдмєстьѧхъ, мѣсткихъ абы сѧ до насъ згромадили (серед. XVII ст. *Хрон.* 249 зв.).

ЛЕВИЦКИЙ *див.* **ЛЕВИТСКИЙ.**

ЛЕВÏТИНЪ *ч.* Те саме, що **левитъ**: былъ Іѡзииль сн҃ъ захарінъ, сн҃овъ Ванєѧ лєвітина зˢ сн҃овъ Асафовы(х), надˢ которы(м) сталсє дх҃ъ г(с)днїй (серед. XVII ст. *Хрон.* 249 зв.).

ЛЕВÏТА *ч.* Те саме, що **левитъ**: нє Па́пєжъ; нє иный а́лбо сщ҃єнникъ, а́лбо Лєвї́та, нє́хтожъ ко́лвєкъ, а́лбо при́ѧтєлъ, а́лбо това́ришъ, то́тъ оура́дъ смє́лъ на сєбє взѧти (Єв'є або Вільна, 1616 *Прич. отєх.* 15 зв.).

ЛЕВÏТЪ[1] *див.* **ЛЕВИТЪ.**

ЛЕВÏТЪ[2] *ч.* Гриф, орел: Ногˢ: Грыфъ. лєві(т), но́гпотка, орє́лˢ вєлї́кі(и) (1627 *ЛБ* 78).

ЛЕВИЦА *див.* **ЛѢВИЦА.**

ЛЕВКОВЫЙ, ЛЕВЪКОВЫЙ, ЛЕВКОВЪ *прикм.* Те саме, що **лвиный**: кола ѡкованы были нижъли з нихъ шины мало нє въси ѡбодраны само вдолъжъ по(л) ѳ҃ пады, лєвъковы головы з нєго д҃ вылиты (1552 *ОЛЗ* 159); Дєло спижьноє на вєжи... на колахъ простыхъ и лихихъ вєльми вылиты

з нєго двє головє лєвъковъє (Там же, 159 зв.); ◇ **левковый талеръ, таляръ левковый** *див.* **ТАЛЕРЪ.**

Див. ще **ЛВИЙ, ЛВОВЫЙ, ЛЕВСКИЙ.**

ЛЕВКОВЪ *див.* **ЛЕВКОВЫЙ.**

ЛЕВОКЪ *ч.* **1.** Левеня: Лєонı̈дъ: а, к(ж): Ма́лъ лє́вокъ (1627 *ЛБ* 219).

2. Голландський таляр із зображенням лева: дали... до рꙋ(к) мнѣ... таларо(в) лє(в)-ковы(х) шту(к) 917 кожды(и) лєвокъ по г(р) 80 раховав(ши) (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 1).

ЛЕВСКИЙ, ЛЕВЪСКИЙ *прикм.* Те саме, що **лвиный**: лєвъского ср(д)ца не застрашили, крєкли́выи Трєм҄бы кръви розєл҄лана и ѡгни́стыхъ дѣлъ стрѣлана (Почаїв, 1618 *На г. Ярм.* т. зв.); Михаи́лъ оуста л҄вѡ́мъ загради́въ и Данı́ила пра́вє(д)ногѡ с по́твари ѡправди́въ, и ѡ(т) пожрє́нı̈а лє́вскогѡ съхрани́въ (Чернігів, 1646 *Перло* 42 зв.).

Див. ще **ЛВИЙ, ЛВОВЫЙ, ЛЕВКОВЫЙ.**

ЛЕВЪ *ч.* **1.** *(хижий звір)* лев: вкиноули є(г) в ровъ ко львомъ на снѣдѣниє (1489 *Чет.* 72 зв.); водлє... на́шєго ра́зꙋма прı̈-имємъ ѡ а́гглєхъ ı̈ ѡ всѣ(х) си́лахъ нб҃(с)-ны(х), разꙋмѣю́ч(и) в ни́хъ кры́ла и пѣрьє; то мꙋси(т) бы́ти ма́со и кѡ́сти. та́къ жє єсли́ львы́ и тє́лцы истинно бо змнимъ (!) их бы́ти; нꙋжда вса́ко па́зногти рѡ́гы і шє́р҄сть // што грꙋбѣє сєго и нєчєсти́вѣє иматъ быти (Острог, 1588 *Сур.* 10 зв.-11); коли левъ дремлетъ, кроликове играютъ (Вільна, 1599 *Ант.* 841); кг(д)ы єго лєвъ хо́тѣ(л) пожєрєти, ꙋпха(л) ємоу рꙋкꙋ в҄ го́ртань, и дръжа(л) за азы(к) так҄ до(л)го а(ж) л҄ва оуморилъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 61); Перенеслъ Господь... до земли Ассирійской пророка... Аввакума, абы зголоднѣлого Даніила въ ровѣ межи лвами накормилъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1068); Михаи́лъ Арха́гглъ... Трѡ́хъ Младе́нцѡвъ ѡ(т) спалє́на свободи́въ, Михаи́лъ оуста л҄вѡ́мъ загради́въ (Чернігів, 1646 *Перло* 42 зв.); Тогды припа́лъ дх҃ъ г(с)днı̈и на Сампсѡ́на, и розде́рлъ лва, я́ко бы козла, на штꙋки росторга́ючи (серед. XVII ст. *Хрон.* 184 зв.); *У порівн.*: шата́юса,... дрижꙋ, шꙋ(м)лю, и ты(ж) якъ лє(в) ричꙋ (1596 *ЛЗ* 88); Дявулъ, ворогъ вашъ, яки левъ рычучи, ходитъ нучъ и день, ищучи, кого бы прожеръ (XVI ст. *НЄ* 152); тии люде якъ левъ а маю(т)ь перси и пазґноти якъ коня (серед. XVII ст. *Луц.* 531).

2. *(зображення лева)* лев: да́ли тог(д)ы ста́ршıи о́ного хра́моу оучи́нити два л҄вы мѣда́ныи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 91 зв.); в҃ı Лвѡвъ при Прєсто́лѣ Соломо́новомъ знайдова́лоса (Київ, 1625 *МІКСВ* 130); столицꙋ... ѡпра́вилъ є́и щи́рымъ зо́лотомъ ше́сть те́жъ стꙋпнєвъ по кото́рыхъ встꙋпова́но на столи́цꙋ... и двѡ́и порꙋчı̈и з҄ обо́хъ сторо́нъ, а два лвы стоа́чı̈и оу порꙋчьа (серед. XVII ст. *Хрон.* 293);

розпізнавальний знак на будинку: нє фрасꙋйса я вѣдаю добрꙋю господꙋ в мѣстє єсть по(д) чєрвоны(м) лвомъ (к. XVI ст. *Розм.* 38); господа твоя єсть па́нє мой по(д) знако(м) золотого лва на ꙋлици коморной (Там же, 59);

(розпізнавальне зображення на персні-печатці) лев: снилоса оц҃ꙋ єго, и(ж) своє(и) жєнѣ ѡли́мпı̈адѣ жи́во(т) былъ си́кгнито(м) запєча́това(л), на кото́рой пєча́ти бы(л) вы́писа(н) лє́въ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 68).

3. *Перен. (про безстрашну людину)* лев: Пре́то радꙋйтєса мꙋчєници... якѡ таковой славы е́стєстє сподо́блєни, Ижъ вы нн҃ѣ запалчи́вими л҄ва́ми нарєче́ни (Чернігів, 1646 *Перло* 49 зв.).

4. *Перен.* Володар, цар: Левъ єсть Христосъ. Левъ естъ тежъ антихристъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 160).

5. *(зодіакальний знак)* Лев: Зодіакъ є(ст) ѡкроугъ, або кѡ́ло на нбѣ, на́ ко́торых҄ сѹ́тъ, двана́десѧ(т) зна́мєнь в҄кроу(г)... скопъ. быкъ... ле́въ // козѣй ро́гъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 43 зв.-44).

ЛЕВЪКОВЫЙ *див.* **ЛЕВКОВЫЙ.**

ЛЕВЪСКИЙ *див.* **ЛЕВСКИЙ.**

ЛЕВЫЙ *див.* **ЛѢВЫЙ.**

ЛЕГАЛНИЦА *ж.* Спальня: повивши баба стѹю прєч(с)тѹю двицю. положила оу лєгалници (1489 *Чет.* 16); анна... положила стоє дѣтѧ оу лєгалници (Там же, 17).

ЛЕГАНІЄ *див.* **ЛѢГАНІЄ.**

ЛЕГАТЪ *див.* **ЛЕҐАТЪ[1].**

ЛЕГАЦІЯ *див.* **ЛЕҐАЦИЯ[2].**

ЛЕГЕНДА *ж.* (*стп.* legenda, *слат.* legenda) *(опис життя святого)* житіє: Єстъ в ныхъ ["Соборникахъ"] полно басній зъ "четый", снатъ, зъ отступницких легендъ; бо "легенда" — по-Руску — "четя" (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 657); Суть єщє и другіи нововиниклііи легенди, зъ "Постилъ" розныхъ нажебраныи, недавно зъ друку по-Руску выданіи (Там же, 637).

ЛЕГЕНКИЙ *прикм.* **1.** Легенький: leuis, leuicul(us), лєгки(й), лєгє(н)ки(й) (1642 *ЛС* 254).

2. *У знач. ім.* Особова вл. н.: Я(ц)ко Лєгє(н)ки(и) (1649 *РЗВ* 376 зв.).

ЛЕГЕОНЪ *див.* **ЛЕГИОНЪ.**

ЛЕГЕОНЬ *див.* **ЛЕГИОНЪ.**

ЛЕГИОНЪ, ЛЕГЕОНЪ, ЛЕГЕОНЬ, ЛЕГЇОНЪ *ч.* (*цсл.* лєгєонъ, *гр.* λεγεών, *лат.* legiō) **1.** *(велике військове з'єднання)* легіон: свєзавшє лєгиѡны нєприязныя (1489 *Чет.* 230 зв.); legio, onis, по(л)чищє, лєгєѡ(н), по(л)къ (1642 *ЛС* 252).

2. *(надзвичайно велика кількість; багато)* легіон: Рєкль ємоу, лєгєонь имѧ мнѣ єсть [або тма] бо на(с) єсть много (1556-1561 *ПЄ* 143); пита(л) єго іс мовѧчи що ти є(ст) імѧ, а ѡ(н) ре(к)ль легиѡ(н) (XVI ст. *УЄ* № 31, 215); Тоу(ж) стала бы бє(з) ли(ч)бы агглговь при мнѣ бо(л)шє нѣжли ві легїона (XVI ст. *УЄ Трост.* 59); Тогды ре́клъ до не́го іс... азали нє могѹ лєгєѡнами то є(ст) тма́ми а́гглговъ ты(м) котріи на мѧ нахо́дѧ(т) ѡборони́тисѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 91 зв.).

ЛЕГЇОНЪ *див.* **ЛЕГИОНЪ.**

ЛЕГКИЙ, ЛЕГКІЙ, ЛЕГКЇЙ, ЛЕГЪКИЙ *прикм.* **1.** *(який має невелику вагу)* легкий: бы́тность матєрѣѧ́л҄ного нба або тве́рдость: е́стъ сѹхо́тна, ле́гка рѣдкаѧ, и проника́тєлнаѧ матєрѣѧ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 12 зв.);

невагомий: поиди к лєгъкому ѡболокоу. повєдаи ємоу моє(г) прїхожѣнья тучю (1489 *Чет.* 159); Въскрыла́юсѧ, вънєра́юсѧ: Кри́ла собѣ розшира́ю, которими сѧ широ́кимъ чиню́, и ле́гкимъ якъ и пѣрьємъ (1627 *ЛБ* 22); Отѡ Пан҄ сѣдитъ на о́болоцѣ ле́гком҄ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 303).

2. *(який не містить важких і грубих частинок)* легкий: Подоба́єтъ жє вѣдати ѡ єлємєнътах҄ як нє соу́т҄ ра́вны; єдины бовѣмъ ле́гъкого и сѹпте́л҄ного є(ст)ва... дрѹги́и жє тѧ́ж҄шєго и гроу́бшєго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9 зв.).

(який добре перетравлюється) легкий: Зна́лъ часъ, мѣрѹ, осо́бѹ, комѹ коли хлѣба, Комѹ мѧ́ккихъ (!) потра́вокъ лєгкихъ было трєба (Вільна, 1620 *Лям. Л.* 13).

3. Легкий, необтяжливий, нетрудний: Иго бо моє сла(д)ко и брємѧ моє лєг҄ко є(ст) (1556-1561 *ПЄ* 55); Гор҄дѧчій ѧрма хва до́брого зно́сного, и бре́мєни ле́гкого ѡ(т)стоупѹєтє, а ка́рки свои по(д) оуста́ви...

но́во змышле́нїи… по(д)клада́єтє (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 218); иго бо моє бл҃го и бре́мѧ моє лег҄ко є(ст) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 324); Котрїй тяжаръ легкїй видѣлъ ми ся быти (Львів, 1630 *Траг. п.* 170).

4. *(який не вимагає великих зусиль для виконання)* легкий: вшєла́кїє спра́вы єсли и на́збыть соу́ть ле́гкїє… зра́зоу звы́клисѧ на(м) здава́ти нєлацными ба́рзо (Острог, 1607 *Лѣк.* 35);

(приступний для розуміння, простий для засвоєння, вивчення) легкий: Єслижъ они, которіе въ лѣтѣхъ дорослыхъ або зуполныхъ будучи потребовали млека, то естъ науки, на початку легкое и поволное (1603 *Пит.* 107).

5. Незначний, невеликий: И павє(л) ст҃ый мови(т) и(ж) то короткоє а лєгкоє оутрапєнїє… дивнє вєликꙋю а нєвымовнꙋю на(м) хвалоу готоує (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 233 на полях); абовѣмъ то́тъ ни́нѣшнїй ле́гкїй фрасоу́нокъ на́шъ на́збыть ѡбфи́тоую вѣчноє сла́вы вагоу на́мъ єдна́єтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 64).

6. *(про гріх) (невеликий, нетяжкий, щоденний, несмертельний)* легкий: За нѣкоторые (мовитъ) легкіе выступки первѣй суда чистительный огонь быти вѣруемъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 132); А нє дба́ючого и нє ста́раючого сѧ Христїанина ѡ крѡ́вныхъ свои(х) збаве́ню, єщє́ го́ршимъ чи́нитъ, то́ я́къ ле́гкїй грѣ(х) нєдба́лство (Київ, бл. 1619 *О обр.* 133); То́тъ грѣхъ е́стъ двоа́кїй, повсєдне́вный а́бо легкїй, и смер҄те́льный: нє къ сме́р҄ти, и къ сме́р҄ти, я́ко єго́ называ́єтъ (Львів, 1645 *О тайн.* 50).

7. *(рухливий, маневрний)* легкий: нихто́ са́мъ собо́ю нє мо́жєтъ пєрє́йти, и пєрєбыти мо́рѧ, нє ма́ючи ле́гкои и сꙋптє(л)ной з҄ дєрєва оуро́блєной ло(д)ки (Вільна, 1627 *Дух. б.* 347).

7. Легковажний, легкодумний, несерйозний: Съ тыхъ теды причинъ наши… дѣтки свои науками ласкамъ вашимъ залеца[ю]тъ, якожъ предся частокротъ утрату або шкоду змѣшаную зъ отщепенствомъ, про легкое дѣтокъ своихъ опатрене, односятъ (1603 *Пит.* 105).

8. Простий, простацький; грубий: А на бо́льшое обелженъе — якобы якимъ безецникомъ, не зъ рукъ въ руцѣ, але на кій узявшы свое писма черезъ особъ легкихъ незнаемыхъ подаютъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 117); єстли бы тє(ж) хто на кого нє довєлъ то што на нєго ѹщи(п)ливого мови(л) а то(т) бы ѡбвинєны(и) бы(ла) ѡсоба лєгка злого захова(н)я посполити(и) ко(р)чє(м)ни(к)… нє маєть тотъ хто єго помовилъ жадноє тру(д)ности ѡ(т) ѡ(б)винєного тєрпєти (1566 *ВЛС* 110 зв.); А кгды тамъ вошли, неведат, // где се взялъ вышменованый панъ Куликъ пришол до насъ, где заразъ почалъ напрод самого его милост… епископа Луцького… словами барзо легкими не по единоразъ лъжит (Луцьк, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 717-718); vernilis, рабски(й), легки(й) (1642 *ЛС* 410).

9. *(не обтяжений гріхом)* безгрішний: Живот апостолскій ле́гкій и высо́кый и над земных царей пред богом великій (к. XVI ст. *Укр. п.* 77).

10. *(який м'яко діє; слабкий)* легкий: мастю лєгко́ю нама(ж) очы твои абы(с) ви́дѣ(л) то вла(с)нє ѡ вашє(м) папєжи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 154).

11. Лагідний, незлосливий: и пєрємогли проти́въ Рѡвоа́мови сы́нови соломѡ́нови, а Рѡвоамъ бы́лъ дитѧ и лєгкогѡ ср(д)ца, и нє мо́глъ сє и́мъ ѡпєрєть (серед. XVII ст. *Хрон.* 306).

12. *(про монету) (вагою менший від номінальної вартості)* неповноцінний. **легка монета** *див.* **МОНЕТА; пулторакъ легкий** *див.* **ПУЛТОРАКЪ; легъкий чирвоный** *див.* **ЧЕРВОНЫЙ.**

13. Принизливий. **легкоє поваженє (поваженьє)** *див.* **ПОВАЖЕНЄ; легкоє уваженє (уваженьє, уваженя)** *див.* **УВАЖЕНЄ.**

14. *У ролі ім.* легкий, -ого: Якъ пчо́лка скритє в҃ оу́л҃ю стє(н)никъ ро́бит҃ та(к) ла́ска тає́мнє мл(с)ть своѥ́ справѹєт҃ в҃ ср(д)цахъ ѡ(д)мѣнѧючи го́ркоє в солѡ́дкоє, а трѹдно́є в лє́гкоє (Вільна, 1627 *Дух. б.* 170); Вто́роє ѡкно́ дот҃кнє́нѧ; ѧ́кѡ и прєз҃ то́є познава́єшъ, си́лѹ тѧ́ж҃кого: и лє́гкого, горѧ́чого: и стѹдє́ного (Чернігів, 1646 *Перло* 3).

15. Особова вл. н.: Лєско лєгки(и) (1649 *РЗВ* 187 зв.).

◇ **легкая миля** *див.* **МИЛЯ.**

Див. ще **ЛЕККИЙ.**

ЛЕГКІЙ *див.* **ЛЕГКИЙ.**

ЛЕГКЇЙ *див.* **ЛЕГКИЙ.**

ЛЕГКО, ЛЕГЪКО *присл.* **1.** *(не докладаючи великих зусиль; просто)* легко: Легко людей глупых послѣпили, то вже и рѹскый род слъпат. Горе им! (поч. XVII ст. *Вол. В.* 75).

2. *(делікатно, обережно, м'яко)* легко: и до́кто(р)... є(ст) до́брый, гды хо́ры(х) в ла́зни коу́плє(т) и плѧстры лє(г)ко на ра́ны прикладаєтъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 35); indulgenter, мягко, лєгко (1642 *ЛС* 234); Тогда́ при ра́злѹчє́нїю дѹшѣ єгѡ ст҃ой; ѡ(т) тѣла, в҃ то́й часъ прихо́дѧ(т) Аг҃глове Б҃жїи ст҃ыи, прєсвѣтлыи, и з вєсєлимъ лицємъ, в҃нимаю(т) лє́гко с тѣла дѹшѹ єгѡ́ (Чернігів, 1646 *Перло* 127 зв.).

3. Швидко: докондъ сє спѣшишъ такъ лєгко до Антвєрпїи на ярмаркъ пєнтєкостєсъ (XVI ст. *Розм.* 35 зв.).

4. *(охоче, без труднощів)* легко: Нєтѧ́жєстнѣ: нєнєна́вистнѣ, лє́гко, сна́днє, ба́рзо ра́дъ, ѡхо́тнє (1627 *ЛБ* 76); Алє и самы́и Ра́ды Збави́тєлєвы вы́плънити оусилѹютъ, то́ єстъ, зо всєго́ сѧ вы́зѹвши, лє́гкѡ без҃ вшєлѧ́когѡ тѧжа́рѹ и пєрєшко́ды кѹплєногѡ Сє́ла, доскона́лыми бы́ти, хотѧчи, на Па(н)скѹю Вєчє́рѹ идѹтъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 285); Нєдѣлѧ та́ѧ... ѡзнаймѹючєю нєдѣлєю называ́єтсѧ: кото́раѧ ѡзнаймѹєтъ..., ижъ в҃рыхлѣ По́стный покѹты часъ прихо́дитъ. Абы́с҃мо... ѡхо́тнє и лє́гкѡ до збавє́нныхъ працъ По́ста и повстѧгли́вости шли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 2).

5. Приблизно, орієнтовно: па(н) янѹ(ш)... забра(л) такжє нєжатыє збо(ж)я ро(з)ныє... // п҃на Подкоморо(г), и по(д)даны(х) єго м(л) камєного(р)ски(х) ты(х) лє(г)ко шацѹю чи было на шє(ст)со(т) копъ збо(ж)я (Вінниця, 1603 *ЛНБ* 5, II 4050, 103 зв.-104).

6. *(вільно, безперешкодно)* легко: такъ и д҃ша сама прє(з) сє... тємности намѣтностій, пєрєбыти и пєрєплыти нє score можєть, єсли сѹбтєлного н҃б(с)ного // и лєгко лѣтаючого Х҃р(с)това Д҃ха... нє пріймаєть (Вільна, 1627 *Дух. б.* 347-348).

7. Нерозсудливо, бездумно. **легко важити** *див.* **ВАЖИТИ.**

8. Гордовито, зверхньо. **легко поважити** *див.* **ПОВАЖИТИ.**

Див. ще **ЛЕГЦЕ.**

Пор. **ЛЕГЧѢЙ, ЛЕГШЕЙ.**

ЛЕГКОВѢРНЫ *прикм.* Легковірний, довірливий: Мѹжь легковѣрны сло́вѡмъ є́й да́лъ мѣстцє, а слѹхаючи спра́вы ѡ(т) Іѡ́сифа каза́лъ єгѡ вєсти до тємни́цы, гдѣ вѧ́знєвъ цр(с)кихъ // стєрєжоно, и бы́лъ та́мъ в замкнє́ню (сєрєд. XVII ст. *Хрон.* 64 зв.-65).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / відп. ред. Д. Гринчишин, М. Чікало; укладачі: О. Кровицька, М. Онишкевич, Д. Гринчишин, У. Єдлінська, І. Черевко. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. – Вип. 15 (*Конь – ЛегковѢрны*). – 256 с.

ISBN 966-02-2705-1 (серія)
ISBN 978-966-02-5906-5 (Вип. 15)

П'ятнадцятий випуск — частина "Словника українскької мови XVI – першої половини XVII ст.". Випуск містить 1176 слів: 979 – на літеру **К** і 197 – на літеру **Л**. Подано семантичну, граматичну і стилістичну характеристику лексем. Ілюстративний матеріал наведено з урахуванням хронології, територіального поширення і жанрових особливостей писемних пам'яток. У цитованому матеріалі збережено наголос слів.

ББК 4У (03)
С 48

Комп'ютерна верстка — Ольга Тріль
Комп'ютерний набір — Любов Голощук, Ольга Тріль

Поліграфічний центр
Видавництва Національного університету "Львівська політехніка"
вул. Ф. Колесси, 2, Львів 79000